
3 1761 06637188 1
UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

NORDISKA STUDIER

NORDISKA STUDIER

TILLEGNADE

ADOLF NOREEN

PÅ HANS 50-ÅRSDAG DEN 13 MARS 1904

AF

STUDIEKAMRATER OCH LÄRJUNGAR

UPPSALA 1904
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

Till

Professor Adolf Noreen

Studiekamrater och lärjungar anhålla att på Eder fämtioåra födelsedag få tillegna Eder denna samling uppsatser som en gärd af sin beundran, tillgifvenhet och tacksamhet.

Uppsala den 13 mars 1904.

Oscar Almgren	Sune Ambrosiani	Aksel Andersson
Ture J:son Arne	Rolf Arpi	Nat. Beckman.

Ruben G:son Berg
Stina Berg, f. Wittrock
Sven Bergendal
Erik Björkman
Erik Brate
Arnold Bratt
Wilh. Carlgren
Hilding Celander
Gideon Danell
O. A. Danielsson
Eilert Ekwall
Verner Enblom
John Engstrand
Axel Erdmann
Torsten Ericsson
Emil Esseen
Isidor Flodström
Natte Flygare
Torsten Fogelqvist
Karl Fries
Otto von Friesen
K. A. Fryxell
Robert Geete
Herman Geijer
Eskil Grafström
Anders Grape
Elias Grip
Carl Grönblad
Gabriel Gustafson
Vilhelm Gödel
K. J. Hagfors
Martin Hansson
Emil Haverman
Hjalmar Heden
Erik Hedén
Elof Hellquist
Bengt Hesselman
Harald Hjärne
Otto Hoppe
O. F. Hultman
Eric Isacsson
Otto Janse
Sam Jansson
Klara Johanson
K. F. Johansson
Gottfrid Kallstenius
Anton Karlgren
Anton Karsten
T. E. Karsten
Mathias Klintberg
O. Klockhoff
Artur Korlén
Marius Kristensen
Erik Kruuse
Gustav Kökeritz
Otto Lagercrantz
Maj Lagerheim
Sven Lampa
S. Landtmanson
Robert Larsson
Ernst Lidblom
Evald Lidén
E. H. Lind
Karl Lindberg
J. V. Lindgren
Hjalmar Lindroth
Karl Ljungstedt
J. A. Lundell
Börje Lundström
L. Fr. Läffler
C. Lönroth
Ernst Meyer
Ernst A. Meyer
Nils Nilén
Rolf Nordenstreng
J. Nordlander
Vilhelm Norelius
Gunnar Norlander
Robert Norrby
Odal Ottelin
Anna C. Paues

P. Persson	Karl Piehl	Hugo Pipping
Hjalmar Psilander	Josef Reinius	Torsten Relfsson
Frans Rodenstam	G. A. Rudin	Gustaf Rundgren
Bernhard Salin	Emanuel Sandberg	Ralf Saxén
August Schagerström	Henrik Schück	K. K:son Siljestrand
S. A. Stalin	Richard Steffen	C. M. Stenbock
Alfred Stenhagen	Otto W. Sundén	Fredrik Tamm
G. Ad. Tiselius	Tore Torbiörnsson	Elis Wadstein
K. H. Waltman	Karl Warburg	Herman Vendell
Karl Gustaf Westman	Knut B. Westman	Folke Vikland
K. B. Wiklund	Åke Wilson	F. Zetterberg

Sven Zetterström Olof Östergren

INNEHÅLL.

Uplandslagens Ärfda B. III — ett bidrag till Erik den heliges historia?

Af

SUNE AMBROSIANI.

Alltsedan prof. Schück i ett i Helsingfors våren 1898 hållet föredrag refererade fil. kand. K. Stjernas, sedermera i Lunds Univ. Årsskr. tryckta afhandling om Erik den helige, har en för svenska förhållanden ovanlig rikedom af uppsatser och föredrag gått att i vida kretsar sprida diskussjonen om denne konungs för forskningen svåråtkomliga lif och gärning. Att denna fråga väckt ett så allmänt intresse, beror ganska säkert därpå, att kritiken ej inskränkt sig att draga i tvifvelsmål en eller annan detalj utan rent af velat förvisa allt vad man trott sig veta om honom till legendens område.

Då det är så ytterst litet man positift kan tillskrifva Erik, bör väl de minsta bidrag i den riktningen hafva sitt värde. Fördenskull vill jag ånyo fästa uppmärksamheten på ett visserligen redan i diskussjonen om Erik den helige beaktadt ställe, som dock efter vad jag tror hittills missförståtts. Det åsyftade stället är UL Ärfdabalken 3:dje flocken. Där heter det: »Han (d. v. s. giftomannen) a kono manni giptæ til heþær ok til husfru ok til siæng halfræ til lasæ ok nyklæ ok til laghæ þriþiunx i allu han a . . . ok til allæn þæn ræt ær uplænzk lagh æru ok hin hælghi erikær kunungær gaff j nampn faþurs ok sons ok þæs hælghæ andæ».

Detta har man uppfattat på flere olika sätt. — Omedelbart efter att hafva citerat detta låter Stjerna en så lydande mening

följa: »Detta skulle nu varit den förnämsta punkten i Eriks lagstiftning». Han tror alltså att UL:s redaktörer ansett själfva lagstadgandet härröra från Erik, och framhåller med anledning häraf åtskilligt, som skulle ådagalägga, att detta stadgande skulle vara äldre än Eriks tid. Som jag nedan hoppas kunna visa, utger sig dock detta stadgande ej för att vara en af Erik den helige införd nyhet.

Principielt har Olivecrona[1] samma uppfattning om hur det nämnda stället bör tolkas. Han förser det fördenskull med följande kommentar: »UL omnämner visserligen, att konung Erik den helige skall hafva gifvit lagen om giftorätt. Detta lärer väl ej kunna annat betyda, än att konung Erik möjligen sanktionerat det på hans tid redan vedertagna bruket, att, så snart icke genom förord var annorlunda förordnadt, tilldela kvinnan tredjedelen af de lösören, som makarne äga etc.; ty att han skulle hafva stiftat en alldeles ny lag i detta hänseende är ingalunda troligt. Det är ock icke osannolikt, att de personer, som i skrift upptecknat de inom Upland gällande rättssederna åsyftat att gifva en mycket starkare helgd åt bruket af giftorätt i lösören genom att förbinda det med helgonet S:t Erik, som inom landet allmänneligen åtnjöt det största anseende».

E. Hildebrand synes i Sv. Statsförf:s historiska utveckling hafva anslutit sig till Olivecronas sätt att se saken.

Riksantikvarien H. Hildebrand har i sin Sveriges Medeltid II s. 71 en något afvikande uppfattning af UL ÄB III. »Vi torde få anse», säger han, »det sista uttrycket (all den rätt, som etc.) utgöra ett förklarande tillägg till det föregående så att detta angifver rättens innehåll och därmed veta vi något om den lag som konung Erik Jedvardsson gaf». Visserligen anser han sig i allmänhet böra betrakta medeltida yttranden om Erik den heliges lagar med stor misstro och anser, att man därmed egentligen afsett »det tidigare rättstillståndet i landet, till vilket man under senare tiders nöd blickade med längtan tillbaka». Men citatet UL ÄB III

[1] Civilrätt II, s. 216 (5:te uppl.).

vill han ej betrakta med samma misstro, utan antar att vi värkligen hafva en af Erik den heliges lagar. Hur han tänker sig denna konungs åtgörande vid denna lag, utvecklar han på följande sätt. »Vi torde få antaga, att den för kyrkans upprättande och stadgande ifrige konungen fått lagar[1] införda, som reglerade hennes ställning till det inhemska elementet och den tidigare rätten».

Så sannt detta än torde vara, tror jag emellertid att man kan komma till en annan och riktigare tolkning af det afhandlade stället i UL, en tolkning, som för öfrigt bättre än H. Hildebrands egen stöder hans nyss citerade allmänna uppfattning af Erik den heliges lagstiftarvärksamhet.

Se vi nämligen efter hur motsvarande stadgande lyder i en annan lag, ME St. L., så finna vi, att ett samband tydligen finnes mellan detta och Uplandslagens. I Stadslagen står nämligen[2]: »Nw bedhis brudgumme giftomal; tha skal giftoman honom fæstekono hans giffua ok i hænder sætia medh thessom ordhum: iak giffuer tik mina dotter til hedher ok husfrw ok halffua siæng, laas ok nykla ok alz halffs wnnet ok ownnet i pæningom ok lösörom, ok hwat thet ær iordh ok lösöra a lande the som i boskapenom æru, skiptas epter landz laghum, i nampn fadhers ok sons ok thæs hælgha anda».

Det synes mig vara ganska tydligt, att det är ett formulär för hvad giftomannen skall säga, då han gifver kvinnan åt mannen, som anföres i båda dessa lagar, ehuru det i UL anföres i oratio obliqua, och man dessutom där instuckit den rent historiska upplysningen, att Erik den helige i formuläret infört de från kristet håll hemtade slutorden: »j nampn faþurs ok sons ok þæs hælghæ andæ».

Enligt min mening skulle alltså Erik d. h. icke hafva infört några materiela förändringar i den före honom existerande lagen

[1] Hildebrand använder plur. lagar, men talar uttryckligen endast om denna lag. Erik den helige citeras ej i UL för någon annan. Hans namn förekommer i UL endast här ÄB III och i företalet, där han i allmänhet nämnes jämte andra lagstiftare.

[2] Gifftomala B. V.

om kvinnans ekonomiska ställning i äktenskapet, utan endast infört en formell förändring, som dock var af stor betydelse, ty genom dessa slutord kristnades äktenskapet. Detta Eriks åtgörande måste emellertid betraktas som en kompromiss mellan kyrkans yrkanden och den värdsliga lagen. Den romerska kyrkan lyckades nämligen aldrig att i Sverige (utom i Östergötland) under medeltiden få i lag påbjudet, att äktenskapet skulle bekräftas genom den vigsel hon gaf, och ehuru säkerligen vigsel ofta följde på fästningen, var den dock ej obligatorisk, utan dessa slutord i giftomannens tal utgjorde i många fall det enda tecknet på att äktenskapet blef ingånget i ett kristet land. Den kyrkliga vigseln var ej heller obligatorisk under den första tiden efter reformationens införande, ehuru den dock då kommit så allmänt i bruk, att vad som var lag eller ej sammanblandades i det allmänna föreställningssättet. Laurentius Petri motiverar också i sin kyrkoordning af 1571 den kyrkliga vigseln därmed, att om densamma icke egt rum, så öfvergifva de fästa varandra, ehuru de redan en tid lefvat ihop, och urskulda sig med att säga, att de icke blifvit gifta.

Om sålunda den här framställda tolkningen synes gifva en fullgod mening åt det afhandlade stället i UL, måste emellertid också en annan fråga upptagas till behandling, innan denna lilla undersökning kan få anses afslutad, nämligen den huruvida vi ega att sätta lit till uppgiften om hvem som infört slutorden i formuläret. Då andra källor till belysande af denna fråga än lagstadgandet själft för närvarande icke äro påvisade, får man till stöd för sin åsigt, att just Erik den helige gjort det, endast se till, vilken grad af trovärdighet man kan tillmäta notisen i och för sig.

Det kan då i allmänhet förtjena framhållas, att om man i något landskap kan vänta sig en säker tradition om Erik den heliges värksamhet, så bör det just vara i Upland. Vidare att traditionen i föreliggande fall ej behöfver anses hafva varit muntlig, då ju UL själf omtalar äldre skriftliga lagsamlingar, som legat till grund för dess redaktion. Betraktar man vidare det omständliga sätt, varpå lagen kommit till: lagmannen och en nämd, som redi-

gerar lagen; dess föreläsande för tingsmenigheten och konungens stadfästande, så är det ostridigt, att en notis som denna ej kunnat inkomma i lagen utan att dess innehåll då i slutet af 1200-talet var en af många väl känd och trodd sak. — Ej heller är det för UL (lika litet som för t. ex. ÖGL) främmande att omtala, att en konung gifvit en viktig lag; så t. ex. nämnes Magnus Ladulås som gifvare af nya gästningsstadganden.

I detta sammanhang bör kanske också uppmärksamheten fästas på ett uttryck i ett med Erik den helige samtidigt dokument, nämligen i det påfvebref, som är adresseradt till carissimis in X filiis S. Regi et universis proceribus Swechie, och som stadfäster kardinal Nicolaus Albanensis' åtgöranden i Sverige. Enligt den utredning, som en gång lemnats på hist. seminariet[1], bör det dateras till den $^{28}/_{11}$ 1154. Här förekommer också en passus, hvari påbjudes åtlydnad också för de bestämmelser kardinalen utfärdat de matrimonio[2]. Detta har man trott innebära, att han sökt införa cælibat för presterskapet. Denna legations siste skildrare, Breyer, tillbakavisar dock med bestämdhet varje dylikt antagande. Det sammanhang, i hvilket det förekommer, ger också ganska otvetydigt vid handen, att det ej kan vara fråga om cælibatet. Då man sålunda här har en uppgift, som man borde anse sig ega rätt att tolka så, att legaten sökt göra den romerska kyrkans bestämmelser rörande äktenskap gällande också här i Sverige, bör det ju ligga nära till hands att i vissa stadganden i landskapslagarne tro sig se spår af kardinalens bemödanden. Som ett sådant skulle jag kunna känna mig frestad att uppfatta ÖGL GB VI. Sedan den föregående flocken talat om giftomannen och fästning, kommer denna och börjar: siþan fæst ær, þa skal vighia, varefter följa straffbestämmelser för presten för olaga vigsel. Dessa båda flockar i ÖGL motsvara således UL ÄB III, men i ÖGL har ju

[1] S. Samuelsson: Dateringen af påfvebrefven om Nicolaus af Albano legation, Bidrag — — tillegnade C. G. Malmström 2.

[2] — — et prefati fratris nostri statuta de libertate ecclesiarum, matrimonio, armis non portandis et aliis ad salutem populi spectantibus firmiter observetis.

gjorts så stora eftergifter åt de kyrkliga krafven! Man kanske kan förklara saken så, att kardinalen, som skildras som en ovanligt sympatisk och klok man, i Östergötland där hans personlighet omedelbart kunde göra sig gällande, fick allmogen att rätta sig efter de kyrkliga önskemålen och att införa nya bestämmelser i landskapets lag. Men när nyheterna skulle införas i de andra landskapen, mötte man motstånd. Erik den helige, som väl var närmast till att söka genomdrifva dem i Upland, lyckades emellertid ej, utan fick kompromissa och i stället för ÖGL:s nya flock insattes slutorden i giftomannens tal.

Vad som här ofvan sammanförts, bevisar visserligen icke, att Erik den helige har infört slutorden i formuläret för giftomannens yttrande. Det torde emellertid göra detsamma sannolikt och den allmänna bristen på historiska källor för dessa tider gör en kontroll i samtida handlingar omöjlig. Därför synes det mig riktigast, att tills man genom någon lycklig tillfällighet får dokument, som kunna bestämdt afgöra denna fråga, taga UL:s meddelande för godt.

Är den nu lämnade utredningen riktig, har man således i UL ÄB III en bestämd uppgift om något, som Erik den helige värkligen har uträttat till förmån för den dåtida allmäneuropeiska kyrkliga kulturens införande närmast i Upland, och att detta medgifvande, ehuru det icke fyllde de kyrkliga krafven på obligatorisk vigsel, dock icke kan få anses för obetydligt, framgår ju också — såsom jag nyss antydt — däraf, att man under den senare medeltidens rikslagstiftning ej i denna fråga kom utöfver Uplandslagens föreskrifter.

Fornsvänska interpunktsjonsregler.

Av

ERIK BRATE.

Rätt rikligt finnes i fornsvänska täkster det sjiljetecken, som i tryck återjives med punkt, vilket utseende det ock mästadels har i handskrifterna. Till sin användning motsvarar denna punkt de flästa nysvänska sjiljetecken men brukas ock i många fall, där sjiljetecken icke kann förekåmma enligt nysvänsk interpunktsjon. Att punkten betecknar större eller mindre paus, är självklart. Vid första påseende tyckes denna punkt vara satt oregelbundet nog, ock först en närmare undersökning kann visa, vilka synpunkter bestämma dess bruk.

Vid undersökningen har jag först ock främst jenomgått Schlyters upplaga av Södermannalagen (SL). Att Schlyter rätt återjivit handskriftens bruk av punkter, kann antagas på grund av denna utjivares tjännda noggrannhet, vilken av mig kontrollerats i denna fråga i avseende på några sidor i Jordabalken ock Manhælgisbalken av Södermannalagen, ävensom några sidor i början av Dalalagen [1].

I överensstämmelse med nysvänskt bruk står åfta punkten mellan över- ock underårdnade satser t. eks. SL 34 þær a prester lysæ firi þem sunnudagha þriæ. æn nocor weth forfall i þy hiona-

[1] Vid denna jenomgång upptäckte jag till min överraskning en felläsning av Schlyter. Dalalagen Kr. B. 3 står i slutet av § 5, enligt Schlyter . *ællær fiorar markir liius;* i stället står . *ællær fiorar markir liins.* Riktigheten av denna läsning har kontrollerats av biblioteksaman. d:r K. H. Karlsson.

laghi.; SL 93 Vilia synæmen swa sweriæ. at þær synis hwarte ny handwirki eller forn.; SL 104 Ei warþer bot þy mere. at han mera hogge.; SL 76 oc hawer hona o clandaþa oc oqualda vm þry aar. swa at engin þær a talar.; SL 53 warþer man hoggin fullum sarum eller döþum dræpin. mæn kununger ær vti eller hans fult vm buð.; SL 10 þa ma prester fore hanum guzlikama vppe halda. þær til at han hawar þeræ kirkiu ræt giort.; SL 50 þa a han aldri friþ fa. fyr æn kununne gipter maþer biþer firi hanum.; SL 59 aghi þen þeræ wizorð stemnu mæn wilia fölghiæ. þe þa wiþer waru. han gaf. kuna oc man saman festus.; SL 151 Kan han vtlænzker wara. sum dræpin ær.; SL 60 wari þet a þeræ manna witnum. sum wiþer waru.; SL 152 oc þen lete æpte scaþamanni sinum. sin hawer mist.; SL 72 aghi þa þen egn. hemuls man með stander.; SL 102 eller til stums oc stubba. þær han bark löpte af; SL 32 Hawi wald giwa hwarn tiunda penning. æ hwat han giwar hæller iorþ eller lös öre. af gambla byrð sinni.; SL 44 Alla iorþa delor oc iorþa awærkan. hwat þet warþar clærka eller lekmæn. stande vndi lanzlagh; SL 18 Hwar sum clocko ringi vtan clockarans buð. böte þre öræ.; SL 155 Agha mæn maltmælæ[1] saman.

---

[1] Betydelsen av *maltmælæ* är Schlyter oklar; glossaren ifrågasätter ett neutrum tilläventyrs med betydelsen 'malning af malt', enär *mælæ* synes kunna härledas från *mala*. R. Larsson, Södermannalagens ljudlära s. 44 i Ant. tidskr. f. Sverige 12: 2 förkastar med rätta denna härledning, enär rotstavelsen måste vara lång, antager på grund av sammanhanget betydelsen 'gästabud' el. dyl. ock säger det ligga närmast till hands att sammanställa senare leden med isl. *-mǽle* i *ǫlmǽle, vilmǽle* etc. Enligt samma arbete s. 88 finnas flera fall, där *æ* i Söd.L. uppträder för det i väksling med *i* stående *e*, varijenom Larssons sammanställning jöres fårmällt möjlig. Reellt synes den förfelad; ty om det ock vore tänkbart, att 'gästabud' i detta sammanhang kunde uttryckas med ett ord av betydelsen 'öl-tal', synes det omöjligen kunna uttryckas jenom 'malt-tal'. Det riktiga synes mig vara, att hänföra ordet till isl. *mǽler* m. Hulmaal til tørre Varer; jfr *at jólum skyldi hverr búandi konungi fá mǽli malts af arni* Fr.[2]. Meningen är 'gästabud, vartill ölet bryggdes av en mæler malt'. Motsvarighet härtill har jag förjäves sökt i de fsv. lagarne, men i äldre Gulatingslagen 6 (NGL. I s. 6) finnes ett säkerligen härmed samhörigt ställe: *þat er nu þvi nest at ver hafum olgerþ heitit. þat kalla menn samburðar ol. mæles ol boande. en annat huspreya. gera boendr. III. saman hit fæsta.* o. s. v. Det fornsvenska lagrummet avser uppenbarligen också ett sammanskåttsjille. Av detta mått *mǽler* finnas emellertid myeket obetydliga spår i Svärje; H. Hildebrand, Sveriges medeltid I, 747 f. upptager det alls icke utan säger *skäppa*

warþer nocor dræpin af þem æller sar gör. ligge i twæböte. Comber nocor obuþin. oc warþer dræpin. ligge i enböte . XL . markum. gerninga hans liggen i twæböte.; SL 40 Taker man lön script af presti. vppinbara prester script hans. böte prester sac hans alla. — Så ock framför komparativ ordgrupp utan satsfårm: SL 32 a han minnæ. æn til III. marka.

Åfta saknas emellertid sjiljetecknet, vare sig skrivaren icke funnit aniedning därtill äller glömt att utsätta detsamma, ock stundom finnes det blått på ena sidan. Eks. SL 55 vtan han warþe firi brut hans æn han brytæ kundi. swa sum firi sic siælwen æn han brytæ kan.; SL 63 þe fa ei þy mera æn sagt ær. æn þo at þön flere seen.; SL 71 oc stander þet skipti oqualð vm nat oc manaþ siþan iamlange ær vti. þa scal...; SL 51 oc biltugher læggies vm alt rikit. oc aldri i friþ coma fyr æn þen biþer firi hanum sum han bröt til.; SL 34 Siþan scal prester spyriæ at hwar sum rætter giptermander ær firi wigning þeræ.; SL 75 Kan bonde siþan dyliæ at han aldri þe egn vt satte.; SL 79 þa hawi barn wald. þa þet til moghanda alder comber til sit goz aterganga oc skipti at brytæ.

Särsjilt ansluta sig åfta relativsatser utan sjiljetecken. SL 32 böte . III . öræ. þem þær lik til iorþa forþa.; SL 12 come þæn waþa eþe fore sic sum ellin bar.; SL 75 Nu sighiæ þe sum lösæ wilia.; SL 164 þa ær þen sum witis. til wizorþa comin.; SL 35 böte þen þiufnað epti lanz laghum.. eptir þy sum han mætin warþer.; SL 112 Nu kunnu giærninga mællum þeræ coma. sum firi æru. oc þeræ sum til coma.; SL 97 hawi þen wizorþ. by rymæ will. oc ei þen þrænggiæ will.; SL 151 wari þæt a . XII . manna witnum. þeræ sum lic saghu. Allastaþe þær mæn wita sannan banaman. wari hundare alt saclöst firi botum.; SL 18 Brister oc clocka af þy at clockare wildi ei þem til sighiæ.; SL 41 þe aftna þem til höre. bierghis til sola sætris at sac lösu.; SL 67 Af þy goz

ock *spann* inom hvar sina delar av landet utjöra dess motsvarighet. Måhända utjör därför *mæler* uti *maltmælæ* en kvarleva från en äldre tid, då det även i Svärje användes som mått. Att ordet även i Svärje varit använt, visar smsg. *mælis land*, som Söderwalls ordbok anför ur ett diplom från Hälsingland av år 1324.

sum þær ær iwir at. Þa hawi prester walð testament sit göræ.; SL 16 prester hawi wald een af taka slikan han will.; SL 112 vtan han hæte wiþ lagha botum. þylikum sum nu ær skilt.; SL 16 fölghi swa þem branda waþe sum allum andrum þer seghiæs scal af framaleþis.; SL 18 Hulikin man scaþa faar af clocko clæppi wari ogilt.

Är bisats insjuten i en annan, står äller saknas punkt t. eks. SL 127 Hawi oc ængin cristin man walð sin iamcristin sæliæ. firi þy. þa crister salder war. þa löste han oc frælsaþe cristna mæn alla.; SL 67 Swa ær stat vm clærka arf oc prestæ. at hulikin prester kirkiu hawer. þa wari skyldugher etc.

Liksom underårdnade satser avsjiljas ock satsdelar av punkt.

Talrikast äro eks. på att adverbiälla bestämningar avsjiljas av punkt. Eks. SL 145 oc löse mark vm ar hwart. mæþ ærwoþe sinu.; SL 160 Mæþ hundraþa marka bot. giwas ænga þocca böter.; SL 29 þa lati biscuper han til mana ræt göræ. vm sunnudagh een. annæn oc þriþiæ. meþ brewi sinu.; SL 98 hawi þa aker sin tu ar at saclösu. i gierþe hwariu.; SL 86 Firi manaþ annæn oc þriþiæ. böte samuleð.; SL 104 böte öre. firi ek enæ. swa firi andra oc þriþio.; SL 128 oc hitter engin last a þy skipt war. innæn þe fræst mark.; SL 80 Agher man örtugh i by. vndi landboa.; SL 116 Swa scal oc han syn halda. vm wægha ryþning.; SL 120 Nv wilia mæn friþ lysæ . a gisningæ scogh sijn. iwi nut. oc aldin.; SL 50 Skil þem a kirkiu wæg eller a þinx wægh. ei af langri awnð vtan af braþom gierningum.; SL 108 Taker man ekorna. Fyr æn XIIII. natum epte mikiæls messu i scoghe sinum. eller annærs.; SL 13 Prester oc kirkiu lanboa warin skyldughir ok vndibundnir. broa byggiæ. wæghæ ʀytþiæ. garþa giærþæ. wargha garþa byggiæ sum andre bönder byggiæ. — Stundom står punkten blått framför, t. eks. SL 50 oc warþer þer takin oc gripin með. a ferski gerning oc witna han þer til . XII . mæn.; SL 117 Hittis oc malsæghande þen sum scaþa hawer fangit. i þæssum brovm bötis ater scaþi sum han miæz.; SL 138 Gör witande man andrum bloþsærc. friþa mællum þæt huþswerf heter.

Därnäst förekåmmer appositsjon åfta avsjild av punkt. Eks. SL 24 Ware frua dagh. þen fyrre.; SL 53 skiptin þe bot. styriman. malseghande oc hasæter aller.; SL 9 kirkiu byggiæ ok boa lata sum wi sculum allir sökiæ quickir ok döþir. J þæssæ wæruld comande oc af farande.; SL 106 wari . VI . öræ. waþa bot. meþ eþe . XII . manna.; SL 31 fae presti buð. hanum rezscap göræ.; SL 9 Þæt biuz ok fyrst i laghum warum. til gud hawa tro rættæ.; SL 69 þa hawi þen wald sum aflat hawer. giwa oc giællæ oc sæliæ hwem han will.; SL 133 þa hawi . VI . viku dagh firi sic. Ater coma oc böte brut sijn innan þen dagh. — Andra attribut avsjiljas ock understundom, t. eks. SL 53 æru til . II . manna witni. af skiparum. böte III . marker.; SL 182 oc stander til attunda dagh. æpte þrættunda dagh.; SL 96 þær scal gözl fölghiæ. twa fota oc en þwærfoter.

Mera sällan avsjiljas med punkt objäkt ock predikativ, t. eks. SL 141 Witer man þæsse sar æller slagh. flerum mannum.; SL 13 scruð allan. þen hon wiþer þorf guþi þiænist meþ göræ. baþe quickum oc döþum. J wæruld ok af hiælpæ meþ.; SL 158 Dræper prester æller annær clærker. lekman.; SL 158 höræ mæn af skipi þy. man i iorþ ryniæ.; SL 153 Will malsæghande æpte þen dræpin ær. wiþ botum taka.; SL 153 oc þri af þem banamæn hetæ. en raþ bani. annær. halð bani. oc þriþi sander drapare.

Någon gång står punkt framför äller efter satsens subjäkt, t. eks. SL 155 Aghe þær i hwarte. kununger æller biscuper.; SL 171 . taki . kununger twalyte. oc þriþiung þen sum hitte.; SL 112 . hawi halwan mylnustaþ. hwar bolstaþer.; SL 117 Forne wægha oc gambla broa. agha wizorþ hawa.; SL 63 aghi ei bondans arwa. þy mera vt at giwa æn . III . marker.; SL 116 Siþan hawer kununx lænsmaþer. ænkti wald vm broa æller wægha mera quæliæ æn nu ær sagt.; SL 155 All twæböte. sculu swa skiptæs taki malsæghande fyrst halwa bot. Half bot skiptis i þry. taki oc en lot. malsæghande. twa kununger oc hundare.; SL 158 . oc arwa þæs dræpnæ. takin malsæghanda ræt af botum.; SL 161 Kan bonda æller brytiæ. legho drænger æller legho kuna. þræl æller ambat. husfru þeræ

eller barn dræpæ æller forraþa.; SL 83 . hwat þe hæller . winnæ eller tapa þe delo.

En överskriftsartad ordgrupp är avsjild SL 57 . Vskabarna bot . Taki halft bruðgumi oc halft kununger oc hundare.; ock SL 152 . oc arwa þeræ bæggiæ. böte hwar þeræ kunungi oc hundare VIII. örtugha oc . XIII . marker. ock i satsfårm SL 48 Annæt ær þættæ. hwar sum hæmnis a gruð oc göræ sæt.

Samårdning mellan ordgrupper med ock utan satsfårm utmärkes ock åftast jenom punkt, vare sig bindeordet finnes utsatt äller icke. Eks. SL 18 Æru ei kirkiu wæriændæ wiþer waraþe . oc kan klocka niþer falla.; SL 29 Will ei æn þa ræt göræ. oc siter quer i samu forbuþi.; SL 51 . þær aghu wiþer wara baþe þen sum kiærir. oc swa þen sum sakin gifs. oc raþe halwi næmð hwar þeræ.; SL 56 Nu faar þen man sic frændæ flok oc fölghi. oc far eptir festikuno sinni.; SL 55 Ligger man siuker eller saar. eller hawer döþen warþnat firi dorum. eller ær elder höghre æn hawa þorf. eller ær kallaþer af kunungi. eller ær a fiæti feasins.; SL 94 Nu hawer man sic wægh slaghit . hö saman ræfst. oc ligger a sama teghe.; SL 78 Fester man gipt með witnum oc giæller ei þaghar . Træþe. sae. skieri oc slae. at saklösu.; SL 50 Siter man a kirkiu wæg eller a þinx wæg fore andrum. dræper. sarghar. eller til bloz slar.; SL 87. Före siþan bort með allu oc sunder hogger. sænker eller brænnir.; SL 51 Nu ma engin annærs forwærkæ. ei faþer suns . oc ei sun faþurs. oc ei broþer broþurs. oc engin annærs forgöræ.

Sammalunda står åfta punkt, vare sig samårdningen uttryckes jenom bindeord äller icke, mellan samårdnade uttryck inom samma sats, vilkas gräns mot självständig ordgrupp stundom kan vara ganska svävande. SL 47. þet æru tiunda . attunda . ok fieþrunda.; SL 11. þe æru siu. Stowa stekara huus. laþa. Kornhærberghi. Wistahuus. Symnhuus. ok fæhuus.; SL 57 Fyrst kuna siælf með attatighi markum. siþan uskabarn tu. sun oc dottor.; SL 90 . þa scal þen sum laþa will. sic wægh skera. corn saman bindæ. oc a sama acri sætiæ. ax vp læsæ oc þær hos læggiæ.; SL 164 . oc

sigher sic vtan sac bundin hawa warit . oc wald förþan.; SL 111 vtan dom. oc lagha til mæle.; SL 113 Stiæl siþan baat eller ekiu. not eller næt. eller annur fiske tool.; SL 60. Þet scal wara stæniszæ oc kiurtill. iwirclæþe oc howtdukar twe. braz oc fingergull.

Slutligen sättes punkt på båda sidor om äller blått äfter romerska siffror, t. eks. SL 113 Brænnir man skip firi andrum bætræ æn . III . marker. böte XL. marker.; samt i slutet av värsrad, t. eks. SL 55 Kununx balker oc skipwister. lyktes nu hær swa. Himnæ kununger þen wældughi crister. giwi os himiriki fa. Värsens slut är visserligen i allmänhet sådant, att punkt även skulle kunna stå i prosa, men i fall som det anförda eksämplet är punkt i prosa sällsynt, varför det torde vara berättigat att upptaga värsslut som en särsjild anledning till sjiljeteckens bruk.

Av föregående översikt av de fall, i vilka punkt förekåmmer, synes med visshet framgå, att den utjort ett lästecken, medelst vilket de ställen angåvos, varest vid täkstens föredrag större äller mindre uppehåll borde jöras. Undantag utjör blått bruket av punkt vid romerska siffror, där den förmodligen tjänat att beteckna dem som förkårtningar av de fullt utskrivna talen. Denna förmodan blir visshet jenom att handskriften i andra fall befinnes beteckna förkårtning på samma sätt, t. eks. SL 71, 72 .b. för böte, vilka punkter icke kåmma till synes hos Schlyter.

Såsom punkten enligt denna översikt finnes använd, måste det uppehåll, den betecknar, hava varit ganska olikfårmigt, störst vid slutet av mening, vilket fall i översikten icke särsjilt påpekats, mindre mellan ordgrupper med äller utan satsfårm ock, åtminstone i allmänhet, minst, där den åtsjilt orden i samma sats. Därjämte har väl också uppehållets beskaffenhet varit olika liksom i nsv., antingen utjort en ny andhämtning, äller blått ett inställande av artikulatsjonen under fortgående talström, en »inskärning» efter Mankell, Sann och falsk deklamation s. 38 f. För bedömmande av punktens värde i de särsjilda fallen finnas emellertid blått nysvänska analogier till stöd. Dessa synas emellertid jiltiga, enär punkten

utvisar paus i fsv. nästan blått i sådana fall, där också i nsv. ett uppehåll av något slag kann jöras.

Man äger sålunda med säkerhet rätt att antaga, det någon sårts paus jorts överallt, där punkt finnes utsatt, en ock annan punkt undantagen, som anbringats av misstag. Däremot kann icke paus hava saknats överallt, där täksten saknar punkt, därtill är sammanhanget på vissa ställen för långt för att icke avbrytas av paus, fast denna icke blivit betecknad. Glömskan av en punkt här ock var är ock lätt förklarlig, ock pausens plats framgår av andra liknande fall, där den betecknats.

Ett förallmännligande av punkten i enlighet med de fall, där den finnes utsatt, vore emellertid ingalunda tillständigt, enär förhållandet i nsv. är, att samma grammatiska fall under olika omständigheter kann behandlas olika i avseende på pausen allt efter olika omjivning ock föredragets långsammare äller hastigare tämpo. Det skulle naturligtvis vara av inträsse att få reda på i vilka fall en ordgrupp anslöt sig till en annan utan paus, men sådant torde vara ojörligt, enär man aldrig kann avjöra, om handskriftens skrivare utelämnat punkten av förbiseende eller emedan han fann den obehövlig.

Blått jenom att granska ett stycke täkst vinnes emellertid ett fylligt intryck av att denna interpunktsjon är så rikhaltig ock noggrann, att den jer rätt god upplysning om de pauser, såm förekåmmo vid uppläsning av den fornsvänska täksten. Som prov anför jag ett godtyckligt valt ställe B. B. XXII, inl. Taker man farkost annærs. baat. æller ekiu. far af lande. oc a annæt með olowandis. böte III. öræ. þæt heter stigh öre. warþer ei takin með. wæri sic með eþe .II. manna. oc siælwer þriþi. Taker farcost manz i fiskeleke. Hogger v lase. oc bort före. böte III. marker. Gör man annæn stransattan. böte III. marker. warþer sander at með fullum witnum. warþer ei sander at. wæri sic með eþe .XII. manna. Stiæl siþan baat eller ekiu. not eller næt. eller annur fiske tool. böte epti þy sum þiufnaþer miætin warþer. Bortsett från punkten som förkårtningstecken torde den som paustecken här jiva

en god uppläsning, väl behövlig, då lagens bud skulle föredragas för den på tinget samlade menigheten.

En blick i den övriga fornsvänska litteraturen låter förmoda, att sjiljetecknet överallt har samma betydelse, som här närmare undersökts i avseende på Söderm. L., låt vara att talrikheten av iakttagna pauser äller noggrannheten att beteckna de iakttagna kann något väksla. Denna enhet är ock ganska förklarlig, om interpunktsjonen utgår från lagmannens föredrag på tinget äller prästens för sin menighet, ty de krav på tydlighet, som uppträdandet inför en stor församling åhörare ställer, kåmma alla talare att huvudsakligen på samma sätt uppdela sitt tal i naturliga pausgrupper.

De islandske halvvokaler og deres betegnelse i "Den I gramm. afh."

Af

MARIUS KRISTENSEN.

De gamle viste og noget.
P. Syv.

Den vigtigste forandring i ortografien, som Noreen foretog i anden udgave af sin Altnorw. u. altisl. grammatik (1892), var den fra *j* og *v* til *i* og *u* som betegnelse for halvvokalerne, »welche mir dringend geboten schien». At vor kære lærer på dette punkt i det væsentlige har fulgt sin udmærkede forganger, den ukendte forfatter til »Den første grammattiske afhandling», er ikke tilstrækkelig anerkendt, ja Noreen selv synes (§ 25, 1 anm. 1) ikke at se det klart; grunden hertil er let at finde: i lutter skarpsindighed har en række forskere tillagt den gamle forfatter meninger, som man i alt fald ikke kan bevise, at han har haft, ja som efter min mening kun med vanskelighed kan forliges med hans klare ord. Det følgende skal gå ud på først at se, hvorledes den gamle forfatter har opfattet sagen, og siden ganske kort, hvilken indflydelse dette har på vor stilling til den Noreenske reform.

Vi må for at få et bredt grundlag for behandlingen, gå ud fra dobbeltordet *járn—ísarn.* Det eneste tolkningsforsøg af disse former, som nu har nogen værdi, er vel det, som Noreen har fræmsat i Ark. IV s. 110 not. 1. Dette går ud på, at to former af roden, *īsar(n)* og **iʀan* (*eʀan), skal have eksisteret ved siden af

hinanden, og at *iarn* skal være en lydret udvikling af den sidste af disse. Der er imidlertid flere ting, som taler bestemt imod Noreens forklaring, og vi må dærfor undersøge dens grundlag punkt for punkt for at nå til en sikrere slutning.

Et vigtigt punkt, ja et punkt af aldeles afgørende betydning, er spørgsmålet om, hvor vidt et urgerm. *i*, som ved *a*-omlyd er blevet *e*, kan modtage brydning. I første udgave af Anorw. u. aisl. gr. § 83 nægter Noreen muligheden heraf, men i anden udgave (§ 88) holdes formuleringen så vid, at den tillader at medtage et sådant *e*, og man kan ikke værge sig mod tanken om, at dette er gjort til dels for at berede plads for *iarn*. Om virkelig en sådan brydning forekommer i noget sikkert eksempel, ved jeg ikke, og indtil videre tillader jeg mig at nære nogen tvivl i den henseende. Muligheden tör jeg ikke nægte, men jeg vil hævde, at selve ordet *járn* ikke kan bruges som bevis.

For at få teorien om brydning til at passe, må man anerkende formen *jarn* som den forholdsvis oprindeligere end *járn*, og Noreen mener da også, at den iflg. Gíslason er den almindeligste i ældre tid. Dette er dog næppe helt i overensstemmelse med Gíslasons seneste udtalelse (Aarb. f. nord. Oldk. 1866 s. 288 flg.): »Jeg maa *nu* modificere hiin Formodning (om Tilværelsen af et oldnordisk *jarn*), i det jeg — — — — betragter *jarn* som beroende ene og alene paa en Vocalforkortelse formedelst Position». De fire eksempler, Gíslason anfører på denne form (og de er rimeligvis de eneste, skjaldedigtningen frembyder), er da heller ikke egnede til at værne om formen. Det første er verset Egs. s. 237 nr. 39 (Finnur Jónssons udg.), men dette anser udgiveren med god grund for uægte (Krit. stud. s. 177, sml. fort. til udgaven s. XXIX). Formen *jarnum* (el. *jǫrnum*) er efter min mening endnu en grund til at betvivle dets ægthed. De tre andre er af Þjóðólfr Arnórsson (s. 1050) og to skjalde fra midten af det 12te århundrede. Formen *járn* har endnu ringere skjaldeautoritet for sig, idet Gíslason (Ann. 1863 s. 401) kun anfører Líknarbraut 16 (fra o. 1260 iflg. F. Jónsson Litteraturh. II, 124).

Da hværken formen *jarn* eller formen *járn* har nogen ældre autoritet for sig, har det så meget större betydning at få klarhed over, hvilke former den gamle skjaldedigtning kender. Af disse er *ísarn* sikkert overleveret i en række tilfælde, sål. i Þjóðólfr fra Hvins Haustlǫng (för 900), og sikret ved rim i Skallagríms vers (Egs. kap. 30, ægte?): *ísarn* ~ *rísa* og Þórarinn máhlíðings (Eyrb. kap. 19, o. år 1000) *ísarns* ~ *ásum*.

En anden form er overleveret i Den første grammattiske afhandling; men denne fortræffelige afhandling er på dette punkt af alle blevet behandlet med en mistillid, som dens øvrige pålidelighed aldeles ikke retfærdiggör. Det pågældende stykke, hvis islandske tekst findes i Dahlerup-Jónssons udg. s. 7 flg. og 30 flg., kan gengives på følgende måde[1].

Men det er godt at vide, som för var omtalt, at hvær vokal overalt i sproget udtales med samme lyd, som den nævnes med i bogstavrækken, undtagen når den skifter natur, og så kan den rettere kaldes konsonant end vokal. Det sker, når den kommer i stavelse sammen med en anden vokal, som her er nogle eksempler på: *austr, eárn, œir, iór, øyrir, uín*[2]. — Nu er det ikke urimeligt, at en kan svare mig: der er ord[3], hvor du skriver *e*, dær hvor de fleste vilde skrive *i* som konsonant, som da du lige for et öjeblik siden skrev *eárn*, hvor jeg vilde skrive *iárn*, og således på mange andre steder. Så svarer jeg følgende: Din iagttagelse er rigtig, uden at den dog rammer alt det der kan forekomme dig underligt i min skrivemåde; desuagtet er det med forsæt at jeg har skrevet således de fleste steder. Hvis jeg skrev en anden afhandling — og det kunde der være grund nok og stof i overflod til for den, som havde lærdom til det — om hvilke bogstaver hvært ord efter sin natur krævede, eller hvorledes man skulde forbinde de forskellige bogstaver, ja så vilde det blive en hel anden bog og meget större, og dærfor kan jeg nu ikke afhandle denne sag her; men med nogle ord vil jeg dog svare dig angående dette ene ord, som du særlig fræmhævede: eftersom den lyd, en konsonant har — eller en vokal, som står på dens plads og er sat i stavelse sammen med en anden vokal — ikke er let at skelne, fordi den har ringe lydmasse og smælter eller vokser sammen med den vokal, den står i stavelse sammen med, så må vi søge, om vi kan finde det samme ord udtalt således, at den ene vokal er

[1] Oversættelsen foretaget med vejledning af udg. s. 30 flg. og Gíslason (Ann. 1863 s. 404 flg.).

[2] Ang. stavningen af disse eksempler se nedenfor s. 21.

[3] Sål. Gíslason.

udskilt fra den anden vokal og hvær danner sin stavelse (medens den i almindelighed er forbundet med den, så at de danner en stavelse tilsammen). Digterne er autoriteter med hensyn til al boglærdom eller sprogbrug, ligesom håndværkerne med hensyn til — — —[1] og jurister med hensyn til love. Og en af disse har digtet omtrent således:

Hǫfþo hart of krafþer
hildr óx uiþ þat skilder
gaᵹ en gamler spruᵹo
guɴþiᵹs éarnhriᵹar.

Selv om nu versemålet tvang ham til at opløse en stavelse og göre den til to, for at det kunde overholdes, så var der dog ingen nødvendighed, der tvang ham til at forandre bogstaverne og bruge *e* for *i*, hvis da *i* — hvad jeg ikke mener — var rettere end *e*. — Men hvis nogen er så egensindig eller sær, at han modsiger så mange indsigtsfulde mænd, som både har sagt, at de selv har udtalt dette ord [således], förend jeg nedskrev det, og at de har hørt andre mænd udtale det, som det nu står skrevet, og du endda påstår, at der skal udtales *i* og ikke *e*, selv om ordet opløses i to stavelser — ja så trøster jeg mig med det gode råd, Kato gav sin sön på vers:

Contra verbosos noli contendere verbis,
Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

Det betyder: prøv ikke at måle dig i ord med ordgydere; der er mange, som kan snakke, men få, som kan tænke.

Lad mig i korthed sammenfatte, hvad den gamle grammattiker har sagt — ikke, hvad senere forskere har lagt ind i hans ord. Indholdet af det ovenfor gengivne stykke er da:

1. Vokalerne udtales klart som sonanter, mindre klart når de står som konsonanter.

2. Som konsonanter danner de med en anden vokal diftonger, som *au* osv.

3. På grund af den mindre klare lyd, en vokal har, når den står konsonantisk, kan der opstå tvivl om dens rette betegnelse. I så fald kan undertiden spørgsmålet afgöres, hvis vi også kan finde det samme ord med diæresis.

4. Dette er f. eks. tilfældet med *eárn*, som i et bestemt nærmere angivet skjaldevers udtales *éarn*.

5. Denne udtale bevidnes af mange indsigtsfulde mænd.

[1] Noget forvansket i håndskr.

Mere står der i virkeligheden ikke i det pågældende stykke, og når adskillige lærde har anvendt stor skarpsindighed på at vise det urimelige i skrivemåder som *eór*, er det for så vidt forgæves arbejde, som forf. aldrig har prøvet på at forsvare en sådan skrivemåde. Dærimod forsvarer han skrivemåden *eárn*, og over for en grammattiker af hans rang må det anses for uforsvarligt at nægte hans iagttagelsers rigtighed — hans ræsonnement kan vi selvfølgelig ikke længere godkende i alle henseender.

Hvorfor skriver han da *eárn*? Jo, fordi det som tostavelsesord (med to sonantiske vokaler) udtales med **e**-lyd i første stavelse. Der er ikke spor af teori i hans udtalelse; han ganske simpelt konstaterer, at således **udtales** ordet i det pågældende vers, og han kan nævne mange indsigtsfulde mænd, som altid — også för han gav sig til at forklare dem sagen — har udtalt ordet således i dette vers, ligesom de aldrig har hørt nogen udtale det anderledes.

Sæt nu, at han ikke havde haft *eárn,* men f. eks. *seá*! Så vilde vel nu ingen være i tvivl om, at iagttagelsen »i stedet for nutidsudtalen *seá* træffer vi i skjaldedigtene ofte *séa*» er fuldstændig rigtig; men vi vilde selvfølgelig forkaste hans forklaring: at skjalden for at få seks stavelser har opløst en i to, idet vi ved, at tostavelsesformen er den oprindelige. Med hensyn til sproghistorisk opfattelse må vi ikke stille större fordringer til nærværende forfatter end til f. eks. Óláfr Þórðarson, og hans fejltagelser er jo vel kendte. Men med hensyn til iagttagelsens skarphed og de faktiske opgivelsers nöjagtighed har vi på intet punkt grund til at nære nogen mistanke til ham.

Lad os dærfor på forhånd gå ud fra, at udtalen *earn* (og det vil med den almindelige betegnelse sige *éarn*[1]) har været den traditionelle i det pågældende vers. Det har jo vist sig, at udtaleformer, som vi slet ikke kan finde nogen støtte for i versemålet, har bevaret sig mærkværdig godt endnu et hundred år længre op i tiden[2], så der er på forhånd al grund til at antage,

[1] Som måske også Cod. Worm. har, se udg. s. 8 not.

[2] Se 3—4 gramm. afh. s. 63, 66, 67, 175.

at traditionen er rigtig. Om den er det eller ej, berører imidlertid ikke spørgsmålet om forf.s pålidelighed, så jeg vil foreløbig lade det ligge, til jeg har fræmhævet endnu et par punkter i afhandlingen.

En faktisk bemærkning er også den, at en vokal som udtales konsonantisk er mindre let at skelne på grund af sin ringe lydmasse. Den samme iagttagelse kan enhvær af os göre den dag idag[1], så vi må erkende, at det er umuligt at afgöre om *j* i *ja* er nærmest *e* eller nærmest *i*. I almindelig dansk udtale turde *e* være fuldt så hyppigt som *i*[2]. Det er dærfor ganske let forståeligt, at vor forfatter har fordelt *i* og *e* som konsonanter efter »samhörighetens lag».

Da jeg ikke kan se nogen grund til at antage, at forf. har skrevet *eór*, men tværtimod mener at kunne give en grund for, at han må have skrevet *iór*, har jeg for at skaffe alfabetisk orden i eksemplerne på diftonger ændret *ey* til *øy*[3]; ændringen forekommer mig rimelig, da en alfabetisk orden (rettere: en orden efter forf.s vokalrække) er den eneste, der er mulighed for at finde i disse eksempler. Selve eksemplerne er for øvrigt valgte med så stor omsigt, som vi kan vænte hos den fortræffelige forfatter, næmlig et eksempel på hvær vokal, som kan stå konsonantisk foran en anden: *eárn, iór, uín,* og et på hvær vokal, som kan stå konsonantisk efter en anden: *austr, æir, øyrer*. Hvorledes Gíslason[4] har fået den tanke, at også disse af forf. skulde være opfattede som diftonger med første vokal konsonantisk, er mig uforståeligt. Mod hele Gíslasons opfattelse taler også, at efter denne vilde vi få 4 eksempler med konsonantisk *e*, et med kons. *a* (!) og et med *u*, men intet med konsonantisk *i* eller *y*. Som jeg opfatter eksemplerne, er der alt det fornødne, men ikke ett ord for meget. Men så må forf. ganske vist have stavet *iór*, og

[1] Det falder vanskeligt at få folk til at huske retskrivningsforskellen mellem idiot og ideal, når man ikke minder dem om idé.

[2] Jespersen, Fonetik § 211.

[3] Ligesom *ei* til *æi*, da forf. skelner mellem *e* og *æ*.

[4] Ann. 1863 s. 405 not.

denne stavemåde kan man næppe indvende noget som helst imod. Gíslason har (a. st. s. 405[4]) konstrueret en konsekvens, som for forfatteren ligger uendelig fjærn.

Vi kan, så vidt jeg kan skönne, intet fornuftigt indvende mod forf.s regel, at da det er så vanskeligt bestemt at skelne arten af en konsonantisk vokal, afgöres valget hvor det er muligt ved sammenligning med andre ordformer, hvor den står sonantisk[1]. At en sammenligning mellem latinsk og engelsk skrivemåde kan have ført ham ind på spekulationer over, hvor vidt første vokal i *Ión, Iátvarðr* var *e* eller *i*, er ganske rimeligt, men det er lige så sikkert, at det ikke er den engelske skrivebrug, som har forledt ham til stavemåden *eárn,* men en nøgtern og klar overvejelse af modersmålets egne former.

Det kan da konstateres, at i et bestemt skjaldevers udtaltes omkr. år 1150 ordet for jærn *éarn.* Det er på forhånd det sandsynligste, at denne udtale er den rette. Hvorfor F. Jónsson i Heimskringla-udgaven[2] har ombyttet den med en aldrig omtalt *íarn* er mig aldeles ubegribeligt, så meget mere som han i det fuldstændig analoge tilfælde hos Haldórr ókristni[3] skriver *þunn gǫlkn earnmunnum.* At disse skrivemåder ikke kan repræsentere prof. Jónssons opfattelse til forskellige tider, fræmgår af gentagelsen i IV bind.

Formen *earnmunnum* er imidlertid umulig i F. Jónssons sædvanlige ortografi, og må nødvendigvis ændres til *éarnmunnum.* Dersom vi indsætter det traditionelle, får vi samme form i Óttars vers. Og det er ikke uden grund, at F. Jónsson har opgivet sin modstand — om end på en underlig halv måde —, ti den af Gíslason foreslåede og af Dahlerup-Jónsson aksepterede form *ísarn-* kan af metriske grunde ikke være den rigtige.

Da altså versemålet fordrer *éarn-* i disse to strofer fra omtr.

---

[1] Som følge af denne regel tror jeg, at forf. vilde stave *biǫrn* på grund af *birne*, men *feall* på grund af *-fell.* Dette er dog kun en løs formodning.

[2] II s. 18, IV s. 108.

[3] I s. 454, IV s. 101.

år 1000, og da denne form er bevaret trofast i den islandske tradition op til 1150, og da endelig denne form ved kontraktion[1] vilde give den senere form *járn*, hvis oprindelse ikke på anden måde kan forklares tilfredsstillende, må vi for skjaldesproget o. 1000 kunne sætte som fuldstændig sikret udtalen *éarn*.

Efter dette kan jeg ikke andet end slutte mig til Noreens alternative forklaring: lån fra irsk; og det glæder mig, at prof. Holger Pedersen fuldstændig har kunnet slutte sig til samme opfattelse. Han har været så venlig at meddele mig, at ordet i irsk o. 700 må have haft netop formen *ēarn,* noget senere *īarn.* Der er intet mærkeligt i, om dette ord skulde høre til de aller ældste irske låneord, og disse må jo[2] kunne tilhøre en tidlig del af det 8de århundrede[3].

Alt peger dærfor hen på, at den gamle forfatter i alle måder har ret, og at vi for vort ords vedkommende må udgå fra to grundformer af forskellig oprindelse, en ældre *ísarn*, som vel er indkommet syd fra, og en nyere *éarn,* som i vikingetiden (eller snarere den sidste urnordiske tid) er kommet fra Irland. Denne sidste giver ved sammentrækning den alm. islandske form *járn.* Hvor vidt formen *jarn*, som forekommer enkelte ganger i skjaldedigte fra 1050 og senere, er udgået fra *éarn*, eller igen har en anden oprindelse, tör jeg ikke indlade mig på at afgöre.

Dersom vi nu ser tilbage på afhandlingens tekst, kan vi ikke

[1] Noreen Anorw. u. aisl. gr.[2] § 106 b 2.

[2] Sml. Zimmer ZDA XXXII s. 267 flg.

[3] Prof. H. Pedersens brev lyder i sin helhed således: Også jeg er fast overbevist om, at *Jærn* er lånt fra Keltisk. *ia* er i de fleste irske Ord en Difthong (nutildags *īə*), som i Nordisk gengives ved ja: Niall oldn. Njáll; men i enkelte Ord og deriblandt Ordet *iarann* eller, som det også, sjældnere men ældre, hedder, *iarn* udtaltes det som to Stavelser: *ī-arn.* Den ældste keltiske Form vilde være **eisarno-*; deraf er den irske Form opstået gennem følgende Mellemled: **ēharn* **ēarn* **i͜aarn.* At Overgangen fra *ē* til *ia* først har fundet sted efter at *h* fuldstændig var gået til Grunde, er sikkert, *h* er nemlig gået til Grunde i forhistorisk Tid, men *ē* er endnu bevaret i de alleræIdste Mindesmærker (c. 400 efter Kr.) istedenfor det senere *ia*; c. 700 skreves altså f. Eks. *Neel* i st. f. *Niall.* På den tid har *Jærn* vel heddet **ēarn.* Fra Welsh kan *Jærn* ikke være lånt; thi i de britanniske Sprog er i dette Ord *h* aldrig gået til Grunde, men blevet flyttet til Ordets Begyndelse (*haiarn* o. s. v.).

komme til noget andet resultat end det, at forf. kender en guttural halvvokal, som han gengiver med tegnet *u* (som i *uín*) og en palatal, som han efter omstændighederne betegner med *e* (*eárn*) eller *i* (*iór*). Dersom vi opgiver hans af ikke fonetiske grunde indførte dobbelte skrivemåde af den sidstnævnte, kommer vi nær op til Noreens, men også kun nær op til den. Noreen vil næmlig ikke skrive *uín* men *vín*, idet han m. h. t. forlyd slutter sig til den lidt yngre udtale. Hvor vidt dette i alle måder kan regnes for gavnligt, synes mig tvivl underkastet.

Jeg skal ikke her komme ind på spørgsmålet om, hvor vidt den gamle forfatters og Noreens kun lidet afvigende betegnelse praktisk er at foretrække for den endnu gængse. Dog skal jeg påpege, dels at den almindelige brug af *j*-tegnet ikke kan være vildledende, da oldnorsk-islandsk ikke har nogen anden *j*-lyd end det sonantiske *i*, og dels at i alt fald den norske homiliebog (og dærmed omtrent samtidige norske håndskrifter) bruger det angelsaksiske *w*-tegn i omtrent samme udstrækning, som man sædvanlig bruger *v* for konsonantisk *u*. Disse ting synes snarest at tale til fordel for den gamle skrivemåde.

Men jeg kan ikke afslutte disse bemærkninger, som på flere punkter går imod, hvad Noreen har udtalt, uden stærkt at betone, at når jeg i det hele har kunnet skrive om disse spørgsmål, skyldes det i første række netop den vejledning, som jeg har professor Noreen og hans disciple at takke for, en vejledning, som blandt andet har den uvurderlige fordel altid at opfordre til selv at tænke.

Undersökning av svenska ord.

Av

FREDR. TAMM.

I. Några ord i nutida riksspråk.

Dröja v., fsv. *drøghia,* som Rydqvist I s. 69 sammanställt med isl. *drýgia,* har jag i min etymologiska ordbok härlett från ett urnord. **drauȝian,* som skulle stå i avljudsförhållande till detta isl. verb ock till vårt adj. *dryg,* ock som skulle hava grundbet. göra dryg (till tiden), göra långvarig. Men häremot kan anmärkas, att betydelsen hos adj. *dryg* avser icke tidsutdräkt i ock för sig, utan fyllighet, tillräcklighet ock därpå beroende varaktighet. Vid den totala saknaden av ett västnordiskt verb direkt motsvarande vårt *dröja,* kan tänkas för det fornsvenska *ø* annat ursprung än ett urnord. *au.*

Månne icke fsv. *drøghia* hällre borde härledas från ett urnord. **drôȝian*, bildat med avljud i förhållande till *draga*? Ock är icke snarast ett urnord. **drôȝia-* grundform för det gamla adjektiv som träffas hos Grubb i Penu Proverb. 1665 s. 160 i ordspråket: *Drögt i giärning är icke wärdt en Penning,* ock hvarav i fsv. *framdrøgh* (= förlängd) *lænktan* väl föreligger en sammansatt form? En instans häremot synes visserligen vara fsv. preter. *drøgades* fördröjde sig. Men detta, som citerats blott en gång från 1510, torde kunna vara en tillfällig felaktig böjningsform under dansk inflytelse (eller möjligtvis till ett äldre fsv. **drøghia,* böjt efter 1:a konjug. såsom denom. till adj. **drøgher*?).

I avseende på den egentliga betydelsen av *dröja* vid denna etymologi kan man åberopa sådana svenska uttryck som *draga ut (på tiden)* med subst. *tidsutdräkt,* även *draga sig för (att göra något)* eller följande passus hos Grubb i anf. arb. s. 380: *Dhet som först begynner at komma på dragbäncken, eller råkar i drögzmål, pläghar* o. s. v. Även t. *zögern* dröja hör väl till roten för t. *ziehen* draga. Ock ndl. *dralen* dröja, söla hänföres åtminstone av Franck i hans Etymol. Woordenb., såsom väsentl. identiskt med eng. *drawl* släpa på orden, till germ. roten *draȝ* draga.

Hälsike ock **Hälsingland,** eufemismer för *hälvete* (den senare från 1690-talet citerad av Å. Munthe i Studier i Mod. Språkvetenskap utg. af Nyfilol. Sällsk. II s. 77), uppfattas väl i sitt inbördes förhållande vanligen så, att *Hälsingland,* landskapsnamnet, utan vidare kommit att användas för *hälvete,* ock att *hälsike* efteråt uppstått genom association med *gästrike,* hvilken form annars är sing. av inbyggarnamnet (paralell med *hälsinge*), men här väl skulle med ellips föreställa *Gästrikeland.* Emellertid har nog *hälsike* icke uppkommit på sådant sätt; utan detta, såväl som det *häls-* som ligger till grund för användningen av Hälsingland i hithörande betydelse, beror sannolikt på ett synonymt uttryck av lågtysk härstamning, nämligen *hälsefyr* (med äldre varianter), motsvarande norska *helsefyr, helskfyr,* även (enligt Ross i Norsk Ordbog) danska *hels(k)fyr.* Detta är lånord av mlt. *helschvûr* n. (där *sch* uttalas som *s*), resp. *dat helsche vûr* hälveteseld(en), bildat med det av mlt. *helle* f. hälvete avledda adj. *helsch* (äldre *hellisch* såsom oböjt) hälvetisk, motsvarande nht. *höllisch.* Det svenska *hälsike* torde närmast förutsätta ett elliptiskt **hälske* för **hälskefyr.* Att detta fick inskott av *i,* får kanske förklaras genom ett slags halv (vokalisk) rimbildning efter *hälvitte,* en ännu i svordom icke ovanlig äldre biform av det inhemska ordet, d. v. s. sålunda att man efter (*dra åt*) *hälvitte* förändrade (*dra åt*) **hälske* till (*dra åt*) *hälsike*?

Ihjäl är som bekant nyare form för fsv. *i hæl,* liksom da. *ihjel* för fda. *i hæl,* en förbindelse av prepos. *i* ock subst. *hæl* f.

dödsrike, död, som nu fins kvar som förra delen av *hälvete,* ock hvarav ett annat prepositionsuttryck är fsv. *til hælia* till döds, ihjäl.

I Noreens Altschw. Gramm. § 328, 2, b har yngre fsv. *hiæl* (*hiel*) för äldre *hæl* uppfattats såsom uppkommet med inskott av konsonantiskt *i* hos substantivet utan vidare. Det fins dock en väsentlig olikhet mellan *hiæl* ock andra kända fall med *i*-inskott efter *h* i fsv., nämligen att (*i*) *hiæl* blivit allmänt i nyare svenska såväl som i danskan, medan de andra fallen äro helt sporadiska (väl dialektföreteelser i fsv.) ock icke trängt igenom i nyare svenska (riksspråket).

Hvad beträffar *hjälte,* uppvisat såsom *hielte* i bibeln 1541, men icke känt med *i* efter *h* i fsv., så torde det få med Kock i Sv. Landsm. X: 3, s. 10 förklaras så, att det är en hypersvensk nybildning för det från lågtyskan lånade yngre fsv. *helte* efter sådana mönster som *hiælm*, *hiælp* o. dyl., äkta svenska former vid sidan av från lågtyskan lånade yngre fsv. *helm, help* o. s. v.

Men fsv. *hiæl* (*hiel*) o. s. v. för äldre *hæl* tänker jag mig uppkommet på särskilt sätt sålunda. I prepositionsuttrycket fsv. (ock fda.) *i hæl* bortföll *h* såsom inljudande, hvarigenom man fick en uttalsform **i æl,* medan *hæl* kvarstod med *h*, då det icke hade före sig prepos. *i,* t. ex. i fsv. *hælslaghin* ihjälslagen, antagligen vanlig form för partic. pass. till verbet *sla i* (*h*)*æl.* Men av formen **i æl* blev kanske ofta enstavigt **iæl* (med konsonantiskt *i*), hvilket sedan, uppfattat såsom en prepositionslös form, kunde likställas med *hæl* ock sålunda ingå t. ex. i ett partic. pass. **iælslaghin* vid sidan av *hælslaghin* ock i nybildat prepositionsuttryck **i iæl* jämte *i hæl.* Om nu detta sista också stod vid sidan av ett **i æl,* så kunde lätt till *(*i*) *iæl* bildas en ny paralellform med *h*: (*i*) *hiæl.* Självklart är, att, ifall (såsom här antagits) *hiæl* förutsätter ett *h*-löst yngre fsv. **iæl,* det nutida *ihjäl* såsom uttalsform utan *h* delvis kan direkt bero på äldre **i iæl,* ehuru skriftformen hänvisar till ett fsv. *hiæl* med hörbart *h.*

Kyla v. är nutida, åtminstone sedan början av 1700-talet i ordböcker ensamrådande form för äldre sv. *köla,* som förekommer

t. ex. i Lex. Linc. 1640 ock i Syllabus 1649 (under *gelo*) ock i partic. pass. i uttr. *förkiölda magar* i Grubbs Penu Proverb. s. 845. Samma verb heter fsv. *køla,* isl. *kǿla,* da. *kjøle,* ags. *cêlan,* lt. *kölen,* fht. *kuolen,* nht. *kühlen* o. s. v.: ett faktitivverb = urgerm. **kô-lian* till isl. *kala* st. v. frysa, resp. till adjektivet ags. *côl,* eng. *cool,* lt. *kôl* o. s. v. med dess sidoform fht. *kuoli,* nht. *kühl* kylig, sval. Man torde icke kunna göra sannolikt, att i fornsvenskan (dialektiskt) vårt *kyla* direkt uppkommit av *køla.* Skulle formen med *y* vara överförd från preter., där *y* skulle uppkommit av *ø* med förkortning i position, såsom t. ex. vårt verb *hytta* uppkommit som nyare variant till *höta,* så inses icke, hvarföre man saknar hvarje spår av en form **kylla* med kort *y.* Förmodligen får därföre här antagas inflytelse från lågtyska *kölen,* hvars *ö* antagligen i många lt. dialekter hade ett tämligen slutet uttal, närmande sig *ü* i ht. *kühlen,* så att detta *ö* i svenskan kunde bli *y* under invärkan från det föregående *tj*-ljudet, som hade i svenska uttalet substituerats för lt. *k.*

Ett särskilt stöd för antagandet av lågtysk inflytelse ger subst. *kyla.* Detta saknas alldeles i fornnordiska språk ock måste väl vara lånord från lt. *köle,* motsv. fht. *kuolî*, mht. *küele,* nht. *kühle* f. svalka, kylighet. Genom invärkan från subst. *kyla* kan man då förklara, hvarföre verbets form med *y* alldeles undanträngt det gamla svenska verbet *köla,* som synes böra annars ha levat kvar som ljudlagsenlig ättling av fsv. *køla.*

Råka, namnet på fågeln Corvus frugilegus, kan tyckas på grund av fsv. *roka* ock da. *raage* (äldre da. *roge* jämte *rog, raag*) vara att härleda från ett förliterärt fsv. o. fda. **hroka* med kort *o.* Detta skulle då få anses rotbesläktat med isl. *hraukr* toppskarv (en sjöfågel), got. *hrûkjan* v. gala samt gr. κραυγή skrik o. s. v. Men man kan bli tveksam om riktigheten härav, då man betänker, att såväl i äldre svenska som i västgermanska språk träffas som namn på råka (eller även på kaja, i det man förblandat fågelarterna) ett ord som hänför sig till urgerm. **hrôk-,* nämligen sv. *rook* i Lex. Linc. 1640 (jämsides med *kaja* under *graculus* o. *monedula*),

hvarmed väl får identifieras det gottländska *rauk* (som meddelas hos Kolthoff o. Jägerskiöld: Nordens fåglar s. 94); vidare ags. *hrôc*, eng. *rook*, mlt. *rôk*, *rôke*, nlt. *rôk*, även *röke*, ndl. *roek*, fht. *hruoh*, mht. *ruoch(e)*, nht. dial. *ruch*. Detta ord hör till den rot som fins med motsvarande form *krôg* i gr. κρώζω v. kraxar, skriker ock med avljudsform *krag* i gr. κράζω med lika bet. Man kan då misstänka, att även fsv. *roka* kan ha haft gammalt *ō* (motsv. nsv. slutet *o*) ock således icke är direkt källa för nuv. sv. *råka*. För det danska *raage* synes det icke vara otillåtligt att tänka sig *aa* möjligen bero på ett äldre *ō*, huru det nu än må förklaras (kanske från lågtyska dialekter?), då man har verbet *raabe* ropa, motsvarande sv. *ropa* ock mlt. *rôpen* o. s. v. Det svenska *råka* åter skulle väl kunna vara en av det danska *raage* försvenskad, närmast i Skåne uppkommen form, hvars utbredning till andra delar av vårt land, där råkan icke alls eller sällan förekommer, kan hava underlättats genom association med *kråka*.

Spö n. är veterligen icke känt annat än som nysvenskt ord, med dialektisk biform *spöde* (i Vätömålet enligt Schagerströms ordlista) ock äldre nsv. former dels utan, dels med *d*, t. ex. *spöö* 1651 i Arvidis Manuductio s. 108, *metespöö* i Lex. Linc. 1640 o. s. v., men i Syllabus 1649 *spöd* o. *spöde* (under resp. *arundo* o. *calamus*), vidare *lijmspöde* hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. § 428 samt *spöd* hos Spegel 1712, Serenius (1734 under *rod* ock 1741), Lind 1749 (jämte *spö*), Ihre 1769. Måhända är således *spö* egentligen en folkspråklig form med förlorat *ð* (*dh*), sådan som t. ex. *frö* i bet. groda = fsv. *frødh*? Huru som hälst, synes det vara möjligt, att ordet, som i alla händelser delvis beror på ett fsv. **spødhe* n., kunde höra till den rot med germ. form *spô* som fins i ags. *spôwan*, fht. *spuo(a)n*, mht. *spuon* v. hava framgång, samt med suffixalt germanskt *ð* bl. a. i fsax. *spôd*, fht. *spuot*, ags. *spêd* f. framgång, lycka, ndl. *spoed* m. skyndsamhet ock i verbet mlt. *spôden* skynda på, driva fram, *sik spôden* skynda sig, ndl. *spoeden* skynda sig, fht. *ge-spuotôn* skynda på, ags. *ge-spêdan* hava framgång, eng. *speed* subst. o. vb med motsv. betydelser. Grundbetydelsen av

vårt ord skulle med denna etymologi vara: hvad som skyndar på, driver fram (någon levande varelse, såsom ridhäst, dragare, boskapsdjur o. s. v.).

En fjärmare liggande möjlighet vore, att fsv. **spødhe* (med lika grundbetydelse) skulle innehålla urnord. *au* (med *i*-omljud) ock höra till en annan rotform, förgerm. *spou,* med samma vokalism som roten för gr. σπουδή skyndsamhet, men utbildad med annan dentalkonsonant än den grekiska formen.

Sticken adj., sammans. *snarsticken,* har jag en gång (i Avledningsändelser hos sv. adj. s. 22) helt förhastat ock orätt velat fatta som nybildat partic. pass. till vb. *sticka.* Men i det nutida starka verbtemat *sticka* : *stack* : *stucken* är som bekant endast preter. sing. *stack* gammalt i svenskan, ursprungl. hörande till *stinga,* det övriga är nybildat, troligen med påvärkan från lågtyska; jfr dels mlt. *steken* st. v. sticka, motsvarande ht. *stechen,* dels mlt. *sticken* sv. v., till bet. likt nht. *stecken,* därjämte = vårt svaga *sticka.*

Däremot är vårt adj. *sticken,* hvarav subst. *stickenhet* t. ex. i Stiernhielms Hercules v. 403, ett gammalt ord, såsom framgår av fsv. verbet *stikna* förtörnas. Dessa båda ord höra också till en rot med bet. »sticka», men med gammal *i*-vokalism (germ. *stik* : *staik* o. s. v.). De stå i avljudsförhållande till vårt verb *steka,* isl. *steikia* o. s. v., hvars ursprungliga betydelse tydligen varit genomstinga med stekspett. Roten är densamma som fins i motsvarande form *stig* i gr. στίζειν ock lat. *instigare* o. s. v. Men det är alls icke givet, att *sticken* skall till sin betydelseutveckling likställas med *stucken* (jfr ock *stickord* m. m. dyl.). Det norska vb. *stikna* betyder enligt Aasen »steges, gjennemhedes, skjærpes av Varme» ock det svenska *stickna* har i alla händelser form av inkoativverb i förhållande till *steka.* Kanske får därföre betydelseserien hos verbet tänkas ungefär så: komma på spett, bli stekt — bli stekhet, upphettas som en stek över elden — slutligen bildligt: bli het (till sinnes), bli upphetsad?

Suput m., uppvisat som svenskt subst. 1640 hos Schroderus i Comenii Jan. Ling., där i § 820 talas om *en Suput* såsom lik-

tydigt med *en Fyllepråmer,* förekommande hos Serenius (1734 t. ex. under *tope,* även 1741) skrivet *sup-ut* samt hos Lind 1749 i utvidgad form *suputer* m. med samma *-er* som fins även hos Lind t. ex. i *toker* jämte *tok* m. ock andra likartade personliga subst. i vulgärt språk, har uppfattats som folketymologisk bildning i Noreens Spridda Studier, där det heter (sid. 44): »*Supút* har nog intet med *ut* att skaffa, utan torde vara det gamla adjektivet *súput* supig.» Emellertid är ordet säkert från början bildat med *ut,* ehuruväl icke i svenskan, ty det är lånat från äldre lågtyska *sûpût,* motsvarande nht. *saufaus,* ett i vulgär tyska brukligt uttryck för drinkare, ursprungligen en imperativ med bet. »drick ur», använd såsom t. ex. sv. *passopp* (formellt = ndl. imper. *pas op*) i personlig betydelse. Samma imperativ i högtysk form ingår i det i Stiernhielms Hercules v. 203 o. 222 förekommande namnet på tysken såsom dryckeskämpe, *then aldrig otorstige Tysken* : *Sauf-du-Rein-aus Hans.*

Vallmo med äldre nsv. former *walmog* (t. ex. i Stiernhielms Hercules v. 17) ock *walmoghe* (i Synon. Libellus 1587), *walmoga* (i Variar. 1538, Lex. Linc. 1640 o. s. v.), de båda senare av fsv. *walmoghe,* motsv. da. *valmue,* innehåller i sin senare led en form av det urgamla namnet på vallmo, som fins i fht. *mago,* i nht. *mohn* o. s. v. samt i gr. μήκων, μάκων. Angående den förra leden, fornnord. *wal-,* antagligen ett subst., har man förmodat, sannolikt med rätta, att den syftar på vallmons bedövande förmåga. Dock kan man naturligtvis icke vara med om, att den skulle vara samma ord som *dval-* t. ex. i *dvalbär* belladonna ock *dvaldryck* sömndryck (såsom antages t. ex. hos Fries: Ordbok öfver sv. växtnamnen, där även *valkullor,* ett namn för Trollius, tydes såsom = *dvalkullor*), emedan redan de fornnordiska formerna av ordet begynna med *w-* utan *d.*

Det härvarande *wal-,* sannolikt i alla händelser samma som ingår i adj. sv. *valhänt,* no. *valhend,* samt sl. m. adj. sv. *valen,* no. da. *valen* (jämte da. *vaalen*), med verbet sv. *valna* (jfr i Arvidis Manuductio 1651 s. 43, 44 *walen* o. *waalna*), synes kunna

identifieras med det forngermanska ord som med kollektiv betydelse, kanske härledd från ursprungligare abstrakt bet. »död», fins i isl. *valr* m. ock ags. *wæl* n. de fallna på slagfältet, fht. *wal* slagfält ock de sammansatta subst. med bet. valplats: mlt. *walstede,* nht. *wahlstatt,* samt nht. *wahlfeld, wahlplatz,* det sista lånat i sv. *valplats.* På förekomsten av betydelsen »dvala, bedövning» jämsides med betydelsen »död» har man exempel bl. a. hos till roten för *dö* ock *död* hörande ord, såsom isl. *dá* n. dvala samt vårt verb *dåna* falla i vanmakt, ett denominativ till det gamla till isl. *døyia* v. = sv. *dö* hörande *n*-participet, isl. *dáinn.*

II. **Några äldre eller dialektiska ord.**

Billa, ett dialektord med bet. litet bo för smådjur, särskilt getingbo, sammansatt *geting(e)billa,* förekommande i Grubbs Penu Proverb. 1665 s. 565 i det ordspråksartade uttrycket *Röör intet wedh Gietingebillan,* kan väl knappast, trots Bugges försök i Sv. Landsm. IV: 2, s. 227 f., etymologiskt sammanföras med de likbetydande daldialektsorden *bylja, bölja, jettingböla* eller med det mera allmänt svenska ordet *böle* n. (hos Lind 1749 i *geting-böle,* synonym till *geting-bo*). Man får nog lov att bland flera snarlika subst. med hithörande betydelse särskilja två, om icke flera, grupper av helt olika härstamning. Ett från *bol* ock *böle* etymologiskt skilt ord är nu vårt *billa,* fsv. **billa* f., som måste innehålla ett gammalt *i.* Det torde ursprungligen ha betecknat icke bo, bostad, utan något runt eller kupigt upphöjt, så att grundbetydelsen syftat på getingbots form. Det är väl med urnordisk stam **billiôn-* bildat av en germansk rot *bell,* densamma som fins i sv. *fotabjälle* i bibeln ock är avljudsform till germ. *ball* ock *bull,* olika former av roten för sv. *ball* samt för *båll* (*boll*) ock *bulle* o. s. v. Huruvida de finländska dialekternas *byllo* getingbo är oblik kasusform med *u*-omljud (enligt Noreens Altschw. Gramm. § 65: 4) till fsv. **billa,* eller kanske hör till ett med avljud härtill bildat fsv. **bylla* = urnord. **bulliôn-,* är icke gott att avgöra.

Till stöd för den här föreslagna härledningen av *billa* kunna påpekas följande ord i olika språk, hänvisande till ett samgermanskt ord av samma form:

1) Fsv. *eterbilla,* som är uppvisat i bet. argbigga, men tydligen liksom det i samma överförda betydelse förekommande *eterblema* har haft egentlig betydelse giftblåsa, giftböld el. dyl.

2) Mlt. ock mndl. *bille* f., nuv. ndl. *bil* arsklinka, skinka, synonymt med danska *ars-balde* = nht. *balle(n).*

3) Det troligen såsom germanskt lånord med mndl. mlt. *bille* identiska ordet, fra. *bille* biljardkula ock (sannolikt från franskan lånade) ital. *biglia,* sp. *billa* i samma bet.

4) Kanske även eng. *bill,* meng. *bille,* latiniserat *billa,* skriftlig handling, dokument, antagligen liksom mlat. *bulla* ursprungl. åsyftande det vid handlingen fästade runda sigillet, knappast härledbart på fonetisk väg från lat. *bulla* (jfr Murray: New Engl. Dict.), men möjligen resultatet av blandning mellan *bulla* ock ett liknande engelskt ord med gammalt *i*?

Gänt, *gent* förekommer som adverb i 1500-tals-svenska på följande av doc. Vendell i Helsingfors för mig påpekade ställen i de båda krönikorna av Ol. Petri ock P. Swart.

Ol. Petri s. 64: Ty thet pläghar gent så henda, at (o. s. v.). S. 68: Gudh pläghar gänt läta sijn welsignelse gå öffuer land och rijke för froma förstar skull. S. 117: När Gudh wil låtha komma noghro plåghor på land och städher, pläghar han gänt låtha noghor vnderlig teekn skee til förenne.

P. Swart s. 6: Godh skääll kunde här intet gälla, som the och icke gänt pläghe, när saken är stält på någen disceptation emellan Swenske och Danske.

Det tyckes från formell synpunkt närliggande att tänka sig detta adverb vara neutr. till det adjektiv, hvars nutida normalform är *gen* med *e*-ljud, men till hvilket finnas ordformer även med *ä*-ljud, såsom t. ex. fsv. adv. *gænstan* jämte *genstan* genast ock det nutida adv. *igen.* Men svårare är att osökt få fram en passande betydelse för adverbet såsom neutr. till detta adjektiv. Man skulle

väl då härleda från bet. »gent, bekvämt» en bet. »lätt» eller »gärna» el. dyl.

Ordet förekommer på alla de anförda ställena som bestämning till verbet *plägha* ock sammanhanget synes kräva en betydelse »vanligtvis, i allmänhet» el. dyl. Därföre förmodar jag, att *gänt* (*gent* med *e* betecknande *ä*-ljud) är neutr. till fsv. adj. *gænger* gångbar, gängse, hvilket i fsv. literatur visserligen endast är uppvisat om mynt, men efter all sannolikhet även kunnat användas likt det därifrån utgångna nutida *gängse* i allmännare mening. Vårt adverb skulle med denna etymologi egentligen betyda »såsom det är gängse», m. a. o. »sedvanligen» eller »i allmänhet». Med avseende på formen med *n* i st. f. *ng* näst före *t* kan påpekas, att en sådan form av neutr. till fsv. *gænger* fins åtminstone en gång uppvisad i literatur, nämligen i det hos Söderwall påpekade stället i Sv. Dipl. fr. 1401 I s. 97: *swa got mynt som nw gænt oc gæft ær i rikeno.* Jfr annars med dylik ljudförvandling *inte* för *ingte* o. s. v., se Noreen: Altschw. Gramm. § 281, 2.

Hallår, ett gammalt nordiskt ord för missväxtår, nu väl icke förekommande i Sverge annorstädes än i Bohuslän (se Niléns ordbok över Sörbygdsmålet), men såsom äldre svenskt funnet i Grubbs Penu Proverb. 1665 s. 589 i ordspråket: *När Möllaren äther Brödlöst, så är wist hallåhr i Landet,* norska *hallaar,* äldre da. *haldaar,* med variantform isl. *hallǽri* n., torde innehålla ett forngermanskt nomen *hall-,* snarast ett adj. med bet. torr, möjligen ett subst. med bet. torka. Den ursprungliga bet. av vårt ord synes sålunda ha väsentl. liknat den hvarmed ä. da. *haldaar* översättes i Moths ordbok enligt Molbech: Dansk Gloss. I 321, nämligen »et tørt, ufrugtbart Aar, hvori Træer og Urter meget visne og gaae ud», hvilken översättning motiveras med den anmärkningen, att »Træer der visne i Toppen kaldes *tophallende*». Jfr i Jutlandsdial. enligt Molbech: Dial. Lex. *hallen(d)* förtorkad, vissen (om träd), murken (om ved), även hos Feilberg (art. *halden*).

Ordstammen *hall-* är annars med hithörande betydelse icke veterligen påvisad annat än i nyare lågtyska dialekter, där enligt

Berghaus: Sprachschatz I 636 finnas följande ord: *hall* adj. torr, t. ex. *hall weder* torrt väder, *hallig* adj., t. ex. *hallig lucht* torr luft, *hallen, uthallen* v. torka (ut), t. ex. *de wind hallte dat land recht ut.* Vid sidan av denna stam med *ll* fins en annan form *hāl-* med ungefär lika bet.; jfr lt. *de hale wind* i Grubenhagensdial. enligt Schambach = den torra vinden, nämligen östanvinden; vidare ndl. äldre o. dial. *haal* (*hael*) torr, saftlös, mager (jfr Franck: Etymol. Woordenb. under *haalbier*) samt i tyska (mt.) dial. *hähl* i liknande betydelse. Såsom lånad, antagligen från ndl., ligger samma stam till grund för franska vb. *hâler* göra solbränd, torka.

Roten återfinnes i lett. adj. *kalsnejs,* även *kalss,* torr, mager, *kaltet* v. torka, röka, *kalst* v. förtorkas, väl även i lat. *calēre* v. vara het, *calidus, caldus* adj. het, *calor* m. hetta. Då germ. *ll* kan bero på äldre *lz,* är det tänkbart, att lett. *kals-* är identiskt med *hall-* i *hallår.* Samma form på *s* skulle kunna ingå i vårt subst. *halster,* ifall detta med rätta sammanställts med lat. *calēre* av Hellqvist i Arkiv VII 169 (jfr Tamm: Etym. sv. ordbok, art. *halster;* däremot hänföres det till germ. roten *hald-* i vb. *hålla* av von Friesen i Språk och stil I 229).

Hirta sig är ett dialektiskt ock äldre svenskt verb med bet. häjda sig, hastigt stanna i farten (bl. a. om en häst i sken) eller i sitt tal, lugna sig. Det upptages i de vanliga ordböckerna på 1700-talet ock ännu hos Weste 1807 samt förekommer 1640 hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. § 894, där det heter: *at han icke tröster (förmår icke styra, höffsa) hirta sigh.*

I nyare tid böjt efter 1:sta konjug. har *hirta* tydligen liksom så många andra verb med *t* i stamslutet överförts dit ifrån 2:a konjug. Verbet är icke uppvisat i fornsvenska, icke häller i nyare norska eller danska, däremot fins isl. fno. *hirta* (pres. *-ir*) med bet. avhålla (ifrån felsteg), tvinga, tukta, även bry sig om (ibland, som det tyckes, förblandat med *hirða,* egentl. vakta, akta). Detta verb = urnord. **hirtian* är nog samma denominativverb till subst. *hjärta,* isl. *hiarta* (med *i*-omljud på *e* i germ. **hert-*) som fins i ags. *hiertan* uppmuntra, ingiva mod ock i fht. *ga-hirzen* »concordare». Den

ursprungliga betydelsen kan här anses vara: värka på ens hjärta (eller sinne), göra att någon lägger något på hjärtat, m. a. o. faktitiv i förhållande till »behjärta» eller »besinna» ock med reflexivpronomen = »besinna sig», hvarifrån bet. stanna i farten lätt härledes.

Märkligt är, att i finländska dialekter förekommer med avvikande vokal *härta* häjda, hämma, även såsom intrans. (likt *härta sej* hos Rietz) stanna, hvilket väl icke kan direkt förklaras ur en fornform med *i*. Då i Sahlstedts ordbok 1773 under *hirta sig* träffas exemplet: *Jag ville säga mer, men hjertade mig i det samma,* kunde man måhända få tänka sig, att i äldre svenska förekommit jämte *hirta* en annan denominativbildning **hiärta* (jfr *behjärta*) ock att genom blandning mellan dessa två uppstått en tredje form *härta*? Eller skulle man möjligtvis få förutsätta som källa för detta *härta* ett lågtyskt denominativverb **herten* (detta då kanske av ett fornlågt. **hirtian,* identiskt med det nordiska *hirta*)?

Hielmult eller *ielmult,* subst. med bet. handtag, särskilt till roder, styrpinne, förekommer i Lex. Linc. 1640, där under *clavus* läses: »*Roderpinnen på Skepet, Hielmult*» ock i sv. registret dels »*roderpinne eller hielmult,* Clavus», dels »*Ielmult,* Manubrium». Det är tydligen ett sjömansord av lågtysk härstamning, försvenskad form av mlt. *helmholt* n. styrpinne (samma ord, hvarav i högtysk form bildats släktnamnet *Helmholtz*), sammansatt av mlt. *holt* n. trä ock *helm* handtag, skaft, styrpinne, motsvarande nht. *helm* i lika betydelse ock ndl. *helm* i *helmstok* styrpinne. Förmodligen har detta *helm* i bet. skaft ursprungligen ingått i det forntyska ord hvarifrån vi lånat *hällebard* el. *hillebard.* Om etymon se dels Zupitza: Germ. Guttur. s. 113, dels Falk o. Torp under *hellebard.*

Det svenska *hielmult* är av intresse genom formen hos båda lederna. *Hielm-* med konsonantiskt *i* insatt i svenskan för *helm-* synes häntyda på den forna tillvaron i svenskan av ett med inhemskt fsv. **hiælm-* bildat uttryck för styrpinne; jfr i denna betydelse isl. fno. *hialmvǫlr* jämte *hialmun-* o. *hialmurvǫlr* samt äldre danska *hiælmer.*

Senare delen i vårt ord av *-hult* med förlorat *h* häntyder på,

att ordet är ganska gammalt i svenskan. Med anledning härav kan väl sättas i fråga, om icke våra svenska sjömansord på *-hult* i bet. trä (träbit eller -stång o. s. v.), bildade efter lågtyska på *-holt*, åtminstone till en del upptagits i svenskan så tidigt, att insättandet av *u* för lt. *o* kan förklaras enbart genom anslutning till det inhemska *hult* skogsbacke, hvarigenom det bleve överflödigt att antaga invärkan från ett annat sjömansord *bult* såsom svensk form för lt. *bolt* (se Tamm: Granskning av svenska ord s. 7). I fornsvenskan fans jämte *hult,* normalsvensk form, dialektiskt *holt,* t. ex. i Västergötland i sammansatta namn på allmänningsskogar (av hvilka några anföras i VGL IV: 11), överensstämmande med fornnorska *holt.* Möjligt vore väl då, att man upptog mlt. *holt* (hvilket annars kunde bl. a. betyda skog) såsom sjömansord i bet. trä oförändrat i västra Sverge (ock i Norge), men att det utbyttes mot *-hult* i sådana östsvenska dialekter som ligga till grund för det nyare riksspråket.

Thornist el. *thornist* n. var ett fornsvenskt namn på ett slags tyg, till formen neutr. av ett adjektiv, fsv. *thornisker* o. s. v. Detta tygnamn motsvarar tydligen mlt. *dornesch* ock det därav latiniserade *panni dornenses* hos Schiller-Lübben III 362 (under *popperingesch*). Efter all sannolikhet är det avlett av namnet på en stad i likhet med åtskilliga tygnamn av likartad bildning, såsom t. ex. fsv. *lybist grat(h)* grått tyg från Lübeck, fsv. *poperst* el. *popirst, iperst* el. *ypirst, kortrist* el. *kortist* tyg från resp. Poperinge, Ypern ock Kortrijk (el. Courtray på franska), tre städer i Flandern; troligen även fsv. *næflist* = mlt. *nevelsch* (kanske tyg från Nivelles i Sydbrabant) o. s. v.

Man har hänfört fsv. *thornist* o. s. v. till staden Thorn i Preussen (se Söderwalls ordbok). Men ett fsv. adjektiv av detta stadsnamn skulle nog haft enstavig stam på *sk* utan *i.* Efter all sannolikhet har *i* här sin grund i slutstavelsens vokal hos själva det tvåstaviga namnet i fråga. För övrigt kunna dels allmänna kulturhistoriska skäl, dels den omständigheten, att i citaten hos Schiller-Lübben: anf. st. *dornesch* ock lat. (*panni*) *dornenses* före-

komma näst bredvid namn på flandriska tyger, tala för, att man snarast bör söka efter staden i fråga i det gamla industrilandet Belgien. Man torde då kunna tänka på det välbekanta *Tournay* (på franska) eller *Doornik* (på flamländska) i provinsen Hainaut eller Hennegau. I denna stad förekommer bland mycken annan industri även (antagligen sedan gamla tider) vävnad av tyger.

Skulle möjligen en nysvensk form av här ifrågavarande adj. (fsv. *thørnisker*) föreligga i uttrycket *törnska synålar* i de av R. Steffen 1902 utgivna Svenska Sagböcker, 2, sid. 95?

Onomatologiska bidrag till belysande af den svenska befolkningens äldre utbredning i Egentliga Finland.

Af

RALF SAXÉN.

Att den svenska befolkningen i äldre tider haft en mycket större utbredning i Finland än för närvarande torde få anses för säkert. Detta framgår nämligen af ortnamnen. I Egentliga Finland förekomma gamla skandinaviska, numera förfinskade namn uti hundradetal. Jag skall här anföra några.

Angelniemi är ett litet kapell under Halikko socken och kallades på 1500-talet äfven *Angelisto*. Jag anser det sannolikt, att denna senare form af namnet är att jämföras med sv. *Angelsta,* hvilket Lundgren Sv. lm. X: 6 s. 13 anser sammansatt med fsv. personnamnet **Angul* (?); jfr isländska *Ǫngull.* Uti fi. *Angelisto* är troligen *i* att uppfatta ss. svarabhaktivokal. Personnamnet ha vi troligen bevaradt uti byanamnet *Angela* (1540 *Anghela*) uti samma kapell. Mindre sannolikt anser jag att första leden vore sv. *angel,* isl. *ǫngull* »krok», hvilket också det enligt Rygh NG Indl. s. 39 användes i ortnamn (»om forskjellige stærkt krummede Situationer»), ehuru vattendragen kring *Angelniemi* mycket starkt påminna om en »krok».

I samma kapell finnes ett *Kalfsnäs,* intressant därigenom att det äfven har biformen *Kalmusnäs* (1540 *Kalmusnes*). Då växlingen *m* ~ *f* synbarligen är att förklara ss. uti t. ex. isl. *helmingr*

~ *helfingr*, fsv. *hælfninger* ~ *hælmninger* m. fl., så synes mig namnet nästan tala emot Lundgrens härledning af personnamnet fsv. *Kalf*[1], isl. *Kálfr* (< **Kār-ulfr;* se Upps. stud. s. 19), ty antagligen utgöres första leden i *Kalfsnäs* af detta personnamn. Formen *Kalmus* med *u* beror på folketymologi.

Från Kiikala socken har jag förut (Fi. fornminnesför. tidskr. XXI: 3 s. 29) anfört ett *Tüpeli* = sv. *Tibble*. Från samma socken kan jag nu anföra ett *Topuli* (1531 *Tobel:* Arw. handl. V), som tydligen är samma namn som *Toböle* i Geta, *Tobøl* i Norge. Rygh NG II s. 224 anser det norska namnet vara sammansatt med *tóf* Græsplet eller personnamn *Tófi, Tófa*, hvilket väl ingår uti *Toby:* fi. *Tuovila* i Mustasaari. Fi. Topuli utgår närmast från ett sv. **Tobul* (l. **Tobyli*). Om *bōl* : *būl* se Nor. Aschw. gr. § 167.

Hovirinta heter ett hemman i St. Karins. Namnet uttalas å orten *Huarinta,* skrefs 1540 *Hoffvarinda* och förutsätter antagligen ett sv. **Hova-rindi,* sammansatt af fsv. *Hovi* och sbst. *rindi* m., som åtminstone i Norge ingår i ortnamn (Rygh NG Indl. s. 70; betydelse: »langstrakt Forhøining, Jordryg»).

Kairinen (Kairis) i samma socken skrefs i äldre tider *Keris* (1338, 1345, 1351, 1430) l. *Keeris* (c. 1470); därjämte äfven 1439 (Rawald) *Karis*(ist): Svartboken. Till grund för ortnamnet ligger det dunkla personnamn *Keeri* (1405 Niclis *Keerison*), som Lundgren Upps. stud. s. 17 f. velat läsa *Kærer* och härleda från adj. isl. *kǽrr,* fsv. *kær.* Den finska formen omöjliggör denna etymologi. Jag skall försöka gifva en annan. Fi. *Kairi* är säkerligen lånadt från isl. *Geirr, Geiri,* fsv. *Ger, Gere,* (jfr. isl. *geirr*: fi. *kaira*); genom kompromiss af fi. *Kairi* (jfr äfven *Kairila* i Norrmark) eller — med stadiet *ei* — *Keiri* (jfr *Keiri* i Eurajoki) samt fsv. *Geiri* l. *Geri* fick man ett svenskt *Ke(e)ri,* som sedan i denna form ånyo möjligen inlånats till finskan: jfr *Kierlä* (<**Kierilä*) i Halikko. — Äfven en annan förklaring synes möjlig. Om öfvergången *ai* > *ā* kan få anses äldre än *ai* > *ei,* kunde man tänka sig att fi. *Kairinen* inlånats till svenskan under en tid då *air* > *ār* var slutförd,

[1] Bevaradt i Vemo i gårdnamnet *Kalpi.*

men ej *ai* > *ei*, och att denna senare ljudlag då genomfördes äfven i lånord framför *r*.

Från samma socken vill jag ännu anföra namnet *Paaskunta* (1378 *Padasakunta*, 1430 *Pastakuntha*, 1472 *Pastakunna*, 1433 *Pastakunta*, 1437 *Panstakom*(!): Svartboken; 1540 *Pastakunda*), hvilket jag härleder från ett nordiskt **Fastagunnr* (l. **Fastaguðr*) l. **Fastagundr*, som mig veterligen visserligen ej förut uppvisats, men som dock med stor sannolikhet kan antagas.

I St. Marie ligger en by *Vaistenkylä*, som att döma af äldre former (1359 *Wayuas*, 1363 *Waijuas*, 1393 *Wayuasbj*, 1393 *Wayuasby*, 1450 *Waywostinkyla*, 1451 *Vayuastakyla*, 1540 *Vaijvaistenkylä*) ursprungligen tyckes hafva hetat *Vaivas* (l. *Vaivanen*), som sedan på 1400-talet genom folketymologi (jfr adj. *vaivainen* utarmad, fattig) eller i analogi med t. ex. *Nousisten* gaf ett *Vaivastenkylä*, hvaraf sedan *Vaistenkylä*. Den äldsta formen *Wayuas* (ɔ. **Vaivanen*) kan ju vara det fi. (lånordet) *vaivanen*, användt ss. personnamn, men synes mig dock snarast vara en patronymisk *nen*-bildning på ett personnamn **Vaiva*, hvilket vore ett gammalt lån från något skandinaviskt namn på *Wā-*, jfr t. ex. Rökstenens *Uamuþʀ* (= *Wāmōþʀ*) och fht. namn på *Waif-* (se Förstemann). — Såsom paralleler härtill kunna nämnas t. ex. *Vallainen* i Virmo (1375 *Waldas*, c. 1480 *Valdas*, *Waldas*: Svartboken), bildadt på något af de talrika germanska namnen på *Vald-*, *-vald*; jfr också isl., no. *Valdi*; *Kunnainen* i Nådendal af fsv. *Gunne*, *Inkurinen* i Vemo af fsv. *Ingor*, *Gunnarainen* i Gustafs af fsv. *Gunnar* (1380 *Gunnarsby*).

Ett gammalt svenskt kulturcentrum var troligen fordom V e m o socken (< fi. *Vehmaa*). Många gamla svenska ortnamn kunna uppvisas och socknen hette i äldre tider *Kaland*. Detta namn är visserligen mycket sällsynt. En enda gång nämnes det i Svartboken (1367 *Kalandia*) och förekommer då i en öfverskrift, där sedan en annan hand senare tillagt: j W e m o s o k e n. Denna urkundsform är dock ej den enda, som talar för att socknen värkligen haft detta namn. Från dessa trakter nämnes i Svartboken flere gånger

en person Jønis Kalenske (1367), Iohannes Karlenskæ (1374), Iohannes Kalenskæ (1376, var. Kalantska). Detta Kalenske kan ej betyda annat än att personen i fråga var hemma från *Kaland.* I en handling intagen i Svenskt diplomatorium IV och daterad den 2 febr. 1332 nämnes en Thordo de Kalandia. Namnet förekommer äfven, förknippadt med en intressant historisk upplysning, hos Agricola i företalet till Nya testamentet (1548). Han säger nämligen där att »Lootolaiset Calandis» (d. v. s. skärgårdsborna i Kaland) något förr öfvergingo till kristendomen än finnarna på fasta landet. De voro sålunda under Agricolas tid sannolikt ännu svenskar. Detta framgår äfven däraf att t. ex. en urkund af år 1575 (n:ro 1228 i statsarkivet) talar om »Vemå finskt socken» och »Vemå svenskt socken». Jfr äfven Elmgren, Hist. Arkisto V s. 27 (»Vemå Finsk», »Vemå Svensk»: 1553). Agricolas uppgift har sedan vanligen tolkats oriktigt. Man har trott att *Calandis* betecknade Åland, (se t. ex. Krohn, Suom. kirj. vaiheet s. 38). Slutligen kan jag ännu anföra namnet från en i Langebek-Suhm, Scriptores rerum danicarum VI intagen urkund Necrologium Gotlandiæ Fratrum Minorum in Wisby (påbörjad 1340). Där omnämnes nämligen (s. 571) en Dominus Booz de Calande Miles (et uxor ejus Domina Sigrydis). Uti registret (band IX) tillägges efter *Calande* af utgifvaren »in Finlandia(?)».

Vemo socken omnämnes mycket ofta i våra urkunder; men då namnet *Kaland* blott ytterst sällan uppdyker, så måste man väl antaga att detta troligen mycket gamla namn redan under medeltiden började falla i glömska och ersättas af *Vemo.* Någon sannolik etymologi till namnet känner jag ej och vill ej här inlåta mig på den frågan, men anser det vara sannolikt att namnets senare led är *land* och att namnet hör till de älsta svenska ortnamnen i Finland. Åtminstone i Norge tillhöra *land*-namnen vikingatiden och sträcka sig t. o. m. något längre tillbaka i tiden (Rygh NG Indl. s. 63 f).

Ifrån Kaland tyckas sedan också andra närliggande trakter koloniserats. I ett köpebref af den 23 juni 1316 (Svartboken) upp-

räknas nämligen i *Nybygd* (= St. Mårtens socken) följande lägenheter: *Biurstekt, Swenstekt, Brytiatekt* och *Kalenningiatekt.* Dessa »kaländingar», hvilkas »tägt» här omnämnes, voro synbarligen hemma från *Kaland.* Utom dessa namn kunna från St. Mårtens (*Nybygd* 1316, 1477 m. fl.) ännu uppräknas några sådana i förfinskad gestalt. Ett sådant är t. ex. *Tiipilä* (= sv. *Tibble;* se ofvan s. 40). Af svenskt ursprung är äfven *Sjurdela* (1540 *Siurtila*; uttalas nu *Siutla*), bildadt på fsv. *Sighurþer,* isl., no. *Sigurðr,* hvaraf såväl i fsv. (äfven i Finland) som i fornnorskan finnas former med bortkastadt *g* (nyl. *Siur,* fsv. *Siwrdh;* jfr no. *Sjurstad, Sjurderud* m. fl.). — Ett gammalt *stad*-namn är måhända *Huovaristo* (utt. *Huaristo;* skrefs 1540 *Hoffuari,* 1633 *Huafristo*). Det vore då ett sv. **Hofvardhs-stad*; jfr fsv. *Hofvardh,* hvilket namn finnes bevaradt i Vemo och Lillkyro i den finska formen *Huovari.* Mot antagandet talar dock den omständigheten att orten, såsom namnet *Nybygd* angifver, tyckes jämförelsevis sent erhållit bofast befolkning.

Att Vemo socken fordom varit befolkad af svenskar framgår med all önskvärd tydlighet äfven af flere i äldre urkunder omnämda rent svenska ortnamn. I Svartboken finna vi *Hiællø* (1375, 1383), *Langhstiærto* (1375; *Langstiærto* 1383), *Werkaholm* (1375; *Werkiæholm* 1383), *Mølley* (1490), *Dyrffuenes* (1374; *Diærffuanes* 1386, *Diæruænesse, Diærffuæness* 1387, *Dyærwenæs* 1400), betecknande orter, af hvilka en del torde hafva legat i den del af socknen, som nu bildar Lokalahti kapell. Dessa namn torde numera vara utdöda. Däremot kvarlefva ännu t. ex. *Puosta* (1350 *Bolstad*[1], 1477 *Postha,* 1540 *Puosta*), *Böle* (1477 *Bøle*), *Björkö* (fi. *Perkiö;* 1458?, 1459 *Pærke*), *Rågö* (1350 *Rogøø*); de två sistnämda i Lokalahti. — I språkhistoriskt afseende intressant är gårdnamnet *Hakuni,* representerande det osynkoperade och oomljudda stadiet (**Haguni*) af fsv. *Hagne,* isl. *Hǫgne;* jfr fht. *Haguno.* Stadiet *Hagne* är bevaradt i fi. *Hauninen* i Reso, *Hǫgne* åter uti *Houna* i Nousis. Ett annat exempel på lån, upptaget före omljudets tid, är *Tiurla* (<**Tiurila*) i Palva (l. Velkua; i skärgården mellan Vemo och Åbo).

[1] Antagligen samma namn.

Jag jämför det med fsv. *Dyre,* isl. no. *Dýri* (jfr fi. *tiuris*: sv. *dyr*). Det af Falkman, Ortn. i Skåne s. 177 enligt Stephens omnämda *Tiuri* (run.) är antagligen samma namn. Märkas bör äfven att i Räisälä socken i Karelen finnes en by *Tiuri,* känd bl. a. genom lämningar af ett forntida fäste.

Äfven namnet *Palva* anser jag vara nordiskt. Jag återför det på ett äldre **Paðva* (om *ðv* > *lv* se Ojansuu, Lounaismurt. hist. s. 16), hvilket jag återfinner i *Padva* i Bromarf och som afspeglar ett fsv. **Baðvi* l. *Bǫðvi* (jfr å ena sidan fsv. **Badhe,* **Badhar,* isl. *Bǫðvarr,* fht. *Bado,* å andra sidan de talrika namnen på *-vi*). Nominativen af den nordiska formen återfinnes uti Töfsala-namnet *Palvi.* För öfrigt synes *Palva* ej vara det enda exemplet på förfinskade namn på *-vi.* I Pikis finnes ett *Halvala* (1377 *hadvalae,* 1380 *hadhvala,* 1417, 1420 *Hadhwalaby*: Svartboken), som synes förutsätta ett **Haðvi* l. *Hǫdvi* (jfr t. ex. urn. *Haþu-laikaʀ, Haþu-wulafʀ*). På samma sätt kunde *Latva* i Orihpää, *Latvala* i Lillkyro jämföras med isl. *Lǫdvir, Ritvala* i Sääksmäki (1340 *Ryduala*) med ett fsv. **Grid-vi* (jfr fsv. *Gridde*).

Hithörande paralleler kunde möjligen återfinnas äfven uti gårdnamnen *Salavainen* i Palva (1540 *Salauais*), *Anavainen* i Gustafs och *Ilavaistenkylä* i Eurajoki. Det första skulle då gå tillbaka på ett **Sala-vi* (hvaraf fsv. *Salve*; jfr fht. *Salabald, Salafrid* m. fl. och Noreen Aschw. gr. § 70 anm. 1), det andra på ett **Ana-vi* (jfr fht. *Anafred, Anager, Anawan* m. fl.) och det tredje skulle förhålla sig till fsv. *Ilve* liksom fi. *Salavainen* till fsv. *Salve.*

Ortnamnen hafva såsom bekant mycket ofta varit underkastade folketymologiska ombildningar. I synnerhet måste detta vara vanligt i trakter, där två språk talas. Jag skall här meddela några exempel. I Nykyrko socken finnes en by med det poetiska namnet *Varjoranta* (d. ä. »Skugg-strand»). Namnet skrifves 1540 *Varioranda* och uttalas nu *Varna,* hvilken form Ojansuu (Lounaismurt. hist. s. 130) förklarat ur den förra genom en massa analogiska utjämningar. Ortnamnsforskaren kan ej uti ett namn sådant som detta gärna se något annat än en folketymologisk ombildning,

i synnerhet som det dialektala uttalet talar därför. Jag tänker mig därför här ett urn. *Warirand* (l. kanske **Waria-rand*); jfr 1) fht. *Wariland, Warimund,* 2) *Baldrand, Herirand* m. fl.

Paralleler härtill hafva vi uti *Inkeranta* (1540 *Ingiranta*) uti Töfsala, *Gullranda* l. *Gullranta* (1540 *Kultaranda*) uti Nådendal, af hvilka det förra kan återge ett fsv. **Ingebrand,* det senare fsv. *Gulbrand.* Man kunde äfven tänka sig fsv. ortnamn *Inga-strand, Gullastrand* (jfr fsv. *Inge*[1] och *Gulle*), ehuru jag anser detta vara mindre troligt. Exempel på en svensk folketymologisk ombildning af ett finskt namn hafva vi sannolikt uti den gamla formen *Ledhwnge* (i öfverskriften *Ledhwngi,* öfver hvilket samma hand (?) skrifvit *Ladhusungi*[2]) af fi. *Lahdinko* i Vemo. Formen är visserligen antecknad redan från 1331, men icke dess mindre är jag böjd för att anse den finska formen såsom den ursprungliga, då den näppeligen synes kunna tänkas bero på folketymologi. Jfr dock de svenska ortnamnen *Ledinge, Leding, Ledungshammar* (det sista år 1331 i Sv. dipl. IV) och fsv. *lēþunger.*

Jag har här i största korthet framställt några strödda drag ur ett forskningsområde, som erbjuder mycket af intresse och där rika skördar stå forskaren till buds. Utrymmet tillåter mig icke att inlåta mig på några betraktelser om bosättningsförhållandena. Redan af det ofvan sagda torde dock utan vidare framgå att den svenska befolkningen fordom utbredt sig öfver hela kusten af Egentliga Finland och att finnar och svenskar här lefvat sida vid sida allt sedan förhistorisk tid.

---

[1] Bevaradt t. ex. uti *Inkala* (1540 *Ingala*) i Vemo.

[2] Svartboken; jfr Sv. dipl. IV. Brefvet är dateradt i *Diupuuich* (= Djupvik), hvilken ort Svartbokens utgifvare anser möjligen böra sökas på Åland. Månne det ej snarare är ett gammalt namn på Vemoviken: fi. Vehmassalmi.

Några germanska lånord i finskan.

Af

T. E. KARSTEN.

---

1. Ags. *wise* 'growth, plant', nsv. dial. *-ves, -vis* 'Anemone', etc.: fht. *wisa,* nht *wiese* 'äng': fi. *vesa, veso, -visa* 'telning, skott m. m.', etc.

Bosworth-Toller, Anglo-saxon Dictionary s. 1241 anför ett ags. substantiv *wīse,* fem. *n*-stam, 'A sprout, stalk', hvilket därjämte förelåge i *fugeles wīse, -wȳse* 'The plant larkspur (delphinium)' äfvensom i *strēawberige wīse* 'A strawberry plant or runner (fragus)'. Ordet kvarlefde ännu i medelengelsk tid; jfr hos Stratmann-Bradley, A middle-english Dictionary, s. 688, *wīse,* 'stalk'; 'fragus' (och *stræberie wise*), hvilket här i anslutning till Bosworth-Tollers ags. form ansättes med lång stamvokal. Hos Sweet, The Student's Dictionary of Anglo-saxon s. 208, finner man emellertid härför ags. *wise,* fem. 'growth, (strawberry) plant', äfvensom *fugeles wyse* (jämte en af Sweet som tvifvelaktig betecknad sms. *wis-lēag* 'meadow'), alltså former med kort stamvokal. Af dessa afvikande uppfattningar af ordets i fråga stamstafvelsekvantität synes mig den Sweet'ska vara den riktiga, detta på grund af de motsvarigheter till ordet jag tror mig ha funnit å skandinavisk språkmark. Med hänsyn till såväl form och flexion som betydelse sammanhänger det berörda ags. växtnamnet enligt mitt förmenande synnerligen nära med följande nynordiska ordgrupp: nsv. dial. (Rietz, Dial.-lex. s. 803) *ves,* fem., i *blå-ves* 'blåsippa, Anemone hepatica' (jfr en-

ligt samma källa nda. dial. *blå-vis,* id.), *hvit-ves* = *hvite-vis* 'hvitsippa, Anemone nemorosa'; *l*-afledning häraf är nsv. dial. (Rietz, s. 814) *visil* 'parnassia palustris', *blåvisil* 1) 'blåsippa', 2) 'styfmorsblomma (viola tricolor)'. Med rhotacism och öfvergång till svag flexion höra hit vidare nsv. dial. (Rietz, s. 802) *vera,* fem. 'sippa, Anemone', *blå-vera, blå-vira* (*-virra*?) 'A. hepatica', hvaraf i s. bet. *blå-viring, hvit-vira* (*-virra*?) 'A. nemorosa', hvaraf i s. bet. *hvitviring.* Af dessa bildningar återgå nsv. *ves, vis* på grundformerna **wesō-* resp. **wisō-,* nsv. *vera, vira* på resp. **wezōn-* och **wizōn-,* hvarmed man jämföre ags. *wise* af **wisōn-.*

Samma betydelse men något afvikande form (annan afljudsfas) och flexion förete följande nynorska bildningar, hvilkas samhörighet med ofvan afhandlade östnordiska ordgrupp dock synes mig höjd öfver allt tvifvel: jfr hos Aasen, ss. 62, 412, Ross, ss. 48, 456, *blaa-viis,* n. o. m., *blaa-viisa,* f., *blaa-viise,* m., *blaa-viisil* 'Anemone hepatica', *kviite-viis,* n. o. m., *kviide-viisa,* f., *kvit-viise,* m., *viit-viisil* 'A. nemorosa'; hit hör närmast kanske nda. dial. (Feilberg, Ordb. over jyske almuesmål s. 701) *hvide-visse* i s. bet.

Liksom ags. *wise* ursprungligen betyder växt, planta af hvarje art, men genom en icke ovanlig specialiseringsakt i vissa sammansättningar (*fugeles-, strēawberige-*) öfvergått att beteckna s p e c i e l l a växtarter, ha enligt min mening nyss anförda nynorska bildningar *-viis, -viisa, -viise,* hvilka i nämda förbindelser (*blaa-, hvit-*) beteckna växtfamiljen Anemone, från början helt säkert ägt ett vidare betydelseomfång. De kunna nämligen svårligen afsöndras från följande nynorska ordgrupp, som företer samma afljudsfas af rotvokalen (Aasen, s. 938, Ross, s. 914): *viis,* n., 'samlingen af stilke og blade paa en urt', *viise,* m., 1) 'top, spids, dusk i enden, saasom paa græs og korn, ogsaa en tilspidset ende, som paa en traad el. snor (hertil vb. *visa* 'tilspidse'), 2) 'stilk og blade paa en urt i modsætning til roden', 3) 'blomst, begyndelse til frugt (*heggjeviise, rauneviise, jordbærviise, molteviise* og fl.)', 4) 'spire; hvilketsomhelst fremspirende', *viisa,* f. 1) 'spire, skud (*knappurt-viisa, bjørke-viisa*)', 2) = *viis* n., *viise* m. 2) (jfr t. ex. *eple-viisa*), 3) 'blomst paa træ,

særlig frugttræ'. För öfrigt uppvisar redan fornnorsk-isländskan ett härmed påtagligen nära besläktadt *vísir,* m. 'den udviklede spire, toppen af en væxt'. Från östnordiskt språkområde nämner jag nsv. dial. (Rietz, s. 815) *vise,* m. 'grodd (på råg, potäter)' äfvensom nda. dial. (Aasen, s. 938) *vis, visser* 'om toppen paa urter'.

Det ofvanberörda ags. *wise* 'växt, planta' har emellertid anknytningspunkter äfven å vestgermanskt språkområde. Trots betydelseskillnaden är det nämligen, enligt min mening, i grunden identiskt med fht. *wisa,* sv. o. st. fem., mht. *wise,* nht. *wiese,* mlt. *wese,* st. o. sv. f., 'äng'; jfr smss. mht. *wise-bluome,* 'wiesenblume', mlt. *wese-blome* 'anthemura, caninola (anthemis, chamomilla? vgl. canineca, colchicum, *Gloss.*)', mht. *wis-boum,* mlt. *wese-, wēs-bōm* 'wiesbaum auf einem fuder heu, stroh, getreide, pratale' (Lexer, Mhd. Wb. 3, 938, Lübben, Mnd. Handwb. s. 577). Den här förutsatta betydelseöfvergången från begreppet *växt, planta* till kollektivbegreppet *äng* ansluter sig nämligen till ett flertal kända fall af en analog utveckling. I sina »Studien zur altindischen und vergleichenden sprachgeschichte» s. 33 f. sammanställer Lidén ett antal ord, hos hvilka betydelserna *träd* (eller träd af bestämd art) och *skog* (resp. skogbevuxen höjd) äro förenade eller öfvergå i hvarandra (jfr t. ex. fht. *tanna* 'tanne, eiche': mht. *tan, -nes* 'wald', lat. *silva*: poet. ofta 'träd', o. s. v.). Några andra fall af enahanda betydelseförskjutning anför Waag i sitt arb. »Bedeutungsentwicklung unseres wortschatzes» s. 92; jfr särskildt nht. *ried* 'schilfrohr', som användes om en enskild växt eller en enskild, afskuren stängel, men äfven kollektivt: 'mit ried bewachsene gegend', öfverhufvud 'sumpfige gegend'. Jag erinrar slutligen om att sv. ordet *äng* haft en fullt motsvarande betydelseutveckling: fvn. *eng,* f. o. n., *enge,* n., 'eng, jord, hvorpaa der voxer græs': fvn. *ange,* m. 'brodd', ags. *anga,* fht. *ango* 'stachel, spitze', nsv. dial. (Rietz, s. 9) *ang* (pl. *ängan*), m. 'de finaste strängarne på en rot; hos potatisväxter de som förena rotknölen med utsädet'; till denna ordgrupp höra enligt en känd sammanställning (jfr Zupitza, Gutturale s. 128, Falk-Torp, Et. ordb. s. v. Aal II) ytterligare find. *añkura-* 'sprössling,

junger schoss', gr. ἀγκυλή 'schlinge', fvn. *áll óll* 'spire, udspringende frøblad', nno. *aal,* id., nsv. dial. (Rietz, s. 5) *ål,* m. 'framspirande brodd, af säd, potäter o. a. rotfrukter', *åla* (*se*) 'framspira, gro, skjuta brodd' (<**anhl-*): fht. *angar,* nht. *anger* 'grasland, ackerland', nsv. dial. (Rietz, ss. 5, 839) *åla, ål,* f. 'ett i träde liggande, med ogräs öfvervuxet fält innan det plöjes', *ål-åker* 'åker som flera år å rad ligger till höskörd'.

Efter detta försök till utredning af vår ordgrupps germanska släktskapsförhållanden synes mig Kluges (Et. Wb.[6]) kombinering af nht. *wiese* (fht. *wisa*) 'äng' med fvn. *veisa* 'pfuhl, teich mit stehendem wasser', ags. *wás* 'feuchtigkeit' icke kunna upprätthållas[1]. Säkra utomgermanska anknytningspunkter äro mig veterligen icke uppvisade. Om det tillåtes att i detta afseende uttala en förmodan, hör ordfamiljen i fråga kanske ytterst till den ieur. rot *weis-*, *wis-* 'sich drehen', som enligt Persson, Wurzelerweiterung u. Wurzelwariation s. 78, låge till grund för find. *viṣ-* 'emsig, tätig sein, eig. sich hin u. her bewegen', med *t*-afledning i find. *viṣṭ-* 'sich winden, sich schlängeln', lit. *výstyti* 'windeln'. Härför talar parallellismen med ofvan berörda ordgrupp fvn. *ange, eng*(*e*), nsv. *ang, äng*: gr. ἀγκυλή 'schlinge', lit. *anka,* id., find. *áňčati* 'biegt, krümmt', fvn. *ǫngull* 'fiskkrok', o. s. v.

* * *

Ofvan afhandlade germanska ordfamilj har med hänsyn till såväl form som betydelse påfallande beröringspunkter med följande finska ordgrupp, hvilken jag därför är benägen att betrakta som ursprungligen germansk. Lönnrot, Finskt-svenskt lex. s. 935: *vesa* 'telning, skott, ungt träd, rothallskott (bot.), utskott (om ungdom), unge' med ett flertal afledningar, såsom *vesainen* 'full af skott, telningar, gjord af telning', *vesakko* 'skog l. snår af skott, telningar (betula alpestris)', *vesauta* 'bli rik på telningar'; jfr sms. *vesa-koivu*

[1] Dock synas nyno. *blaa-veis* 'blåsippa' och *kvit-veis* 'hvitsippa' = *blaa-viise* resp. *kvit-viise* vara analogiskt ombildade efter nyno. *veis* 'saftig stængel', *veise* 'plante med saftig stængel', ord hvilka sammanhänga med nyno. *veis,* f., *veisa,* f. = det ofvannämda fvn. *veisa* (jfr nyno. *veisegras* 'græs i en *veisa*').

'fjäll-björk', *vesa-puu* 'buskaktigt trä'; *veso* 'skott, telning' med följande afledningar: *vesoa* 'afskära telningar, kvista, afhugga skott, skjuta telningar', *vesota* 'slå ut skott', *vesouta* = *vesauta* (ofvan), *vesoin* 'kvistyxa, löfskära, med en plural *vesoimet* i bet. 'rotskott'. En substantivisk grundform *vesu* föreligger i fi. *vesuri* 'löfskära'. Det i Lönnrots ordbok, supplementhäftet s. 199, anförda subst. *veso* 'löfskära', hvilket f. ö. som lånord återfinnes i det nyländska *vesu* 'krokig knif använd vid löfbrytning' (Vendell, Nyl. allmogemålet s. 268 b.), är sannolikt ett förkortadt nominalkompositum, analogt med germansk-finska lånord sådana som *murkina* 'frukost', *marha-minta* 'grimma', *liika* 'utväxt, bula' af germ. **līka-þornus* (hvarom närmare hos Karsten, Finnisch-ugr. Forschungen II s. 197 f.). Slutligen hör hit väl äfven sms. *veden-visa* 1) 'andmat (lemna)', 2) 'notgräs (lobelia)' (fi. *vesi,* gen. *veden* = vatten).

Samma ordgrupp möter i estniskan. Wiedemann-Hurt, Estn.-deutsches Wb. s. 1402: *wöza* (*wiza*) 'schössling, spross, sprössling, auch von tieren: kalb', *wözu* 'gesträuch, gebüsch, spross, sprössling, schössling, staude, ableger, fig. kind, kalb'; afledning: *wösaj, wözar* 'strauchmesser' (jfr det synonyma fi. *vesuri* med samma suffix); sammansättningar: *wezi-wöza, wee-wöza* äfvensom *wezi-, wee-wözu* (*wezi, wee* = vatten) 'wasserreiss'; jfr ofvan fi. *veden-visa.*

Ett inljudande germ. *s* återgifves i finskan emellertid icke blott med *s* (jfr fi. *kaso* = fvn. *kǫs,* nsv. *kas, kase*; fi. *kaisila, kaisla* = fvn. *geisl, geisli,* se Thomsen, Einfluss ss. 138, 142), utan ofta äfven med *h* (jfr t. ex. fi. *kaihila, kaihla* = *kaisila, kaisla*: fvn. *geisli,* fi. *ahku*: got. *azgō,* nsv. *aska,* Thomsen s. 76). Vid sådant förhållande ville jag till här berörda germansk-finska ordfamilj förslagsvis hänföra följande finska ordbildningar med närsläktad betydelse: *vihanta, vihanto* (*-nta, -nto* finska nominalafledningar) 'frodig, yfvig, frisk, lummig, grönskande', subst. 'grönska, grönskning', *vihakka* (med finskt *-kka*-suffix) 'frodigt växande, yfvig, saftig, lummig', *viho* 'frodighet, grönska; omogen frukt' jämte afledningar.

Slutligen återspeglas de ofvan berörda nsv. växtnamnen *vera* och *vira* (se s. 47) möjligtvis af första kompositionsleden i fi. *vera-*

puu-heinä 'storknäf (geranium sylvaticum)' resp. fi. *virake* (utbildadt med ett finskt *-ke*-suffix) 'ängssyra (rumex)'.

Beträffande konsonantväxlingen *s* : *h* : *r* i här undersökta germansk-finska ordgrupps inljud hänvisar jag till en analog växling i en annan finsk ordfamilj, äfven den härrörande ur germansk källa: jfr enligt Thomsen, Einfl. ss. 137, 138, 143, fi. *kaisila* : *kaihila* (= fvn. *geisli*), *keihäs* 'spjut' (= urn. **gaizaz*) : *-kaira* i *napa-kaira* 'nafvare' (= fvn. *geirr*).

Hvilket det långifvande germanska språket varit, en gotisk eller en skandinavisk språkform, kan i förevarande, liksom i andra hithörande fall, icke med full säkerhet afgöras. Om vi, såsom sannolikt är, ha att utgå från en germ. fem. *ō*-stam (jfr fht. *wisa* : *ō*- och *ōn*-st., nsv. dial. *ves, vis*), tala formerna fi. *vesa, -visa, viha-*, estn. *wöza* (*wiza*) för det förra alternativet, formerna fi. *veso, vesu, viho,* estn. *wözu* för det senare. Samma tvetydighet är rådande jämväl beträffande flera af de i finskan inlånade germ. *ō*-stammar, som anföras af Thomsen, Einfl. s. 91: jfr fi. *kaso* = *kasa* : fvn. *kǫs,* fem., sv. *kas, kase*; fi. *kauto, kautu* = *kauta* : got. *skauda-,* fvn. *skauð,* fem.; fi. *panka* = *panku* : fvn. *spǫng,* fem. — Otvifvelaktigt skandinaviska äro *vera-, vira-* i fi. *verapuuheinä* resp. *virake,* i fall de öfverhufvud äro lånord.

---

2. Got. *váihjō* 'μάχη, kamp': fi. *vaikia* 'tung, mǫ̈dosam'.

Fi. *vaikia* (*-ea*) 'tung, svår, mödosam, smärtsam; jämmerlig, ömklig' förbinder Thomsen, Einfluss s. 180, under tvekan med fi. *vaiva* 'labor molestus' = fvn. *vá,* fht. *wēwo,* got. **waiwa,* en sammanställning, som i själfva verket möter formella svårigheter. Tanken har emellertid återupptagits af Kluge, Nominale Stammbildungslehre § 212, där han på grund af fi. *vaikea* uppkonstruerar ett got. adj. **wajuks,* tillhörande en germansk nominalbildningstyp med *k*-suffix (jfr got. adv. *anaks* 'plötsligt', *alakjō* 'tillsamman', *ajuk-dūþs* fem. 'evighet' osv.). Emellertid är icke blott ett got. *wajuks,* utan öfverhufvud hvarje germansk *k*-afledning af subst. got. **waiwa* =

fi. *vaiva* ouppvisad. Och vidare skulle ett got. *wajuks* väl knappast ge ett fi. *vaikea,* i det suffixets bindevokal sannolikt kvarstode, liksom i fi. *autuas* 'salig' af germ. **auðugaz* (fvn. *auðugr*). Sambandet mellan fi. *vaikia* och *vaiva* bör enligt min mening alldeles uppgifvas, men icke dess mindre torde äfven det förra af dessa ord äga germanskt ursprung. Jag anser detsamma vara nära besläktadt med got. *wáihjō*, fem., 'μάχη, kamp' (2. Korinth. 7, 5: *waihjons*). Gotiska substantiv af denna böjningstyp visa sig i många fall vara framgångna ur ursprungliga adjektiv. Man jämföre t. ex. got. *fullō* 'fülle' : *fulls*; *aglō* 'trübsal, bedrängnis': *aglus* 'schwer, schwierig', *trigō* 'traurigkeit': **trigs* = fvn. *tregr* 'ovillig', o. s. v. Det ifrågavarande got. *wáihjō* är enligt min mening en substantivering af ett i got. obelagdt adj. *wáihja-,* hvilket ljudtroget återspeglas af fi. *vaikia.* Under biformen *waigja-* och med en betydelse, som på det närmaste öfverensstämmer med nyanserna 'tung, svår, mödosam, smärtsam' hos det finska ordet ligger samma adj. till grund för vestgerm. svaga verbet fht. *weigan*, mht. *weigen* 'belästigen, quälen, vexare, affligere, exagitare', fs. *wēgjan, weigan, wēgan* 'quälen, peinigen; vexare, verberibus afficere', ags. *wǣgan* 'afflict; frustrate; deceive'. Vidkommande betydelseutvecklingen i fi. *vaikia*: 'tung, svår, mödosam, smärtsam' : 'jämmerlig, ömklig' hänvisar jag till parallellismen i fvn. *suárr* 'tung, besværende, besværet' : *suárka* 'beklage sig' (Fritzner[2]), fht. *swāren* 'beschweren, belästigen' : 'in schmerz od. kummer bringen'.

Enär de nordiska språken icke synas känna något adj. *waigja-* eller afledningar däraf, torde det fi. ordets germanska grundform böra sökas i gotiskan. Det gr. μάχη, som Wulfilas öfversätter med *waihjō,* är å anförda bibelställe användt i sin öfverförda bemärkelse: 'kamp, *ansträngning*', hvadan kombineringen af fi. *vaikia* och got. *waihjō* från betydelsens sida är tadelfri. Hvad den formella öfverensstämmelsen angår, motsvaras got. *h* (ɔ : χ) i förevarande, liksom i ett flertal andra, af Thomsen, Einfluss ss. 65 f., 74 (jfr s. förf:s Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog s. 79, noten) berörda fall af finskt *k,* hvilket finner sin sannolikaste

förklaring däri, att de germanska lånen i fråga upptagits under en tid, då ett *h*-ljud ännu icke var utveckladt i finskan.

---

3. Got. *aha* 'sinn, verstand': fi. *akana* 'omdöme, urskillning'.

Lönnrot, Finskt-svenskt Lexikon 1, 19, sammanför fi. *akana* 'omdöme, urskillning' med fi. *akana* 'agn, plur. agnar' (= got. *ahana*) under samma uppslagsord, ehuru dessa ord med hänsyn till betydelseskillnaden synbarligen äro etymologiskt obesläktade. Fi. *akana* 'omdöme' låter med afseende å såväl form som betydelse utan svårighet förbinda sig med got. *aha* 'νοῦς, sinn, verstand', en maskulin *n*-stam med flera beläggformer, bland hvilka särskildt gen. pl. *ahanē* (Phil. 4, 7) märkes. Stamförvanta gotiska ord föreligga i *inahs* 'klug', *inahei* 'verständiges betragen', *ahjan* 'meinen, wähnen'. Det fi. ordet har sannolikt närmast utgått ur en gotisk ackusativform **ahan* (jfr äfven g. pl. *ahanē*), som vid upptagandet i finskan antog slutvokalen *a*, sannolikt i anslutning till det samtidigt inlånade fi. *akana* = got. *ahana* 'agn'. De hos Thomsen, Einfluss s. 106 ff. behandlade germ. *n*-stammarna i finskan reflektera germ. nominativformer, i det de i allm. ha vokalisk utgång (mask.: *-a*, *-o*, *-i*, fem.: *-o*, *-u*, *-a*). Endast *maanan-tai* och *sunnuntai* representera oblika kasusformer. Till dessa träder fi. *akana* = got. *aha* som ett tredje belägg för germ. *n*-stamsformer i finskan. En parallell till det så förklarade fi. *akana* erbjuder ital. lånordet *guardiano* 'väktare', som enligt Thomsen, Budstikke til Selskab for germansk Filologi, årg. 1900, N:r 3, s. 21, framgått ur got. ack. *wardjan* (jfr fi. *vartia* = got. nom. *wardja*), men med analogisk ombildning efter lat. afledningsändelsen *-anus*.

---

4. Got. *liuta* 'heuchler: fi. *liuta* 'smickrare'.

Fi. *liuta* adj. 'falsk, smilande', subst. 'smickrare' sammanfaller till form och betydelse med got. *liuta* 'heuchler', maskulin *n*-stam; jfr got. *liuts* 'heuchlerisch, betrügerisch'.

Små bidrag till germansk etymologi.

Af

P. PERSSON.

---

1. Eng. **clough.**

Eng. *clough* 'bergsklyfta, kjusa' återgår på ags. **clóh,* urg. *klanχ-*. Samma grundform torde föreligga i fht. *clāh-* i *Clahuelde* (Förstemann Altd. Namenb.[2] II, 408); därtill med afljud och grammatisk vexling nht. dial. *Klinge,* mht. *klinge,* fht. *klinga* 'trång bergsklyfta, dalkjusa', äfven 'bäck i en bergsklyfta, bergbäck' (jfr Mayhew Academy Aug. och Sept. 1889, Murray NED. II, 528, Skeat Conc. etym. dict. 95, Kluge Et. Wb.[6] 211). Man synes föreställa sig, att dessa germanska ord skulle stå alldeles isolerade. Efter mitt förmenande kunna de ej skiljas från ags. *clingan* 'sammandraga sig, skrumpna', *be-clingan* 'innesluta, fjättra', neng. *to cling* 'sluta sig tätt till, klänga sig fast vid' o. s. v., i äldre tid äfven trans. 'klämma ihop, sammanpressa'[1]. Eng. *clough* betyder eg. 'inklämdt, trångt ställe'. Alldeles samma betydelseutveckling finna vi i mht. *klam* och *klamme* 'Krampf, Klemme, Klammer', men äfven 'Bergspalte, Schlucht', *wuof-klam, -klamme* 'Jammer-thal', nht. dial.

---

[1] Besläktade äro fvn. *klengiast* 'trænge sig ind paa nogen for at gjøre ham Fortræd eller tilvende sig selv utilbørlig Fordel' (eg. 'haka sig fast'), no. dial. *klengja* 'hænge ved, fæste sig, klynge sig fast', äfven 'overhænge, forfølge, plage' etc., sv. *klänga* o. s. v. En biform (med slutljudande $k =$ förg. *g*) i eng. *to clinch, clench.* Jfr ock lågt. *klingen klinken* 'skrumpna, draga ihop sig'.

Klam(m) Klamme 'enges Thal, Schlucht', sv. dial. *klämma* (*bergklämma*) 'trång plats mellan tvenne berg', no. dial. *klomber* 'Klammer, Klemme; trang Bjergkløft i en Vei eller Sti', jfr fvn. *klǫmbr* 'Klemme, Knibe'. Hvad beträffar den i nht. mht. *klinge*, fht. *klinga* jämte 'trång bergsklyfta' framträdande betydelsen 'bäck i en dylik klyfta, bergbäck', så har äfven den sin motsvarighet i baj. *Klamm* 'Giessbach in Felsspalten', hvilket Kluge Et. Wb.[6] 208 med rätta identifierar med *Klamm* 'Klemme, enges Thal' etc. I fråga om *Klinge* ligger det för öfrigt nära till hands att antaga association med verbet *klingen*. Detta brukas nämligen ofta om vattnets brus, porlande eller plaskande (*da ein wazzer over die steine clanc* o. s. v., se Lexer Mhd. Wb. I, 1626; *nie hört ich einen Quell so leise traurig klingend* Lenau, vgl D. Wb. V, 1187).

Om jag med rätta ställt eng. *clough* till ags. *clingan* etc., så följer, att man för detta senare icke med Falk-Torp Et. Ordb. 383 får antaga en på *gh* slutande rot, utan har att utgå från ett förg. *glenk-*. Att detta sammanhänger med *glem-* i t. *Klamm, klemmen be-klommen,* ags. *be-clemman* o. s. v., såsom också Falk och Torp antaga, är ej osannolikt.

2. Ndl. **klingen.**

Ndl. *klingen* f. pl. 'dyner' betecknas såsom med hänsyn till sitt ursprung dunkelt både af Vercoullie Beknopt etym. woordenb. 130 och Franck Et. woordenb. 459. Först och främst bör man dock därmed sammanhålla det i åtskilliga ty. dialekter (se D. Wb. V, 1175) i betydelsen 'Sandbank im Flusse, seichte Stelle (zum Fischfange)' förekommande *Klinge,* hvartill sammansättningen *Sandklinge*. Jfr ock *Klang* i bet. 'kiesige, seichte Stelle im Flusse' (D. Wb. V, 944) och schweiz. *Ge-chling* 'trockener, steiniger Platz oder ein Haufe von Geschiebe in einem Fluss' (Wb. d. schweizerd. Sprache bearb. von Staub, Tobler etc. III, 655). Jag ser vidare i dessa ord afljudsformer till *klung-* i fht. *klunga klungilīn,* mht. *klüngelīn* 'Knäuel', nht. *Klüngel,* sv. *klunga*, no. dial. *klung* 'Klase, Klynge', da. *Klynge* 'tæt samlet Mængde', *klynge sig* 'samle sig

hobevis, slutte, hænge sig fast ved' o. s. v.[1]. Jfr äfven siebenb. *heu-kling* och *kläng* 'Heuhaufen, Heuschober' (D. Wb. V, 1295).

Den i ndl. *klingen* 'dyner' till grund liggande betydelsen är uppenbarligen 'hög', som specialiserats till 'sandhög'. Jfr nndl. *duin*, mndl. *dūne*, lågt. *düne* 'Düne': ags. *dún* 'kulle', eng. *down*.

Sannolikt har den nu behandlade ordgruppen utgått från samma rot som den i föregående art. diskuterade. Det da. *klynge* kommer i semasiologiskt hänseende det eng. *to cling* mycket nära, och för öfrigt går betydelsen 'hopklämd, hoptryckt' lätt öfver i 'hög, massa'. Jfr t. ex. lat. *glomus*: ty. *Klamm*, *klemmen*.

3. Sv. **kuse, jul-kuse.**

Ordet *kuse* i *jul-kuse* har behandlats af Noreen Svenska etym. 49 f. Han sammanställer det med fsv. no. *kūse* 'buse, kaxe', sv. *kuslig* 'skrämmande, otreflig, obehaglig', fsv. *kuska* 'pocka, tvinga', no. och sv. dial. *kust* 'skrämmande respekt' o. s. v. Anledningen till benämningen skulle vara att söka i de »underliga former, som pepparkaksgubbar och andra slags julbröd ofta erhålla, i det de utstyras med horn och andra hemska attributer». — För min del förmodar jag, att grundbetydelsen af ordet i fråga endast är 'tjockt, klumpigt, något oformligt bröd', och att det bör sammanhållas med ostfr. *kūse kūs* 'kloss, klump, tjockt, oformligt stycke, bland annat af bröd'. Därtill vidare mlt. nlt. *kuse* 'klubba; oxeltand, tand i allm.'[2], mndl. *cūse*, nndl. *kuis* 'knölig stock, klump, kolf, klubba'

[1] Hit höra också växtnamnen fvn. *klungr*, no. dial. *klung*, *klunger* 'Hybentorn, Rosa canina' etc. (jfr Falk-Torp Et. Ordb. 382) och sv. dial. *klyngon* 'blåbär, Vaccinium myrtillus'. Gemensam grundbetydelse väl: tätt, tuflikt hopvuxen eller dyl.

[2] Till betydelsen 'oxeltand, tand' jfr no. dial. *kolp* 'en kotand' jämte *kulp* 'en kort, næsten valseformig tingest', lågt. *kulp(e)* 'något klumpigt, tjockt' (jfr Falk-Torp Et. Ordb. 400); gr. γόμφος 'plugg, stor spik' och 'oxeltand' (γόμφοι· μύλοι, σφῆνες, δεσμά, ἄρθρα, σύνδεσμοι καὶ ὀδόντες γομφίοι Hes.). — Den vanliga sammanställningen af gr. γόμφος med sanskr. *jambháyati* 'krossar', *jámbhas* 'tand', alb. *δamp* dets., fn. *kambr*, sv. *kam*, fsl. *zęba* 'rifver sönder', *zabŭ* 'tand' m. m. är, i förbigående sagdt, mycket tvifvelaktig. Gr. γόμφος 'plugg, stor spik' kan nämligen icke skiljas från lit. *gémbė* 'knagg, spik, hvarpå man hänger något', och detta visar på en rot *gembh-* med velart *g*, medan däremot roten i sanskr. *jambháyati* etc. har

o. s. v.; väl också no. dial. *kūs* 'puckel' och (med afljud) *kause* 'knubb, block'. Betydelsekärnan i denna ordgrupp är tydligen 'något tjockt, klumpigt, oformligt'. Den specialisering på bröd af dylik form, som föreligger i ostfr. *kūse* och, om min mening är riktig, i sv. (*jul-*)*kuse* har massor af paralleller. Jag nöjer mig här med att erinra om:

sv. *bulle* (*hvetebulle*), da. *bolle* 'rund klump af mjöl, bröd eller af kött, fisk m. m.; rundt hvetebröd', mht. *bolle* 'bakverk af hvetemjöl', ndl. *bol* 'bröd, semla' o. s. v., allesammans till den bekanta germanska basen *bel- bal- bul-* 'vara uppsvälld, hafva en rund form';

nht. *Kuchen,* mht. *kuoche,* fht. *kuocho* o. s. v.: sv. *koka* (*jord-koka*), no. dial. *kōk* 'klump af jord, snö o. s. v., äfven af mjöl'. I afljudsförhållande härtill stå, som bekant, sv. *kaka,* no. dial. *kaka* 'kaka', men äfven om kokt mat = klump, boll. Jfr fvn. *kǫkkr* 'klump' (*snæ-kǫkkr*), nisl. *kökkur* 'klump' och med *gg* (jfr v. Friesen Mediagem. 102 f.) nisl. *köggul* 'klump, ledknöl, ben', fvn. *kǫggull* 'fingertopp' o. s. v.;

lillr. *kolobók -bká* 'ett slags hvetebröd', storr. *kolób* 'rundt bröd', dem. *kolobók*; *kalabúcha* 'rundt bröd', men äfven 'klump, kloss; tjock, lunsig menniska', jfr *skólobitĭ skolobánitĭ* 'trycka ihop till en klump, zusammenballen';[1]

Lågt. *klamp klampe* 'klump', äfven spec. 'stort stycke bröd' (D. Wb. V, 942), jfr sv. *klamp* 'kloss, klump', afljudande med *klimp, klump*;

mlågt. nlågt. *knūst* 'klump, knöl', äfven om bröd (*En olen Knuust hollt Huus* 'Altes Brod reicht länger als neugebackenes', holsteinskt ordspr.), ndl. *knuist* dets. Besläktade äro: sv. dial. *knyst* 'knota, knöl' (*fot-knyst, nakke-knyst* etc.), da. *knyst* 'knutig utväxt', no. dial. *knust, knyste* 'vreden Klods'; fvn. *knauss* 'bergknalle', no. dial. *knaus* dets., *knause* 'haard, tæt og vreden

palatalt *g*. För öfrigt passar sistnämnda rot ej heller ur betydelsens synpunkt väl till γόμφος 'plugg'. Att åter skilja γόμφος 'plugg' från γόμφος 'tand' visar sig på grund af ofvan anförda exempel på dylik betydelsevexling, som ju för öfrigt i och för sig är mycket naturlig, vara onödigt.

[1] Jfr Torbiörnsson Die gemeinslav. Liquidamet. I, 80.

Træklods', sv. dial. *knös* 'liten kulle, upphöjning på marken; knöl, knut, svullnad', da. dial. *knøs* 'liden forhøining paa marken'; utan tvifvel också: mndl. *cnoes* 'brosk', *cnoesel* 'fotknöl', flam. *knoes* 'knölig stock', äfven 'tjockt brödstycke', nndl. *knoest* 'knutig utväxt, knöl', lågt. *knōst* dets., eng. dial. *knoost* 'a large lump, a piece, bit', sv. dial. *knōse* 'knöl, utväxt, kula o. s. v.'; därtill med afljud (*ō* : *a*): lågt. *knast,* da. *knast,* sv. dial. *knast* 'knutig utväxt, knöl' o. s. v.[1];

Äldre da. *lump*(*e*) 'ett slags kaka, klump' (Kalkar II, 847), no. dial. *lumpe* 'ett slags kaka, tjockt bröd' jämte *lump* 'klump, kloss, tjockt stycke'; ndl. *lomp* 'groot suikerbrood', äldre *lompe, lomp* 'klump', *lomp* adj. 'plump, oformlig' etc., jfr meng. *lumpe*, neng. *lump* 'klump, massa, stort stycke'.

Sv. *kuse kus* förekommer nu dialektiskt (jfr Rietz 366) äfven i en mängd andra betydelser. Särskildt användes det för att beteckna en 'stark, förmögen man, som anses mer än andra; den förnämste' t. ex. *dä va kusen te kär, dä va kusen te prest, kuseman* 'mäktig, myndig man', vidare i allmänhet i betydelsen af något 'duktigt, utmärkt' t. ex. *hä var kus'n dill häst, dä va kusen te kniv, ja har kus te hemman, kusa-verk* 'dråpligt, förträffligt verk'. I nära sammanhang med användningen af *kuse* i uttryck som *dä va kusen te kär, kuseman* 'mäktig, myndig man' står tydligen dess betydelse af 'den förnämste, den som har makten i huset, husbonden'. I denna betydelse förekommer ordet redan i fornsvenskan: *ilth är i hwse som ängin är kwse* (gammalt ordspr.) o. s. v. (Söderwall 703). Äfven här finna vi en motsvarighet i ostfrisiskan: *hê is jo 'n fasten kuse* eller *'n kuse fan 'n kerel* (Doornkaat Koolman II, 415); jfr ock no. dial. *kause* 'en dygtig eller mægtig Mand, en Stormand' (Aasen); 'en liden overmodig og vigtig Person' (Ross). Att *kuse* i dylik användning är identiskt med *kuse* i betydelsen af något 'stort, tjockt, klumpigt', kan näppeligen betviflas, helst som i ostfr. några andra

[1] Den i denna ordgrupp förekommande vokalvexlingen *ō* : *a* : *au* : *ŭ* beror antingen på ursprunglig rotvariation, eller har *knōs*- uppkommit af *gnō*(*u*)*s*- och *knas*- (= *gnəs*-) är att fatta såsom analogibildning efter fall med ursprungligt afljud *ō* : *a*. Andra germanska exempel på dylik vexling se t. ex. hos Noreen Urg. Lautl. 215 ff.

betydelser ej äro uppvisade. För denna uppfattning tala ock en mängd paralleller. Exempelvis må här anföras följande fall:

sv. *kaxe* (*stor-kaxe*), no. dial. *kakse* 'en mægtig Mand, især om Bønder med store Eiendomme' höra tillsammans med no. dial. *kagge* 'en Stabel, en tæt sammenpakket Masse; en Stormave, tyk og kort Krop, om Dyr og Mennesker' och andra ord med betydelsen 'klump' o. d. (se ofvan under *Kuchen* och v. Friesen Mediagem. 102 f., Falk-Torp Et. Ordb. 344).

Som *kakse* : *kagge* så förhåller sig efter min förmodan också no. dial. *knakse*[1] 'en kjæk eller stolt Karl' (Aasen), 'en dristig og dygtig Karl, Kakse' (Ross) till *knakse* 'Bjergknold', sv. riksspr. och dial. *knagg knagge* 'liten knöl, liten kulle' o. s. v., äfven 'stark karl' (*knagge-bagge*), mlt. *knagge* 'hård utväxt, knöl, tjockt stycke', nlt. *knagge* bl. a. ett 'tjockt, duktigt stycke t. ex. af bröd' m. m. (v. Friesen a. st. 103 ff.).

Än mera belysande för betydelseskiftningarne i *kuse* äro åtskilliga till det ofvan behandlade germ. *knaus- knŭ̄s-, knōs- knas-* med betydelsen 'klump, knöl' etc. hörande ord: no. dial. *knause* 'tyk og tætvoxen Karl', äfven 'mægtig Mand, Kakse' (jfr ofvan *knause* 'kloss'), sv. *knös* 'förmögen man, stor, märkelig karl, knase' t. ex. *en rik knös, Knös* n. pr. (jfr ofvan *knös* 'liten upphöjning, knöl' etc.), no. dial. *knøs* 'Knegt, Krabat (med Begreb af Trodsighed), stolt, mægtig Mand', som adj. 'overmodigt affærdigende, frastødende myndig', da. *knøs* 'ung Mand', i äldre da. 'voldsom, ustyrlig Mand'[2]; sv. dial. *knase* 'duktig, styf, stark karl; rik, dråplig karl', äfven — alldeles som *kuse* — om 'ting af synnerligt värde, gagn, godhet, brukbarhet' o. s. v., *knast* 'en person af någon betydenhet, en någorlunda rik person' (jfr ofvan *knast* 'utväxt, knöl'), no. dial. *knas* 'en kjæk, dygtig Karl; en ældre mægtig Mand', da. *knast* 'en gam-

[1] Till afledningen med *-se* i *kakse* och *knakse* jfr Hellquist Arkiv VII, 153 f.

[2] Falk-Torp Et. Ordb. 395 härleda *knøs,* då det brukas om en person, ur en grundform **knōsia-,* men däremot sv. da. *knøs* 'upphöjning, knöl etc.' ur *knaus-* (a. st. 388). Orden äro väl dock icke blott besläktade, utan identiska, och, såsom jag inhämtat af min vän O. v. Friesen, hindrar ingenting att i båda fallen utgå från *knaus-,* då ju *ø* i no. *knøs* kan bero på danskt inflytande.

mel, sær, eller ikke behagelig, elskværdig Mand', lågt. *knast* 'ein knorriger, derber Bursch, Grobian, alter Mann' o. s. v., ostfr. *knast* 'derber, gedrungener, starker, abgehärteter Mensch' o. s. v. Som vi se, förekommer här en lätt betydelseskiftning, i det att orden i fråga dels beteckna något 'stort och mäktigt, duktigt, dråpligt', dels något 'hårdt, trotsigt, öfvermodigt' o. d. En annan nyans är: 'något fasligt, förskräckligt, ondt'. Jfr fsv. *knös* 'troll, förskräcklig menniska' (Söderwall 671), sv. dial. *knös* 'hin onde', *knös* adj. 'bister, vred', jfr också äldre da. *knös* t. ex. i ett sådant uttryck som *jeg er en tyv, en liderlig, en knøs* (Kalkar II, 567). Parallellt härmed går sv. dial. *kuse* i bet. 'hin onde', *fasa-kus* 'buse', no. dial. *kuse* dets. (s. dock äfven nedan).

I sv. dialekter förekommer *kuse* enligt Rietz äfven som benämning på åtskilliga djur a) krypdjur t. ex. *skärp-kuse* 'skalbagge', *lång-kuse* 'orm' b) björn c) varg. Hit höra möjligen ock fvn. *kause* 'katt', f. *keysa,* no. dial. *kause, køysa* dets. Här synes föreligga ett nytt exempel på den af v. Friesen i hans afhandling om Mediageminatorna med rikhaltigt material belysta företeelsen, att ord med grundbetydelsen af något 'klumpigt, stort och tjockt' o. d. öfverflyttats på allehanda djur af dylik kroppsform och sålunda gifvit upphof åt en massa djurnamn. Så betyder t. ex. no. dial. *bagge* 'Bylt, Pakke; en Klods, en tyk og plump Figur, mest om Dyr', och den sistnämnda betydelsen finna vi på olika sätt specialiserad i *bagge* 'en aargammel Kalv', *stall-bagge* 'Staldvædder', hvartill sv. *bagge* 1) hanfår 2) dial. häst: *bagge* 'gammal häst' (Dalarne), *skogs-baggar* = skogsruss (Gotl.) 'små knubbiga gotl. hästar, som året rundt gå i bet på skogen' 3) om insekter t. ex. *skal-bagge, tor(d)bagge* o. s. v. Till den germ. basen *kubb- kobb-* t. ex. i sv. *kubb* 'kort, tjockt stycke af en trästam', *kobbe, kobb* 'mindre klippa i hafvet', eng. *cob* 'rundt, klumpigt föremål' höra fvn. *kobbi* 'själ', sv. dial. *kubb-själ* 'spräcklig själ' och vidare äfven eng. *cob* 'spindel' (*atter-cob*) och 'mås' (*sea-cob*), jfr också nlt. *kobbe, kobbese* (*kopse*), vestflam. *kobbe* 'spindel' jämte ostfr. *kobbe, sê-kobbe,* nfr. *kub* 'mås'.

Således synas alla de betydelser, hvari sv. *kuse* förekommer, otvunget kunna förklaras med ofvan s. 56 f. angifna utgångspunkt.

Till sist kan nu den frågan uppkastas, huru det ofvan behandlade *kus- kaus-* förhåller sig till det *kus-* (*kius- kaus-*), som ingår t. ex. i sv. *kuslig,* no. dial. *kuseleg* 'frygtelig, fæl, rædsom', sv. dial. *kust* 'fasa, obehaglig känsla vid att åse något', no. dial. *kust* 'Ave, Respekt, Tugt, Orden', fsv. *kuska* 'tvinga, nödga, truga', sv. dial. *kuskja,* da. *kuske* dets., *kyse* 'skræmme'. Äldre da. *kjuse* visar både betydelsen 'skræmme' och 'ødelægge ved Trolddom', hvadan man hit också synes böra föra: fsv. *kiusa* 'förtrolla', nsv. riksspr. *tjusa* (dial. betyder *för-kjust* dels 'förtrollad, förhexad, bedårad, bedragen', dels 'förskräckt, häpen', Rietz 179), dial. *kusla, kosma* 'trolla, signa, hexa' m. m. Säkerligen föreligger här ett annat *kus-*[1], men sannolikt synes, att semasiologisk beröring i vissa fall förekommit mellan de båda likljudande baserna. Särskildt ligger ett sådant antagande nära till hands beträffande *kuse* i betydelsen 'hin onde, buse' o. d.

4. Sv. da. **kutting.**

Da. *kutting* 'lidet Fad eller Tønde, Bimpel, Otting, et Maal af 8 Potter', sv. *kutting* skulle enligt Falks och Torps förmodan Et. Ordb. 426 egentligen betyda 'afskjæring', d. v. s. 'afskaaren del af en tønde' och sammanhänga med no. *kutte* 'skjære', sv. *kåta* 'tälja', dial. *kuta, kota,* isl. *kuta* 'skjære med en liden kniv', meng. *cutten,* neng. *to cut*[2] o. s. v. Mig synes sannolikare, att *kutting* genomgått samma betydelseutveckling som det synonyma sv. *kagge* 'kutting', äldre da. *kagge* 'Kar, Tønde', no. dial. *kagge, kagg* 'liden Tønde, Bimpel', fvn. *kaggi* 'Kagge, Dunk; forekommer som Øgenavn', *vín-kaggr* 'Vindunk'. Dessa ord sammanhänga otvifvelaktigt (jfr v. Friesen Mediagem. 102 f., Falk-Torp Et. Ordb. 344) med no.

[1] Sammanhang med *kius-* 'välja' antages af Grimm D. Gramm.[3] I, 511, Rydqvist Sv. spr. lag. I, 236, Falk-Torp Et. Ordb. 436.

[2] Möjligen skandinaviskt lånord, s. Skeat Transact. Phil. Soc. 1888—90, 2, Björkman Scand. loan-words 248.

dial. *kagge* 'en Stabel, en tæt sammenpakket Masse; en Stormave, tyk og kort Krop', isl. *köggul* 'Knokkel, Klump' m. m. På samma sätt är *kutting* att sammanhålla med sv. dial. *kut* 'knöl, puckel på ryggen, rygg (= utbuktning)', mlt. *kotel,* nlt. *kötel* 'litet rundt exkrement (af råttor, får, getter, svin, hästar o. s. v.)', ndl. *keutel* dets., äfven 'kägla, böna, liten rund figur (Knirps)' o. s. v.; därtill med geminata: sv. *kotte* (*tall-, gran-kotte*) 'den rundade blomsamlingen hos barrträden', dial. *kott* 'barnunge', *kutte* 'liten gosse', *kutting* 'liten fet och tjock gosse' etc. (se v. Friesen a. st. 93 ff.).

'Kutting' och 'kagge' hafva båda blifvit benämnda efter sin bukiga eller kupiga, hvälfda form. Detsamma är förhållandet med en hop andra kärl. Jag påminner här blott om sv. *kopp,* fvn. *koppr* 'Kop, Kar; halvkugleformig Forhøining', hvarmed sammanhänga sv. *koppa* i *hummel-koppa* 'det rundade honblomhänget hos humlen', fsv. *koppa* 'bisvärm', eg. 'rundad klump' i *koppo-funder,* t. dial. *koppe kuppe* 'kägelformig bergspets' och vidare fvn. *kúfóttr* 'rund, kugledannet', no. dial. *kūv* 'en rundagtig Top, en høi Stabel eller Stak', sv. dial. *kūv* 'hösåte, hövålm; liten spetsig hög; öfre (rundade) delen af ryggen' o. s. v. (se Noreen Sv. etym. 47, v. Friesen a. st. 62 ff., Falk-Torp Et. Ordb. 401 f.).

Om u-brytningsdiftongens kvalitet i isländskan.

Av

ROLF NORDENSTRENG.

Den utredning av den nordiska u-brytningens förlopp o resultat, som min landsmann docenten Hugo Pipping givit[1], synes mig i sina grunddrag vara evident riktig o erkännes som sådan även av långt kompetentare domare än mig. Riktigheten av hans slutsatser i fråga om fornsvenskan o forngutniskan har jag intet skäl att betvivla; men det synes mig, som om han försummat att i fråga om den isländska u-brytningen dra konsekvenserna av sin egen åskådning. Förhållandena i isländskan tala avgjort för Pippings teori: att u-brytningsdiftongen i skalderimmen alltid har judvärdet *iǫ* (eller möjligen framför kvarstående *u ia*), får genom den en enkel o osökt förklaring: *iǫ* blir den judlagsenliga formen, såsom man förut antog, ehuru för närvarande en annan uppfattning är förhärskande åtminstone bland de svenska filologerna, o *io* reduceras till en blott o bar skrivform.

Den av Noreen, Kock m. fl. hyllade åsikten, att u-brytningsdiftongen uppstått genom *u*- (eller rättare *o*-) epentes o resulterat i *io,* har i Wadstein haft sin förnämsta förkämpe[2]. Det är mot

[1] I-Umlaut und U-Brechung in den nordischen Sprachen. Ein Beitrag von Hugo Pipping. Neuphilologische Mitteilungen herausgegeben vom Neuphilologischen Verein in Helsingfors. Doppelnummer $^{15}/_{11}$—$^{15}/_{12}$ 1902.

[2] Om *u*-brytningsdiftongen i fornisländskan och fornnorskan av Elis Wadstein. Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1894—1897.

honom jag därför i det följande kommer att rikta min opposition. Måhända kann det synas vara djärft att kritisera en teori, som hyllas av så ansedda forskare. Men om min åsikt visar sig vara riktig, så är dess framställande på dessa blad därmed rättfärdigat, o visar den sig oriktig, så drabbar det endast mig.

E brytes enligt Pipping av ett i nästa stavelse följande (synkoperat eller kvarstående) *u* eller *v* över *ea* till *ia*, vilken diftong sedan ytterligare labialiseras. Denna labialisering resulterar i fornsvenskan slutligen i *io* (utom framför kvarstående *u*, där resultatet blir *iu*), som i vissa fall kvarlever i nysvenskan, varför vi kunna vara övertygade om att vi här ha att göra med värkligt *io* (d. v. s. *i̯ω*). Har nu denna labialisering fortskridit lika långt i isländskan? Jag tror mig kunna besvara den frågan nekande. Pipping, som icke undersökt skalderimmen, utan tagit Wadsteins teori om att u-brytningsdiftongen även i isländskan är *io* för god, accepterar Hultmans förklaring (Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning, Helsingfors 1894, sid. 96), enligt vilken skillnaden mellan (*i*)*o* o *ǫ* skulle bero därpå, att diftongen *ia* skulle ha varit fallande, då u-omjudet inträdde; u-omjudet av svagtonigt *a* är ju nämligen *o* (yngre *u*), t. ex. *harpare*, dat. pl. *hǫrporom*, ej **hǫrpǫrom*. Häremot skulle jag vilja invända, att diftongen *ia* redan hos de älsta skalderna (således förrän man antar att kvarstående *u* värkade omjud) otvivelaktigt var stigande, vilket framgår av sådana aðalhendingar som t. ex. *hialdrskíðs* : *galdra* (þorbiǫrn Hornklofi, Glymdrápa v. 2). Var *a* i diftongen *ia* starktonigt — o det var det — o skulle det labialiseras, så kunnde det ej undgå att passera stadiet *iǫ* — vad det nu än sedan månde utveckla sig till. Detta stadium *iǫ* ha vi belagt i en mängd skalderim, flere än Kahle anfört i sin uppsats mot Wadstein (Arkiv XII sid. 374), där han påpekar den i skalderimmen tydligt framträdande olikheten mellan u-brytningsdiftongens senare komponent o *o*, ehuru han anser denna olikhet vara ousprunglig. Jag skall här citera dem jag funnit — de äro icke få.

Brytningsdiftongen *iǫ* bildar aðalhending med *ǫ* eller *a* (dessa båda äro ju som rimvokaler likvärdiga):

hos *Þióðolfr ór Hvini* : *okbiǫrn* : *Marnar* (Snorra-Edda, Finnur Jónssons uppl. s. 187; Wisén, Carmina norrœna Haustlǫng v. 6 läser *okbiǫrn* : *Mǫrna*); detta exempel har dock ej full beviskraft, dels emedan Þióðolfr ofta rimmar illa, dels emedan det ju vore möjligt, att det borde läsas Morna eller Mornar;

hos *Þorbiǫrn Hornklofi* : *geðharðr* : *iǫrðu* (Hkr I s. 120, v. 49, Finnur Jónssons uppl.); Wisén läser *geðvǫrðr* : *iǫrðu* (Glymdrápa v. 6); båda läsarterna stödja min uppfattning;

hos *Eyvindr skáldaspillir* : *skiǫldum* : *aldri* (Hkr I s. 227 v. 100);

hos *Egill Skallagrímsson* : *hǫfuðbaðmr* : *iǫfra* (Eg. s. Sk. kap. 55, sid. 162, Altnord. Sagabibl.); *ǫrmálgastan* : *hiǫrva* (Eg. s. Sk. kap. 65, s. 220); *vǫrð* : *iǫrðu* (Eg. s. Sk. kap. 78, s. 263);

hos *Einarr skálaglamm* : *hiǫrlautar* : *Sǫrla* (Hkr I s. 304 v. 136; Wisén Vellekla v. 22);

hos *Þórðr Kolbeinsson* : *vǫrn* : *hiǫrvi* (Hkr I s. 450 v. 172);

hos *Biǫrn Ásbrandsson* : *gialfrelda* : *siǫlfum* (Eyrb. s. kap. 40, sid. 145, Altnord. Sagabibl.);

hos *Sigvatr Þórðarson* : *ǫrðigt* : *fiǫrðum* (Hkr II s. 113, v. 54); *biǫrtum* : *svǫrtu* (Hkr II s. 173 v. 73); *ǫld* : *skiǫldu* (Hkr II s. 504, v. 162); *laukiǫfn* : *nǫfnum* (Hkr III s. 31 v. 27; Wisén, Bersøglisvísur v. 5); *mǫrg* : *nefbiǫrgum* (Wisén, Knútsdrápa v. 4); *hǫfuð* : *iǫfurr* (Wisén, Knútsdrápa v. 5, 8, 10);

hos *Hofgarða-Refr Gestsson* : *bǫrr* : *hiǫrva* (Sn. E. s. 114);

hos *Biarni Gullbrárskáld* : *iǫrð* : *Gǫrðum* (Hkr III s. 13 v. 10);

hos *Þórarinn loftunga* : *sǫkrammir* : *miǫk* (Hkr II s. 398 v. 114);

hos *Arnórr iarlaskáld* : *ǫldum* : *skiǫldu* (Hkr III s. 8 v. 7; Wisén, Hrynhenda v. 3); *skapvǫrðr* : *iǫrðu* (Hkr III s. 49 v. 41);

hos *Þióðolfr Arnórsson* : *kǫlfur* : *siǫlfum* (Sn. E. s. 110); *hǫrð* : *iǫrðu* (Sn. E. s. 128); *hialdr* : *skiǫldu* (Hkr III s. 54 v. 45); *iǫrð* : *varða* (Hkr III s. 58 v. 53); *ǫld* : *skiǫldu* (Hkr III s. 59 v. 54); *skiǫld* : *sialdan* (Hkr III s. 66 v. 66); *hialdrs* : *skiǫldu* (Hkr III s. 67 v. 68); *ǫrleiks* : *iǫrlum* (Hkr III s. 165 v. 137);

hos *Steinn Herdísarson*: *fiǫrvi* : *ǫrvar* (Hkr III s. 163 v. 133); hos *Hallar-Steinn* : *hialdrríkr* : *skiǫldu* (Wisén, Rekstefia v. 12); hos *Einarr Skúlason*: *fǫrnuðr* : *stiǫrnu* (Wisén, Geisli v. 2); *meginfiǫlði* : *hǫlða* (Geisli v. 4); *hǫfuðskáld* : *iǫfri* (Geisli v. 12); *Hǫrða* : *iǫrðu* (Geisli v. 15); *alls* : *sniǫllum* (Geisli v. 16); *iǫfurr* : *hǫfðu* (Geisli v. 23); *þreksniǫll* : *ǫllum* (Geisli v. 66); *gǫfug* : *iǫfri* (Sn. E. s. 93); *sverrigiǫrð* : *hǫrðum* (Sn. E. s. 94); *hǫfud* : *iǫfri* (Hkr III s. 375 v. 222).

Vidare är *iǫ* belagt i slutrim hos *Einarr Skúlason* : beit buðlungs *hiǫrr*, blóð fell á *dǫrr* (Sn. E. s. 141, Hkr III s. 376 v. 223) samt *þorkell Gíslason* : *vǫllum* : *fiǫllum* (Búadrápa v, 2, Wisén); *fiǫllum* : *stǫllum* (Búadrápa v. 7, Wisén).

Även hos senare skalder som *Hallr Snorrason, Sturla þórðarson* o *Eysteinn Ásgrímsson* är *iǫ* belagt i rim; se härom Kahle, anf. ställe.

Däremot har jag lika litet som Kahle lyckats finna något ställe, där u-brytningsdiftongen skulle rimma mot *o*; Sigvats rim *flokki* : *þiokkva* (Bersøglisvísur v. 2, Wisén) anser jag ej höra dit, emedan *þiokkr*, enligt hvad jag tror, återgår på **þikwiaʀ*; mera därom längre fram.

Huruvida vi framför kvarstående *u* böra läsa *ia* eller *iǫ* är en fråga av föga vikt i detta sammanhang; den vill jag inte inlåta mig på.

I många av de ovan anförda exemplen på *io* skulle denna diftong mycket väl kunna vara en analogibildning efter former med a-brytning; men i en del fall är varje möjlighet till analogibildning utesluten. I *iǫfurr* (som i Sigvats Knútsdrápa rimmar med *hǫfud*, o det i stefet, där ett rimfel är otänkbart) måste *iǫ* vara judlagsenligt, ty i hela paradigmet finns ej en enda a-form. Det oböjliga *miǫk* (som hos þórarinn rimmar med *sǫkrammir*[1]) måste väl om

[1] Wadstein beskyller þórarinn här för ett rimfel o motiverar denna beskyllning med att samma skald skulle ha ett annat felaktigt rim: gráps : drǫ́po; men haltlösheten av detta påstående är uppenbar: det är ju en känd sak, att såväl *á* som *a* bilda aðalhending med sitt u-omjud. I Tøgdrápa finns intet rimfel, o att då påstå, att just rimmet: sǫkrammir miǫk vore felaktigt, är minst sagt vågat.

någonting vara en av allt vad analogiinflytelser heter opåvärkad, rent judlagsenlig form. Detsamma är fallet med några av de andra exemplen.

Emellertid återstår Sigvats rim *flokki* : *þiokkva* att förklara. Jag tror icke, att här föreligger någon u-brytning av *e* o att Sigvatr rimmat orätt; den förklaringen vore alltför lättvindig; dessutom förklarar den ej formen *þiukkr*. Jag tänker mig saken på följande sätt:

Man hör ofta sägas, att isländskan i grund o botten är en västnorsk dialekt. I huvudsak är detta ju riktigt; men man kommer sanningen närmare, om man betecknar isländskan som ett blandspråk, där det västnorska elementet är avgjort dominerande. Bland de isländska nybyggarena fanns det även nord- o östnorrmänn samt danskar o svenskar — låt vara fåtaliga — ävensom åtskilliga anglo-skandinaver, som troligen voro mer eller mindre danskspråkiga; man kann därför med skäl vänta, att spår av östnordiska dialekter skola stå att finna i isländskan. Jag tror, att *þiokkr* o *þiukkr* äro sådana spår, o denna min tro stödes i någon mån därav, att de voro mindre vanliga än *þykkr*, som också är allenahärskande i nyisländskan (i formen þykkur). þykkr förutsätter ett urnord. **þikwiaʀ* o kann ej ha uppkommit genom u-brytning av *e*. Enligt Wadstein (Fornnorska hom. b. ljudlära s. 150; se även Noreen, Altschwed. Gramm. § 127) brytes ett kort *y* till *iu* framför *ggw*, *ngw*, *nkw*; månne det icke har gjort så även framför *kkw*? Mig veterligen finns det inte något annat ord än *þykkr*, som har judkombinationen *-ykkw-*; men ingenting talar emot antagandet, att vi haft en östnordisk böjning *þykker*, ack. *þiukkvan* liksom *stygger* : *stiuggvan*; men *iu* växlar framför dessa konsonantgrupper med *io*, t. ex. *biog* jämte *biug*, *liong* jämte *liung*, o. s. v.; jämför även isl. 1 pers. plur. pres. *hioggum*, *bioggum* jämte *hiuggum*, *biuggum* (vilka senare former måtte ha varit vanligare, då de i nyisl. helt o hållet undanträngt *io*-formerna); denna växling — varpå den nu må bero — kann även ha förekommit framför *kkw*, o därpå kunde adj. *þiokkr*, vb. *þiokkva* bero. — En form *þiǫkkr*

upptages av Erik Jonsson o Cleasby-Vigfússon (skrives av dem *þjökkr*) o anföres av Noreen i Altisl. Gr.[2]; men då Fritzner ej tycks känna till den o intet spår av den står att finna i nyisländskan, misstänker jag starkt, att den är konstruerad av lexikograferna. I ingen händelse kann *þiokkr* ha uppkommit ur den, ej heller den ur *þiokkr*, utan är den faktisk, så måste man med Noreen (Altisl. Gr.[3] § 155) för den ansätta en grundform **þekwuʀ*.

Det återstår nu att dryfta räkneordet *fiǫgur* eller (sällsynt) *fiugur* (huruvida det funnits en form **fiogur*, som varit mer än en skriftform, är omöjligt att veta, då den icke är belagd i något rim). Den förra formen är den vanliga o den enda i nyisländskan kvarlevande (*fjögur*). Då jag icke på annat sätt kann förklara *fiugur*, är jag böjd för att betrakta även denna sällsynta form som östnordisk; ty i östnordiskan skall ju enligt Pipping u-brytningsdiftongen framför kvarstående *u* ytterligare labialiseras till *u*, varpå många exempel finnas; att denna judlag skulle ha gällt även för västnordiskan, synes mig föga sannolikt, ty vi ha inga isländska former **iufurr* o. s. v.; de skulle visserligen kunna vara bortanalogiserade; men då borde *fiugur* vara den vanligare formen, icke så sällsynt, som den nu är.

Att mina förklaringar av formerna *þiokkr, þiokkva, þiukkr, fiugur* äro riktiga, vågar jag ej bestämt påstå, o kann någon utfundera enklare o bättre förklaringar, skall jag gärna acceptera dem. Men mina äro dock möjliga o därför bättre än inga. Jag hade nog först tänkt mig den möjligheten, att kvarstående *v* måhända skulle ha labialiserat brytningsdiftongen *iǫ* vidare till *io*, o att *þiokkva* kunde förklaras så; men den förklaringen strandar ojälpligt därpå, att fornisl. *iǫrvi*, grus, på nyisländska heter *Jörfi*,[1] vilket ju förutsätter en *iǫ*-form.

U-brytningsdiftongen skrives i handskrifterna i regeln *io*, sällan *iǫ, iꝍ* eller *iꜵ*, under det att u-omjudet av *a* i de äldre handskrifterna oftast skrives *ǫ, ꝍ* eller *ꜵ*, sällan *o*. Wadstein drar därav den slutsatsen, att en bestämd, tydlig skillnad förefanns mellan

[1] Belagt endast som ortnamn.

u-omjudet av *a* o senare komponenten i u-brytningsdiftongen; dock var *o* i *io* ingalunda identiskt med det vanliga *o*, o Sigvats rim *flokki*:*þiokkva* betecknar han därför som felaktigt, vilket förefaller mig mycket riskabelt: man bör betänka sig många gånger, innan man beskyller formkonstnärer sådana som Sigvatr o Þórarinn för rimfel. Wadsteins förklaring av saknaden av rim mellan *io* o *o* är så långsökt o hårdragen, att den endast i yttersta nödfall bör tillgripas. O detta nödfall existerar ej mera, då *iǫ*-formerna visa sig vara judlagsenliga. Vilket judvärde tecknet *ǫ* må ha haft, hör ej hit; möjligt är ju, att det växlade framför olika konsonanter; vad jag tror mig ha bevisat är blott, att senare komponenten i den genom labialisering av *ia* uppkomna u-brytningsdiftongen är identisk med u-omjudet av *a*.

Att denna diftong vanligen skrifves *io,* sällan *iǫ, iꝏ* eller *iꜹ* förefaller mig icke så märkvärdigt. Jag hänvisar till vad Finnur Jónsson härom yttrat (Arkiv IX sid. 376). Det är dessutom alls icke säkert, att skrivarena alltid voro klart medvetna om att sonanten i *io* (*iǫ*) icke hade samma kvalitet som *o*, eller åtminstone kann skillnaden ha förefallit dem så ringa, att det var onödigt att beteckna den, helst som läsningen ej ett dugg underlättades genom den besvärligare skrivningen *iǫ, iꝏ* eller *iꜹ*. Då o då kommo skrivarena att reflektera över, att nämda diftong faktiskt innehöll ett *ǫ*-jud, o därigenom förklaras skrivningarna *iǫ* o. s. v.

Anmärkningar till nyisländsk gramatik.

Av

ROLF ARPI.

I. Nyisländskt ll ock rl.

Beträffande det nuvarande uttalet av *ll* — utom framför stavelseslutande *d, s, t* — ock *rl* har det vanligen[1] anjivits icke vara mer än ett. Beskrivningen av detta uttal är emellertid — även den av Björn M:n Ólsen godtjännda[2] — ofullständig ock bör lyda så: »*ll* ausser am ende einer silbe vor *s, t, d* wo es wie *l* lautet (*alls* &) ist ein tonloser interdentaler verschlusslaut mit lateraler explosion, wozu sich keine parallele im deutschen findet; es lautet ungefähr wie ***ddl***; wie ***ll*** wird auch ***rl*** ausgesprochen.» Detta har förut av mig påpekats[3], varvid jag även nämde, att i nuvarande isländska finnes ett *annat* uttal av *ll* nämligen långt tonande *l*. De fall, som jag tjänner till, i vilka detta förekåmmer, äro följande.

A. Namnförkårtningar, vilka användas mycket i det vanliga samtalsspråket.

Alla	Alexía
Alli	Aðalsteinn
Billa	Marsibil

[1] Gislason: Oldn. Forml. 1858 s. 32 f.; Wimmer: Fornnord. forml. 1874 s. 11; Sweet: Handb. of phon. 1877 s. 147; Grundriss d. neuisl. gramm. v. Carpenter 1881 § 3 g; Bjðrn M:n Ólsen: Germania XXVII, 1882 s. 270, 272.

[2] Germania XXVII, 1882, s. 270; Grundr. d. neuisl. gramm. von Carpenter 1881 § 3 g.

[3] Ups. univ:s årsskr. 1885, Språkvetensk. sällsk. förh. s. 46 f.

Dalli	Daníel
Dilli	Diðrik
Ella	Elin Elína
Halli[1]	Hafliði Hallgrímur
Hilli	Hilarius
Júlla	Júlía
Kalli	Karl
Lalli	Lárus
Lúlla	Lovísa
Lúlli	Lúðvik
Malla	Magdalena
Ólli	Ólafur
Palli	Páll
Salla	Salbjörg Salgerður [även Salka] Salvör
Valla	Valgerður [även Valka]
Villa	Vilborg [även Borga]
Villi	Vilhjálmur.

B. Andra ord av isländskt ursprung.

a) med *ll* < *nl*:

I *bellur* fem. pl. (västlandet[2]) = två medelst ett band om

---

[1] Uttalet *Haddli*, som ock förekåmmer, är snarare (som prof:r Finnur Jónsson jort mig uppmärksam på) en anslutning till uttalet av namnet *Halli*, som finnes även i nyare tider (Presta tal og prófasta á Íslandi Khn 1869 s. 10; jfr Skýrslur um landshagi á Íslandi I Khn 1858 s. 524) än till *Þórhallur*, som jag antog (not 3 anf. a. s. 47).

[2] Med väst-, syd-, öst- ock nord-land menar jag respektive Vestur- Suður- Austur- ock Norður-amt enligt den nu jällande indelningen med den sjillnaden, a) att jag till gräns mellan mitt nordland ock östland sätter Jökulsá í Axafirði (jfr Ups. univ:s årsskr. 1885, Språkvetensk. sällsk. förh. s. 48) samt b) att gränsen mellan västlandet ock sydlandet går i Snæfellsnessýsla. Härvid anser jag mig böra påpeka, att gränserna mellan gamla tidens Vestfirðinga-, Sunnlendinga-, Austfirðinga- ock Norðlendinga-fjórðungr sammanfalla *icke* med den nya indelningen i amt (se Kålund:

hornen sammanbundna tackor; _bellur_ < *_benlur_ < *_bendlur_[1]. Detta *_bendla_ kann då vara ett ytterligare eksämpel till Hellqvist: Nordiska nominalbildningen Lund 1890 § 5; *_bendla_: isl. _bendill_ m. ock *_bendla_ = »den med band försedda». Jfr beträffande betydelsen isl. _tvævetla_ f. = tacka som har två vintrar (är två vintrar gammal).

II _dilla_ f. (västlandet) = sjärten av en fisk — anarrichas lupus (= isl. »steinbítur»); _dilla_ < *_dinla_ < *_dindla_. Detta *_dindla_: isl. m. _dindill_ (= sälsjärt) = *_bendla_: _bendill_.

III _hilla_ f. (nord- ock sydlandet) = gammal utlevad ko äller tacka; _hilla_ < *_hinla_ < _hindla_ (Björn Haldorsen: Lexicon isl.-lat.-danicum: »Gömul hindla — — — — saaledes kaldes et mavert og af Aelde ufrugtbart Kvæghøved»). Detta _hindla_ är diminutivbildning med förklenande betydelse av isl. _hind_ f.

b) med _ll_ < _ðl_:

IV _hnulla_ (-að-) värb (sydlandet) = älta, knåda; _hnulla_ < _hnuðla_[2], vilket är uttalet å nordlandet ock som upptages — utom hos Cleasby-Vigfusson: Icel.-engl. dict. såsom »slang» — av Björn Haldorsen: »Hnudla — — sammentrykke, tætte, valke. — — Sammentrykke i Knuder», samt redan i Gudm. Andreæ: Lexicon Islandicum 1683 »Ad hnudla, Digitis prensare, tractare».

C. Lånord.

V _ball_ n. (västlandet) = bal. Utan tvivel mycket ungt lånord från danska bal n. Det finnes varken hos Rugman: Monosyllaba Islandica 1676 äller i Gudm. Andreæ: Lex. Isl. 1683.

VI _milla_ äller _mylla_ f. (allm.) = hyska i livstycke till äldre kvinnohögtidsdräkten. Det finnes icke i Gudm. Andreæ: Lex. Isl.

Hist-topogr. Beskriv. af Island Khn 1877—82 t. eks. I ss. 276, 286; II ss 193, 267). Ock av den syd-östliga delen av ön, Vestur- ock Austur-Skaptafellssýslur, som enligt gamla indelningen hörde till Austfírðingafjórðungr, men enligt den nuvarande till Suðuramt, intar särsjilt den mellersta delen i följd av sin belägenhet, brist på hamnar o. s. v. en i viss mån egen ställning samt torde jämte västlandet ock Grímsey vara de inträssangtaste trakterna av Island i språkligt ock etnografiskt hänseende.

[1] Noreen: Altisl. gramm.[3] § 281: 2.

[2] Noreen: Altisl. gramm.[3] § 259: 4.

(Oddsen: Ordabók 1819 ock Gíslason: Orðabók 1851 upptaga det icke häller som översättning av da. »malle») ock är väl snarast en lånad norsk (dialäkt-)fårm, jfr Aasen: Norsk Ordb. 1873 ock Ross: Norsk Ordb. 1895: »Mella, Mila».

VII *mylla* f. (allm.) = kvarn. Nog såväl som det äldre *mylna* tämligen gammalt lån från danskans *mylla* ock *mylnæ* (se Lyngby: Udsagnsordenes böjn. i Jyske lov 1863 s. 1 f. ock Lund: D. æ. da. skr.-spr. ordf. 1877). *Mylna* är i isl. det yngre ordet, *kvern* det äldre.

VIII *núll* n. (allm.) = nåll, siffran 0. Finnes varken hos Rugman: Monosyllaba Isl. äller i Gudm. Andreæ: Lex. Isl., men väl i Björn Haldorsen: Lexicon »Null» samt i t. e. Jón Gudmundsson: Reikníngslist Videyar Kl. 1841 s. 6 »núll». Ordet är nog närmast lån från danskan.

IX *rúlla* f. (allm.) = mangel. Det finnes äj i Gudm. Andreæ: Lex. Isl., är icke synnerligen gammalt lån från det danska »rulle». Först på den sista tiden har denna mangel utträngt det äldre mangel-träet (isl. trafakefli), jfr Afbildn. af föremål i nord. museet utg. af A. Hazelius, 2—3 Island Sthlm 1890, täksten till pl. 9.

X *skralla* (-að-) värb (sydlandet) = »falde med en skraldende lyd» (enligt meddelande av Björn M:n Ólsen). Finnes icke i Gudm. Andreæ: Lex. Isl., är väl lån från da. värbet »skralde», jfr Ross Norsk Ordb. »skralla».

XI *trallari* m. (sydlandet) har jag hört i uttrycket »*hann er allra mesti trallari*» = han är en riktig (gladlynnt) slarver. Ordet (som icke finnes i Gudm. Andreæ: Lex. Isl.) är förmodligen lån från danskan, jfr da. »tralle» (Molbech: Da. Ordb. 1859; V. Kristiansen [V. Fausbøll]: Ordb. over Gadesproget Khn 1866) ock da. »tralle, traller» (E. T. Kristensen: Danske ordsprog og mundheld. Khn 1890 s. 356).

XII *vellingur* m. (allm.) = välling. Gudm. Andreæ: Lex. Isl. »Vellingr Puls fervidè cocta diuq parata». Det har visserligen även uttalet *-ddl-*, men då det i hela äldre literaturen anföres en-

dast från Stjórn, torde det vara sannolikare, att uttalet med långt tonande *l* beror på lån från norska äller danska.

Beträffande förhållandet i äldre isländska mellan *rl* ock *ll* antar Noreen[1] en assimilatsjon *rl* > *ll* särsjilt med stöd av Gíslasons (av Noreen anf:a) uppjifter Njála II s. 435 ff., Efterl. skr. II, 165 f. Men sådana skrivningar kunna lika väl bero på ett sammanfall i uttalet av *rl* ock *ll* (jfr Björn M:n Ólsen Tímarit II s. 12) så, att båda uttalades *ddl*. Huru gammalt uttalet *ddl* kann vara, är svårt att avjöra. Finnas några assonangser vokal + *ll* : vokal + *l*, så anjiva de, att *ll* på den tiden icke *allmännt* uttalades *ddl*. Finnas åter icke sådana assonangser, så kann dåck den omständigheten knappast anföras som ett positivt bevis för ett uttal *ddl*.

Om skrivningen *Olleifr, Ollaug* (för väntat *-ddl-*) förekåmmer på flera ställen, — jag tjänner endast till fyra st.[2], — så skulle denna skrivning med *ll* kunna vara en beteckning för ett uttal *ddl*[3].

Då det isl. *ll* är dentalt — icke kakuminalt[4], — är övergången i uttalet *ll* > *ddl* (vilket senare uttal också finnes i färöiskan[5]) fonetiskt lättare än den av *rl* > *ddl*, då det här är fråga om dentalt vibrerande *r*; förbindelsen *rl* är äj häller synnerligen vanlig.

II. Nyisländskt nn ock rn.

Det nuvarande isländska uttalet av *nn* ock *rn* i vissa fall anjes i Grundr. d. neuisl. gramm. von Carpenter § 3 g: »Auf gleiche weise wird **rn** und **nn** .... behandelt;» Detta bör ändras till »Auf gleiche weise wird **rn** nach vocalen und diphthongen, **nn** nach diphthongen und accentuirten vocalen behandelt;» Vidare bör äfter orden »ein tonloser verschlusslaut» tilläggas »mit nasaler explosion», ock Carpenters ord »das gaumensegel schliesst die nasenhöhle ab» strykas.

[1] Altisl. gramm.[3] § 262: 1.

[2] Landnáma 1900 s. 120, 121 (2 st.), 171.

[3] Noreen icke så: Altisl. gramm.[3] § 259. Anm. 2.

[4] Noreen: Altisl. gramm.[3] § 40: 1.

[5] Hammershaimb: Færøsk anthologi 1891 s. LXIII.

Beträffande förhållandet mellan *rn* ock *nn* antar Noreen[1] en assimilatsjon *rn* > *nn* för fornnorskan omkring 1300 ock tillägger: »Im aisl. ist wol die assimilation etwas später eingetreten». Tvänne ord har jag att anföra, som möjligen skulle kunna vara eksämpel på en sådan assimilatsjon *rn* > *nn* (uttalat *nn* icke *ddn*) nämligen ortnamnet *Undunfell* < _*undunnfell_ < _*undurnfell_ (se Aarbøger f. nord. oldk. 1881 s. 43, jfr Kålund: Hist-topogr. Beskr. af Isl. II s. 420) ock advärbet *hana* < _*hanna_ < *hérna* (jfr Nord. Tidskr. f. F. N. R. II s. 7 not 1). Men dessa ord kunna även vara så gamla, att övergången *rn* > *nn* (uttalat *nn*) icke är i ejäntlig mening isländsk utan norsk.

Däremot vill jag påpeka, att från slutet av 1300-talet finnas isl. skrivningar med *rn*, där man väntat *nn*, i sådana fall, som nu uttalas *ddn*. Så t. e. Flateyjarbok III s. 272 *eirn* (= einn); s. 273 *Sveirn* 5 ggr (= Sveinn), *eirn* 2 ggr (= einn); s. 274 *Sveirn* 3 ggr; s. 360 *Sveirn*; s. 361 *Sveirn* 3 ggr, *Steirn* (= Steinn); s. 362 *Sveirn* 2 ggr, *eirn*; s. 363 *Sveirn* 3 ggr, *Steirn, eirne, eirni* (= einni). Från senare handskrifter har jag antecknat — enligt editsjonen av Saga Osvalds konungs hins helga i An O. 1854 — ur Cod. Holm. n:r 3 fol. (från sista hälften av 1400-talet enligt Jón Sigurðsson An O. 1854 s. 23; från första hälften av 1500-talet enligt Unger: Heil. manna s. I s. II) följande. An O. 1854 s. 40 *neirne* (= neinne); s. 42 ock 46 *seirna* (= seinna). Ur en av Landnámas handskrifter (från 1400-talet[2]) har jag att anföra flera namn, slutande å *-steirn* (för -steinn) nämligen *Eysteirn, Geirsteirn* Landn. s. 241; *Hafrsteirn* s. 238; *Hallsteirn* s. 240; *Þorsteirn* ss. 237, 238 (3 ggr), 240.

Huruvida uttalet *ddn* i detta fall funnits i isländskan i slutet av 1300-talet, är nog en öppen fråga, ty några eks. å sådana assonangser som *-únn* : *-ún-* eller *-einn* : *-unn-*, vilka Gíslason[3] tillmäter avjörande betydelse, anjiva ju endast, att detta *nn* på de assonangsernas tid icke *allmännt* uttalats som *ddn*.

---

[1] Altisl. gramm.[3] § 262: 2.

[2] Katalog over d. A. M. håndskr. I s. 640 f.

[3] Um frumparta ísl. túngu 1846 s. 80; Oldn. Forml. 1858 § 92 jfr § 93.

Övergången i uttalet *nn* < *ddn* är fonetiskt lättare än den av *rn* > *ddn*; uttalet *ddn* av *nn* ock *rn* i vissa fall finnes också i färöiskan [1].

III. Nyisländska värbalfårmer sådana som (þú) ferð, nærð, lest o. d.

Då ett värbs enstaviga 1 pers. sing. pres. ind. ändas på *r*, vokal äller diftång, så ändas 2 pers. sing. på *rð* t. ex. *ferð* (: fara), *spyrð* (: spyrja), *sjerð* (: sjá), *nærð* (: ná); ändas den enstaviga 1 pers. sing. på *s*, tillägges *t* t. e. *lest* (: lesa) jfr Grundr. d. neuisl. gramm. von Carpenter s. 62. Detta jäller det nuvarande talspråket. I literaturspråket ha dessa fårmer dåck icke vunnit burskap, ehuru de, som följande eksämpel visa, nog förekåmma i tryck på senare tid (— tiden från 1887 bakåt till 1846). Iðunn V 1887 s. 189 *sjerð* (: sjá). Gísli Thórarensen: Ljóðmæli 1885 s. 75 *berð* (: bera); Jónas Hallgrímsson: Ljóðmæli 1883 s. 296 *nærð* (: ná), s. 302 *færð* (: fá), s. 385 *sjerð* (: sjá), *spyrð* (: spyrja). Verðandi 1882 s. 76 *færð* (: fá). Aðalsteinn 1877 s. 199 *færð* (: fá), s. 266 *nærð* (: ná), s. 294 *færð* (: fá). Nyársnóttin 1872 s. 2 *færð* (: fá), s. 10 *ferð* (: fara), s. 25, s. 64, s. 71 2 ggr *sjerð* (: sjá). N. testam. 1866, ock N. testam. 1863 s. 214 *ferð* (: fara). Blómsturkarfan 1861 s. 48 *deyrð* (: deyja), s. 84 *lest* (: lesa). M. Grímson: Bónórðsförin 1852 s. 28 *ferð* (: fara). Leikrit . . . Sig. Pjeturss. 1846 s. 102 *lest* (: lesa), s. 115 *sérð* (: sjá). Ytterligare några eksämpel finnas hos Jón Þorkelsson: Beyging st. sagnorða í ísl. 1888—94 ss. 66, 92, 220, 303, 403, 404.

I fråga om äldre förekåmst av dessa fårmer har jag icke antecknat någon sådan ur de tjällor från förra hälften av 1600-talet, som jag [för ett annat arbete] använt. Viisna Bok 1612 t. e. har s. 15 *þu ber* (: bera); ss. 24, 46, 56, 119 *þu sier* (: sjá); s. 25 *þu fær* (: fá); s. 46 *þu fer* (: fara). Runolphus (Grammaticæ Islandicæ Rudimenta per Runolphum Jonam 1651) har s. 145 *þu Ber* (: bera), *þu les* (: lesa), s. 146 *þu Ber* (: bera), s. 147 *þu Les* (: lesa).

[1] Hammershaimb: Færøsk anthologi 1891 s. LXIV.

Den tidigaste fårm i tryck, jag sett, är i en latinsk skolgramatik: Donatus Hoc est Paradigmata partium orationis Latinô — Isl.... In usum Scholæ Skalholtinæ in Islandia. Hafniæ 1733 s. 62 »legis þu lest, ert að lesa.»

Om uppkåmsten av detta *ð*, *t* säges i Grundr. d. neuisl. gramm. von Carpenter s. 62 »vom personalpronom. 2 pers. *þú*»[1]. Så torde nog ock förhålla sig[2], men det bör bemärkas, att nyisländskan nu har blått en mängd fårmer av typen *ferð* jämte några få av typen *lest,* men inga andra.

Härvid må erinras, att före ändelse *-r* utvecklades äfter konsonant omkring 1300—1380 (enligt Jón Þorkelsson: Um *r* og *ur* 1863 s. 31) svarabhaktivokalen *u*, ock till de tvåstaviga fårmerna suffigeras intet *ð*, *t*.

Om vokal äller diftång förejick *r*, uppstod naturligtvis ingen svarabhaktivokal; fårmen förblev enstavig, ock jenom suffigering fås *ferð* &.

Dessa ha följaktligen icke bildats förr än äfter 1380. Värb, som, i 1 p. sing. slutande på *s,* icke ändades på *r* i 2 p. sing. ock alltså där förblevo enstaviga, följa de nyssnämda, ock *lest* o. d. finnas också. Men något eksämpel av typen **skínt* (: skína) har jag icke funnit.

---

[1] Detta väl med anslutning till Wimmers förklaring (Oldnord. læsebog[2] s. XIX) av *est* < estu, es -þú, men det bör framhållas, att här sannolikt de s. k. vrba pret.-pres:s *t* i 2 pers. sing. pres. torde ha medvärkat (jfr Brugmann: Grundr. d. vergl. gramm. II s. 1344), även om man som Noreen (Paul: Grundr. d. germ. Philol.[2] s. 638) vill antaga, att det dels är den gamla 3 pers. sing. (got. ist), som kåmmit att uppfattas som 2 pers. sing., dels < estu < esþú. På analågin med *ert* (jämte påvärkan av vrba pret.-pres:s *t*) beror väl också den yngre fårmen *sért* i 2 pers. sing. pres. konj. av *vera*, som (i flera eksämpel) finnes i t. e. en isländsk handskrift från 1400-talet (Katalog over d. A. M. håndskr. I s. 578) näml. A. M. 343 a 4:o, se Jón Þorkelsson: Breytingar á myndum viðtengingarh. 1887 s. 63.

[2] Jfr Kock i Arkiv f. nord. filol. VII s. 342 f.; VIII s. 266 f.

Bibliska uttryck i profant språkbruk.

Af

MAJ LAGERHEIM.

Vi använda i tal och skrift en mängd uttryck, som äro mer eller mindre direkta lån från bibeln, utan att därmed afse religiösa begrepp eller föreställningar. Detta är fallet i alla stilarter, från det högtidliga eller det poetiska språket till det vulgära och slangen. I många fall ha dessa uttryck en skämtsam anstrykning, stundom ge de en högtidlig prägel åt stilen, men lika ofta äro de i stilistiskt afseende indifferenta. Stundom öfverensstämmer betydelsen med den bibliska, stundom är den en helt annan. Ibland återfinnes uttrycket ordagrannt i bibeln, i andra fall har det bildats på grundval af något bibliskt uttryck.

Denna uppsats afser icke någon fullständig samling af hithörande uttryck, utan endast en klassifikation med exempel till de olika grupperna. Till grund för klassifikationen ligger förhållandet mellan uttryckens betydelse i bibeln och i vårt profanspråk. Vi skilja mellan två hufvudafdelningar, den första omfattande sådana uttryck, där betydelsen väsentligen öfverensstämmer med den bibliska, den andra sådana, hvilkas betydelse undergått väsentliga förändringar.

I. Uttryck, som upptagits i vårt allmänna språkbruk med den bibliska betydelsen väsentligen oförändrad.

Det är ganska sällsynt, att bibliska uttryck af oss användas i en betydelse, som kan sägas vara identisk med den bibliska —

utom i religiöst språkbruk, hvilket här lämnas åsido — utan någon modifikation af betydelsen kan nästan alltid iakttagas. Denna beror i förevarande grupp antingen på generalisering eller på förändring af stilvärdet.

A. Till den första underafdelningen räkna vi sådana uttryck, där betydelsen kan sägas vara identisk med den bibliska. Hit höra hufvudsakligen ordspråk och sentenser.

T. e. *Samla glödande kol på någons hufvud.* (Ordspr. XXV 22).

Ingenting nytt under solen. (Pred. I 9)

Kasta pärlor för svin. (Matt. VII 6)

Hvaraf hjärtat fullt är, däraf talar munnen. (Matt. XII 34)

Icke lämna sten på sten. (Matt. XXIV 2)

Den sista villan blir värre än den första. (Matt. XXVII 64)

Dem renom är allting rent. (Tit. I 15)

Styra med järnspira. (Uppenb. II 27, XII 5)

Skördas af döden är ett uttryck, som rätt ofta användes i något högtidlig stil. Det förekommer icke i bibeln, men torde vara bildadt på grundval af Uppenb. XIV 15 ff. samt väl äfven liknelsen i Matt. XIII 24 ff., 37 ff., där döden framställes såsom »liemannen». Uttrycket *dödens lie* härstammar också härifrån. Skördas af döden betyder helt enkelt: dö, möjligen med bibetydelse af, att det oundgängligen måste ske på den af Gud (l. ödet) bestämda tiden. Detta är ock den betydelse, det enligt bibeltäxterna bör ha.

B. Den andra underafdelningen omfattar uttryck, hvilkas bibliska betydelse undergått modifikation genom att generaliseras. De kunna i vårt profanspråk prediceras om andra subjekt, än fallet är i bibeln, och ha förlorat något eller några innehållsmoment. Modifikationen är dock icke större, än att betydelsen kan sägas vara »väsentligen densamma».

T. e. *Kalk* användes i N. T. endast om Jesu lidande (se t. e. Matt. XXVI 39, XX 22, Joh. XVIII 11) samt om hans lärjungars, för så vidt det är af samma art som Mästarens (Matt. XX 23) — utom i Uppenb. (se XIV 10, XVI 19), där det liksom i

G. T. (t. e. Es. LI 17) brukas om af Gud sända straff och olyckor. Vår användning af ordet ansluter sig till den förstnämnda, men vi kunna begagna det om allt lidande, som kan drabba människor, och utan den bibliska bibetydelsen, att det är Gud, som sänder lidandet. Vi kunna tala om *sorgekalken,* om att *tömma den bittra kalken,* om *misskännandets kalk* etc. för att beteckna en smärtsam erfarenhet. Vi kunna också föra bilden längre än i N. T. och tala om att »tömma lidandets kalk ända till dräggen». Sundén (Ordbok öfver svenska språket, 1885—92) upptar under kalk såsom betydelse a) »Dryckeskärl vid nattvardens utdelande» och såsom därtill hörande bildligt talesätt: »tömma lidandets kalk». Uttrycket tycks alltså åtminstone för vissa individers språkkänsla associera sig med nattvardskalken. Dalin (Ordbok öfver svenska språket, 1850, 53) omskrifver kalk med »bägarformigt kärl» och upptar (fig.) »man måste dricka den kalken, genomgå det bittra lidandet, den hårda pröfningen». Weste (Svenskt och fransyskt lexicon, 1807) har också ex. »man måste dricka den kalken». Något sammanhang med nattvardskalken tyckas dessa förf. icke känna till.

Pund är ett ganska vanligt uttryck för naturgåfvor, talanger (hvilket senare ord har samma upprinnelse). Det leder sitt ursprung från liknelsen i Matt. XXV 14 ff. (och paral.). Där betecknar pundet de anlag eller förutsättningar att arbeta för Guds rike, som en människa fått af Gud. I vårt språk är uttrycket generaliseradt till att betyda anlag i allmänhet. Vanligen är det fråga om en viss motsättning mellan anlagen och deras användning, eller åtminstone väntar man, då man hör talas om någons pund, att också få höra, huru eller hvartill han använder dem. Ordet är för vår språkkänsla knappast metaforiskt numera. Pund användes ju icke längre såsom beteckning för en pänningsumma (annat än i fråga om engelskt mynt) utan blott såsom viktsbestämning, och jag tror knappast vi tänka på vare sig mynt eller vikt, då vi tala om någons pund. Man kan t. e. på tal om Tegnér och Oehlenschläger säga, att den förre var mera begåfvad, men den senare har gjort mera af sina pund, åstadkommit mera såsom skald (Schück Ill. litt. hist. I s. 233). Från

den bibliska liknelsen ha vi ock hämtat uttrycket *gräfva ner sitt pund* = ej använda sin förmåga (Sundén).

Pund i denna betydelse har ganska gamla anor. Det återfinnes i lexika ända upp till Serenius (Dictionarium Suethico-anglolatinum 1741), hvilken öfversätter det med »natural gift».

A och O är ett uttryck som i bibeln (Uppenb. I 8, 11, XXI 6, XXII 13) endast användes om Kristus. Han säger om sig själf: »Jag är a och o, begynnelsen och änden» (l. »den förste och den siste»). Vi kunna använda uttrycket om ungefär hvem eller hvad som hälst och mena därmed, att en person eller sak är det viktigaste för någon eller något. Jfr att man kan använda först och sist i samma mening som först och främst. Se Svenska Akad. ordb. A. sp. 1.

Falla i god jord ha vi lånat från Matt. XIII 8 ff. (och paral.). Det är i denna liknelse fråga om människohjärtats mottaglighet för Guds ord. Vi använda uttrycket om resultatet af intryck, som gjorts på människor. Enligt Sundén, Dalin och Weste betyder det: hafva god framgång, verkan (porter coup). Så vidt jag vet kan man dock icke enligt nusvenskt språkbruk säga, att ett företag eller en åtgärd faller i god jord. Utan det måste vara fråga om ett yttrande, en uppmaning, lärdom, impuls — öfver hufvud ett intryck, som en människa meddelar andra.

C. Den tredje och största gruppen omfattar sådana uttryck, hvilkas betydelse modifierats därigenom, att de i vårt profanspråk ha ett helt annat stilvärde än i bibeln, m. a. o. ha en skämtsam anstrykning (Jfr II nedan). Det är på grund af sin högtidliga klang, som de bibliska uttrycken komma till användning i skämtsam stil.

Några exempel på hithörande uttryck:

Kroppshydda torde vi ha fått från 2 Kor. V 1 och 4; v. 1 har i gamla öfvers. denna underliga lydelse: »om denna hyddones vårt jordiska hus nederslaget varder»; och v. 4: »medan vi äro uti denna hyddone». Nya öfvers. har tälthus och tält resp. I 2 Petr. I 13, 14 har äfven nya öfvers. hydda. Bibeln har alltså icke

sammansättningen kroppshydda. Icke häller upptages den af lexikograferna. Sundén, Dalin och Weste anföra: vår jordiska hydda = kroppen (detta uttryck naturligtvis icke skämtsamt). Kroppshydda tycks vara ett tämligen ungt ord. Det är emellertid otvifvelaktigt, att det är det bibliska talet om kroppen såsom en hydda åt själen, som det har att tacka för sin upprinnelse. Vi tänka emellertid icke på kroppen såsom själens bostad, då vi t. e. tala om, att någon har en väldig eller obetydlig kroppshydda.

Legio användes stundom för att beteckna ett mycket stort antal. Det torde vara Mark. V 9 vi ha att tacka för detta uttryck. Ofta citeras »de voro legio, ty de voro många». Bibeltäxten har: »Legio är mitt namn, förty vi äre många».

Surdeg om något föråldradt och dåligt är också ett bibliskt uttryck. Det är lånadt dels från ställen i evangelierna, där det talas om fariseernas surdeg (= deras gamla dåliga lära, t. e. Matt. XVI 6) dels från epistlarna, där synden kallas »den gamla surdegen» (t. e. 1 Kor. V 7). Jag har t. e. hört yttras om en person, som i sina åsikter om äktenskapet delvis stod kvar på en föråldrad ståndpunkt: »han har ännu mycket kvar af den gamla surdegen».

Mina får säger man om personer, som äro anförtrodda åt ens uppsikt eller på något sätt falla inom ens inflytelsesfär. En lärare kan säga det om sin klass, en ordförande om sin förening. Det härstammar väl från liknelsen i Joh. X 1 ff. Märk att får här icke har samma nedsättande betydelse, som annars då det användes om människor.

Under någons vingars skugga (t. e. Ps. XVII 8) = under någons beskydd, vanligen i konvenansafseende (om »förkläden»).

Sätta sitt ljus under ena skäppo (Matt. V 15) = behålla sitt vetande för sig själf, användes nog oftast negativt om personer, som vilja »lysa» med sina kunskaper. T. e. »X sätter minnsann inte sitt ljus under ena skäppo».

Gå till sina fäder (1 Mos. XV 15), *Gå all världens väg* (Jos. XXIII 14) betyda båda dö. De användas äfven — i synnerhet det senare — om liflösa ting och betyda då »komma bort», »ta slut».

Uppfylla allan[1] *rättfärdighet* (Matt. III 15) användes om att göra hvad som är nödvändigt med bibetydelse af att ha försökt komma ifrån för så billigt pris som möjligt.

II. Bibliska uttryck, hvilka i vårt profana språkbruk hafva en väsentligen annan betydelse än i bibeln. Allt efter betydelse-förändringens beskaffenhet skilja vi mellan två underafdelningar.

A. Förändringen består i, att uttrycket blifvit metaforiskt. Hit höra alltså sådana semem, som i bibeln beteckna ett yttre föremål eller en i rummet fallande handling eller funktion, men hvilka i vårt profanspråk beteckna inre, andliga egenskaper, förhållanden eller handlingar. Ofta ha uttrycken en skämtsam anstrykning.

Ex. *Släppa Barabbam lös* (Mark. XV 11 och paral.) har i N. T. en rent yttre betydelse utan någon som hälst symbolisk eller andlig bibetydelse, men användes (skämtsamt) i betydelsen festa, rasa ut. Barabbas är alltså här den lägre naturen, sinnligheten. Se Hjelmqvist, Bibliska personers namn med sekundär användning, s. 225.

Efter den betan återfinnes i Joh. XIII 27, där det står om Judas Iskariot, som just fått »det indoppade brödet», att »efter den betan (nya öfvers.: det brödstycket) for satan in i honom». Här är alltså fråga om ett rent yttre förlopp utan spår af andlig betydelse. »Betan» är blott det yttre tecknet på, att Judas är förrädaren, icke någon slags invigning till hans gärning. Uttrycket har emellertid för oss en helt annan klang nu, och det är svårt att associera det med den bibliska situationen. För oss betyder »efter den betan»: »efter att ha gjort den (ledsamma, förargliga) erfarenheten»; enligt Sundén: »efter den tilldragelsen», hvilket dock tyckes mig vara ett betydligt generellare uttryck än »efter den betan». Man säger t. e. om en person, som genom oförsiktighet råkat skada sig: »efter den betan blir han nog försiktigare». Hit hör också »minnesbeta».

---

[1] I den formen har jag alltid hört det, ehuru bibeln naturligtvis har *alla*.

Dalin och äldre lexikografer uppta icke den bildliga betydelsen, och äfven den egentliga tycks sällsynt; de flesta hänvisa till bit. I betydelsen munsbit, tugga (en beta bröd) kan ordet kanske knappt sägas tillhöra riksspråket. Den bildliga betydelsen är däremot vanlig. Jag tänker mig betydelseutvecklingen så: den bibliska händelsen har uppfattats symboliskt; »betan» var, om icke orsaken till att »satan for in i Judas», så dock s. a. s. signalen därtill. Det blef alltså en sorts kausalsammanhang mellan de båda tilldragelserna. Då beta i sin egentliga betydelse blef mindre brukligt och bibeltexten i föregående verser icke har detta ord utan »bröd», gick det lätt att glömma, att betan var = det indoppade brödet, och i stället fatta ordet såsom betydande den Jesu handling, hvars föremål Judas var. »Efter den betan» blef alltså liktydigt med »sedan detta händt honom». Och då det här var fråga om en tilldragelse, som hade svåra följder, var det gifvet, att tilldragelsen själf måste tillmätas stor vikt. »Efter den betan» kan därför begagnas om händelser, som göra ett mer eller mindre djupt intryck på en människa (så att hon minns dem, de bli »minnesbetor») och medföra mer eller mindre viktiga följder för henne.

Kasta första stenen på någon (Joh. VIII 7) afser i bibeln en yttre handling, stenandet af en synderska. I vårt språkbruk användes det i betydelsen: »vara den första att fälla en dom öfver någon».

Dagligt bröd betecknar i Fader vår väl egentligen hvad en människa behöfver till sin kropps uppehälle, maten, ehuru katekesen ger det en vidare och mera bildlig betydelse. I profant språkbruk förekommer det emellertid äfven om »hvad som dagligen händer, vederfares någon» (Dalin). Alltså icke såsom i bibeln hvad man behöfver för hvarje dag, utan hvad man faktiskt får, hvad som inträffar hvarje dag, icke ett behof, utan en vana.

I elfte timmen (Matt. XX 6, 9) betyder i bibeln slutet af dagen (eller, om liknelsen tolkas, den sista delen af ett människolif). Enligt vårt språkbruk kommer man i elfte timmen, då man nätt och jämt undgår att komma försent.

Gifva käjsaren det käjsaren tillhörer och Gudi det Gudi tillhörer har i Matt. XXII 21 bokstaflig betydelse. Man kan få höra det användt i bildlig betydelse om att göra rättvisa åt motsatta kraf. Prof. Noreen har i föreläsningar användt det med afseende på logiken och grammatiken.

Jerusalems förstöring förekommer icke i bibeltäxten, men i kapitelöfverskriften till Matt. XXIV. Man har blifvit van att tänka på denna tilldragelse såsom erbjudande sener af den gräsligaste förvirring och förödelse och kan därför använda uttrycket — halft skämtsamt — om vild oordning. T. e. »här ser ut som Jerusalems förstöring».

Skudda stoftet af sina fötter (Matt. X 14, Ap. G. XIII 51 och flerstädes) var en ceremoni, som lärjungarna enligt Jesu anvisning skulle utföra, då de lämnade en ort, där de icke blifvit mottagna. Det skulle ske till tecken, att de uppsade all förbindelse med ortens innevånare, och till ett vittnesbörd om deras skuld (Mark. VI 11). Hos oss skuddar man endast bildligt stoftet af sina fötter, och detta behöfver inte betyda annat än, att man lämnar en ort. Det har dock en bismak af, att man är glad och angelägen att komma ifrån platsen. En tjuf t. e. säges skudda stoftet af sina fötter, när han rymmer från skådeplatsen. Uttrycket har skämtsam klang.

Sötebrödsdagar är i bibeln namn på påskhögtiden (se t. e. Mark. XIV 1, Luk. XXII 1 och 2 Mos. XII kapitelöfverskriften). Anledningen till att uttrycket nu kan användas i betydelsen goddagar (Sundén, Dalin, Weste) är väl att söka däri, att söt icke fattats i betydelsen osyrad utan såsom ett prisande epitet.

Utgjuta sin vredes skålar. I Uppenb. XVI talas om änglar, som utgjuta Guds vredes skålar öfver jorden. För siarens blick är det väl verkliga synliga skålar, och detta uttryck räknas därför hit. Det har afseende på Guds straff. I vårt profanspråk betyder »utgjuta (tömma) sin vredes skålar öfver någon»: ge någon ovett, fara ut mot någon i vredesmod.

Babylonisk förbistring är ett uttryck, som icke finnes i bibeln, men härstammar från 1 Mos. XI 7 ff., där det talas om, att Herren i Babel »förbistrade all lands tungomål». Man kan nog i dagligt tal få höra uttrycket användt i en betydelse, som står nära den bibliska, t. e. om flera språk samtidigt talas i ett sällskap. Men den vanliga betydelsen torde vara den, som Svenska Akad. Ordbok (B. sp. 11) uppger: »oreda och förvirring». Uttrycket har alltså öfverförts på den förvirring, som måste tänkas ha uppstått såsom följd af »förbistringen», och kan sedan användas om hvad slags förvirring som hälst.

Uttrycket *Fjällen falla från någons ögon* finns inte häller i denna form i bibeln, men leder sitt ursprung från Ap. G. IX 18. Där talas om, hur Paulus efter att ha varit blind i tre dagar återfick sin syn: »och strax föllo af hans ögon såsom fjäll». Här är tydligen fråga om ett rent yttre förlopp, som möjligen kan sägas löpa jämsides med ett inre: att hans själs ögon öppnades (strängt taget hade dock detta skett förut). Det förra torde dock ha uppfattats såsom symbol för det senare, och uttrycket har därför kunnat komma att användas om en person, som andligen taget får opp ögonen för något efter att ha varit »förblindad». Särskildt användes det om en person, som plötsligt inser ett misstag. Sundén öfversätter fjällen med: »hvad som skymde hans blick».

Syndaflod (1 Mos. kap. VI ff.) kan af oss användas i den bibliska betydelsen »stark öfversvämning» fast utan den bibetydelse af straffdom, som det har i bibeln. Men den användning, som här intresserar oss, är den, som vi ha i uttryck som t. e. »den litterära syndafloden» (jfr vår- höstfloden om samma företeelse), »en hel syndaflod af bref» etc., där det betyder oerhörd mängd af något, som kan sägas strömma öfver en på en gång, och med bibetydelse af, att det är något mer eller mindre obehagligt.

Jag tvår mina händer är ett uttryck, som icke i denna form förekommer i bibeln. Det härstammar från Matt. XXVII 24, där det berättas, att Pilatus »tog vatten och tvådde sina händer» för att symboliskt beteckna sin oskuld, hvarvid han säger: »oskyldig

är jag i denne rättfärdige mannens blod». »Jag tvår mina händer» betyder för oss: »jag fritar mig från allt ansvar för denna sak». Sundén och Dalin inskränka det till att betyda, att man förklarar sig icke ha del i en förbrytelse, ett fel. Det användes emellertid ofta — skämtsamt — där det icke är fråga om någotdera, utan blott om en handling, hvars lyckliga utgång är oviss. Dalin och Weste citera ex. »två sina händer i oskuld».

B. Under denna afdelning sammanföra vi de uttryck, där den bibliska betydelsen undergått förändring af annat slag. Betydelsen är antingen redan i bibeln bildlig eller ock i båda fallen egentlig. Jag har funnit endast få hithörande exempel. Betydelseförändringen är i några af dessa så våldsam, att den icke kan förklaras genom någon normal utveckling, utan måste anses bero på afsiktligt eller oafsiktligt missförstånd af det bibliska uttrycket.

Oafsiktligt missförstånd föreligger väl i uttrycket *taga sitt förnuft till fånga,* hvilket torde leda sitt ursprung från 2 Kor. X 5: »vi tillfångataga allt förnuft under Kristi lydno». Det är här — liksom i det i religiöst språkbruk förekommande uttrycket »taga sitt förnuft tillfånga under trons lydnad» — fråga om att låta förnuftet tiga, underordna det under tron. Då vi tala om att »ta sitt förnuft till fånga», mena vi snarare motsatsen, nämligen att låta förnuftet tala, vara förnuftig. Det brukar användas som uppmaning till personer, som låta sina känslor ta öfverhanden, »löpa bort med förnuftet». Dalin anför båda användningarna. Den senare omskrifver han med: »låta leda sig af förnuftet, vara förnuftig».

Afsiktlig förändring af betydelsen förekommer naturligtvis endast i skämtsam användning. Ett ex. härpå ha vi i uttrycket: något går *i den högre koren.* Det förekommer som öfverskrift till flera af psalmerna i psaltaren (CXX ff.) och är där en musiktärm. I skämtsam användning betyder det, att något är grannt, är afsedt att vara utomordentligt fint och därigenom blir löjligt. Jag har hört uttrycket om ett paraply med ärtgrön krycka. (Jfr »i den högre stilen»).

Tjänsteande återfinna vi i Ebr. I 14, men där är det änglarna, som kallas tjänsteandar, d. v. s. tjänande andar, under det att tjänsteande i vårt profana språkbruk är en ganska vanlig skämtsam benämning på piga (eller betjänt; möjligen också kypare, uppasserska eller städerska). Detta är åtminstone i mitt språkbruk den enda betydelsen. Sundén däremot öfversätter med: »en som träget går någon till handa», en betydelse, som jag icke känner till. Dalin har dels denna betydelse, dels »tjänare». Weste öfvers. tjänsteande med »esprit familier». Vår användning af uttrycket är nog af ungt datum. Jfr Snoilskys »den tjänande anden» (Dikter III 241) i allvarlig stil.

Icke fullt så kraftig är betydelseförändringen i ordet *klagovisa*. I bibeln ingår det i titeln på en bok, »Jeremias klagovisor», och betyder där klagodikt, klagande sång. I denna betydelse kan det icke användas i vårt allmänna språkbruk, utan det betyder där en jämmertirad, ett uttryck af klagan, med någon bismak af att klagan är oberättigad. (Jfr Hjelmqvist s. 120 ff. om jeremiad). Det är således icke fråga om något poetiskt alster. Uttrycket har blifvit så vanligt, att det förlorat sin skämtsamma färgläggning. Då vi nu höra eller läsa titeln »Jeremias klagovisor» tror jag knappt att vi fatta detta ss. = J:s klagosånger utan snarare såsom = J:s jämmer, klagan.

Ett annat uttryck, som möjligen får räknas hit, är *om andan faller på mig*. Motsvarande uttryck i bibeln (t. e. 4 Mos. XI 25, Ap. G. X 44 XI 15) betecknar den profetiska ingifvelsen eller beklädandet med »utomordentliga nådegåfvor». Liknande uttryck kunna vi använda om poetisk inspiration och dylikt, men i hvardaglig, skämtsam stil betyder det helt enkelt: »om jag får lust». Den ursprungliga betydelsen af den helige andes utgjutelse är här alltså spårlöst försvunnen, och det är blott fråga om en plötsligt påkommen håg för något, en nyck. Jfr Sv. Akad. Ordb. A. sp. 1319.

Södermannalagens avfattning.

Av

KARL GUSTAF WESTMAN.

Till vår tid äro som bekant endast två fullständiga handskrifter av Södermannalagen bevarade. De förete åtskilliga olikheter, och olika meningar ha, allt efter den betydelse, som tillmätts deras skiljaktigheter, framställts om deras förhållande till varandra. Företräda de båda handskrifterna en gemensam eller två skillda lagredaktioner? När och på vilket sätt har Södermannalagen avfattats?

I.

En medeltida laghandskrift, som en längre tid varit i bruk, lämnar ofta rikliga tillfällen att avläsa rättsskickets förändringar. Fogade här och var i kanten till lagtexten, inskjutna där utrymmet medgivit, eller tillagda på blad vid textens slut finner man ofta en mängd anteckningar, som fullständiga eller ändra textens mening. När mängden av dylika oordnade anteckningar av olika innehåll och värde gjorde det svårt att behärrska lagens verkliga innehåll eller när, även utan dylika anteckningar, den sedvanemässiga rättsutbildningen alltför yvigt övervuxit det i skrift upptecknade rättsskedet, framträdde behovet av en ny lagavfattning. Då skred man till att granska den gamla lagen och på dess grundval uttänka och sammansätta ny[1]. De hastiga förändringarna i det svenska samhällets bygnad under århundradet före 1350 och den rätts-

---

[1] Schlyter, UL Confirmatio s. 5.

utveckling, som i samband med dem skedde, gjorde det i många landskap nödvändigt att under denna tid utarbeta nya lagar.

Enligt vad som nämnes i den stadfästelse, som fogats till hs B av Södermannalagen, hade lagmannen och andra i Södermanland jordägande rådsherrar år 1327 avslutat ett arbete på en ny lagavfattning för lagsagan. Att denna lagredaktion återfinnes i hs B, har med skäl erkänts av alla. Det är så mycket mer omtvistat, vilken ställning hs A intar till densamma.

Av Schlyters upplaga, där hs A lagts till grund för texten, medan de viktigare avvikelserna i hs B återges i noterna och additamenten, finner man, att de båda hss i regel visa en noggrann överensstämmelse i innehåll, ordaval och ordalag, och att det därför är nödvändigt att anta, att de genom inte alltför många led äro skillda från en gemensam stamskrift. En del av avvikelserna och tilläggen i hs B behöva ingen annan förklaring än att hs B är omkring ett tjugutal år yngre än hs A[1]. I åtskilliga fall är emellertid denna förklaring icke till fyllest.

Utgångspunkten för en närmare undersökning erbjuder en anteckning, som finns införd i tre hss, av vilka två förvaras i Nationalbiblioteket i Paris. Denna anteckning har Schlyter tryckt efter den ena av dessa hss som SML Add. 12, efter den andra i tilläggen till GL[2].

I anteckningen redogöres för de bestämmelser, som den 26 oktober 1325 infördes i 'sudhermanna laghbok' och nedskrevos i närvaro av biskopen och hans kapitel, lagmannen, herr Staffan Röriksson, herr Magnus Nilsson och många andra goda landsmän.

Till dessa bestämmelser inta hss A och B en olika hållning. Om denna ha emellertid även i detalj olika meningar framställts. Tengberg uppger nämligen, att 'dessa ändringar finnas (med ett

[1] Tengberg, Äldsta indeln. o. förvaltn. i Sverige, ak. avh. 1875 s. 65. Kock, Studier öfver fsv. ljudlära II 1886 s. 317. Kjellberg, Södermannalagen och dess konungabalk, Hist. Tidskr. 1898 s. 298. Schlyter SML s. II, VI.

[2] Schlyter, SML s. XXI, s. 194, GL s. 380, SkL s. CLXX. Om den tredje, en Skoklosterhs, lämnas upplysning i VML s. 357.

undantag) införda i cod. B, men saknas i cod. A', medan Schlyter utan att offentliggöra någon utredning bestrider Tengbergs uppgift[1].

Det är därför skäl att närmare granska förhållandet mellan anteckningen och de båda laghandskrifterna samt framlägga de slutsatser om dessa, som härur kunna dragas.

Anteckningen innehåller elva korta bestämmelser som röra kyrkobalken samt en tolfte om vissa administrativa avgifter.

Av de förstnämda finner man genast, att fyra äro införda i hs B, men ej förekomma i hs A[2]. Det samma visar sig vara fallet med den jämförelsevis omfattande bestämmelsen om de administrativa avgifterna; den förekommer i hs B, men icke i hs A[3].

Eftersom alltså i dessa fem fall de ändringar, som den 26 oktober 1325 införts i 'sudhermanna laghbok' förekomma i hs B, måste härav slutas, att den hs, som ligger till grund för B-typen och som för korthetens skull betecknas *B (liksom A-typens stamskrift skall betecknas *A) avfattats efter nämda dag år 1325.

Giltigheten av denna slutsats rubbas tydligen inte därav, att man å andra sidan finner, att fyra av Add:s ändringar varken förekomma i hs B eller hs A. Av dessa innehålla tre ändrade regler för fördelningen av vissa 3-marksböter, men lekmännens andel är i alla fallen oförändrad, och ändringarna röra endast frågan, vilka

---

[1] Tengberg, a. a. s. 64. Schlyter, Om en föregifven ännu i behåll varande ä. redaktion af SML, Lunds UÅ 1880—81 s. 2.

[2] De fyra, som här åsyftas, ha alla tillkommit i kyrkligt intresse och återfinnas lätt med ledning av Schlyter SML Add. 12 n. 49, 51, 53, 54 och KkB 2: pr n. 82; 4: pr n. 50; 6: pr n. 1; 7: 1 n. 76, n. 83, n. 84. — Det näst sista av dessa stadganden bestämmer, att av de $^2/_3$ av sädestionden, som bonden får hemföra, skall $^1/_3$ tillfalla kyrkan, $^1/_3$ biskopen och $^1/_3$ de fattiga, 'wtan ther biskups sætugardher ær', heter det i Additamentets tre hss. Schlyter har i Gloss. och Ordb. förbisett, att hs B här har den rätta läsarten *sætagærð* 'avtal' i stället för *sætugardher* 'sätesgård'. Det avtal med biskopen som här avses, är tydligen det varigenom på vissa ställen fattigtionden överläts på domkapitlen; jfr Lundqvist, De svenska domkapitlen, ak. avh. 1897 s. 132 f. Hs B har också omedelbart efter det ovan återgivna förbehållet bestämmelser om uppbörden av denna tiondedel genom biskopens soknare KkB 6 n. 1.

[3] SML s. 134 n. 100 och Add. 9. Schlyter har a. a. Lunds UÅ s. 3 n. framställt den tanken, att sistnämda bestämmelse skulle införts i Add. av en senare skrivare. Det synes emellertid inte finnas något skäl för ett sådant antagande.

kyrkliga juridiska personer den kyrkliga bötesandelen skall tillfalla[1]. Dessa ändringar kunna alltså anses röra en inre kyrklig fråga, som det var av tämligen ringa intresse att införa i en landskapslag. Den fjärde åter stadgar, att en spann säd skall utgå till hospitalen av varje hamna.

Om alltså *B avfattats efter den 26 oktober 1325, synes det däremot ligga nära till hands att anta, att *A är äldre än denna dag, eftersom så många i lagboken då införda ändringar inte återfinnas i hs A. Förut har emellertid framhållits, att hss A och B i allt huvudsakligt så nära överensstämma, att de måste anses företräda samma lagredaktion. Under sådana förhållanden tvingas man att tills vidare utgå från det antagandet, att *A är ett förslag, som uppgjorts vid det pågående lagarbetet och som ligger till grund för *B. Add. måste då tydligen uppfattas som anteckningar gjorda om de beslut, som fattats vid granskning av en del av *A. Detta antagandes styrka måste emellertid bero på, om det kan erhålla positiva stöd och om det visar sig på ett lyckligt sätt lösa undersökningens svårigheter.

Ett av Add:s återstående stadganden lyder: 'Wm kirkio wighsla spield stande som *j laghbokinne* stander scrifuat'. De åsyftade lagbestämmelserna återfinnas i KkB 5: 1; *de äro lika i hss A och B.* Så bör också vara förhållandet, om *A är ett förslag, vars innehåll i denna punkt vid granskningen godkänts.

I Add. heter det vidare: 'Skyldar prestir bondan wm tyund, wæri sik medh laghum'. Den bevisrätt, som härigenom tillerkännes bonden, äger han enligt såväl hs A som hs B[2]. Att denna grundsats likväl uttalas i Add., torde under sådant förhållande ävenledes lättast förklaras genom ett antagande, att syftet varit att godkänna ett i *A framställt förslag.

Genomläser man Add. gör också detta intryck av att vara ett slags protokoll hållet vid granskning av en del av ett lagförslag.

---

[1] Två stadganden återfinnas med ledning av SML s. 195 n. 50 (märk för övrigt i det sista de olika läsarterna i hss 'twa kirkionne' och 'twa biscope'), det tredje med ledning av n. 56.

[2] SML KkB 7: 2, þjB 5.

Lekmännens talan vid sammankomsten föres av lagmannen och två rådsherrar, vilka två år senare nämnas bland dem, som utarbetat den då antagna nya lagen. Utom det nyss anförda uttrycket 'stande som j laghbokinne stander scrifuat' vittnar även Add:s hela övriga innehåll om, att det härstammar från ett laggranskningssammanträde. Det består nämligen av en rad korta detaljbestämmelser, som inte ha karaktären av utförda självständiga lagbud utan av randanteckningar. Av anteckningarna till kyrkobalken synes man kunna sluta, att *A är den lagtext som legat till grund för dem. Det är lätt att för alla — utom för den om hospitalstionden — finna anknytningar till texten i hs A. De förekomma dessutom alla i Add. i samma ordning, som de ställen i hs A på vilka de hänsyfta. Hur noggrannt detta kriterium är, kan man finna av, att en jämförelse mellan Add. och UL KkB, vilken som bekant står SML KkB synnerligen nära, varken i det ena eller andra avseendet lämnar sådant resultat.

Ett gott bevis för, att *A endast är ett av lagnämden framlagt förslag, skulle det naturligtvis vara, om man kunde uppvisa, att *A på sina ställen innehållit nyheter, som förefallit betänkliga och förkastats. Även ett sådant bevis torde kunna framläggas.

Först må då nämnas ett fall, där Add. lämnar en vägledande upplysning. Det heter där: 'Wm namn [1] oc geenedha stande som thet staar *j gamble laghbokinne*'. Schlyter har ansett, att denna bestämmelse åsyftar KkB 16: 3 [2]; det är emellertid tydligt, att den

[1] Skoklosterhs har *nampn* VML s. 357; Parishs nr 7830 har ursprungligen samma läsart, vilken likväl ändrats till *næmpd* GL s. 381 n.; Parishs nr 10503 har *uanu*, som antagligen är felläsning för *namn* eller *næmi*. *Namn* (næmni) synes alltså vara den ursprungliga läsarten. För ordets tolkning hänvisar jag till det vanliga laguttrycket för att framställa anklagelse 'giva namn' jfr t. ex. SML, GB 4: pr 'wari þa warð fore þe sac oc firi oquæþins orþe' (horstacka), och þgB 7, där det heter, att om käranden säger: "þænne stal af mik til fullan þiufnaþ half mark æller mera" — þa ær þæssum mannum (B manni) namn (B næmni) giwit'; jfr även MB 34. — Schlyter anser läsarten *næmpd* vara den rätta GL s. 381.

[2] KkB 16: 3 innehåller stadganden, som i A och B äro lika, om *tvæsværi*, med vilket begrepp Schlyter likställer *geenedher* Gloss. Ordb. Detta synes vara oriktigt. *Geneþer* är såsom synes av VGL II Add. 2: 1 en 'moted', en ed, som svärjes av svaranden, då denne har bevisrätt, mot en obevisad anklagelse. Nämda

i stället avser KkB 15: 3. Här stadgas nämligen för det fall, att ena maken offentligen anklagar den andra för hor enligt hs A: 'festi þet þeræ XII manna eþ fore sic sum sakin gifs, giter eþin gangit, wari sac löst', medan hs B i stället bjuder: 'fylghia þar twæggia manna witni granna eller nagranna, hauin tha thön ængin uizorð sik mæð laghum uæria, utan uærin fæld eptir thy lagh sighia'. Vidare stadgas, att en utomstående i visst fall har rätt att mot någon av makarna framställa anklagelse för samma brott och, heter det i båda hss: 'þa ma biscups lænsman fa af þem lagh eller penninga', varefter hs B tillägger: 'Thæmma lundum raðe thæn sum kiærir thrim mannum ok thrim thön tu, sum sakin gifs, af grannum eller nagrannum innan soknar, fællas þön tu, uærin fæld. Nu kunnu thön uærias firi the sak, þa uærin saclös'. Det är tydligt, att dessa båda stadganden i hs B äro gamla. Det första innehåller ett ensidigt bevisförfarande, som gynnades av kyrkan före nämdens spridning, det senares ålder intygas genom förekomsten av grannelagsnämden. Hs A åter, som i dessa mål inför 12-mannanämd, intar tydligen en nyare ståndpunkt.

Den gamla lagbok, vartill Add. hänvisar och vars stadganden alltså upptagits i *B, innehöll givetvis den år 1325 i Södermanland av gammalt gällande lagen. Add. stadgar, att denna lag i där nämda fall skall bibehållas i kraft, och hs B intygar, att så även skett. Intet utrymme att göra sig gällande har då funnits för den nyare processformen i hs A. Den har framburits förslagsvis och förkastats.

Om således hs A har karaktären av ett förslag, synes det sannolikt, att den även på andra ställen förefallit alltför omstörtande och att man på flera ställen gent emot den hävdat det som varit gammalt och fornt. Man finner även åtminstone två fall, då detta skett.

I BB 1: 1 stadgas om sättet för indrivandet av 3-öresböter, en gammal bötessats av stor betydelse vid byamännens samliv och

ställe i VGL innehåller nämligen ett stadgande om ett oriktigt bruk av *geneþer*, så att *tvæsværi* uppkommit.

av privatnatur. I ordalag, som röja, att stadgandet är en nyhet, säger hs A: 'All þriggiæ öræ sac ær ensac malseghanda oc scal sökiæs eptir þy sum hær skils, oc *all naam seen af lagþ* i allum sacum vtan i kununx vt gierþum oc þet giælð minnæ ær æn þre öræ'. Härefter följer ett utförligt stadgande om det nya exekutivförfarandet 'með domum oc næmð'. Hs B har i stället för allt detta följande korta bud: 'All þriggiæ öre sac ær ensac malseghanda oc scal nöðas ok næmas til sacören; sua scal ok næmas til allan þæn sacöre sum ut dömes, huem han hælzt til höre'. Hs B bibehåller alltså här ett äldre förfaringssätt[1].

I den stadfästelse, som finnes fogad till hs B, omtalas vidare, att det av lagmannen och hans medhjälpare utarbetade förslaget antagits på tingen endast med undantag av de två kapitlen 'um kirkiu gif' och 'um testament', om vilkas lydelse landsmännen ej kunnat komma överens med biskopen och klerkerna. Stadganden om dessa gamla tvisteämnen återfinnas i hs A under KkB 11 och 12, men saknas i hs B.

Ställda i sammanhang och stödjande varandra torde de skäl, som här nämts, bilda en grund, på vilken med fasthet den åsikten kan byggas, att hs A företräder det förslag, som utarbetats under lagmannens ledning och ligger till grund för den av tinget godkända och av kungen stadfästa lagen, vilken till vår tid i mer eller mindre ursprungligt skick bevarats i hs B.

II.

Medan det i allmänhet ansetts stå fast, att den överensstämmelse, som i hufvudsak råder mellan de båda hss, driver till den ovan omfattade åsikten, att de i tämligen nära led härstamma från en gemensam stamskrift, har det däremot om arten av deras förhållande, sättet för deras tillkomst och deras historiska betydelse

[1] En nödvändig följd av skillnaden mellan hss på här nämda ställe äro utelämningarna KkB 15: 3 n. 20 och þgB 11 n. 91. — Schlyter SML s. XLIX förklarar handskrifternas skiljaktighet genom att anta, att i hs A nyare stadganden influtit varigenom den år 1327 stadfästa texten ändrats.

framställts andra meningar än den, som i det föregående byggts på till lagtexten fogade akter och på textställen, som med deras ledning tolkats till sin betydelse.

I sin klassiska avhandling har Tengberg framlagt den åsikten, att de båda handskrifterna utan tvivel innehålla var sin särskillda Södermannalag, en äldre och en yngre, mellan vilka året 1325 ligger som gränspunkt. Redan i början av 1300-talet ägde Södermanland en kodifierad lagsamling, vilken år 1325 kallas 'gamla lagboken', och som är den i hs A. bevarade. Osäkert är, om UL eller denna Södermannalag är äldre och vilken av dem som blivit använd som mönster vid den andras redigering. Kanske är dock södermannalagen yngre. I så fall är den avfattad mellan åren 1296—1325. Omkring år 1325 uppstod fråga om åtskilliga förändringar i denna lagbok; den gamla lagen översågs och stadfästes år 1327 i sin nya form av kungen. Denna lag återfinnes i hs B i dess ursprungliga lydelse[1].

Vid en granskning av denna åsikt möter då först den frågan, om avvikelserna mellan hss verkligen äro av den betydelse, att den ena hs måste betraktas som resultat av ett lagavfattningsarbete utfört på den andra som grund.

När det gäller att uppskatta dessa avvikelser, är det av vikt att minnas, att hs B härleder sig från tiden efter 1350[2] och att den således inte kan anses bära vittne om den år 1327 stadfästa lagen i dess ursprungliga form. Det visar sig även vid en undersökning, att de flesta av de viktigare avvikelser, som Schlyter tryckt i form av tolv additament till sin upplaga, äro senare tillskott, som inte förekommit i *B. Detta gäller med säkerhet om Add. 1—4, 8 och 11. Add. 9 innehåller som förut nämts den bestämmelse om vissa administrativa avgifter, som med anledning av enligt Add. 12 fattat beslut införts i hs B:s text. Huruvida de återstående fyra additamenten förekommit redan i *B, måste lämnas oavgjort[3].

[1] Tengberg a. a. s. 64 f. [2] Se s. 90 n. 1 nämd litteratur.

[3] Förekomsten eller saknaden av ett Add. i *B är naturligtvis intet avgö-

Övriga sakliga avvikelser mellan texterna i hss A och B ha av Schlyter återgivits i noterna. Den viktigaste i andra balkar än KkB är den i BB 1: 1, som omnämts i det föregående; de återstående avvikelserna i dessa balkar äro mycket obetydliga [1].

De viktigare skillnaderna mellan kyrkobalkarna i de båda hss äro redan förut omnämda, och deras samband med Add. 12 och Stadf. är framhållet [2]. SML KkB finns emellertid bevarad i inte mindre än 40 hss, och man äger därför material för en undersökning, om alla de avvikelser, som i denna balk finnas i hs B, även förekommit i lagen sådan den ursprungligen förelegat vid stadfästelsen.

Som förut nämts funnos i hs B fem ändringar, införda i kyrkobalken efter Add. 12. När man granskar de av Schlyter meddelade varianterna, finner man, att en hs, D, på alla dessa ställen ursprungligen överensstämt med den oändrade hs A, men att dess text i fyra fall av de fem genom tillskrivning och överstrykning ändrats till saklig överensstämmelse med hs B [3]. En annan text, hs C, som följes av flera hss, är i två fall oförändrad liksom hs A [4], medan de övriga tre ändringarna införts, men med en formulering, som avviker från den, som förekommer i hs B och dess

rande bevis för åldern av det rättsstadgande det innehåller. Bestämmelserna i Add. 8 synas t. ex. vara gamla och särrättsliga att dömma av den 12-marksbot, som där förekommer och som tydligen är en gammal före 40-marksboten gällande 'ransbot'; jfr KpB 4: 1, Skenninge Stadga år 1335 DS IV nr 3175.

[1] Mest nämnvärda äro några små tillägg i hs B BB 10 n. 100, 23 n. 78; þvB 6 n. 41; þgB 2 n. 26 o. 27, 6 n. 22, 8 n. 36. JB 11 n. 24 visar en uteslutning i hs B. På ett ställe MB 9 n. 99 förekommer olika bötessatser, i det hs A har 'mark' och hs B 'thre marker'. Kjellberg har vidare a. a. Hist. Tidskr. 1898 s. 306 anmärkt, att Schlyter inte omnämt, att medan hs A på två ställen har IX markers bot, har hs B en bot av IIIII marker. Därest det vid en motsedd upplaga av hs B visar sig, att Kjellbergs läsning är riktigare än Schlyters, kan IIIII mycket lätt förklaras som en fördärvning av VIIII, och ställena ha därför svagt vitsord om en ursprunglig skillnad mellan *A och *B.

[2] Utom dessa må endast nämnas den i KkB 16: 4 n. 9, vars betydelse längre ned, s. 102 n. 1, kommer in i undersökningen.

[3] Tilläggen i hs B KkB 15: 3 n. 5 o. n. 19 gjorda enligt ett Add:s beslut äro inte införda i D, varför inte häller utelämningen KkB 15: 3 n. 20 där vidtagits.

[4] KkB 6: pr n. 1; 7: 1 n. 76 o. n. 83.

handskriftsgrupp[1]. Då vidare hss B, C, D i övrigt synas stå varandra närmare än de stå hs A, kan härav dragas den slutsatsen, att den sistnämda antingen själv eller genom självständig härstamning återger den ursprungliga texten, samt att de ändringar, som enligt Add. 12 beslutits på 1325 års sammanträde, inte omedelbart införts på sina ställen i någon till stadfästelse slutgiltigt redigerad laghandskrift, utan att i stället senare skrivare i mån av vakenhet och kunskaper infört dem i sina hss efter anvisningarna i Add. 12. Detta har då antagligen i sin protokollsform varit fogat till deras förskrifter.

Hs B avviker alltså jämte den handskriftsgrupp den tillhör i detta avseende längst från det ursprungliga skicket.

Så är även fallet i fråga om kapitelindelningen[2]. Därjämte är hs B den enda, som saknar de båda kapitel KkB 11 och 12, vilka i Stadf. undandrogos godkännande.

Det har alltså framgått, att skillnaderna mellan hss, där större material finnes, visa sig vara ganska flytande[3]. De äro därjämte, sedda i sin helhet, knappast så viktiga, att de i och för sig nödvändiggöra eller ens berättiga till ett antagande, att de måste ha sin grund i ett mellanliggande lagavfattningsarbete. Det synes inte vara troligt, att *B på grund av dem kunde förefalla som en ny lag i behov av kunglig stadfästelse.

Även andra skäl tala mot Tengbergs åsikt. Sålunda synes det vara svårt för den som godkänner den, att på ett tillfredsstäl-

---

[1] KkB 2: pr n. 82; 4: pr n. 50—55; 15: 3 n. 5 o. n. 19.

[2] Mot Tengberg och Kjellberg må för övrigt anmärkas, att den olika kapitelindelning, som förekommer i hss A och B inte kan tillmätas någon vikt för frågan om två *lagredaktioner* föreligga. Det är en sak utan reell betydelse, beroende på skrivarens godtycke. Ingen har för rästen fallit på den tanken att påstå, att vi äga två redaktioner bevarade av (yngre) Vestmannalagen, fastän dess hs C har en kapitelindelning, som företer större avvikelser från övriga hss än de som finnas mellan Södermannalagens båda hss; jfr Schlyter VML s. XXVII, s. 353.

[3] En jämförelse mellan texten i det nyfunna fragmentet av SML och motsvarande delar av BB i hss A och B visar även snarare hän mot en förlorad länk än mot en djup gränsklyfta. Jfr härom Maurer, Ein neues Bruchstück von SML, Sitzber. d. philos.-philol. Classe d. A. d. Wissensch. München 1894 s. 427 f.; Larsson, Arkiv N. Filol. XIII s. 53 f.; Flygare, Arkiv N. Filol. XV s. 390 f.

lande sätt förklara, hur samma företal, utfärdat av 'een wældughær kununger swea ok götæ ok normanna Magnus, sun hærtugh Eriks' kan förekomma i båda de antagna lagredaktionernas hss. Man nödgas då söka reda sig med det godtyckliga antagandet, att detta företal ej funnits i *A, men ur *B överförts till någon senare hs av A-typen.

Allvarligare är emellertid ett annat skäl. Det är nämligen inte blott obetydligheten av avvikelsen mellan hss, utan även vissa avvikelsers natur, som talar mot teorien, att hs A skulle innehålla den före år 1325 i Södermanland verkligen gällande lagen. Det har nämligen förut uppvisats, att hs B på några ställen innehåller äldre stadganden än hs A[1]. Vid författandet av *B skulle alltså stadganden återupptagits ur en lagbok, som då den innehållit ett tidigare rättsskede än hs A, enligt teorien för länge sedan måste upphört att gälla och som i så fall måste ha framdragits ur något arkiv[2]. Att uttrycket 'gamla lagboken' inte kan åsyfta *A, torde vid den jämförelse, som ovan företagits mellan Add. 12 och texterna, ävenledes vara styrkt. De svårigheter, som uppstå, om man antar Tengbergs åsikt, försvinna, om man som i denna uppsats föreslagits anser *A vara ett förslag.

Den ledsamma nödvändighet att anta ett språng tillbaka i utvecklingen, som framtvangs av Tengbergs teori, vidlåder även Schlyters mening. Enligt denna har Södermannalagen 'författats under konung Birgers regering vid samma tid som Upplandslagen eller kort därefter, ehuru den i anseende till den i stadfästelsen omnämda oenighet mellan klerkerna och landsmännen eller andra hinder, ej blev formligen stadfästad förrän år 1327, och ehuru Magnus

---

1 Se ovan s. 93 f.

2 En förklaring likartad med den som gäller för de ställen där hs B har stadganden av äldre innehåll än hs A, gäller tydligen även för de ställen, där den som utskrev den nya lagen upptagit äldre vändningar efter en ålderdomligare hs (se t. ex. BB 27 n. 94; MB 27 n. 74). Om *A fattas som ett förslag, ägde han naturligtvis böjelse att av gällande lag uppta de högtidligare ord och vändningar, som vanan gjort kära.

Eriksson genom att nästan alldeles avskriva stadfästelsen på Upplandslagen till sin regeringstid förflyttat de förberedelser till utarbetandet av en lagbok för Södermanland, som i själva verket ägt rum i konung Birgers dagar'[1]. Hs A företräder denna gamla, men först under kung Magnus Erikssons minderårighet stadfästa lag. Den dateras med ledning av den i hs B införda stadfästelsen till 'ej långt efter år 1327'. Hs B innehåller samma lagredaktion, men är skriven 'ej långt efter år 1335' och dess avvikelser från hs A bero på lagändringar, som införts mellan dessa år. Utan minsta samband med en lagrevision beslöt man år 1325 vissa i Add. 12 nämda lagändringar, men det kan ej slutas, att hs A är äldre än detta år; den hs som legat till grund vid besluten om dessa ändringar har inte varit hs A, utan en äldre förlorad hs innehållande den äldre förlorade Södermannalagen[2].

Den svåraste blottan i Schlyters teori ligger tydligen i hans behandling av upplysningarna i Add. 12. Att de där omtalade besluten stå i samband med en lagrevision, förefaller påtagligt. Men om man med Schlyter antar, att så inte är förhållandet, blir det sätt, varpå han inpassar Add. 12 i sin teori, likväl otillfredsställande. Av vad skäl skulle dessa ändringar år 1325 vidtagas i en äldre förlorad Södermannalag, som väl varit utan giltighet, alltsedan under kung Birgers minderårighet den lagredaktion kom till stånd, som bevarats i hs A? Hänvisningen till lagändringar mellan 1327 och 1335 är även en otillräcklig förklaring för avvikelserna mellan hss. Den bortre tidsgränsen vid dateringen av hs A till 'ej långt efter år 1327' kan vidare på intet sätt anses säkert fastställd på grund av den till hs B fogade stadfästelsens datum. Antagandet om en lagrevision i Södermanland under kung Birgers minderårighet saknar dessutom varje stöd i källorna.

En tredje åsikt, som ur textkritisk synpunkt alldeles avviker från de två nyss återgivna, framställes slutligen av Kjellberg, som likväl

---

[1] Schlyter SML s. LI.

[2] Schlyter SML s. II, VI, XXII, Jurid. Afh. II 1879 s. 145 f., a. a. Lunds UÅ 1880—81 s. 2 f.

ej häller fattar *A som ett förslag. Enligt hans åsikt är hs A en senare avskrift av en redaktion, som är vida äldre än den i hs B bevarade. Den stora överensstämmelsen mellan dessa skillda redaktioner beror på, att *A så småningom erhållit tillägg av i praxis uppkomna rättssedvänjor på ett sådant sätt, att de ursprungliga skiljaktigheterna mellan redaktionerna utjämnats[1]. Denna åsikt är mindre rimlig, då en dylik oberoende utveckling på intet vis kan leda till uppkomsten av två till ordalag och systematisering överensstämmande lagar. Den skulle lett till samma skillnad som mellan VGL I med talrika osystematiserade tillägg och VGL II. Om Södermannalagen haft förmågan att på ett givet sätt kristallisera sig till systematiska uppteckningar, hade aldrig några lagredaktionsarbeten behöft företagas i dess lagsaga.

Den åsikt, som framställts i denna uppsats, torde äga ett åtminstone relativt företräde framför de här granskade.

I stället för den hävdvunna dateringen av hs A till 'ej långt efter år 1327' måste man sätta en åtminstone formellt annan. *A var, synes det, säkert delvis, kanhända hel och hållen[2], nedskriven år 1325. Kanhända är hs A själva originalförslaget och alltså identisk med *A, kanhända en obetydligt senare avskrift.

Man nödgas vidare avstå från den härrskande tanken, att man äger rätt att på ett eller annat sätt anse, att den lag, som före år 1327 gällde i Södermanland, finns uppttecknad i någon bevarad hs.

De enda stadganden av denna äldre lag, som med stöd av en källuppgift kunna visas vara behållna till vår tid, äro de förut omnämda ställen i KkB 15: 3, som i Add. 12 sägas vara hämtade ur 'gamla lagboken'. För vår kunskap om detta äldre rättsskede äro vi i övrigt hänvisade till de resultat, som kunna vinnas genom en kritisk jämförelse mellan hss, mellan deras text och andra lagars, främst UL:s, samt till de sparsamma upplysningar, som kunna avvinnas diplomen.

[1] Kjellberg a. a. Hist. Tidskr. 1898 s. 307 f.

[2] Se härom mera nedan s. 109.

Det är även tydligt, att all tanke på möjligheten av påverkan på UL från SML i dess bevarade skick måste förfalla.

Till kunskapen om en annan lag åter, (yngre) Vestmannalagen, synes den här gjorda undersökningen lämna ett positivt bidrag av något intresse. Denna lag är nämligen påverkad av SML i dess bevarade redaktion, och man kan av ställen i densamma t. o. m. sluta, att den hs av SML som använts vid dess utarbetande tillhört SML:s B-typ[1]. Den bortre tidsgränsen för VML:s avfattning kan därför sättas till år 1327.

III.

Innan en sammanhängande framställning lämnas av det sätt, varpå man gick tillväga, när ny lag på 1320-talet utarbetades i Södermanland, måste uppmärksamheten vändas till Södermannalagens *stadfästelse.*

Denna stadfästelse saknas i hs A, men förekommer i hs B och finns dessutom bevarad i ett avtryck av Hadorph (Schlyter SML nr 46), i två hss, där den införts med stil från 1600-talet (Schlyter SML nr 47 och 48), samt i en hs, där den med flera förändringar införts under senare hälften av 1400-talet (Schlyter SML nr 49)[2].

Den har, som av gammalt anmärkts, avfattats med Upplandslagens stadfästelse till förebild. För att dess vittnesbörd skall kunna anlitas, måste därför en jämförelse dem emellan verkställas.

Hs B innehåller den älsta urkundligt bevarade uppteckningen. Utom i de fall, då stadfästelsens tillämpande på en annan lag gjorde ändringar däri påtagligen nödvändiga, har den några avvikelser från den hos Schlyter tryckta UL Stadf., som kunna synas vara av saklig vikt.

---

[1] Säkra fall, då VML går med SML:s B-typ mot A-typen, synes vara VML II KrB 24: 8, SML KkB 16: 4 n. 9; VML II MB 22: pr, SML MB 4: pr n. 43; VML BB 17: 4, SML BB 22: 2 n. 60. — Om *Dalalagen* företer påverkan från SML i dess till oss bevarade avfattning, torde däremot inte kunna avgöras.

[2] Schlyter SML s. XL f.

Medan det i UL Stadf. överallt där Stadf. själv omtalas säges 'þætta bref' o. d., omtalas däremot i SML hs B på motsvarande ställen 'thæssa book'. I slutet på stadfästelsen i sistnämda hs heter det alltså, att kungen för att göra allt detta veterligt låtit skriva och med sitt sigill stadfästa 'thæssa book' och att densamma givits i Söderköping den 10 aug. 1327. Man erinrar sig med anledning härav, att i Jyske Lovs företal den upplysningen lämnas, att kung Valdemar år 1241 i mars månad 'lät skriva denna bok och gav denna lag i Vordingborg, vilken här står skriven på danska', och man kunde vara böjd att sluta, att även SML *B varit en genom kungamaktens försorg verkställd officiellt bestyrkt utskrift av lagen[1].

Vidare säges det i UL Stadf., att lagen i de tre folklanden förut 'ströningium haffþus j flerum flokkum', då det däremot i SML hs B om den gamla lagen säges, att den 'ströningum hafðos i flerom bokum'.

I UL Stadf. står slutligen, att när lagen var utarbetad, 'þa lystu þer þem a þingi', medan det i SML heter 'tha lysto the them laghum ok laghbook a mangum lanzthingum'.

För att dessa avvikelsers betydelse skall kunna bedömmas, måste tydligen en undersökning av handskrifternas förhållande företagas. Det visar sig då, att SML hs B står närmare UL Engsöhs[2] än någon annan känd hs av UL. SML hs B innehåller vidare inte någon läsart, som med stöd av andra hittills kända uppländska laghss kan med säkerhet betecknas som ursprungligare än texten i UL Engsöhs; den innehåller å andra sidan ej häller några av Engsöhandskriftens flagranta danismer. Hadorphs avtryck, SML n:r 46, och nr 47, 48 följa Engsöhs betydligt noggrannare, än vad hs B gör, och ha tydligen en ursprungligare text än hs B. Märk-

[1] Det kunde synas ligga närmare till hands att i stället för Jyske Lovs företal anföra Chr. L:s Stadf., som synes bekräfta en bestämd hs. Utrymmet förbjuder emellertid att här införa ett exempel, varom diskussionen kanske ännu icke får anses slutförd.

[2] Engsöhandskriften av Upplandslagen utgavs 1902 av O. v. Friesen i Saml. utg. af Sv. Fornskr. Sällsk. Hs sättes av honom s. XIV till tiden omkring 1350.

värdigt är emellertid, att nr 46 på åtskilliga ställen går med UL hs A mot Engsöhs, medan övriga hss följa Engsöhs[1]. Man skulle kanske med anledning härav vara böjd att anse, att nr 46 företräder en äldre typ, till grund för vilken legat en hs, som varit äldre än Engsöhs och stått den ursprungliga texten hos UL Stadf. närmare, men om SML Stadf. redigerats efter en sådan förskrift, hur har då inflytandet från Engsöhs-typen kunnat senare komma in?

En av de avvikelser mot övriga hs, som förekomma i nr 46 skall å nästa sida särskillt granskas. Här måste emellertid fasthållas, att efter vanlig textkritisk metod nr 46, 47, 48, åtminstone när de överensstämma, äga vitsord gent emot hs B.

En översikt av några valda ställen i texterna torde vara belysande för vad som här sagts om deras skiljaktigheter. Nr 47, 48 överensstämma med nr 46, när ej motsatsen anmärkts.

	UL hs A.	*Engsöhs.*	*SML 46 (47, 48).*	*SML hs B.*
1.	s. 3 missæmi fore þæn skyld at	missæmyo fore þy at	missämio fore thy	s. 1 missæmyo for thy at
2.	mæþ faum orþom at saght ok æi	mæþ faom orthom sætt, æi	med faom ordum sett, ey	með faum orðom sat, æi
3.	kiæsæræ laghum	keisæræ laghom	i Keysare Lagum	lanzlaghum.
4.	s. 4 ok oþarwum. Wi	oc oþarfom. Æn wi	oc otarwum. Än wij	s. 2 ok thy them otharflict uare. Æn ui
5.	ny orætlikæ	nyt onytlika	ny orättelika (47, 48 = Engsöhs.)	ny onytlica
6.	þiklærmær	þiklaren	tiklärmer (47, 48 = Engsöhs.)	thiklaren
7.	baþi at skiliæ	baþe at skuþa	badj att skuda	at scuða
8.	s. 5 warnum	wærnum	warnum	s. 3 uærnum
9.	sakum, domum	domom, sacom	domum, sakum	domum, sacum
10.	ok swa rætlikæ stadd ok staþgæþ til	oc af oss swa rætlika stadd, stafgath oc til	ok af oss swa rättelika stadd, stadgat ok till	s. 4 ok af os sua rætlica staðgað ok til

[1] För att förklara detta skulle man kunna vara frestad att anta, att Hadorph vid tryckningen ändrat texten på några ställen efter någon text av UL. En jämförelse med de tidigare tryckta editionerna av UL ger emellertid inte stöd åt ett sådant antagande. Att närmare ingå på det ytterst invecklade förhållandet mellan hss och deras härstamningslinjer är här omöjligt. Det är ett problem med många obekanta och många svårigheter. Det må endast anmärkas, att antagandet, att SML Stadf. är understucken ej synes lösa frågan, jfr K. H. Karlsson, Sv. konungens domsrätt (ak. avh.) 1890 s. 30.

11. Wir wilium ok framleþis starklikæ biuþum	Wi wiliom framleþis oc starklika biuþom	Wir wilium ok framledis starklika biudum (47, 48 = Engsöhs.)	Nu uilium framleðes ok starkleka biuðum

Av denna sammanställning framgår, att SML hs B i anförda fall följer Engsöhs på ställen, där den sistnämda avviker från UL hs A (se nr 1, 2, 5—10, 11), men också, att den på andra ställen med tämligen stor frihet avviker från båda de uppländska hss (se nr 3, 4). Hadorphs avtryck åter sluter sig i många fall närmare till Engsöhs än vad hs B gör (se nr 2—4, 7, 10), och i än flere fall göra nr 47, 48 detta (se utom senast anförda nr 5, 6, 11).

Det är efter dessa anmärkningar möjligt att försöka utreda betydelsen av de tre sakliga avvikelser mellan stadfästelsen av UL och SML, vilka ovan nämdes.

Den första rör frågan, huruvida Södermannalagens stadfästelse meddelats i form av ett kungligt brev, så som det skedde med Upplandslagens, eller om kungen i likhet med förhållandet vid Jyske Lovs införande låtit utskriva och besegla en viss lagbok. Som nämts uppges i hs B, att det senare tillvägagångssättet följts. Det är på 7 ställen, som stadfästelsen omtalar sig själv. När det nu gäller att granska läsarterna, meddelas de för korthetens och översiktens skull i en tabell.

UL hs A och Engsöhs.	*SML nr 46.*	*SML nr 47, 48.*	*SML hs B.*
1. s. 3 allæ þöm þættæ breff seæ	alle them thetta *Bref* see	= nr 46 (brev)	s. 1 alla them thæssa *book* höra ok sea
2. s. 4 sum fyrræ j þæssu brewe hawær wærit næmpdær, *hs A* som i þæsso brefe fyrræ hafir næmpdær warit, *Engsöhs.*	sum i thesso *brewe* fyrra hawir nämpdir warit	= nr 46 (brev)	s. 2 sum i thæssi *book* fyrra hauer næmder uærit
3. s. 5 j þæssu brewe þiklæ næmpd æru	i thesso *brewe* tikle nemda	= hs B (bok)	s. 3 i thæssi *book* thiklica næmd æru
4. mæþ þæssæ breffs skiælum	med thessa *brefz* skälom	= hs B (bok)	með thæssa *book* skialum
5. j þæssu brewe þiklæ næmpdum	i thesso *book* tikle nempdom	= nr 46 (bok)	i thæsse *book* för næmdom

6. s. 6 latum wir þættæ breff scriwæ	tha latom wir *thätta bref* skriwa	= nr 46 (brev)	s. 4 latum ui thæssa *booc* scriua
7. Giwit war breff þættæ	Giwit war *bref* thätta	= nr 46 (brev)	Giuin uar thæsse *book*

Man finner alltså i de sörmländska texterna en bestämd utveckling. Medan nr 46 överallt utom på ett ställe, där 'bok' nämnes, omtalar ett stadfästelsebrev, hänvisa nr 47 och 48 på 3 ställen till en 'bok', fastän stadfästelsens brevform omnämnes på 4 ställen och däribland i de viktiga inlednings- och avslutningsformlerna; hs B åter överför alldeles stadfästelsens kraft och verkan på lagboken.

En utveckling sådan som denna förstås lätt under det antagande, att stadfästelsen från början utfärdats i form av ett brev, som sedan införts i någon lagbok. Ur en sådan lagbok är den urkund, som ligger till grund för nr 46, avskriven; på ett ställe hänvisar skrivaren med lättförklarlig psykologi till denna bok i stället för till brevet. I nr 47, 48 har samma tendens verkat starkare, medan hs B företräder ett senare stadium, där den alldeles genomförts. Att anta en motsatt utveckling i två led synes vara omöjligt. Urkundens hela uppställning visar för övrigt, att den ursprungligen dikterats i brevform[1]. Stadf. kan således inte anses jäva det förut på textkritisk väg vunna resultatet, att vid dess utfärdande en genom kungamaktens försorg utskriven, slutgiltigt redigerad laghandskrift inte förelegat.

Den andra omtalade avvikelsen från UL Stadf. enligt UL hs A var uttrycket i SML Stadf., att den gamla lagen 'ströningum hafðos i flerom bokum'. Det visar sig nu, att skrivaren här som på andra ställen endast följt Engsöhs, som har samma ordalag. Rörande rättens tidigare kodifiering kan således intet slutas ur detta i Engsöhs fördärvade ställe, som för övrigt skulle betyda, att olika delar av lagen införts här och var i olika böcker[2].

---

[1] Samma mening omfattar B. E. Hildebrand DS IV s. 20 n.; en motsatt framställes av K. H. Karlsson, Förh. mellan landslagens båda redaktioner Hist. Tidskr. 1884 s. 278.

[2] Härmed falla Kjellbergs översättning och slutsatser a. a. Hist. Tidskr. 1898 s. 304. På därstädes given anledning må även anmärkas, att både Tengberg och

Däremot synes den upplysning, som meddelas i den tredje avvikelsen, att man lyste 'them laghum ok laghbook a mangum lanzthingum' verkligen vara en historisk notis av självständigt värde.

IV.

Fastän källornas upplysningar om det lagarbete, som på 1320-talet gav Södermanland en ny lag, lämna mycket i mörkret, äro de likväl långt rikare än de, som bevarats om någon annan svensk medeltidslags tillkomst. Sammanställda, bilda de därför en skilldring av vikt för den svenska lagens historia.

Något av de första åren på 1320-talet synas de lagkloka stormännen i rådet ha beslutit att följa det föredömme, som genom Upplandslagens avfattning givits under kung Birger Magnussons minderårighet, och låta utarbeta en ny lagbok för Södermanland.

Landskapets lagman herr Lars Ulfsson, själv medlem av rådet, och de rådsherrar, som ägde jord inom lagsagan, voro närmast intresserade av att väcka och driva detta ärende. Det var också dessa värdsliga stormän, som togo saken om hand. Även kyrkans målsmän ägde visserligen här intressen att bevaka; de höllos likväl på något avstånd från en fråga, som i främsta rummet rörde den värdsliga staten.

Under lagmannens ledning började nu lagarbetet. Det skedde i den form, att ett systematiskt lagförslag utarbetades. Att detta nedskrevs allt eftersom det blev färdigt, var naturligtvis nödvändigt på grund av minnets svaghet, liksom det var givet, att så skulle ske med ett förslag, som man hoppades genomdriva, på en tid, som sedan länge vant sig vid skrivna lagar. Den lagbok, vari förslaget fanns upptecknat, omtalas till yttermera visso i källorna. Stadf. säger på ett förut prövat ställe, att sedan förslaget blivit färdigt, lyste man 'thöm laghum ok *laghbook*' för menigheten på tingen. Och det är likaledes på denna förslagsvis nedskrivna lag-

---

Schlyter uppmärksammat denna såväl som den här i texten närmast följande avvikelsen mellan lagarnas stadfästelse, Tengberg a. a. s. 64 n. 30, s. 73; Schlyter, Jurid. Afh. II 1879 s. 148.

bok, som Add. 12 syftar med uttrycket 'stande som *j laghbokinne* stander scrifuat'[1]. Den föregående framställningen har åsyftat att visa, att hs A medelbart eller omedelbart bevarar detta förslag.

Huru det tillgick vid lagförslagets prövning, framgår av det protokoll som i Add. 12 finns bevarat över ett sammanträde den 26 oktober 1325. Då kyrkobalken vid denna sammankomst skulle granskas, hade biskopen och hans kapitel infunnit sig å kyrkans vägnar, medan å lekmännens sida närvoro lagmannen herr Lars Ulfsson, hans företrädare i ämbetet herr Staffan Röriksson och den i laga värv betrodde herr Magnus Nilsson 'medh mangum adhrum godhum landzmannom'[2].

Det är av protokollets uppställning tydligt, att man vid sammankomsten gick tillväga på det sätt, att lagförslagets kyrkobalk genomgicks kapitel för kapitel och att vid varje kapitel de anmärkningar framställdes, vartill det gav anledning.

De invändningar som gjordes synas huvudsakligen ha kommit från kyrkligt håll. Alla de Add:s stadganden, vilkas formulering sätter oss i tillfälle att bedömma deras syfte, äro nämligen oförtydbart tillkomna i kyrkligt eller hierarkiskt intresse. Härav styrkes, att förslagets upphovsmän varit lekmän. De eftergifter, som dessa ansågo sig böra göra i sitt förslag, voro emellertid, reellt sett, ganska obetydliga.

I två fall framställdes mot lagförslaget invändningar, som fingo förfalla; man antecknade då, att lagförslaget godkänts, i ena fallet om 'kirkio wighsla spield' med de nyss anförda orden 'stande som j laghbokinne stander scriuat'[3].

I ett fall framställdes och gillades den anmärkningen, att det ej vore skäligt att såsom i förslaget skett avvika från den gällande lagens bestämmelser, och man beslöt att med förkastande av för-

[1] Se ovan s. 92.

[2] Troligen är det vid denna sammankomst som lagmannen tre dagar senare, den 29 Oktober, å drotsens vägnar gör utbetalningar av årets skatteuppbörd till herr Birger Magnusson och herr Jon Holmgersson. DS III n:r 2534—5.

[3] Det andra fallet är: 'Skyldar prestir bondan wm tyund, wæri sik medh laghum', jfr ovan s. 92.

slaget bibehålla den gällande och 'j gamble laghbokinne' upptecknade rätten [1].

Vid detta sammanträde behandlades antagligen även kap. 11 och 12 av förslagets kyrkobalk, då dennas kapitel föredrogos i ordning och både föregående och efterföljande kapitel bevisligen granskats. Anteckning om något beslut kunde likväl inte ske till protokollet, då endräkt mellan kyrkan och lekmännen inte kunde uppnås om de gamla stridsämnena 'kirkiugif' och 'testament', vilka behandlades i dessa båda kapitel. Då ej häller senare enighet om dessa frågor kunde vinnas, undandrogos vid stadfästelsen dessa kapitel kungens godkännande [2].

Vid sammankomsten fattades beslut även i en fråga, som inte rörde kyrkobalken. Det var om åtskilliga administrativa avgifter till lagman, dommare och nämdemän. Bestämmelser härom saknas i hs A, men förekomma i hs B, tillagda tämligen godtyckligt vid näst sista kapitlet av KpB. Att motsvarande stadganden inte införts i lagförslaget, tyckes tyda på, att detta år 1325 varit fullständigt färdigt. Den möjligheten är ju för övrigt inte utesluten, att redan vid denna tid hela lagförslaget var genomgånget på tingen med undantag av KkB, som uppskjutits till en särskild sammankomst, och att man vid detta tillfälle passade på, att som tillägg till lagen besluta ett förut uteglömt stadgande.

Det förefaller av protokollets ord: 'waro thesse maal stadh j Sudhermanna laghbook oc scrifuat', som om den församling, vars laggranskning omtalas, utgick från, att de beslut den fattade om ändringar i lagförslaget skulle äga gällande kraft. Protokollet härrör då från ett av de 'många landsting', på vilka lagförslaget lystes.

Från de andra tingen har ingen liknande källa bevarats. Det är emellertid tydligt, att åtminstone i ett fall bönderna på något

---

[1] Det var i fråga om 'nampn oc geenedha' jfr ovan s. 93.

[2] Motståndet mot dessa delar av lagförslaget kom säkerligen från kyrkans sida, då det i KkB 12 strängare än UL KkB 14 inskärper ättens makt över gammal bördsjord. Då dessa kap. förekomma i alla hss utom hs B, synas de trots allt ha ingått i den gällande rätten.

ting gjort motstånd mot förslaget och lyckats genomdriva, att en tillämnad rättsändring hs A BB 1: 1, som djupt skulle ingripit i byamännens liv, fick förfalla.

I 1325 års protokoll framträda lagsagans lagman, förre lagman och herr Magnus Nilsson å lekmännens vägnar som lagförslagets målsmän.

I Stadf. heter det enligt lydelsen i hss 46—48, att lagmannen till att utarbeta den nya lagavfattningen 'valde med sik vara ärlika riddara som (i) wart radh äru ok hær næmnas ok i Sudermannaland jordäganda äro', varefter elva herrar och bland dem de två i protokollet nämda uppräknas. Hs B åter inskjuter 'tolf' före orden 'uara ærlica riddara' och tillägger 'hærra Niclæs Abiornsun' till de andra elva herrarna.

Härigenom får hs B en motsvarighet till den tolvmannanämd (på femton medlemmar), som omtalas i UL Stadf. Det förefaller likväl, som om hs B på detta ställe vore mera konstruerad än övriga hss och som om dessa hade en mera verklighetstrogen text[1].

Källornas vittnesbörd synes i hvarje fall böra tolkas så, att en mindre krets särskilt lagkunniga rådsherrar' bland vilka lagmannen och hans företrädare voro de ledande, utarbetade lagförslaget, att de sedan förvissade sig om de andra i Södermanland jordägande rådsherrarnas samtycke, och att lagförslaget på tingen framställdes under samtliga dessas auktoritet.

Av synnerlig vikt är det sätt, varpå rådsherrarna för förslaget använde även kungamaktens auktoritet. Medan i allmänhet de grundsatser, som en fullmyndig kung t. ex. Magnus Ladulås, uttalar om kungens makt över lagen, mera ha karaktären av kungliga anspråk än av rättsregler uppburna av det allmänna rättsmed-

[1] Ändringen måste dock vara nästan samtidig, då Nils Abjörnsson som bekant var rådsherre och därtill, som t. ex. av DS III nr 2543 synes, jordägare i Södermanland. Det är naturligtvis möjligt, att hs B här har den rätta läsarten och att hans namn uteglömts i de andra handskrifternas stamskrift och att då även 'tolf' strukits. Saken belyser i alla fall endast en formell åskådning och är av mindre vikt.

vetandet, vila sannolikt de principer om kungamaktens ställning till lagen, som rådet uttrycker i kungens namn under hans minderårighet, på en historiskt bredare grundval.

Upplandslagens företal och stadfästelse äro de urkunder, som i detta avseende äro de klassiska inom vår rättshistoria. Det är deras tänkesätt och ordalag, som i stor utsträckning gå igen i Södermannalagens.

Det synes av hss kunna slutas, att redan förslaget till den nya Södermannalagen inleddes med dess bekanta företal. Avfattat efter det uppländska mönstret, lät det den framlagda lagboken uppträda med anspråk att efter Moses föredömme vara avfattad på kungens bud i en sund på en gång konservativ och framstegsvänlig anda. Starkare än det skett i UL Företal framhålles här lagbokens kungliga ursprung. Man lägger nämligen i kungens mun följande slutord, som sakna motsvarighet i UL: 'Hawm wi þæssæ samu book með dighri winn ok mycli vmhughsan almænni til þarwa saman sat, skipt ok skipat hana innan tiu laghabalka ok þem meþ flokkum vt merct balkana swasum hær scriwas ok næmpnis hwar æptir andrum' etc.

Sedan lagen antagits på tingen, utfärdade rådet, alltjämt iakttagande formerna från Upplandslagens stiftande, i kungens namn ett stadfästelsebrev. Detta bekräftade ett på visst sätt utarbetat och antaget laginnehåll, oavsett i vilka uppteckningar det förefanns. Någon definitivt formulerad lagtext, vartill stadfästelsen kunde knytas, synes knappast ha varit utskriven[1]. Senare har emellertid stadfästelsebrevets ordalag ändrats, så att dess brevform utplånades; i hs B har detta fullt genomförts, och den utgives alltså för att vara en av kungen ombesörjd och stadfäst hs, innehållande en officiell redaktion. I vad mån detta handskriftens anspråk i verkligheten höjt dess anseende över de andras, måste lämnas oavgjort. Sannolikt synes likväl vara, att en handskrifts auktoritet mindre berott på dylika vändningar än på dess ställning att vara en för rätts-

[1] Se härom ovan s. 98.

området erkänd lagbok, som förvarades i en kyrka eller med ämbetet gick ur den ena häradshövdingens eller lagmannens händer i den andras. Möjligen har skrivaren för sin hs drömt om en normativ ställning av samma art som den, vilken intogs av den i Selångers kyrka förvarade hs av Helsingelagen[1].

Utom ur rent formell synpunkt är det sätt, varpå kungamaktens direkta medverkan vid lagbokens tillkomst åberopas, av intresse, då det visar, hur tanken på kungadömet som laggivningens källa överskuggar en landskapslag.

Tillkommen under en tid, då den strömning, som sedan länge undergrävde murarna kring landskapens skillda rättsbygnader, gick fram med starkt stråk, röjer Södermannalagen härav mycken påverkan.

Trots de stora likheterna mellan Upplandslagens och Södermannalagens tillkomstsätt visar sig vid en jämförelse även en betecknande skillnad. När kung Birgers förmyndarstyrelse fann det nödvändigt att omarbeta de tre folklandens lagar, gav den uppdrag om detta ärende åt lagmannen och de sakkunnigaste i vart folkland. En nämd av provinsiell karaktär fäster sitt minne vid företaget; i den förekomma medlemmar av de tre folklandens olika samhällsklasser: domprosten i Uppsala, riddare, dommare och andra lagkloka bönder. När åter rådet under kung Magnus minderårighet beslutar, att en ny lag skall utarbetas för Södermanland, lämnas uppdraget i andra händer. Den nya lagen uppgives vara utarbetad av lagmannen och de rådsherrar, som äga jord i lagsagan; ledningen ligger i stormännens händer. Det är till sådana drag man är hänvisad, när man söker avläsa ändringarna i vår medeltids samhällsbygnad. Den förbindelse, som vid detta viktiga ärende kommer till synes mellan den centrala myndigheten samlad i rådets hand och den landskapliga styrelsen ledd av lagsagans rådsherrar, förebådar jämte mycket annat den kommande kris i statsutveck-

[1] Schlyter HL s. V f., Jurid. Afh. II s. 155.

lingen, då rådet, starkt genom sina rötter i landskapsförvaltningen, med undanskjutande av kungamakten skall göra sig till det mäktigaste organet inom en lös riksstyrelse.

Om alltså det drag vid det södermanländska lagavfattningsarbetet, som nu omnämts, visar en övergångsform mellan den landskapliga nämd, som utarbetade Upplandslagen, och den centrala kommission, som inom några årtionden skulle samlas för att avfatta en landslag, står även lagens hela innehåll i överensstämmelse härmed.

Södermannalagen är inte en lag av det slag, för vilket Östgötalagen är den högst utbildade representanten, en lag visserligen påverkad utifrån, men väsentligen byggd på den fasta grunden av lagsagans gamla rättsliga traditioner. Södermannalagen är i stället en ganska tarvlig kompromiss mellan uppländsk rätt, som i stor utsträckning recipierats, och lagsagans egen gamla lag. Liksom andra samtidiga lagavfattningar är den ett arbete nödtorftigt utfört under landskapsrättens upplösningsskede.

Det brukar sägas, att den germanska uppfattningen av rätten uteslöt tanken på en lagstiftande makt: lag stiftades inte, den endast intygades och ändrades blott genom tolkningar. Det lämnas här åsido, om ens våra älsta rättskällor bära vittnesbörd om en sådan uppfattning av lagen som en orubblig sedvana, eller om inte denna åskådning, åtminstone för vårt land, måste förvisas till den dunkla skuggvärd, som ligger före de skriftliga källorna. Den undersökning, som här framlagts, har rört sig under en tid, då lagstiftning varit en klart fattad tanke. Sedan länge erkände man kungens rätt att med omdömme utfärda laga stadgar, som lystes på tingen och säkerligen blefvo lag, om tinget inte satte sig till motvärn. Man ryggade inte ens tillbaka för ett sådant brott mot sedvanan som att låta en helt och hållet ny lagavfattning ersätta en gammal. En jämförelse mellan Upplandslagens och Södermannalagens tillkomst visar t. o. m., att vissa bestämda former hållit på att ut-

bilda sig för sådan lagstiftning. Det är mycket antagligt, att dessa former använts även vid andra lagars stiftande, fastän källorna därom gått förlorade.

Vördnaden för sedvanan har under olika tider haft olika makt över sinnena. En övergångstid sådan som den det svenska samhället under folkungarna höll på att genomgå hade inskärpt en praktisk och vidhjärtad insikt om oundvikligheten av utveckling inom samhället och om allt stillaståendes omöjlighet även på rättens område. Det klassiska uttrycket för denna i alla tider svårlärda visdom ge de ord, som skrivits för Uplandslagens stadfästelse och därifrån införts i Södermannalagens: 'Fastän gammal lag och rätt förtjänar att vördas, går det likväl vid vissa tider därhän, att den lag och stadga, som är stiftad till att råda bot för de ondas seder och rättvist bilägga människornas tvister, måste ändras av det skäl, att allteftersom tiden går och människor falla bort och andra födas till världen, förändras samhällslivet, och av det skäl, att i tidens längd nya förhållanden kunna inträda, och ännu av det skäl, att i gamla lagar finnas för vissa fall stadganden, som äro alltför knapphändiga och ej så tydliga som det behöves'.

ADDITAMENT.

Vid den framställning, som här lämnats, har hänsyn inte kunnat tagas till det inlägg L. M. Bååth gjort i en uppsats 'Till frågan om en eller tvenne redaktioner af Södermannalagen' Hist. Tidskr. 1903 s. 172 f. Det besvär att på egen hand sammanställa de båda undersökningarnas motsvarande delar, som härigenom vållas läsaren, kan möjligen uppvägas av det vetenskapliga intresset att jämföra två av varandra oberoende framställningar, så olika till metod, faktiska uppgifter, använt material och resultat. Förf. har här endast tillfälle att nämna, att han på intet ställe skulle önskat att få ändra någon uppgift eller återkalla någon slutsats med anledning av hr Bååths uppsats.

Om härledningen av nysv. adjektivet dålig, fornisl. dáligr.

Av

HILDING CELANDER.

Rörande ursprunget till det nynordiska adjektivet sv. *dålig*, da.-no. *daarlig* — vilkas identitet är allmänt antagen, i det *r* vid det med dålig likbetydande daarlig är oursprungligt[1] och inkommit gm förväxling med *daarlig* = dåraktig, dum — framställas olika meningar ännu i de senaste etymologiska handböckerna. Tamm, Etymologisk svensk ordbok, ansluter sig till den av Aasen givna sammanställningen med no. *daa* f. medlidande, *daast* »ynkes, röres til medlidenhed», varvid Aasen förmodar grundbetydelsen »ynkværdig», medan Tamm alternatift föreslår »att man kanske, med stöd av isl. *dá-* adj. i *e — m verðr dátt*, ngn får starkt intryck, blir häftigt berörd, *dá*, v. beundra, *dást* intagas, tjusas, får tänka sig en något vidsträcktare grundbetydelse »häpnadsväckande, vidunderlig» eller dylik. Roten är väl samma rot ie. *dhaw*, som ligger till grund för gr. ϑαῦμα, under». Samma mening tycks återfinnas i E. Jonssons Oldnordisk ordbog, då han angiver betydelsen på isl. dáligr »eg. som vækker Forundring».

Däremot såväl Falk-Torp, Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog, som Jessen, Dansk etymologisk ordbog, (artikeln *dö*) framställa daa(r)lig såsom en avledning av (isl.) *dá*, n. = »besvimelse, dvale», således nära sammanhörande med sv.

[1] Äldre da. *daalig, dollig* — jfr sv. hēlig, da. hellig!

dåna, svimma, avlett av part. *dáinn* till *deyja, dó.* (Rot germ. dau̯-, ie. dhū̆-, dheu̯, dhou̯-). Denna senare etymologi har så gamla anor som från svensken Johan Ihre. I hans Glossarium Suiogothicum (1769) återfinnes nämligen adj. dålig (jämte dåna, dåfna, dåf-warmt, dåre, dåse) under ordet »*då*, deliquium animi Verel.» (= Verelius, Index linguæ veteris Schyto-Scandicæ s. Gothicæ, 1681), bland de »crebris surculis», i vilka detta gamla ord kvarlevde, »tanquam succisa stirps». (*Dålig* får sål. för Ihre betydelsen »mentis impos, dein qui animum cito despondet, qui debilis est»). — Denna Ihres härledning citeras sedan i Molbech, Dansk ordbog (1859), och är förmodligen också källan för Rietz' och Dalins överensstämmande framställning i deras resp. ordböcker.

Vilken nu ordets faktiska härstamning och därifrån utgående utvecklingshistoria har varit, kan avgöras endast genom en mera fullständig undersökning av ordets uppträdande i äldre språk, än som hittills varit given. Tyvärr äro källorna tämligen sparsamma. På östnordiskt område är adj. *dålig* förmodligen av en slump först belagt fram på 1600-talet. I Kalkars Ordbog over det ældre danske sprog finnas två citat. Ett från Kingo (c. 1700):

> "mit hierte slæt maa briste
> min siæl i livet riste
> som daalligt esspe-løw".

Här är betydelsen förmodligen (skälvande) bräcklig, svag. Samt Holberg: »lænestolen, som er dollig og raaden, (gaar) i stykker». — Kalkar angiver betydelsen »ussel, svag».

På svensk botten hittas ordet först hos Spegel, Glossarium Sveo-gothicum (1712). »Dålig, O. et W-Goth. ɔ: oförmögen. Quidam dictum putant qvasi daudlig ɔ: dödlig. [*Ebr.* dal ɔ: attenuatus viribus et facultatibus etc.]». — Härefter uppträder ordet i alla ordböcker. Serenius, Dictionarium Suethico-anglo-latinum (1741): »dålig, adj. dead, heavy, blockish; *iners.* Dåliga tider, dead times.» Den pregnantaste betydelsen är sål. »iners» = Spegels »oförmögen», ehuru här även exempel på överförd användning — Lind, Swänsk och Tysk Orda-Bok (1749): »Dålig, lässig, träg,

müd; item kräncklich, schwach, untauglich, unnütz. En dålig häst — — Dålig handel — — Et dåligt arbete — — Dålige tider». — Ihre, Glossarium Suio-Gothicum (1769), angiver först, som åvan anförts, betydelsen »mentis impos, dein qui animum cito despondet, qui debilis est». Härvid är dock ovisst, om någon mera av de anförda betydelserna än den sista, »debilis», varit i hans språk levande. Förmodligen äro båda de först anförda betydelserna konstruerade, för att sammanknyta förbindelsen mellan bet. »debilis», svag, och det antagna ursprunget, subst. »*då*» = svimning. (Jfr emellertid Spegels anförande av sammanställningen med »daudlig ɔ: dödlig», som väl dock knappast är något annat än ett löst etymologiskt hugskott och icke behöver innebära någon faktisk överensstämmelse i betydelse mellan de båda sammanställda orden.) För det andra anför Ihre också »2. Tristis, miser. *Ett dåligt tillstånd.* Sed non opinor, hoc ab eadem radice profectum, sed potius ab Isl. dauflig». — I sitt Swenskt Dialectlexicon (hvarutinnan upptecknade finnas the ord och talesätt som uti åtskilliga Svea Rikes landsorter äro brukelige, men ifrån allmänna talesättet afvika[1] — Upsala 1766) skriver Ihre blott: »dålig O. G. Sjuklig, eländig. V. G. et Scan. idem». — Sahlstedt, Swensk Ordbok (1773): »Dålig, adj. Viribus destitutus. Nullius firmitatis. Parum validus, ex. gr. Han är ännu dålig efter sjukdomen, Post morbum adhuc languet. En dåligt häst, Equus imbecillis. Et dåligt arbete, Opus infirmum, caducum». — Sven Hof, Dialectus Vestrogothica (1772): »dåhlig, dåhliger. Sv. dänn såm intett är såmm han bör wara: swag, ynkelig, eländig, oduglig. — — — — A Dan Annerstedt, in Observat. Philologg. [etc.] p. 9 dålig vertitur: viribus animi et corporis defectus. Certe una voce Latina explicari neqvit ut totus exhauriatur sensus»[2].

[1] Sahlstedt uppgiver dock i företalet till sin ordbok (s. 4), att här i Ihres Dialektlexikon "likwäl en ganska stor myckenhet ord finnas införde, som icke höra till någon dialect, utan äro i språket egne och allmänt brukade".

[2] Fortsättningen lyder: "Inter Svecana hoc vocabulum haud ita pridem recipi coepit, cum antehac inter Gothica tantum habitum sit; Stockholmiæ id usurpari sæpius audivi, sed in arctiori sensu". Denna uppgift, att ordet dålig ända till

Den dominerande betydelsen på vårt adjektiv i 1700-talets svenska tycks, att döma av alla dessa samstämmiga uppgifter, ha varit kraftlös, svag (dåsig). Också mera allmänna, sannolikt överförda, användningar av ordet äro ej ovanliga — i uttryck som de citerade »dåliga tider», »ett dåligt arbete», alltså ungefär = underhaltig (allmänt förklenande betydelse)[1].

Identiskt med detta ny-östnordiska adj. dålig, med grundbetydelsen kraftlös, svag (bräcklig), liksom med de nyno. dialekternas *daaleg*, enl. Aasen = »skrøbelig, daarlig, ussel», är utom allt tvivel det fornisl. adj. *dáligr*. Fritzner angiver för detta följande betydelser:

1. skadelig, saadan som bliver til Skade, har saadanne Følger, at man lider Skade deraf.

2. saadan som gjør eller vil gjøre skade, omtr. = illgjarn, grimmr.

3. slet, umoralsk.

4. af ringe Beskaffenhed, uanselig, som har lidet Værd eller er til liden Nytte, ussel.

5. ulykkelig[2].

Det är iögonenfallande, att den här tillkommande betydelsen skadlig svårligen låter förena sig med en härkomst av dáligr, som giver det grundbetydelsen »ömklig, beklagansvärd» eller »häpnadsväckande». — Denna betydelse — skadlig — är också nog så skarpt skild från den i de nyare östnord. språken mäst framträdande, svag, kraftlös, så att här föreligger tydligen, om vi överallt ha att göra med ett och samma ord, två bestämt skilda betydelseförgreningar. Vilka dessa i sin ursprungligaste gestalt ha varit,

"på sista tiden" varit brukligt endast i Götalandskapen, är ju märklig, och stämmer överens med såväl Spegels som Ihres beteckning av ordet såsom öst- och västgötskt, samt skånskt. Att ordet emellertid åtminstone på denna tid är allmän egendom — såsom också Hof erkänner — är tydligt av dess förekomst såväl hos Sahlstedt (stockholmare) som Serenius (sörmländing) och Lind (norrländing).

[1] Jfr i nutida (tal)språk användningen av *svag* i uttryck som "svag omsättning", "en svag avhandling" eller av *klen* på liknande sätt.

[2] Den hos E. Jonsson anförda betydelsen "som vækker forundring" tycks vara helt och hållet konstruerad.

och huru de ha framgått ur den gemensamma roten, blir klart genom en närmare granskning av användningen av dáligr (o. adverbet dáliga) i litteraturen.

En sådan granskning visar nämligen att i åtskilliga fall en annan och pregnantare tolkning av dáligr, dáliga, än den Fritzner ger, erbjuder sig som den mäst naturliga. Den översättning, som vid dessa exempel, som strax skola anföras, är nästan nödvändig, är nämligen dödlig, dödsbringande eller dödlig, döden underkastad, dödsdömd. Härigenom förbindes adj. dáligr med det subst. *dá*, n., med vilket redan Ihre ville sammanställa det, och varmed det morfologiskt utan svårighet låter förbinda sig. Fritzner översätter *dá* med: »Henrykkelse, Tilstand, hvori Sjælen har forladt Legemet (jfr dáinn Præt. Part. af deyja)». Således = vanmakt, medvetslöst tillstånd[1]. Att emellertid även betydelsen död tillkommit detta ord, är tämligen visst. Det framgår såväl av kompositum *dámaðr* = »död person» (i ortsnamnet dámanna-heiðr, Frr), som av ordets stamidentitet med verbet *deyia*, dö. Vid detta senare uppträda på samma sätt betydelserna död och vanmakt, domning förenade; den senare betydelsen utvisas av det av part. dáinn avledda fsv. *dana*, nsv. *dåna* etc. = falla i vanmakt, och av uttryck som »dó fotleggrin allr» (= domnade Frr)[2]. En sådan dubbelhet i betydelsen vid stammen dau̯- är också endast vad man har att vänta på grund av dess ursprungligaste betydelse, vilken säkerligen kan angivas såsom giva ifrån sig anden, något som ju kunde ske dels, för alltid, i döden, dels mera övergående vid medvetslöshet, enligt det urgamla åskådningssättet med avseende på dessa båda företeelser. Den germ. stammen dau̯- är formelt identisk med ieur. roten *dhŭ*, *dheu̯*, *dhou̯*[3], vars grundbetydelse tycks vara röka, dunsta (med därav härledda betydelser av bedövande, fördunklande av sinnena och sinnesintrycken), dels fläkta, blåsa (med

[1] Till denna betydelse ansluter sig väl — såsom Fritzner tyckes anse — vbet *dá(st)* "beundre, vel egentlig falde i Henrykkelse over noget", vartill adj. *dár* ("= som gjør et overvældende intryck"), *daindi, dásama* m. fl.

[2] Jfr Aasen, *daana* "= 1) om lemmer stivne, lammes 2) besvime.

[3] e-stadiet finnes belagt genom got. *diwans,* dödlig.

härflytande betydelse av häftig rörelse, transitivt eller intransitivt). Jfr Persson, Wurzelerweiterungen, ss. 55 f., 59 f., 81 f. o. 145! Den semologiska förmedlingen med denna rot går säkerligen över betydelsen ande, själ, vilken på grund av urgamla föreställningssätt lätt utvecklades ur bet. fläkt, andedräkt (eller även ur bet. dunst, töcken). Jfr nord. *ande,* lat. *animus, spiritus*! Denna betydelse finnes vid roten dhu belagd vid de konsonantiskt utbildade grek. θυμός = själ (därjämte »Hauch, Muth, Leidenschaft»; = skr. *dhūmá,* lat. *fumus*, rök) och kyrkoslav. *du-ša* »Athem, Seele» och *du-chŭ* »Athem, Geist». (Jfr med de sistnämnda got. *dius, diuzis,* djur — väl egentligen vilddjur, paralellt med lat. animal: animus, animosus). Jfr Uhlenbeck, Etym. Wbuch d. goth. Spr. De av germ. stammen daṷ avledda isl. *deyia* (< daṷ-i̯an) etc. skulle då, anslutande sig till denna vid andra former av ordfamiljen belagda betydelse ande, själ, ha fått betydelsen dö resp. falla i vanmakt från grundbetydelsen giva ifrån sig anden, på samma väg således som isl. andast, sálast och andra välbekanta bildningar[1].

I följande av Fritzner meddelade exempel torde nu föreligga en användning av *dáligr*, som ansluter sig till subst. *dá* i betydelsen död.

A. Betydelsen dödlig, dödsbringande.

1. »Ok hleypa þeir Vilhialmr um fylkingar heidingia ok *steypa morgvm* drambvisum riddara *daliga til jardar*». (Elis Saga ok Rosamundu, utg. av E. Kölbing, Heilbronn 1881, s. 41 r. 24 ff.). Dáliga översättes här av Fritzner: »saa at det gaar dem ilde». Men jämföres denna täxt, ur handskriften B, med samma ställe i handskr. C, som lyder så: »þeir V. hleypa um flock heidingia ok hoggua á tvær hendr ok *steyptu morgvm heiþingia davdvm til jardar*», så blir det tydligt, att vi här ha att översätta dáliga (ss. ersättande den andra läsartens »dauðum») med dödligen, »så att det blev deras död».

---

[1] Ett stöd för denna härledning av betydelsen hos *deyja, dá,* etc. giva också de besläktade orden litav. *dov-yti* (kausativbildning) = kväva och got. adj. *us-dauþs* = "eifrig", som jag förmodar ha fått denna betydelse från grundbet. andlös (av iver, av ivrigt springande t. ex.; da. "forpustet").

2. »A þessum dǫgum var Tiberius keisari *pindr med daligum siukdomi,* sva at læknar máttu honum eigi bot vinna.» (Post. Sögur s. 33, 2). Är förmodligen att översätta »hemsökt av en dödlig (dödsfarlig) sjukdom».

3. »At uær offrim þar ok fornfœrim gudi drottni varum, at eigi komi nockut *hættligt sverd edr daligt drep* yfir oss.» (Stjórn 263, 13 — Frr orätt 262, 13). »Dáligt drep» är väl = »dödlig farsot».

4. »Auernus feck af þi nafn, at fuglar, er aues eru a latinu, mattu fordom fyrir þann skylld yfir þat vatn eigi fliuga, at þeir *fellu niðr af þeim daliga þef,* sem af uatninu lagdiz upp i loptit» (Stjórn s. 91, 32). Senare talas om »sama deynanda uþef [det var »brennusteins-þefr», svavelångor] af hverium er fuglarnir *fellu niðr ok do*». Sedan råddes bot härpå av kejsar Augustinus, »ok vurdu þeir stadir sidan af þi sama lystiligir ok heilsamligir, sem af deyiandi [annan läsart: deynandi] drepsott hofðu adr *hættligir ok daudligir* verit». — Såsom av sammanhanget framgår, torde alltså den riktiga översättningen av »þeim dáliga þef» vara »den dödsbringande dunst» (eller »ånga») etc. — Möjligen skulle man också kunna tänka på »bedövande», i anslutning till dá = dvala. — Fritzner uppför de tre sista citaten under betydelsen 1), »skadlig, som har skadliga följder».

B. Betydelsen dödlig, som (snart) måste dö torde föreligga vid följande ex. (av Fritzner anförda under betydelsen 5), »ulykkelig»).

5. »Hann er *hinn daligsti dauða son*» (Stjórn 473, 12), = I, Samuels bok, kap. 20, 31: »(låt hämta honom till mig, ty) han är dödens barn»; Vulgata: »(quia) filius mortis est». Fortsättningen lyder: »Jonathas svaraði: Hvat hefir Dauid þess gǫrt at hann *se davða fyrir verðr*». — Nu förekommer visserligen i den samtida isl. en användn. av *dauðasonr* ungefär = usling (som är döden värd, som är hemfallen åt den eviga döden) — jämte den vanliga betydelsen »dödens barn», »en som (snart) måste dö».[1] — Och

[1] Även ordfogn. *sonr dauðans* i samma bet. (T. ex. Isl. Aev. I nr 77, r. 70).

man skulle således här kunna tänka sig en på missuppfattning av uttrycket »filius mortis» beroende betydelse = »den sämste usling» [1]. Men en sådan missuppfattning bör ha blivit tämligen iögonenfallande genom repliken »varför skall han dö?», som förutsätter ett föregående hot om Davids död. Meningen med de citerade orden torde därför säkerligen ha varit densamma som grundtäxtens, dvs. »han är förvisso dödens barn».

6. »Með þvilikum hætti, sem nv var greint, fœðiz i heiminn *sa daligi sveinn*, takandi naliga bæði senn vpphaf ok enda. þviat sv grimma moðir tekr han iafnfram sem fyrst er hann var greiddr, kiefir hann ok kastar honvm davðvm niðr i einn divpazta kamar» (Mariu Saga I, 161, 2). Då betydelsen beklagansvärd, »ulykkelig» icke eljes är belagd i isl. [2], så torde man få låv att översätta: »det åt döden invigda gossebarnet», såsom även sammanhanget antyder.

Jfr med avs. på den sistnämnda betydelsen av dáligr det sv. *døþeliker* i ex. »hwa aff thera blæste fik han war genast dödhelik» (Al. 5048; Söderwall = »döende»). Likaså Ihre (Glossarium Sviogothicum): »dödlig 1. letalis . . . 2. Morienti similis, Han ser ej dödlig ut, nil morienti simile habet», och i nyno. diall. »*daudeleg* 2) nær ved Døden. Han er ikkje daudeleg voren = han seer just ikke ud til at døe saa snart» (Aasen).

Att den här uppträdande betydelsen dödlig varit den ursprungligaste betydelsen av adj. *dáligr*, är tydligt, såväl genom den nära anknytning den giver till ordets sannolika ursprung, som därav, att den icke gärna kan tänkas utvecklad ur de f. ö. vid adj. belagda betydelserna. Däremot låta sig dessa — med den tvåfaldiga riktning i vilken de förgrenat sig — naturligt förklaras ur en grundbetydelse dödlig, 1:o = dödsbringande, 2:o = dödsdömd, nära döden. Från den förra betydelsen (i sammanställningar som *dáligr súkdomr*) har man genom generaliserande och avblack-

---

[1] Så t. ex. Postola Sǫgur s. 500, 13: "daudason finnz honom engi dáligri" = "det finns ingen sämre usling än han".

[2] Icke häller betydelsen "ömka, beklaga" på verbet *dá(st)*, som i isl. betyder "undres over, beundre".

nande av föreställningen kommit till bet. (i allmänhet) farlig, skadlig, som lifskraftigt uppträder i fornisl. Fritzner: at honum bæri engan *dáligan eðr váðaligan* hlut til á veginum; at eitt harðla *vánt ok dáligt dýr* hafi gleypt honom; hínar *krankastu ok dáligstu* flugur o. s. v. (Jfr ett ex. som: frels mig fra *dauðligom mǫðkom helvitis,* Leifar 183,2. Är betydelsen här värkligen dödlig, dödsbringande och inte snarare en mera allmän och vag, »förskräcklig», »ryslig» el. liknande?) — Betydelsen dödlig, som måste dö, som är nära döden, måste på liknande sätt lätt ha förallmänligats till bet. svag, skröplig, sjuk, den betydelse som i de ny-östnordiska språken visade sig vara dominerande (1700-talets svenska)[1]. Jfr användningen av adj. *dödlig* i de nyss citerade ex., Ihre: han ser ej dödlig ut, Aasen: han er ikkje daudeleg voren — samt Feilberg (Ordbog over Jyske Almues-mål) »dødelig, to. i en enkelt forbindelse: æn par dødelig hælmoser ɔ: et par helmisser [hästkrakar], der er færdige at styrte; han får to elendige dødelige helmisser spændt for vognen», Kr. V. 250[2]. och Ross (Norsk Ordbog) »daudleg, adj. dödningeagtig; yderst mat, sløv, livløs»[3].

När adj. *dáligr, dålig* har hunnit så långt i utvecklingen av sin betydelse — på de båda angivna vägarne — så blir det helt naturligt, såsom fallet är med de flästa uttryck, vars betydelse har någon dragning åt det förklenliga och nedsättande, föremål för en riklig användning i överförd bemärkelse. *Dålig* övergår till att bli = underhaltig, usel. (Ex. se Fritzner under bet. 4) och de

[1] Att en sådan bet. kan tänkas utvecklad också ur en grundbetyd. av *dáligr,* som anslöte sig till *dá* = vanmakt, är givet. Men då ingen sådan betyd. vid dáligr är belagd, bör man väl knappast laborera med denna möjlighet, förr än i det fall, att en förklaring av ordets historia utgående enbart från de historiskt givna betydelserna (dödlig etc.) skulle visa sig vara omöjlig att genomföra. (Något, som efter vad jag hoppas kunna visa, ingalunda torde vara fallet.) Tilldess lämnas alltså denna möjlighet fullständigt ur sikte. — Att det är på denna väg, som Ihre, Jessen och Falk-Torp sökt förklaringen av ordet, beror väl därpå, att bet. vanmakt var den enda vid grundordet *dá* belagda och någon bet. av *dáligr,* som på annat sätt anknöte till stammen *dau̯,* icke varit påvisad.

[2] E. T. Kristensen, Jydske Folkeminder, del V.

[3] Detta ord dock möjligen återgående på *dauflig,* då d (v) ofta är stumt. Se Ross, *daudall*!

anförda svenska 1700-tals-ordböckerna! — Seg þeim dáliga konungi o. s. v.; en dålig häst, ett dåligt arbete). Med denna innebörd utsträckes dess användning även till det moraliska området, sål. = ond, syndig. (I ex. som: allir skyldu nema ǫll goð dœmi en varazt hin dáligu dœmi; fara dáliga fram; dáligr fiandi; hin dáligsta vættr Diana; þu hinn illgiarni ok hinn dáligi dvergr). — Denna överförda användning kan utgå såväl från bet. skadlig, fördärvlig, som också från bet. svag, skröplig. Paraleller till den senare utvecklingen äro icke ovanliga. En slående sådan är betydelseutvecklingen vid samnord. adj. *krankr*. Detta inlånades tidigt i de nordiska språken från tyskan, med bet. kraftlös, svag, sjuk (jfr Kluge!) och har från denna utgångspunkt nått en icke oansenlig utveckling. Söderwall återgiver dess betydelser i fsv. på följ. sätt: 1) svag, skröplig, 2) svag till hälsan, krank, sjuk, 3) ful, vanställd, 4) dålig, usel, svår, ond, 5) ond, ondskefull, illvillig, 6) dålig, ond, osedlig, liderlig. (Liknande Fritzner och Kalkar.)[1]

En intressant genväg, på vilken betydelsen ond, syndig kan framgå direkt ur bet. dödlig, medförande döden, visas f. ö. av adj. *dauðligr,* fsv. *døþeliker*. Till följd av den kristna föreställningen om döden såsom »syndens lön» och särskilt om vissa, svårare synder såsom förande till »den eviga döden» (fsv. *døþelik synd,* i mots. mot *naþelik,* Söderwall), kom adj. dödlig i vissa förbindelser att övertaga en betydelse ungefär = svårt syndig, förkastlig. T. ex. þau bref eru *svá dauðlega samsett,* at H. konungr afeignar sér alla hlýðni við Rómakirkju[2]. Gjørir nu aðra hrið eigi meðr minna háreysti ok *dauðligum orðum*[3]. — Fornsv.

[1] Jfr också *usel* (*vésall*), ursprungl. olycklig; *eländig*, ursprl. landsflyktig — därav beklagansvärd, ömklig, dålig. På samma sätt fra. *chétif,* < captivus. Närmast > beklagansvärd; "fra ynkværdig udviklede det sig videre i Frankrig til ussel, svag. skrøbelig (altså modsætning til stærk); i Italien, hvor ordet overførtes på moralske forhold, til ringe, dårlig, slet (alltså modsætning til god)". Nyrop, Ordenes liv, s. 99 f.

[2] Fritzner återger betydelsen: "paa en syndig Maade, som har den evige død tilfølge".

[3] Gering Isl. Aeventyri I, no 42 r. 93. (Fritzner orätt r. 39). Om en hädare. Gerings glossar översätter förbindelsen med "*Flüche*".

Daradh af *the dödhelike dyrkan* (Söderwall = »förderflig»). The opforo *dödhelica oc syndelica* til værldinna hedhir[4]. — Att denna utvecklingsväg skulle ha spelat någon roll vid adj. *dáligr* förefaller dock mindre troligt. Åtminstone är dess semologiska historia — även vad beträffar överflyttningen till det moraliska gebietet — lätt och naturligt förklarlig även utan denna utväg, vill det synas.

När nu adj. *dáligr* — *dålig* har kommit att genomgå en så pass rik utveckling, medan dess ursprungliga synonym *dauðlígr* — *dödlig* (trots vissa ansatser till en liknande utveckling) i det stora hela står kvar vid sin ursprungliga betydelse, så är denna motsättning en sådan på vilken förklaringen ligger synnerligen nära. Den ligger tvivelsutan däri, att vid *dauðligr* — *dödlig* associationen med subst. *dauði* — *död*, adj. *död* etc. alltid hölls levande och värkade återhållande gentemot tendenserna till en differentierande utbildning av betydelsen. Varemot adj. *dáligr* tidigt miste denna anknytning till sitt ursprung, då subst. *dá* — som f. ö. aldrig tycks ha levat något kraftigare liv — i litterär tid fullkomligt uppgivit betydelsen av d ö d och uteslutande bevarar bet. s v i m n i n g, till vilken ingen motsvarighet finnes i betydelsen hos dáligr. Från övriga former av roten *dau̯* (*deyja, dauði* etc.) hölls *dáligr* isolerat genom sin avvikande form. Det blev därför — i saknad av sådana associativa förbindelser — i längden otjänligt såsom uttryck för begreppet d ö d l i g (möjligen har det ersatts i denna funktion av ett n y s k a p a t *dauðlig* — *døþelik*) och kunde i stället fritt följa de krafter som strävade att utvidga och modifiera dess betydelse, till tjänst för andra språkliga behov.

---

[4] Att associationen med *död* även vid en dylik användning av *dödlig* kan ha varit levande, bevisas av ett uttryck sådant som "(hneigiandi sit eyra) dauðberanligum orðum dáligs fianda". (Mariu Saga I, 284, 19).

Ett par synpunkter vid bildandet af svenska ortnamn.

Af

GOTTFRID KALLSTENIUS.

De flesta svenska ortnamn, som vi tycka oss förstå, äro associativa, anknyta sig till något annat än den individuella lokalitet, de benämna. I de trakter, jag besökt, bär en lägenhet i ett fall af två namn efter den plats, där den ligger, den helt enkelt absorberar namnet på den större lokalitet, på eller vid hvilken den är belägen, t. ex. *Hvitklinten, Smednäset, Holmsjöfallet, Stormhultet*, *Dalkarlssjön, Myren, Råbäcken*[1]. Någon gång ingår den större lokalitetens namn som första led i ett kompositum, hvars senare led är ett appellativ, angifvande den mindre lokalitetens art; detta händer särskildt, då det gäller att hålla isär två ställen, som ha namn efter samma sak. Vid *Mögsjön* i Färnebo socken ligger t. ex. ett ställe som heter *Mögsjön,* och ett som heter *Mögsjötorpet.* Ej sällan ansluter sig en lägenhets namn till någon innehafvares, dels såsom kompositum t. ex. *Franshöjden, Jonbygget, Brittbo,* dels och vanligen såsom genitiv af personnamnet t. ex. *Anders-Jans*' (= Anders Janssons [ställe]), *Nils Karls*'. I alla angifna fall råder kontiguitetsassociation.

[1] Absorberingen sker i ställning efter preposition, den ojämförligt vanligaste. Att den icke alltid blifvit så fullständig, visar sig af den använda prepositionen. Det heter t. ex. *Anders på Hvitklinten*, *på Smednäset*, men *vid Dalkarlssjön, vid Myren;* däremot både *på* och *vid Råbäcken.* — Närbeslägtad är en sådan konstruktion som *Anders vid stolpen* (= Anders på det ställe, å hvars mark milstolpen står), där emellertid "*stolpen*" icke utan föregående preposition "*vid*" kan beteckna lägenheten; frågar man, hvad gården kallas, får man som svar "*vid stolpen*". Äfven i fall, då lånet af namn icke varit fullt så klart som i det sistnämnda, har jag flera gånger på fråga om en lägenhets namn erhållit svar med prepositionskonstruktion t. ex. *vid Myren, på Sjön* (lägenheter belägna på bottnen af den uttömda sjön Björklången i Nyed).

De allra egentligaste ortnamnen, naturnamnen, ha också oftast kontiguitetsassociation att tacka för sin uppkomst[1]. Inemot halfva antalet af begripliga namn på sjöar och tjärnar, åar och bäckar, mossar och kärr samt berg, som jag för ändamålet genomgått, ha utgjorts af komposita, hvilkas senare led varit ett appellativ, angifvande arten af lokalitet, och hvilkas förra led varit namn (individ- eller ortnamn) på någonting i närheten befintligt, t. ex. *Rämssjön* (nu det vanligaste namnet på *Näsrämen*), *Hytt-tjärnen; Sågälfven*, *Svartstensbäcken* (rinner ut vid ett ställe kalladt *Svarta stenen*); *Kamptjärnsmossen, Tallåskärret; Milsjöberget, Kroktjärns kulle.*

En afsevärd mängd kompositanamn äro bildade så, att deras första led är ett apellativ eller nomen proprium, som på ett eller annat sätt är förknippadt med en för platsen minnesvärd tilldragelse. Sålunda har jag bestämd uppgift om åtminstone en af de många tjärnar, som heta *Kotjärnen*, att en ko förgåtts i densamma och att den däraf fått sitt namn, en bäck kallas *Västgötbäcken,* emedan en västgötaknalle blifvit mördad invid den, och det är väl ganska sannolikt, att en ko trampat af sig en klöf i *Koklöfmossen*, att någon tappat sin djupt saknade yxa i *Yxtjärnen*, och att någon *Bogislav* slagit ihjäl sig i eller bott intill **Bogislavbacken* (faktisk dialektform: *Boslabacken*). Samma synpunkt, ehuru ej alldeles samma formgifning, möter i *Märrsprängbacken* och i det fasansfulla namnet *Hälvetet* på en skogstrakt i Gåsborn, där vallpojkar brukade elda dag och natt i en stor håla.

---

[1] Likhetsassociation råder endast i mycket ringa utsträckning, och detta af helt naturliga skäl: det är en sällsynt slump, om en lokalitet liknar någonting annat. Ett säkert exempel är väl emellertid *Hobergsgubben* på Gottland, likaså namnet *Oppehufvudet* på en bergudde i Vänern, hvilken uddes mark tillhör den gård i hemmanet Grän, som brukar kallas *Där oppe.* Typen är kanske inskränkt till endast namn på sådana egendomliga formationer som de af de bägge citerade namnen benämnda.

Vid första påseendet tyckes ett sådant namn som det halffinska *Nopakullen* (Rämens socken, Värmland) höra hit: det äges af en bergkulle, hvars högsta topps konturer möjligen kunna föra ens tanke på hjässan af en kullig ko (= fi. *nuuppo*). Men berget ligger intill *Nopamossen*, och det synes mig vida sannolikare, att vi i det namnet ha att söka förklaringen: en finsk nybyggare har väl i den förrädiska mossen förlorat sin fjällko (se om denna namnbildningsprincip nedan).

Smärre rinnande vatten, sådana som ofta inte på långt när alla socknemännen känna till, få ofta, om icke oftast, namn efter sitt ursprung, så t. ex. *Fisklösbäcken*, som kommer från *Fisklösen, Bosjöälfven*, som kommer från *Bosjön*, och *Nopabäcken*, som kommer från *Nopamossen*. Ett bäck- eller å-namn, hvars senare led är *-bäcken, -ån* eller *-älfven* och hvars första led är ett fullständigt eller stympadt namn på en sjö, tjärn eller mosse, torde alltid vara bildadt så, att förra ledet anger vattendragets ursprung. I intet fall har jag kunnat konstatera motsatsen. Och att man nu har denna känsla af namnets betydelse, framgår af den ofta mötande formuleringen af svar på min fråga efter någon bäcks namn: »Ja, den vet jag inte hvad jag skall kalla annat än» — och så kommer ett namn, utgörande ett kompositum af nyss nämnda slag. I ett par fall har jag funnit, att äfven ett mindre lugnvatten fått sitt namn bildadt med angifvande af ett större lugnvatten, med hvilket det står i nära sammanhang och från hvilket det fylles. I nordligaste Rämen ligger *Milsjön*, som genom ett sund öfvergår i *Milsjökalfven:* det mindre vattnet betraktas som det störres unge. Samma synpunkt möter i ett namn i Brattfors socken af samma härad, där ett litet lugnvatten *Kalfven* står i samma förhållande till sjön *Lungen* som *Milsjökalfven* till *Milsjön*.

Det är också en synnerligen naturlig namngifningsprincip, ursprungets princip. Kring den kretsar vetenskapsmannens intresse, och den visar sig i allmogemannens indiskreta fråga till hvarje främling: »hvar är han ifrån?» Som namngifningsprincip på andra områden träffa vi den i våra folkslagsnamn, i våra -son- och -dotter-namn och i en mängd andra släktnamn, t. ex. det, som pryder titelbladet på denna bok, och hvars bärare säkerligen välvilligt öfverser med obetydligheten hos mitt lilla bidrag, koncipieradt och nedskrifvet i en aflägsen landsbygd, utan tillgång till något slags litteratur, på tid, stulen från annat arbete.

Några ord om rytmisk betoning.

Med anledning af accentbeteckningar i Svenska Akademiens Ordbok.

Af

NATANAEL BECKMAN.

I min recension i Göttingische gelehrte Anzeigen af Svenska Akademiens Ordbok har jag uttalat ett tämligen strängt omdöme om värdet af den minutiösa accentbeteckning, som meddelas i nämnda ordbok. Min anmärkning går ut på att ordbokens uppgifter äro bestämda af systemtvång, så att man på det område, där tvånget gör sig gällande, icke kan sluta från en forms befintlighet i ordboken till dess befintlighet i språket.

Detta stränga omdöme torde måhända inför svenska läsare kräfva en något fullständigare motivering. Jag skulle dock icke vilja gifva den här. Men, jag har, under det jag på ordboksbyrån arbetade med dessa ting, trott mig finna, att man kunde draga slutsatser ur de *brott mot systemtvånget,* som emellanåt förekomma, och jag har trott mig på detta sätt kunna gifva några ytterst ringa bidrag till vår teori om rytmisk accentfördelning.

Den första frågan gäller de allra lägsta accentgraderna, dem som vi ha i efterstafvelserna t. ex. i *fötterna* och som i ordboken, då beteckning förekommer, betecknas resp. 0 och 1. Jag skall när något granska användningen af siffran 1.

I. Siffran 1 som beteckning för rytmiskt bitryck.

a) Efter hufvudtonen.

I sådana fall lämnas enligt det hittills följda bruket det rytmiska bitrycket obetecknadt. Se t. ex. *ackordion, adagio, afganiska.* Utan tvifvel är också denna biaccent svagare än den som af rytmiska skäl uppkommer i ordets början (se b), men den kan i likhet med denna användas som metrisk accent, och kunde från denna synpunkt (hvilken torde ha varit en af de bestämmande vid systemets fixerande) likställas med dem. Här yrkar jag dock ingen förändring utan tar hellre dessa fall till intäkt för mig, då de tyckas mig utgöra en början de tillämpning af de principer jag ansett böra fullständigare genomföras. Blott följande förtjänar anmärkas: Om *addition* antar betoningen med hufvudton på första stafvelsen så torde nog af den forna hufvudtonen på sista kvarstå ett bitryck, väl så starkt som många andra, som betecknas med ^{1}. Jfr *allmänneli*^{1}*gen.* I detta fall kunde möjligen äfven tryckfördelningen inom stafvelsen förtjäna betecknas. Sist nämnda skäl kunde ock anföras för beteckningen *admittitur*^{1}.

b) Före hufvudtonen.

Anm. Samlingen af svagtoniga stafvelser före hufvudtonen kallar jag efter Noreen *upptakt.*

En generell iakttagelse på accentgraden ^{1} i upptakt är, att dess plats och förekomst är beroende icke blott af ordets egen struktur utan också af detsammas omgifningar, d. v. s. af satsens rytmik. Om i några fall detta är den enda orsaken till växling, så borde i dessa fall dubbelformers upptagande icke tillåtas, då satsfonetiska dubletter med nödvändighet måste uteslutas. Läsaren måste tolka transskriptionen af ett isoleradt ord såsom en uppgift om det isolerade ordet. Vill man gå längre, så får man göra exempelfraser och transskribera dem. Efter mitt uttal äger blott satsfonetisk växling rum i massor af ord, som här upptagits i dubbel form. Jag kan t. ex. i fristående ställning blott säga *ad*^{1}*vokatyr*^{4}, men i förbindelsen *frä*^{4}*ck advok*^{1}*atyr* förskjutes ^{1} enligt allbekanta rytmiska principer.

Jag öfvergår till de särskilda fallen:

α) Upptakten enstafvig:

Här är väl alltid ^{0}, hvadan det fallet genast öfvergifves.

β) Upptakten tvåstafvig:

Här är alltid ^{1} på första stafvelsen. Att beteckna denna biaccent tyckes öfverflödigt, då dess tillvaro följer af en generell och så godt som undantagslös regel.

Anm. 1. I vissa fall torde ^{1} kunna vara fakultativt i satsen, d. v. s. bortfalla efter stark ton, t. ex. *snyggt lotteri* ^{4} ^{004}. Sådant bör naturligtvis icke föranleda dubbelformer och har, såvidt jag vet, icke gjort det.

Anm. 2. Ett skäl, som kunde anföras för bibehållandet af siffran ^{1} i detta fall är, att den bekvämt kan ange tryckfördelningen inom stafvelsen; t. ex. *ab*^{1}*andon.* Den saken vore hjälpt, om ordboken reserverade åt sig frihet att i vissa fall, då så af särskilda skäl finnes lämpligt, för detta ändamål använda ^{1}-an. I många fall kunde väl dock följande resonnement göras gällande: *antingen* har med den specifika tryckfördelningen följt ett specifikt uttal (särskildt af vokalen) och då finnes eller bör finnas ett tecken därför, hvilket kan vara nog; *eller* är tryckfördelningen utan inverkan på de särskilda ljudens utveckling, då den föga eller icke alls iakttages af en icke-fonetiker och torde få anses för en finess, som faller utom området för en ordbok, hvilken icke känner supradentalerna och ej skiljer *e* och *ə*. Denna anmärkning gäller naturligtvis äfven i de följande fall då ^{1} föreslås till afförning.

γ) Upptakten trestafvig:

Här är teoretiskt två fall möjliga: ^{1004} och ^{0104}. Enligt mitt uttal, som faktiskt visat sig öfverensstämma med flere ordboksredaktörers, är det vanligast, att första stafvelsen har bitrycket. Ordboken ger vanligen båda formerna och betecknar dem som lika vanliga. Exempel äro från ordbokens första delar följande, där vi anmärkt undantagen från nyss gifna regel: *abonnemang, ackommodera, ackuratess* (blott ^{1004}), *ackusati*^{1}*visk* (med detta läge af hufvudtonen blott ^{10}), *ackusatorisk* (^{01} betecknas genom »äfv.» som

mindre vanligt), *ackuschemang, ackvisition* (»äfv.» ^{01}), *additament* (blott ^{10}), *additionell**, *adjektivera, adoratör, afficiera, affinitet, afskrifveri, agitation* (äfv. ^{01}), *agitatorisk* (båda lägena likställas!), *agnosticism, akademi* (*-ism, -ist, -istisk*), *algebraist, alisarin, allegori* (äfv. ^{01}), *alligation* (båda lägena likställas!), *alligatorer.*

Vid flere af de upptagna uttalen sätter jag för min del frågetecken, för såvidt de skola afse ordet såsom isoleradt. För öfrigt har jag vid min genomgång af materialet trott mig spåra ett par regler för den svagaste bitonens läge och i någon mån trott mig i ordbokens *inkonsekvenser* finna stöd för min mening.

Regel 1. Bitrycket hvilar i allmänhet hellre på första än på andra stafvelsen. Jfr ofvan.

Regel 2. Om en af stafvelserna har positionslängd (d. v. s. konsonantgrupp, vid dubbelskrifven konsonant fästes ej afseende), så drager den gärna bitrycket från stafvelser med blott en konsonant.

Ofta samverkar denna regel med regel 1, i hvilket fall jag särskildt står undrande mot uttalet ^{01}. Exemplen i ordboken äro många, bl. a. *abbreviera, absolution, absolutism, absolutist* (*-isk*; de på *abs-* utan ^{01}), *accelerera, accidental* (utan ^{01}), *accidentell* (utan ^{01}), *acklamation, ackreditera, -iv, ackvisition* (»äfv.» ^{01}), *administrator, administrera, admonition, advokatyr, afrikanist, agglomerat, agglutinera, aggregation, agrikultur, akromatism, aktivitet, akvamarin, akvarellist, algologi* (utan ^{01}), *alkalisera, alkaloid* (»äfv.» ^{01}). Som man ser äro inkonsekvenserna här rätt talrika, man utelämnar eller betecknar som sällsyntare den mot min regel stridande formen, hvadan jag finner sannolikt, att resp. redaktörer uttalat som jag d. v. s. åtminstone i regeln ^{1004}.

Finnes positionen i andra stafvelsen, så underlättar den uttalet ^{01}. I några af följande är det för mig hufvuduttal *abandonnera, ackompanjera, affektation, affektionera, alexandrin.* Ordboken likställer i samtliga dessa de båda accentlägena.

Regel 3. Bitrycket hvilar ej gärna på vokal, som omedelbart**

* Om här uttalas *-tſ-* hör ordet under regel 2.

** H lämnas utan afseende.

följes af annan vokal. I öfverensstämmelse härmed anger ordboken blott uttalet ^{10} i *agiotera, agiotage, agiotör.* Längre fram har man *ali*^{1}*enera* som förefaller mig tvifvelaktigt, något som gäller i än högre grad om *alko*^{1}*holist,* hvilket strider mot regel 1, 2 och 3, hvadan jag är böjd tro, att mitt uttal skulle vara vanligt.

Anm. Ytterst tvifvelaktigt förefaller mig, om bitryck af denna art kan flytta den starka bitonen i ett dubbelt sammansatt ord. Så uppgifver dock ordboken med afseende på *afe*^{3}*lieafstån*^{2}*d.*

Regel 4. Har en stafvelse i närsläktadt ord hufvudton, så hvilar bitrycket ej ogärna på den. Ex. *amerikansk, absurditet, accentuera.*

δ) Upptakten fyrstafvig.

Här är ofta växlingen stark. Reglerna 2, 3 och 4 under föregående moment visa äfven här sin kraft.

Regel 2 har tillämpning på följande ord: *acceleration* (där ^{01} upptages som likberättigadt, men förefaller mig underligt), *acklimatisera* (^{10} l. ^{01}), *administratör* (och dess släktingar; bitryck på *min-* förefaller mig underligt och motverkas af två positioner), *alkemisteri* (som blott upptages med betoningen ^{101}). Tvifvelaktiga äro äfven *alkali*^{1}*nitet, amplif*^{1}*ikation.*

På regel 3 utgör det upptagna *aktualitet* ett exempel, af samma art är *alkoholometer.* I båda samverkar regel 3 med regel 2, och i båda saknas det af mig betviflade uttalet ^{01}. Ett sådant uttal upptages däremot i *abali*^{1}*enera, ali*^{1}*enation,* mig förefalla de tvifvelaktiga.

Under regel 4 faller *accentuation,* som af förbiseende ej försetts med uttalsbeteckning.

Då ingen af förestående regler har tillämplighet, synes upptakten oftare ha formen ^{1010} än ^{0100}. Så anser redaktören af *allegorisera.* I *abolitionist* går man längre och upptar *blott* det förra uttalet. I åter andra fall likställas båda, t. ex. *agorafobi.*

ε) Upptakten femstafvig:

Sådana ord äro ej synnerligen många. I den undersökta delen af ordboken har jag antecknat *aktualisation,* där uttalet ^{01}

icke upptagits, hvilket i viss mån stöder min regel 3 (och 2). Likaså stämmer det med regel 3, att *allodialitet* icke upptagits med bitryck på *-di-*. I öfverensstämmelse med alla mina regler upptages *ab*^{1}*renun*^{1}*tiation* som enda form. I *adverbialisera* tror jag mig, enligt regel 4, endast uttala ^{0101040}.

* * *

Då ord af här behandlade form ingå i sammansättning, så komma de under den dubbla inflytelse, som i allmänhet gör sig gällande på dessa: å ena sidan analogien med det enkla ordet, som sträfvar att uppehålla så mycket som möjligt af det enkla ordets accentform, å andra sidan språkets allmänna tendens att inom ordet fördela trycket efter rytmiska lagar. Här såsom eljes gäller nog, att den ljudlagsenliga formen gör sig gällande i relativt bekanta ord, under det analogien råder i sådana ord, som man mera tillfälligt bildar eller för en och annan gång läser innantill. Ordboken upptar här i ett parti blott de analogitrogna uttalen *afdes*^{1}*tillera, aftel*^{1}*egrafera, agglutinationsteori* o. s. v.; tidigare (t. ex. *a-klarinett, accentmelodi*) upptagas blott de ljudlagsenliga formerna. Noga taget skulle väl här i konsekvens med bruket i andra sammansättningar dubbelformer ha upptagits, och snarast med företräde för de ljudlagsenliga formerna. Huru som helst visar den mötande inkonsekvensen i hvilken massa svårigheter man invecklar sig, då man vill minutiöst noga beteckna uttalet i en ordbok, hvars plan gör det nödigt, att upptaga massor af ord, som resp. redaktörer aldrig hört.

* * *

Äfven i andra fall synes mig ordboken laborera med liknande svårigheter. Det gäller upptagandet af växelformer i dubbelt sammansatta ord. Under erkännande, att skälen för accentbeteckningens upptagande här äro starkare, skall jag meddela några annotationer.

Upptagandet af betoningsformerna med rytmiskt förskjuten semifortis i dubbelt sammansatta ord (*ån*^{3}*gfarty*^{2}*g*, *af*^{3}*tonmålti*^{2}*d*) har genomförts i stor utsträckning, i det man förutsett, att detta uttal måste framkomma så snart ordet i fråga blir för någon fullt kurant. Detta innebär ju så tillvida en fara, som det godt kan finnas ord, hvilka af ingen människa kännas som så kuranta, att de lösryckas från sina släktingar. Såsom sådana skulle jag våga räkna *acklimatisationssjukdom, allfarvägsuttryck.* Detta kunde förebyggas, om man åtminstone undveke att konstruera (för redaktörerna okända) rytmiska sidoformer i ord, som ej ha karaktär af *term.* I regel torde nämligen under sådana förhållanden den analogitrogna formen sällan kunna af någon uppfattas som språkvidrig.

En annan fara är, att misstag kunna göras i afseende på själfva affattningen af de rytmiska lagar man följer. Enligt min mening är en accentform sådan som ^{31002}, upptagen i *afbröstningsfordon, afdelningsmedlem, afdrifningsmanskap, afgudahögtid, afkortningsspannmål, afledningsbokstaf, afmattningstillstånd* knappast att anse för rytmisk, då tre på hvarandra följande svagtoniga stafvelser väl just hör till det som språkrytmiken vill undvika*. Än tvifvelaktigare förefaller mig såsom ofvan sagts uttalet $^{0300} \sim {}^{02}$ i *afelieafstånd.*

Till förebyggande af missförstånd vill jag säga, att jag icke vågar förneka tillvaron af de uttal, som ordboken upptager i strid mot min erfarenhet eller min språkkänsla. I öfrigt torde det anförda få gälla som ett litet bidrag till problemens formulering. Äro mina regler om position och hiatus riktiga, så skulle vårt språk ha en liten plats för språklagar, som på annat håll behärskat hela materialet.

* Något annorlunda ter det sig i bestämd form af samma ord.

En anakronism i s. k. normaliserade fornväst-nordiska täksteditioner.

Av

E. H. LIND.

Att personnamnen i de fornvästnordiska språken beträffande användning ock konstruktion förete åtskilliga egendomligheter ock avvikelser från nyare språkbruk, är ett faktum, som säkerligen ingen uppmärksam läsare av t. eks. konungasagorna, de isländska ättesagorna äller Landnamaboken kan undgå att snart nog iakttaga. Är man nybörjare ock använder någon av de »normaliserade» täkster, varmed särskilt den isländska literaturen är så beklagligt rikt utrustad, så är det väl icke utan, att dessa egenheter stundom antaga gestalt av gåtor, vilkas lösning kan vålla icke så litet huvudbry. Man stöter t. eks. oupphörligt på släktledningar av detta utseende: *Atli hét maðr Eilífsson arnar, Bárðarsonar ór Ál, Ketilssonar refs, Skíðasonar hins gamla.* Äller: *Þórðr hét maðr, hann var Þorgrímsson, Hreiðarssonar, þess er Glúmr vá.*

Intet nyare nordiskt språk kan uttrycka samma sak på sådant sätt. En uppramsning i denna stil: *Karl Svensson*, *Erikssons*, *Janssons* blir helt enkelt meningslös ock obegriplig. Nyisländskan ensam skulle kunna anses bilda ett undantag, ty där har detta uttryckssätt värkligen bibehållit sig ända till vår tid, men endast genom traditionens makt, mot all rim ock reson kan man väl säga, då de språkliga förhållanden, i vilka det hade sin grund ock sitt rättfärdigande, för länge sedan upphört att finnas till även där.

För att fatta ock förstå ett sådant uttryck fordras i själva värket, att man i tanken frigör sig från den form, vari det framträder i de normaliserade täksterna liksom i nyisländskan.

Den isländska sagoliteraturen vimlar av dylika fall, inför vilka den modärna uppfattningen står undrande ock spörjande, för att icke säga häpen ock handfallen. Ytterligare några få må anföras.

1. *Halldóra Torfadóttir bróður Iǫrundar biskups.*

2. *Arfuar Karls Gamalssonar sæm kallas Gamal bulse.*

3. *Biǫrn var Arngeirsson ok Þordísar Þorfinnzdóttur stranga ok Sæunnar.*

4. *Kolr hét maðr ok var Ísaksson í Fólskn.*

5. *Gróa, er átti Kolbeinn í Mǫðrufelli, hón var Jónsdóttir.*

En sådan ordställning som i de två sista eksemplen förefaller ju högeligen besynnerlig ock onaturlig.

Undertecknad har redan förut[1] i ett annat sammanhang haft tillfälle att i korthet fästa uppmärksamheten på dessa egendomliga härkomstbeteckningar ävensom deras förklaring, men ämnet kan icke sägas vara uttömt ock torde väl förtjäna en något utförligare behandling.

Undersöker man närmare, vari åtskillnaden mällan gammalt ock nytt språkbruk i detta fall egäntligen består, så finner man, att den kan sammanfattas i följande punkter.

1) En personbeteckning sådan som *Karl Gamalsson* i eks. nr. 2 här åvan heter i genitivställning *Karls Gamalssonar*, således med genitivändelsen lagd både till förnamnet ock äfternamnet. Enligt nyare språkbruk är det däremot, som bekant, endast äfternamnet, som får kasusändelse.

2) I nynordiska språk kan äfternamn på -son ensamt tjäna som personbeteckning, i de fornnordiska måste däremot förnamnet alltid bifogas fullt utskrivet. En person med namnet Sven Karlsson skrevs ock benämdes således aldrig Karlsson, icke ens

[1] Se Ark. f. nord. filol. XI s. 261, 264, XIII s. 70 o. f.

S. Karlsson utan antingen fullt ut Sven Karls son, äller ock, om något av namnlederna skulle utelemnas, med namnet Sven ensamt.

3) Äfternamnet är i det gamla språket icke så strängt bundet vid platsen närmast äfter dopnamnet, utan kan särskiljas från detta av ett äller flera inskjutna ord, ja till ock med av en hel bisats. Det heter t. eks. *Haraldr konungr*, *er kallaðr var hinn hárfagri, Hálfdanarson hins svarta.* Jfr även eks. 4 ock 5 här åvan.

Av dessa omständigheter kan man redan tryggt draga den slutsatsen, att för- och äfternamn fordom stodo i ett annat förhållande till varandra än fallet är i våra dagar.

4) I fornspråket kan *son* (ock *dóttir*) lika väl sättas framför som äfter faders- (äller moders-)namnet. Sålunda t. eks. *Haraldr ungi var Hálfdanarson ok Þóru*, men även *son Hálfdanar ok Þóru;* äller *Rannveig Teitzdóttir ór Haukadal*, men även *Rannveig dóttir Teitz ór Haukadal.* En typisk isländsk släktledning såsom *Úlfr Grímsson ens háleyska ok Svanlaugar Þormóðardóttur af Akranesi systur Bersa* lyder i själva värket i den handskrift, varur den hämtats (Hauksb. s. 17): *Vlfr s[vn] Grims ens haleyska ok Svanlaugar dottor Þormodar af Akranesi systr Bersa.* En jämförelse mällan dessa olika avfattningar är synnerligen lärorik. Den konstighet och svårfattlighet, som omöjligen kan frånkännas den förra, är ju i den senare spårlöst försvunnen. Med tillämpning av denna frihet på övriga i det föregående anförda eksempel, äller andra liknande, skall säkerligen vem som hälst redan på detta stadium av vår undersökning kunna på egen hand utröna, var felet i de »normaliserade» släktramsorna ligger.

5) Vid en av förnamn + äfternamn på *-son* (äller *-dóttir*) bildad personbeteckning kan i fornspråket — enligt den »normaliserade» täkstgestaltningen — en närmare bestämning av varjehanda art anknytas till faders- (äller moders-)namnet. Så t. eks. *Þiǫstólfr Biarnarson gullbera,* där binamnet *gullbera* utgör närmare bestämning till *Biarnar-*. *Þorsteinn Hallzson af Síðu.* Hemortsbeteckningen *af Síðu* i detta eksempel skall hänföras till *Hallz-*, icke till *Þorsteinn*, såsom man ovillkorligen tycker vara det natur-

liga. *Þorgerðr Eylaugsdóttir konungs,* där titeln *konungs* icke kan höra annorstädes hän än till *Eylaugs-*. Betrakta vi vidare ett sådant eksempel som det åvan anförda *Halldóra Torfadóttir bróður Ǫrundar biskups,* så är det uppenbart, att släktbeteckningen *bróður* etc. icke kan referera sig till något annat i det föregående än *Torfa-*. Fullkomligt analoga med detta eksempel äro sådana fall som *Markús Gíslason, Þórðarsonar, Úlfssonar.* Här är *Þórðarsonar* attribut till *Gísla-*, varäfter *Þórðar-* i sin tur får den närmare bestämningen *Úlfssonar.* Men icke blott enstaka ord utan hela bisatser fogas på samma sätt till faders- (äller moders-) namnet, t. eks. *Ólóf húsfreyia var Hrolleifsdóttir, þess er nam Hrolleifsdal. Ingi Hringsson, er Hringaríki er við kennt.* Äller det redan anförda *Arfuar Karls Gamalssonar, sæm kallas Gamal bulse.* Relativsatserna i dessa eksempel hava uppenbarligen till korrelat begynnelselederna i de skenbara sammansättningarna *Hrolleifsdóttir* etc.

Förhölle det sig nu värkligen så, att en apposition, ett attribut, en bisats i de fornvästnordiska språken kan anknytas till ena leden i ett sammansatt ord, så vore detta en högst märklig företeelse, vartill motstycke näppeligen lär kunna uppletas vare sig i äldre äller nyare språk. Huru en sådan sammansättning skall kunna gälla såsom ett enhetligt ord, faller sig icke lätt att förstå. Vi äro här komna till själva frågans kärnpunkt, det vari det onaturliga ock för en oförvillad språkkänsla stötande i dessa uttryck egäntligen består.

Problemets lösning är, såsom jag redan tidigare haft tillfälle att påpeka, mycket enkel. En konstruktion sådan som den nyss angivna är naturligtvis lika omöjlig i de fornvästnordiska språken som i alla andra. Att saken kan uttryckas på annat sätt i de förra än i de nyare språken, beror på en skiljaktig beskaffenhet hos själva de ifrågavarande namnen, bestående däri att de ännu icke övergått till sammansättningar. De »normaliserade» täksternas tillnamn på *-son* äro endast skenbara ock konstgjorda sammansättningar, produkter av utgivarnes oförmåga att frigöra sig från bundenheten av modärnt språkbruk ock gammal tradition. I

nyisländskan liksom i alla övriga nynordiska språk äro dessa äfternamn klara ock odisputabla komposita, ock hava i själva värket så varit allt ifrån medeltidens senare del. Följaktligen — har man, medvetet äller väl oftare omedvetet, slutit — måste det hava varit så även på den fornisländska literaturens blomstringstid, ja kanske rent av redan under vikingatiden. Nutiden har gjorts till norm för forntiden — en för övrigt icke ovanlig företeelse. De språkliga vanskligheter ock orimligheter, vari man sålunda inveckiade sig, ha icke förmått väcka äftertanken. De fläste hava kanske icke ens haft en aning om deras tillvaro. Även de gamla handskrifternas tydliga fingervisning har varit förgäves.

Den enkla utvägen ur svårigheterna är således att upplösa de förmenta sammansättningarna i deras beståndsdelar ock låta dessa — i skrift såväl som uttal — fungera såsom självständiga ord. Att medels eksempel visa, huru genom denna åtgärd klarhet ock lättfattlighet träda i stället för dunkel ock onatur, anser jag överflödigt. Därom kan var ock en själv lätt övertyga sig. Här gäller alldeles detsamma, som yttrades under punkt 4) här åvan.

Riktigheten av den slutsats, vartill vi kommit, intygas på det allra kraftigaste av de gamla handskrifterna. Så vitt jag kunnat utröna, är det nämligen en i dessa med utomordentlig konsekvens genomförd regel, att de här ifrågavarande äfternamnen skrivas såsom icke sammansatta, således t. eks. *Karls son* äller *sonr* äller vanligast med förkortning av senare leden *Karls s.* Ock detta gäller icke blott de älsta handskrifterna utan även dem från 1300-talet. Först mot slutet av nämda århundrade tyckes en viss vacklan i skrivbruket inträda på Island såsom tecken till, att sammandragningsprocessen är i gång. I Norge har denna synbarligen inträtt något tidigare, men särskrivning är dock regel även där ännu under förra delen av 1300-talet.

Att normaliserande täkstutgivare så genomgående förbisett äller icke aktat nödigt att taga hänsyn till detta handskrifternas otvetydiga vittnesbörd, är förvånande. Normaliseringens syfte är ju dock icke att på något sätt förfalska språket, utan endast att

låta täksterna framträda i ett mera »hyfsat» ock regelrätt skick. Skada blott att »hyfsningen» så lätt blir en åvärkan. Varje konstruerad täkst är i själva värket nästan givet en mer äller mindre förfalskad äller förfuskad sådan.

Det är intressant att iakttaga, huru en aning om det riktiga i förevarande fall likväl måste hava föresvävat ett par utgivare. Den ene är Konrad Gislason. I hans för övrigt på vanligt sätt normaliserade edition av Fóstbrǿðra saga 1852 genomföres konsekvent särskrivning i namnen på *son*. Senare har han dock återgått till det gamla bruket. Den andre är Vigfusson, i vars Sturlunga delvis, ock särskilt i sådana fall som de här behandlade, användes särskrivning, men som det synes alldeles godtyckligt ock utan någon ledande princip. Han har dock tydligen varit inne på det rätta spåret.

Å andra sidan saknas icke eksempel på, att till ock med utgivare, som åsyftat ett s. k. diplomatiskt avtryck, likväl i fråga om sär- äller sammanskrivning i ord, som enligt nyare språkbruk äro sammansättningar, avvikit från originalets skrivsätt, modärniserat ock normaliserat detsamma ock dymedelst tillskapat massor av sammansättningar, som intet stöd hava i handskrifterna. Codex Frisianus, som varit mig tillgänglig i faksimile, har sålunda särskrivning icke endast, detta regelbundet, i äfternamn på *son*, utan även mycket ofta annars, särskilt där första leden är en genitiv. I 1871 års avtryck av denna kodeks är detta forndrag fullständigt utplånat utan att därom ens nämnes ett ord i företalet. Med den legendariska Olafssagan, som jag också haft tillfälle att jämföra med handskriften, är förhållandet enahanda. Detsamma gäller utan tvivel om flera andra täksteditioner, vilkas original icke varit mig tillgängliga. Åtgärden har naturligtvis sin grund i den uppfattningen, att ifrågavarande särskrivning är endast ett skrivsätt utan någon reell betydelse. Detta torde dock vara en missuppfattning. Då det visar sig, att så ingalunda är händelsen i fråga om äfternamnen på *son*, så har man all anledning att antaga, att

en närmare undersökning av övriga särskrivningsfall kommer att leda till samma resultat.

I forntiden rådde mycket större frihet ock omväksling än nu i bildandet av sådana tillnamn, som angiva härkomst äller släktskap. Det vanliga var visserligen även då, att en person betecknades såsom sin fars son äller dotter, men många andra sätt voro möjliga. Att modrens namn användes i stället för fadrens är sålunda icke ovanligt. Erik blodøxes söner skrivas t. eks. oftare Gunnhildar synir än Eiríks synir. Andra bekanta eksempel äro Sveinn Alfífu son, skalden Steinn Herdísar son, Helgi ok Grímr Droplaugar synir. Man kunde också få tillnamnet äfter sin bror. Lagsagomannen Þórarinn Raga bróðir är ett eksempel härpå. Hans far var landnamsmannen Óleifr hialti, men han benämnes alltid äfter brodern. Tillnamnet kunde vidare bildas icke av fadrens dopnamn utan av hans binamn, t. eks. Þorsteinn Kugga son, som är son till Þorkell kuggi. Likaså av fadrens titel äller yrke, t. eks. Eiríkr konungs son, Ormr konungs bróðir, Kristín konungs dóttir, Sigurðr biskups son, Biorn biskups bróðir, Arni Biskups frændi, Arne Meistara son. Även det genom gifte uppkomna släktskapsförhållandet kunde anlitas för tillnamnsbildning. Såsom eksempel kunna anföras Einarr Andrés mágr *Hkr.* III 331, Þordr Gunnars maghr *DN* II 106[26] (1315), Óláfr iarls mágr *KS* 123 o. f., Jon mæistara maghr *DN* III 130[5] (1323). Till dessa ansluta sig utan tvivel även de på fosterbarnsförhållandet grundade tillnamnen såsom Hákon Aðalsteins fóstri, Sigurðr Markús fóstri.

Den nära frändskapen med de förut behandlade har — helt naturligt — gjort, att alla dylika tillnamn med dessa fått dela ödet att »normaliseras» till sammansättningar. Då det nu visar sig, att detta skett med orätt i fråga om den ena gruppen, så är det en icke mindre naturlig slutsats, att detsamma gäller även om den andra. Þorsteinn Kuggason måste vara en lika oriktig skrivning som Þorsteinn Þorkelsson skulle vara, ifall mannen bure detta tillnamn. I ena som i andra fallet bekräftas också slutsatsens riktighet lika avgjort genom handskrifternas vittnesbörd, för så vitt

man kan döma av de allt för fåtaliga noggranna avtryck, som för närvarande äro att tillgå.

Det är, såsom förut antytt, sannolikt, att den felaktiga normaliseringen av sammansatta ord icke inskränker sig till de arter av äfternamn, som i det föregående behandlats. Det synes med fog kunna sättas i fråga, huru vida över huvud några sammansättningar med genitiv som första led ännu funnos i de västnordiska språken t. eks. på 1200-talet. För att kunna yttra sig mera bestämt härom tarvas emellertid utom mera tidsenliga täksteditioner, en noggrannare ock vidlyftigare undersökning än jag för närvarande kunnat åstadkomma. Endast ett par ytterligare anmärkningar må bifogas.

Man möter ofta isländska boktitlar avfattade på följande sätt: *Gunnlaugssaga ormstungu, Bárðarsaga snæfellsás, Þorsteinssaga hvíta, Óláfssaga Tryggvasonar.* Dessa äro fullkomligt analoga med sådana släktledningar som t. eks. *Markús Gíslason Þórðarsonar Úlfssonar.* Det sista ordet i dem alla utgör en närmare bestämning till begynnelseleden i de förmenta sammansättningarna Gunnlaugssaga etc. Likadant är påtagligen förhållandet med sådana uttryck som *Jónsmessa baptistæ, tveggia-postula-messa Philippi ok Jakobi.* Man kan ju vänja sig vid dessa språkliga kuriositeter, en isländing finner dem antagligen alldeles i sin ordning, men att den naturliga språkkänslan har svårt att förlika sig med dem, är åtminstone min erfarenhet. Ock detta är för visso icke utan skäl.

En ordgrupp, som förtjänar uppmärksamhet ock närmare undersökning, är slutligen de icke fåtaliga, mäst isländska ortnamn, vilkas förra del utgöres av ett adjektiv i svag form, t. eks. *Breiði fiǫrðr, Mióvi fiǫrðr, Fagri dalr, Langi dalr, Rauði sandr, Mikli garðr, Bratta hlíð, Rauða skríða, Fagra brekka, Liósa vatn, Helga fell, Niǫrva sund.* Det är tydliga tecken till, att dessa adjektiver en gång undergått böjning på vanligt sätt, således *Breiði fiǫrðr*, men *i Breiða firði, Rauða skriða* men pl. *Rauðu skriður.* Böjningen är emellertid icke bibehållen i orubbat skick. Ändelsen *-a* visar benägenhet att uttränga de övriga. Dessa ortnamn synas

sålunda vid tiden omkr. 1300 vara *på väg* att övergå till sammansättningar, men så länge böjning av begynnelseleden kan spåras, är denna process tydligen ännu icke fullbordad. Särskrivning användes också i detta fall med stor konsekvens i äldre isländska handskrifter. I Codex Frisianus skrives t. eks. överallt (omkr. 25 gånger) *Mikli garðr* såsom två ord. Likaså *Niorva sund*, aldrig *Niorvasund* såsom i editionen 1871. De undantag i fråga om särskrivning, som stundom förekomma även i noggranna täkstavtryck, bero utan tvivel ofta på missuppfattning av de gamle skrivarnes mening. Till följd av den stränga sparsamheten med utrymmet är nämligen ordskillnaden så knapphändigt angiven, att det mången gång är svårt att avgöra, huru vida sär- äller sammanskrivning åsyftas. I sådana fall hava utgivarne helt visst i allmänhet bestämt sig för det senare alternativet, i tanke att orden rätteligen äro sammansättningar, under det enligt min mening ett rakt motsatt resonnemang ock tillvägagående är det riktiga.

Om *l* och *r* i tyskt talspråk.

En fonetisk studie

af

ELIAS GRIP.

---

l.

Att vid producerande af vokal plus *l* ett glidljud uppstår, då tungan flyttas från vokalens till l:s bildningsläge, är bekant (se Sievers i Pauls Grundriss der germ. phil.[2] s. 289). Man har emellertid nöjt sig med att konstatera detta faktum. I sammanhang med andra fonetiska undersökningar har jag studerat arten och förekomsten af detta glidljud i bildadt tyskt talspråk. Jag har vändt mig till studenter ifrån olika trakter af Tyskland och har under min studietid i Leipzig och Heidelberg funnit många, som med stor tjänstvillighet såsom undersökningsobjekt ställt sig till mitt förfogande.

Såsom man af fysiologiska grunder kunde vänta, uppträder glidljudet hörbart i regeln endast efter lång vokal och diftong. Med afseende på *kvaliteten* är glidljudet beroende af föregående vokal. Efter *ī* har jag öfverallt funnit glidljud med klangfärgen af slutet *e*, t. ex. *špī*^{e}*l* Spiel, *fī*^{e}*l* viel. Efter öfriga vokaler samt diftonger är glidljudet med afseende på dess kvalitet närmast att identifiera med den reducerade med 'murmelstimme' uttalade slutljudande vokalen i Knabe, t. ex. *bəfē*^{ə}*l* Befehl, *ö*^{ə}*l* Öl, *gəfǖ*^{ə}*l* Gefühl, *štū*^{ə}*l* Stuhl, *wō*^{ə}*l* wohl, *wā*^{ə}*l* Wahl. I Rhenprovinsen och Baden har jag funnit glidljudet hafva kvaliteten öppet *e* (*ä*) efter *ü*, *ö* och *e*.

Med afseende på *hörbarheten* är glidljudet hufvudsakligen beroende på det följande *l:s* ställning. Vi kunna särskilja följande fall:

I. Lång vokal + *l*.

1) *l* (föregånget af betonad vokal) står i slutljud. I denna ställning är glidljudet fullt hörbart, t. ex. *štīᵉl* Stiel, *hēᵊl* Hehl, *štūᵊl* Stuhl, *hōᵊl* hohl, *štāᵊl* stahl, så i provinsen Sachsen, Weimar, Rhenprovinsen, Baden m. fl. orter.

2) *l* står i inljud.

a) efter *l* följer vokal. I detta fall blir glidljudet mindre hörbart, t. ex. *špīᵊ̣lə* Spiele, *štīᵊ̣lə* Stiele, *wǖᵊ̣lə* wühle, *štūᵊ̣lə* Stuhle[1]. Starkast reduceradt har jag iakttagit det hos mina sagesmän från Rhenprovinsen och Heidelberg. Glidljudets reduktion i ord af typen *špīᵊ̣lə*, där *l* efterföljes af svagtonig vokal, beror enligt min uppfattning på att den föregående vokalen är kortare än i former af typen Spiel, där *l* står i slutljud. Jag har ej med instrument företagit några mätningar, men har vid noggrann observation tyckt mig finna, att vokalen i ord af den första typen 'Spiel' är längre än motsvarande vok. i tvåstafviga ord af typen 'Spiele'. Angående det fall, då den efter *l* följande vokalen synkoperas, se följande moment.

b) efter *l* följer konsonant.

α) slutljudande kons. nämligen *-t*, eller *-n* i ändelsen *-en* där *e* synkoperats. Här är glidljudet fullt hörbart, t. ex. *špīᵉlt* spielt, *fēᵊlt* fehlt, *fǖᵊlt* fühlt, *hōᵊlt* holt, *štēᵊln̥* stehlen, *fǖᵊln̥* fühlen, *hōᵊln̥* holen. I Baden (Heidelberg och Eppingen) har jag hört glidljudet före *lt*, *-ln̥* starkare än före slutljudande *l*.

β) inljudande konsonant. Då *l* följes af förbindelsen *-tn̥* (< *-ten*), kvarstår glidljudet oförändradt, t. ex. *špīᵉltn̥* spielten, *fēᵊltn̥* fehlten, *wǖᵊltn̥* wühlten, *hōᵊltn̥* holten, så äfven på de flesta håll, då *l* följes af *-te*, t. ex. *špīᵉltə* spielte, *hōᵊltə* hohlte. Blott hos min sagesman från Nordhausen (provinsen Sachsen) tyckte jag mig märka reduktion af glidljudet i ord af typen 'spielte, fühlte, holhte', där *lt* följes af svagtonig vokal.

[1] En punkt under ett ljudtecken betecknar reduktion.

II. Diftong + *l*.

Äfven efter diftong utvecklas framför *l* ett glidljud, och här är uttalslatituden större än efter vokal, nämligen från ett knappt hörbart glidljud till stafvelsebildande vokal. Med afseende på kvaliteten har jag öfverallt iakttagit *ə*. Glidljudets hörbarhet är på vissa håll olika efter olika diftonger. Från Weimar har jag hört *fei*^{ə}*l* feil, *tei*^{ə}*l* teil, med svagt glidljud efter *ei*, men sådana ord som *fau*^{ə}*l* faul, *pau*^{ə}*l* Paul, *gəheu*^{ə}*l* Geheul med tydligt utprägladt glidljud.

Samma företeelse, som ofvan omnämnts, reduktion af glidljudet, då svagtonig vokal följer efter *l*, förekommer äfven vid förbindelsen diftong + *l* på de flesta håll, t. ex. *tei*^{ə}*lə* teile, *heu*^{ə}*lə* heule, *keu*^{ə}*lə* Keule (Nordhausen, Heidelberg, Karlsruhe). I Duisburg i Rhenprovinsen är glidljudet ytterst svagt efter diftongen *eu*, svagare än efter *ei*.

Då konsonant (*t* eller *n̥* < *en*) följer efter *l*, blir glidljudet mera hörbart, än då *l* står i slutljud, och öfvergår i vissa fall till fullt urskiljbar vokal. Min sagesman från Weimar, hvilken uttalade *fei*^{ə}*l*, *tei*^{ə}*l*, med reducerad glide (se ofvan), uttalade med fullt hörbart glidljud sådana former som *fei*^{ə}*lt* feilt, *tei*^{ə}*lt* teilt, *hei*^{ə}*ltə* heilte, *kei*^{ə}*ln̥* keilen. Efter *eu* (*oy̥*) och *au* förstärktes glidljudet till stafvelsebildande vokal, t. ex. *heuəltə* heulte, *heuəln* heulen, *seuəln* Säulen, *fauəlt* fault, *mauəlt* mault. Dylik förstärkning af glidljudet före *l* + kons. äger rum oberoende af föregående diftongs kvalitet flerstädes inom det tyska språkområdet, så Frankfurt a. M., Karlsruhe. Från några orter har jag antecknat glidljud framför *lt*, vokal däremot framför *ln* < -len och *ltn̥* så Heidelberg, Duisburg (i Rhenprov.), t. ex. *fei*^{ə}*lt*(*ə*) feilt(e), *heu*^{ə}*lt* heult, *mau*^{ə}*lt* mault, men *heuəln* heulen, *seuəln* Säulen, *fauəln* faulen, *mauəln* maulen, *heuəltn̥* heulten, så Heidelberg, Duisburg (Rhenprov.). I förbindelsen -*ln̥* (-len) förlorar *n*, då vokal utvecklas framför *l*, sin egenskap af att vara stafvelsebildande. Då glidljudet däremot ej öfvergått till vokal, är *n* sonant. Så har jag antecknat med tydlig glide och sonantiskt *n* från Eppingen i Baden exempelvis *eu*^{ə}*ln̥* Eulen, *heu*^{ə}*ln̥* heulen, *kei*^{ə}*ln̥* keilen.

---

r.

Till de glidljudsföreteelser före *l*, som i det föregående behandlats, finnes äfven före *r* vissa analogier. I den fonetiska litteraturen är flerstädes omtaladt, att slutljudande *r* och *er* öfvergå till ett *æ*- *ə*- eller *a*-liknande ljud och att denna företeelse vinner allt större utbredning (se Vietor Elemente der Phonetik § 48 anm. 3, § 93). Enligt Bremer uppträder denna företeelse såväl vid dentalt som uvulärt r (se Deutsche Phonetik s. 134). Som bekant förlorar tungspets-r-et numera i Tyskland allt mera terräng och är inskränkt till den nordligaste delen af språkområdet. På de trakter, ifrån hvilka jag samlat iakttagelser, nämligen Berlin, provinsen Sachsen (Nordhausen), Rhenprovinsen (Duisburg), Leipzig, Weimar, München, Frankfurt a. M., Baden (Heidelberg, Eppingen, Karlsruhe) förekommer endast uvulärt *r*. Vid mina undersökningar på detta område, har jag funnit, att utlösandet af ett glidljud eller 'vocal murmur' icke är bundet vid r:s ställning i slutljud samt att kvaliteten af det uppkomna, vokaliska ljudet influeras af den närmast föregående starktoniga, långa vokalen. På de flesta håll har jag i bildadt umgängesspråk tyckt mig urskilja ett visserligen starkt reduceradt *r* i slutljud, detta i motsats till resp. trakters folkmål, där slutljudande *r* fullständigt försvunnit, så t. ex. Heidelberg talspråk *hī*^{æ}*ṛ* hier, Dossenheim utanför Heidelberg *hīa*.

I) *r* står i slutljud.

Efter *i* varierar glidljudet till sin kvalitet mellan slutet *e* och öppet *ä* (*a*). Slutet *e* har jag blott iakttagit i Weimar, t. ex. *hī*^{e}*ṛ* hier. Det vanligaste är *æ* (landsmålsalf. *æ*), så i Nordhausen, Duiisburg, Karlsruhe. Öppet *e* (*a*) förekommer i Frankfurt a. M., öppet ä (*a*) i Eppingen i Baden (se härom nedan).

Efter *e* har glidljudet på de flesta ställen klangfärgen af *æ*, så i Nordhausen, Duisburg, Frankfurt a. M., Karlsruhe, t. ex. *mē*^{æ}*ṛ* mehr, *hē*^{æ}*ṛ* Heer. Min sagesman från Weimar hade ett något slutnare ljud *lē*^{a}*ṛ* leer.

Efter *ü*, *ö* är glidljudet i allmänhet *æ*, t. ex. *tǖ*^{æ}*ṛ*, *dafǖ*^{æ}*ṛ*, tür,

dafür, så Nordhausen, Frankfurt a. M. m. fl. st. I Weimar är glidljudet kanske närmast att återgifva med *ə*, t. ex. *fǖ^{ə}ṛ*, *gəhȫ^{ə}ṛ*, für, Gehör.

Efter *o* har glidljudet oftast klangfärgen af öppet *ä* (*a*), t. ex. *ō^{a}ṛ* ohr, *tō^{a}ṛ* Tor. *a*-ljud (landsmålsalf. *a*) har jag tyckt mig iakttaga i Karlsruhe, *ɔ* i Frankfurt.

Efter *u* får glidljudet valören af öppet *ä* (*a*), t. ex. *flū^{a}ṛ*, *ū^{a}ṛ*, Flur, Uhr, så i Weimar, Nordhausen, Duisburg. I Karlsruhe har jag tyckt mig finna en dragning åt det grumliga vokalljud, som i landsmålsalfabetet tecknas *ɐ*, t. ex. *nū^{ɐ}ṛ* nur, *flū^{ɐ}ṛ* Flur.

I Eppingen i Baden har det slutljudande *r* fullständigt reducerats, och den i dess ställe uppträdande vokalen har blifvit öppnare än i de mål, som ännu bibehålla en rest af *r*. Efter *i, e, ü, ö* är den i stället för *r* uppträdande vokalen öppet *ä* (*a*); efter *u, o* är den *a*, t. ex. *hīa* hier, *ēa* er, *tǖa* tür, *gəhȫa* Gehör, *nūa* nur, *fōa* vor.

Efter *a* reduceras öfverallt det följande *r*, men något glidljud har jag ej kunnat iakttaga. På grund af att det kvalitativt står *a* så nära, sammanfaller det med denna vokal och verkar härigenom öfverlängd på *a*, t. ex. *b.āṛ* baar, *h.āṛ* Haar.

Efter svagtonig vokal i ändelsen *-er* är *r* likaledes starkt reduceradt; *e* i ändelsen *-er* får på de flesta håll klangfärgen af öppet *ä* (*a*), t. ex. *kindaṛ* Kinder, *fātaṛ* Vater.

II) *r* står i inljud (efter starktonig vokal eller diftong). Jag har äfven i detta fall flerstädes konstaterat förekomsten af ett glidljud, ehuru (efter vokal) ej så tydligt som framför slutljudande *r*. Intervokaliskt *r* reduceras ej.

1) *r* följes af (svagtonig) vokal. I detta fall är glidljudet flerstädes till sin kvalitet slutnare, än då *r* står i slutljud. Så är i Duisburg glidljudet ett slutet *e* före *r* + vok., t. ex. *tī^{e}rə* Tiere, *štī^{e}rə* Stiere, jfr i samma mål *tī^{æ}ṛ* Tier, *štī^{æ}ṛ* Stier. Jfr. Eppingen (Baden) *tī^{a}rə*, *štī^{a}rə*, däremot *tia*, *štīa* Tier, Stier. I Pfalziska folkmålet, där slutljudande *r* efter lång vokal öfvergår till *a*, har glidljudet före intervokaliskt *r* vokalfärgen *ə*, t. ex. *tī^{ə}rə*, *štī^{ə}rə* : *tīa*, *štīa* Tier, Stier.

Efter *o* har jag tecknat *ə* i *bō*^{ə}*:rə*, men *ɑ* i *ō*^{ɑ}*ṛ* ohr från Weimar. Här är äfven glidljudet reduceradt framför intervokaliskt *r*. Dylik reduktion har jag äfven funnit i Nordhausen efter lång vokal, t. ex. *fǖ*^{ɑ}*ṛə* führe, *tȫ*^{ɑ}*ṛiçt* töricht, jfr *fǖ*^{æ}*ṛ* für, *gəhȫ*^{æ}*ṛ* Gehör. Efter diftong däremot är glidljudet fullt hörbart: *seu*^{ə}*rə* Säure, *feu*^{ə}*riç* feurig. Så äfven Duisburg. Reduceradt *ə* efter diftong har jag blott hört från Frankfurt a. M., t. ex. *seu*^{ə}*:rə* Säure, *trau*^{ə}*:riç* traurig.

I det fall, då *r* följes af ändelsen *-en*, märkes följande olika utvecklingsmöjligheter:

a) ändelsens *ə* kvarstår, och *r* föregås af ett något reduceradt glidljud *ə*, t. ex. *fǖ*^{ə}*:rən* führen, *ū*^{ə}*:rən* Uhren, *gəbō*^{ə}*:rən* geboren (Duisburg).

b) ändelsen *ə* bortfaller, *n* blir sonant, och ett hörbart glidljud utvecklas framför *r*. Detta är det vanligaste, t. ex. *ē*^{ə}*rn̥* ehren, *hȫ*^{æ}*rn̥* hören, *fǖ*^{ə}*rn̥* führen (Nordhausen), *gǣ*^{ə}*rn̥* gären, *bəkē*^{ə}*rn̥* bekehren, *fū*^{ə}*rn̥* fuhren (Karlsruhe). I Frankfurt a. M. är glidljudet något reduceradt.

c) ändelsens *ə* bortfaller; glidljudet förstärkes till fullständig vokal, och det slutljudande *n* blir kons. Där *r* föregås af lång vok., har jag iakttagit denna utveckling endast hos min sagesman från Weimar samt i den pfalziska dialekten, t. ex. *fərmēərn* vermehren, *hȫərn* hören, *stöərn* stören, *fūərn* fuhren, *ərfrōərn* erfroren (Weimar); *hēɑrn* hören, *stēɑrn* stören, *ōɑrn* Ohren (Pfalz. dial.). Efter diftong förekommer denna förstärkning af glidljudet till fullständig vokal flerstädes. Jag har hört t. ex. *seuərn* Säuren, *sauərn* sauren, *teuərn* teuren från Nordhausen, Heidelberg, Frankfurt a. M. m. fl. ställen. I Duisburg har glidljudet utvecklats till vokal och ändelsens *ə* samtidigt bibehållits, t. ex. *sauərən* sauren, *seuərən* Säuren, *teuərən* teuren.

2) *r* följes af konsonant.

a) konsonanten står i slutljud. I detta fall utvecklas före *r* ett glidljud kanske ej så starkt, som då *r* står i slutljud, men dock hörbart nog. *r* är ofta reduceradt. T. ex. *študī*^{æ}*ṛt* studiert, *hē*^{æ}*ṛt* Herd, *wē*^{æ}*ṛt* wert, *fē*^{æ}*ṛs* Vers, *hȫ*^{æ}*ṛt* hört, *fǖ*^{æ}*ṛt* führt, *gəbū*^{æ}*ṛt* Ge-

burt, *bō*^{a}*ṛt* bohrt. (Nordhausen, Weimar[1], Karlsruhe, Duisburg). I Eppingen i Baden har *r* fullständigt reducerats, och den i dess ställe uppträdande vokalen har klangfärgen af *a* (landsm.alf. *a*), t. ex. *wēat* Wert, *fḛat* fährt, *hȫat* hört, *bōat* bohrt. I olikhet mot hvad annorstädes är fallet förekommer i detta mål (Eppingen) glidljud äfven efter kort vokal, t. ex. *do*^{a}*t* dort, *fo*^{a}*t* fort, *mo*^{a}*t* mord, *o*^{a}*t* ort.

Efter *a* förekommer i allmänhet ej glidljud blott reduktion af *r*, t. ex. *bāṛt* Bart, *āṛt* Art, *fāṛt* Fahrt och åtminstone på vissa trakter, så Duisburg, Nordhausen, öfverlängd af *ā*. Blott i Eppingen, där *r* fullständigt försvunnit, har jag efter *ā* tyckt mig observera ett svagt glidljud, t. ex. *bā*^{ə}*t* Bart, *fā*^{ə}*t* Fahrt.

b) konsonanten står i inljud. Om efter konsonanten följer vokal eller stafvelsebildande konsonant, blir glidljudet reduceradt och *r* fullkomligt hörbart, t. ex. *ē*^{æ}*ṛdə* Erde, *lē*^{æ}*ṛtə* lehrte, *hȫ*^{æ}*ṛtn̥* hörten, *bō*^{æ}*ṛtn̥* bohrten, *fē*^{æ}*ṛsə* Verse, *wē*^{æ}*ṛdn̥* werden, så Nordhausen, Duisburg m. fl. ställen.

Reduktion af glidljudet inträder äfven vid sammansättning i sådana fall som *natu*^{a}*ṛgemäs* naturgemäss, *fərkē*^{æ}*ṛsmittel* Verkehrsmittel, *fō*^{a}*ṛgang* Vorgang.

[1] Weimar *bō*^{æ}*ṛt* bohrt.

En finsk metates i lånord.

Af

K. B. WIKLUND.

Det är en allmänt känd sats, att i finskan intet ord kan eller kunnat börja med två konsonanter. När sålunda ett urnordiskt **skauniz* skulle lånas, måste den första konsonanten bortfalla och resultatet blef den finska formen *kaunis* »skön».

Sedan länge tillbaka har man emellertid också känt vissa undantag från denna uddljudsregel, icke blott sådana fall som f. *provasti* jämte *rovasti* »prost», där ett *pr-* i ett tämligen nytt lånord kunnat förbli oförändradt, utan äfven fall af en mera invecklad och egendomlig art. Sålunda jämför redan Lönnrot i sin stora finsk-svenska ordbok (1866—80) f. *kalpa* »slag- l. huggsvärd, kort svärd, sabel, stridsyxa; glaf» med sv. *glaf*; f. *palsta* »afskuret stycke, långt och smalt stycke, skifva; hjullöt, löt, skena; hyllbräde; skifte, andel af jordstycke, teg» med ryska *plast* »die Hälfte von einem gespaltenen Fische; (bei den Fischern auf der Wolga:) acht Werschok langer Sandart [gös]; das Stück, die Scheibe, Scherbe»; f. *pilkkiä* »blinka fortfarande, tindra» med sv. *blinka*; f. *pulkka* »träplugg, -tapp l. -pinne, nystpinne, bult» med sv. *plugg*. I sitt arbete om »De vestfinska språkens kulturord» 1871 har Ahlqvist förutom *kalpa* omnämnt f. *kilpi* »sköld», hvilket är »identiskt med fn. *hlíf* sköld (lat. *clipeus*), hvaraf det finska ordet uppkom till följe af ljudlagar, hvilka vi finna iakttagna äfven i andra ordlån, gjorda från de skandinaviska språken».

I *kalpa, kilpi* etc. har sålunda icke något konsonantbortfall egt rum, utan i stället har den andra konsonanten, i de anförda orden öfverallt *l*, bytt plats med den följande vokalen.

I »Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske» 1869 omnämner Thomsen väl icke de nyss anförda orden, men framdrager i stället ett par andra exempel (s. 59): »En omsætning (eller indskydning af en selvlyd) synes at have fundet sted i *perjantai* fredag, *vahto* skum (got. *waþo* ɔ: *hvaþo*), og måské i *pilkka* plet (*flekkr*)» och s. 140: »*parras* gen. *-rtaan* f. margo e. c. navigii, ora e. c. amnis — — — — formodentlig ved omsætning = oht. *prart* m. — — — —, grundform **brazda-s*». Från sammanställningen *vahto: hwaþô*, hvilken säkerligen är oriktig (Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria, s. 203 f.), kunna vi här bortse. Af exemplen *perjantai* och *parras* framgår, att metatesen jämte *l* äfven kan träffa *r*, således de bägge ljud, som framför alla andra pläga i allehanda språk vara utsatta för metateser af olika slag, och vi kunna alltså närmare precisera företeelsen genom att tala om en likvidametates i lånord.

I senare tid har ingen närmare sysselsatt sig med denna fråga, utan man har utan vidare ansett metatesen vara synnerligen sällsynt och sporadisk eller t. o. m. endast skenbar, såsom då Mikkola, Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen sprachen, Helsingfors 1894, s. 60 säger, att sammanställningen *pilkka*: *flekkr* är mycket osäker och att *e* i *perjantai* motsvarar en nordisk svarabhaktivokal af samma art som de i runstenarnas *warait, ƀariutiþ* etc. förekommande. Jfr också Saxén i Svenska Landsmålen XI, 3, s. 21 (54:de häftet) och i Virittäjä 1897, s. 62 f.

Vid en närmare granskning af finskans ordförråd märker man emellertid snart, att denna metates ingalunda är så sällsynt och sporadisk och ännu mindre skenbar, utan i stället ganska vanlig och under vissa förutsättningar så ofta återkommande, att man t. o. m. vore frestad att kalla den ljudlagsenlig. Bland de nordiska lånorden i finskan finner man nämligen följande säkrare exempel på likvidametates efter uddljudande konsonant:

f. *hirnua* »gnägga, vrenskas; gapskratta»; karel. och olon. »nysa»; estn. *hirnuma, hirnma* »wiehern; laut und übermässig lachen (bes. spottend, aus Schadenfreude)» = fisl. *hrína* »udstøde en uartikuleret, men stærk og gjennemtrængende dyrisk Lyd», t. ex. om svin, sto, höna; äfven *hrinr* m. »stærk, gjennemtrængende Lyd, som man kan høre visse Dyr udstøde, navnligen Svin»; no. *rina* som ein Gris. Jfr Saxén, Virittäjä 1897, s. 63.

f. *kalpa,* gen. *kalvan* »slag- l. huggsvärd, kort svärd, sabel, stridsyxa; skafjärn, skrapjärn, skrapa, skäktknif»; häraf afledda verben *kalvata, kalpaan* »skäkta» och *kalpia, kalvin* »skafva, skäkta» samt *kalpoa, kalvon* »gnaga, skafva» och ur verben ett subst. *kalvin,* dial. *kalpin,* gen. *kalpimen* »skafverktyg, skafjärn, skrapknif, skafknif, skäktknif l. -träd, träknif»; ett liknande, troligen inhemskt verb är *kalvaa, kalvan* »gnaga, knapra, skafva, skäkta etc.», hvarur ett subst. *kalvin,* gen. *kalvimen* med samma betydelse som *kalvin, kalpimen*; sammanblandning sålunda lätt. Såsom redan Lönnrot påpekat, är detta ord att jämföra med sv. *glafven, glaf,* fsv. *glavin, glævia, glavia, glava,* fisl. *glafel, glefja,* da. *glavind* etc. De nordiska orden betyda likväl icke »svärd», utan »spjut», och där den förra betydelsen någon gång förekommer, såsom i svenska och danska, är den sen och kanske inkommen genom nyare franskt inflytande. I de romanska språken, från hvilka ordet inkommit till de germanska, har det likväl äfven i gammal tid här och där haft betydelsen »svärd» och det är sålunda icke osannolikt, att äfven denna betydelse kunnat i forna tider tränga upp till norden. I hvilket fall som hälst tycks lånet till finskan ha skett i gammal tid, enär det nordiska *v* annars icke gärna hade återgifvits med *p,* utan med *v.* På gammalt lån häntyder också den finska biformen *kalpio* »sabel, svärd» med sitt *p* och sitt *a*, hvilket man hälst ville återföra till den ännu icke omljudda grundformen till fsv. *glævia*, fisl. *glefja.*

f. *kalppa,* gen. *kalpan*; dial. *kalpa,* gen. *kalvan* »svinklafve» = sv. *klafve,* fsv. *klavi* (*klævi*) »klafve 1) hvarmed kreaturen bindas vid krubban, 2) som sättes på svin», fisl. *klafi* »i Alm. alt

hvad der er tvekløftet, men i Besynderlighed Klave som lægges om Koens Hals for derved at binde den i Baas». Att döma af f. *pp, p* = nord. *v* synes lånet ha skett i gammal tid.

f. *kalppa,* gen. *kalpan* »någonting motbjudande (t. ex. kött af kreatur, som blifvit dödadt af varg l. tjuf)» torde böra jämföras med fisl. *glap* n., *glǫp* f. »Utilbørlighed».

f. *karmas, karmea, karmia, karmias* »kärf, frän, besk; bister, vresig, butter, gramse, surmulen, ogunstig»; estn. *karm, karme, karmikas* etc. »rauh, straff, hart, streng (von Haaren, Wolle, Flachs, vom Wetter)» = fsv. *gramber*, fisl. *gramr* »vred, gramse, förskräcklig». Det slutande *-s* i ett par former synes häntyda på urnordiskt lån.

f. *karseerata* »grassera, trakassera; karbasa» = sv. *grassera* är ett exempel på i nyaste tid skedd metates.

f. *kelteet* plur. »kläder» (Lönnrot s. v. *kelle*) och *kelsi,* gen. *kelsin* »klädesplagg» har en påfallande likhet med sv. *kläder* och är säkerligen lån. Ändelsen *-eet* (< *-ehet* < *-eset* eller kanske *-ezet*) är ålderdomlig och synes förutsätta mycket gammalt lån, hvilket återigen motsäges af det omljudda *e*. Den är då kanske inkommen ur det vanliga ordet för kläder: *vaatteet* plur., äfven det ett nordiskt lån.

f. *kilpi*, gen. *kilven* »sköld», estn. *kilp,* gen. *kilbi* »Schild, Blechplatte», redan hos Ahlqvist = fisl. *hlíf* fem. »Beskyttelsesmiddel mod hvad der kan tilføie en Skade, især mod Fiendens Angrebsvaaben; Skjold i Besynderlighed». Lånet är urnordiskt, hvilket visas af f. *k* < nord. *h* = *ch* (andra ex. hos Thomsen s. 57).

f. *kolkka,* gen. *kolkan* och *kolkko,* gen. *kolkon* »skälla» samt *kulku,* gen. *kulkun* »bjällra» (dimin. *kulkunen* »bjällra, liten ringklocka; en större bjällra; kurirklocka») böra jämföras med fsv. och fisl. *klokka, klukka* »klocka». Möjligen äro de dock snarare att föra till de ljudhärmande *kolkata, kolkkaa, kolkkua* etc. »klappa, bulta». Det finska *kulku* återfinnes äfven i lapskan under formen (Norska Finmarken) *golkka* »Dombjælde».

f. *kulppo* »på halsen af en arg oxe upphängdt, till knäna

räckande trästycke» (Lönnrot, Lisävihko) är lånadt från nord. *klubba,* hvilket åtminstone i svenska dialekter bl. a. har samma betydelse, som det finska ordet.

f. *kursata* »krusa, vara ceremoniös», ett nytt lån ur sv. *krusa.* Jfr Saxén i Virittäjä 1897, s. 62.

f. *kyrmy* »krum l. konvex böjning» (*kyrmyniska* »kroknacke», epitet åt abborren) måste jämföras med nord. *krum* (tyskt lån).

f. *kyrpä,* gen. *kyrvän,* estn. *kürb* l. *kürw,* gen. *kürwa* »membrum virile» = isl. *skrípr, helliskrípr* idem.

f. *kärtty,* gen. *kärtyn* och *kärty,* gen. *kärryn* »otålig, knorrig, knottrig, vresig», *kärtyinen* »otålig, snarsticken, vresig», (Lisävihko) *kärtäs,* gen. *kärttään* »gnällande, marrande, kältande person», *kärtsä* »vresig, ondsint, arg» = sv. dial. *grätten,* no. *gretten* »vranten, ærgerlig stemt; lidt stødt eller misfornøiet». Äfven ett verb: f. *kärttää, kärtän* »gnällande tigga, plåga med bedjande, marra på, bedja idkeligen, kälta, be, bjuda, pracka, pockande fordra, pocka, afplåga», jfr fisl. *grettast* »grine, vise Tænder af Vrede eller Arrighed», no. *gretta* »knurre, være vranten».

f. *parras,* gen. *partaan* »brädd, rand, kant, list, reling», estn. *parras,* gen. *parda* »erhöhter Rand, Schiffsbord, Wolkenrand am Horizont» är lånadt ur ett urn. **braððaz,* sv. dial. *bradd* f., no. dial. *bradd* n., f., ags. *breard* mask., fht. *brart* mask. »brädd», en afljudsform till **brеððaz,* sv. *brädd* (Tamm, Etym. sv. ordb. s. v. brädd; Thomsen s. v. parras). Det af Thomsen ibid. och Berøringer mellem de finske og de baltiske Sprog, s. 162 anförda f. *paarre,* gen. *paarteen* »fåll, kant, bräm» är säkerligen en afledning af *paartaa, paarran* »fålla, kanta, sy bräm å kläder, bräma», likaså det motsvarande lapska (Malå) *pàrᵉt,* ack. *partˋəgau* (ˋ betyder halflängd) »bräm af hundskinn nedomkring pels» af *partˋət* (*a*-stam) »sätta bräm på pels» (Qvigstad, Nord. Lehnwörter im Lapp., s. 101), och kan sålunda knappast höra samman med f. *parras* eller vara, såsom Thomsen föreslår, lånadt från lett. *bārkste* »der Saum am Kleide».

f. *perjantai* »fredag» blir genom konstaterande af metates

något klarare än förut (jfr Mikkola, s. 60; Saxén, s. 21), i det att svårigheterna med *per-* därigenom försvinna. Den finska formen skulle då närmast motsvara ett nord. **frējandag--*. Ur finskan har ordet i så gammal tid lånats till lapskan (*bærjedak* m. fl. former), att dess *nt* kunnat deltaga i assimileringen till *dd* (som sedermera förkortats, men efterlemnat spår i den »förmildrade stamkonsonanten») och dess *a* deltaga i den urlapska eller åtminstone samlapska öfvergången till *e*. Till finskan bör således ordet ha kommit i ganska gammal tid, kanske redan för-fornsvensk, och dess *e* skulle sålunda möjligen kunna tjäna som bevis för tillvaron af en gammal, samnordisk öfvergång $\bar{\imath} > \bar{e}$ före *a* (Brate, Vestm. Ljudl., s. 11 f.; Noreen, Aschw. Gr. § 115, anm. 4). Finskans *j*, som äfven återgifves af den lapska formen, tyder kanske därpå, att ordet kommit till de nordiska språken från en källa med spirant mellan de båda vokalerna, således ags. *frîg(e)dæg*, ej fht. *frîatac*. Eljes måste detta ha sitt ursprung i ett nordiskt hiatusfyllande *j*, hvilket dock kanske icke kan räcka så långt upp i tiden (Bugge, Arkiv IV, 123; Noreen, Aschw. Gr. § 328, 1 a; Aisl. Gr.[3], § 302). Finskans *n* förblir emellertid oförklaradt. I de nordiska formerna återfinnes det ingenstädes och att med Saxén häntyda på fht. *pferintac* synes mig väl djärft. Det fins då, så vidt jag kan se, icke någon annan utväg än att antaga inflytande från söndagens och måndagens namn, *sunnuntai* och *maanantai*, hvilka torde gå tillbaka till urnordiska former med bibehållet *n* (fsv. *sunnudagher*, Reinius, Ups. Univ. Årsskrift 1900, 4, s. 55; *mānadagher*). Äfven lördagens namn, *lauvantai* (och hos Renvall *lauvontai*), innehåller ett oklart *n*, hvilket Thomsen kanske med rätta anser vara finskt genitivmärke. Någon nominativ **lauka* eller **lauko* är emellertid icke belagd i finskan, men får väl supponeras ur det votiska *laukopäivä* »lördag». Något *d* (Noreen, Svenska etymologier, s. 42) kan icke spåras i de finska formerna af detta ord.

f. *perma* l. *permu* »under boskapens hud förekommande larv af styng l. broms, liknande hvit jordmask; knöl på djurs kropp, innehållande sådan larv» (att döma af Renvalls lexikon tycks

ordet äfven ha kunnat betyda bromsen själf, »oestrus bovis»); gammalt lån ur en *s*-lös biform till nord. *broms, bröms, bremse,* etc., jfr fht. *bremo* m., fsax. *bremmia* f., etc. Ett besläktadt ord är f. *paarma* eller *parma,* estn. *parm,* gen. *parmu* eller *pārm,* gen. *pārmu* »broms»; norsklapska *boaro,* Malå *porrävə* id.; mordv. *promo, puromo,* (Ahlqvist) *burym* id.; tscherem. *púrmo, pormo, parmö, pārmā,* (Ramstedt) *pa·rmα* id.; vogul. *pällim, pālem, palėm* id.; ostjak. *pūrim, pēdem, pētem* id. (t. o. m. i samojediskan: *pil'o, pil'u, pilu'* id.). Detta kan emellertid icke vara lånadt ur de germ. språken, utan är snarare att uppfatta som ett iranskt lånord, jfr sanskr. *bhramara-* »bi» (sammanställningen gjord redan af Europæus, Suomi II, 7, s. 26 och Anderson, Studien zur vergl. der ig. und f.-ugr. sprachen, s. 315). Mordvinskans *pr-* beror väl på synkope, jfr Paasonen, Mord. lautl., s. 54, hvarför metatesen här är förfinsk. Ung. *féreg* »mask», vogul. (Ny K. 25: 173) *pērk* påminner om f. *permu,* men då den finska formen så noggrant öfverensstämmer med den germanska, är det säkrare att antaga nordiskt lån, särskildt som alla mellanleder mellan f. och vogul.-ung. saknas.

f. *pilkka,* gen. *pilkan* »märke, tecken, fläck, prick, skottmål» måste (med Thomsen) jämföras med fisl. *flekkr,* fsv. *flækker.* Det finska *i* skulle då härröra från nordiska former utan *a*-omljud (Tamm, Etym. sv. ordb. s. v. *fläck*).

f. *pilkku,* gen. *pilkun* »fläck l. märke i träd i följd af barkens borthuggning, skåra, inskärning, fläck, prick, plätt, stjärna», estn. *walge-pilk,* gen. *-pilgu* »Blässe, Fleck» (*walge* »weiss, hell»); f. *pilkkoa, pilkon* och *pilkkaa, pilkan* »hugga bort trädbarken här och där, slå märken, fläcka, hugga i smått, spjälka, klyfva»; f. *pilkota, pilkkoan* och *pilkuta, pilkkuan* eller *pilkata, pilkkaan* (kanske afledt ur *pilkku*) »slå märken, göra inskärningar, bespränga, pricka, fläcka, göra brokig, hugga smått uti, spjälka, klyfva, sönderstycka». Orden höra tydligen tillsammans med sv. *blecka* »göra ljusa märken på träd genom barkens borthuggande», no. *blika* »mærke med en hvid Plet (Blik)», fsv. *blika* id., no. *blik* n. »en bleg eller hvid Plet, f. Ex. paa en Klippe; ligesaa om Mærker paa

Træer», no. *blekk* m. etc. (Tamm s. v. *blecka* 1). I verben *pilkkoa, pilkota* etc. »spjälka, klyfva» har man därjämte spår af grundformen till sv. *spjälka,* och ha således två olika verb här sammanfallit. Ännu ett tredje element finner man i f. *pilkata, pilkkaan* »glimma, blinka», *pilkkiä, pilkin* »blinka fortfarande, tindra», *pilkkua, pilkun* »blinka, glimta, titta fram» etc., estn. *pilgatama, pilgutama, pilkama, pilkma* »blinzeln», hvartill äfven hör estn. *pilk,* gen. *pilgu* »Blick mit dem Auge, Blinzeln, Schliessen des Auges, Augenblick». Enligt Tamm och Falk & Torp skall det nordiska *blick* i dess nuvarande betydelse vara ett lågtyskt lån, men på grund af estn. *pilk,* som i följd af sitt *-u* och sin metates knappast kan vara nyare tyskt lån, vore man mera benägen att anse det nordiska ordet vara gammalt; i betydelsen »glans» fins ju också ett fisl. *blik* n. Emellertid kunde estn. *pilk* möjligen också vara en afledning ur *pilkma* etc., hvilket jämte de ofvannämda finska verbformerna synnerligen väl öfverensstämmer med fisl. *blika* jämte *blíkja* »glinse, funkle».

f. *pilsu* »tunn spåna, skafspån, rosk» = fisl. *flís* f. (pl. *-ir*), no. och sv. dial. *flís* f. »afrifven sticka, splint, skärfva».

f. *pulkka,* gen. *pulkan* »träplugg, -tapp l. -pinne, nystpinne, bult», *pulkkare* »plugg, pinne», *pulkki,* gen. *pulkin* »stötel; *hevos-p.* en liten stump till häst», *pulkko,* gen. *pulkon* »plugg, tapp, kil», estn. *pulk,* gen. *pulga* »Pflock» = nord. *plugg.* Om grundordet haft *gg* eller *k,* är omöjligt att afgöra ur den finska formen. Lånet är tydligen gammalt.

Antalet af säkra eller sannolika lån med finsk likvidametates är sålunda icke obetydligt. De fonem, som undergått en dylik metates, äro:

bl, br *fl, fr* *gl, gr* *hl, hr* *kl, kr, skr* *pl*	} + kort l. lång vokal + kort l. lång konsonant.

Allt i uddljud. Fonemen *dr, pr, tr* äro visserligen ej företrädda, men man torde väl ändock ha full rätt att antaga, att äfven de skulle vid ett inlån behandlas på samma sätt som *br, gr, kr*. Jag tillåter mig då att tillsvidare uppställa en så lydande regel: I nordiska lånord har ett *l* eller *r* i nordisk förbindelse af uddljudande explosiva eller *f, h* + *l, r* + kort l. lång vokal + kort l. lång konsonant metatiserats med den följande vokalen. Till tiden för inlånandet tages här ingen hänsyn, utan alla lånen behandlas i klump.

Nu följer i ordningen att tillse, huruvida det finnes några undantag från denna regel, äfvensom på hvad sätt de ord förhålla sig, som icke falla under densamma, utan hvilkas *kl, tr* etc. står framför diftong eller framför vokal, följd af två konsonanter.

Det bör då för det första anmärkas, att det i finskan fins en stor mängd ord med uddljudande *kl, kr, pl, pr* och *tr*, som delvis äro inhemska och då vanligen ljudhärmande eller rörelseskildrande, men delvis också nordiska lånord. De flästa hithörande lånorden (*klaari* »klar; kvitt, tom, uttömd, utblottad»; *klassi* »klass» m. fl.; exempel finner man i mängd i Lönnrots lexikon) äro visserligen mycket unga och förekomma kanske mest i vissa dialekter eller samhällsklasser, som stå i lifligare beröring med svenskan och svenskarne, men ett och annat sådant ord måste dock vara betydligt gammalt lån. Särskildt synes detta vara fallet med *klinkka*, gen. *klinkan* »låghalt person», *klinkata, klinkkaan* »linka, halta (när andra benet är kortare); hoppa på ett ben» jämte *linkka*, gen. *linkan* »ostadig l. haltande varelse; slingrig, hit och dit böjd; ojämn (till rörelsen)», *linkku*, gen. *linkun* »halt», *linkata, linkkaan* »gå ostadigt, halta smått» = sv. *linka*. Det uddljudande *kl-* tyckes nämligen här motsvara ett nordiskt *hl-*, hvilket kanske äfven kommer till synes i det lulelapska *slinkas* jämte *linkas* »halt», *slinkut* jämte *linkut* »halta», jfr *slau^e^tjä* »broms» ur urn. **klazia-*, fisl. *kleggi* id.

För det andra finner man också en del ord, som icke ha me-

tates, ehuru deras likvida följes af vokal + kort eller lång konsonant, ej konsonantförbindelse. Sådana ord äro:

f. *lasi, klasi* »glas», hvilket naturligtvis är ett ungt lån.

f. *lato*, estn. *ladu, lado* »lada» = fisl. *hlaða*, fsv. *ladha*. Om ordet vore urnordiskt lån, skulle man vänta ett **kalto*; formen *lato* kan, om man vill göra den nyssnämda regeln undantagslös, förklaras endast om man antager sent, fornsvenskt lån, skedt sedan det uddljudande *h* bortfallit. Hur detta åter skall förlikas med de påfallande mordvinska formerna *lata, lato* »lada», är oklart; likheten mellan de mordvinska och de finsk-nordiska orden beror dock kanske endast på en tillfällighet; jfr Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog, s. 33.

f. *lattia, laattia* »golf» = urn. **flati̯a*, fisl. *flet* »Jordgulvet i Fortidens Huse». Enligt ofvanstående regel skulle man vänta ett **palttia*, men det nordiska *-ti̯-* har väl af finnarne uppfattats som konsonantförbindelse, hvarför metates icke kunnat inträda.

f. *lohi-käärme* jämte (hos Agricola) *louhi-käärme* »drake», jfr *Louhi* ett mytologiskt namn = fsv. *floghdrake*. Det nordiska spirantiska *g* synes ha substituerats medels två på hvarandra följande ljud, kanske en konsonantförbindelse ʒ + *h*, enär stafvelseslutande ʒ alltid utvecklats till *u* i finskan.

f. *lukkari* »klockare», ett tämligen nytt lån.

f. *luode*, estn. *lōe* »uppsjö, flödvatten; flod» = fisl. *flóð* n., *flóðr* f., fsv. *floþ, flödh* f. Säkerligen ett mycket gammalt lån.

f. *lyijy, plyijy* »bly» torde gå tillbaka på ett **plijju*, som äfven kommer till synes i det norsklapska *lagjo*; förhållandet mellan detta (som vore ett nordiskt **bliju* eller **blijō*) och urn. **blīwa-* är mig oklart.

f. *raaka*, estn. *rāg* adj. »rå», jfr fisl. *hrár* < **hrawaz*. Lånet osäkert.

f. *rakut* »byxor» = sv. *brackor*.

f. *rapu, krapu* »kräfta» = sv. *krabba*.

f. *reppu* »ränsel» = sv. *skräppa*.

f. *riimi-sauva,* estn. *rīm* »runkalender» = sv. *primstaf*; kan i följd af sin betydelse ej vara alltför ungt lån.

f. *riimu, kriimu* »grimma» = fsv. *grima.*

f. *riita* »tvist, strid, kif etc.», estn. *rīd* »Streit», spridt i alla vestfinska språk = fisl. *stríð.* Måste vara ett mycket gammalt lån, hvilket bl. a. synes däraf, att gamla finska afledningar därur för mycket länge sedan inkommit i lapskan: f. *riitelen, riidellä* »tvista, gräla» = la. *ritalit* id.

f. *ruokkeet* »byxor» = fsv. *brok,* fisl. *brók.* Att döma af ändelsen ett ganska gammalt lån.

Ibland dessa ord finnas således några otvetydiga undantag från den ofvanstående interimistiska regeln, äfven sådana, som stamma från gammal tid.

Till slut må anföras några exempel på ord med diftong eller vokal + konsonantförbindelse. I dessa eger ingenstädes metates rum, t. ex.:

f. *lanta* »gödsel» < urn. **hlanda,* fisl. *hland.*

f. *lautta* »färja, flotta» = ett i nord. icke belagdt **flauta-* = fht. *flôz,* nord. *flotte.*

f. *leipä,* estn. *leib* »bröd» = urn. ack. sg. **hlaiƀa,* fisl. *hleifr.*

f. *ranta,* estn. *rand* »strand», lånadt ur grundformen till fisl. *strǫnd* fem. eller någon därmed besläktad form.

f. *rauma* »sund, hafsström» < urn. ack. **strauma,* fisl. *straumr.*

f. *rengas* »ring, ögla, länk», estn. *rõnnas* »ring, metallring» < urn. **hringaz,* fisl. *hringr*; det finska *e* (estn. *õ* < *e*) kunde möjligen motsvara ett ännu äldre germ. *e.*

f. *riutta* »lång rad, rad af klippor, refvel, bank; långsträckt sluttning, stenig mark» < urn. **griuta,* fisl. *grjót*; ett ännu äldre lån är afledningen f. *röyteikkö* »stenhölster», hvars *öy* < *eu* visar på urn. *eu.* Hit hör säkert också namnet på Torne stads uthamn, hvilket enligt från Haparanda erhållna uppgifter är *Röyttä,* gen. *Röyttän* (med icke »förmildrad» stamkonsonant, alltså *tt* < *ts*), men som af J. E. Rosberg, Bottenvikens finska deltan, Helsingfors 1895, skrifves *Röyttä,* gen. *Röytän* (s. 22: *Röytänlahti*; alltså med

ursprungligt *tt* = urn. *t*) och i Suomen Museo 1902, s. 57 tecknas i gen. *Röyttään,* alltså nom. **Röytäs*. Enligt erhållna uppgifter består jordmånen där af »sten-ur med grofva stenblock» och det kan således icke lida något tvifvel, att namnet är lånadt. Dess *s*, vare sig det då står före eller efter andra stafvelsens vokal, torde häntyda på gammal *s*-stam. Ordet ser ut att vara lånadt som ortnamn och icke som appellativ, enär det åtminstone för närvarande blott i en sällsynt afledning begagnas i appellativ betydelse. Om det, hvilket jag anser sannolikast, lånats som ortnamn, häntyder detta på urgammal germansk bosättning vid Torneelfvens mynning, en bosättning, som äfven efterlemnat andra spår i dessa samma trakter, åtminstone namnet *Pirkkiö* »Birka», kanske också 1500-talets *Helsingebyn,* numera Kainuunkylä, med allehanda svenska ortnamn i närheten (Oxberg, Hvitaberg, Riksberg m. m.), som göra svensk kolonisation otvifvelaktig. En ordentlig arkeologisk undersökning af trakten skulle säkerligen gifva intressanta resultat, jfr antydningarna i Suomen Museo 1902, s. 56 ff. Om de etnografiska förhållandena i Norrbottens kustland i gamla tider se för öfrigt förf. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 378 ff.

Innan vi sammanfatta resultaten af vår undersökning, böra vi också granska förhållandena hos sådana lånord med uddljudande konsonant + likvida, som äro hämtade ur andra än de nordiska språken.

De hithörande litaviska lånorden äro förtecknade hos Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog, Köpenhamn 1890, s. 83. Något säkert exempel på metates finnes icke bland dem; sammanställningen f. *petra, peura* »vildren» = lit. *brë́dis* »elg» är, såsom också Thomsen påpekar, högst osäker (ibid. s. 162 f.). Bland de säkrare lånen ha några diftong eller vokal + konsonantförbindelse, hvarför ingen metates kan väntas; sådana äro f. *lahto* »fågelsnara» = lit. *slą́sta* »Mausefalle» m. m.; f. *lauta* »bräde» = lit. *plaútas* »der Steg am Bienenstock» m. m.; f. *rastas*

»trast» = lit. *strázdas* id. Andra åter ha enkel vokal + konsonant, men likväl ingen metates: f. *lattea* »platt», jfr lit. *platùs* »breit» (anmärkningarna i Berör. s. 208 f. rörande uddljudet i *lattea* och *lauta* förstår jag ej rätt); f. *luuta* »kvast» = lit. *szlů'ta* id.; f. *rako*, estn. *pragu, ragu* »spricka», jfr lit. *spragà* »offene Stelle im Zaun, Lücke»; f. *routa* »hårdfrusen mark» = lit. *gródas* id.

Bland de slaviska lånen finner man ett ganska stort antal hithörande ord, hvilka äro förtecknade hos Mikkola, Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen sprachen, Helsingfors 1894, i ordförteckningen och s. 43 ff., jfr också Finnisch-ugrische forschungen II, s. 73 f. Till de af honom anförda exemplen ville jag dessutom lägga följande ord:

f. *halpa* »billig, af ringa värde l. anseende, låg, dålig, föraktlig; nedlåtande, anspråkslös», som af Lönnrot jämföres med ryska *cholóp* »lifegen», hvilket torde förtjäna beaktande, om ock den vanliga sammanställningen med tscherem. *šoldo, šulda* »billig», ung. *silány* »gering, schlecht, elend, etc.» kanske är sannolikare. Jfr, att f. *holoppa*, som tydligen härstammar från ryskan, har betydelsen »oduglig, ömklig».

f. *kalkkala* »slamra, slammer- l. skrammeltyg, skramla, skramlande ting, bjällra, klingel, isklimp, etc.» = ry. *kólokol* »klocka». Till formen äro orden slående lika och man måste därför antaga lån eller åtminstone slavisk påverkan på de många inhemska orden af liknande utseende, *kalkkana, kalkkara, kalkkare* etc. med samma betydelse som *kalkkala*, verben *kalkata* och *kalkkaa* »slamra, klappa, hamra, åstadkomma klang, klinga» m. fl. ord (Donner, Et. Wb. n:o 191).

f. *palsta* »långt och smalt stycke» = ry. *plast* »das Stück, die Scheibe, Scherbe, etc.» (jfr ofvan s. 180; med gammalt *la*: polska *plastr* »Honigscheibe», sorb. *plast* »Scheibe, Honigwabe», Miklosich, Et. Wb.); tydligen ett gammalt lån.

Äfven de äldre lånen ur slaviska ord med urslav. *-ol-, -or-,*

-el-, -er-, ryska *-olo-, -oro-, -ele-, -ere-* kunna höra hit, om man med Torbiörnsson, BB XX, 124 ff., antager en samslavisk likvidametates i ord af denna typ och låter de finska orden vara lånade ur samslaviska former med *-l̥o-, -r̥o-, -l̥e-, -r̥e-.* Det finska *palttina* »lärft» skulle då motsvara ett samslaviskt **pl̥otĭno,* ry. *polotnó* (f. *a* motsvarar regelbundet slav. *o*). Såsom redan Mikkola sid. 45 påpekat, kan en form *palttina* icke vara på finsk botten uppkommen genom synkopering ur ett **palattina* = en specielt rysk polnoglasieform med *-olo-*, och han antager därför, att den finska formen är lånad ur ett **poltĭno.* Häremot kunna ur finsk synpunkt inga invändningar göras, men då man i så fall synes vara tvungen att rycka upp lånet till urslavisk tid, synes det mig rådligare att stanna vid lån från en senare samslavisk form **pl̥otĭno,* allt likväl beroende på, om den samslaviska likvidametatesen egt rum före eller efter finnarnes första beröring med slaverna, en fråga, som faller utom ramen för denna uppsats. I hvilket fall som hälst ha *palttina* och dylika ord inlånats *före* den specielt ryska tiden.

Förutom *palttina* och de ofvan anförda *halpa* och *kalkkala* må här endast följande exempel på eventuell likvidametates nämnas:

f. *karsta* »sot; smuts; slagg» = ry. *koròsta* »Krätze, Grind».

f. *talkkuna* »ett slags gröt» = ry. *toloknó* »gedörrtes, durch Stossen im Mörser bereitetes Mehl».

f. *värttinä, värttänä* »slända» = ry. *veretenó* id. Jfr i öfrigt Mikkolas förteckning.

I *karsta* och *palsta* har metates inträdt, oaktadt vokalen följts af två konsonanter, i motsats till det ofvannämda f. *rastas* = lit. *strázdas*, där i stället de före *r* stående konsonanterna bortfallit; jfr också f. *risti* nedan.

Utanför de ord, i hvilkas slaviska grundformer en eventuelt samslavisk likvidametates egt rum, finner man i finskan endast bortfall af den före likvidan stående konsonanten, aldrig metates. Det heter alltså: f. *leima* »stämpel, sigill» = ry. *kleimo* id.; f. *raamattu* »skrift, bibel, bok» = ry. *gramota* i äldre tid »Buchstaben; Schrift, Urkunde, Brief»; f. *raja* »gräns» (> sydlapska *kraja,*

Mikkola s. 60) = ry. *kraj* id.; f. *ravitsen* verb »nära» = ry. *stravit'* id.; f. *risti* »kors» = ry. *krest'* id.; f. *riuna, kriuna* »ett mynt» = ry. *grivna* id.; f. *räähkä* »brott, last, synd» = ry. *grěch* id.

Vår undersökning har alltså visat, att det fins en mängd otvetydiga exempel på finsk likvidametates i lånord. Denna metates är vidare bunden vid sådana ord, där den efter anljudande konsonant — vanligen en explosiva — stående likvidan följes af enkel, kort eller lång vokal — ej diftong — med därpå följande enkel, kort eller lång konsonant, ej konsonantförbindelse; endast i *karsta* och *palsta* se vi undantag från denna sistnämda detalj. Undersökningen har emellertid också visat, att metates icke inträder i alla de ord, som uppfylla dessa fordringar, utan att åtskilliga ord i stället bortkastat den före likvidan stående konsonanten. Så har för öfrigt skett icke blott i nya lånord — i hvilka det är regel — utan också i många säkerligen mycket gamla lån, jfr ofvan *luode* och *riita* samt de litaviska lånen på s. 164 och de nyssnämda slaviska lånen *raja* och *risti.* Men ändock finner man metates äfven i ett par lånord ur nyaste tid, såsom *karseerata* och *kursata.*

Det är slutligen också svårt att afgöra, huruvida man här har att göra med metates af ett tidigare finskt *kl-*, *kr-* etc. + vokal eller om metatesen är att betrakta som en i inlåningsögonblicket gjord ljudsubstitution. För det förra antagandet talar ett sådant fall som det ofvannämda sydlapska *kraja* (Lindahl & Öhrling »mål, till hvilket man löper»), som öfver f. *raja* (alltså < finskt *kraja*) bör vara lånadt ur en slavisk form med uddljudande *kr-*, ry. *kraj,* äfvensom de för närvarande i finskan mycket talrika orden på *kl-, kr-, pr-* etc., af hvilka många säkerligen äro mycket gamla eller rent af uråldriga. Å andra sidan kan man kanske icke antaga, att finskan någonsin känt sådana konsonantförbindelser i uddljud som *hl-* (*halpa*), *hr-* (*hirnua*), *tl-* (*talkkuna*), *vr-* (*värttinä*),

hvarför i sådana ord — och kanske också i en hop andra fall — ljudsubstitution bör ha egt rum.

Det är sålunda icke möjligt att upphöja den ofvan sid. 160 formulerade interimistiska regeln till ljudlag och det fins kanske icke häller någon möjlighet att genom en eller annan omformulering göra regeln mera passande och riktig. Metatiseringsföreteelser äro ju ofta sporadiska och regellösa och det är därför icke förvånande, att det icke häller här lyckas att inrama dem inom bestämda regler. Mycket är i alla fall vunnet, då man åtminstone tillnärmelsevis kan bestämma de vilkor, under hvilka de förekommit.

Etymologiska småbidrag.

Af

ERIK BJÖRKMAN.

---

1. Fvn. ***ákafr*** 'heftig, ivrig, voldsom'.

Detta ord har redan förut jämförts med me. *kafe* 'bold'; så t. ex. af Holt i hans upplaga af Orrmulum. Men ingenstädes har jag sett en närmare förklaring af de begge ordens förhållande till hvarandra. Fe. *cāf* 'prompt active, bold', me. *kafe,* yngre *cǭve,* hvilken form visar, att *a* i fe. *cāf* var långt, utgår från en grundform med urgerm. *ai* och har med rätta sammanställts med fvn. *kífa*, sv. *kif, kifvas,* mlt. *kîf* 'Zank, Streit' o. s. v.; så göra t. ex. Falk och Torp, Etymol. Ordbog. *a* i *ákafr* har förkortats från *á* enligt den af Noreen Altisl. Gr. § 144, 1 behandlade ljudlagen, och detta *á* var i sin tur uppkommet ur *ai* i starkt bitonig stafvelse. Vi få här ett nytt exempel på den ljudöfvergång *ai* > *á*, som behandlas af Noreen i hans Altisl. Gr. § 54, 3 b. — Fvn. *ákafast* 'blive voldsom' har alltså intet att göra med den stam, vi finna i fvn. *kafa* 'dukke ned i Vandet, svømme under dets Overflade'. Till adj. *ákafr* är väl i rätt sen tid bildad afledningen *ákefð* = *ákafi* 'Hidsighed, Iver'. — Huruvida *-kafr* i *ákafr* är etymologiskt identiskt med norska dial. *keiv* 'skjæv, vreden, vrang, tvær, forkeert', (Aasen, Ross, Falk-Torp under 'kiv') torde däremot väl få anses för ovisst.

2. Fvn. ***fox*** 'Fusk, Bedrageri'.

Detta ord förekommer dels i en vers i Egilssagan *(fox er íllt í exi),* dels i Gulaþingslagen 40 (N. G. L. I s. 24) i samman-

hanget *Engi varr scal selia oðrom fox ne flærð*[1]. Dessutom ingår ordet som senare sammansättningsled i *kaupfox* 'Svig, Bedrageri i Handel', *veðfox* 'Bedrageri ved Pantsætning' (= *veðflœrð*). Fritzner säger om ordet: 'at Ordet staar i Forbindelse med ght. *fuhs*, nht. *fuchs*, kan vel neppe ansees tvivlsomt'. Jag tror, att vi kunna komma ordets ursprung ännu närmare in på lifvet. Det är utan tvifvel lånadt från fe. *fox* 'räf'. Att detta ord i fe. och me. användes om personer, är intet förvånande. En förebild torde man hafva fått i Lukas' Ev. XIII 32 (fe. *gāð and secȝað þām foxe)*, där Herodes kallas för räf. Viktigare är det förhållandet, att äfven engelskan använder *fox* i sammanställningen *fox and flerd.* I det me. Bestiariet heter det: *So was Herodes fox and flerd. Flerd* som eljes betyder 'bedrägeri, svek' får här betydelsen 'bedragare'. Omvändt kan ju *fox* i sammanställning med *flerd* få betydelsen 'svek' och blifva liktydigt med *falls* i me. *falls annd flærd* (Orrm.). Jag antager, att det är sammanställningen *fox and flerd* i engelskan, som legat till grund för det fvn. ordet. Huruvida fvn. *flœrð*, fsv. *flærþ* äfven är engelskt lån, kan jag ej afgöra. Åtminstone låta sig vokalljuden i fe. *fleard*, fvn. *flœrð* så lättast förenas, om vi antaga att *fleard* inlånats i nordiska språk, sedan fe. *ēa* (< *ĕa* före *rd*) öfvergått till *ǣ* (ę̄); jfr *flærd* i Orrmulum. Att antaga nord. ursprung för me. *flærd* är däremot säkert ej berättigadt; jfr mina Scand. Loan-wordss. 160.

3. Fvn. ***gá*** 'have sin Opmærksomhed henvendt paa noget, ænse det, give Agt derpaa'.

Detta ord har behandlats af Noreen i Arkiv f. nord. fil. III s. 17. Utgående från Dalmålets (Älfdalen) *gå'lås* (fvn *gálauss*) 'liknöjd', där första stafvelsens vokal är nasalerad, anser han fvn. *gá* vara från en grundform **ga-a(n)han.* Detta **a(n)han* förutsätter enligt Noreen en rot *ank* 'följa', till hvilken enl. Danielsson kunde föras lat. *ancus, anculus* 'tjänare', *ancilla* 'tjänarinna' (således egentligen 'följeslagarinna'). Såsom stöd för den förutsatta betydelseöfvergången 'följa' till 'observera' anföres förhållandet mällan lat.

[1] *Saxa fox* i Guðmundar Saga (Bisk. S. s. 174) kan jag ej öfversätta.

sequor, gr. ἕπεσθαι och got. *saíhwan*, ty. *sehen* o. s. v. Denna etymologi af fvn. *gá* accepteras af Wadstein I. F. V s. 7 f., och vidhålles af Noreen Aisl. Gr.[3] § 169, 4. Såsom enhvar torde inse, är det nasaliteten hos *å·* i Dalmålets *gå·lås*, som bör gälla såsom det viktigaste och enligt min mening enda stödet för grundformen **ga-a(n)han*. Den gängse uppfattningen, att *saíhwan* etc. sammanhänger med gr. ἕπεσθαι, hvarigenom en analog betydelseöfvergång, som kunde stödja etymologien af *gá*, erhålles, är däremot långt ifrån bevisligen riktig. Man beakte t. ex. den etymologi af *saíhwan*, som föreslagits af Holthausen I. F. XIV s. 341. Kunna vi alltså skaffa en etymologi af fvn. *gá*, som från betydelsens synpunkt lämnar mindre öfrigt att önska än den nu gängse och som samtidigt lämnar en förklaring af nasaliteten hos *å·* i Dalmålets *gå·lås* eller åtminstone icke direkt motsäges af densamma, synes mig en dylik etymologi afgjordt vara att föredraga. Såsom närmaste släktingar till fvn. *gá* betraktar jag fe. *ʒe-īewan* 'to show', *īewan, ēow(i)an* 'to show, reveal', *ēawunga* adv. 'openly, publicly', me. *awwnenn* (Orrmulum) 'to show, declare' (< fe. **ēawnian*), me. *taunen* 'to point out' < fe. **(æ)t-ēawnian*, som väl är samma ord som holl. *toonen* 'visa', ty. *zounen* 'zeigen' (hos Schade), i hvilka ord vi finna ett germanskt **awi-* (< ieu. *oqí-*) 'öga'; jfr Möller K. Z. XXIV s. 437. Det vore nu kanske möjligt direkt identifiera fvn. *gá* med fe. *ʒe-īewan*; preteritum **gawiðō* skulle blifva fvn. **gauða, gáða* (jfr fvn. *stráða*, Noreen Altisl. Gr. § 77, 2), och härtill kunde hafva nybildats en infinitiv *gá* (jfr *strá* inf., Noreen Altisl. Gr. § 501) i stället för det ljudlagsenliga **geyja*, så mycket hällre som fvn. redan förut hade ett *geyja* 'skälla', nda. *gjø*. Men det bör beaktas, att pres. sg. 1 pers. af *gá* i fvn. heter *gáe* (fno. äfven *gǿ*) under det att *strá* här har formen *strá* (Noreen Altisl. Gr. §§ 501, 510). *gá* och *strá* äro sålunda ej fullt analoga, och vi hafva sannolikt att antaga en grundform **gawa*. Mot antagandet af grundformen **gaujan* (< **ga-awjan* = fe. *ʒe-īewan*) talar äfven den omständigheten, att fvn. *gá* betyder 'observera', fe. *ʒe-īewan* däremot 'visa'. Fvn. *gá* är icke ljudlagsenligt utveckladt ur **gawa* utan ombildadt efter pret. *gáða* (< **gauða*) antingen på det sättet att preteriti-

vokalen *á* inträngt direkt in i presensstammen eller så att i presens *w* bortfallit genom inflytande från preteritum (**gawa* > *gá*, eller > *gaa* > *gá*); man kunde kanske jämföra fvn. *þjá* (got. **ga-þiwan* där *w* (> *f*) bortfallit genom inflytande från preteritum (Noreen Altisl. Gr. § 227 Anm. 4). Riktigheten af min förklaring af *gá* bestyrkes för att icke säga bevisas af ett medelengelskt ord. I Orrmulum finna vi ett *gowen on* som utan tvifvel betyder 'se på, beskåda, observera'; jämte me. *gowen, gouen* finnes äfven formen *gawen* 'to gape, stare, look intently' (se Murray N. E. D.).

Me. *gowen, gawen* kan knappast vara ett inhemskt ord; det är svårt att säga, från hvilken urengelsk grundform det i så fall skulle utgå. Man har också sammanställt det med fvn. *gá* (så Holt Orrmulum, Murray N. E. D.), men detta blir icke möjligt om vi utgå från en grundform **ga-a(n)han*[1]; däremot möter en dylik sammanställning inga svårigheter, om vi härleda *gá* från **gawa* och antaga, att det ombildats efter preteritum. För nordiskt ursprung tala äfven dubbelformerna *gowen, gawen*; vi kunna ju antaga, att efter preteritum **gauða* på vikingatiden bildats ett nordiskt *gau-a* eller ett anglo-nordiskt *gowen, gawen*. Den nordiska diftongen *au* kunde ju i medelengelskan återgifvas med både *ou (ow)* och *au (aw)*, se Björkman, Scandinavian Loan-words I. 68, 78 ff. Dock torde formerna lika väl kunna förklaras direkt ur den förutsatta grundformen **gawa*; man vet ju icke så väl huru förbindelsen *aw* skulle behandlas i nordiska lånord i engelskan[2]. — Vi öfvergå nu till den af Dalmålets *gå'lås* förutsatta nasalvokalen i fvn. *gá*. Såsom af Noreens framställning i Arkiv f. nord. fil. III framgår, föreligger i Dalmålet i några fall nasalvokal, där vi väntat onalaserad vokal, under det att stundom nasalitet saknas där vi vänta sådan[3]. No-

---

[1] Brate, PBB. X s. 26 afstår från att förklara formen *gowesst* i Orrmulum. Han föredrager dock att antaga inhemskt ursprung, emedan han anser att ingen nordisk motsvarighet förefinnes.

[2] Att i Orrmulum skrifves *gowesst* och icke *gowwesst*, torde vara af mindre betydelse, då ju ordet blott är belagdt där en gång.

[3] Dalmålets *rå* 'vrå' utan nasalering kan Noreen Arkiv III s. 21 ej förklara. Antagligen beror den felande nasaleringen på analogiinverkan från fall sådana som

reen söker lämna förklaring af hvarje särskildt fall; och kanske vore också nasalvokalen i *gå·lås* att betrakta som sekundär. Men vi vilja här alldeles bortse från en dylik möjlighet, särskildt som vi icke kunna säkert påvisa någon idéassociation eller analogi, hvarpå denna nasalvokal skulle bero. I stället vilja vi se till, om icke nasalen, äfven under den förutsättningen, att den af oss gifna etymologien är riktig, kunde betraktas som fullt regelbunden. I Älfdalsmålet förekommer formen *siå·* 'se', hvilken af Noreen Arkiv III s. 9 och Ordlista s. 154, förklarats såsom uppkommen af *se å* ('se på'). Emellertid har Noreen sedermera enligt meddelande till Bugge, Kongl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1901, n:o 4 s. 13, hållit det för möjligt att förklara *siå·* ur **sěhan* utan följande *å*. I full öfverensstämmelse härmed står nu ᚱᛁᛆ 'plåga, förfölja' i en runinskrift på ett benstycke funnet i Trondhjem, där ᛆ säkert betyder nasalt *ą*. Verbet i fråga heter på fvn. *(h)rjá* och dess grundform är **hrehan*. Nu sakna i Älfdalsmålet *fly, klå, le* nasalering. Men rotstafvelsen var här ursprungligen lång, under det den ursprungligen var kort i sv. *se* etc. och i fvn. *hrjá*. Under hänvisande till Bugges framställning å a. st. vill jag därföre framställa såsom högst sannolikt, att fvn. **gawą* (väl öfver mällanstadiet **gaą*) kunnat blifva fvn. *gá* med nasalt *á*, hvarigenom äfven Dalmålets nasal förklaras[1]. Substantivet *gå·* i *gå·lås* har antingen fått sin nasal från verbet eller är kanske snarare den substantiverade infinitiven (jfr fvn. *siá* sb. och verb).

4. Fsv. ***lekter*** 'lekman'.

Denna form har Schagerström, Tyska lånord med *kt* i medeltidssvenskan sid. 3 not, förklarat såsom uppkommen ur *leker* (<

---

tå best. form *tå·n* med nasalt *å* beroende på den bestämda artikeln; före bestämda artikelns *n* har naturligen äfven *rå* nasalvokal — här egentligen ursprunglig; jfr Noreen Ordlista öfver Dalmålet s. 212.

[1] I min framställning gör jag här bruk af en del meddelanden, som jag erhållit af Professor Noreen, och för hvilka jag här till honom frambär min hjärtligaste tacksamhet. — Professor Tamm fäster — sedan ofvanstående blifvit nedskrifvet — min uppmärksamhet på fsl. *goveti* 'verehren', som skulle kunna sammanställas med nord. *gá*, om detta är från **gawa*. Betydelseöfvergången 'se på > taga hänsyn till > vörda' är ju mycket antaglig. Ordet är då lånat från germ. språk (got. **gawai-*).

lat. *laïcus*) genom inflytande från *lærdher* i sammanställningen *leker* och *lærdher* 'lekman och präst'. Jag tror dock, att formens ursprung är att söka djupare. I fe. finna vi för samma begrepp ordet *lǣwede* 'lay, laic, not learned', hvilket ord i senare tid ofta kontrasteras mot *lǣred* (t. ex. i Orrmulum: *ȝa læwedd follc ȝa leredd*). Detta *lǣwed* är enligt Pogatscher, Zur Lautlehre der griechischen, lateinischen und romanischen Lehnworte im Altenglischen s. 81 f. att härleda från ett lat. *laïcatus*; jfr äfven Mac Gillivray, The Influence of Christianity on the Vocabulary of Old English, Halle 1902 s. 67 f.; detta lat. *laïcatus* 'lekman' finnes visserligen ej direkt påvisadt hos Du Cange, men vi finna där verbet *laïcari* 'laïcum fieri', *laïcatus* 'laïcalis conditio', *laïcare* 'clericatus ordinem abjicere'; dessutom stödes förekomsten af lat. *laïcatus* (= laïcus) af det analoga *clericatus* 'clericus', äfven 'dignitas seu munus clerici, vita monastica', *clericare* 'clericum facere'. Dessutom lämnar fe. *lǣwede* vittnesbörd om ett lat. *laïcatus* i sagda betydelse. Jag tror därföre att fsv. *lekter* är närmast att betrakta såsom bildadt efter latinsk förebild. Vi kunna knappast antaga, att fe. *lǣwede* härvidlag spelat någon förmedlande roll, då ju detta till formen alltför mycket afvek från det latinska ordet.

5. Fsv. ***lyra*** 'ett slags plagg'.

I Söderwalls Ordbok förekommer ett citat ur Arwidsson, Handl. till upplysning af Finlands häfder IV s. 82 (Inventarium öfver Bestyckning och Statens tillhörigheter på Nyslott 1499), där *lyra* ser ut att betyda något slags till en rustning hörande plagg; Söderwall lämnar ordet oöfversatt. Där omtalas bl. a. *XVI kræffwætter, XIIII iernhatter. Ther till malga kraghar, lyror och noghre skörtor meth eth pantzer.* Jag kan ej förklara ordet; dock torde det böra påpekas, att sammanhang är möjligt med ett af Halliwell, Dict. of Archaic and Provincial Words, gifvet engelskt *lire* 'fringe or binding of cloth', hvilket möjligen är samma ord som eng. dial. *lire* 'to plait a shirt-front' (E. D. D., Halliwell).

6. Sv. ***mattram*** 'Chrysanthemum Parthenium, Tanacetum vulgare' o. s. v.

Detta ord har senast och utförligast behandlats af Falk och Torp, Et. Ordb. under *matrem*. Enligt dem ligger till grund för detsamma lat. *matricaria*. Ändelsen skulle då bero på inflytande från *bertram* (fr. lat. pyrethrum). Detta senare antagande synes ju ganska plausibelt, särskildt som *mattram* och *bertram* oftast hafva samma betydelse (Chrysanthemum Parthenium, se Jenssen-Tusch, Nord. Plantenavne s. 59). Men det finnes ännu en möjlighet att förklara ändelsen. I medellatinet kallades Chrysantemum Parthenium äfven *matrona* (se Fischer-Benzon, Altdeutsche Gartenflora s. 62), ett ord som äfven inlånades i fornhögtyskan[1]. Om vi utgå från denna grundform och jämföra sv. *mejram* (mlat. *majorana*) kunna vi lättare förstå, huru formen *mattram* etc. kunnat uppstå; om *bertram* verkligen spelat någon roll vid formens uppkomst, så kunde det naturligen lättare hafva influerat lat. *matrona* eller en därifrån stammande form än det kunnat leda till en direkt ombildning af det lat. *matricaria*.

7. Ne. **reel** 'härfvel', fvn. *hrǿll*.

Ne. *reel*, fe. *hrēol* härleder Kluge E. St. XI 512 från en grundform **hrōhilo*. Enligt min mening kunna vi förena det engelska ordet med fvn. *hrǿll* 'hvæsset Pind af Ben eller seigt Træ, som bruges til dermed at føre Islættet hen paa sit rette Sted', om vi utgå från sagda grundform och härleda densamma från ett äldre **hranhilo*[2]. Skeat, Etym. Dict. 1901, förkastar emellertid utan att gifva någon annan förklaring Kluges härledning på den grund att en form **hrōhilo* > **hrǣhil* skulle gifva fe. **hrēl*. Enligt min mening faller emellertid Kluges etymologi ej på denna Skeats kritik; *reel* låter sig mycket väl förenas med det nordiska ordet, om vi antaga, att på grund af den vanliga växlingen *-il*, *-ul* till **hrē*(*h*)*il* bildats sidoformen **hrē*(*h*)*ul*, hvilken senare form väl ljudlagsenligt skulle blifva *hrēol*.

[1] Jfr. fht. *materan* etc. Här må hänvisas till den tredje, under pressen befintliga, delen af mina Pflanzennamen der ahd. Glossen i Zs. f. d. Wortforschung.

[2] Denna sammanställning (*reel* och *hrǿll*) finnes t. ex. hos Fritzner[2].

Om Pilgårdsstenen[1].

Af

HUGO PIPPING.

Litteratur: *G. A. Gustafsson* och *H. Hildebrand*, Månadsblad 1875, s. 42—43. *G. Stephens,* Månadsblad 1878, s. 593—598, Runic Monuments III, 328—330. *P. A. Säve,* Uppsala Univ. Bibl. hdskr. *R. 623. 5,* s. 731 ff. och s. 794. *R. 625. 11,* s. 167. *Bugge,* Antiqv. Tidskr. f. Sverige X, 1, s. 354—356; Norges Indskrifter med de yngre Runer, s. 18; bref till Pipping 19⁷/₆03.

Det kan synas djärft att vilja bidraga till läsningen och tolkningen af en inskrift, som lästs af *Noreen* och tolkats af *Bugge.* Till min ursäkt må anföras följande omständigheter. Bugge själf betecknar sin tolkning som provisorisk[2]. Jag har haft tillfälle att under täta och långvariga besök i Visby fornsal egna inskriften ett ingående studium och äger dessutom sedan tre år tillbaka en metallafgjutning af densamma, tagen enligt Wennerstens förträffliga metod[3]. Vid mitt besök i Visby hösten 1902 deltogo docenten O. v. Friesen, lic. S. Ambrosiani och dr. C. Jørgensen med stort intresse i undersökningen af inskriften, och det är klart, att fyra par ögon, som ömsesidigt kontrollera hvarandra, måste se mera än en enskild granskare. Slutligen har professor Bugge, efter tagen kännedom om min läsning, lämnat en snillrik tolkning af inskrif-

[1] Den gård i Boge socken, efter hvilken stenen uppkallats, heter *Pilgårds,* icke *Pilgård.*

[2] Se Ant. Tidskr. X, 1, s. 354.

[3] Se min uppsats om Ardre-stenarna. Hum. Vet. Samf. Skr. VII, 3, s. 64.

tens svåraste ställe (runorna *uitiaifur*) och godhetsfullt tillåtit mig att publicera densamma.

Det material, i hvilket inskriften huggits, har uppgifvits vara granit (se de nämnda uppsatserna i Månadsbladet). Jag anser mig böra nämna, att jag hört en ganska sakkunnig person beteckna stenen som *Gäfle-sandsten.*

Dimensionerna äro: längd 60 cm.[1], omkrets vid midten 98 cm., afstånd mellan inskriftens öfversta och nedersta ram 26 cm.

Emedan stenen till ungefär en tredjedel af sin längd är fri från runor och ramlinjer, torde man, såsom v. Friesen anmärkt, få anse, att den varit rest och den runfria delen nedgräfd i jorden (annorlunda Stephens i Månadsblad 1878, s. 595).

Skriften är fördelad på sju rader, liggande mellan åtta ramlinjer. Raderna löpa i stenens längdriktning från dess bredare, oskrifna del ända ut till toppen.

Skrifytan är afslipad, men en rätt stor fördjupning har kvarlämnats vid början af andra raden, hvars inskrift därför äfven börjar längre till höger än de öfriga radernas inskrifter.

Jag läser inskriften på följande sätt[2]:

(b)i(ar)faa : statu : sis(i)stain
hakbiarn : bruþr
ruþuisl : austain : (i)mu(i)r
isaf(a) : sta(i)n(a) : stat(a) : aft : r(a)f(a)
su(þ)fur(i :) ru(—)s(t)aini : kuamu
uitiaifur : uifil
bauþum

Eller i fonetisk transskription:

Biarfán steddu [sisi?] stain Hegbiarn brýðr Róðuisl, Oystainn, ——, es afa staina stedda aft Rafn suð fyri Rufstaini [Róðstaini?]. Kuámu vítt i Aifur. Vífill bauð um.

[1] På en lapp som är klistrad på stenen, uppgifves längden vara en aln, en tum. Detta mått hänför sig troligen till stenens buktiga yta, ej till det lineära afståndet mellan dess båda ändar.

[2] De osäkraste runorna äro satta inom parentes.

Öfversättning:

Bjärtmålad restes [——?] sten af Hegbiarn och hans bröder Roþuisl, Oystain, [——?], som hafva rest stenar efter Rafn i söder vid [Rufstain?]. De kommo vida till Aifur[1]. *Detta uppdrag gaf Vifil.*

Till de enskilda orden fogas följande kommentarier:

1. *biarfán* acc. sg. m. af **biart-fár*[2] med förlust af *t* i trekonsonantisk förbindelse. Bistafvarna till *b* äro ytterst osäkra. Bugge frågar, om icke första runan kunde läsas som *h*. På mitt aftryck synes vid midten af hufvudstafven en utvidgning åt vänster. Men den är rätt ojämn i kanten och har ingen motsvarighet på högra sidan. Med bestämdhet vill jag dock ej tillbakavisa konjekturen *hiar,* som ger god mening. Angående runan ᚱ bör nämnas, att den fördjupning, som befinner sig, där bistafven plägar hafva sin krök, åtminstone till någon del torde hafva uppkommit genom vittring. Men då runan ᚱ ofta (jfr särskildt tredje radens sista runa, samt åtskilliga af ᚱ-en på Forsaringen) blott obetydligt skiljer sig från ᚢ, torde sammanhanget här få fälla utslaget till förmån för ᚱ. Läsningen *ufan* (= ned) ger visserligen god mening, men de tre första runorna synas göra svårigheter.

Ordets sista runa uppfattar jag under alla omständigheter som vändruna.

Doc. v. Friesen var den förste som läste runorna 1 och 3 som **b** och **a**.

Det är svårt att afgöra, om man i transskriptionen bör skrifva *biar[t]fán* eller *bier[t]fán*. Utom Pilgårdsstenen är blott en runsten funnen i Boge socken[3]. Den har **heilbi** = *hielpi,* men är säkerligen yngre än Pilgårdsstenen.

2. *steddu* 3 p. pl. pret. Verben af 2. svaga klassen hafva, som kändt, i fgotl. omljud i pret. Bugges transskription *staddu*

[1] Eller på mera exakt språk: De foro vida och kommo ända till Aifur.

[2] Jfr *Hauggrän: hier mun standa stain at merki, bie[r]tr á biergi.*

[3] *Söderberg,* Ölands runinskrifter, s. 47.
P. A. Säve, R. 623, 5, s. 796.
Pipping, Ardre-stenarna, s. 66.

var på sin tid berättigad, emedan man då ännu trodde, att omljudet i dessa preteritalformer berodde på analogibildning och var af jämförelsevis ungt datum. Se härom numera *Pipping*, Gotl. Studier, s. 95 ff., *Noreen*, Aisl. Gr. III § 63. 2, *Kristensen*, Indg. Forsch. XIV, Anzeiger, s. 24[1].

3. *sisi*, ett demonstrativt ord, som jag ej kan förklara nöjaktigt. Bugges med tvekan framsatta läsning *sisą* synes äfven bereda svårigheter.

Jag bestrider ej bestämdt, att fjärde runan i ordet kunde läsas som ᚼ. Det finnes två åt vänster nedåt sluttande fördjupningar, som utgå från hufvudstafven vid lämplig höjd. Men den undre fördjupningen förefaller väl smal för att vara en huggen staf, och den öfre, som har påfallande likhet med en vittringsgrop, är abnormt bred vid midten.

4. *stain* acc. sg. m.

5. *Hegbiarn* n. sg. af ett egennamn. Angående vokalen i första sammansättningsleden jfr bl. a. *Säve*, Gutniska Urkunder n:ris 7, 22, 53, 61, 158, 167, 168, där namn, sammansatta med **heh-** (= *Heg-*) förekomma.

6. *brýðr* n. pl.

7—8. *Róðuisl, Oystainn,* kända egennamn i n. sg.

9. Säkerligen ett manligt egennamn i n. sg., men hvilket? Näst sista runan har fullt tydlig hufvudstaf, men jag ser ingen säker bistaf. Snarast kunde man kanske med Bugge läsa **n**. Finge man antaga att en **t**-staf bortglömts, skulle man kunna läsa **imutr** = fsv. *Æmundær* Vgl. I, 15.

Läsningen af detta ord är så mycket osäkrare, som det *kan* hända att första runan har någon bistaf (**a**? icke **i**). I trakten af andra runans tvärstaf finnas några fördjupningar, som göra äfven läsningen af denna runa i någon mån osäker.

10. *es* pron. relat.

11. *afa* för *hafa* 3 p. pl. af hjälpverbet. Man kan tänka

---

[1] Några betydelselösa invändningar mot min hypotes rörande i-omljudet i fgotl., framställda af *E. Tuneld* i Ark. XIX, s. 367, skall jag bemöta vid annat tillfälle.

sig, antingen att rospiggsbehandling af *h* föreligger (jfr Ardre-stenarna s. 34), eller att *h* bortfallit på grund af sandhi. Bistafven till det andra *a* är blott svagt antydd. Bugges läsning *afr* är lätt förklarlig, emedan ordskillnadstecknen efter *afa* tillsammans med ett par naturliga fördjupningar i stenen bilda en nästan fullständig ᚱ-bistaf. Att ordskillnadstecken här föreligger, insågs först af doc. v. Friesen.

12. *staina* acc. pl. Tvärs öfver runan ᛁ går en fördjupning, som väl beror på felhugg. Emedan den utgör en direkt fortsättning åt vänster af ᛆ-runans bistaf kan man kanske antaga, att mäjseln halkat vid inhuggningen af ᛆ. I ordets sista runa äro midten af hufvudstafven och hela bistafven förstörda.

13. *stedda* acc. pl. m. pret. pt. Bistafven till sista runan är skadad af en stor vittringsgrop, liggande mellan ᛐ och ᛆ. Bugges läsning **statu** har underlättats dels häraf, dels därigenom, att en fördjupning (ett felhugg?) går från öfre delen af sista runans hufvudstaf åt höger nedåt mot (men icke ända till) midten af det öfre ordskillnadstecknet mellan *stedda* och *aft*.

14. *aft* prep. m. acc. jfr *Noreen* och *Bugge* Vitterh. Hist. och Ant. Akad. handl. 11: 3 s. 6.

15. *Rafn* kändt egennamn i acc. sg. Bistafvarna till båda *a* något osäkra. Det senare läses naturligtvis som vändruna. Runan ᚱ är först rätt läst af lic. Ambrosiani.

16. *suð* adv. med förlust af *r* i den trekonsonantiska förbindelsen (*su*)*ðr f*(*yri*). Jfr *biar*(*t*)*fán*. Af bistafven till ᚦ är blott en liten del bevarad.

17. *fyri* prep., här med dat. Af **f** är öfre bistafven så godt som utplånad, och äfven hufvudstafven är delvis bortnött. I **r** är bistafvens öfre del nästan bortnött. Af **i** är blott stafvens topp i behåll.

18. *Rufstaini* dat. sg. af ett ortnamn. Bistafven till **r** är starkt nött. Tredje runan, som är mycket skadad, är snarast att läsa som ᚠ[1] eller ᚦ. I ᛐ är bistafven knappast skönjbar.

[1] Läsningen ᚠ är föreslagen af dr. C. Jørgensen.

19. *kuámu* 3 p. pret. pl. Ordet *kuámu* är först rätt läst af doc. v. Friesen.

20. *vítt* adv. bildadt af adj. *víðr*. Bistafven till ᚢ något skadad. Tolkningen af orden 20—22 är, som nämndt, framställd af prof. Bugge.

21. *í* prep., här med acc. Öfre delen af runan skadad.

22. *Aifur* acc. sg. af namnet på en fors i Dnjepr. Se *Thomsen*, Ryska rikets grundläggning s. 53, 57—61.

23. *Vífill* manligt personnamn i n. sg., se *Sijmons*, Die Lieder der Edda, s. 222.

24. *bauð* 3 sg. pret. Runan *ár* har här undantagsvis ensidig bistaf. Äfven i Hønen-inskriften förekommer runtecknet ᛆ vid sidan af ᚼ.

25. *um* prep. (adv.). Fritzner öfversätter: *bióða e-m um* med *give en sin Fuldmagt,* Oxfordordboken: *commit to one's charge*. Bugge i sitt bref öfversätter *Vífill bauð um* med: *dette Ombud* (eller *Opdrag*) *gav Vivil*. Ordet *um* är skrifvet med en bindruna, som har bistafven till ᚢ vänd åt vänster.

Framför ordet *Hegbiarn* skulle man, såsom äfven Bugge framhåller i sitt bref, af syntaktiska skäl vänta ett ***þair*** (eller ***þaiʀ***). Plats för ordet finnes, endast om man anser, att det kunde hafva skrifvits tvärs öfver den stora fördjupningen i början af andra raden. Jag har icke lyckats läsa någonting på denna fläck. Noreen har här tecknat ett otydligt ***a*** (se ATS. 10: 1, s. 355).

Några delar af inskriften kunna, såsom Bugge påpekar i sitt bref, läsas som vers.

Rad 4: es hafa *st*aina
*st*edda aft Rafn,

samt raderna 6—7:
*v*ítt í Aifur
*V*ífill bauð um

äro tadelfria verspar. Men sådana träffas väl också tillfälligtvis i prosa. Då ingen längre, sammanhängande del af inskriften kan skan-

deras, anser jag det ingalunda säkert, att afsiktlig versbildning föreligger.

För bestämmandet af stenens ålder synas, jämte användningen af ett alfabet, besläktadt med Rök-stenens, följande fakta främst vara af vikt.

1) Runan ᛅ begagnas som tecken ej blott för *a* utan äfven för kort omljuds-*e* (st*a*tu, st*a*ta, h*a*kbiarn).

2) Runan ᛁ användes som tecken för *i*, ursprungligt *ĕ* (*i*s), samt möjligen för *ē* = fsv. *ǣ* (*i*mutr?).

3) Såsom Bugge påpekar i sitt bref, är relativet *is* ett tecken på jämförelsevis hög ålder. Dock vill Bugge ej förlägga inskriften till äldre tid än cirka 1000.

Huru långt utvecklingen *R* > *r* fortskridit, är svårt att säga, så länge tolkningen af tredje radens sista ord är sväfvande. Det vore af största vikt att veta säkert, efter hvilket ljud nominativens *r* (icke *R*) i detta ord står.

Jag har i det föregående stillatigande antagit, att Pilgårdsstenens språk är forngotländska. Detta antagande ligger ju närmast till hands, då stenen är funnen på Gotland. Men språkformerna tvinga oss ej att tro det, och inskriftens innehåll gör det i någon mån osäkert.

På uppdrag af *Vifil* hafva fyra bröder gjort en lång resa söderut och därvid besökt *Rufstain* och *Aifur*. På det förra stället hafva de rest stenar efter en man vid namn *Rafn*, men det lämnas osagdt, om *Rafn* varit deras reskamrat, som dött på vägen, eller om de företagit resan enkom för att uppresa minnesvårdarna. Till minne af sin expedition hafva de rest en sten invid *Slite* hamn. Denna hamn har väl sannolikt varit resans slutpunkt, men kan också hafva varit endast en viktigare station.

Pilgårdsstenen är den enda i sitt slag på Gotland både hvad material, form och teknik beträffar. Tjängvidestenen har

visserligen ett liknande alfabet, men har en rik ornamentik, som bjärt afsticker från Pilgårdsinskriftens fattiga inramning.

Jag påstår icke, att Pilgårdsstenen är ristad af en fastlänning. Jag kan ej ens säga, att jag tror det. Men jag anser, att frågan om ristarens hemtrakt tills vidare bör hållas öppen.

PILGÅRDSSTENEN.

(Fotografi efter ett metallaftryck, på hvilket runorna förtydligats med färg).

Några bidrag till nordisk ord- och namn-forskning.

Af

ELOF HELLQUIST.

---

1. Isl. *hara.*

I Skírnismál str. 28: 3 förekommer versen 'a þic Hrimnir hari', hvilket i allmänhet — om ock med någon tvekan — öfversättes med 'på dig må Hrimnir stirra'. Ett lika betydande ord förekommer i den följande versen: 'a þic hotvętna stari'. Denna är emellertid utan tvifvel interpolerad liksom t. ex. 31: 3, 4, 34: 4, 8, 35: 4, hvarom närmare Niedner ZfdA 30: 145 ff.

Att öfversättningen 'stirra' är riktig, visar enligt min mening äfven ordets etymologi. Isl. *hara* 'stirra' har säkerligen sitt ursprung i ett verb, som haft den allmännare betydelsen att 'vara stel l. styf', hvarvid då det isl. ordet specialiserats på ögonen eller blicken. Det måste nämligen efter mitt förmenande vara identiskt med mlgt. *haren* 'vara skarp och torr, om blåst', finl. dial. *hara* 'torka, om hö; blåsa, om torra vindar' och är besläktadt med adj. *harog* bl. a. 'bister, om väderlek'[1], sv. dial. *har* 'stengrund' samt — med olika afledningar eller rotdeterminativ — no. *horr* 'Acerina cernua', sv. dial. *hork* ds. 'den sträfva l. styfva fisken', no. *horsk* 'barsk och rynkig käring', sv. dial. *harpa* 'strama, vara stel, styf', sv. *harpa* 'gammal ful käring', nht. *harsch* 'hård, sträf', sv. *härsken*,

[1] Anförda af Vendell Ordbok öfver Pedersöre-Purmomålet s. 126.

härskna[1], isl. *herstr* 'bitter, barsk, obehaglig', mht. *harsten* 'blifva hård' m. fl., hvilka utförligare behandlats af mig i Språkvet. Sällsk. i Upsala förh. Sept. 1891—Maj 1894, s. 94 följ. Samtliga dessa ord utgå från en germ. bas *har-*, hvars grundbetydelse '(vara) sträf eller stel' öfverallt tydligen skiner igenom. Isl. *hara* 'stirra' förhåller sig nu till denna grundbetydelse 'stel, styf' liksom fht. *starên*, ty. *starren*, ags. *starian*, eng. *stare* 'stirra' till ty. *starr* 'stel, styf'. Jfr äfven afljudsformen *stirra* ~ isl. *stirðr* 'stel'.

En annan uppfattning af ordets härledning har nyligen uttalats af Detter o. Heinzel Sæmundar Edda 2: 201. Enligt dessa skulle isl. *hara* betyda 'vor Staunen, Entsetzen anrufen' och vara identiskt med fht. *harên* 'ropa'. Denna betydelse passar emellertid icke i sammanhanget.

2. Det mytiska isl. namnet **Hǫrn.**

I Snorra-eddan anföras som benämningar på Freyja utom *Mardǫll, Gefn* och *Sýr* äfven *Hǫrn*. Detta namn anges som osäkert eller dunkelt till sin betydelse[2].

Emellertid anser jag, att man för namnet *Hǫrn* kan erhålla en antaglig förklaring, om man utgår från det faktum, att en af Freyjas mest framträdande funktioner har varit den af moln- och regngudinna.

Att Freyr rådde öfver regn, solsken och fruktbarhet känna vi från Snorra-eddan[3]. Men såsom till västgermanernas *Nerthus* af rent grammatiska grunder en nordisk manlig motsvarighet utvecklat sig, har på analog väg Freyr erhållit sin kvinnliga pendang i Freyja[4]. På dennas egenskap af molngudinna hänvisar för öfrigt hennes valkyrieartade väsen; så är det som bekant hon, som i Valhall skänker i öl åt jätten *Hrungnir*. Att öfver hufvud taget såväl nornorna som valkyriorna ha sin yttersta grund i moln- och kanske särskildt åskmolnsgudomligheter, synes mig nämligen vara

[1] Jfr mht. *garst*, ty. *barsch* af likabetydande rötter.

[2] E. H. Meyer Germ. Myth. s. 270, F. Jónsson Sn.-E. s. 35.

[3] Se härom närmare E. H. Meyer Indog. Myth. 2: 633, där särskildt Freys förhållande till Tor behandlas.

[4] Se närmare A. Kock ZfdPh. 28: 289 f.

ett af de mera säkra resultat, till hvilka den s. k. meteorologiska riktningen inom mytologien kan anses ha kommit[1]. Af denna orsak förefaller det också inom parentes, som om K. F. Johanssons med tvekan framställda tolkning af namnet *Urðr*[2] skulle träffat det rätta.

För att nu öfvergå till namnet *Hǫrn,* föreligger här enligt mitt förmenande helt enkelt en motsvarighet till ty. *harn,* fht. *haran* m. 'urin'. Detta ord har blifvit fem., då det användes som benämning på gudinnan Freyja. På samma sätt ha t. ex. de äldre svenska sjönamnen i regel antagit maskulint kön, äfven om grundordet, resp. den senare sammansättningsleden är fem. eller neutr.[3]: det är här det maskulina könet hos ordet *sjö*, som varit bestämmande.

Samma föreställningssätt ligger till grund för åtskilliga andra nordiska myter. Så äro naturligtvis *Hymis meyjar*, som hade Njorðr till *hlandtrog*, att betrakta som molngudomligheter[4]. På analogt sätt tolkar E. H. Meyer IM 2: 634 den bekanta strofen 35 i Skírnismál, där Skírnir (~ Freyr) i sin förbannelse öfver Gerðr (enl. M. antagligen Freyja) dömer henne att för evigt sitta gråtande bland köldjättarna och dricka *geita hland*, d. v. s. att städse förblifva 'eine kalte, immer rieselnde, nebelnde Winterwolke'.

Vidare erinrar jag om valkyrienamnet *Mist.* Då valkyriorna egentligen äro molngudomligheter, finnes naturligtvis ingen anledning att betvifla den allmänna identifikationen af detta namn med ags. *mist* 'dimma', isl. *mistr* o. s. v. Ordet är för öfrigt som bekant etymologiskt besläktadt med beteckningar för 'urin', t. ex. gr. ὄμιχμα.

På Freyjas egenskap af molngudomlighet kunna äfven några andra af hennes namn och epitet syfta. Så t. ex. *Gefn* eg. 'den

---

[1] Jfr Mannhardt Germ. Mythen s. 541 f., 557 f., 562 f., 637 f., Meyer Germ. Myth. s. 175 och där citerad litteratur.

[2] Beitr. z. griech. sprachkunde s. 151.

[3] Se närmare förf. Sv. landsm. XX. 1 afd. II och där citerad litteratur.

[4] Jfr förf. Ark. 18: 367.

gifvande'; jfr *Eyrgjafa* 'den vattenskänkande', en af Heimdals nio mödrar, *Aurboða* med samma betydelse[1], modren till *Gerðr*, hvilken antagligast själf är en molngudinna, »die versperrte Frühlingswolke»[2]. Månne *Þrung*, *Þrungva* är 'den (regn)digra'? Synnerligen målande kallas hon som bekant äfven den *grátfagra*.

Mera djärft är väl att härleda *Hǫrn* direkt ur den rot *har* 'utgjuta', af hvilket ty. *harn* synes vara bildadt. I så fall vore emellertid bildningen fullt analog med *Gefn* samt med *Sjǫfn*, namn på en Freyja närstående kvinnlig gudomlighet.

Slutligen må anmärkas, att man i namnet *Hǫrn* med bibehållande af den här framställda etymologiens formella sida kan vara berättigad att inlägga en helt annan betydelse. I Lokasenna 30 smädar henne Loke bl. a. med att utslunga beskyllningen

asa oc alfa,
er her inni ero,
hverr hefir þinn hór veriþ.

Om nu namnet *Hǫrn* skulle afspegla denna Freyjas af de gamla allmänt kända benägenhet för dylika slags kärleksäfventyr, har man att erinra om innebörden af hennes namn *Sýr*[3], om parallellen gr. μοιχός 'äktenskapsbrytare' : ὀμιχέω 'mingo' samt slutligen därom, att säkerligen äfven ordet *hór* står i etymologisk förbindelse med *harn* 'urin'.

3. Ortnamnet ***Histret.***

I Ark. 17:66 följ. har jag sökt visa, att de i vissa delar af Götaland vanliga ortnamnen *Hestra* och *Hester* innehålla ett fsv. appellativ **hēster*, en från nordiska språk för öfrigt icke känd motsvarighet till det ty. trädnamnet *heister* i betydelsen 'bok'[4]. Ett

---

[1] Jfr E. H. Meyer Indogerm. Mythen 2:492; jfr dock Bugge Norr. fkv. s. 447.

[2] Se Meyer Indogerm. Mythen 2:634. Redan W. Müller och Müllenhoff ha förmodat, att Gerðr och Freya t. o. m. äro identiska.

[3] Se Meyer Vǫlusp. s. 113, Germ. Myth. s. 271. En annan uppfattning af detta namns ursprung har dock som bekant uttalats af Bugge Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse 1:29.

[4] Till de där anförda namnen kunde nu flera läggas — samtliga emellertid från det område jag i uppsatsen angifvit för dessa namn. Endast ett är dock af egentligt intresse, nämligen *Hesterskog*, torp i Björke sn, Västra hd, Smål.

nytt stöd för denna härledning har jag erhållit i en uppgift från prof. E. Lidén: att *Hestra* i Bollebygd, Vg., heter *haistra*, hvilket nödvändigt kräfver ett fsv. *ē*. Östgränsen för dessa ortnamn har där angifvits som Östra härad i Småland. Emellertid finnes ett något östligare beläget ställe, hvars namn tydligen innehåller en afledning af samma trädnamn, nämligen *Histret* i Hvena socken, Sevedes härad af Kalmar län. Namnet har intresse från ordbildningslärans synpunkt därför att det visar hän på ett fsv. kollektivum **histre* 'ställe där *hester* växer', bildadt med suffixet *-ia-* af trädnamnet *hester* på samma sätt som t. ex. isl. *birke* : *bjǫrk*, sv. dial. *böke* : *bok*, *eke* : *ek*, *hässle* : *hassel*, *älme* : *alm*, *äspe* : *asp* o. s. v., hvarom närmare förf. Ark. 7: 35. På samma sätt utgår t. ex. torpnamnet *Gräne*[1], Hultsjö sn, Västra hd, Smål., från ett kollekt. **gräne* = isl. *greni*, eller fsv. *Lofwmheslæ* (SD NS 1: 559), nu *Lönhässle*, Össjö sn, Skåne, från ett *-hæsle*, kollektivum till *hassel*.

4. Sv. fågelnamnet ***jute, jutar***.

Ortnamnet fsv. *Giudhanæs*, nu *Djufvanäs*.

I Språkvet. Sällsk. i Ups. förhandl. 1891—94, s. 97, har jag från trakterna kring sjön Nömmen i Västra härad, Jönköpings län, Smål., uppvisat en motsvarighet *jud*(*ar*) till isl. *gjóðr*, no. *gjo* 'fiskljuse'. Ett nära besläktadt och likabetydande ord finnes äfven i Kronobergs län, där jag af en fiskare vid Hälgasjön hört dessa fåglar benämnas *jutar*; singularformen var obekant[2]. Min sagesman var 80-årig; för den yngre generationen tycktes ordet vara främmande. Äfven i Ydre härad förekommer ett *jute*, *fiskejute*, enl. Rääf 2: 40.

Formen *jutar* har sitt intresse så till vida, som den direkt motsvaras af det fht. namnet å samma fågel *eringeoz*.

I sv. uppträder alltså namnet under tre olika former, som gå tillbaka till de fsv. stammarna *gius-*, *giuþ-* och *giut-*. I ags. förekommer äfven labialafledning, nämligen i *earngeap*, af ett i afljudsförhållande till dessa ord stående germ. *ȝau-p*. Samma vokalisa-

---

[1] Å Topografiska kårens karta felaktigt *Gränö*.

[2] Samma förhållande ägde äfven rum med benämningen *judar* Jönk. l.

tion uppvisar äfven ags. *earngeat*. De utomnordiska formerna har redan Ehrismann PBB 18: 229 fört tillsammans med *gjóðr* och *gjuse*; de nordiska bildningarna på *-t* voro honom däremot obekanta.

På grund af denna rikedom på former synes det mig högst osannolikt, att namnen, såsom vanligen antages[1], äro afledda af det gamla ordet för fisk, som synes finnas bevaradt i fsv. *gyus*, sv. *gös*, gr. ἰχθύς, stam *ghi̯u-*.

I stället föreligger här liksom i flera andra fågelnamn en rot för 'skrika' o. d.[2], nämligen ie. *gheu, ghou*, som ingår i sskr. *hávati*, fslav. *zŭvati* 'ropar' ~ isl. *gøyja* 'skälla'[3], isl. *gaula*, sv. dial. *gjöla* 'tjuta' o. d., fågelnamnet *gök*[4] o. s. v. Ehrismann PBB 18: 230 har en liknande uppfattning af ordens ursprung, då han säger dem ha onomatopojetiskt ursprung. Fisknamnet fsv. *gyus* skiljer äfven han från de nämnda fågelnamnen och tolkar ordet som 'spritzfische', 'speier' : √*gheŭ-s* i isl. *gjósa* o. s. v. (~ *gjóta*).

Slutligen tillåter jag mig i detta sammanhang nämna, att det gamla fågelnamnet *jud*, fsv. **giuþer*, som jag funnit vid sjön Nömmens stränder, äfven i en annan mera svårigenkännlig form där lefver kvar. Omedelbart intill den ö, där »judarna» ännu i dag bygga och bo, skjuter ett näs ut i sjön, och efter detta kallas en i närheten belägen gård *Djufvanäs*. Detta gårdnamn skrefs år 1385 *Giodhanæss*[5] och år 1398 *Giudhanæs*[6]. Namnet betyder fiskörnsnäset och är bildadt som t. ex. isl. *Alptanes*, 'svannäset', fno. *Fuglanes, Haukanes*. Det finnes ingen anledning att i namnet söka ett personnamn; åtminstone upptages det ej i Lundgrens arbete

[1] K. F. Johansson Bezz. Beitr. 13: 118; jfr äfven Falk o. Torp Et. ordb. under *gjo*.

[2] T. ex. sv. *alka* : √*ol* 'skrika' Lidén Ark. 13: 31 (andra möjligheter se Sv. Akad. ordb.); jfr äfven v. Friesen Germ. mediagem. s. 77.

[3] Jfr Persson Wz. s. 198, Falk o. Torp Et. ordb. under *gjø*. Däremot ha Wadstein IF 5: 30 och Kock Ark. 11: 344, säkerligen med orätt, skilt isl. *gøyja* från dessa ord och mena, att ordet motsvaras af ett got. **gawaujan*.

[4] Jfr v. Grienberger Sitzungsber. d. k. akad. d. wissensch., philosoph.-hist. cl., CXLII. 8: 95 (Wien 1890), Tamm Et. ordb., Falk o. Torp Et. ordb. under *gjøg*. Se äfven Bugges anmärkning PBB 12: 426 (nr 17 slutet).

[5] Sv. riks-arch. perg. nr 2173.

[6] Ib. nr 2936.

(Sv. landsm. X. 6). Vi kunna sålunda anse ett *giuþer*, som direkt motsvarar isl. *gjódr*, uppvisadt äfven i fsv.

5. Sv. **kavat.**

Sv. *kavat,* som i riksspråket betyder 'dryg, stursk, högfärdig' o. d., men i vissa dialekter dessutom 'rask, duktig, hurtig' och i andra åter 'fintlig, slug' har redan af Rietz s. 316 sammanställts med sv. dial. *hvater* 'flink, hurtig; skicklig, förträfflig', isl. *hvatr* 'hurtig, rask, modig m. m.', eg. 'skarp'. Däremot har jag ej sett anmärkt, att första leden måste innehålla vårt *kar*(*l*), fsv. *karl* o. s. v.[1] *Kar*(*l*)*hváter* har blifvit *kavat* på samma sätt som enligt min mening, sv. *kofen* i uttr. *inte ett kofen* (jfr dial. *allri fen, inte ett fen*) uppstått ur det i Sdml. förekommande *kornfena,* hvilket i äldre tid accentuerats *kornféna*: sv. dial. *fen* 'agn, borst på korn; smula o. d.'[2]; på samma sätt har som bekant också sv. *manet* uppkommit ur ett äldre *marnæt,* egentligen 'hafsnässla', med tonvikten på senare stafvelsen.

Ordet är icke gammalt i litteraturspråket. I Svenska akademiens ordbokssamlingar härstamma samtliga beläggen på detsamma från senare hälften af 1800-talet — dock uppträder det en enstaka gång redan 1798 och finnes upptaget i Westes ordbok 1807, då stafvadt *cavat,* hvilken skrifning tyder på, att det uppfattades såsom utländskt.

6. En anmärkning om fnord. **Uppsalir.**

I Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1891, s. 380 f., har Wadstein framställt en förmodan, att hufvudanledningen till att man skulle ha »lokaliserat Frey, 'Ynglingarnas förejivna stamfader', till det svenska Uppsala varit en namnöverensstämmelse: Frey, solguden, höll just till i *uppsalir* = 'himmelen' (jfr *uppheimr* 'himmelen'; att Uppsalir varit ett mytologiskt namn framgår av Ynglingasagans kap. 5, där det står anfört mitt ibland andra dylika såsom Nóatúnir, Breiðablik).»

[1] Prof. Tamm meddelar mig skriftligen, att han i sina föreläsningskoncept för d. $^{12}/_{2}$ 1897 finner antecknadt: "*kavat* adj... trol. en sammans. av fsv. **hvater,* isl. *hvatr*.. kanske < **karlhvater*".

[2] Se förf. Sv. landsm. XX. 1: 117.

Om detta antagande är riktigt, må lämnas därhän; för egen del hyser jag dock den uppfattningen, hvarpå här ej är platsen att ingå, att den omständigheten, att Frey kom att blifva föremål för dyrkan i Uppsala, hade helt andra och djupare grunder.

Emellertid må påpekas, att en motsvarighet till isl. *uppsalir* (om himlen) äfven finnes uppvisad från andra trakter af Skandinavien. På den danska ön Möen jagar — enl. Mannhardt Die Götterwelt 1: 153 f. — Grönjätten eller »*Gjöde Upsal*» fram på sin häst med hufvudet under vänstra armen, ett spjut i den högra handen och ett koppel hundar omkring sig — alltså vindguden Oden som den vilde jägaren. Enligt Mannhardt skulle namnets senare led syfta på Uppsala, där denne guds hufvudtempel varit beläget. Närmare till hands ligger onekligen att här se en motsvarighet till det isl. *uppsalir* i betydelsen 'de högt belägna salarna, himlen'.

Bidrag till tolkningen av Rökstensinskriften.

Av

L. FR. LÄFFLER.

þat verðr mǫrgom manne,
es of myrkvan staf villesk.
Egill Skallagrímsson.

I. **Ny tolkning av toppytans lönskrift.**

Som bekant, har det vid noggrannare undersökning visat sig, att korset längst till vänster (på teckningen) av Rökstenens toppyta — det vid vilket ᚱᛁ står — på den ena nedre staven — nedre i förhållande till ställningen av runorna ᚱᛁ — har icke tre kvistar, såsom först lästs ock på teckningen angives, utan fyra. För min del erhöll jag första gången underrättelse därom i brev från nuvarande kollega K. A. Hagson av den 4 November 1881. Se numera därom Bugges andra avhandling om Rökstenen, intagen i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar Ny följd, 11: 3 (i det följande angiven med Rökst. II, medan den första här angives med Rökst. I). I följd därav måste man, om man för övrigt fasthåller vid den avläsningsmetod, som jag framställt i min uppsats »Om Rökstenen», intagen i Antiqvarisk Tidskrift för Sverige 6: 2, här läsa:

$$\frac{s}{i} \quad \frac{u}{i} \quad \frac{u}{a}$$

Detta skulle, med avläsning uppifrån nedåt, som jag användt i anförda uppsats, giva **uauisi** = ett fornsvenskt *wáwísi,* i st. f. det av mig förut antagna *wéwísi.* Ordets betydelse måste då bliva en

helt annan. I senare runskrift skulle visserligen ett **uauisi** kunna betyda alldeles detsamma som ett äldre **uiuisi**, då första sammansättningsleden i yngre fornsvenska hette *wæ* (så i fsv. ortnamn, t. ex. *Wæ, Wæbo*) med den bekanta östnordiska övergången ē > ǣ i slutljud (ock framför konsonant); en yngre runinskrift har ock **uasati** = *Wæsæti* (se min uppsats om Rökstenen s. 28). Men denna övergång har antagligen icke skett ännu på Rökstenens tid. Denna har **uituąki** = *wéttwangi* (Bugge, Rökstenen II, 28—29); jfr **uia** på den danska Glavendrup-stenen. Se för övrigt Noreen, Altschwedische Grammatik § 114, 1.

I Rökst. II, s. 58 yttrar Bugge rörande en läsning **uauisi**, *wáwísi*: »et Adjectiv *wáwísi*, der kunde betyde 'han som forstaar at paaføre Andre Ulykke' eller 'han som er kjendt med Fare', giver her neppe noget rimeligt Tilnavn».

Jag vill härtill anmärka, att ett till betydelsen mycket nära likartat ord *bǫlvísi* förekommer såsom tillnamn till en man (*Blindr inn bǫlvísi*) i den poetiska Eddan (Helgakv. Hu. II: 2). Detta ord översättes i H. Gerings Glossar zu den Liedern der Edda med: »geneigt oder geschickt schaden zu schaffen». Jfr *Boluisus* hos Saxo. (Se ock Bugge, Helge-Digte s. 287).

Emellertid vill jag icke vidare hålla på ett **wáwísi*, då jag med Bugge ej anser ett sådant tillnamn troligt här ock då jag tror dels, att Bugge har rätt däruti, att ett verb här kräves, dels att den ordning, vari Bugge i Rökst. II läser de runor, som fås fram ur de i toppytans lönskrift i de tre korsen stående lönrunorna, är den riktiga.

Bugge, som i de tre korsens lönrunor återfinner runorna:

$$\frac{s}{i} \quad \frac{u}{i} \quad \frac{u}{a}$$

genom att taga tillsamman ätt- ock runnummertecknen på samma sätt, som jag i min första uppsats om Rökstenen visat böra ske, avläser de sålunda funna runparen från höger till vänster, liksom jag gjort, men nedifrån uppåt, ej uppifrån nedåt som jag gjort, ock han får därigenom lönskriften att lyda **auiuis** i st. f. **uauisi**.

Bugge anför intet särskilt stöd för detta sätt att läsa nedifrån uppåt, mer än det som ligger däri, att det giver mening.

Ett stöd därför kunde emellertid ha hämtats från lönskriften å den ena smalsidan, där de längst ned stående runor, som äro angivna med lönrunor å ömse sidor om ett streck, kunde af Bugge ha avlästs från stenens fotända ock — med hänsyn till ställningen till mittlinjen — nedifrån uppåt samt från höger till vänster — således på just det sätt, varå Bugge avläst toppytans kors — ock dock giva samma mening, som Bugge funnit vid dess läsning från vänster till höger o. s. v. Jag anmärker i förbigående, att jag läser hela den nyssnämda lönskriften på smalsidan från höger till vänster ock — i fråga om det nedersta slaget lönskrift — nedifrån uppåt, men dock på helt annat sätt än Bugge, nämligen begynnande från stenens topp, varom se avdelning 5.

Bugge läser hela toppytan så: **biariauiuis,** vilket han tillsamman med ordet **runimąþR**, som framgår af sidokorsens lönskrift, ock de två därtill hörande vanliga runorna, läser som en vers:

Biari (h)iau **wéi,**
wíss *rýnimąðr,*

översatt med »(Dette) *hug Præsten Bjare, en vis Runemester*». Denna tolkning tilltalar mig emellertid icke synnerligen.

Jag finner ordet *vis* stötande. Det förefaller icke riktigt troligt, att runristaren skrytsamt nämnt sig själv så. Det är annorlunda, då en av Maeshowe-ristarna, utan att namngiva sig [1], kallar sig den *runkunnigaste västan för havet.*

---

[1] Tillägg straxt före tryckningen: I det mig den $^{29}/_{10}$ 1903 genom förf:s välvilja tillhandakomna skarpsinniga arbetet *Tre orknøske runeindskrifter* . . . af *Magnus Olsen* (Christ. Vid.-Selsk. Forhandl. 1903, n:o 10) söker förf:n visa, att den "runkunnigaste mannen västan för havet" värkligen namngivit sig i samma inskrift. Om Olsen, som troligt är, har rätt däri, så uppstår ju en viss likhet med Rökstenen däruti, att i Maeshowe-inskrifterna är runristarens namn skrivet i viss mån dolt, å Rökstenen åter enligt Bugge ordet *vis* efter namnet skrivet lönligt. I båda fallen skulle då en viss blygsamhet röja sig. Jag vill därföre nu endast låta mitt ovan gjorda tolkningsförsök gälla som en alternativ tolkning vid sidan av Bugges. — M. Olsen läser ock tolkar Rökstenens toppinskrift: *Biari (h)iau wí | wíss rýnimąðr,* "Bjare hug det fredhellige mindesmerke, vis runemester" (a. a. s. 29).

Bugge är ej häller själv fullt öfvertygad om sin tolknings riktighet. I Norges Indskrifter med de ældre Runer s. 112 säger han, att på Rökstenen »er Angivelsen af Runeristerens Virksomhed skreven paa en saa indviklet Maade, at disse Ord hidtil ikke er læste med Sikkerhed; jeg har formodet» o. s. v. (Bugges nyaste tolkning).

Jag tillåter mig därför att föreslå en annan läsning, som ger en enkel ock naturlig mening. De 6 runorna i toppkorsen läser jag, som sagt, nedifrån uppåt ock från höger liksom Bugge. Jag indelar dem på följande sätt i ord: **auiu is**. Det hela läser jag sålunda: **biari i auiu is runimąþʀ**, d. v. s. *Biari í Øyiu es rýnimaðr*, på svenska: *Bjare i Ö (Öja) är runmästaren.*

Ö, Öja är ett mycket vanligt nysvenskt ortnamn ock därtill hörande former träffas även ofta såsom ortnamn i medeltidsurkunder; t. ex. *in villa Öyo parochia Tyærp*, 1338; *Petrus in Öyo* [Söderml. Malm socken], 1347 (se Sve. Dipl. IV, 630, V, 688). Det är både socken-, by- ock gårdsnamn ock finns bland annat i Östergötland, Södermanland ock Småland. En gård *Öjan,* som är bestämd form av det eljest vanliga *Öja,* — vilket i Svenskt Postortlexikon för 1894 träffas 17 gånger, medan formen *Öje* där träffas sex gånger, den bestämda nominativformen *Ön* fyrtio gånger ock den bestämda ackusativformen *Öna* aderton gånger samt den obestämda formen *Ö* fem gånger — finnas i Östergötland i Ödeshögs socken av Skärkinds härad, endast genom en socken skild från Rök, som ligger i samma härad. Av de anförda ortnamnen i bestämd form hade nog de flästa i forntiden obestämd form; så heter den nuvarande byn *Öhn* eller *Ön* i Ångermanland år 1337: *Ö* (se Svenska Turistföreningens Årsskrift för år 1900, s. 178).

I denna östgötska gård *Öja(n)* var kanske Rökstenens runmästare *Biari* bosatt.

2. Om tolkningen av lönskriften i första raden å bakre bredsidan *(e, 1)*.

Bugge har, som bekant, läst ock tolkat denna lönskrift, där i st. f. varje runa blivit satt den närmast föregående, sålunda:

Sagum mogmenni (h)uœim sei borinn niþ [***R drængi***].

Det inklamrade är ej lönskrift ock står å linjen e, 2.

Bugge översätter stycket så: »Vi fortælle alt Folket, for hvilken Helt der er födt en Ætling» (Rökst. II: 62).

Mot denna läsning har F. Burg anmärkt, att, då indelningen av den yngre futharken i: ***bmlR hniast fuþąrk*** eljest följts i Rökstensinskriften, så ock bort ske här, ock i följd däraf *f* måste anses vara den efter *t* närmast följande runan, som vid tolkningen av lönskriften bör insättas för *t*. Man skulle då få ***furin*** i st. f. ***burin*** (Arkiv NF. XVI: 137 f.). Burg har emellertid ej dragit vidare konsekvensen av denna nya läsning eller sökt översätta den.

För min egen del har jag en tid trott på riktigheten av denna invändning ock i följd därav här läst ... ***furi niþR*** = *fyri niðr*. Jag tänkte mig då, att *hvœim sei fyri niþr drængi* skulle uppfattas som: *fyri hvœim drængi sei niþr*. Detta skulle betyda: »vilken kämpe han (ättlingen) bringar om livet». I fno. betyder *sjá fyrir e-um* bl. a. »gjøre det af med en, besørge ham (ud af Livet)» [Fritzner[2]].

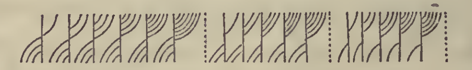
Emellertid tror jag ej nu, att denna läsning ock tolkning är berättigad, utan anser Bugge ha läst ock tolkat rätt. Bugge har (Arkiv XVI: 325) mot Burg anmärkt, bl. a. att »Chiffreskriften (*e*) ikke behöver at have noget med Inddelingen av Runerne i Grupper at gjöre». Denna invändning synes på förhand icke övertygande, ty, då runristaren följt en futharkindelning med tredje ätten såsom den första o. s. v., kunde man närmast vänta, att han haft för sig en skriven (ristad) futhark, som börjat med den normalt tredje ätten. Ock denna borde då hava följts i chifferskriften.

Bugge invänder vidare mot Burg, att »alle de i Begyndelsen fuldstændige Optegninger av Runerækken, som jeg [han] kjender, saaledes ogsaa en i en Indskrift i Maeshowe, begynder med ***fuþąrk***».

Nu är emellertid förhållandet det, att i den tryckta litteraturen värkligen en avbildning av en *fuþąrk*-rad finnes, som börjar med tredje ätten ock slutar med den första: *fuþąrk*. Detta skulle af någon kunna anses tala emot Bugge.

Det är i P. G. Thorsens bok Runernes Brug til Skrift . . ., s. 35, n. 36 som en avbildning på två rader av fem slag hemlighetsfull runskrift (kvistrunor) meddelas efter A. Magn. Haandskrift 687, d. 4:to. Det sista slaget, som står till höger i andra raden, upptager hela futharken så ordnad, att första ätten har fem runor, andra ätten fem ock tredje sex runor. Här är sålunda tydligt *fuþąrk* räknad som tredje ätten ock är *ställd sist!*

Avbildningen är återgiven i min uppsats Om Rökstenen i ATS. 6: 2: 4 ock 23, ock s. 24 dst. visar jag, att den korrumperade avbildningen bör uppfattas på nu nämnt sätt. Jag visste icke då, vad jag sedan fått veta, först genom benäget skriftligt meddelande av bibliotekarien dr Kålund — som ock i tryck omnämnt förhållandet i Småstykker 1—16 udg. av S. T. U. A. G. N. L. s. 17 samt i sin Katalog over den arnamagn. håndskriftsamling 2: 103 —, sedermera genom betraktelser av en fotografi, som jag låtit taga av denna märkliga källa för den lönliga runskriftens studium, att bilden råkat att bliva — uppocknedvänd hos Thorsen ock följaktligen även i ATS. Vänder man den rätt, såsom här nedan skett med den på av mig förut motiverade sätt restaurerade delen av bilden:

så finner man, att, oaktadt *fuþąrk* genom kvistarna till vänster om huvudstaven är angiven såsom den tredje ätten ock *tbmlʀ* (*tblmʀ?*) såsom den första, hela futharkens ordning dock är den vanliga med *fuþąrk* ställd främst.

Det visar sig alltså, att, även när man för lönskriftens behov vände om ordningen på ätterna, man likväl följde en futhark uppställd i vanlig ordning. Bugges läsning av ifrågavarande runa som *b* måste alltså anses vara riktig.

3. Om inskriften med äldre runor i bakre bredsidans nedersta rad samt yttre rad till vänster *(f-g)*.

a) *Om lönrunan för þ i nedersta raden å bakre bredsidan (f).*

Efter ordet ***mogmen(n)i*** i baksidans nedre rad, som är skriven med äldre runor, följer ett ovanligt runtecken, som Bugge tolkar som *þ* ock som, enligt honom, tillsammans med de två följande runmynderna bildar ordet ***þad*** = *það*, det. Det har, kan man säga för korthetens skull, till grundform en ᛉ-runa, men med 4 kvistar (i st. f. 1) på stavens högra sida (på bilden, sedd rättställd), ock enligt Bugges uppfattning, 3 kvistar på dess vänstra sida. Meningarna äro delade om hur många kvistar skola antagas finnas på vänstra sidan. Ingeniör Algot Friberg har velat finna 4 kvistar, men anmärker, att de två längre (nedersta) kvistarna äro (på cementavgjutningen) tydliga, medan de två kortare (övre) kvistarna äro nästan fullständigt avflakade. Bugge »tror paa Papiertryk at se tydelige spor til venstre ogsaa av en tredje Kvist (fra neden av regnet)». »En fjerde Kvist til venstre», tillägger B., »kan jeg ikke öine»; Rökst. II, s. 43. Själv har jag på cementavtrycket i Stockholm tyckt mig säkert se en tredje kvist, men en fjärde tror jag ej finnes där. Visserligen synes en insänkning närmast staven, som kunde fattas som början till en kvist, men den fortsätter ej upp till ristningens ram, avbrytes tvärtom av, som det synes, orörd stenyta[1].

Det torde alltså vara skäl i att fasthålla vid Bugges läsning. Och hans tolkning av detta tecken såsom en lönruna för þ torde väl vara den enda möjliga. Han uppfattar, som bekant, tecknet såsom varande en kvistruna, angivande fjärde ättens tredje runa. Han antar, att den äldre runfutharken här varit indelad i fyra ätter i stället för i tre, så att fuþark blev en ätt, här räknad som den fjärde i ordningen, liksom i den yngre runraden i toppytans lönskrift fuþąrk är den sista ätten.

[1] Tillägg straxt före tryckningen: Docent O. von Friesen har i brev av $^4/_{10}$ 1903 benäget meddelat mig, att han vid granskning av stenen "ansåg sig se spår av tre stycken kvistar här, hvilka dock alla voro synnerligen otydliga".

Det synes i ock för sig ganska rimligt, att, då den äldre runfutharken nyttjas jämsides med den yngre, en sådan ändring av ättindelningen skett till åstadkommande av en viss likformighet mellan båda.

Ett visst stöd för detta Bugges antagande kunde möjligen hämtas av följande omständighet. I en Wien-kodex 1701, om vilken se Germania XVI, 256 f., har bland andra sätt att skriva om latinska alfabeter med lönskrift även ett anförts, som återger en latinsk bokstav medelst en s. k. *isruna,* d. v. s. en av elementen ı ock I bestående lönrunskrift, som med ett eller flere av de förra tecknen angiver, i vilken av de 4 avdelningar, som alfabetet för detta ändamål indelats uti, bokstaven står, ock med ett eller flere av de andra tecknen vilken i ordningen inom denna avdelning bokstaven är (jfr avd. 7). Så att t. ex. *l* återgives med ııIIIII, eller andra avdelningens femte bokstav. Alfabetet om 23 bokstäver är, som nämts, här indelat i 4 avdelningar, de 3 första om 6 bokstäver var, den sista om 5. Det närmaste till hands liggande hade ju varit för den runkunnige man, som hittat på att använda isrunorna för de latinska bokstävernas betecknande, att indela alfabetet, liksom med futharken i regeln skedde, i 3 avdelningar (med 8, 8, 7 bokstäver), så framt han ej just haft för sig en *fyrdelad äldre futhark!* 6 runor får ju var ätt i en fyrdelad äldre futhark.

Det synes för övrigt icke vara möjligt att finna någon tillfredsställande tolkning av detta lönliga runtecken på annat sätt än genom denna av Bugge antagna fyrdelning av den äldre runfutharken. F. Burgs förklaringsförsök i Arkiv XVI, 137 n. 1 kan jag icke anse lyckat. Han menar, att, under förutsättning av att tecknet har fyra kvistar på hvarje sida, det kunde angiva första ättens åttonde runa av den tredelade äldre runfutharken därigenom att kvistarna på ömse sidor räknades tillsammans såsom tecken för runans plats i ätten ock själva huvudstaven angåve ättens ordning. Med antagande av Tyrs ätt såsom den första skulle man då här få D. En på sådant sätt angiven lönruna har emellertid ingen

motsvarighet i forntiden ock passar icke i detta huvudslag av lönrunor.

Enligt Bugges tolkning skulle de kvistar, som angiva runans plats i ätten, stå till vänster om huvudstaven (sedd rättställd) ock de kvistar, som angiva ättens nummer, stå till höger om staven.

Enligt min mening har alltid i forntiden i detta hufvudslag av lönlig runskrift, såsom naturligast ock är, ättens nummer ställts först ock runans nummer sedan, således vid läsning från vänster till höger ättens nummer till vänster om huvudstaven ock runans nummer till höger därom. Vid läsning från höger till vänster tvärt om. Jag har uppvisat denna lag i en utförlig undersökning rörande 50 olika underarter av detta huvudslag av lönlig runskrift, som jag hoppas snart få tillfälle att offentliggöra. Jag måste här antecipera resultatet.

Jag anser därför, att den påfallande anordning, som valts för lönrunan för *þ*, avser att angiva, att hela detta huvudslag lönskrift på Rökstenen, överallt där det förekommer, skall avläsas från höger till vänster, d. v. s. i motsatt ordning mot den vanliga runskriften. Vi veta, att detta är förhållandet med toppytans lönskrift i dess helhet[1], ock jag skall i det följande visa, att det gäller om de övriga lönskrifterna av detta huvudslag; om sidokorsen se noten.

---

[1] Med lönskriften i topp- ock sidokorsen äger emellertid ett särskilt förhållande rum. Å toppkorsen börjas visserligen avläsningen så, att — underst till höger — ättkvistarna avläsas först till höger ock runkvistarna sedan till vänster, men, då man så går opp till korsets övra del, stå ättkvistarna till vänster ock runkvistarna till höger. Detta blir ju ett slags bustrophedon-läsning ock synes strida mot ovan givna huvudregel. Jag antager, att i detta fall runristaren nöjt sig med att lönskriften i dess helhet avlästs från höger till vänster, så att hela högra korset avlästs först, det mellersta därnäst, det vänstra sist. Men för övrigt har han ansett sig kunna följa den regel, som synes gälla för dessa runkors, att ättkvistarna skola sitta endast på en stav, runkvistarna endast på en. — Vad sidokorsen beträffar, så gäller ju här ock denna sista regel. Avläsningen af korsen sker här så, att runorna sammanläsas från höger till vänster. (Se vidare s. 207).

Emellertid må det medgivas, att dessa kors äro verkliga Cruces för den, som i likhet med mig vill tillämpa en sträng metod vid läsningen av Rökstenens lönskrift. — Det kan här erinras om att en ännu mer invecklad avläsningsmetod än för Rökstenens lönrunkors torde krävas för de lönrunkors, vilka förekomma å Löfsundstenen i Södermanland, där å var ock en av de fyra korsarmarna på ät-

Man kan sålunda betrakta denna lönruna för *þ* som ett slags nyckel till den följande lönliga runskriften av detta huvudslag, nämligen angivande att den skall läsas från höger till vänster. Att anbringa en sådan nyckel just här var så mycket lämpligare, som sammanhanget lätt visade, att här måste läsas *þ*.

Lönrunan för *þ* kan även anses som nyckel för avläsningen av futharken med **fuþark** (**fuþąrk**) som sista i st. f. första ätt. Den kan slutligen även vara avsedd att tjäna som nyckel i ett tredje avseende, nämligen för att angiva, att den äldre *runfuþark*, som här följdes, var indelad i 4 ätter. Därom vidare i avdelning 4.

Med anordningen av en sådan nyckel-lönruna kan jämföras förhållandet på Maeshowe-inskriften nr 18 (se Stephens, ONRM. I: 238), där efter de i 2 olika slags lönrunor skrivna orden *þisar runor* ock de med vanliga runor skrivna orden *rist sa* följer ordet *maþr* skrivet med en lönruna för *m* — eljest med vanliga runor —, av samma art som de som förekomma i ordet *þisar,* vilka just äro bildade på ᛉ; här får denna lönruna för *m* ytterligare 2 kvistar upptill till höger om huvudstaven, varigenom alltså medelst denna lönruna 1:sta ättens *tbmly:s*[1] (eller *blmy:s*?) 3:e runa angives. Här har alltså lönrunan för *m* fått tjäna som nyckel för den övriga lönskriftens läsning, i det att ätternas omvända ordning därmed angivits[2]. Se Wimmer, Die Runenschrift s. 239—240.

b) *Om läsningen ock tolkningen av denna inskrift (f-g) i dess helhet.*

Bugge har i Rökst. II antagit, att inskriften med äldre runor å bakre bredsidans understa rad ock vänstra yttersta långrad skall läsas tillsammans med lönskriften i äldre runor på samma sidas

minstone ett kors finnas både ättkvistar — å ena sidan — ock runkvistar å den andra. (Boije i Sv. F. T., V: 160; fotografi av Brate i Statens Historiska Museum).

[1] I norska inskrifter är som bekant ᛦ tecken för **y**, ej för **R**.

[2] Tillägg straxt före tryckningen: I M. Olsens här förut (s. 193, n. 2) nämnda arbete påpekas just denna överensstämmelse mellan lönrunan för *m* i Maeshowe-inskriften ock den för þ i Rökstenen, vilken senare uppfattas som nyckel för ättindelningens ordning. Men M. O. har icke sett, att den även är nyckel för läsningen från höger till vänster. Mina anmärkningar i texten om þ:s egenskap av "nyckel" nedskrevos första gången för 9—10 år redan.

fjärde tvärrad uppifrån (Bugge: *e* 3) samt med lönskriften å stenens ena smalsida (Bugge *h*). Jag tror, att detta är oriktigt, ock hoppas i avdelningarna 4 ock 5 kunna visa, att var ock en av dessa inskrifter måste läsas för sig själv utan samband med *f-g*.

Om så är förhållandet, måste denna inskrift *f-g* läsas ock tolkas i någon mån annorlunda än som Bugge gjort, alldenstund hos Bugge den sats, som börjar med **hoaʀ,** ej har något verb här. Bugge läser nämligen ock tolkar sålunda:

sagw mogmeni þad hoaʀ igold gaoaʀ igold ind goqnaʀ hosli

Sagum mógmenni það, hwæʀʀ ýgǫld gawaʀ, ýgǫld ynd goqnaʀ hǫsli,

vartill lägges innehållet av de båda andra lönskrifterna (*e* 3 ock *h*):

nú(?) ryði; nemr flyq . . .

vilket allt på norska återgives sålunda: »Vi fortælle alt Folket det, hvem nu(?) lod de bistre Krigere i Landet, de bistre Krigere under Jordens Hasseltræ (d. e. overalt inden Jordens Grænser) segne i sit Blod. [Han] flyr . . .»

Då man nu, efter hvad jag nyss nämnt, måste anse, att denna inskrift slutar med ordet *hǫsli,* måste här någon utväg finnas att få av det hela någon självständig mening. Jag tror, att detta kan ske genom följande modifikation av Bugges skarpsinniga ock säkerligen i det hela riktiga läsning av denna del av inskriften.

Jag läser nämligen: . . . **í igold gaoaʀ oaʀí igold** . . . Att sålunda antaga, att ordet **oaʀi,** d. v. s. **waʀi,** blivit skrivet ihop med två andra ord, bör icke vara otillåtet i en inskrift som har ett skrivsätt som **tualraubar** för **tua(ʀ) ualraubaʀ** samt, enligt Kock, Arkiv XIV: 248, **satint** för **satín int,** så mycket mindre som det gäller i att dessa två ytterlinjer inrymma en hel mening. Jag uppfattar hela inskriften på följande sätt (med Bugges omskrivningsmetod):

Sagum mógmenni þad hwæʀʀ í ýgǫld gawaʀ wǽʀi, ýgold ynd goanaʀ hosli.

[Enligt Kock, Arkiv XIV: 251, bör det läsas: *hwaʀʀ* ock *wári*, i st. f. *hwæʀʀ, wǽʀi.*]

Översättning: »Jag förtäljer för allt folket det, vem som

var med bland landets skräckinjagande krigare, de skräckinjagande krigarna inom jordens gränser».

Om *i* uti denna betydelse se Fritzner II, sid. 195, sp. 2, afd. 5 (ex. *fannst engi í kvennmǫnnum,* fanns ingen bland kvinnor).

Med uttrycket »vem som var med» måste här syftas på någon särskilt berömd krigarhövding ock hjälte, om vilken sägner funnos, förmodligen densamme, om vilken det förut sagts:

Sagum mógmenni, hwæim sei borinn niðʀ drængi.

Att runan ᛃ betecknar dels *i*, dels *y* (ock runan ᛅ dels *a*, dels *æ*), har redan av Bugge antagits. Att även en ock samma runa, som bör fördelas på två sammanskrivna ord, kan ha olika betydelse, synes av Rökstenens ***ituituaki,*** där det första ***u*** betyder först *u*, sedan *w*. På liknande sätt har Kock antagit, att i det nyssnämnda ***satint*** runan ᛁ betyder först *i,* sedan *y.*

I min första uppsats om Rökstenen (a. st. s. 18) framhöll jag såsom ett bland flera av mig åberopade argument mot den då härskande meningen, att inskriftdelen med äldre runor icke hade någon språklig betydelse, runornas starkt sammanträngda ställning längst till vänster i undre raden, varav intrycket väcktes, att runristaren strävat efter att få rum för ett visst uttryck därstädes. Detta bör numera så tillvida modifieras, att runristaren får antagas ha strävat efter att få plats för en avslutad mening på *båda* raderna med äldre runor.

4. **Om lönskriften på bakre bredsidans tredje tvärrad uppifrån** (*e* 3).

Bugge har med tvekan läst denna lönskrift, som, tänkt rättställd, ser så ut: ᛟᛟᛁᛁᛟᛟᛁᛁᛁᛇ, som ***nu.*** Han får ut dessa ord genom att avläsa inskriften, då den tänkes rätt ställd (sedd uppifrån), från vänster till höger, ock genom att anse de båda ᛟ angiva runans nummer i ätten samt de första två ᛁ ock de senare tre ᛁ såsom tecken på ättens nummer, således andra runan i andra ätten: ***n*** ock andra runan i tredje ätten: ***u.*** Det tecken, som står närmast ytterst ᛇ anser han böra »hverken tælles med eller læses med» (Rökst. II,

53), utan vara en pekpinne för att angiva, att därefter skall läsas inskriften på den smalsida, som har lönskrift bestående av runtecknet ᛇ (ᛇ).

Jag kan icke finna denna Bugges uppfattning antaglig. Min främsta invändning är den, att, såsom i föregående avdelning nämnts, i forntiden vid det huvudslag lönlig runskrift, som i flera underavdelningar förekomma å Rökstenen, då runan utmärkes genom tecken för ätten ock för runans plats i ätten, *tecknet för ätten* alltid måste ha *ställts först*. Bugges läsning kan redan enligt denna lag icke vara riktig[1]. Men till nu anförda motbevis komma flera andra omständigheter, som likaledes tala mot B:s läsning. Några af de underarter av detta huvudslag lönskrift, som eljest förekomma på Rökstenen, läsas av Bugge från höger till vänster. Så toppkorsens ock bakre bredsidans kors lönskrifter. Men det är tydligt, att Rökstenens runmästare ej bör, ej kan antagas ha nyttjat än det ena, än det andra sättet att avläsa den lönliga runskriften, utan i *alla* fall måste antagas ha nyttjat samma metod, här skrivning (ock följaktligen avläsning) från höger till vänster. Jag har nyss nämnt, att jag anser detta angivet genom lönrunan för *þ* i inskriften *f*. Jag anser ock, att alla de fall av lönskrift av ifrågavarande huvudslag, som förekomma på Rökstenen, skola avläsas från höger till vänster (med den reservation som framgår av not 1 å s. 199). Lönskriften i e 3 bör alltså avläsas åt motsatt håll mot vad Bugge gör. Det försök att försvara läsningen **nu**, som göres av Burg, Arkiv XVI: 137, n. 1, förfaller äfven genom det här sagda.

Slutligen måste mot Bugges läsning anmärkas, att, om denna inskrift hörde tillsammans med *f-g*, borde äldre runfutharken, ej

[1] Ur min förut omnämnda större avhandling i detta ämne må här den anmärkningen meddelas, att det stöd för sin läsning, som Bugge i Rökst. II, 52 åberopar med upprepande av vad han förut yttrat Rökst. I, 82, nämligen att i Bautil 646 *a* betecknas med ||||||, d. v. s. fjärde runan i andra ätten, bortfaller, alldenstund det å denna runsten skall läsas ||||||, d. v. s. enligt min regel riktigt: andra ättens fjärde runa, varom man lätt kan övertyga sig vid efterseende å bilden av runstenen i Bautil (Bugge har råkat att läsa denna del av inskriften opp ock ned).

den yngre, ha använts i lönskriften. (Jfr Burg, Arkiv a. st.) Jag anser därför att Bugges läsning *nu* bestämt bör förkastas.

Jag skall nu framställa mitt förslag till inskriftens läsning ock tolkning. Från det föregående veta vi, att inskriften skall läsas från höger (tänkt upprätt stående). Den börjar då med ᛇ. Vid sådant förhållande blir uppenbarligen Bugges åsikt om detta, enligt hans läsning sist stående, tecken såsom varande blott en »Pegepind» alldeles osannolik. Runan har här säkerligen språklig betydelse. Att denna rad därigenom att ᛇ anses som språktecken får 25 tecken, medan de övriga 2 tvärraderna ha 24 tecken, kan jag i olikhet mot Bugge ej tillmäta någon motbevisande kraft. »Runmästaren» har helt enkelt beräknat, huruledes å de 3 ungefär lika långa tvärlinjerna runtecknen skulle någorlunda jämt fördelas. Som denna tredje rad är något längre än de andra, har den fått 25 tecken, de 2 andra 24. Respektive 5 ock 4 tecken beteckna ju ock å den tredje raden var sin runa (i lönskriften), medan å de andra var runa har sitt tecken. Det är vid sådant förhållande föga troligt, att något hemlighetsfullt symmetriskt förhållande varit åsyftat vid tecknens fördelning å dessa 3 rader. Jfr Burg, Arkiv XVI: 136. Jag förmodar i likhet med Viktor Rydberg, som även läser denna lönskrift från samma håll som jag, men vars tolkningsförsök[1] för övrigt är av metodiska grunder omöjligt, att ᛇ är en lönruna, angivande första ättens första runa, sålunda av samma slag som flertalet lönrunor å ena smalsidan, ock av samma huvudslag lönrunor som den övriga lika inskriften i *e* 3, ehuru av annan underart.

Fråga uppstår nu, om äldre eller yngre runfutharken här bör antagas vara nyttjad. Som denna fråga ej kan a priori fullt säkert avgöras, ehuruväl sannolikheten, såsom vi nedan skola påpeka, talar för det förra, skola vi försöka med båda nycklarna. I förra fallet få vi här *e*, i senare fallet *b*, allt enligt den ättindelning av de båda futharkerna som Bugge visat i inskriften vara följd ock

[1] Se K. Vitterh. Hist. o. Ant. Akad:s Handl. Del 11: 6 (1893).

som lönrunan för *þ* i *f* anger, således med äldre runfutharken indelad i 4 ätter. Den följande delen av inskriften läst från höger till vänster ger

i förra fallet: ***wþ*** (tredje ättens andra runa ock andra ättens andra runa i äldre futharken, med runorna ordnade, utom i fråga om ättindelning, såsom å Vadstenabrakteaten[1]), i senare fallet: ***un***.

Hela inskriftbiten ger alltså antingen ***ewþ*** eller ock ***bun***.

Läsningen ***bun*** är ju tydligen omöjlig, medan ***ewþ*** synes kunna giva ock, som straxt skall visas, värkligen ger mening.

Man finner alltså, att äldre runfutharken bör användas för denna lönskrifts läsning[2]. Detta synes redan a priori sannolikt, alldenstund de båda elementen ᛇ ock ᛟ i denna lönskrift tillhöra äldre runraden och det tredje elementet ᛁ, enligt min åsikt, som jag motiverat i min förut nämnda avhandling om denna huvudart lönskrift, även är hämtad från en form av den äldre runraden (jfr Thames-knivens ᛁ).

Vi ha sålunda funnit, att den enda metodiskt riktiga läsningen ger ***ewþ***. Huru skall då detta tolkas? Närmast till hands synes ligga att uppfatta det som två ord: ***e uþ***. Den omständigheten, att två olika arter lönlig runskrift använts, gör det efter min mening sannolikast, att här två ord återgivits, vartdera med en särskild underart lönskrift. På liknande sätt uppfattar jag, såsom längre fram skall visas, den del av lönskriften, som i inskriften

---

[1] Tillägg straxt före tryckningen: Enligt den ordning, vari runorna äro anbragta å den nyfunna gottländska Kylfver-stenen — varå Brate funnit äldre runfutharken avbildad (se hektografiskt meddelande från honom av sept. 1903) —, skulle man här få: ***twe̜***, som ej ger någon mening. [Anm. Den av 5 runor bestående, särskilda inskriftdelen å Kylfverstenen uppfattar jag efter Brates avbildning som ***sueus*** ock ser däri ett latinskt ord: *sueus*, svensk. Jag gissar, att en till namnet okänd man från svenska fastlandet blivit begraven i den gravkista, varå den runristade hällen anbragts, ock att den gottländske man, som ombesörjt begravningen, velat skryta med sin lärdom ock därför inristat dels runfutharken, dels ett ord på latin, skrivet med runor, som han uppsnappat t. ex. under färder i södern eller genom förmedling av köpmän eller av — irländska munkar. (Obs. att lönrunan å Kylfverstenen återfinnas i en St. Gallenhandskrift; se den efter en av mig ombesörjd fotografi meddelande avbildningen hos Stephens, ONRM. IV: I)].

[2] Indelad i tre ätter giver äldre futharken här ***tun***, som ej ger mening.

h står på ömse sidor om ett — ock består av ᛐᛇ-element, som ett särskilt ord, skilt från den övriga lönskriften, som tillhör en annan underart lönskrift. Jag förmodar, att det är det älsta bruket, att sålunda, när olika arter lönskrift användes, ordskillnad äger rum mellan de olika slagen lönskrift. Så är ock förhållandet i Maeshowe-inskriften nr 18 (Stephens ONRM. I: 238). Först senare har man företagit sig, att i samma ord använda olika underarter lönskrift; exempel därpå saknas ej.

De båda orden **e up** motsvara, enligt min mening, på fsv. *æ up,* betydande alltid (upp eller) uppåt. Att ett *æ* av äldre **aiw* kunnat finnas på Rökstenens tid, därom se von Friesen, Arkiv f. NF. XIX: 350[1].

Rörande återgivandet av *æ* med **e** må nämnas, att, om Kock har rätt i att *i*-omljudet av *a* endast i *mogmenni* gjort sig gällande på Rökstenens tid, *ä*-ljudet i *e* med samma rätt som i *mogmenni* återgivits med *e*. I annat fall får man kanske antaga, att *ä*-ljudet i detta ord *e* varit av annat slag än i de vanliga fallen av *i*-omljud av *a*.

Då jag nu går att söka förklara betydelsen av de funna orden *æ up,* måste jag bedja den benägne läsaren att icke för hastigt bryta staven över mitt förklaringsförsök såsom orimligt. Ock jag ber få säga, att jag med nöje skall uppgiva min förklaring, om någon sannolikare kan finnas.

Min förklaring går därpå ut, att den förfarne runmästaren begagnat sig av den lilla lediga platsen för att ge en anvisning, hur runskriften skall läsas i de fall, då läsningen i följd av lönskrift är osäker, ock just för de fall där eljest ingen ledning kan utletas av själva lönskriftens natur ock form, nämligen för de fall, då lönskriftdelar stå ställda över ock under varandra, vilka fall just böra tänkas avlästa allra sist, eller just sedan *æ up* avlästs. Dessa fall

[1] Om **e** här är = alltid är det kanske sannolikast, att *ai* i inskriftsdelen *e* 3 är = farfader (ej = alltid), såsom Bugge antagit Rökst. II (men åter övergivit Arkiv XVI: 325, där i likhet med i Rökst. I betydelsen alltid antages). Dock är det väl möjligt, att dubbelformer här funnits, liksom fns. har både *æ* och *ei* (m. m.) fsv. *æ* ock *e*.

äro toppens kors-lönrunor samt den nyssnämnda lönskriften å ena smalsidan, som består av ᛇ ock ᛇ-runor ställda över ock under ett —.

Vi ha här förut visat, att toppkorsen måste avläsas från höger till vänster samt nedifrån uppåt, det senare alltså i överensstämmelse med en föreskrift sådan som den nu funna: alltid uppåt! Denna föreskrift kan anses vara ett förkortat återgivande av meningen: Där det i det följande kan vara ovisshet om, huruvida man skall avläsa lönskriften nedifrån uppåt eller uppifrån nedåt, bör man läsa nedifrån uppåt. Att hithörande lönskrift å ena smalsidan måste läsas nedifrån uppåt — från höger till vänster — skall visas i nästa avdelning. Vad korsen överst på bakre bredsidan beträffar, så läsas dessa ju varken uppifrån eller nedifrån, utan från sida till sida, ock höra därför ej under ifrågavarande regel.

Mot nu gjorda tolkningsförsök har den anmärkningen enskilt blivit framställd, att det ej synes sannolikt, att en anvisning sådan som denna [(läs) alltid uppåt!] skulle ha givits i en *lön*skrift, som ju själv för sin tolkning erbjuder svårigheter. Jag vill häremot anföra, att för den i runläsning någorlunda förfarne denna lönskrift ej bör ha varit svår att tolka, så framt man godkänner min mening, att lönrunan för *þ* i *f* lämnar en nyckel för tolkning av just en sådan lönskrift som ifrågavarande. Denna nyckel säger ju, såsom förut påpekats, att äldre runfutharken är delad i 4 ätter, att **fuþark** är den sista ätten, att lönskriften skall avläsas från höger. Läsningen **e wþ** fås då endast genom en enkel användning av denna nyckel.

Man kan för övrigt, om man så vill, uppfatta det som ett skämt av runmästaren, att han begagnat sig av lönskrift för nämnda upplysnings meddelande, rörande läsning av lönskrift.

5. Om lönskriften på ena smalsidan (*h*).

Bugge har läst denna lönskrift sålunda, att han börjat vid stenens fotända samt avläst inskriften från vänster till höger. Han

har av den första arten lönskrift fått fram **ruþ**, som han avläst uppifrån nedåt med hänsyn till mittstrecket, av den senare **i nímr fluqi** . . . ock han har senast, i Rökst. II, fört **ruþi** tillsamman med den med **hosli** slutande äldre runraden ock det i *e* 3 av honom lästa **nu** samt sedan läst en sats *Nemr fluą e(ngi?)* [1]. Han har för läsningen använt yngre futharken som nyckel. Denna omständighet gör hans antagande, att inskriften skall sammanläsas med . . . **hosli**, (**nu**) osannolikt, såsom vi i föregående avdelning visat. Läsningen efter den yngre futharken är emellertid här i ock för sig berättigad, ty då av alla lönrunor, låt vara, att såsom straxt skall visas, många äro skadade ock osäkra, ingen har att uppvisa någon fjärde ätt — såsom förhållandet måste ha varit här, om äldre runfutharken använts — måste det med nödvändighet antagas, att den yngre runfutharken bildar nyckeln. I så fall bör inskriften utgöra ett helt för sig. Läsningen nedifrån stenens fotända kan ej häller vara riktig, ty då skulle runnummertecknen stå före ätt-tecknen, vilket jag förut visat vara otillåtligt. Mot Bugges sätt att avläsa de på ömse sidor om ett mittstreck stående runorna ᛏᛚᛇ sålunda, att de som stå över strecket tagas först ock de som stå nedom därefter, kan vidare anmärkas, att då toppkorsen avläsas nedifrån uppåt, konsekvensen fordrar, att en dylik avläsningsmetod även här användes.

Till dessa nu anförda skäl att förkasta Bugges läsning av *h* kommer följande omständighet.

Den läsning av denna lönskrift, som ligger till grund för avbildningen å träsnittet i Antiqvarisk Tidskrift samt för Bugges tolkning, är långt ifrån säker, ja efter all sannolikhet i många punkter oriktig. Förhållandet är nämligen det, att stenens yta här är på stora sträckor skadad ock att därigenom säkerligen flere lönruntecken blivit skadade. Hos Bugge (Rökst. I, s. 80 ock 82) ser denna text ut sålunda:

---

[1] Tillägg: Jag finner, att Bugge i Norg. Indskr. m. ældre Runer, s. 214, "nu er tilbøielig til at forstaa *flua* som Dat. sg. m. = oldisl. *flóa*". Jfr Arkiv XVIII: 7, varav synes framgå, att Bugge ännu 1902 i princip fasthöll vid sin läsning av *h*-inskriftens lönrunor.

$\dfrac{^5/_3}{^2/_3\ ^3/_3}$ $^3/_2$ $^2/_2$ $^3/_2$ $^2/_1$ $^5/_3$ $^1/_3$ $^3/_1$ $^2/_3$ $^4/_3$ $^3/_2$,

om, i den ordning Bugge läst dem, runnumrens kvistar återgivas som täljare ock ättnumrens kvistar som nämnare i ett bråk.

Det göres av honom ingen annan anmärkning om denna texts tillförlitlighet än den, att »de to sidste av disse runer» — d. v. s. de som stå längst till höger — »er ikke aldeles tydelige på stenen, dog synes deres læsning sikker». Dessutom påpekas, att »kvistrunerne må have været fortsatte videre til höire, men de fölgende er forsvundne ved avskalling; jeg tror efter 10de kvistruṇe höit oppe at se en kvist» (Rökst. I, s. 80). Det senare bekräftas Rökst. II, s. 56, där det tillägges, att »mere end 3—4 kvistruner synes ikke at kunne mangle»; »ellers maatte man vistnok have seet noget av Toppene».

Herr ingeniör Algot Friberg i Huskvarna, som omsorgsfullt, i de minsta detaljer ock upprepade gånger undersökt Rökstenen samt ombesörjt gipsavtrycken i Växjö museum samt den cementavgjutning, som finnes i Statens Historiska Museum, skriver till mig i P. M. av den 16 nov. år 1894 (då jag först nedskrev mina nya anmärkningar om Rökstensinskriften, vilka nu delvis omarbetats) följande: »Smalsidan med lönrunor är i träsnittet illa återgiven. De afskalningar, som uppstått å baksidan vid stenens flyttning, fortsätta in på smalsidan. Jag har försökt att så noggrant som möjligt afteckna sidan, hvilken teckning bifogas». (Teckningen är ej här återgiven.) Han fogar härtill ytterligare en i siffror åskådliggjord bild av hur de långa lönrunorna »kunnat se ut upptill» — upptill fattadt i samma mening som hos Bugge (se föregående sifferbild) — varvid han tillägger, att han »dömer rent mekaniskt och bortser från alla språkliga hänsyn».

Då jag senare begärde av hr F. förnyad undersökning av några delar av denna lönskrift, har hr F. haft den stora godheten att julen 1899 företaga en sådan på gipsavgjutningarna i Växjö. I brev av den 6 januari 1900 meddelar nu hr F. följande aritme-

tiska bild av de långa lönrunornas möjliga utseende så väl upptill som nedtill:

(Numreringen 1—15 går nedifrån uppåt)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
3+?	2+?	3+?	2+	5	1+	3+?	2+?	4+	3+	1+?	?	?	—	—
2+	2+?	2+	1+	3+?	3	1	3	3	2(—1?)	?				

Siffrorna under den långa linjen äro att förstå som i förra bilden. Med + satt efter siffran angives, att troligen en kvist till funnits utom vad som synes å det gamla träsnittet av Rökstenen, med +? angives, att en kvist till möjligen funnits.

I fråga om de övre kvistarna avviker denna senaste aritmetiska beskrivning något från den, som lämnades mig av hr F. för 5 år sedan. Då ansåg han, att troligen en kvist till funnits endast vid långrunorna 4, 6, 9; nu har han därtill lagt 10, något som ock vinner stöd av avbildningen från 1894, där 10:de lönrunans stav upptill går över kvisten. Då angav han lönrunorna 3, 7, 8 upptill såsom å träsnittet, medan han nu anser även dessa möjligen hava haft ännu en kvist. Vad lönrunornas nedre del beträffar, så fick jag ingen beskrivning däröver 1894. Men med anledning av dels den då lämnade avbildningen av hela smalsidan, där det synes, att flere stavar gå nedom de å det gamla träsnittet synliga kvistarna, dels en av mig gjord granskning av cementavgjutningen i Stockholm, därvid det visade sig, att en lång avflakning av stenen går alldeles inpå ändan av de fyra första långa lönrunorna — vilka båda omständigheter föranledde mig att antaga, att flere nedre kvistar gått förlorade — bad jag hr F. om närmare granskning även av denna del av lönskriften.

Av den aritmetiska beskrivningen finner man, att hr F. anser runorna 1, 3 ock 4 troligen hava haft en kvist mer än å träsnittet, vilket ock stämmer med hr F:s avteckning av smalsidan, där just på dessa runor stavarna gå nedom kvistarna. Vad runan 2 beträffar skulle man av dess längd jämförd med de omgivandes samt av antydningen till en förlängning av staven å hr F:s avbild-

ning vänta sig, att även den har en kvist för litet å träsnittet; hr F. anser detta på denna runa möjligt enligt den aritmetriska beskrivningen. Det bör emellertid här anmärkas, att jag bad hr F. särskildt undersöka denna runa å gipsavtrycken, alldenstund å cementavgjutningen alldeles ingen förlängning av staven kunde skönjas nedom den andra kvisten (ehuruväl som sagt, avflakning fanns straxt nedanför). Hr F. anmärker i sitt sista brev till svar därå följande, som torde böra meddelas: »Cementafgjutningen kan ej, och detta var väl knappt afsikten, vara *alldeles* exakt i de skadade hörnen, där sömmarna i gipsafgjutningen måste gå. Och retuschering med mäjsel omöjlig, enär cementgjutningen måste ske långt borta från Rök.»

De olikheter, hr F., efter vad vi nu funnit, anser möjligen eller troligen ha funnits mellan träsnittsavbildningen av Rökstenen ock Bugges på denna grundade läsning samt originalet, äro, som man ser, icke få. De äro tillräckliga att göra hela Bugges avläsning av dessa lönrunor i hög grad tvivelaktig — för att icke säga omöjlig —, alldeles oberoende av åt vilket håll de läsas.

Antagandet av så många avvikelsers möjlighet eller sannolikhet grundar hr F., utom på vad han 1894 anfört, varom se ovan, på följande skäl, anförda i hans senaste brev:

»Kanten mellan baksidan och vänstra smalsidan (från framsidan räknadt) är vid stenens flyttning i senare tid skadad nästan öfverallt där ristning å smalsidan förekommer.

Stenens framsida var otjänlig för ristning åt vänster. Samma var nog förhållandet med vänstra smalsidans angränsande parti, åtminstone nedtill, efter som de kortare lönrunorna dragits så mycket åt vänster. Längre upp blir stenen ej så omöjlig, ehuru dålig. (De längre lönrunorna 5, 8—10 gå ju ner på detta område.) Från 5:e långa lönrunan ända ner till 4:e kortare undre lönrunan är en skarpkantad insänkning i stenen, som ju kunnat finnas där före ristningen. Men då har utan tvifvel en afskalning skett sedermera på samma plats, gående från 5:e långa lönrunan ner till och med den 1:a långa — eller längre, hvilket senare väl är likgiltigt.»

Vi ha sett av hr F:s aritmetiska bild, att det icke med säkerhet kan påstås, att en enda runa hittills blivit rätt läst[1]. Den runa, som tyckes vara säkrast, är den 5:e, där visserligen hr F. angivit som möjlig en 4:e kvist nedtill, vilken dock ej där kan finnas, då vi här, som nämnt, måste ha den yngre futhark-indelningen i 3 ätter, hvarförutom ju staven går lika långt ned som de enligt hr F. nedtill riktiga 9:de ock 10:de runornas samt icke skjuter nedom kvistarna. Upptill går staven ej häller ovan kvistarna, åtminstone så vitt nu kan synas, så att de 5 kvistarna där äro kanske riktiga (dock anser hr F. runan 3 kunna ha haft en kvist mer än å träsnittet, oaktat staven där ej häller överskjuter 3:e kvisten). Man får då ut runan *r*, såsom ock Bugge läst.

Lönskriften å denna sida bör, så som jag förut nämnt, avläsas sålunda, att ättkvistarna tagas först ock runkvistarna sedan samt, i likhet med övrig lönskrift å stenen, från höger till vänster. Detta medför, att inskriften måste avläsas från stenens topp, ej från dess fotända. Däremot kunde nu invändas, att å den andra smalsidan skriften måste avläsas från stenens fot ock att konsekvensen då fordrar, att så även skulle ske här. På denna möjliga invändning svarar jag, att, då det här, i *h*, är fråga om skrift, som skall avläsas i motsatt riktning mot den vanliga, nämligen från höger till vänster, så är det just i sin ordning, att den går på stenen i motsatt riktning mot andra smalsidans text, som skall avläsas i vanlig ordning från vänster till höger.

Redan Viktor Rydberg har vid sitt, för övrigt alldeles misslyckade, försök att tolka denna lönskrift, anmärkt, att »Runristaren har själf tillkännagifvit, och det på tre sätt, att raden bör läsas

---

[1] Tillägg straxt före tryckningen: Docenten O. von Friesen har i brev av 4 okt. detta år benäget meddelat mig, att han vid granskning av stenen funnit följande att anmärka till den gamla avbildningen:

1) Vid långrunan 4 ha möjligen 3 kvistar upptill funnits; 2) Vid runan 6 torde 2 kvistar upptill ha funnits: "den öfversta kvisten är möjlig och trolig; 3) Vid runan 8 är den andra kvisten upptill "bortflagad men trolig"; 4) Vid runan 9 har en öfversta (femte) kvist "kvarlämnat spår i kanten; hufvudstaven skjuter därjämte upp öfver fjärde kvist"; 5) Av runan 11 ser v. F. upptill över en avskalning "en säkert huggen kvist". Rörande de nedre kvistarna gör v. F. alls ingen anmärkning.

från höger till vänster» (ock från stenens topp, menar Rydberg, fastän han ej kommit att säga detta). Jag skall icke här upptaga utrymmet med att anföra två av skälen, då dessa icke äro hållbara. Men det tredje (det andra hos Rydberg) lyder sålunda: »I denna rungrupp har han vändt de vanliga kvistrunorna så, att de hänvisa till läsning från höger till vänster» (ock från toppen).

Hvad Rydberg yttrar i mom. 2 är särdeles anmärkningsvärt. Han utgår från att regeln om ättrunornas avläsning först, som jag funnit efter en utförlig undersökning av föreliggande ganska omfattande material, är en självklar sak. Huru han kommit därtill, är icke så gott att med säkerhet säga. Antingen har han genom ett slags intuition sett denna lag, som överensstämmer med hvad sunda förnuftet fordrar — ty det är ju uppenbarligen rimligast att först leta efter ättens nummer ock sedan efter runans plats inom ätten —, eller ock har den för honom framgått genom ett förallmänligande av beskrivningen i Liljegrens Run-Lära s. 50. Vare härmed huru som hälst, så har han fullkomligt rätt i sin därur dragna slutsats, att här ifrågavarande inskrift av detta skäl måste avläsas från höger till vänster ock från smalsidans topp ned till dess fot.

Att nu genomgå alla de olika möjligheter, som finnas för avläsning av dessa 10 långa lönrunor, synes vara nästan lönlöst, då därvid en sådan mängd kombinationer kan uppkomma, att någon säker avläsning ej synes vara möjlig. Ytterligare svårighet vållar nu den omständigheten, att inskriftens början (efter Bugge dess slut) saknas. Av den 11:e runan synes spår. Sedan kunna enligt hr F., liksom enligt Bugge, ytterligare två runor ha stått. Att döma av cementavgjutningen skulle gott 5 runor inalles (med den skadade) ha kunnat stå här, där en betydlig avflakning synes förefinnas.

Vare sig nu 3 eller 5 runor fattas, så försvårar detta naturligtvis läsningen i hög grad.

Klart är nu av det uppvisade, att det aldrig kan lyckas att med säkerhet avläsa denna del av lönskriften å smalsidan. Skulle det emellertid lyckas någon att finna en mening, som passade ihop

med det sista ännu ej av oss här behandlade ordet å smalsidan, så finge man väl anse denna läsning antaglig nog, om den ock måste vila på många osäkra förutsättningar.

Enligt Fribergs nyss anförda bestämning av de långa runornas lönskrift — då blott sådant antages, som han anser troligen stå där (ej det som anses möjligen finnas), skulle där stå:

þ n þ i r u l u r a, varav läst från höger bleve **aruluriþnþ**, som ingen mening ger[1].

Det återstår att granska den av mindre lönrunor bestående inskriftdelen å smalsidans nedersta del, vilken inskrift står å ömse sidor om ett streck. Dessa runor ha av Bugge avlästs som **r u þ**, en läsning som för var särskild runa naturligtvis är riktig, medan däremot de måste läsas tillsammans i annan ordning, nämligen från stenens topp samt från höger till vänster ock nedifrån uppåt, såsom vi ovan hava visat. Detta giver: **þur**.

Jag anser all sannolikhet tala för att därmed ett särskilt ord angives, att den egendomliga nya arten lönskrift som har begagnats har valts för angiva ett särskilt märkligt helt ord (jfr vad som yttrats i avdelning 4). Bugge åberopar sig visserligen till stöd för sin läsning, varvid **ruþ** tages tillsamman med närmast följande runa **i** i nästa art lönskrift (till ett ord **ruþi**)-, därpå, att »på lignende måde er i **niþR** og **knati**» (i inskriftdelen *e*) »sidste rune *R* og *i* skreven med anden slags skrift end ordenes begyndelse **niþ** og **knat**». Men förhållandet här är väsentligen olika, då lönskriften i dessa senare fall består av samma slags runor som i den vanliga skriften ock dessutom i båda dessa senare fall med sista bokstaven övergång till annan rad äger rum med närmast följande vanlig skrift. Med vanlig skrift (**þR**) slutar ock bakre bredsidans korslönskrift **runimą**, men detta har tydligen sin grund i bristande plats. Här å smalsidan åter finnes ingen anledning att dela ett

---

[1] Tillägg straxt före tryckningen: Enligt v. Friesens här förut (s. 212, n. 1) omnämnda läsning — med godkännande av vad han anser sannolikt — skulle här stå: **i n i m r u l u r i**, d. v. s. läst från höger: **irulurmini**, varur ingen mening synes kunna fås (**iru** kan ej vara = **eru**, ty detta hade bort skrivas **iRu**).

ock samma ord på två olika arter lönskrift. I båda de anförda fallen är det ju för övrigt icke två olika arter lönskrift, som äro använda i ett ock samma ord, såsom förhållandet skulle vara i **ruþi** enligt Bugges tolkning.

þur är, som sagt, troligen ett ord, ock detta ord förmodar jag vara intet mindre än en form av gudanamnet ***þórr.*** Huru väl passar det sig icke att se den väldige, i Sverige så ifrigt dyrkade Åsagudens namn i slutet av detta hednatidens storartade minnesmärke! Man tycker nästan, att man saknat något, då man icke å detsamma hittills funnit något spår av Åsadyrkan, hvarom ju dock flera yngre runstenar med vida kortare inskrift vittna. Då Rökstenen har **huaʀ** ock **hoaʀ** av **hwarʀ* kan *þur* väl icke motsvara en nominativform *þórr* (av **þǭrʀ*), utan får anses motsvara ackusativform *þór*. (Danska runstenar ha dock **þur** = *þórr*).

Vilken skada att det ej kan uppvisas, i hvilket sammanhang gudens namn här nyttjats! Men kanske detta till slut skall lyckas någon[1].

Några ord böra kanske till sist nämnas om Rydbergs tolkningsförsök, då jag åberopat hans med min avläsning från höger till vänster överensstämmande sätt att avläsa inskriften. Det faller detta försök redan därpå, att han för runornas avläsning nyttjar de, som ovan visats, opålitliga avbildningarna å det gamla träsnittet, ock får fram samma runor som Bugge med undantag av *b* för *m* — i det han alldeles ometodiskt här räknat **tblmʀ** (eller **tbmlʀ**) i st. f. **bmlʀ** som första ätt — samt slut-*R* (»*r* fin.») för *r* över strecket längst ned, detta senare tydligen i följd av en distraktion, i det att det för denna enda lönruna förutsättes, att **futhąrk** är första ätten(!!). På den sålunda vunna läsningen **Joulfr bini ithur,** vilket skulle motsvara ett isl. *Jóulfr beini yðr* ock betyda *Oden välsigne Eder!* torde icke flera ord behöfva spillas.

---

[1] Huru svårt det är att tolka en längre lönskrift, då ett flertal lönrunor äro osäkra, kan man se av Nålberga-stenen i Södermanland (Bautil 819 — genom tryckfel 816 —, Liljegren, Runlära pl. II), vars lönskrift av grundtypen ⅄ återgives olika i de flera olika uppteckningar, som finnas, ock vilken ej ens de nyaste granskarna Boije ock Brate kunnat få mening av (jfr Bugges yttrande i Runverser, s. 183).

Till plancherna

(som äro hämtade från Antiqv. Tidskr. f. Sverige, V).

Erinras bör, att

å planch 1 i korset längst upp å bilden den stav, som, å bilden synlig till höger, har 3 sidokvistar, skall hafva 4 dylika, samt att längst upp till vänster tydligt skall stå ᚱᛁ,

å planch 2 i den uppocknedvända understa linjen den 11 runan efter ᚽ) ej synes å bilden men bör vara, tänkt rätt ställd, 'ᛒ, samt att den följande lönrunan, tänkt rätt ställd, till vänster om staven skall ha 3 sidokvistar (liknande den till höger), där å bilden inga dylika synas, samt att lönskriften i e 3, såsom här förut s. 202 nämnts, skall läsas ᛟᛟ|| ᛟᛟ||| ᛇ, där bilden har tecknen ᛇ samt 4 och 7, 8 (från höger) mindre lyckligt återgifna,

å planch 3 de långa lönrunorna upptill ock nedtill äro osäkra, enligt vad här förut s. 208 f. påpekats, ehuru de å bilden synas tecknade så, som om ingen tvekan kunde råda om deras form.

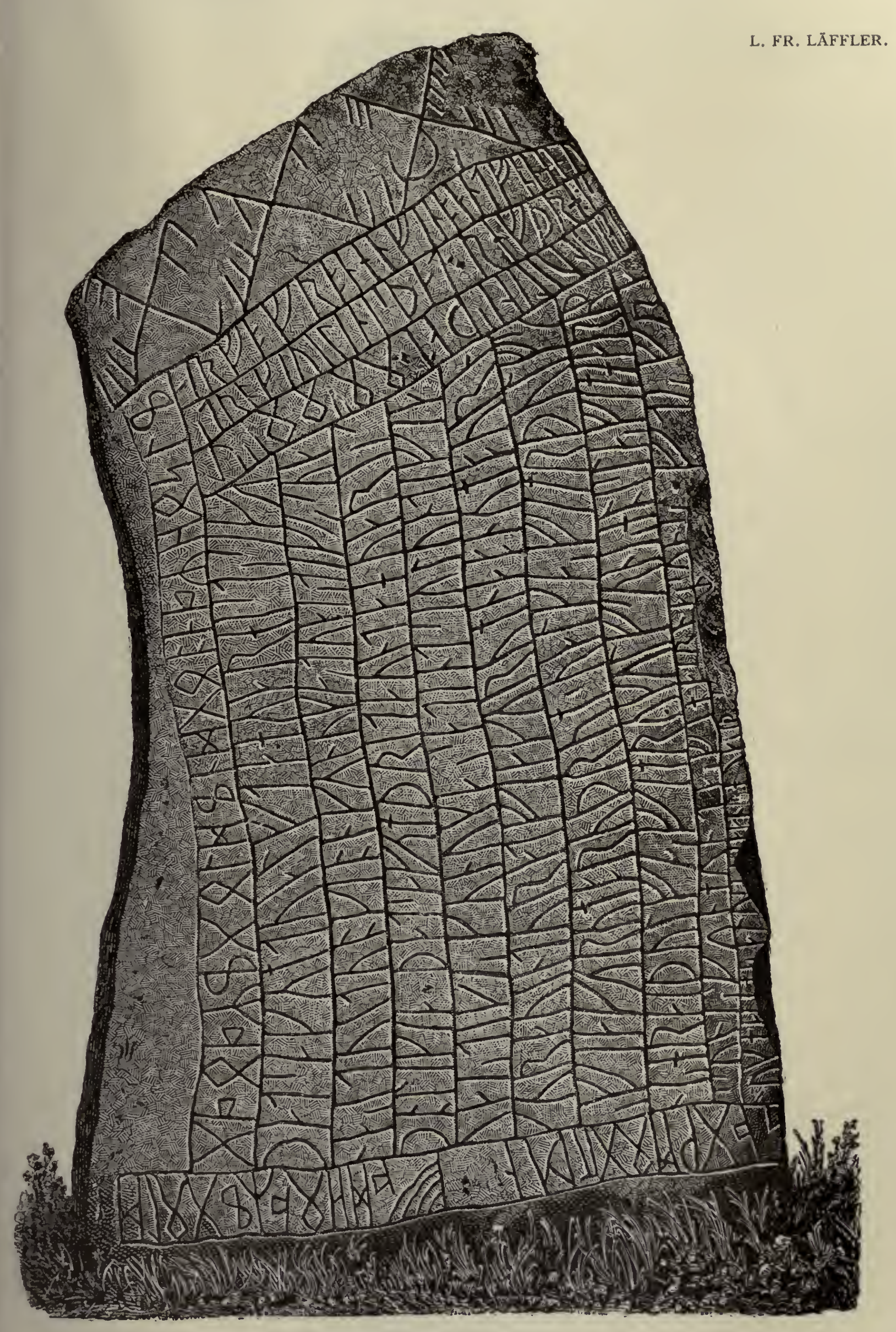
Tillägg till s. 196, sista stycket.

Detta förhållande står ju i full överensstämmelse därmed, att, när *fuþąrk* räknades som tredje ätten, likväl t. ex. *f* räknades som första runa ock ej som sjätte, samt att likaså vid avläsning från höger till vänster t. ex. *þ* i äldre fyrdelade runraden, räknades som tredje, ej som fjärde runa, ock likaså i yngre runraden.

RÖKSTENEN. Andra sidan.

RÖKSTENEN. Tredje sidan.

RÖKSTENEN. Fjärde sidan.

Nya fall af fornsvensk vokalförlängning.

Af

O. F. HULTMAN.

I sin afhandling »Äldre Vestmannalagens ljudlära» s. 70 f. anför Brate ur Dalalagens textkodex åtskilliga exempel, där dubbelskrifning af vokaltecken enligt hans förmenande icke betecknar längd hos vokalen. I fråga om ett par af dem, *asaaki* M. 23 och *ko a reek* B. 1, torde det utan vidare vara klart, att hans uppfattning är ohållbar, att här föreligga spår af den bekanta förlängningen af kort hufvudtonig stafvelse. Det förra är nämligen icke, såsom Brate med Schlyter menar, pres. konj. af ett verb *asaka,* utan bör uppdelas i orden *a saak i*[1]. Och att stafvelseförlängningen, hvad de enstafviga orden beträffar, åtminstone i några dialekter var genomförd redan vid tiden för nedskrifvandet af nämnda kodex, har efter det Brate utgaf sin afhandling blifvit konstateradt på grund af en mängd skrifningar i andra fsv. urkunder[2].

[1] Det förekommer i följande sammanhang: *Kastar man ywir hws . ella skyutir . fa skaþa af man ella kuna . witi wækiændi þæn waþa meþ twem witnum oc tolf manna eþi . sæghi hwsabymanni till oc biscops manni . æn han asaaki . bøti waþa boot . æn þo at døþum se dræpin.* Tydligtvis bör *æn han asaaki* öfversättas: 'om (målet är af den beskaffenhet att) han (d. v. s. biskopen) har rätt till böter däri'. Böterna för brott mot 'manhälgden' delades, om parterna voro släktingar, mellan konungen, biskopen och häradet i st. f. mellan konungen, målseganden och häradet; jf. de första kapitlen af MB i DL. Uttrycket *ægha saak i (mali)* har ett motstycke i *ægha sak a* l. *af (mali)* i VGL I. Att uppfatta *asaaki* som pres. konj. af ett verb *asaka* 'åtala' är hvarken ur konstruktionens eller ur meningens synpunkt tillfredsställande.

[2] Se Noreen, Aschw. gr. § 130.

Huru man har att förstå de öfriga af Brate uppräknade exemplen är däremot icke lika evident. I intet af orden *læriipt* Kr. 3. 5, *læriiz* 'lärfts' þg. 5, *aax* 'ax' þj. 2. 1, *faal* 'fall' M. 22, *bruun* 'brunn' M. 24, *skaal* 'skallgång' M. 26. 3 har sonanten ursprunglig längd eller befinner den sig i kort hufvudtonig stafvelse eller framför någon af de konsonantförbindelser, vid hvilka ljudlagsenlig förlängning af kort vokal visats hafva egt rum[1]. Man kunde möjligtvis ge sig till freds med hvad Brate yttrat om dessa skrifningar — att hos skrifvaren kanske gjort sig gällande »några griller i stafningsväg, hvilkas innehåll är oss förborgadt» — såvida de utgjorde en inom den fsv. litteraturen enastående abnormitet. Men så är för ingen del händelsen. Skrifningar, likartade med de ifrågavarande, förekomma i stort antal i en mängd andra urkunder från vårt fornspråks olika perioder.

Också ur Dalalagens textkodex kunna för öfrigt ytterligare ett par sådana uppletas. Först och främst nom. plur. neutr. *aal* 'alla' Kr. 9. 1, af Brate i onödan emenderadt till *aat*; stället lyder: *Witis manni vm twa skyldar kunur oc fylgias aal wm een swar. stande een lagh fori þem.* Vidare *saat* M. 21, nom sing. neutr. pret. part. af *sætia*; man behöfver icke med Schlyter rätta det till

[1] Till dem räknar jag, utom de af Noreen i Aschw. gr. § 129 nämnda, alla förbindelser af tonande konsonant (annan än *r*) med följande *ð* äfvensom af konsonant med följande konsonantiskt *l, r, n* eller *m* (jf. Hultman, Östsv. dial. § 1. 28 c, d och Hesselman, Stafvelseförlängning och vokalkvalitet § 40 ff.); däremot icke öfriga konsonantförbindelser, framför hvilka enligt Hesselman (a. st.) förlängning skulle inträdt i böjnings- och afledningsformer af ord som i andra former äro kortstafviga. Jag anser nämligen det vara på alldeles otillräckliga grunder han bestrider att dessa former ljudlagsenligt skulle visa kort vokal lika genomgående som öfriga ord med samma konsonantförbindelser. Till och med de exempel ur de sydfinländska dialekterna, som synas honom otvetydigast tala för hans mening, äro föga bevisande. Adjektiven *sāms* och *vārs vārse* hafva bildats till fsv. adj. *sam[ber]* — eller kanske snarare part. *samd[er]* — resp. adj. *war*, och ingenting är rimligare än att dessa på den tiden antagit formen *sām* (l. *sāmd*) resp. *vār* (jf. sydfinl. *tām tāmd bār* o. likn.). Adverben *rāmt* 'hemskt', *snārt, -vārt* kunna mycket väl hafva sitt *ā* från adjektiven *rām, snār*, *-*vārd* (jf. fsv. -*wærþer* -*warþer*), till hvilka de från början utgöra neutr. sing. (För betydelsesammanhanget mellan *rāmt* och *rām* 'mäktig, stark' jf. nsv. dial. *ramen* 'den onde'). Ett lånord är åter troligtvis *lāŋgnästär*, som uppgifvits blott ur den med hsv. element särskildt starkt uppblandade västnyländskan; en genuinare bildning föreligger i Pedersöre-Purmomålets adj. *laŋgnäsa* (< *näsað*).

saghat, då uttrycket *sum saat ær,* hvari det förekommer, stödjes af Gottlandslagens *sum seth ir* 'som (förut) är stadgadt' (28. 3). Sannolikt hör också *noor* 'norr' B. 19. 2 hit.

Af de öfriga urkunderna hafva några, till den del de äro i tryck utgifna, blifvit af mig undersökta med afseende å förekomsten af dylika skrifningar.

Hälsingelagens textkodex har härvid visat sig innehålla endast nom. plur. neutr. *aal* Kg. 6 pr. samt *aarf* 'arf' Æ. 13. 8, 16. 1.

I den del af Cod. Holm. D. 2 (från tiden 1470—1480), som utgifvits af Klemming i Sv. medeltidens rimkrönikor I (S. F. S. S.), möta långt flere sådana skrifningar: *blook* 3943, *draak* 2741, *fiik* 1665, 2350, 3426, *flook* 3563, 3885, *giik* 1664, *staak* pret. 1555, 1781, 2910, *stook* 3884, 3939, 3942, 3952, [*peninga*] *sææk* 1124, *taak* 'tack' 1554, 4523; *poot* 'grop' (jf. isl. *pyttr,* mlt. *put putte*) 2917, *saat* 'sant' 412; *oop* 'upp' 2916; *braan* 2264, *raan* 'rann' 1476, *waan* 'vann' 3606; *skaam* 'skam' 3759; *faal faall* subst. 933, 2170, 2420; *weer* 'värre' 1825; *laakt* 'lagt' 3583.

Den i H. Susos Gudeliga snilles väckare (S. F. S. S.) utgifna delen af Cod. Holm. A 4 (från slutet af 1400-talet) innehåller skrifningarna *Gaak gaak* s. 15, 170 (2 g.), *taak* 'tack' s. 49; *saat* part. s. 86, 348, *saatta* 'satta' s. 326, *insaat* s. 203, *tilsaat* s. 136, *skaat* s. 125; *gaab* s. 130, 152 (2 g.); *faan ffaan* 'fann' s. 16, 178, 242, *maan* 'homo' s. 8, 10 (2 g.), 174, *raan* 'rann' s. 226, *siin* 'gång' s. 202, 218, 240, 250, 273, 278 (2 g.), 288, 314, 333, 334, 338, 339, 342, 345, 370; *knæfaal* s. 241; *døør* 'dörr' s. 103; *giizsande* s. 211; *oorghor* s. 286.

Också Cod. Lincop. 39 fol. (från 1514 eller tiden närmast efter), utgifven i Ett fornsvenskt legendarium I—III och Skrifter till läsning för klosterfolk (S. F. S. S.) samt i Script. rer. suecic. III, II, företer en mängd liknande exempel: *gaak* LfK s. 40, *omgaak* LfK s. 60, *taak* 'tack' LfK s. 101; *glaat* 'gladt' Lg. 3 s. 613, *saat* part. Lg. 3 s. 342, 461, 591, 599, 621, 626, LfK s. 104, 133, 206, *jnsaat* LfK s. 7, *samman saat* Lg. 3 s. 614, *tilsaat* Lg.

1 s. 667; *aan* 'älskar' Lg. 3 s. 687, *baan* LfK s. 155, *meen* 'män' LfK s. 24, *saan* adj. Lg. 3 s. 300, LfK s. 81, *siin* 'sinne' Lg. 3 s. 414; *aal* 'alla' Lg. 3 s. 319, LfK s. 25, *nidherfaal* subst. LfK s. 39, *nidherfaal* imperat. LfK s. 197, *paal* 'pall' Lg. 3 s. 599, *seelskap* LfK s. 59, *staal* 'stall' Lg. 1 s. 437, LfK s. 206; *tøør* 'torr' Lg. 3 s. 264; *aakt* Lg. 3 s. 451, LfK s. 9, 104, 109, 152, *saakt* Lg. 3 s. 654.

Antalet af dylika exempel kunde helt säkert utan svårighet mångdubblas, men vi skola här inskränka oss till att anföra några strödda sådana, upptecknade under ett flyktigt bläddrande i Söderwalls Ordbok och i särskilda textpublikationer:

Sv. Dipl. 3: *haal* 'Hallen' (nom. pr.) s. 239 (fr. 1316); 4: *staallæ rwm*, s. 465 (fr. 1335, nyare afskr.).

Sv. Dipl. N. S. 1: *xvj laass eng* s. 264 (fr. 1403); 2: *daam* s. 54 (fr. 1408); *aal* 'alla' s. 461 (fr. 1412).

Textkodex af Siælinna trøst (fr. tiden omkr. 1430), utg. af Klemming (S. F. S. S.): *aal* s. 265, 300.

Cod. Ups. C 480 (fr. tiden omkr. 1430—1450), utg. af Geete i Två sv. rimdikter fr. medeltiden: *sleekt* 'släkt' s. 47.

Cod. Ups. Palmsk. 405 (fr. förra hälften af 1400-talet), utg. af Kock och af Petersens i Östnord. och latinska medeltidsordspråk I: *sænga stook* s. 141, *kiin* s. 154, *aal* s. 154, 222, 228.

Textkodex af Kristoffers landslag (fr. medlet af 1400-talet): *biistook* B. 39. 3, *hoors* 'sto' B. 45. 2.

Cod. AM 191 fol. (»Ascabyensis», fr. 1492), delvis utg. i Sv. medeltidsdikter och rim (S. F. S. S.): *saan* 'sannfärdighet' s. 265.

Bidr. t. Finlands hist., utg. af R. Hausen: *lagfaall* s. 235 (fr. 1506).

I detta sammanhang kan också nämnas det i Cod. Holm. D. 26 — Prosaiska krönikan, utg. af Klemming i Småstycken på forn svenska — förekommande *løøs*' löss' (s. 247), hvilket förutsätter ett äldre *lyss* med förkortad vokal.

Hos de ord, som de anförda skrifningarna återge, efterföljes

rotvokalen af geminatorna *kk, tt, pp, ss, bb, nn, mm, ll, rr* samt konsonantförbindelserna *kt, ks, ts, pt, rȝ, rs, rv*.

Skrifningar med *w* för ursprungligen kort *u* hafva icke tagits med i exempelsamlingen, fastän det ej lider något tvifvel att denna bokstaf såsom tecken för *u*-ljudet ursprungligen företrädde *uu*. Man finner det nämligen i många handskrifter användt så ojämförligt oftare än de egentliga dubbla vokaltecknen, att det förefaller minst sagdt osäkert om det alltid uppfattats som en ställföreträdare för *uu* och aldrig såsom ekvivalent med det enkla *u*.

Men äfven med uteslutande af dessa skrifningar, hvilka kunde påvisas i en massa urkunder utöfver de nämnda, framträder den egendomlighet vi här sysselsätta oss med på allt för många olika håll för att det ej vore uppenbart, att den måste härledas ur något förhållande af mera så att säga objektiv natur än det, hvari Brate är böjd att söka grunden för densamma.

Detta förhållande kan ej gärna vara något annat än det, att den med dubbelskrifven bokstaf återgifna vokalen varit förlängd [1].

Jag har tidigare tänkt mig en annan möjlighet: att skrifningarna i fråga framkallats af den inkongruens som till äfventyrs uppstått mellan det talade språket och skriftspråket, därigenom att det förra skulle framför geminator och vissa konsonantgrupper förkortat en lång vokal, som af det senare fortfarande genom dubbelskrifning betecknades såsom lång. Om en person uttalade t. ex. såväl *fødd* som *all* med kort vokal, kunde han af den stundom mötande skrifningen *føød* förledas att i skrift återgifva uttalsformen *all* medelst *aal*. Att en dylik »omvänd skrifning» i och för sig

[1] Dubbelskrifningen påträffas nästan endast i enstafviga ord, men häraf få vi ej sluta till en motsvarande begränsning af företeelsen. Man synes hafva undvikit fördubbling af vokaltecknet i ord med två eller flere stafvelser, ej blott om vokalen stod i öppen sådan, utan öfver hufvud. Den ortografiska behandlingen i Hälsingelagens textkodex af urspr. långvokaliska monosyllaba antyder detta. Såsom självständiga ord förete de ytterst ofta dubbelskrifning, såsom kompositionsleder nästan aldrig, såvida de sammanskrifvits med en annan led. Att det senare skulle bero på en genomgående vokalförkortning i komposita är naturligtvis icke att antaga, hälst vid särskrifning af desamma — sådan förekommer ofta — lederna med afseende å vokalfördubblingen förhålla sig väsentligen som de självständiga orden.

vore möjlig kan icke bestridas. Men det förefaller dock å andra sidan vågadt att tillita denna förklaringsgrund i så stor utsträckning som här blefve nödigt. Detta så mycket mer som skrifningarna af typen *føød*, till följd af såväl de resp. ordens fåtalighet som det i allmänhet sparsamma bruket af dubbelskrifvet vokaltecken, voro ganska sällsporda, de skrifningar däremot, som genom enkel bokstaf återgåfvo en ursprungligen kort vokal framför geminata eller konsonantförbindelse, hörde till de allra vanligaste.

Det hufvudsakliga skälet hvarför en dylik uppfattning torde böra öfvergifvas är dock det, att vissa förhållanden i våra dagars språk synas bestyrka de ifrågavarande skrifningarnas trovärdighet.

Bland exemplen här ofvan nämndes *døør* 'dörr', *tøør* 'torr', *weer* 'värre' (samt *noor* 'norr'). Dylika skrifningar — i hvilka en urspr. kort af *rr* efterföljd vokal återgifves medelst dubbel bokstaf — hafva med rätta blifvit sammanställda med nsv. dialektformer sådana som *bar* 'barr', *för* 'förr', *tår* 'torr' [1]. Men det gifves absolut ingen anledning att skilja de förra från de öfriga ofvan anförda exemplen på dubbelskrifning af vokaltecknet. Ty att några mot de senare svarande former med lång vokal icke blifvit påvisade i den nuvarande svenskan utgör ingen sådan anledning. Den kvalitativa olikheten mellan de på vokalen följande konsonanterna kan utan svårighet tänkas hafva vållat att i ena fallet vokalen behöll sin längd och konsonanten förkortades medan i det andra behandlingen var den motsatta. Alldeles samma motsättning yppar sig ju äfven i riksspråkets (och de flesta dialekters) behandling af de ord där urspr. kort vokal förlängts framför likvida eller nasal + homorgan tonande konsonant; fsv. *gārþ* — där den påföljande konsonanten var *r* — har blifvit *gård,* med bibehållen vokallängd, fsv. *stāng vāld vāmb* däremot *stång, våld, våm,* med förkortad vokal.

För öfrigt — om man än icke i den nu lefvande svenskan återfinner den vokallängd som ifrågavarande skrifningar synas an-

---

[1] Noreen, Aschw. gr. § 305.

tyda äfven för andra fall än då *rr* följde på vokalen, har densamma likväl lämnat omisskännliga spår efter sig i en del nysvenska dialekter.

Vätömålet i Roslagen, öfver hvilket som bekant Schagerström publicerat en grammatik och en ordlista i Sv. landsm. II. 4 och X. 1, återger urspr. kort *a* dels genom *a*-ljud — hvilket såsom långt är slutet (lmalf. *a̱*), såsom kort öppet (lmalf. *a*) — dels genom ett mycket öppet *ä*-ljud (lmalf. *ɑ*). Grunden för denna differentiering är ej svår att utfinna. Vi vilja till en början genomgå de hithörande urspr. kortstafviga orden. Vokalen uppträder hos dem i regeln förlängd; det fåtal ord där i stället den påföljande konsonanten är det må här tills vidare förbigås. Det visar sig nu, att hos enstafviga ord, där vokalen står i sluten stafvelse, den så godt som alltid representeras af *a*-ljud: *a̱ꞁ*, *ba̱k* m., *ba̱k* n., *ba̱r* adj., *ba̱r* vb., *bꞁa̱d, da̱g, da̱ꞁ, dra̱g, fa̱t, gꞁa̱s, gra̱v, a̱v* 'haf', *a̱ꞁ* 'hal', *a̱t* 'hat', *va̱r* 'hvar', *ja̱[g] ja, ka̱r* n., (ɂ) *kra̱s, kva̱l, la̱g* (t. ex. *je̱nl.* 'enlag'), *la̱g* 'lex', *la̱g* n. (i uttr. *a l. mɑ nɵn* 'bedrifva otukt med någon'), *ma̱k*(*u̱s*) 'afträde', *ma̱ꞁ* subst., *ma̱n*, *ma̱r* 'litet träsk', *ma̱t, na̱v, ra̱d, sa̱k, sa̱l, ska̱ꞁ, sla̱g, sma̱l, sna̱r, spa̱d, sta̱d* m., *sta̱d* f., *sta̱v, sva̱ꞁ, sva̱n, sva̱r, ta̱g, ta̱k, ta̱ꞁ, va̱d* n., *va̱k, va̱ꞁ* m., *va̱ꞁ* n., *va̱r* 'pus', *vra̱k*[1]. Hos två- och flerstafviga, i hvilka rotvokalen står i öppen stafvelse, finna vi däremot merendels *ä*-ljud: *bá̱garə́*, *ba̱ka, ba̱ra* adv., *bra̱ka, bra̱sa, da̱gar, dra̱ka, fꞁa̱ga, fꞁa̱ka* 'dyngkärra', *ga̱ꞁən, ga̱pa, ga̱ta, a̱gə* l. *-ɑ* 'hage', *a̱ka* l. *-ɑ* 'haka', *a̱kə* l. *-ɑ* 'hake', *a̱na* 'hane', *a̱rə* l. *-ɑ* 'hare', *kꞁa̱va, kra̱sa* 'klase', *kra̱ga, kra̱ka, la̱dɑ* 'lada', *la̱va, la̱ga, la̱gɵm, la̱ka* 'lakan', *la̱ka* 'lake', *ma̱ga, ma̱ka* vb., *ma̱ka* m., *na̱kən* l. *ná̱kugə̀r, na̱ta, ra̱ka* vb., *ska̱də* subst., *ska̱da* vb., *ska̱ka, ská̱kə̀ꞁ, ska̱pa, ska̱ra* 'skare', *ska̱ta* 'trädtopp', *skra̱pa, sla̱gɵ* 'slaga', *sna̱ra, spa̱da, spra̱ka, sta̱ka* vb., *sta̱kə* subst., *sta̱pəꞁ, sta̱rə, sva̱ꞁa* 'svala', *sva̱ꞁa* 'svale', *sva̱ra, ta̱ꞁa, ta̱na, tra̱sa* subst., *va̱ꞁən, va̱ra* 'esse'. I de fall, där tvärtom *a* uppträder i sluten stafvelse eller *a* i öppen, ligger förklaringen på denna af-

[1] I de här meddelade exempelsamlingarna förbigås uppenbara lånord från nyare tid.

vikelse nära till hands. Pron. *va̱r* 'hvarje' (jte *va̱r*) var ofta obetonadt och har till följd däraf erhållit vokalen *a*, som i Vätömålet regelbundet företräder äldre svagton. *a*; substantiven *ga̱p*, *skra̱p*, *ka̱r* 'karl' äro åter påvärkade af verben *ga̱pa*, *skra̱pa*, resp. plur. *ka̱rar*. Dels utjämning med besläktade former, där rotvokalen icke stod i öppen stafvelse, dels inflytande från riksspråket (eller andra dialekter) kan ligga till grund för de afvikelser som möta hos *a̱pa* subst., *a̱pal* 'apel', *á̱vəɬ* (: vb. *a̱vɬa*), *ba̱da*, *bá̱garə́* (jte *bá̱garə́*), *ba̱ka* (: subst. *ba̱k*), *va̱ɬa* 'dvala', *fa̱ra* vb. (: pres. *fa̱r*), *fɬá̱tər* (: fem. *fɬá̱t*), *fra̱sa*, *ga̱ɬa* (: pres. *ga̱ɬ*), *gna̱ga* (: pret. *gna̱gdə*), *a̱sa* 'hasa' (jf. rspr. *has*), *a̱ta* 'hata' (: *a̱t* 'hat'), *ka̱ka*, *lá̱mər* (: fem. *la̱m*), *lá̱tər* (: fem. *la̱t*), *má̱gər* (: plur. *ma̱gra*), *ma̱ɬa* (: pres. *ma̱ɬ*), *ná̱gəɬ* (: plur. *na̱gɬar*), *sá̱dəl*, *rá̱kər* (: fem. *ra̱k*), *sa̱ga*, *sa̱la* 'salu', *ska̱va* (: pret. *ska̱vdə*), *skva̱ɬa* (jf. rspr. subst. *skval*), *slá̱kər* (: fem. *sla̱k*), *spá̱kər* (: fem. *spa̱k*), *spa̱ra* (: pres. *spa̱r*), *sta̱va*, *svá̱gər* (: fem. *sva̱g*), *tá̱mər* (: fem. *ta̱m*), *tra̱va* subst., *tra̱na*, *vá̱gəɬ* (: plur. *va̱gɬar*), *va̱ka* (jf. rspr. *vakna*), *vá̱nər* o. *va̱na* subst. (: adj. fem. *va̱n*). Vi hafva således ingen grund att betvifla att den växling mellan *a*-ljud i sluten stafvelse och *ä*-ljud i öppen, som framträder i de tidigare anförda exemplen — och särskildt tydligt i motsättningen *ba̱k* : *ba̱ka* (jte *ba̱ka*), *ba̱r* : *ba̱ra*, *da̱g* : *da̱gar*, *la̱g* : *la̱ga* *la̱gɞm*, *sla̱g* : *sla̱gɞ*, *sva̱r* : *sva̱ra*, *ta̱ɬ* : *ta̱ɬa* — en gång varit genomförd inom den ordgrupp vi nu sysselsatt oss med.

Men det är icke blott där urspr. kort *a* undergått förlängning i öppen rotstafvelse som det representeras af ett *ä*-ljud. Också där det företrädes af kort vokal har denna, om ock med många och viktiga undantag, sistnämnda kvalitet; det kan här vara nog att exempelvis nämna *bragd* 'fiskbragder', *bryta*, *dag*, *fa̱la*, *galt*, *ga̱da* 'gadd', *vaga*, *sɞma̱r*, *sta̱l*, *vá̱t'ŋ*. Denna omständighet ger oss nyckeln till den växling vi nyss konstaterat. Den ådagalägger att differentieringen icke bestämts af vokalens ställning i sluten eller öppen stafvelse, ty hos en stor del af orden med kort *ä*-ljud står detta i sluten. En allmän öfvergång af kort *a* till öppet *ä* har fastmer ägt rum i målet, och om den inträdt i öppen urspr. kort rotstafvelse men ej i sluten, är det emedan *a* vid tiden för öfver-

gången varit kort i den förra ställningen men förlängdt i den senare; vi veta att förlängningen af kort vokal framför kort konsonant är af betydligt äldre datum i slutna stafvelser än i öppna[1].

Tydligtvis hafva vi då ock att i den vokalförlängning som anses hafva inträdt framför *ŋg, nd, mb, ŋk, nt, mp, sk, st* samt förbindelser af konsonant med följande likvida eller nasal, såsom *sl, ʒn, mn,* söka orsaken till att urspr. kort *a* framför nämnda konsonantförbindelser eller deras motsvarigheter återges genom *a*-ljud, t. ex. i *láŋər* 'lång', *stand* 'stånd', *vamb* 'våm', *staŋka* vb. 'stånka', *vant* 'vante', *stampa, aska, kasta, trasla, aŋnar, namn.*

Sedan *a*-ljudet såsom representant för urspr. kort *a* sålunda i de hittills undersökta fallen städse visat sig förutsätta en förlängning af vokalen, vänta vi oss att aldrig — om ej möjligen i yngre lånord — möta detsamma som kort i andra ställningar än framför ofvannämnda konsonantförbindelser.

Men det faktiska förhållandet är ett helt annat. Vi finna med få undantag *a*-ljud framför geminatorna *kk, tt, pp, ss, nn, mm* : *bakə, blak* adj., *drak, aka* vb. 'hacka', *klak* subst., *knaka, nakə, paka* vb., *raka, smaka, sprak, stak* subst., *stak* vb., *stákarə, tak, taka* vb., *taka* subst.; *at* 'hatt', *kat, kata, krata* vb., *mata* 'matta', *matə* 'Matte', *skat, skrat, spat*; *kapa* 'kappa', *kapə* 'kappe', *klapa, knap,* subst., *lap, lapa, nap* m., *nap* n., *slap* vb., *tapa, trapa*; *fras* 'hankatt', *vásər* 'hvass', *kasə, krasa* 'kratsa', *las, lasə* 'Lasse', *tas, vas* 'vass'; *an* 'annan', *ana* 'Anna', *anaʂ* 'annars', *bana, banər, bran, gránər* 'grann', *kana, man, pana, ran, sánər* 'sann', *span* m., *span* vb., *van*; *ama, dam* m., *fram, framə, skam, stam.* För så vidt geminatan ej uppstått genom förlängning af äldre kort konsonant reducera sig undantagen till *granə* och *an* 'han'. Orden *fatas* 'fattas', *fátɪgər* 'fattig', *vát'n* 'vatten' hafva tidigare varit kortstafviga — betr. de förra jf. fsv. *fatas* nsv. dial. (Nyl.) *f̆atas* samt fsv. *fatigher* nsv. dial. (Nyl.) *f̆atigär.* Orden *gamal, ámarə* 'hammare', *kámarə* likaså; i *sama* 'samma' och *sama* 'samman' visar *a* att förlängningen af *m* är af äldre datum, något som utan tvifvel sammanhänger med att dessa ord i motsats till

[1] Noreen, Aschw. gr. § 130.

de förra hade »enstafvighetsaksent» [1]. Gå vi så vidare, möter oss regelbundet *a* framför konsonantförbindelserna *kt, ks, ft, fs, sp* och *ns* : *akta, lakt, makt, sakt* 'sagt', *sakta, slakta, vakt*; *aks, aksə̱ˡ* m. 'axel', *áksə̀l* f., *daks* (*-ju̱s* o. likn.), *fˡaksa, kraksa, laks, saks, strakst, vaks*; *afta* 'afton', *kraft, skaft*; *áfsu̇gə̀r* 'hafsig'; *asp, aspa* 'hasp'; *ansa, dans, dansk, fans* 'fanns'. *gˡánskə̀r* 'glansk', *krans*. Frånsedt *graṉə* och *aṉ* samt ursprungligen kortstafviga ord — till de redan nämnda kunna ännu läggas *draȝ̱ı* 'dragit', *fˡaȝ̱ən* 'flådd' (fsv. *flaghin*), *slaȝ̱ı* 'slagit', *taȝ̱ı* 'tagit' — förekommer kort *ä*-ljud såsom representant för urspr. kort *a* i hufvudtonig stafvelse endast 1) framför *gg, dd, bb* äfvensom *gd* 2) framför *ll, lt, ls* 3) framför *rr* samt förbindelser af *r* eller kakuminalt *l* med följande konsonant (och supradentala resp. kakuminala geminator som uppkommit af dylika). Jag har antecknat följande exempel: 1) *ag̱a* 'agg', *bˡagaɳ* 'blaggarn', *dag̱, frag̱a* vb. o. subst., *kag̱ə, knag̱a, lag̱, pˡag̱, rágu̇gə̀r, stag̱a* vb. o. subst. 'stadga', *tag̱a* 'tagg', *vag̱a*; *baḏa, gaḏa* 'gadd', *laḏa*; *aḇɵr* 'abborre', *baḇˡa, gnaḇas, gráḇnẹ̱̍və, skaḇ*; *bragd* 'fiskbragder'. 2) *aḻ, faḻ* 'fall', *faḻ* 'fåll', *faḻa* 'falla', *faḻa* 'fålla', *gaḻa, aḻa* 'nätsänke' (jf. isl. *hallr*), *ká̱ḻə̀r* 'kall', *kaḻa* vb., *knaḻa, paḻ, skaḻ* subst., *skaḻa* 'skalle', *staḻ, taḻ, vaḻ* 'vall' *vaḻ* 'våld', *vaḻa* 'vålla'; *galt, áltə̀r* 'halt', *malt, salt*; *als* 'alls'. 3) *daṟa, knaṟa, spaṟa, staṟ*; *ark* m., *bark, arkˡa* 'harkla', *kvarka, mark* 'skålpund', *mark* 'jord', *markna, park, snarka, spark, sparka, stárkə̀r* 'stark'; *árgə̀r* 'arg', *sarga, varg*; *vaṯ* 'hvart', *sváṯə̀r* 'svart', *vaṯ* '(ingen)vart'; *aṣ̱ɵˡ* o. d. 'anus'; *arpa* 'harpa', *skárpə̀r* 'skarp', *varp*; *arv* 'arf', *arv* 'harf', *varv* 'hvarf', *karva, sarv, skarva, slarv, sparv, svarva*; *arm* subst., *ármə̀r* adj. 'arm', *barm*,

---

[1] Förlängningen af *m* i orden *samme samman* har redan af Kock, Sv. landsm. XI. 8 s. 42, ställts i samband med denna egenhet i deras aksentuering. Likväl kan jag i öfrigt icke dela hans uppfattning beträffande den kvantitativa behandlingen af kort *a* + *m* i rspr. I en ännu otryckt (ehuru redan för flere år sedan nedskrifven) utredning af frågan kommer jag till det resultatet att rspr. förlängt såväl slutljudande som intervokaliskt kort *m* efter alla vokaler utom urspr. långt *a* samt urspr. kort *a*, så vidt det vid ljudlagens genomförande var förlängdt, d. v. s. i enstafviga ord där *m* stod i slutljudet. (Betr. den förra inskränkningen jf. Noreen, Aschw. gr. § 300, betr. den senare numera Hesselman, Stafvelseförl. o. vokalkvant. § 110.)

ármər 'harm', *karm*, *larm*, *tarm*, *vármər* 'varm'; *aɫka* 'halka', *kaɫk* 'calx', *kaɫk* 'calix', *svaɫka*, *vaɫk*; *gaɫga*, *svaɫj*, *taɫg*; *aḷṣ* l. *aṣ* 'hals'; *skvaɫpa*, *vaɫp*; *áɫvər* 'half', *vaɫv* 'hvalf', *kaɫv*; *aɫm* 'alm', *aɫm* 'halm', *kváɫmugər* 'kvalmig', *maɫm*, *skaɫm*. Lånord är antagligen *paḏa* (och med säkerhet öfriga undantag härifrån).

Af dessa fakta synes framgå att Vätömålet tidigare, utöfver de fall där förlängning hittills antagits hafva egt rum, i mycket stor utsträckning visat förlängd vokal framför geminator och konsonantförbindelser, där det nu i öfverensstämmelse med det ursprungliga förhållandet visar kort. Upprätthållandet af *a*-ljudet i dessa fall, fastän en ljudlagsenlig öfvergång af kort *a* till *ä* blifvit genomförd i målet, kan näppeligen annorlunda förklaras. Framför en del af de konsonanter som efterfölja detta *a*-ljud kunde det väl tänkas bero på en rent kvalitativ affektion af vokalen. Men att de alla skulle på samma sätt påvärkat *a*-ljudet, därom kan ej bli tal, så olika som de till sin bildning äro.

Det resultat vi på denna väg kommit till bekräftar alltså i hufvudsak de fornsvenska handskrifternas vittnesbörd, hvarom ofvan varit fråga. Endast så till vida eger en motsägelse rum, att de senare utan åtskillnad angifva vokallängd framför geminator och konsonantförbindelser, där Vätömålet visar sig haft förlängd vokal, och sådana, vid hvilka ingen förlängning kan spåras i detsamma. Det kan bero på att förlängningslagen värkat i olika utsträckning inom de dialekter, som representeras af de undersökta fornsvenska handskrifterna, och i Vätömålet. Men det kan ock bero därpå — och detta är väl det sannolikare — att i Vätömålet särskilda omständigheter, förkortning af den förlängda vokalen före den allmänna öfvergången af kort *a* till *ä* eller öfvergång af kort *a* till *ä* på grund af yngre ljudlag, framför somliga geminator och konsonantförbindelser undanröjt spåren af förlängningen. Att en förlängning värkligen också här inträdt, därom ger formen *ba̰r* 'barr', jämte *dø̰r* 'dörr' och *ǟ̰rə* 'ärr', en om ock svag antydan. Då *rr* samt förbindelser af *r* eller kakum. *l* med en följande konsonant i många svenska dialekter framkallat öfvergång af ett föregående

kort *a* till *ä*[1], är det antagligt att det *ä*-ljud hvarmed Vätömålet i dessa ställningar återger urspr. kort *a* grundar sig på samma ljudlag. Framför *gg*, *dd, bb, gd* samt *ll, lt, ls*, där vi sett att det likaledes visar *ä*-ljud för äldre *a*, får väl däremot detta antagas hafva blifvit förkortadt så tidigt att det kommit att deltaga i den allmänna öfvergången af kort *a* till *ä*.

Också i *a̤n* 'han' har tydligtvis vokalen varit kort vid tiden för denna öfvergång — i strid med hvad vi funnit vara regel framför geminatan *nn*. Genom sin användning som obetonadt blef ordet likställdt med ändelsestafvelserna, där urspr. *a* i allmänhet uppträder som *a*. Ett mera svårlöst problem erbjuder vokalisationen i *gra̤nə*. Men huru än denna må vara att förklara, kan den svårligen rubba de slutsatser rörande kvantitetsbehandlingen i Vätömålet, hvartill vi i det föregående kommit.

Vätömålet är emellertid icke den enda dialekt, där en differentiering af *a*-ljudet efter tidigare kvantitetsförhållanden röjer förlängningarna i fråga. Att noggrant angifva i hvilka det är fallet låter sig dock icke göra för närvarande, åtminstone icke med tillhjälp af de källor som föreligga i tryck. Dessa gifva bl. a. ingen säker kunskap om huru målen i de näjder som omgifva Vätö förhålla sig härutinnan. Enligt J. E. Wahlström, Uplandsdialekten s. 4, skulle den behandling af *a*, som iakttagits i Vätömålet, återfinnas i hela den till Stockholms län hörande delen af Uppland, med undantag af den nordligaste fliken, Frösåkers härad — om nämligen, som sannolikt synes, han åsyftar denna behandling med sin uppgift att munarten därstädes »uttalar *a* nästan såsom *ä*». Så till vida håller detta i hvarje händelse streck, att i trakterna nordväst om det angifna området urspr. kort *a* i starktonig stafvelse uppträder som (långt slutet eller kort öppet) *a* ej allenast där förhållandet är enahanda i Vätömålet utan ock där man i detsamma finner *a*[2] — jag frånser härvid den ofvan omtalade öfvergången

[1] Jf. bl. a. Leffler, Sv. fornm. fören. tidskr. II s. 37; Lundell, Sv. landsm. I s. 97 f.; Grip, Sv. landsm. XVIII. 6 § 37.

[2] Jf. A. Vibärg, Sägner på Roslagsmål från Valö socken, Sv. fornm. fören. tidskr. VII s. 177 ff.; G. Bergman, Alundamålets formlära, Sv. landsm. XII. 6;

till *ä*-ljud framför *rr* samt *r*- och *l*-förbindelser. Men förhållandet tyckes vara det samma jämväl i västra delen af nämnda område (åtminstone t. o. m. Kårsta s:n[1]), så att kanske 'den till Stockholms län hörande delen af Uppland' bör rättas till 'Roslagen'.

Det dialektområde, hvars behandling af *a* vi kunna studera i Vätömålet, synes icke sammanhänga med ett annat, nordligare beläget, där liknande företeelser möta. En uttömmande redogörelse för dessa kan redan på grund af det tillgängliga materialets knapphändighet icke komma i fråga och är dessutom för vårt ändamål mindre nödvändig. Endast några kortfattade notiser kunna här i förbigående lämnas.

Det åsyftade området ser ut att innefatta 1) Gäfleborgs län, åtminstone norra delen 2) den angränsande delen af Kopparbärgs län, öster om Siljan 3) Jämtlands län utom västra delen af Frostvikens s:n i nordligaste spetsen (befolkningen i nyare tid invandrad från Norge) 4) hela Västernorrlands län 5) Åsele lappmark i Västerbottens län[2]. Också

V. Vennström, Från Vendel i Uppland (berättelser), Sv. landsm. I. s. 598 ff.; E. Grip, Skuttunge- och Björklingemål (folksägner), Sv. landsm. XVIII. 3; Dens., Skuttungemålets ljudlära, Sv. landsm. XVIII. 6 § 36.

[1] Jf. J. Björk, Allmogemålet i Alsike socken, Uppl. fornm. för. tidskr. II, afd. 2 s. XXV; H. G. Blumenberg, Korstamål o. Ur allmogens mål och seder i Kårsta med omnejd, Uppl. fornm. för. tidskr. I. 4 s. 43, 5 s. 127, II afd. 2 s. XLIX, CXXXVII.

[2] Mina källor för detta språkgebit äro Lundell, Det svenska landsmålsalfabetet, Sv. landsm. I. 2; Uppränning till Grammatik för Delsbomålet, utg. af Helsinglands fornminnesällskap; Ordbok öfver allmogeord i Helsingland, utg. af samma sällskap (gen. F. Wennberg); Anna Hjelmström, Trollbruden (saga på hälsingemål), Sv. landsm. VI, sm. medd. s. CXXXIX ff.; Dens., Från Delsbo (m. gramm. anmärkningar o. ordlista), Sv. landsm. XI. 4; Ur Västmanlands-Dala landsmålsförenings samlingar till en ordbok öfver landsmålet i Västmanland och Dalarne I—III; E. Jessen, Notitser om dialecter i Herjedal og Jemtland, Hist. tidskr. utg. af Den norske hist. forening, 3:e bind; H. Westin, Landsmålsalfabet för Jämtland och Härjedalen, Sv. landsm. XV. 3; Sv. Öberg, Några bilder från Härjedalens fäbodar, Sv. landsm. VII. 11; Erik Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesägner, Sv. landsm. XIX. 2; Jon Jonsson, Från Offerdal i Jämtland (berättelse), Sv. landsm. I s. 585 ff.; L. P. Dahlgren, Från Medelpad (berättelse), Sv. landsm. I s. 577 ff.; C. J. Blomberg, Ångermanländska bidrag till de svenska allmogemålens ljudlära; (R. Bergström o.) J. Nordlander, Sagor, sägner och visor, Sv. landsm. V. 2 (fr. s. Ångermanland ss. 31 ff., 60 ff., 70 f.; fr. Åsele lappmark ss. 48 ff., 53, 54, 77); K. Sidenbladh, Allmogemålet i norra Ångermanland; J. Nordlander, Anmärkningar och rättelser till föreg., Sv. landsm. II,

här är den vokal, som företräder urspr. *a* i kort rotstafvelse, af en kvalitet i enstafviga ord och af en annan i två- och flerstafviga. Liksom i Vätömålet undanskymmes regeln i någon mån af att en del ord, tydligen på grund af analogibildning, lån ur rspr. eller annan dialektblandning, förete den vokalisation som är normal i den motsatta gruppen. Dess giltighet är ock inskränkt genom vissa omljudsföreteelser — öfvergång af *a* i kort rotstafvelse framför *u* till ett *å*-ljud med dragning åt *ö* (lmalf. *ө*) i kustlandskapen[1] och ett par socknar i Jämtland, t. ex. *lǫe* 'lada' (Häls., n. Ång.[2]; = fsv. obl. *ladhu*), *mǫsar mөssa* 'masur' (Häls., n. Ång.), *svǫlo* 'svala' (Jämtl.; = fsv. obl. *swalu*) — till ett rent *å*-ljud (lmalf. *o* l. *ɑ*) i en mindre del af Jämtland, t. ex. *svǫlo svɑ̣lu* o. d. 'svala' — eller till ett *u*-ljud (lmalf. *u*) i Härjedalen och större delen af Jämtland — t. ex. *lụdu* 'lada' (Härj.), *sụgu* 'saga' (Härj.; = fsv. obl. *saghu*), *swụlu* o. d. 'svala'[3]; äfvensom framför urspr. *a*, som här utveck-

---

sm. medd. s. xc ff.; O. P. Pettersson, Om Lillpintel och trollkäringen (folksaga fr. Åsele lappmark), Sv. landsm. VI, sm. medd. s. cxxxv ff. — I det följande användes vid återgifvandet af svenska dialektformer i allmänhet "gröfre" beteckning, utom för enskilda ljud. Med bokstafven *a* afses lmalf. *a* endast där den har längdtecken (*ạ*) eller utmärker kort starktonig vokal.

[1] Måhända dock ej i hela detta område; jag har uppgifter blott från n. Hälsingland och n. Ångermanland. Från sistnämnda trakt uppgifvas dels former med *ө* (enl. Sidenblads beteckning *ô*), dels sådana med lmalf. *ɑ̈* (hos S. *â*), t. ex. *skɑ̈tte* 'skata', *tjvɑ̈re* 'kräkla' (fvn. obl. *þuaru*). Om det senare ljudet och dess uppträdande för *ө* i andra fall se längre fram. Möjligtvis stamma dessa *ɑ̈*-former från annat håll än *ө*-formerna.

[2] Då jag vid behandlingen af företeelser, gemensamma för en dialektgrupp, nödgas åberopa exempel, för hvilka jag har belägg endast från en del af målen, angifvas dessa städse inom parentes; förekomsten af samma eller liknande former i de öfriga är därmed icke förnekad.

[3] Omljudet af *a* i kort rotstafvelse framför *u* sträcker sig vida utöfver ifrågavarande områdes gränser, norrut lika långt som det svenska språkgebitet, söderut ända ned i Uppland; det återfinnes ock i de östsvenska målen. Den omljudda vokalens kvalitet företer ganska stora växlingar: utom *o*, *ɑ* och *u* i Jämtlands, *ө* (och *ɑ̈*?) i Jämtlands, Gäfleborgs och Västernorrlands län samt i sydöstra delen af Västerbottens län (åtm. t. o. m. Degerfors s:n) möter rent *ö*-ljud i landsdelen norr om den sistnämnda (åtminstone fr. o. m. Burträsks s:n) och i en liten del af Österbotten (Pedersöre, Purmo och Esse s:nar), äfvensom *ä*-ljud i Uppland och största delen af det östsv. språkområdet. Jf. Unander, Allm. målet i södre delen af Vesterbottens län (formerna *kore* 'kara', *lo*[*ð*]*e* jte *lö*[*ð*]*u* 'lada', *soge* jte *söge* 'saga', *tvore* 'kräkla m. fl. likn.); Åström, Degerforsmålets ljudlära, Sv. landsm. VI. 6 § 21; Lindgren, Burträskmålets grammatik, Sv. landsm. XII. 1 § 24; Sagor, sägner, legender, äfventyr,

lats till ett *å*-ljud, till samma ljud i en del af Dalarne (åtm. Boda och n. Rättvik) samt västra och mellersta Härjedalen, t. ex. *nåvår* 'nafvare' (Dal.), *dogor* 'dagar' (Härj.), *tolo* 'tala' (Härj.)[1]. Men växlingen framträder i alla fall tydligt nog och har uppenbart liksom i Vätömålet ursprungligen sammanfallit med en växling mellan förlängd och kort vokal, hvilket den ännu gör i vissa dalsocknar (åtm. Boda o. Rättvik, men ej Leksand). Likväl är differentieringen endast i en del af området lika utpräglad som i Vätö, så att man säger t. ex. *ba* vb. 'bad' (n. Ång., Ås.), *dag* (s. Ång., Ås.), *grav* (n. Ång.), *tak* (Jämtl., Ås.), *van* (s. Ång.), men *dagar* (s. Ång.), *fatas* 'fattas' (Ås.; fsv. *fatas*), *mala mæla* (Jämtl.), *skalig -li* 'skadlig' (s. och n. Ång.; fsv. *skaþaliker*), *staka* 'stake' (s. och n. Ång.)[2]. I somliga trakter har den, i st. f. *a*- och *ä*-ljud, endast gifvit slutet och öppet *a* (lmalf. *a* och *a*), exempelvis i *dag* (Häls.), *grav* (Häls., Härj.), *mat* (Häls.), *tag* (Med., Härj.), *tak* (Härj., Jämtl.) och *avug -u* 'afvig' (Dal.), *dagan* 'dagarna' (Häls.), *gate -o* 'gata' (Häls., Härj.), *gnaya* (Jämtl.), *skate -o* 'skata' (Häls., Med., Härj.), *svara* o. d.

Sv. landsm. III. 2 (s. 47 *Vörutraiske* 'Varuträsk' Skellefteå, s. 43 *lödin* 'ladorna' Luleå, ss. 36, 40 *lögO* 'lagom' *stärkvörin* 'stark-varorna' Neder-Kalix, s. 34 *håylörOn* 'höladan' Öfver-Kalix); Grip, Skuttungemålets ljudlära, Sv. landsm. XVIII. 6 § 38; Hultman, Östsv. dial. § 1. 43.

[1] Området för denna öfvergång innefattar dessutom den i väster resp. söder till nämnda trakter stötande delen af Dalarne (åtm. Ofvansiljans fögderi), hvarest den gifvit rent *å*-ljud (lmalf. *o*). Väsentligen samma företeelse träder i dagen i ett annat område, hvartill tyckes höra ungefär Västerbottens län (utom Åsele lappmark) samt Norrbottens län; här har likväl ändelsens *å*-ljud förbytts i *a*. I södra delen af detta område uppträder den omljudda vokalen som slutet *a* (lmalf. *a*), utan tvifvel på grund af en yngre utveckling *å* > *a*, hvari äfven urspr. öppet *o* under vissa förhållanden deltagit; i vanliga fall återges äldre kort *a* genom öppet *a* eller *ä* (lmalf. *a* och *a*). Norra delen visar öppet *å*-ljud (lmalf. *ɷ*). Redan med Nysätra s:n är detta händelsen, ehuruväl *a* ännu möter i något nordligare socknar, såsom Burträsk — här dock efter bilabial kons. *a* — och Skellefteå; åtm. fr. o. m. Piteå tyckes *ɷ* vara enrådande ända till Öfver-Kalix, som igen har *a*-ljud, med samma undantag som Burträsk. Ett tredje område där *a* blifvit *å* i ifrågavarande ställning är Estland (utom Nargö). Jf. betr. allt detta Noreen, Ordlista öfver dalmålet, Sv. landsm. IV. 2, passim, och af de s. 230 not 3 anförda arbetena Åström §§ 7, 26; Lindgren §§ 33, 46, 47; Sv. landsm. III. 2 ss. 32—43, 45, 47, 48; Hultman § 52.

[2] Identifieringen af Blombergs och Sidenbladhs *æ* med lmalf. *a* härrör från Lundell, Sv. landsm. I s. 97 f. Att den "grofva" beteckningen *ä* i hithörande ord i språkprofven från Åsele lappmark åtminstone ej återger ett mindre *ä*-aktigt ljud än lmalf. *a* får väl tagas för gifvet.

(Jämtl., Härj.)[1]. Detta är, så vidt ses kan, händelsen i Dalarne, Hälsingland, Medelpad och Härjedalen, i hvilket sistnämnda landskap likväl möjligtvis äfven *a* : *ɑ* förekommer; dessutom i spridda socknar uti olika delar af Jämtland. Formerna med *ɑ* i roten och *a* i ändelsen äro särskildt anmärkningsvärda emedan de bevisa att *ɑ* såsom representant för äldre *a* i kort rotstafvelse icke beror på assimilation med den efterföljande ändelsevokalen, en tanke som möjligen fallit läsaren in i fråga om Vätömålet, hvarest också ändelsevokalen *a* uppträder som *ɑ*. — Men det är ej blott i de urspr. kortstafviga orden man kan konstatera en behandling af kort *a*, liknande den i Vätömålet. Hvad som för oss har särskild betydelse är att en sådan yppar sig också där vokalen efterföljes af »täckt» konsonant. Den öfverensstämmer i detta fall, äfven där den är kort, ofta till kvaliteten med den tidigt förlängda vokalen hos de monosyllabiska urspr. kortstafviga orden. Och det icke blott framför sådana konsonantförbindelser, hvilka anses kunna framkalla förlängning af en föregående vokal, utan ock framför andra, äfvensom framför geminator. Såsom exempel må anföras, ur *a* : *ɑ*-målen: *bakke* o. d. (Jämtl., s. Ång.), *framm* (n. Ång., Ås.), *hann* pron. (s. och n. Ång.), *hatt'n* (Jämtl.), *λlakte* o. d. 'slakta' (s. Ång., Ås.), *afta* 'afton' (s. och n. Ång.); ur *ɑ* : *a*-målen: *bɑkke* o. d. (Häls., Härj., Jämtl.), *dɑmm* m. (Dal.), *hɑtt'n* (Härj., Jämtl.), *kɑtt* (Med.), *skɑfte* 'skaftet' (Med.), *λlɑkta* 'slakta' (Häls.)

I hvad mån behandlingen framför vissa konsonantförbindelser eller geminator varit en annan, framgår endast till en del af de tillgängliga uppgifterna. Oafsedt ett fåtal från olika trakter stammande exempel, alltför enstaka för att kunna läggas till grund för några regler, tyckes urspr. *a* representeras af *ɑ*, resp. öppet *a*: 1) framför *ll* och *nn* i Dalarne, Hälsingland och (en del af?) Härjedalen — t. ex. *fɑll* (Härj.), *skɑlla* o. d. 'skalle' (Dal.), *vɑlla* 'vålla' (Häls.); *ɑnna* 'annat' (Häls.), *bɑnnår* o. d. (Dal.), *mɑnn* (Härj.),

[1] Att lmalf. *a* åsyftas med Delsbogrammatikens och hälsingeordbokens *á à* — ehuru beskrifningen i den förra snarast inger föreställning om ett *ä*-ljud — samt med Västm.-Dalaordbokens *æ*, framgår af Lundell, Sv. landsm. I s. 107 ff. och Hjelmström, Sv. landsm. XI. 4 s. 81.

lann lann (Häls., Härj.); 2) framför *gg* i Dalarne och Härjedalen — t. ex. *agg* (Dal.), *Bagg-gåŋ* (Härj.); 3) framför *r* + kons. öfver hela området — t. ex. *arm* (Dal.), *barm* (n. Ång.), *ꝉlarve ꝉlarvu* 'slarfva -ig' (s. Ång., Häls.), *stark* o. d. *stașk* o. d. 'stark' (Häls., Med., s. Ång., Härj., Jämtl.), *varj gvarj* (s. och n. Ång., Jämtl.); 4) framför kakum. *l* + kons. med säkerhet i Dalarne — t. ex. *balk alv* 'half'. Formerna *balk balk baꝉk* från Jämtland och *talj* från Medelpad tyda på ett dylikt förhållande i dessa landskap. Möjligtvis ansluter sig Hälsingland till dem. Åtminstone synas orden med urspr. *a* + kakum. *l* + kons. icke här liksom i grannlandskapet Härjedalen uppträda med *å*-ljud (se nedan): jf. t. ex. *halm, kalv*. Uppgifterna om användandet af *a* i dessa fall stämma ej alltid öfverens med dem som från resp. trakter lämnats om representanten för urspr. kort *a* i öppen stafvelse. Till en del — i synnerhet där dessa uppgifter härröra från olika personer — kan detta bero på växlande uppfattning af samma ljud. Men åtminstone framför *r* + kons. torde värkligen *a* blifvit *a* i vissa trakter där det i urspr. kort öppen stafvelse uppträder som öppet *a*; i hvardera ställningen synes sistnämnda ljud förekomma endast i Dalarne, Hälsingland och mindre delar af Härjedalen och Jämtland.

Ytterligare inskränkning lider *a*- resp. *a*-ljudets område genom den labialisering urspr. kort *a* i särskilda fall undergått. Först och främst har öfvergång däraf till *å*-ljud (lmalf. *ɑ* l. *o*) öfverallt utom i Ångermanland och Åsele lappmark inträdt framför *ŋg* (och antesonantiskt *nd, mb, ŋk*?), t. ex. *gaŋg goŋg*. Vidare representeras det framför kakum. *l* + kons. i Härjedalen (utom östligaste delen) och i södra Ångermanland af ett *å*-ljud (lmalf. *o* l. *ɵ*), t. ex. *bolk boꝉk bɵlk* 'balk', *holm* 'halm' (s. Ång.), i östligaste Härjedalen äfvensom i norra Ångermanland (och Åsele lappmark?) af ett egendomligt mellanljud mellan öppet *a*- eller *ä*- och *å*-ljud (lmalf. a), t. ex. *staꝉp* pret. (ö. Härj.), *balk* 'balk' (n. Ång.), *galje* 'galge' (n. Ång.) [1].

---

[1] Det nordångermanländska ljud, som Sidenbladh betecknar *â*, sattes af Lundell efter beskrifning = lmalf. ɷ; men den af Nordlander, Sv. landsm. II, sm. medd.

Det senare ljudet har troligtvis framgått ur det förra i sammanhang med den utveckling urspr. kort *o* (> *ɵ*) > a, som i en del ord genomförts af den östligaste härjedalskan och af ångermanländskan[1]. Också framför dentalt *l* + kons. (incl. *ll*) har *a* öfvergått till *ɵ* och a, ehuru i delvis andra trakter än framför kakum. *l* + kons. Till den ifrågavarande ljudlagens område hör nämligen äfven Medelpad (åtm. Selånger), där *ɵ*-former äro i bruk — t. ex. *ɵlle* 'alla', *kɵller* 'kallar', *ɵls* 'alls' — hvaremot västra och mellersta Härjedalen (i likhet med Jämtland?) icke torde göra det. Lmalf. a visar sig ej allenast i norra Ångermanland och Åsele lappmark — under förutsättning att den grofva beteckningen *ä* i exemplen från sistnämnda, till språket ångermanländska ort åsyftar samma ljud — utan ock i södra Ångermanland, där vi framför kakum. *l* + kons. funnit *o*; troligtvis äfven i östligaste Härjedalen. Hithörande former äro bl. a. *all* 'all' (n. Ång.), *kall* 'kall' (s. Ång.), *kåll* 'kallar' (n. Ång.), *gaƛt* 'galt' (s. Ång.), *aƛt* 'allt' (ö. Härj.)[2].

s. XCIV anförda formen *-mjalk*, som tydligen är identisk med S:s (*tēt-*)*mjåhlk*, visar att det är lmalf. a.

[1] Jf. Lundell, Sv. landsm. I s. 99 o. formerna *battn* 'botten', *falk* 'folk', *skaʂŋä* 'stelna' (fsv. *skorpna*) från ö. Härjed. — I fråga om utvecklingen af *a* till *å*-ljud framför kakum. *l* + kons. ansluter sig till Härjedalen den angränsande delen af Dalarne (Ofvansiljans fögderi med undantag af Venjan etc.), med lmalf. *o*, efter hvilket *l*-ljudet bortfallit; till Ångermanland landsdelen norr om detsamma, möjligen i hela sin utsträckning eller åtminstone t. o. m. Luleå. I dennas sydligaste del kan man endast spåra *å*-ljudet, som — i likhet med det af *a* framför kort kons. + *a* uppkomna och väl i samma orter som detta: se s. 231 not 1 — öfvergått till ett *a*-ljud (lmalf. a i Degerfors, *a* i Burträsk), i någon mån skiljande sig från den vanliga representanten för urspr. *a* (lmalf. *a* i Degerf., a i Burtr.) och därigenom röjande sitt ursprung. Se Noreen, Dalmålet, passim; Åström § 7; Lindgren § 47 anm. 3; Sv. landsm. III. 2 s. 42 (*hålsQ* 'halsen', *kålv* 'kalf' Luleå).

[2] Medelpad, Ångermanland och Åsele lappmark tyckas utgöra södra delen af ett vidsträcktare gebit med dylik affektion af *a*-ljudet framför dent. *l* + kons., hvilket gebit i norr sträcker sig lika långt som det svenska språkområdet. Närmast dem, i en del af Västerbottens län, framträder affektionen endast såsom en från den vanliga skiljaktig nyans hos *a*-ljudet (a mot *a* i Degerfors, *a* mot a i Burträsk); om tillkomsten och utbredningen af detta förhållande gäller det s. 231 not 1 sagda. Längre norrut möter igen *å*-ljud (också i Öfver-Kalix). Se Åström § 7; Lindgren § 47 anm. 3; Sv. landsm. III. 2 (s. 45 *skållen tåll åll* 'alla' Piteå, s. 41 *beféld åll Ålt* etc. Luleå, s. 36 ff. *hålt tållan* 'tallarna' *åãll* 'alla' etc. Neder-Kalix, s. 32 ff. *kåle* 'kallade' *åll* etc. Öfver-Kalix). — Företeelsen återfinnes i Dalarne — åtm. i Of-

Från s. Ångermanland uppgifvas visserligen äfven några exempel på lmalf. *a* eller *a* för äldre *a* framför dent. *l* + kons., men då dessa ljud stå mycket nära *a*, är man frestad misstänka en förväxling. Ännu i en annan ställning — framför *gg* — motsvaras urspr. *a* af *ɵ*, nämligen i Hälsingland (och Medelpad?): från Delsbo uppgifves *bɵgge* '(norr)bagge', *plɵgg* 'plagg' (samt *dɵgg* 'dagg', *lɵgg* 'lagg', *vɵgga* 'vagga', hvilkas *ɵ* dock kan tänkas återgå på äldre *ǫ*) [1]. Huruvida äfven i detta fall *ɵ* längre norrut fortsättes af *a* — *agg aggene* 'aggande' från norra och *plagg* (f. *plagg*?) från södra Ångermanland låta förmoda det — kan af mig icke afgöras. Slutligen tyckes urspr. *a* hafva i en liten till Dalarne hörande del af området (åtm. Rättvik) förbytts i ett *å*-ljud jämväl framför *kk*(*tt pp*?), som uppkommit genom assimilation af nasal + tenuis; jf. *båkkö* 'backe'. Samma ljudlag spåras längre norrut i östligaste Härjedalen, ehuru här *å*-ljudet utvecklats vidare till *a* (jf. ofvan): *bakkä* [2].

vansiljans fögderi (intill Särna), men icke i Nedansiljans; Älfdalsmålet återger urspr. *a* framför *ll ld lt* genom lmalf. *ɵ*, Moramålet genom *o*, Orsamålet genom *ȣ*. Såsom exempel må ur Noreens Ordlista anföras: (Älfd.) *ɵl̲dar* 'aldrig', *ɵl̲*, *fɵl̲a*, 'falla', *fɵl̲da* 'fålla', *ɵl̲t* 'halt', *ɵl̲da* 'hålla', *kɵl̲d* 'kall', *kɵl̲a* vb., *sɵl̲t* 'salt', *skɵl̲* 'skallgång', *skɵl̲a*, *tɵl̲*, *tụfɵl̲d* 'tvefaldig'. — Jf. med denna företeelse (som synes ega ett motstycke äfven på jylländsk botten: K. Bennike o. M. Kristensen, Kort over de danske folkemål s. 22 f.) den fsv. öfvergången af kort *o* till *u* framför *ll ld lt*, hvarom se Rob. Larsson, Ant. tidskr. f. Sv. XII. 2 s. 32; Kock, Arkiv IX s. 245 f., Hultman, Östsv. dial. § 1. 8 m. not.

[1] Exemplen delvis hämtade ur Delsbogrammatiken och hälsingeordboken, där de skrifvas med *ó* i st. f. *θ* (*bθgge* likväl med *å*). Att *θ*-ljud menas, framgår af det Sv. landsm. XI. 4 s. 81 sagda.

[2] Att de anförda formerna böra härledas ur en sådan ljudlag förefaller sannolikt med hänsyn till att det västligare dalmålet (åtm. i hufvuddelen af Ofvansiljans fögderi) låtit *a* öfvergå till ett *å*-ljud (Älfd. lmalf. *ɵ*, Mora *o*, Orsa *ȣ*) framför alla af nasal + tenuis uppkomna tenuisgeminator. Detta bevisas af former sådana som (Älfd.) *ɵk̲ul* 'ankel', *drɵk̲* 'drack', *sɵk̲* 'sjönk' (jf. fsv. *sank*), *skrɵk̲* 'någonting skrynkligt', *skrɵk̲a* 'göra bucklig' (jf. nsv. dial. *skranker* 'ojämn'), *sprɵk̲* 'sprack', *stɵk̲* vb. 'stack', *tɵk̲a* vb. 'tacka'; *bɵt̲* vb. 'band', *sprɵt̲* vb. 'spratt'; *kɵp̲* 'klimp' (jf. no. *kamp*), *kɵp̲as* 'kappas', *krɵp̲* 'krokig' (jf. nsv. dial. *kramp*) — samt, å andra sidan, *ak̲a* 'hacka', *klak̲* subst., *nak̲a*, *rak̲a* 'hund', *stak̲* subst.; *at̲* 'hatt', *kat̲*; *tap̲*, *tap̲a* 'förlora'. Öfvergången är af särskildt intresse såsom kriterium för tenuisgeminatornas härkomst. Formen *bɵk̲a* 'backe' vittnar sålunda för den gamla sammanställningen af sv. *backe* med da. *banke* och mot v. Friesens (De germ. mediagem. s. 100) härledning däraf ur ett urgerm. *ƀaʒná(n)*-. Man invänder kanske, att två olika bildningar måste föreligga, då ju såsom v. Friesen framhållit *-kk-* i

Norr om det område, inom hvilket vi nu uppehållit oss, förekommer, efter hvad det vill synas, ingen sådan differentiering af *a*-ljudet, som läte med säkerhet sluta till förlängningar af ifrågavarande slag; icke häller i trakterna närmast sydväst och söder om detsamma. Men en behandling af urspr. kort *a*, hvilken möjligtvis har till förutsättning dylika förlängningar, möter oss såväl inom det i norr tillstötande området som i de landsdelar som omgifva Vänern. Åtminstone i Degerfors s:n i Västerbotten företrädes detta ljud, där ej särskilda omständigheter betinga en afvikelse, af öppet *a* (lmalf. *a*), men framför *kk, kt, ks, gg* regelbundet af slutet (lmalf. *a*), t. ex. *båkk* 'backe', *våkt* 'vakta', *laks*, *dagg*; och i en annan västerbottnisk socken, Burträsk, där det i regeln blifvit *a* (framför *gg aə*) anträffas i samma ställningar *a*, om ock — väl till följd af dialektblandning — endast i enstaka ord, t. ex. *klakk*, *dagg*[1]. Och så vidt af de föreliggande uppgifterna från Värmland, Västergötland och Bohuslän kan ses — från Dal har jag inga att tillgå — är här likaså det korta *a*-ljudet, ehuru i allmänhet öppet (lmalf. *a*), slutet (lmalf. *a*) bl. a. framför *kk* (där dock åtm. Fryksdalsmålet i många ord har öppet *a*), *kt, ks*; dessutom framför *gg* i Bohuslän och, som det tyckes, Västergötland, men i Värmland dels endast i ett par ord, dels alls icke. Sålunda t. ex. *bakke båkk, hakka håkk* (Värml., Boh.); *sakt* 'sagt'; *aks*; *laggar -er* (Vgötl., Boh.), *vagga* o. d. (Värml., Boh.), *bagge bågg* (Värml., Boh.). Men å andra sidan t. ex. *skaft* (Värml., Boh.), *kalv, namn namm, kalla* o. d. (Värml., Boh.), *mann, lapp, katt* (Värml., Boh.)[2]. Det

intervokalisk ställning icke på det eg. svenska språkområdet kan uppkomma ur -*ŋk*- (hvilket däremot i Dalarne är möjligt). Att den bildning som innehåller urspr. -*ŋk*- skulle användas just inom de fåtaliga svenska dialekter, där detta varit underkastadt assimilation, och den andra i alla öfriga, vore dock en alltför egendomlig tillfällighet. Antagligare är det då, att reglerna för assimileringen af nasal + tenuis tarfva en revision; en sådan påkallas ock af fsv. *akkare*, nsv. dial. (Runö!) *akkar* 'ankare', som väl svårligen lånats från norskan.

[1] Uppgifterna ang. Degerfors- och Burträskmålen härröra från Åström, Degerforsmålets ljudl., Sv. landsm. VI. 6 §§ 7, 20 och Lindgren, Burträskmålets grammatik, Sv. landsm. XII. 1 §§ 46, 47. Det framför *gg* uppträdande *a*- resp. *a*-ljudet anses af dessa författare vara utveckladt ur *ǫ*.

[2] Min framställning grundar sig hvad Vänerdialekterna beträffar på Noreen,

ligger ju närmast att i dessa fall tänka på en rent kvalitativ affektion af vokalen, förorsakad af den påföljande gutturala konsonanten. Alldeles uteslutet är det emellertid icke, att äfven här växlingen mellan ɑ och *a* — resp. *a* och ɑ — återspeglar en tidigare växling mellan längd och korthet. Också framför en del af de konsonantförbindelser, vid hvilka man härtill antagit vokalförlängning, har kort *a* i ifrågavarande dialekter kvaliteten ɑ — i Burtr. *a* — och detta kan i många fall endast så förklaras, att vokalen värkligen varit lång. I Degerfors- och Burträskmålen är det sålunda händelsen 1) framför urspr. *ŋg*, hvartill i det senare kommer urspr. *nd, mb*, t. ex. *laŋŋ laŋŋ* 'lång', *lann* 'land' (B.), *damm* n. (B.), 2) framför *ŋk nt mp*, t. ex. *kraŋk* (D.), *kâŋk* 'kånka' (B), *pant* (D.), *sant* (B.; mask. *sann*), *stâmp stâmp* 'stampa', 3) framför urspr. *rt*, t. ex. *swaṭ ſwaṭ* 'svart', 4) framför urspr. *ʒn kn*, t. ex. *aŋn* (D.), *gaŋn* (B.), *saŋken* 'sakna' (B.). Vänerdialekterna hafva på samma sätt ɑ: 1) framför urspr. *ŋg, nd, mb* (i hvilka ställningar likväl västgötskan och den östligaste värmländskan låtit *a* blifva *å*, hvarförutom öfver hela området vissa ord förete öppet *a* framför urspr. *nd*), t. ex. *laŋŋ* 'lång', *bann* 'band', *vamm* 'våm' 2) framför *ŋk* (där dock vissa östvärmländska mål i stället hafva *å*, genomgående eller ifall *ŋk* är heterosyllabiskt), *nt* (åtm. bohuslänskan, men icke värmländskan) och *mp*, t. ex. *laŋka* o. d. 'gå sakta', *vante* (Boh.), *stampa* o. d. (Värml., Boh.) 3) framför urspr. *rt*, t. ex. *svaṭ svaṭ* 'svart', *kaṭ* 'kart' (Värml., Boh.) 4) framför *st* (likväl åtm. i Fryksdalen blott i ett fåtal ord och i norra Värmland alls icke), t. ex. *bast* (Värml., Boh.), *kasta* o. d. 5) framför urspr. *ʒn*, t. ex. *gaŋn gaŋŋ*, *aŋnar* o. d.[1]. — Vi skola ock strax göra bekantskap med ett som det

---

Dalbymålets ljudl., Sv. landsm. I. 3 §§ 48, 52, 55 f.; G. Kallstenius, Värml. bärgslagsmålets ljudl., Sv. landsm. XXI. 1, §§ 15 A o. B, samt excerpter ur Noreen, Ordb. öfver Fryksdalsmålet, N. F. Nilén, Ordb. öfver Allm. målet i Sörbygden, och Sandén, Gåtor från — — Norra Vadsbo härad i Västergötland, Sv. landsm. VII. 4.

[1] I bohuslänskan tyckes likväl ɑ dessutom till någon ringa del hafva framgått ur en delabialisering af urspr. *ǫ*. En sådan förutsättes väl med nödvändighet af Sörbygdmålets böjning sing. *lann* : plur. *lɑnn*, svarande mot fvn. sing. *land* : plur. *lǫnd*.

tyckes otvetydigt exempel på att den gutturala geminatan *kk* framom öfriga tenuisgeminator gynnat längd hos den föregående vokalen.

Skrifningar med fördubbladt vokaltecken, sådana som de i början af denna uppsats behandlade, förekomma också i de forndanska urkunderna ofta; Boberg har i Arkiv XII ss. 332 m. not och 337 ff. ur dem hopbragt en samling, föga mindre talrik än den här meddelade. Och liksom denna kan den förra sammanställas med vissa förhållanden i det nyare språket, hvilka peka tillbaka på samma kvantitetsbehandling som skrifningarna. Ehuru vår undersökning egentligen gäller endast svenskan, skola vi egna någon uppmärksamhet åt en del af dessa förhållanden, emedan de kraftigt bestyrka de slutsatser, som i det föregående dragits af de fornsvenska skrifningarna.

I flere af de ställningar, där vi på grund af dem tillagt fornsvenskan vokalförlängning men i nysvenskan endast uti vokalernas kvalitet eller ock alls icke funnit spår af en sådan, är nämligen lång vokal faktiskt för handen i nydanskan eller i de från forndanskan stammande nutida munarterna i södra Sverge.

I äldre nydansk tid har sålunda, enligt E. Pontoppidans Grammatica danica (fr. 1668) urspr. kort vokal varit förlängd framför *kk* (men påtagligen icke framför *tt*, *pp*), t. ex. uti *dēkke* 'operimentum', *snēkke* 'phaselus', *sprēkke* 'rima', *brēkker* 'frango', *flēkker* 'findo' (s. 7); *būk* 'caper', *sūk* 'gemitus' (s. 13); *lȳkke* 'fortuna', 'conseptum', *smȳkke* (s. 14).

Hvad våra dagars danska beträffar, har den först och främst att uppvisa lång vokal för ursprungligen kort framför *gg*, såväl riksspråket — exempelvis i *Læg, Æg, Skægget, Væggen* — som en del dialekter: åtminstone de som talas i norra Själland, på Sejerö (nv. om nämnda ö) och uti vissa orter i norra Jylland (ss. Karleby vid Grenå); ex. ur de senare äro *bǣge* 'bägge' (Säll., Sej.), *dōg* 'dagg' (Säll., Jyll.), *vǣg* 'vägg' (Säll., Jyll.), *ǣg ǣk* (Sej., Jyll.) [1].

[1] För de här lämnade uppgifterna ur den nutida sydskandinaviskan äro mina hemulsmän Kr. Mikkelsen, Dansk Sproglære s. 21; Lindgren, Dansk o. norsk gramm.

Framför urspr. *bb* är kort vokal förlängd uti enstaka ord i nda. rspr. — *Næb* 'näbb' — och dialekterna, t. ex. *krābe* 'krabba' (Sej.). Lång vokal för äldre kort förete vidare framför urspr. *ll* bornholmskan samt — mera sporadiskt — vissa andra ömål; dock måhända blott i tvåstafviga ord. Ex.: *fāla* 'falla' (Bornh.), *kāla* 'kalla' (Bornh.), *āle* 'alla' (Bornh.), *sgāled* 'skallig' (Faxe på Säll.). Urspr. kort af *nn* efterföljd vokal uppträder förlängd åtminstone i några trakter uti västra Jylland (Örre, Rind, Tvis) samt på Sejerö — t. ex. *mān* 'man' (Sej.), *nǣne* 'nännas' (Sej.), *rǣn* 'ränna' (Jyll.), *spǣn* 'spänna' (Jyll.); likaså på flere andra öar, ehuru längden här åtminstone merendels (på Fyen, Låland o. s. v.) kan bero på att *n*-ljudet sammansmält med vokalen till en nasalvokal. Förlängningen framför *rr* förbigås här, då den visar sig också i svenska dialekter.

Jämväl åtskilliga konsonantförbindelser, framför hvilka man i det från fornsvenskan stammande nutida språket aldrig träffar förlängd vokal, föregås uti dialekter i Danmark och sydligaste Sverge mer eller mindre regelbundet af sådan. Detta är fallet åtminstone med *rp* i någon del af Jylland (ss. Dråby) och på Sejerö, t. ex. *hārbe* 'harpa' (Sej.), *skårbe* 'skorpa' (Sej.), *snērp snīᵉrbe* 'snörpa' (Jyll., Sej.); med *lt* i en del af Jylland (Djursland m. Sams o. Tunö), på Sejerö och i en del af Skåne (Luggude h:d), t. ex. *gålt* 'galt' (Jyll.), *mālt* (Sej., Sk.), *sālt* (Sej.); med *ns* i största delen af Jylland, i södra Själland och på Bornholm, t. ex. *dānsa* o. d.; med urspr. *ft* på Sejerö samt i norra Själland och delar af Skåne (Luggude samt Södra o. Norra Åsbo h:der), t. ex. *āvten āvden* (Säll., Sej.), *tjǣft tjǣvt* 'käft' (Sk.), *lø̄ft lø̄vt låvt* 'loft' (Sej., Sk.); med ursp. *fs* i en del af Skåne (N. o. S. Åsbo h:der), t. ex. *krāvsa* 'krafsa', *rǣvsa* 'räfsa'; samt med urspr. *kt* och *ks* också uti delar

§ 38; J. K. Kryger, Bidrag t. nordsjællandsk Lyd- og Bøjningslære (i Blandinger udg. af Univ. Jubil. danske Samf. h. 5), s. 352 o. flerst.; P. K. Thorsen, Sprogarten på Sejerø § 74 f.; Dens., Bidr. t. nörrejysk Lydl. s. 17 o. flerst.; V. Bennike o. M. Kristensen, Kort over de danske Folkemål, h. 1, 2, s. 19 o. flerst.; N. Olséni, S. Luggudemålets ljudl., Sv. landsm. VI. 4 §§ 134, 270; G. Billing, Åsbomålets ljudl., Sv. landsm. X. 2 § 173. — Landsmålsformerna återges af mig i grof beteckning, emedan de danska beteckningssystemen skilja sig såväl inbördes som från det svenska.

af Skåne (V. Göinge, Frosta, Onsjö o. Luggude h:der samt ö. delen af N. Åsbo h:d), t. ex. *ǟjta āita* 'akta' [1], *və̄jta vāita* 'vakta', *vø̄jsa vāisa* 'växa'. Tilläggas bör, att man också framför urspr. *rʒ* och *rv*, såväl som framför urspr. *lʒ* och *lv*, finner förlängd vokal uti dialekterna på Sejerö, i norra Själland och i Skåne (åtm. Luggude samt N. och S. Åsbo h:der); men då här *ʒ* och *v* bortfallit ur nämnda konsonantförbindelser, är ju ersättningsförlängning tänkbar.

De uppgifter jag kunnat lämna om dessa sydskandinaviska kvantitetsföreteelser äro helt säkert, åtminstone hvad det topografiska angår, ytterst fragmentariska. Men de skola dock, vågar jag tro, vara tillräckliga att häfva hvarje till äfventyrs återstående tvifvel därom, huru man har att uppfatta de fornsvenska skrifningar och den för vissa nsv. dialekter utmärkande differentiering af *a*-ljudet, som här tagits under behandling. Såsom bevisadt får väl anses, att regelbunden förlängning af de äldre korta vokalerna, alla eller en del, i svenskan eller somliga af dess dialekter egt rum icke allenast, såsom hittills blifvit ådagalagdt, i kort rotstafvelse, sluten såväl som öppen, och framför — i hvarje ställning eller framför sonant befintligt — *rð*, *ŋg*, *ld*, *nd*, *mb*, *ŋk*, *nt*, *mp*, *rn*, *rt*, *rk*, *rl*, *rm*, kakum. *l* + kons., *sk*, *st*, konsonant + konsonantiskt *l*, *r*, *n* eller *m* samt tonande konsonant + *ð*, utan ock framför en mängd andra konsonantförbindelser — åtminstone *kt*, *ks*, *ts*, *ft* (*pt*), *fs*, *sp*, *ns*, *rʒ*, *rs*, *rv* — äfvensom framför geminatorna, åtminstone *kk*, *tt*, *pp*, *ss*, *bb*, *nn*, *mm*, *ll*, *rr*. Man kan på grund häraf säga, att i stort sedt förlängningen icke är bunden vid grannskapet till några särskilda konsonanter, lika litet som vid stafvelsens korthet; ty en ren tillfällighet är det tydligtvis att framför ett ringa fåtal geminator och konsonantförbindelser vokallängd hittills ej kunnat påvisas.

Detta resultat af vår undersökning synes mig ej sakna vikt för bedömandet af den fornsvenska vokalförlängningens egentliga natur. Det är antagligt att andra före mig haft den tanken —

[1] Lugg. *āta*.

ehuru jag ej minnes mig hafva sett den uttalad någonstädes — att det icke är vokalens ställning framför de ena eller de andra konsonanterna eller i en stafvelse af viss skapnad som utgjort orsaken till de olika fallen af vokalförlängning i svenskan, utan att de fastmer alla äro att återföra på en enhetlig grund, ett minskande af språkets allmänna uttalshastighet. En sådan tanke vinner genom det här konstaterade förhållandet en efter hvad mig synes afgörande bekräftelse.

Det är ett af fonetikerna erkändt faktum, att de förändringar talets tempo undergår icke behöfva i samma proportion komma hvarje särskildt ljud till del [1]. Den här förutsatta har, antager jag, i öfverensstämmelse därmed kommit att te sig väsentligen som vokalförlängning, och äfven hvad vokalerna beträffar har kvantitetsökningen skett ganska olikformigt. Åtminstone dialektiskt har den tidigare än i andra ställningar — redan före utvecklingen *ā* > *å* — visat sig framför *rð*, *ŋg*, *ld*, *nd*, *mb*, *rt*, *rn*, *rl*, *ŋk* — vare sig öfverallt eller blott där dessa efterföljdes af sonant [2]. Också vokaler af olika kvalitet hafva varit i olika grad mottagliga för den, så att åtminstone i vissa ställningar urspr. *i*, *y*, *u*, *o* förlängts senare än *a* och *æ* eller t. o. m., i somliga munarter, förblifvit korta [3]. Senast, i en del dialekter icke alls, har förlängningstendensen kommit till genombrott framför kort, af sonant efterföljd konsonant [4]. Full-

---

[1] Sievers, Phonetik[4] § 785; Jespersen, Fonetik § 380.

[2] Jf. Kock, Fsv. ljudl. s. 393 ff.; Dens., Arkiv IX s. 62 ff.; Tamm, Fonet. kännetecken på lånord i nysv. rspr. s. 14; Wadstein, Sv. landsm. XIII. 4; Hultman, Östsv. dial. § 1. 28; Noreen, Aschw. gr. § 129, anm. 1. — Mera tvifvelaktigt är det om den här ofvan s. 233 och s. 234 not 1 omtalade utvecklingen af *a* till *å*-ljud framför kakum. *l* + kons. beror på dylik tidig förlängning. Att labialiseringen omedelbart framkallats af *l*-ljudets labialitet göres i någon mån sannolikt däraf, att också urspr. *ä* i samma ställning flerstädes utvecklats till ett *å*-ljud (eller dess motsvarighet) — såsom till lmalf. *o* i s. Ångermanland, t. ex. *tolje* 'tälja', *olj* 'älg'; till *a* (< *θ*) i n. Ångermanland, t. ex. *baljä* 'bälga [i sig]'; till *θ* i Hälsingland, t. ex. *hθlg* 'hälg', *θlg* 'älg'. Jf. ock den östsv. öfvergången af *ä* till *ö* i nämnda ställning (Östsv. dial. § 1. 44).

[3] Jf. Hultman, Östsv. dial. §§ 1. 28 o. 60, 8. 7, 14, 52; Hesselman, Språk o. stil I s. 17 ff.; Dens., Stafvelseförl. o. vokalkval. §§ 30 ff., 55 ff., 134 ff., 154 ff., 180.

[4] Jf. Noreen, Aschw. gr. § 130; F. Widmark, Bidr. t. kånned. om Vester-

16

komligt oberörda af densamma förblefvo måhända de svagtoniga vokalerna[1]. Huru det förhåller sig med de ursprungligen långa är svårt att afgöra. Ett skäl som möjligtvis talar för att de blifvit öfverlånga skall strax nämnas; i så fall har kvantitetsskillnaden mellan dem och de på grund af förlängning långa vokalerna senare upphäfts.

Förlängningstendensen gick i många fall stick i stäf mot en annan i svenskan rådande tendens, den att förkorta lång vokal framför geminator och konsonantförbindelser. Efter den förras upphörande kom den senare igen till sin rätt. Så fick man åter kort vokal öfverallt där en geminata följde (i vissa dialekter var detta ej längre fallet hos ord med urspr. *rr* i slutljudet). Likaså vid en del konsonantförbindelser, ty alla gingo ej lika illa ihop med föregående vokallängd. Dessa konsonantförbindelser voro i de skilda dialekterna än flere, än färre. Förkortningen har vid vissa geminator och konsonantförbindelser inträdt tidigare, vid andra senare[2].

De korta vokalernas kvalitet uti det nuvarande språket vittnar i särskilda fall om tidigare förlängning i större eller mindre delar af språkområdet. För öfrigt kan kortheten vara ursprunglig. Men

bottens landskm. s. 9; Freudenthal, Upplysning om Rågö- o. Wichterpalmålet § 3; Hultman, Östsv. dial. §§ 1.28 e, 2.17, 9.4, 21, 22, 67; Hesselman, Språk o. stil I s. 18.

[1] Otänkbart är det emellertid icke, att också de fsv. långa ändelsevokalerna efter kort rotstafvelse (Kock, Arkiv IV s. 87 ff.) böra ställas i samband med ifrågavarande förlängningstendens. Här äro likväl andra möjligheter för handen. — På en allmännare förlängning af ändelsevokalerna kunde kanske ett par skrifningar anses tyda, som jag antecknat ur Läsn. f. klosterfolk (S. F. S. S.): *baroo* 'buro' s. 17, *stækkree* 'kortare' s. 93, *askaa* s. 122. Några andra dylika i Cod. Ups. Palmsk. 405 omtalar Kock, Östnord. o. lat. medeltidsordspr. I s. 48, och jag tror mig i urkunderna ha sett ännu flere, men vill dock, så länge samlingen ej är mera omfattande, afhålla mig från hvarje uttalande om den betydelse som bör tillmätas dessa skrifningar.

[2] Att danskan bättre än svenskan bevarat den vokallängd, som uppstått framför geminatorna, sammanhänger påtagligen med den nydanska förkortningen af de senare; skånskan som ej deltagit i förkortningen visar ej mer än den eg. svenskan lång vokal framför desamma. Likaså bör tvifvelsutan upprätthållandet af vokallängden framför urspr. *ft fs kt ks* i vissa danska och skånska dialekter ställas i samband med att dessa konsonantförbindelser där utvecklats till *jt js vt* (*vd*) *vs*.

om ock det låter tänka sig att motviljan mot vokallängd framför geminator och konsonantförbindelser delvis hindrat förlängningstendensen att göra sig gällande därstädes, vore det dock helt säkert ett misstag att frånkänna de skilda dialekterna förlängning i alla de ställningar där vokalkvaliteten icke bär något spår däraf. Ja, det är icke otänkbart att förlängningen af kort, starktonig vokal frånsedt de ofvannämnda inskränkningarna undantagslöst genomförts öfver hela det svenska språkområdet. Ett argument, som möjligen kunde föras i fältet häremot, må genast vederläggas: att en del östsvenska dialekter hafva i behåll den ursprungliga förbindelsen lång vokal + lång konsonant[1]. Detta förhållande kan lika väl läggas till grund för en slutsats, att samma förlängningslag, som låtit de korta vokalerna blifva långa, af de långa gjort öfverlånga; de sistnämnda skulle i ifrågavarande dialekter icke liksom de långa hafva framför geminator öfvergått till korta.

Jag sade ofvan, att det förutsatta minskandet af uttalshastigheten i svenskan väsentligen resulterat i vokalförlängning. Härvid tänkte jag, utom på den (i hvarje händelse relativt obetydliga) allmänna kvantitetsökning som till äfventyrs också konsonanterna undergått, på de fall där under inflytande af förlängningstendensen en kort konsonant erhållit värklig längd.

Detta är, såsom Läffler redan 1874 antydt (i Några ljudfysiol. undersökningar rör. konsonantljuden s. 49 f.) och Hesselman med förkastande af senare, afvikande meningar klart uttalat (Språk o. stil 1901 s. 10 ff.) uti riksspråket händelsen med *k, t, p, s* efter urspr. *i, y, u, o* i kort rotstafvelse[2]. En liknande behandling — ehuru i allmänhet med den afvikelse att äfven andra konsonanter deltagit i förlängningen — påvisar den senare författaren i flertalet uppländska mål, af hvilka dock de västligare framför vokal bevarat kort vokal + kort konsonant. Han återfinner den ock i Gästrikland,

[1] Hultman, Östsv. dial. § 2. 16.

[2] Äfven jag har, oberoende af Hesselmans uppsats, kommit till samma åsikt; att detta är fallet också med doc. O. v. Friesen, vet jag på grund af ett samtal i Stockholm våren 1899.

möjligen i Jämtland och Härjedalen samt (med vissa inskränkningar) i Degerfors i Västerbotten; och jag är icke obenägen att gifva honom rätt, då han (i Stafvelseförlängning och vokalkvalitet § 139) vill till öfverensstämmelse med sin regel modifiera den af mig för estsvenskan (med undantag af Nargömålet) uppställda, att vid förlängning af kort stafvelse den på sonanten följande konsonanten förlängts om den är en tenuis och den förra en annan vokal än *a* (Östsv. dial. § 52). Antalet af mål med dylik behandling af urspr. korta stafvelser torde vara ännu något större; dock är detta undantag från den allmänna regeln, att förlängningen träffat stafvelsens sonant, med säkerhet främmande för de flesta svenska dialekter. Framför den förlängda konsonanten är vokalen nu städse kort, men att den alltid varit det är ej så gifvet. Om den öfvergång af *i* till *e* och af *y* till *ö*, som i största delen af det svenska språkgebitet kan iakttagas i ursprungligen korta rotstafvelser, bör ställas i samband med dessas förlängning — åtskilligt synes tala både för och emot denna mening — undgår man svårligen att antaga det också ord sådana som *beck, vett, skepp, hetta* en gång haft förlängd vokal. Ty att, såsom Hesselman (senast a. a. § 141) snarast håller före, öfvergången skulle framkallats af stafvelseförlängningen, äfven om denna yttrat sig blott som förlängning af den på vokalen följande konsonanten, förefaller alldeles otroligt. Framför geminator visa ju annars som bekant vokalerna större benägenhet att öfvergå till mera slutna än framför motsvarande enkla konsonanter. Möjligtvis hafva de urspr. kortstafviga ord, som nu uppträda med förlängd konsonant, till en början erhållit halflång såväl vokal som konsonant.

Att äfven andra fall af konsonantförlängning i svenskan — såsom t. ex. den dialektiska förlängningen af tonlös konsonant efter likvida eller nasal — haft samma rot som de hittills behandlade kvantitetsförändringarna, synes icke omöjligt. Ett närmare ingående på denna fråga måste jag emellertid här afstå ifrån.

Tillägg.

S. 228 r. 15 ff. Först efter utarbetandet och sättningen af förevarande uppsats har G. A. Tiselius' Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen (Sv. landsm. XVIII 5) kommit mig till handa. Af de uppgifter han lämnar framgår, att Fasternamålet intar en öfvergångsställning mellan de af Vätömålet representerade dialekterna och den västligare uppländskan. Liksom Vätömålet återger det urspr. kort *a* framför vissa geminator och konsonantförbindelser med ett *a*-ljud, framför andra med lmalf. *a*. Men det närmar sig den västligare uppländskan därutinnan att *a*-ljud möter också framför *ll*, *lt* (och väl äfven *ls*) — af ursprungliga geminator och konsonantförbindelser föregås alltså endast *gg* (här äfven < *gd*), *dd*, *bb*, inljudande *rr* samt *r* eller kakum. *l* + kons. o. motsv. af *a*. Och vidare däri att urspr. *a* i kort hufvudtonig stafvelse, såvida det undergått förlängning, regelbundet representeras af ett *a*-ljud — eller närmare bestämdt lmalf. *aọ* — ej allenast där stafvelsen är sluten utan ock där den är öppen. Häraf kan slutas, att Fasternamålet vid tiden för öfvergången *a* < *a* företedde vokallängd, utom framför samma geminator och kons.-förbindelser som Vätömålet, äfven framför *ll*, *lt* (och *ls*), samt att det i olikhet med det senare genomfört jämväl vokalförlängningen i öppen kort starktonsstafvelse innan nämnda öfvergång ägde rum. — Synnerlig uppmärksamhet förtjänar Tiselius' iakttagelse rörande samma mål, att enstafviga ord i stället för kort, af lång konsonant (eller konsonantgrupp) efterföljd vokal hafva en något längre (»halfkort») dylik, medan tvärtom konsonanten är i någon mån förkortad (»medel-

varig»). Allt talar för att vi här hafva en rest af den vokallängd, som afpräglat sig i de ifrågavarande fsv. skrifningarna. Dess bevarande är att likställa med bevarandet af vokallängden framför urspr. *rr* (ss. 221, 226), liksom det förra inskränkt till enstafviga ord. Det kan vara tvifvel underkastadt, om dessa företeelser haft till orsak en förut inträdd reduktion af den påföljande konsonantens kvantitet — jfr s. 241 — och icke snarare omedelbart betingats af att på stafvelsen ingen annan följde. Att *a*-ljudet endast blifvit halfkort har icke hindrat dess öfvergång till *a* i de ställningar där den annars inträdt.

S. 242, not 1. De här omtalade fsv. skrifningarna, till hvilka får läggas *barnaa* Häls. L. Kk. ind., *askoo* Suso s. 335, *deleen* s. 144, *engaa* s. 229, *hagææl* s. 118, *næpsaa* s. 177, *stadgaa* s. 317, *twingaar* s. 302, torde återge former med förlängd ändelsevokal. I vissa delar af Uppland, såsom Fasterna och Skuttunge s:nar, är ändelsernas sonant regelbundet halflång, om den står i slutljudet; i Skuttunge dessutom framför kakum. *l*, utom ifall sonanten stammar från urnordiskan, då den (liksom i flere andra mål) har hellängd. I Ofvansjö s:n i Gästrikland är den hellång äfven framför andra konsonanter och oberoende af sitt ursprung. Se Tiselius, Sv. landsm. XVIII. 5 § 3 samt exemplen hos Grip, ib. XVIII. 6 §§ 11, 12. Jfr. ock, för Västmanland, Läffler, Sv. fornm. fören. tidskr. II s. 38.

Om ordet gräs[1].

Af

EILERT EKWALL.

De östn. formerna af detta ord (fsv. fda. nyda. *græs,* sv. *gräs*) i motsats till de vestnordiska (fvn., isl., no. diall. *gras*) ha enligt min mening ännu ej fått en tillfredsställande förklaring.

Flere olika förklaringsförsök ha framställts.

Noreen, Sv. Landsm. I, s. 696, föreslår att fatta fsv. *græs* som en kontaminationsform af *gras* och **gręr* (<**graʀ-*). Denna åsikt har han sedermera själf öfvergifvit, och Aschw. Gram. § 64, Anm. 1, förklaras *græs* som en afljudsform till *gras.*

Enligt Såby i Blandinger udg. af Univ. Jubil. Danske Samfund, 1, s. 13, beror da. *græs* på inverkan från vbt *græsse.*

Falk-Torp, Dansk-Norskens Lydhistorie, s. 106, yttra: »*Græs* (ogsaa sv.) er enten en sideform (til on. *gras*) med omlyd som i nt. *gres* ved siden af *gras* (sml. ht. flertal *Gräser*) eller influeret af det i sammensætninger brugte *gresi* n., f. eks. *ugræs* = on. *úgresi*». Däremot i samma författares Etymologisk Ordbog s. v. *Græs*: »Formen *græs* synes influeret af mnt. *gres,* sideform til *gras*».

Slutligen säger Tamm, Sv. Etym. Ordbok s. v. *gräs*: »För formen med östnord. *æ*, mlt. *e* synes svårt att få annan förklaring än gammalt avljud (jfr Noreen: Altschw. Gr. § 64, Anm. 1). Det

---

[1] Efterföljande uppsats utgör en del af en afhandling om *ja*-bildningar med samma betydelse som grundordet, använda i senare leden af sammansättningar, hvilken vt. 1900 inlämnades som specimen för fil. lic.-examen. Jag hoppas i framtiden kunna utge denna, något omarbetad, i sin helhet.

vore väl för vågat att tänka på en kollektiv *ia*-stam, som skulle i fsv. (t. ex. gen. pl. *græsa*) förlorat kons. *i* genom formblandning med *gras.*»

Af dessa förklaringar torde Noreens första, som han ju själf öfvergifvit, äfvensom Såbys kunna lämnas ur räkningen. Detsamma anser jag gälla Falk-Torps sista förklaring. Dels synes det osannolikt, att detta ord, som förekommer i samma form i sv. och da. sedan urgammal tid och är spridt i de flesta östn. dialekter, skulle ha rönt lt. påverkan. Dels är mlt. *gres* på sin höjd en sällsynt sidoform till *gras.* Dels och viktigast visar meng. *gres* (redan i Orrmulum), som otvifvelaktigt är ett nord. lånord (jfr Björkman, Loanwords, s. 211), att formen *græs* måste ha funnits i nord. språk långt före den tid, då det mlt. inflytandet på dessa kan antas ha börjat. Därmed torde all tanke på att förklara *græs* genom mlt. liksom i allmänhet genom främmande påverkan få anses utesluten. Såvidt jag kan finna, måste *græs* vara antingen en afljudsform eller en omljudsform till *gras.*

Innan jag ingår på frågan om hvilken af dessa möjligheter är den riktiga, vill jag något uppehålla mig vid mlt. *gres.* Enligt min uppfattning saknar denna form allt värde för bedömandet af frågan om de nord. formerna af vårt ord. Falk-Torp fatta mlt. *gres* som en omljudd form och stöda detta antagande med en hänvisning till ty. *Gräser.* Denna sista form är emellertid helt ung (jfr Heynes Wörterbuch) och kan absolut icke ha något med mlt. *gres* att göra. Tamm antar att mlt. *gras* och *gres* stå i afljudsförhållande till hvarandra. Ser man då närmare på de lt. formerna af vårt ord, torde man komma till den slutsatsen, att båda dessa förklaringar äro oriktiga. Om man bortser från ffris. *gres, gers,* hvilka enligt kända ljudlagar äro utvecklade ur **gras,* finner man: mnl. *gars, gers, gaers, gors, gras,* holl. *gras, gars, gers, geers, gres* (se Woordenboek der Nederlandsche Taal), hvilka alla synas återgå på gammalt *gras*; mlt. *gras, gres*; lt. *gras, gres, ges* (< *gers*) (se t. ex. Doornkaat-Koolman). Att nu i dessa *e*-former se afljuds- eller omljudsformer, synes mig ytterst vågadt, då man vet, hur

ytterst vanlig *r*-metates är i lt., och hur ostadig vokalkvaliteten är framför *r* i detta språk (jfr Lübben Mnd. Gram. s. 21 ff.). För min egen del hyser jag icke skymt af tvifvel, att mlt. *gres* är en dialektvariant till *gras,* kanske uppkommen af **gers* < **gars.* Att dessa sistnämnda former icke finnas belagda (åtminstone ej i Schiller-Lübbens ordbok) kan endast bero på en tillfällighet. — I alla händelser anser jag, att man helt och hållet måste bortse från mlt. *gres,* då man vill söka förklara de nord. formerna.

Formerna af vårt ord fördela sig alltså i de olika germ. språken på följ. sätt:

gras eller därur utvecklade former finna vi i got., fht., mht., fs., mlt., mnl., holl., isl., no. diall., fsv. (en gång *grasiæþer* i Vgl.), några svenska diall. (t. ex. Fårömålet, Noreen Sv. Landsm. I, s. 336, o. Dalmålet, Noreen Sv. Landsm. IV, 2, s. 68) *gras,* ffris. *gers, gres,* fe. *gærs, græs,* mnl. holl. *gars* m. fl. (se ofvan), och trol. mlt. lt. *gres.*

**græs-* finna vi i fsv. (Ä. Vgl. o. s. v.), fda. (i lagarna), da. *græs*, sv. *gräs,* no. diall. *gree(s)s* (Namdal och Nordmøre enl. Ross) samt i fvn. *-grese* (*ill-* Fritzner, *sel-* Vigfusson), nisl. *-gresi* (i *blá-*, *hóf-* m. fl. Þorkelsson).

Formen *gras* är alltså tidigast belagd och den regelbundna i alla germ. språk utom i östnordiska språk. Utan tvifvel vore det en fördel, om äfven formen *græs* kunde återföras på denna, d. v. s. om det kunde visas att *græs* är en omljudsform af *gras.* Jag kan icke underlåta att finna antagandet af afljudsförhållande mellan de båda formerna vara ganska betänkligt.

Enligt min åsikt äro Falk och Torp på rätt väg, då de sammanställa *græs* med fvn. *-grese.* Då emellertid ingen mot *-grese* svarande form är funnen i östn., torde det ej kunna gå för sig att utan vidare antaga inflytande från en sådan.

Fvn. *-grese* synes mig gifva en fingervisning om den rätta förklaringen af *græs.* Att de båda formerna ha något sammanhang med hvarandra synes mig ytterst sannolikt. Hvad fvn. formen *-grese* i *ill-grese* 'ogräs' beträffar, är den otvifvelaktigt analog

med t. ex. fsv. *krasmæte,* äldre da. *krasmæde* 'kräslig mat', nsv. *lystmäte* i förh. till *mat,* fvn. *miþdege* : *dagr*, *einberne* : *barn*; d. v. s. *-grese* är en *ja*-utvidgad sidoform till *gras,* använd i senare sammansättningsled. Om denna välkända företeelse se exempelvis Hellquist, Arkiv f. nord. fil. VII, s. 33 f., och Kluge, Nominale Stammbildungslehre, § 76. Ett mot *-grese* svarande östn. **-græse* har som sagdt ej blifvit funnet. Däremot ser jag i *græs* en ur sammansättningar lösgjord form, närmast motsvarande fvn. *-grese.* Att på liknande sätt ursprungligen endast som senare sammansättningsleder använda *ja*-bildningar i ganska stor utsträckning lösgjorts ur sammansättningar, är ett enligt min mening fullkomligt riktigt antagande, som gjorts t. ex. af Hellquist a. st.; jfr. äfv. Noreen, Aschw. Gram. § 339, Anm. 4. Jag hoppas själf i framtiden få återkomma till denna fråga.

Det kan genast invändas, att man skulle vänta sig östn. **græse* icke *græs*, om min förklaring vore riktig. För att bemöta denna invändning måste jag gå in på den svåra frågan om de kortstafviga neutrala *ja*-stammarna med den längre formen (nom. sg. på *-e, -i*). Det egendomliga förhållandet råder, som bekant, att t. ex. germ. **kunja-,* **waðja-* uppträda som fvn. *kyn, veþ,* under det att t. ex. germ. **þilja-* gifver fvn. *þile*; jfr äfv. fvn. *-file, grene.*

Om orsaken till denna dubbelhet äro meningarna delade. Enligt den gamla uppfattningen, till hvilken Hellquist a. st. ansluter sig, äro de kortstafviga analogiskt bildade efter de långstafviga. Däremot anser Brate, Bezzenbergers Beitr. 11 s. 195 f., att *þile* är ljudlagenligt utveckladt ur germ. **þìlìo*, hvaremot *kyn* är analogiskt ombildadt af **kuni* efter cas. obl. Streitberg Beitr. XIV, s. 177, anser *þile* återgå på äldre **þilja-, kyn* på **kuni.* Jellinek, Beitr. XV, s. 290 (jfr äfv. XVI, s. 322) förklarar *þile* ur en form **þilīm* (om denna förklaring jfr särsk. Sievers, Beitr. XVI, s. 567). Alla dessa försök att på ljudlagsenlig väg förklara dubbelheten synas mig misslyckade, och intet af dem torde ha blifvit antaget af vetenskapen. De synas mig alla laborera med obevisade antaganden, och intet af dem löser enligt min uppfattning svårigheterna.

Att ingå på en kritik af de olika förslagen skulle föra mig för långt. Jag hänvisar till den förda diskussionen och till Hellquist a. st. samt Walde, Die germ. Auslautgesetze, sid. 140 ff. Jag vill blott påpeka en sak. Alla de nämnda författarna operera endast med fvn. *-file*, *þile* och *grene*. De ha förbisett, att flere andra liknande fall förekomma, och att nästan alla dessa ord låta föra sig till två grupper näml. kollektiva och *ja*-bildningar brukade i senare sammansättningsled.

Däremot har Sievers i Berichte über die verh. d. kgl. sächs. ges. d. wiss. 1894, s. 141 ff., framställt ett åtminstone vid första påseendet ganska tilltalande förslag, hvartill äfven Walde a. st. obetingadt ansluter sig. Enligt honom äro *þile* o. s. v. bildade med ett långvokaliskt suffix, germ. *-īja-*, ieur. *-ījo-* el. *-eijo-*, hvilket skulle vara ett för kort- och långstafviga bildningar gemensamt kollektivsuffix. Förklaringen framställes alternativt. Antingen är Hellquists uppfattning riktig, eller måste man anta ett långvokaliskt suffix.

Emellertid kan jag icke finna Sievers' förklaring sannolik. Enligt honom äro alla *ja*-bildningar af denna typ »wesentlich kollektivbildungen». Han uppräknar: *greni*, *-fili*, *þili*, *teði*[1], *and-*, *for-dyri*, *by-*, *hunangs-flygi*, *ill-gresi*, *stór-hveli*, *ung-viði*, *há-degi*. — Af dessa äro flere utan tvifvel kollektiva. Dock kan jag ej se, hur sådan betydelse kan inläggas i *and-*, *for-dyri* eller i *hádegi*. Vidare öfversätter Fritzner[2] *stór-hveli* med 'stor Hval'. De af Sievers ej nämnda fvn. *miþdege* = *miþdagr*, *andlite*, fsv. *anlite*, fvn. *halfhlyte* = *halfhlutr* kunna, så vidt jag förstår, omöjligen fattas som kollektiva. Äfven sammansättningarna med *-grese* och (östn.) *-mœte* synas mig hällre böra fattas som analoga med *-berne* till *barn*, då deras betydelse i intet afseende afviker från grundordens. Antar man ett långstafvigt kollektivsuffix, får man anta ett långstafvigt suffix äfven i ord af typen *einberne*. Detta synes något betänkligt, ty man kan då knappast anse *einberne*, *miþdege*, *andlite* vara

[1] Bör enligt meddelande af aman. Arpi utgå, då det beror på missuppfattning af *teði*, konj. pres. af *teðja*. Fritzner[2] har ej ordet.

analoga med fht. *altwicki* 'gångstig' till *weg*, *antlizzi* till got. *wlits*. Att dessa ha kortstafvigt suffix, bevisas väl af geminationen, hvilken borde ha uteblifvit framför långstafvigt; jfr de feng. svaga verben af klass 3, 2 (Sievers, Ags. Gr. § 415, 2). Äfven de motsvarande lat. och grek. orden af motsvarande typ (t. ex. *proverbium*, μεσονύκτιον) ha väl kortstafvigt suffix.

Jag anser alltså antagandet af ett särskildt suffix i de ofvan behandlade orden stöta på allvarliga svårigheter. Jag anser det också alldeles onödigt, då den gamla åsikten synes mig fullt tillfredsställande. Jag ansluter mig obetingadt till den.

Antagandet, att de kortstafviga *ja*-bildningarna med den längre formen ombildats efter de långstafviga, synes mig icke djärft. Ofvan har antydts, att de kortstafviga *ja*-bildningarna af denna typ fördela sig på två grupper: kollektiva och *ja*-bildningar i senare sammansättningsled. Hvad nu den senare gruppen beträffar, så är det bekant, att de långstafviga bildningarna af denna typ äro synnerligen talrika. Jag hänvisar till de ofvan citerade arbetena och till Vigfussons ord i Outlines of Grammar XXXIII (i Icelandic-English Dict.): »in compounds any word may become neuter (d. v. s. *ia*-stam), regardless of its gender when simple, e. g. *-berni* from *barn*, — — —; indeed any word may thus be changed into neuter». Detta är väl något öfverdrifvet, men säkert torde vara, att dessa bildningar utgjort en tydlig grupp för språkkänslan, och att bildningsprincipen varit lefvande ännu i ganska sen tid. — Annorlunda med de kortstafviga af samma typ. Att sådana förekommit är väl redan a priori klart och göres ju äfven sannolikt af sådana bildningars förekomst i fht. Men de ha säkerligen aldrig varit talrika, då kortstafviga bildningar i allmänhet äro fåtaligare än långstafviga. För jämförelses skull kan jag meddela, att fht. uppvisar högst 3 à 4 kortstafviga *ja*-bildningar af denna typ emot minst 60 långstafviga. I fvn. äro ju också orden af typen *kyn* mycket få i jämförelse med dem af typen *kuǽþe*. Tydligt synes mig vara att de kortstafviga *ja*-bildningarna efter slutljudslagarnas verkan ej på samma sätt som de långstafviga kunnat bilda en grupp. Det

förefaller mig därför helt naturligt, att i ekvationen *barn* : *einberne* = *hvalr* : **storhvel,* **stórhvel* ombildats till *stórhvele*[1].

Af de till andra gruppen hörande orden, de kollektiva, äro alla utom *grene* och *þile* samt ett och annat först i de moderna dialekterna funnet ord ss. sv. d. *skäle* till *skal* (Hellquist s. 35) endast att finna ss. senare led i sammansättning. Men just i denna ställning äro långstafviga bildningar af denna typ vanliga, jfr Hellquist, s. 34. Äfven här förefaller det mig helt naturligt, att de kortstafviga ombildats efter de långstafviga. Äfven bildningarna af den förra typen kunna ju ha medverkat. Hvad *grene* beträffar, är det väl tämligen säkert bildadt efter typen *eike, bóke,* så Brate Bezz. Beitr. 11 s. 196. Däremot är *þile* ej så enkelt att förklara. Det kan knappt kallas för en kollektivbildning, ty det betyder ej 'bräder' utan 'brädvägg'. Snarast är det lösgjordt ur de talrika sammansättningar, hvari det ingår. Det skulle alltså vara en utvidgad form af *þil,* uppkommen i sammansättningar.

Mot den gamla förklaringen har invändts, att en form som **stórhvel* ej funnits belagd. Kunde en sådan påvisas, torde riktigheten af denna förklaring ej kunna betviflas. Jag anser mig ha funnit ett säkert exempel på denna typ i fvn. *andlit,* fsv. *anlit,* hvilka direkt motsvara fht. *antlizzi.* Man kunde vara frestad att fatta *-lit* ss. analogt med *bit,* d. v. s. ombildadt af en gammal *i*-stam (**wliti-*) jfr v. Bahder, Verbalabstrakta, sid. 40 f. Då emellertid **wliti-* uppträder i fvn. som *litr,* kan det knappt betviflas att *-lit* motsvarar fht. *-lizzi.* Att *andlit* i fvn. böjes som *a*-stam, torde ej ha något att betyda. De kortstafviga *a-* och *ja*-stammarna afveko ju endast i gen. och dat. plur. från hvarandra. I synnerhet i ord, som sällan eller aldrig brukades i plur., kunde ju öfvergång från den ena till den andra typen lätt äga rum. Så har ju säkert skett med fvn. *vit* motsv. fht. *wizzi.*

Jag anser alltså sannolikt, att fvn. *-grese* är en ombildning af äldre **-gres,* en form som finns bevarad i östn. *græs,* och jag an-

---

[1] Något annorlunda, men enligt min mening oriktigt, uppfattar v. Helten, Beitr. XVI, s. 280 f., dessa ords historia.

ser omvändt tillvaron af denna form för ett kraftigt stöd för min ofvan motiverade uppfattning af typen *stórhvele.* Nu är det väl sant, att de gamla östn. språken uppvisa endast få sammansättningar, i hvilka *græs* ingår, fsv. endast *hönsa-, liver-* och *ogræs,* men af dessa är åtminstone det sista säkert gammalt, och det torde ej vara djärft att antaga, att *græs* ingått i talrika sammansättningar, hvilka ej finnas belagda i litteraturen. Jfr att fht. enl. Graff äger talrika sms. med *gras.*

Anledningen till att den analogiska ombildningen till **græse* ej ägt rum, är väl, att formen *græs* tidigt lösgjordes ur sammansättningar och undanträngde *gras.* Därmed var ju anledningen till ombildning upphäfd. Den i meng. inlånade formen *gres* synes antyda, att *græs* tidigt uppfattats som ett självständigt ord.

Slutligen vill jag tillägga, att Tamms förslag att fatta *gräs* som en kollektivbildning till *gras,* ingalunda är omöjligt. Den svårighet, som Tamm framhåller, torde få anses undanröjd af den föregående framställningen. Då emellertid betydelsen af ordet ingalunda synes mig tyda på kollektivbildning, och med hänsyn till fvn. *-grese,* anser jag min uppfattning af ordet vara att föredraga.

Slaviska och nordiska etymologier[1].

Af

TORE TORBIÖRNSSON.

---

1. R. *gvozdь* 'zapfen, nagel' + sv. *kvast*, *kvist*.

Isl. *kuistr* m. *i*- och *u*- st. (Noreen Aisl. Gramm.[3] 234, 239), fsv., msv. *kwister*, sv., no. *kvist* sammanställas af Falk-Torp Etym. Ordb. 433 med eng. *twist* 'gren, kvist'. De anse, att *kwis*- »er en sekundær sideform» till *twis*-. Visserligen finnes på några håll en dialektisk öfvergång af *tw* > *kw* (t. ex. i Halland: *kwinga* = *tvinga*, *Kwagere* = *Tvååker*). Någon allmännordisk öfvergång *tw* > *kw* låter sig däremot ej uppvisa, då som bekant ljudförbindelsen *tw* inom större delen af skandinaviska språkområdet kvarstår. Isl. *kuistr* etc. får väl alltså anses ha samgermanskt *kw*-[2]. Jag för det med Noreen, Kluge och Franck till fsv. *koster, kwaster*, *kwæster* (Noreen Aschwed. Gramm. 70, 311 ff.), msv. *kwaster* 'kvist, kvast' (Söderwall Ordb. II 228), sv. *kvast* (dial. *kost*) egentl. 'samling af *kvistar*', no. *kvast*, *kvost*, *kost* (Aasen, Falk-Torp), da. *kost*; holl. *kwast* 'sprengwedel, bürste', mlt., mht. *quast* 'laubbüschel, badebüschel', fht. *quësta* 'laubschürze'.

---

[1] Förkortningarne äro desamma som i min afhandling Gemeinslav. Liquidametathese, alltså: r. = ryska; klr. = lillryska; wr. = hvitryska; p. = polska; plb. = polabiska; kaš. = kašubiska; ns., os. = låg-, hög-sorbiska; č. = čechiska; slk. = slovakiska; slov. = slovenska; s. = serbiska; b. = bulgariska; ab. = fornbulgariska.

[2] En annan möjlighet vore visserligen, att *kvist* ursprungligen haft *tw*- (och således varit identiskt med eng. *twist*) men genom association med *kvast* fått *kw*-.

Med dessa germanska ord sammanställer jag ett i de flästa slaviska språk förekommande ord, hvars urslaviska form är **gvozdь* (ieur. *gu̯ozdi-*) och hvars ursprungliga betydelse med all sannolikhet varit 'pinne, kvist': r. *gvozdь gvózdja* 'metallener nagel; pflock, zapfen', *gvózdik* 'nägelchen, zwecke, schuhzwicke', *gvózdije*, *gvózdьe* n. koll. 'die nägel', *gvozdína* 'nelke, nelkenstock'. — klr. *hvizdь hvózdja* 'nagel, fischergabel', *hvózdyk* (auch *zvózdyk*) 'nelke' — wr. *hvozd hvozdá* 'gvozdь'. — p. *gwóźdź gwoździa* 'nagel (von eisen)', *gwoździk* 'nägelchen, nelke'. — os. *hóźdź -dźa* 'nagel'. — slk. *hvozd* ds. — slov. *gvǫ̑zd* 'keil, nagel', *gvozdíti*, *gozdíti* 'verkeilen', *zagvǫ̑zda*, *zagǫ̑zda* 'keil'. — s. *gvȍzd* 'aus der erde hervorragender stein', *gvȏždje* 'eisen'. — ab. *gvozdijь* 'clavus', *gvozdije* n. koll. 'clavi'.

I de slaviska språken finnes dessutom ett med de ofvan anförda orden väl ursprungligen identiskt ord **gvozdь* 'skog': ksl. *gvozdь* 'silva', slov. *gòzd gózda* 'wald, hochwald, harzwald, nadelholzwald', č. *hvozd -a* m. 'harz, wald' (auch 'malzdörre').

De anförda germanska och slaviska orden förutsätta ett ieur. **gu̯ozdu-*, **gu̯ozdi-*, **gu̯ezdi-* med betydelsen 'pinne, kvist; samling af kvistar; ris; skog' o. dyl.

2. R. *vérša* 'reuse' + no. *ryyse* ds.

No. dial. *ryyse, rysa*[1], fht. *rūsa*, *rūssa*, nht. *reuse* 'reuse, geflochtener behälter für fische' förutsätta ett urgerm. **rūsjōn-* f.

Härmed sammanställer jag följande slaviska ord med betydelsen 'reuse, fischreuse': r. *vérša*; klr. *vérša* (dim. *vérška*); p. *wiersza*, *wirsza*; sorb. *wjerša* och *wjerš* f., č. *vrše* och *vrš* f.; slov. *vŕša* f., *vȓš* m.; s. *vȑša*, *vȓša*, *vȓška*, *vȓšva*.

Dessa slaviska ord förutsätta ett urslav. **vьrša* (ieur. **u̯r̥si̯ā*), som förhåller sig till urgerm. **rūsjōn-* ungefär som sanskr. *vŕ̥kas* (ieur. **u̯l̥qu̯os*) till gr. λύκος (ieur. **luqu̯os*). Om den genom metates uppkomna ieur. växlingen *u̯r̥* ~ *ru* och *u̯r̥̄* ~ *rū* etc. se Brugmann Grundriss I² 260 f.

[1] Äfven *rusa, ruse, rysju* m. fl., se Aasen Ordb. 619, Ross Ordb. 618. Alla dessa formers förhållande sinsemellan och till sv. *rysja* synes ej vara fullt klart. Kanske urgerm. *rŭ*?

R. *rjúža* (och pl. *rjúži*) 'fischernetz' (auf dem weissen meere) är kanske i sen tid lånadt från *rysja*. Däremot är möjligen *rjúcha*, som bland annat också betyder 'fischreuse', i denna betydelse ett gammalt germanskt lånord.

3. Sv. *hals* + ab. *kolo* 'hjul'.

Noreen har som bekant i IF IV 320 ff. sammanställt sv. *hals*, isl. *háls* etc. med ab. *kolo* (gen. *kolese*) 'hjul', lat. *colus* 'spinnrock' m. fl. Dessa ord utgå från betydelsen 'vända, vrida', och *hals* har ursprungligen betydt 'das, welches sich dreht' (l. c. 323). Se vidare Tamm Etym. sv. ordb. 276 och där anförd litteratur[1]. Som ytterligare stöd för riktigheten af denna Noreens etymologi kan anföras slav. **vortъ*, som i alla sydslav. språk betyder 'hals' (*č. vrat,* slov. *vrât*, s. *vrât*, b. *vrat*), hvarmed jfr dess betydelse i de andra språken: r. *vórot* 'drehbaum, winde; kragen', os. *wrót* 'wendung, drehung' etc. Se närmare om dessa och därmed besläktade ord Gemeinslav. Liquidametathese II 100 ff. (jfr särskildt artiklarne *vortъ* 'wendung; hals', *kolovortъ* 'spinnrad' etc., **vortiti* 'wenden').

[1] Falk-Torp Etym. Ordb. 268 tyckes ej ha tagit hänsyn till denna förklaring af ordet *hals*.

Prologen till Phosphoros.

En litteraturspråklig monografi.

Av

RUBEN G:SON BERG.

---

1. Tjuguårig inledde Atterbom romantikens tidevarv i Sverige med den varma ock glänsande sång, vars anslag är:

De nattliga zoner
Bepurpras af glans.
Ren vakna i dans
De eviga toner.

Skaldiskt innebar nyromantiken *frijörandet av vår värskonst* ock *medveten omdaning av det poetiska språket till ett språk för öra ock öga.* I åratal har vår litteraturhistoria förtegat det. Men det är ock förblir fosforisternas oerhörda stordåd att ha åstadkommit detta. Efterföljande korta undersökning, som måst begränsas till en enda dikt, skall visa, att redan i Prologen är välvningen sjedd. I sin mån må denna stilistiska analys då också bidra till att klarjöra, att han, som 1810 ägde upprorets ock brytningens mod, även ägde makten att skapa det nya riket. Från Atterbom utgår 1800-talets svenska poesi — språkligt sett. I en framställning av dess formutveckling måste ett tidevarv kallas opp efter honom[1].

2. Prologen skulle je den nya skolans fältrop ock måla »Phosphoros» rum i tiden. I full följdriktighet med innebörden i romantikens järning sjer detta jenom en dikt, vars innehåll är en

[1] jfr t. d. Estlander, Runebergs skaldskap.

syn, sammansatt av bilder, ock ej genom resonemangteser. Till anläggning ock byggnad är Prologen därför lika revolutsjonärt ny som till sitt utförande. Med undantag av fem ottave-rime-stråfer i direkt tilltal till läsare är det hela en serie av natursener, i vilka den nya vitterhetens inbrott sjildras. I motsats till de äldre dikter, där något av natur råkat komma med, äro senerna inte uppradade bredvid varann[1], utan framgå i följd ock utvecklas den ena ur den andra. Till den naturlyriska svenska stämning, vartill Atterbom senare utvecklas[2], är här ingen antydan: programdikten är ej bunden vid en bestämd näjd, den är snarast allmännelig, ock diktens ram är därför också värden. I mästerlig sammanfattning ock härligt ungdomsfager glans sjildras morgonsjärnans uppgång, då skogar ock marker lysa av färj ock jus, då dagern tycks alstra en dallrande ton ock sjärnorna glittra hän i den allt starkare gryningen som små glänsande stoftkorn i en solstråles väg:

Och skogarna glimma,
Och rosorna strimma,
Och stjernorna simma
I klingande vågen som glittrande dam.

Den som var van vid kanslirådet af Leopolds värs måste baksnas inför en dylik kosmisk naturbild i sin då ohört försinnligade form. Lika litet förberedelse kunde t. d. Tegnér je, ty hans sång »Till min hembygd» saknar fullkomligt alla lokala drag; om redan ock säkerheten i Tegnérs naturiakttagelser liksom om den övertygande kraften i hans bilder får man för övrigt en god föreställning jenom den feta groda, som hoppar fram ur brottstycket »Blot-Sven» (Saml. Skr. Jub.-uppl. I: 324), där det heter: »Efter åska blir luften tung och kvalmig». Efter!

3. Utan att jenomföra natursymboliken till allegori har Atterbom jivit lyckligt betecknande drag åt den vårens pånyttfödelse, vari han ser bilden av den romantiska diktens värksamhet. De nio första ottaverna je helhetssynen, i dem är stämningen närmast

[1] jfr G. Castrén "F. M. Franzén" (1902) sid. 84—85.
[2] se särsjilt Fr. Vetterlund i "Studier och dikter" (1901).

sydländsk, om än raden: »Och vällust hviskar från cypressens stam» är den enda, som avjort har ett icke-nordiskt lynne. Från ock med de tre sista ottaverna åter är skådeplatsen Norden. Ur »lagerskogen» har Phosphoros stigit ock morgonrådnadens fulla prakt lyser nu över Svithiod; i det följande äro naturorden beteckningar för »Nordens blomster»[1] ock träd: ekar — aspar — lindar — fioler. Men en nybörjare som Atterbom har inte med ens sitt ordförråd i årdning, ock en del uttryck tyda på bristande säkerhet. Ett sådant är: »Re'n morgonens englar på kullarna se», där änglar torde vara ett synnerligen lite åskådligt ord för sjimmer[2]. Mycket typisk för Atterboms fromt milda lifsbetraktelse är nog denna vänning, vilken ej är ensamstående, utan följes av flera liknande: »de väckta blomsterenglar», varmed han menade de friska vårblommorna, ock personifieringen av Maj, »den lockiga engeln med dansande fot». I själva verket är ju detta besjälande av naturen även det en nyhet vid denna tid: inflytandet från Leopold ock fru Lenngren, för vilka naturen knappast fanns till[3], hade avhållit från all dikterisk sysselsättning med denna. Ock när Atterbom å den nya skolans vängnar med glädje ock triumf utropar

Naturens förtrollande nyckel är vår

uttalade han en sanning, som satte gräns mellan två poetiska tidssjeden.

4. I enlighet med den nya teknik, som Atterbom ock hans kamrater utvecklade, är stilen medvetet anlagd för att värka på de yttre sinnena. Först ock främst jäller det hörselintryck. Sådana återjes i en hel mängd fall; kansje får man gå tillbaks ända till Bellman för att finna en så rik samling judeffekter omnämd. Av »skogens sångarslägt» äro näktergalarna särsjilt nämda; i »Gullåldern» likaså; där med det ovanligare filomeler. Musikinstrument omtalas ofta: *luta*, *(silfver)harpa* ock *cittra* samt nyromantikens särsjilda språkrör *eolsharporna*. Ordet ock föreställningen *verlds-*

---

[1] "böjd på narcisser", som säges om Maj, är jivetvis en allusjon på Narkissos.
[2] hela denna stråf togs bort i omarbetningen.
[3] jfr G. Castrén, a. a. sid. 87.

harmonika kunna antecknas som spesifikt romantiska. Påfallande äro även de musikaliska funksjoner, som jivas åt tingen: sjärnorna utföra en *choral;* när själen liknats vid en svan, heter det om den, att

hvar fjäder spåns och *klingar*

ock när Natten »från sin isthron» dödar förnimmelselivet av samband med det andliga, betecknas detta med orden

Förstummad suckar hvarje himmelsk ton

ock naturligtvis är också Fantasin full av väljud:

Fantasien mot gudomsrösten klingar.

Den mänskliga rösten är det, som har makt att je himmelsk frid:

Den hulda sången lockar känslofriden
Med engelröst från paradisets rand.

Skaldernas uppjift framhålles med romantisk tonvikt på klang i formen ock religiositet i innehållet jenom uttrycken »skalder i *skallande chor*» ock »*hymnen stäms* af Svenska Tempelbröder». Poesins kall är då naturligen att framkalla harmoni i allt, varför Atterbom säger

Hon skapelsen för dissonanz bevarar

ock

Melodiskt hvarje misston hon försvagar.

Härtill kommer, att orden *sång, toner, röst, klang* med tillhörande värber, sammansättningar ock liktydingar möta upprepade — mer än 30 — gånger. Kansje allra mäst typiskt är likväl, när Atterbom formulerar frågan: är (den uppenbarade) gudomen död? med raden

(är) förstummad evigt gudomens musik

ock när han framhåller konstens väsen som en återklang av all-livet:

Konst verldsharmonikan som eko svarar.

Sammanställer man dessa uttryck med likartade i andra av Atterboms dikter från samma tid, framträder ännu tydligare deras paradigmatiskt tjännetecknande karaktär. I »Erotikon» uttryckes den lifshöjning, som den drömda älskades närvaro skulle framkalla, i musikalisk liknelse med: »Himlars sällhet skulle kring oss svalla

— *Lifvet bort i högre rythmer skalla*»; i »Till Sophie **» sjildras hennes själs adel jenom bilden att »Verldsanden»

Åt ditt hjerta förlänt melodi, att troget, som echo,
Svara med qvinlig magi gryende verldars musik.

Ock med den förening av natursjildring ock judbeskrivning, som utmärker fosforisterna, beskriver Atterbom i nänien »Fredrik Ekmarck» vännens röst på följande sätt:

Din röst är len, lik sommarilens dans
En junimorgon, då han gräsen väcker.

Symboliken av akustiska fenomener ock tillvarons samt den stora uppmärksamhet, som ängnas åt hörselintryck, äro en stor nyhet.

5. En annan är rikedomen på diktsyner ock den oavlåtliga uppmärksamheten på synintryck. Inget annat vållade väl gamla skolans män så mycken förarjelse som detta nya poetiska språkbruk. Leopold veklagade över det så sent som 1819 i de reaksjonära ordalagen[1]: »då detta olyckliga begrepp om skaldekonst, som sätter poesi i en sammanskockning af hvimlande diktsyner, och poetisk styl i ett oafbrutet bildmakeri — då detta förvillade begrepp, säger jag, varit just det, som hufvudsakligen skadat vår vitterhet, och som ifrån hvad den varit med Kellgren och Gyllenborg nedflyttat den till hvad den nu i allmänhet är och visar sig....» Nedflyttningen från Kellgren ock Gyllenborg till Atterbom ock Stagnelius lämnad i sitt värde, betecknar den gamle Leopolds fördömmelse över ekvasjonen: dikt = bild en radikal sjillnad. Om än både »Gullåldern» ock framförallt »Erotikon» starkare visa Atterboms makt i att åskådligjöra, är likväl även Prologen rik på hithöriga ställen. Tekniken röjs redan i mängden av ord med betydelsen jus eller glans: *glimma* (2 ggr) — *glittrande* — *glans* (3 ggr) — *strålar* (2 ggr) — *vådeldsljus* — *tindra* — *återsken* — *aftondager* — *beglänst* — *Ljuset* (3 ggr); dikten jer en ungdomlig

[1] i utlåtande över tävlingsskriften "Inbillningen", tryckt i Ljunggrens "Sv. Akad. Historia".

ock vårlig bild med starkt sjimmer över sig ock det är dennas soliga förtröstan ock styrka, som förklarar raden

Den bleka månan skys af kraftens söner.

»Från solen blott», heter det, »skall Japetiden stjäla», ock bland de omskrivningar, med vilka solen betecknas, äro »Ljusets drott» ock »verldarnas Far», av vilka endast den senare hade modärn klang. Symbåliskt är, att bilden av den höga, klara andevärden (»från Ljusets högsta himlar»)

i Diktens prisma bryts

ock frågan

Är evigt släckt den fordna etherglansen?

ekvivalerar den nyss nämda: »är förstummad evigt gudomens musik?» När det materiella smälter samman med det andliga är det att

Trånan fylls af Ljusets salighet.

Även epiteten — »*nattliga* zoner, *skumma* lundar, *blodröd* pregel, skogens *dunkelgröna* drägt, *gullgula* hår» — tyda på nyangserade synsjildringar; »österns *gullhaf*», »sanning lyfter sig på *azurvingar*», »*Dess stjärnbesådda drägt i vinden svallar*» tillhöra en praktfullare ock färgrikare diksjon än järnåldern bjudit på. Denna hade häller inte talt om: ungdomars *ångande hår* — Prologens enda påfallande doft-ord.

6. Då våra litteraturhistorier — däri inbegripet Anders Fryxells pamflettsamling »Bidrag till Sverges litteraturhistoria» ock Malmström-Bergstedts dito »Grunddragen af svenska vitterhetens historia» — efter B. v. Beskows anvisning funnit den nya tiden varslad i Tegnérs »Krigssång» (1808) ock Wallins »Dityramb» (1808), kan det ju vara lämpligt att här sjärskåda detta påstående för så vitt det jäller *stilen.* I detta avseende är påståendet oriktigt. Vad Wallins sång rör, kan det vara nog att anföra en enda rad:

Mellan de *trefliga* lunder af lager

där epiteton ornans är bra lite — ornans, för att klarjöra, hur föga Dityramben har av romantisk formjivning; mig synes den i ingen mån kunna sägas beteckna något formellt framsteg från t. d. Kell-

grens kantater[1]. Inte för intet försäkrar ju Wallin i slutorden — dityramben riktas i sin senare del till Gustafs skalder — att »vi» (han ock hans vänner) »skole *blott* sjunga hvad vi lärt af eder munn», således en trofast epigånernas försäkran, att de skola jöra

kar med kropp och kläder
precis som han blef gjord af deras fäder.

Tegnérs krigssång rör sig även den med till stor del gustaviansk nomenklatur. Så herdesjildringen; jag påpekar en sådan jyllenborgsk tirad som denna: »uppå fädrens fält vår föda grodde». Den är likväl inte av samma retoriskt gammaldags tjynne som Wallins dikt, ock en del bilder (en flod — af offerblod — kring verldens urna. ingen oväns häst har druckit — källorna i götens land) tillhöra icke det stående förrådet, utan vittna om att Tegnérs egenart håller på att bryta fram. Men denna är i stilhänseende icke av samma slag som det naturstämnings- ock (syn- ock hörsel-) bildsjildrande hos nyromantikerna.

7. Nytt i diktens språk är hela det förråd av filosåfiska ord ock tärmer, som där uppträder i samlad trupp. Programklart heter det om den nya poesin, att den »skickar *sin symbol* till tingens rymd», särsjilt att för den »*Sinnbilder* blifva mensklighetens öden», jenom vilka rader dess symbolistiska karaktär är betonad. Den poesi, som förhärligas, är ju även Sophia, ock »tingens ursprung hon allena vet». Atterbom betecknar den föregående tiden som »Sjelfvets tidhvarf». Nu åter lockade »den hulda Sången» »känslofriden» från paradisets rand, emedan »den *Uppenbarade* Athene», som var ett med Anadyomene, löst gåtorna. För henne falla »sinneverldens bojor», hon lyssnar till högre andars spel om »urbildsverldens underbara ting». I ett par stråfer vimla fackuttrycken: »jag'et», »ur-motsatsen», »enheten af Gud och Kreatur», ock dem var det väl som t. d. Agardh förklarade sig inte kunna följa

[1] för så vida inte rim-ordet *dönat* i första stråfen skall bedömas som nyromantik. G. Ljunggren i Sv. Vitt. Häfd. IV: 220 är försmädlig mot Atterbom med anledning av döna (ock dundrar) i "Julottan", som åtminstone passar bättre till "järnets anglar" hos A. än till "Hämnarens båge" hos Wallin.

med längre. Ägde någon järta för »intryck af en *öfversinlig* fröjd», så hörde han till de ädla få, till vilka de unga direkt vända sig. Men denna filosofi var på samma gång religion, ock uttrycken för ett religiöst sinne komplettera de metafysiska tärmerna. De nya sångarna äro »Svenska Tempelbröder», deras sång en *hymn,* de kallas *vigda hjeltar* och de höja med andakt sina *vigda fanor.* Sångens innehåll kan då också betecknas som *eviga toner.* Uppmaningen till moder Svea att sätta »*helgonkronan* på sin ålderdom» ock talet om »forskarns *fromma* tjusning» innehålla poetiskt nya bilder ock bestämningar; allra mäst betydande som föredöme för följande diktare är väl emellertid uttrycket *Tankans Carmel,* som kan spåras åtminstone ända ned till Viktor Rydbergs »diktens Nebo».

8. Den svaghet, som Prologen äger, är den icke övervunna böjelsen för personifikasjoner av abstrakta — Fredlund anmärker i »Carl Fredrik Dahlgren», I: 45, att detta ännu präglar »Nänien öfver Fredrik Ekmarck» ock ser däri kvarvarande valerianism. När personifikasjonen ersätter en adjektivsubstantivering, är den på det hela taget lycklig: »I hennes [poesins] spegel sedd, ej Sorgen klagar». Men »den lömska Lasten», »Nyttans fala furie», »Medelmåttans hydra», »Våld», »Sanning», »Fantasin» bli för mycket för inbillningen att je självständigt liv åt.

9. Själva versifikasjonen är jenomgående god, ställvis mästerlig. Uppslaget är präktigt orkestrerat i sina muntra daktyler, vilka fyllas av lätta ock jusa takter. Av språktvång märkes föga i dikten, ock det lilla, som finns, består — liksom i allmänhet hos Atterbom — mera i tillgripandet av sökta uttryck än i vridna ordställningar ock formändringar. De senare finner man bland hans samtida oftast hos Esaias Tegnér, Eric Gustaf Geijer ock Carl Fredrik Dahlgren. Det finns inget skäl att klaga över Atterboms bristande språkliga ans; i förmågan att inpassa ett jivet språkligt material i en jiven metrisk form står han utan jensägelse främst bland 1800-talets första skaldejeneratsjon[1]. Den enda stympade

[1] indirekt (vid jämförelser) framgår detta redan av min avhandling "Om det poetiska språkbruket".

ordform, som Prologen företer, är *sköt*, ännu i dag en av de allra vanligaste apokoperingarna i vår poesi ock 1810 fullkomligt allmän[1]; den förekommer i en bild av oomtvistelig enkelhet ock en rätt stark stämning ock är därför likväl fullt uthärdlig[2]. Betoningen av *martyrkransen s's's* i stället för *ss's's* är det enda anmärkningsvärda ur aksäntsynpunkt[3]; något som väl får anses för ett mästerprov, ty detta är första gången äkta ottave rime behandlas på svenska. Däremot företer rimningen några — om också inga betydande — brister. Dit höra ett par rim på bitoniga stavelser: *hemlighet — vet — salighet*[4], *egendom — dom — ålderdom* — i båda fallen sjilja likväl de enkla orden avledningarna; vidare förekomma rimningar av enkla ord med sina sammansättningar: *rymd — himlarymd — skymd*[5]; *andeverld — färd — verld; hjerta — smärta — behjerta; förgår — står — går;* en gång även ett homonymrim: *träla — besjäla — stjäla.* Detta grand motvägs mer än väl av att 11 % rim äro rika. Märkbart är ytterligare, att Atterbom tre gånger har rimparen ababab bestående av rim på samma vokal (a), något som Brix (Dania VI: 31) ojillar, men som icke i ock för sig förefaller olämpligt; det inträffar för övrigt ofta hos Atterbom ock är näppeligen omedvetet.

---

[1] jfr a. a. § 11.

[2] sjöt(e) har som bild spelat en mästadels mycket sorjlig roll i vår litteratur. Under 1700-talet var det ytterligt vanligt; i första sången av "Atis och Camilla" finns det 7 ggr; 1800-talet har icke uttömt det, så t. d. har Geijer i äreminnet över Sten Sture bl. a. "ser han ej den farligaste (fienden) ligga dold inom fäderneslandets sköte?", "ett frö är kastadt i mörkrets sköte", "det frö till oundvikligt fördärf, som begynte vexa i fäderneslandets eget sköte", "en hemlig missämja regerar inom dessa fruktansvärda partiers egna sköten"; Topelius säger om "lejonet på Parola malm": "hvart slag det slog i Finlands sköt ett mäktigt eko funnit" o. s. v. — men dessa sjötesynder förtjäna sitt eget kapitel.

[3] samma betoning har Atterbom flerstädes, t. d. ma'rtyrpa'lmen i "Solens nedgång" m. fl., Stagnelius se'rafstu'ngor (även aksäntueringen se'raf hos denne) o. s. v.

[4] detta är ej ovanligt; hos Leopold t. d. ljuflighet — bitterhet, hemlighet — lycksalighet, känslighet — mållöshet o. s. v.

[5] endast denna rimföljd synes mig mindre lycklig.

Rimmen ha som huvudvokal (upprepade värser ej räknade):

ă	64 ggr	=	25,9 %	*y̆*	5 ggr	=	2 %
ĕ	17 »	=	7,0 »	*å̆*	35 »	=	14,2 »
ĭ	30 »	=	12,1 »	*ä̆*	39 »	=	15,7 »
ō̆	20 »	=	8,1 »	*ö̆*	18 »	=	7,2 »
ŭ	19 »	=	7,7 »	Summa	247		99,9 %

Till jämförelse — jag förmodar detta är första gången dylik beräkning jörs rörande svensk värs — vill jag meddela, att a-rimmen i Levertins »Legender och visor» äro 22 %, e-ä-rimmen 25,2, i-rimmen 9,9, *o*-rimmen 5,8, u-rimmen 10, y-rimmen 3,6, å-rimmen 13,4 ock ö-rimmen 9,7 %. Jag bör kansje även nämna, att dessa siffror ingalunda sammanfalla med vokalfrekvensen i övrigt; till lösningen av frågan om vokalernas tjänslovärden kunna beräkningar över deras frekvens i rim je goda ledtrådar; jag saknar här utrymme för vidare refleksjoner, ehuru det förtjänar särsjilt påpekas att Atterboms dikter lämna prov på kolossala sjillnader.

Tekniken av ottaverna erbjuder en egendomlighet: slutraderna utgå en gång på manligt rim (*tand* — *hand*), vilket även finns kvar i omarbetningen. Brate (Sv. Spr. s. 224) ock Sundén påstå utan vidare, att *la chiave* skall ha kvinliga rim. Redan A. W. Schlegel förordade emellertid att även låta vissa stråfer sluta manligt; se härom vidare E. Hügli, »Die romanischen Strophen», s. 30 ff. (riktigare framställning än Minors i Neuh. Metr. s. 434). Mig veterligen är det den enda gång Atterbom har denna stråfutgång. Den finnes likväl någon gång även hos andra svenska skalder. I Stagnelii översättning »Konsternas förbund med kyrkan» finns manligt stråfslut två gånger; i F. W. Scholanders brev till Arsenius av 25/5 1860 en gång; i Talis Qvalis översättningar (t. d. av Beppo) ofta, omkring tredjedelen av alla stråfslut — alldeles som hos Byron själv.

10. Något av nybörjarens ovana får man väl se däri, att samma ord upprepas flera gånger, där det kunde ha undvikits ock där nyangsering borde ha åstadkommits. Till de stilistiskt icke lyckliga upprepningarna hör ordgruppen dans, som finnes i raderna

3, 12, 63, 189, 220, 245, 268 ock fyra gånger bildar rim (särsjilt omotiverad i »hans väg bebådad var af blixtars dans»). Alltför nära varann stå rimparen *se* — *le* (226, 227), *kratér* — *ler* (236, 237) ock *ler* — *ser* (247—249).

11. Språkligt är att uppmärksamma:

anklang, alldeles nytt lånord från tyskan; här kansje nyttjat för första gången, åtminstone har Svenska akademiens ordbok inget tidigare belägg än ur Atterboms Minnen[1].

gehalt, likaledes nytt lånord från tyskan; det anmärktes i Polyfem, andra samlingen, n:o 32, liksom »svälla chaos»; se härom »Om den poet. frih.» § 69, Anm.

om betyder: även om, rad 183 (jfr Polyfem).

skalla betyder här flerstädes endast juda; i omarbetningen har Atterbom också på ett ställe satt in detta (skalder i skallande chor); det finnes samtidigt hos Tegnér i en förbindelse, som utesluter all jäll ock hög klang: »Kring bygden skallar — blott fröjd och ro»; likaså i Hammarskölds översättning »Kärleks fantasi» från Schiller (i »Läsning i hvarjehanda»): »Kring oss sfer-musikens ljud skallade med stilla susning»; jfr »Ur skog och lundar skalla — blott glädjeljud» hos Runeberg.

stamma betyder här jenomgående: (under rörelse försöka) tala; likaså i Runebergs Majsång: »jord och skyar *stamma* kärlek och förtjusning»; det tycks tillhöra romantikens stående ordförråd.

öknar = vida rymder: *himmelens öknar, minnets öknar.*

Av provinsialismer, vilka någon gång dyka opp hos Atterbom, finnes i Prologen inget spår.

12. Den stilistiska analysen av Prologens ordval ock ordförråd visar, hur det tidsnya i dess stoffelement består dels i uttryck för de yttre sinnena, dels i metafysiskt-religiösa ord. Åter-

---

[1] För Ordboken tycks Phosphoros emellertid ha ekserperats högst otillräckligt, Polyfem ock Poetisk kalender, Lyceum ock Eleganttidningen, Läsning i hvarjehanda samt alla Hammarskölds skrifter inte alls; en svår ock underlig försummelse bland åtsjilliga sådana därstädes; jfr min uppsats "Svenska akademiens ordbok" i Dagens Nyheter för $^{20}/_{12}$ 1903.

står att spörja efter kvardröjande gustaviansk fraseologi. Knappast mer än ett enda uttryck erinrar påfallande om denna, nämligen att krigets Gud med sin »ljungeld *Ceres' väna skatt* förtär» — jämför J. G. Oxenstiernas »Ceres' skänk», »Ceres' höga råg», »Ceres' krans» m. fl. — Att hjältarna »ljunga» finner man hos alla tidens skalder.

»Stoftets slaf» kan vara både den ena ock den andra skolan [1] ock »Lifvets kratér» [2] synes mig också ha kunnat vara en gustaviansk skalds uttryck, desslikes »Ljusets drott» om solen.

Svårare att formulera är sjillnaden mellan Atterboms prolog ock tidigare svensk poesi i fråga om vad Atterbom kallar sina »tournurer, bilder och konstruktioner». Det är så många olika ock sjiftande inflytanden efter 1750 från olika svenska skalder, att det är vanskligt att avjöra vad som är alldeles nytt i vår poesi 1810 ock vad som i enstaka fall har stuckit sig fram, men förjätits ijänn. 1810 äro emellertid Franzén ock Wallin tämligen akademiserade ock Leopold får betraktas som typen för uttryckssättet. Med utgångspunkt i Anders C. Kullbergs »Den husliga sällheten», P. A. Wallmarks »Sång till finska arméns ära» ock Carl Gustaf Nordforss »Sång öfver . . . Carl August» såsom den akademiska stilens yngre företrädare vill jag söka påvisa några av de mera markanta olikheterna mellan akademisk diksjon ock Prologens.

När Atterbom skrev, att poesin målar skumma lundar »med *aningsglans*» var icke bara ordet nytt, utan även förbindelsen av det drömska elementet ock synordet innebar en fruktbringande ny uttrycksstil. Härvid tänker jag mindre på sådana direkta motsvarigheter som hans eget uttryck i »Solens nedgång»: *Den aningsvind*[3], *som själens böljor plöjer,* än på de otaliga ord- ock frasbildningar, som gå ut ifrån dessa tidigaste eksempel. Det är ju omöj-

---

[1] även nyromantikerna ha dylika fraser; hos Stagnelius: vansklighetens slav, dödens slav o. s. v.

[2] som Palmblad i samma häftes dikt "Antik och modern poesi" upprepade: "Lifvets fulla kratér".

[3] ordena finnas icke i Sv. Akad. Ordbok, som däremot upptar *aningsbild* ur Atterboms Minnen ock *aningsdyster* ur Lycksalighetens ö.

ligt att hitta dylika uttryck hos t. d. Kullberg, där lifsaftonen för två makar beskrives med orden:

> se hur förtroligt de stöda hvarandra
> på sluttningen ner till *förgängelsens strand,*

där överhuvud inga aningar förekomma ock där relatsjonerna till naturen så gott som uteslutande äro nöjets, trevnadens ock sällskapslivets, ock där frågan om utkomsten i en eller annan form spelar en mycket stor roll.

Även antropomorfiseringen är av ett helt ock hållet nytt slag. »Och gamla Natten från sin isthron gjuter sin svepning åter öfver villans zon» är ett eksempel på denna jestaltbildande fantasi. »När en *tankfull stjärna* vid skogsbrynet står» (Skaldarmal) är ett annat eksempel, »de kyssa hvarandra vid *stjärnors choral*» ett tredje på samma företeelse. Tillsammans jer detta åt stilen en dubbel betydelse: dels ett perspektiv ock dels en fläkt av liv, som hindrar från att je intryck av dekoratsjon.

Vad Atterbom däremot icke längre har, det är de stampande antiteserna, vilkas ofta dubbla ock tredubbla förknippningar je även den mera lyriskt anlagda gustavianska epigåndikten en stel artjitektonik. Även koordineringarna där ha mycket ofta en ängsligt sjematisk uppställning enligt formlerna a + b ock a — b (eller ab + cd o. s. v.), såsom Wallmarks: Mongolers hillebårdar / inkräktat Auras jord och dina bragders vårdar; att ljunga krigarns blixt i krigarns barm tillbaka[1]; att teckna / i freden segrarns hämd och Svithiods undergång; eller Kullbergs: befall som despot och som krigare dundra; tvinga en kommande tid att beundra, om ej att välsigna, ditt namn och din bragd.

Vidare misshandlas ej längre epiteten i samma grad som förut. Åskådligheten har jag redan talt om; men utom strävandet att påvärka öga ock öra märks hos Atterbom ett språkriktigare, enklare bruk av epiteton ornans. Jag åsyftar sådana hos gustavianerna jenom klassisk (ock fransk?) påvärkan talrika adjektiv-

[1] återgår på Leopold, "Oden": att ljunga krigets blixt i Latiens barm tillbaka.

användningar som Nordforss i Carl Augusts mun lagda ord till Sverige:

O, evigt älskade fast *korta* fosterbygd

eller Wallmarks om Finlands inbyggares fäder:

Ljuft höljdes de *segrande* fädernas ben
Af sönernas *tacksamma* grödor

eller hos Leopold själv:

ett nedrigt bruk af ett *förtrodt* befäl

(Rom) till Odens gömda tron ett *stormigt* öga vändt.

Satsförkortningarna äro för tvungna, sammanhanget för utspekulerat i alla dessa ock liknande uttryck, där inte rena språkfel yvas.

13. Av ordförbindelser, som sedan återkomma hos Atterbom så pass ofta, att de förtjäna namnet stereotyper [1], har jag icke antecknat en enda. *Genomskinligt skymd* upprepar han sedan i »Epilog till Phosphoros»: genomskinligt skum, *österns gullhaf* går igen i »Invigning» såsom: morgonens gullhaf. Men det tycks vara allt.

14. Den omarbetning av Prologen som Atterbom senare företog är ur den synpunkt, som jag här anlagt på dikten, av ingen betydelse. Jag vill endast framhålla, att Atterbom förändrade jämförelsevis föga, varemot hans tillägg äro talrika ock vidlyftiga.

De viktigaste omnämnandena av dikten äro följande.

Atterbom omtalar att han är sysselsatt med dess författande i brev av $^{28}/_{11}$ 1809 ock $^{17}/_{6}$ 1810, om dess förmenta svårbegriplighet skriver han $^{9}/_{9}$ 1810. Agardh (i brev till Hammarsköld av $^{2}/_{11}$ 1811) vill ha »mindre helleniska termer och någon gång litet mer begriplighet. Detta undantaget är hans [Atterboms] poesi det skönaste jag någonsin läst» [2]. Hammarsköld (till Spaldencreutz $^{4}/_{9}$ 1810) förklarade: »Prologen, Erotikon och Grafsången anser (jag) för trenne stycken af en öfverträffande skönhet» [3]. Elgström jorde

[1] se min uppsats "Språkliga gengångare i dikten" i Varia, 1902, s. 422.

[2] tummat sitat härav hos Ljunggren, a. a. IV: 178.

[3] jfr även Frunck, Bref o. s. v. sid. 351.

ett par detaljinvänningar (brev till Palmblad 30/7 1810). Prologen resenserades i Polyfem, andra saml. n:o 32 i huvudsak med beröm.

Malmström-Bergstedt (IV, 1: 374) uttala sig: »Phosphoros öppnas med en prolog, undertecknad A. Tidskriften kunde ej gerna begynna på ett olyckligare sätt. Denna prolog är hållen i skolans dunklaste, mest drömlika stil. — — — — det hela, hvilket är och förblifver ett missfoster af svamlande bombast.» O. s. v.

Ljunggren (a. a. IV: 1 ff.), som siterar Agardh oriktigt på två ställen ock jer vanställt referat av dikten, samt även siterar den oriktigt, slutar med orden: »Atterbom har sjelf längre fram uttalat domen öfver detta stycke, i det han från början till slut omskrifvit detsamma», — ett underligt ock även vilseledande uttryck; jenom att omarbeta stycket visade väl Atterbom bara att han vid förtisju års ålder gav sitt inre bättre form än vid tjugu.

Frunck (Bidrag till kännedomen o. s. v. 188) yttrar: »Den består af flere med hvarandra löst sammanhängande delar, och det hela gör intryck af ett jäsande kaos af känslor och stämningar, som ännu vältra sig om hvarandra i tunga massor, stundom ofattliga, ofta inpressade i tvungna ordställningar, sällan framträdande i klar bild. Ur töcknet frambryter likväl här och där en stråle af verklig poesi.»

Warburg (Ill. sv. litt. II: 532): »Diktens enstaka poetiska skönheter drunknade i mer eller mindre dunkla spekulationer, stämningar, ord utan klarare mening.»

Vetterlund (»Atterboms sagospel Fågel blå», s. 8) är av senare litteraturhistoriker den ende, som ställt dikten på dess rätta plats ock tillfredsställande analyserat dess värkan. Han säger: »Detta, och hvad annat prologen innehöll, var formadt i ett ungdomligt språk, fullt af hårdheter, som med skäl kommo samtiden att undra. Rymliga fraser sitta som en lånad och för vid dräkt kring sitt innehåll. Och man fann dunkel eller nonsens i denna dikt. Mening har den emellertid — till och med i sådana rader som »försänkt är urmotsatsens skiljomur»; och till och med djupare mening än flertalet svenska poem. Språkuttryckets brister

äro däremot faktiska och typiska. Skalden bortrensade dem sedan, och i dikterna 1837 har den monumentala dikten fått sin slutliga form, som är den värdig.

Men äfven Fosforosdikten hade icke blott hårdheter utan ännu mycket mer ton och melodi. Jag talar likväl ej om det ur denna synpunkt verkligt geniala uppslaget. Den lyftning i ton som här mötte var ohörd i Sverige, en ton af hymn och inspireradt allvar, som verkligen tydde på »svenska tempelbröder», på »Sofias prester». Kommer man hit från Leopolds gäckande smådikter, är afståndet i sinnelag en världs.»

Emellertid kan man lungt hålla styvare på Atterboms språktalang ock språkbehandling än även Vetterlund torts jöra. Jämför man vår litteraturs andra tjuguåringar med denne, stå de sig slätt. Det är bara en oriktig traditsjon, som ännu går ijänn i det myckna talet om språkets brister o. s. v. Men ingen svensk skald ock lika litet någon svensk dikt har ännu blivit stilistiskt undersökt, ock det är i mörkret av denna okunnighet som Malmströms, Ljunggrens m. fl. uttalanden kunnat tros ock upprepas så länge.

Ett språkhistoriskt spörsmål.

Af

OTTO von FRIESEN.

Om utvecklingen af *ǫ̆* i svänskan.

Det i samnordisk tid ur *ă* genom *u*-omljud uppkomna *ǫ̆* har — såsom välbekant är — i östnordiska språk utvecklat sig i ganska olika riktningar, i det att det i literaturspråken än uppträder som *ø*, än som *u* (*o*), än åter som *o*, i nyare tid *å*. Språkforskarne äro f. ö. ännu icke fullt ense om resultaten af de förändringar ljudet i östnordisk tid undergått.

Läffler tycks vara den förste, som i tryck angifvit konturerna af ljudets historia: Om *v*-omljudet af *ĭ*, *ī* och *ei* i de nordiska språken s. 14 not 2. Ingående har frågan behandlats af Kock i Studier öfver fornsvensk ljudlära s. 464 ff.; jfr Arkiv f. nord. Fil. V, 95, där han anför ytterligare bevis för sina åsikter. Dessa kunna sammanfattas i följande regel: *ǫ* öfvergår 1. till *ø* framför *r* och kakuminalt *l* t. ex. fvn. *ǫrn* — östn. *ørn*, fvn. *ǫl* — östn. *øl;* 2. till *u* framför *gg* t. ex. fvn. *dǫgg* — östn. *dug;* 3. *ǫ* kvarstår, skrifvet *o*, i öfriga fall t. ex. fvn. *bǫllr* — nsv. *boll*, nda. *bold;* fvn. *nǫkurr* — fsv. *nokor*, nsv. *någon.*

I den sist nämda — tredje — punkten har Kocks slutsatser bestridts af Hultman Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning s. 94. Denne framhåller, att en egendomlig motsats gjort sig gällande i östnordiska språk vid utjämningen af den ännu

i fvn. bevarade växlingen af labial och icke labial vokal mellan å ena sidan ord med brytningsdiftong och å andra sidan ord med *u*-omljud af *a*. Under det att hos de förra utjämningsresultaten *io* är vanligare (så hos *u*-stammarne) eller lika vanligt (hos *ō*-stammarne) som *ia* (> *iæ*) t. ex. fsv. *kiol*, *biorn*, *fiordher*, *mioþer* mot *fiærdher; biork, giorþ, fiol, hiorþ* mot *fiædher, fiæl, hiælp*, nsv. *tiärn;* så är däremot *a* — hos ord som i fvn. visa *u*-omljud af *a* — enarådande i östn., för så vidt ej *ǫ* enligt de af Kock uppstälda reglerna öfvergått till *ø* eller *u* t. ex. fsv. *axl, aghn, graf, gran*, *hal; galter, hatter*, *kaster* o. s. v., men visserligen fsv. *hørf*, fda. *ørk*, fsv. *møl; dug*, fda. *lug*. Då Hultman anser, att de exempel på bevaradt *o* (*å*) som Kock framdragit — fsv. *nos, rost* 'rast', nsv. *gräswåll, båll* — böra och kunna förklaras på annat sätt, finner han *a*-formerna enarådande och drar af detta deras oproportionerligt ymniga uppträdande den slutsatsen att en ljudlag existerat i de östnordiska språken så lydande: *ǫ* har, för så vidt det ej dessförinnan till följd af särskilda ljudlagar blifvit *ø* eller *u*, återgått till *a*.

Noreen har i sitt stora verk Altschwedische Grammatik §§ 65,1, 68,3, 74, 104 och 109 m. fl. framlagt resultaten af de undersökningar, han egnat den föreliggande frågan, resultat, som i flere stycken ytterligare belysa och fördjupa problemet. Det är emellertid icke min afsikt att här ingå på frågan om behandlingen af *ǫ* i de östnordiska språken i sin helhet, utan endast att påvisa utvecklingen af *ǫ* i svenskan i några fall, där det ej blifvit *ø* eller *u*, alltså, såsom Kock uttrycker det, kvarstår som *o*. Så lockande det än vore att vandra vidare på de af Noreen inslagna vägarna, måste jag därför inskränka mig till en detalj: hans ställning till den af Hultman proponerade ljudlagen *ǫ* > *a* i östn. Han yttrar sig härom § 68 anm. med mycken reservation om också icke bestämdt afvisande: möjligen kunde i vissa fsv. dialekter en sådan ljudlag ha rådt, och han uppför som säkra eller sannolika fall af kvarstående *ǫ*, skrifvet *o*, äfven ord som af Hultman

utmönstrats t. ex. fsv. *bolder, rost* samt andra såsom *Hofþe, Hogne*, nsv. dial. *trost* (= fvn. *þrǫstr*), nsv. *troll* (= fvn. *trǫll*) m. fl.

För egen del finner jag Hultmans analys af de ord, som Kock ansett innehålla *o* (< *ǫ*), icke alltid öfvertygande. Det ligger dock närmare att hålla fsv. *rost* och nsv. *trost* samman med fvn. *rǫst*, nsv. *rast* och fvn. *þrǫstr*, nsv. *trast* än med ndl., mht. *rust* och nht. *drossel*. I *gräswåll* och *bolder*[1] anser Hultman att *å, o* förklaras däraf att *ǫ* > *o* i svagtonig ställning (jfr fsv. *fyrbolder*) enl. den allmänt bekanta samnordiska regeln. Om emellertid samnord. *ǫ* här utvecklat sig till samnord. *o*, förstår man icke, hvarför icke åtminstone *bolder* gifvit nsv. **bull* likaväl som *kolder* gifvit nsv. *kull*.

Särskildt ber jag dock att få mot den af Hultman uppstälda ljudregeln framhålla ett par ord, där *ǫ* i centralsvänska dialekter utvecklat sig till *å*.

1. Nsv. dial. **dråg**, 'långsträckt fördjupning i marken, dalsänka'.

Redan Ihre Dialektlex. s. 33 sp. 1 anför detta ord i angifven form från Västergötland och Värmland samt anger som dess betydelse 'dal eller låg ort hvarest vattnet höst och vår framrinner'. Hof bekräftar i Dial. Vestrog. Ihres uppgift för sin hemorts vidkommande.

Rietz Svenskt Dialektlexikon s. 95 sp. 1 f. känner *dråg* f. (och n.) utom från Västergötland och Värmland också från Dalsland, Närke och Södermanland. Jämte den af Ihre anförda betydelsen uppför Rietz 'dalsträckning beväxt med ringa skog' och 'sträcka, streck, trakt, som till jordmånens beskaffenhet skiljer sig från den närmast tilliggande'. Vid sidan af *dråg* f. finnes enligt samma hemulsman på sina håll ett *dråg* n. med i hufvudsak samma betydelsenyanser som detta — framhållas bör kanske bet. 'trakt som ofta passeras af menniskor och djur; stråk'. Ordet är endast med neutralt genus kändt från Södermanland[2]. På dessa äldre

[1] Orden förekomma också i nsv. dial. (Uppl.) *bol, vol* Tiselius Sv. Lm. XVIII, 5, 66.

[2] Det neutrala genus torde bero på anslutning till *drag* n., hvilket i nsv. dial. betecknar bl. a. 'sträckning, trakt; strömdrag; rännil'.

uppgifter har jag lyckats få bekräftelse från skilda trakter. Kallstenius Sv. Landsmålen XXI, 1, 101 ger för östra Värmland *dra̱g* f. och pl. *ɟæ̀ṟdræ̱gər* och enligt vänligt meddelande af sistnämde forskare finnes samma ord dessutom i Värmlands folkmålsundersöknings samlingar antecknadt från Karlskoga af lic. Etzel och från Sunnemo af lic. Sixten Samuelsson. På sistnämda ställe heter pluralen *dràgər*. Lektor Robert Larsson har haft vänligheten att ge mig upplysning om ordets förekomst i västra Närke: *dra̱g* f. 'lång och smal sank, vattensjuk försänkning i marken'. Från Södermanland slutligen har Eriksson Södermanlands Fornminnesförenings Tidskr. I, 56 *dråg* n. 'kärraktig dal mellan berg; sumpig mark'. Ordets exakta form och förekomst i centralsvänska dialekter äro sålunda höjda öfver hvarje tvifvel.

Det ligger onekligen närmast till hands att med Kallstenius anf. arb. s. 101 återföra *dra̱g* på ett fornsvänskt *drāgh*, om ett sådant ord äljest funnes[1]. Och möjligen skulle någon vilja finna stöd för existensen af en sådan fornform i det af Ljungstedt Anmärkningar till det starka preteritum i germanska språk s. 75 framdragna fht. ἅπαξ λεγόμενον *trâga* ack. pl. 'arva', jfr Noreen Urgerm. Lautlehre s. 44.

Emellertid synes mig denna af flere grunder osäkra möjlighet böra lämnas ur räkningen till förmån för en annan kombination.

Nno. dial. ega ett *drog* (öppet *o*-ljud) f., som betyder: 1. 'en kort Slæde at kjøre Tømmerstokke paa', på sina ställen äfven kallad *drag* n.; 2. 'et Sted hvor man drager noget, en Bjergsti hvor Ved og Tømmer trækkes ned'; 3. 'Vei hvor et Dyr har krøbet eller nedtraadt Græset; 4. 'en lang Huulning i Jorden, en liden Dal' Aasen Norsk Ordbog. Ross anför äfven andra betydelser, som jämte de ofvan under 1, 2 och 3 meddelade visa, att *drog* f. på det intimaste hör samman med verbet *draga*. Det synes förhålla sig till detta ord som fvn. *grǫf* f. : *grafa*, *giof* f. : *gefa*,

[1] Det är säkerligen genom förbiseende som denna form hos Kallstenius ej försetts med stjärna.

sǫk f. : **saka* och representerar alltså ett fvn. **drǫg* g. **dragar*. Möjligen skulle nno. *drog* också kunna tolkas som pluralformen till *drag* n. hvilket i en rad fall har att uppvisa identiska eller mycket närstående betydelser. Detta **drǫg* n. pl. tant. har så efter välkända analogier öfvergått till f. sg. Detta alternativ förefaller mig dock mindre sannolikt, då semologiska skäl till förändringen här synas saknas i motsats till hvad förhållandet är hos t. ex. fvn. *lǫg* n. pl. — nno. *log* f. sg. 'lag', fvn. *sǫx* n. pl. — nno. *soks* f. sg. 'sax', jfr fvn. *sax* n. eg. 'Schneide'.

Hvilkendera förklaringen än må föredragas, så är det uppenbart, att nno. *drog* motsvarar ett fvn. *drǫg*.

Då på Östlandet i Rommerige nno. *drog* f. har identisk betydelse med det på andra sidan gränsen i Värmland uppträdande *dra̠g* f. och dessutom just i gränsdistriktet emot Sverge *ǫ* framför *g* utvecklar sig till *å*: *dråg*, Am. B. Larsen Lydlæren i den Solørske Dialekt s. 150, synes mig hvarje tvifvel uteslutet om de båda fonemens historiska identitet. Men om så är, måste nsv. *dra̠g* återföras på ett samnord. fonem *drǫg*[1].

Med fvn. **drǫg* > *dråg* som utgångspunkt vinna vi ock den enklaste förklaring af

2. nsv. **såg**, fsv. **saagh**.

Fsv. *sagh, saagh* f.[2] 'såg': uttalet torde man kunna sluta sig till af skrifningen *sågasz* RK 3: (sista fortsättningen) vs 4788.

Nsv. dial. söder om dansk-svenska språkgränsen samt Bohuslän ha *sav, sau* m. (i Småland äfven neutr.) och *sag saj* n. i Södra Möre: Linder Om Allm.-målet i S. M. s. 136. Uppgifterna i öfrigt från Rietz. Norr om gränsen möta vi *såj såg* f. (se t. ex. Noreen Ordbok öfver Fryksdalsmålet s. *sœg*, Ordlista öfver Dalmålet s. 186, Gadd Om Allmogem. i Östra hd s. 81, Dalin Ordbok öfver Sv. Språket, Rydqvist Sv. Spr. Lagar II, 306; äfven m. Vendell Nyland I. 239).

[1] [Korrekturnot] Hellquist Sv. Lm. XX: 1, 94 synes anse, att nsv. *dråg* och nno. *drog* utgå från olika afljudsstadier.

[2] Genus framgår af Söderwalls citat från Birgitta 1. 18: *mz minne saagh*.

Ordets förhållande till fvn. *sǫg* f. torde ingen mera ingående ha sökt utreda. Man borde ju finna **sag* i analogi med nsv. *sak*: fvn. *sǫk*, *agn*: *ǫgn*, *graf*: *grǫf* o. s. v. Flere ha dock i förbigående berört ordet. Så anser Ljungstedt Anmärkningar till det starka pret. s. 28 att *såg* står i afljudsförhållande till *sǫg* och uppvisar samma afljudsstadium som fsl. *sěką* 'klyfva' och *sěkyra* 'bila'. Äfven Marius Kristensen Ark. f. nord. fil. XV, 58 tycks anse, att *såg* återgår på en ursprunglig form med *-ā-*; han söker nämligen härleda nda. *sav* < **sāgh* = nsv. *såg* på samma sätt som nda. *lav* < fvn. *lágr*, nsv. *låg*. Kristensen förklarar da. *sav* < *sāgh* genom en redan före öfvergången *ā* > *å* inträdd förkortning af *ā* i förbindelsen *āu̯*. Då han väl tänker sig samma historia för skånskt, blek. *sav*, motbevisas hans antagande för *sav*'s vidkommande af smål. *sag*, som redan framför *g* har *a* och där någon förkortning före *g* ej förekommer.

En förklaring som på ett formelt tillfredsställande sätt löser motsatsen nda. *sav*: nsv. *såg* vore den, att ordet är ett lån från mlt. *sage* f.; jfr mlt. *gave* — da. *gave*: sv. *gåfva*, mlt. *radebraken* — da. *radbrække*: sv. *rådbråka* 'auf dem Rade brechen' och många andra. De olika östnordiska formerna af ordet *såg* förete också onekligen genom sin egendomliga genusväxling (Skåne *m.*, Smål. *n.*, f. ö. *f.*) ett yttre kriterium på lån. Men genusväxlingen kan annorlunda förklaras. Så är det säkert inhemska *sajs* 'sax' mask. i Skåne, ehuru det i äldre tid måste ha varit af fem. kön (ännu äldre n. pl.). Andra formella skäl tala dock emot antagandet af lån: det mlt. *sage* borde gärna ha gett ett nsv. **såga* f., jfr *gave*: *gåfva* *frage*: *fråga*. Afgjordt mot lån synes mig reala skäl tala. Sågen är ett instrument, som var välbekant i norden redan under stenåldern och som ingår i fornfynd både från brons- och järnåldern, Montelius Les temps préhistoriques en Suède pp. 19, 66 f. och 260. Det är på den grund föga sannolikt, att äfven om förbättrade typer införts söderifrån, man jämväl därifrån skulle fått ett nytt namn. Med visshet kunna vi med nej besvara frågan om lån, då vi taga hänsyn till de nno. dialekternas former: *sog*

(öppet *o*-ljud) f. ~ *sag* f. Aasen. Att dessa former återgå på det välbekanta fvn. *sǫg* f. pl. *sagar* är otvifvelaktigt och det är lika otvifvelaktigt, att Söderwall med rätta likställer fsv. *sagh* med fvn. *sǫg*, se Ordbok öfver svenska medeltidsspråket s. v. Med denna kombination lösas på det mest osökta sätt alla ofvan framhållna egenheter hos ordet för *såg* i de östnordiska språken och vi få ett nytt fall af smn. *ǫ* bevaradt såsom *å*[1].

Det geografiska området för öfvergången *ǫ̆* > *å* | *gh* synes af hvad ofvan anförts ha varit Svealand, möjligen (?) äfven Västergötland och Östergötland; dock ej dettas sydligaste härad. Ty i Ydre heter fvn. *lǫgr* m. *lǫg* : *fåralǫg* 'det varma vatten hvari får tvättas'. I så fall bör det småländska (Östra hd) *sag*, *saj* betraktas som en från riksspråket inkommen form liksom faktiskt *såg* uppträder vid sidan af *sag* i Södra Möre. Så synnerligen långt upp i Norrland synes öfvergången ej ha sträckt sig, då från Helsingland anföres *lȣg*, Wennberg Ordb. öfver Allmogeord i Helsingl. Då emellertid best. form här heter *lȣdjin* beror *ȣ* möjligen på vokalens bevarande som kort.

Ytterligare fall af *å* motsvarande smn. *ǫ* kunna säkerligen framdragas. Men redan de ofvan anförda exemplen torde vederlägga — åtminstone för svänskans vidkommande — Hultmans hypotes om en ljudlagsenlig återgång af *ǫ* > *a*. Ehuru altså *a*-formerna icke äro enarådande såsom representanter för gammalt *ǫ*, så äro de dock — och så till vida erkänner jag det värdefulla i Hultmans observation — tillräckligt talrika, för att denna deras talrikhet skall kräfva en förklaring. Denna skulle jag — utan att våga anse mitt lösningsförslag definitivt — söka på tvenne håll:

[1] Möjligen har man att i den svänska dialektformen (Närke) *nagæ(n)* pl. *nara* 'någon' och väl också då i riksspråksformen (jfr t. ex. Djurklou Sv. Lm. I, 625 ff., som från Närke har ofvan anförda form, men däremot *pakkar* 'pockad', *ag* 'ock', *ba* = fsv. *bȣdh*) se en motsvarighet till fvn. *nǫkkurr*. Men formen är dessvärre tvetydig, då den också kan utgå från fsv. *nākar*, hvarom Noreen Aschw. Gr. § 73, 2, om denna form f. ö. är säkert styrkt och icke liksom *saagh* en skrifform för *nǫkar* Det danska *nogen* talar för härledning ur *nǫkorr*.

1. I fvn. ha fem. *i*-stammar (liksom ock enstafviga kons.-stammar) i stor utsträckning öfvergått till *ō*-stamsflexion i sg. t. ex. fvn. *dǫ́ð* : got. *dêds*, *ǫ́st* : *ansts*, *ǫld* : *alds*. Om de gjort detta i östnord. i samma utsträckning, veta vi ej. De talrika formerna *and*, *ąnd* = fvn. *ǫnd* — det enda hithörande ord, som något oftare förekommer — i de fsv. runinskrifterna gent emot sparsamma rsv. *ǫnd* (skrifvet *aut*, *ut* o. s. v.) kunna synas tala för den möjligheten, att *a*-vokalism ofta direkt genomfördes i hela paradigmet, då de *i*-omljudda formerna aflägsnades. Jfr att vi i fvn. finna en enhetlig vokalism i alla ord, hvilkas stam ej i urn. tid innehöll vokalen *a*.

2. Att *a*-kasus i fsv. och nysv. så ofta undanträngt *ǫ*-kasus beror också därpå att *a*-kasus i sin kamp för tillvaron haft kraftiga bundsförvanter i med dem nära befryndade och lätt associerade ord, särskildt verb med ursprunglig *a*-vokalism (jfr fvn. *ǫnd* : *anda*, *andask*, *andi*), och en granskning i detta afseende af de fsv. och nsv. orden med *-io*-vokalism visar, att sådana ord med *-ia*-brytning antingen icke finnas eller äro sällsynta. Särskildt bör framhäfvas, att hos *u*-stammarne och enstafviga fem. konsonantstammar med urspr. *a* i roten de omljudda *-æ*-formerna såsom **vændi* **vændir*, **tængr* o. s. v. stödde *a*-formerna och hjälpte dessa till segern på grund af den i flexion och ordbildning synnerligen vanliga växlingen *æ* ~ *a* : *vælia* ~ *valde*, *tælia* ~ *tal*, *glæþi* ~ *glaþer*. Däremot hade brytningsdiftongen *ia* knappast någon bundsförvant i *-i-*, ty växlingen *snialder* : *snilli* var en sällsynthet och som sådan kanske utom språkkänslan. Denna omständighet ha säkerligen *io* i *biorn*, (*fiordher*), *kiol*, *mioþer* och *skiolder* delvis att tacka för sin seger öfver *ia* i *biarnar*, *fiarðar*, *k̇ialar* etc.

Till tolkningen af Vedelspangstenen II.

Af

ELIS WADSTEIN.

Denna i allmänhet klara och tydliga inskrift innehåller som bekant ett ställe, som vållat stor svårighet vid tolkningen. Detta är de ristningar, som stå bredvid namnet ᛆᛋᚠᚱᛁᚦᚱ och som lästs såsom ᚢᛁ. Wimmer, som senast så grundligt och intressant behandlat Vedelspangstenarna, säger sålunda härom (i De danske runemindesmærker I. 59): »Når vi undtager det første ui kan ingen indskrift være tydeligere» och (s. 61) om samma ui, att detta »her synes at stå uden al forbindelse med den øvrige indskrift».

Wimmer bestämmer sig emellertid, sedan han refererat v. Liliencrons omöjliga förklaringsförsök, för den uppfattningen, att ᚢᛁ tillsammans med det bredvid stående ᛆᛋᚠᚱᛁᚦᚱ skulle vara att förstå som *Wé-Ǫ́sfriðr*. Asfrid skulle enligt Wimmer så kallats med anledning af det storartade *wé*, »vied gravplads», som hon skulle låtit göra åt sin man Gnupa. Wimmer framhåller dock själf (s. 62) den svårigheten vid denna uppfattning, att *wé* icke äljes kan påvisas »som første led i en dobbelt-sammensætning». Tolkningen af ᚢᛁ såsom »vied gravplads» synes ej häller höjd öfver allt tvifvel.

Jag tror emellertid, att det ifrågavarande stället å stenen icke behöfver medföra någon svårighet alls. Enligt min mening börjar nämligen inskriften icke med ᚢᛁ, utan med ᛆᛋᚠᚱᛁᚦᚱ och är att läsa på följande sätt:

: *ąsfriþr* : *karþi* | *kubl* : *þausi* : *tutiʀ* : *uþinka*|*u*|*rs* : *ąft* : *siktriuk* : *k*|*unuk* | : *sun* : *sin* : | : *auk* : *knubu* :

De genom spärrning framhäfda typerna återfinnas på den här bifogade afbildningen[1] af en del af inskriften (sedd från sidan):

Såsom synes läser jag efter det upptill längs till vänster på afbildningen stående ᚼ det ᚢ, som står i midtraden, och därefter ᚱ i nedersta raden i stället för att såsom föregående tolkare gjort hoppa direkt från ᚼ till ᚱ. ᚢ har enligt min mening fått sin plats mellan de båda yttre raderna för att förbinda ristningen i den öfre med dess fortsättning i den nedre. Det streck, som står till höger om ᚢ, är icke någon runtyp, utan liksom det streck, som står till vänster, endast ett infattningsstreck. Genom detta streck har ristaren skiljt ᚢ från det bredvid stående : ᚠᛋ, som utgör inskriftens början.

Att detta ᚢ icke såsom man hittills ansett utgör början på något ord, synes mig gifvet redan däraf, att framför detsamma intet kolontecken står. Det är nämligen att märka, att vår ristare äljes är mycket frikostig med detta kolontecken. Han sätter sådant icke blott mellan ord, utan också vid början och slutet af ord, som stå intill infattningsstreck. Sålunda finner man (å baksidan af stenen) | : *auk* : och : *sin* : | med kolonpunkter invid dylikt streck. Allra minst skulle ristaren underlåtit att sätta sitt kolontecken framför ᚢ, om denna typ rentaf skulle börjat hela inskriften. I detta fall skulle ju ett sådant markeringstecken där varit särskildt behöfligt. På Skivumstenen (De danske runemindesmærker II. 25 f.) har också ett kolontecken (jämte föregående infattningsstreck) ristats framför inskriftens första ord och detta, ehuru denna inskrift äljes saknar dylikt tecken i början af rad. Likaså visar — för att andraga ännu en parallel

[1] Denna afbildning är tagen efter Wimmers plansch s. 58.

— den större Jællingestenen (anf. arb. I. 19) kolontecken framför begynnelseordet.

För att den här ifrågavarande Vedelspanginskriften börjar med ᚭᛋᚠᚱᛁᚦᚱ talar äfven något, att kolonmärket framför detta ord, såsom synes å afbildningen och såsom jag äfven funnit vid egen granskning af själfva stenen, gjorts särskildt stort och i ögonenfallande. Vidare är att märka, att man med denna början får fullständig öfverensstämmelse med början på Vedelspangstenen I, som just lyder *ąsfriþr* : *karþi*.

Men icke blott de nu anförda skälen styrka den ofvan angifna läsningen af Vedelspangstenen II. Ett ytterligare stöd för dess riktighet är det sätt, hvarpå vokalisationen i slutstafvelsen af namnet Odenkar enligt densamma är betecknad, nämligen med *au*. Förhållandet är nämligen, att detta namn i de andra danska runinskrifter där det uppträder just tecknas med *au* i sista stafvelsen. Såväl å Skivum-stenen (se De da. runemindesm. II. 25) som å Skærnstenen (anf. arb. II. 171) finner man ristningen *uþinkaur*. Någon ristning *uþinkar-*, såsom man hittills läst formen å Vedelspangstenen, är däremot icke från någon annan runinskrift bekant[1].

Till slut må några ord tilläggas rörande härledningen af namnet *uþinkaur*. Såsom Wimmer, anf. arb. s. 66 noten, framhåller,

[1] Då således — såsom jag hoppas hafva visat — något ᚢᛁ "vied gravplads" icke är att läsa på Vedelspangstenen II, så lemnar denna inskrift icke häller något stöd för det "mærkelige" (Wimmer, De da. runemindesm. I. 59) ᚢᛁ som lästs och tolkats som *wé* "vied gravplads" på Vedelspangstenen I. Då härtill kommer, att betydelsen "vied gravplads" ej äljes är styrkt (det ᚢᛁ, som Wimmer läser på den otydliga Vordingborgstenen — se anf. arb. II. 407 f. — kan ju stå i ordets vanliga betydelse, om en h ä l g e d o m, som uppförts till minne af den på stenen omnämnde Adils), så synes det böra undersökas, huruvida man icke bör återgå till den äldre uppfattningen, enligt hvilken på Vedelspangstenen I ej stått ᚭᚢᛁ (= *á wé*) utan ᚭᚢᚴ (= *auk*). Visserligen är det, såsom Wimmer s. 53 säger, sannt, att "hvis et ᚴ skulde antages at have staaet her, vilde det få en fra de øvrige ᚴ-runer i indskriften ganske afvigende form", i det nämligen bistafven skulle ha setat ovanligt högt uppe. Men anledningen härtill kan ha varit den, att plats behöfdes (under bistafven) för det följande kolontecknet; jfr formen på ᚴ-runorna framför kolon å Vedelspangstenen II samt ᚴ i *auk:* på Bregningestenen (anf. arb. II. 431). På detta sätt finge Vedelspangstenen I ett alldeles liknande slut som Vedelspangstenen II. Då jag emellertid ej själf sett den förstnämnda stenen, vill jag här icke uttala någon b e s t ä m d mening i denna fråga.

uppträder detta namn äfven i senare forndanskan, skrifvet *Othencar* (latiniseradt *Othincarus*), och andra leden är identisk med isl. namnet *Kárr* (i svag form *Káre*) och med isl. *-kárr* i sådana namn som *Hiallkárr, Styrkárr.* Äfven i fornsvenskan finnes namnet *Kār* (åtminstone i runinskrifter), och i såväl fornsvenskan som forndanskan träffas *Kāre* (se Lundgren, Svenska Landsmålen X: 6. 147). Likaså är *-kār-* anträffadt såsom andra led i fno. *Styrkaar* etc., yngre *Styrkor*, fsv. *Størkar*, fda. *Styrkar* etc.; möjligen hör också fda. *Un-karus, Un-kær* hit, se Lundgren, Uppsalastudier s. 18.

Enligt Wimmer anf. st. föreligger i dessa namn »den stærke og svage form af tillægsordet *kárr*, brugt som egennavn (sml. *Gamall* og *Gamli* o. s. v.)». Lundgren däremot anser på grund af växelformer med *-æ-* (*-kær-*), att namnen kunna bringas i samband med adj. *kǽrr* »kär». Möjligt vore ju, att båda förklaringarna äro riktiga, i det att i några namn *kárr*, i andra *kǽrr* »kär» kunde föreligga. Emellertid synes mig Wimmers förklaring åtminstone för vissa af dessa namn vara den sannolikare, och äfven namnformer med *-kær-* för *-kar-* utgöra intet säkert stöd för Lundgrens sammanställning, emedan de också låta förena sig med Wimmers. Den ofvan konstaterade genomgående skrifningen (**uþin**)**kaur** med **-au-** på danska runstenar tyder nämligen på, att ordet egentligen haft *u*-stamsböjning, och af gamla *u*-stammar förekommer som bekant (Noreen, Aisl. Gram. § 353 anm. 1, 2) ej sällan växelformer med *i*-omljud; jfr med detta **-kaur** ~ *-kær-* t. ex. run. **kaur-**, = isl. *gǫrr*, ~ isl. *gerr.*

Adjektivet *kárr* är såvidt jag funnit ej bevaradt som enkelt ord, utan endast i sammansättningar. Särskildt märkes i isl. ett *af-kárr*, som bland annat uppträder på tre ställen i Eddan och som enligt Egilsson är sammansatt af intensivprefixet *af-* och *kárr.* Det användes där (i Atlakuiða och Atlamǫ́l) dels om den förbittrade Gudrun, dels i förbindelsen *afkárr sǫngr* om det sorg- och vredesfylda skri, som hördes bland Atles kämpar, när Gudrun förkunnade honom, att hans söner voro mördade, och att hon låtit honom och hans höfdingar äta en anrättning af sönernas kött.

Detta *-kárr* hör tydligen ihop med isl. verbet *kǽra* »klaga», fda. *kære* »klaga», stundom med bibetydelse af »gräla» (jfr »begynde ath kære ok trættæ», anfördt hos Kalkar), sv. *kära*, hvaraf *kärande* egentl. en som klagar inför rätta, och vidare sannolikt (se Uhlenbeck, Et. wörterb. der got. sprache) med got. *kara* »sorg», fsax. *kara* »sorg, veklagan, etc.» samt med fht. *kerran* »skrika» m. fl. Adjektivet *kárr* torde alltså ursprungligen betyda »klagande, skrikande», hvilket ju passar bra till det nyss anförda *afkárr sǫngr* i Atlakuiða. Nära sammanhängande härmed äro de betydelser ordet har, då det står om den förbittrade, rasande (alltså egentl. »skrikande, gormande») Gudrun och då det står i den af Egilsson anförda förbindelsen *afkárr dýr*, »rasande, vilda djur».

Denna härledning passar ock för sådana namn som *Káre*, vindguden, egentl. »den klagande, tjutande» (eller »den rasande»?) och *Styrkárr*, egentl. »den kampvilde». Så har det väl gått med *-kárr* som med andra i namn ingående ord: det har stundom sammansatts med andra namn eller med delar af namn, utan att man längre hade öra för, om betydelserna därvid passade. På dylikt sätt kan det i den här behandlade runinskriften förekommande **uþin-kaur** ha bildats. Men kanske ingår häri egentligen ej gudanamnet Oden, utan det gamla adjektiv, som ligger till grund för detta. I senare fallet ha vi här att göra med en sammansättning af tavtologisk art: ordet *óðen-* betyder ju egentligen som bekant äfvenledes »rasande».

Samsonsvisan.

Af

O. KLOCKHOFF.

Visan om Samson känner jag från följande uppteckningar, hvilka jag anför med de beteckningar, som de erhållit i Arwidsson, *Svenska Fornsånger,* och Grundtvig, *Danmarks gamle Folkeviser:*

sA: svensk uppteckning i Verelianska samlingen i Upsala, tryckt i Arw. 1, n:o 17, s. 137—141. Rättskrifningen, såsom ytterst vanvårdad och ojämn, har ej kunnat följas. Grundtvig uppgifver, DgF IV 602, att visorna i denna samling äro till en del afskrifna efter äldre källor. Detta är ej fullt riktigt. Arw. 1, s. VII, säger endast, att i denna codex »träffar man inströdda äldre folkvisor, hvilka likväl nästan alla utmärka sig såsom felaktiga och genom en i hög grad vanvårdad rättskrifning». Däraf framgår icke heller, att visorna där äro af Petter Rudebecks hand (omkr. 1700), såsom fallet är med handskriftens öfriga innehåll.

sB: svensk uppteckning i Kongl. Bibliotekets i Stockholm manuskriptband MS från medlet af 16:de årh. (enl. Arw. 1, s. VI; Grundtvig, DgF I 57, uppgifver 17:de årh.); tryckt hos Arw. 1, n:o 17, s. 141—144.

sC: svensk uppteckning efter nutida tradition från Småland, hvaraf i Cavallius och Stephens hdskr.-samling finnas v. 1, 7, 8, 12, 13, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24; tryckt hos Grundtv., DgF IV 602.

sD: svensk uppteckning i Kongl. Bibliotekets i Stockholm manuskriptband WB från 16:de eller 17:de årh. (Arw. 1, s. VII, Grundtv. DgF I 57); innehåller 18 verser (Arw. 1, s. 137 samt 144, där en vers anföres, motsv. v. 16, 17 i sA; i öfrigt otryckt).

sE: svensk uppteckning uti en »gammal handskrift från Jemtland med påteckning: 'anno mundi 5543' (år 1560)»; innehåller 18 verser (Arw. 1, s. 137 samt 144, där en vers anföres, motsv. v. 16, 17 i sA; i öfrigt otryckt).

dA: dansk uppteckning i Kongl. Bibliotekets i Köpenhamn »Brudstykker», n:o 10, samtidig med sA (Grundtv. DgF I 57); tryckt i DgF I 58.

dB: dansk uppteckning; tryckt hos Grundtv. DgF I 59 f.; bevarad i

a. Flygblad från 1645, omtryckt med några ändringar 1732; se härom Grundtv. DgF I 61, II 635.

b. Kirstin Basses hskr. n:o 82 från 17:de årh., enl. Grundtv. DgF I 61 afskrift efter ett flygblad.

c. Syv, n:o 20; är en bearbetning efter flere uppteckningar, i det hela efter dBa, men äfven efter dA, dC och en fjärde nu förlorad folklig visform (DgF I 57).

dC: dansk uppteckning, tryckt hos Grundtv. DgF I 60 f.; bevarad i

a. Flygblad af år 1697 (DgF I 62).

b. Flygblad från Haderslev, tryckt omkr. 1780 (DgF I 63).

nA: stycken af en norsk uppteckning efter nutids tradition, från Telemarken, meddelade af S. Bugge; tryckta hos Grundtv. DgF III 771. Dessutom omnämner Bugge, DgF IV 602, en fullständigare version från öfre Telemarken.

Då jag endast haft tillgång till de tryckta uppteckningarna, komma i det följande blott dessa att tagas i betraktande.

* * *

Det är förenadt med stora svårigheter att afgöra, hvilken uppteckning af Samsonsvisan innehåller de ursprungligaste dragen. Att ingen kan uppställas som visans grundform, anser jag vara höjdt öfver allt tvifvel.

I sina anmärkningar till Daniel Bosøn (DgF n:o 421) indelar Olrik uppteckningarna af Samson i två grupper, den ena, äldre, representerad af dA och sB, den andra af de öfriga. I den äldre börjar enligt hans mening handlingen med liten Kerstins drömmar om den tillstundande striden, i den yngre med Samsons tjänst hos konungen och brudrofvet. Hvad sB:s ställning beträffar, så har Olrik förbisett, att äfven denna börjar på samma sätt som den af honom antagna yngre gruppen:

V. 1. Samssing han tiente j konungens gård,
Han locker lijten Kirstin den vähne mård.

2. Konungen ropte öfver all sin gård:
"Ståhr vp minc hoffmän och kläder ehr i ståhl!"

3. "I kläden eder snart och icke falskt,
Vetandes Hr Samssing är en vågehals!"

4. Dhe rijda sig i gröna engh,
Der -- — —[1] glafen omkring.

5. Hästerne rämbja och bryngierne braka;
Råde Gvdh för Samssing om han är saker!"[2]

Sedan fortsätter sB på samma sätt som dA och äfven sC, i hvilken väl v. 12:

Han klappade sin käresta på hvitblommand kind:
"Gack och lägg dig och sof, alldra kärestan min!"

innehåller en fördärfvad läsart af de två andra. Om Olriks gruppering vore riktig, så företräddes alltså den äldre gruppen af endast en uppteckning, dA. Såsom stöd för sitt antagande, att den älsta uppteckningen börjat med Kirstins drömmar om den förestående striden, anför han, att denna form ansluter sig i sitt innehåll till

[1] Defekt i uppteckningen.
[2] Denna vers är troligen senare tillkommen; se längre fram.

þiðrekssaga. Man kunde däraf få den uppfattningen, att någon större likhet finnes mellan þiðrekssaga och dA än mellan den förra och de öfriga uppteckningarna. Detta är icke fallet. Då jag längre fram kommer att närmare ingå på denna fråga, inskränker jag mig nu till att påpeka, att i þiðrekssaga episoden om Samson börjar med att skildra, huru denne tjänade hos Rodgeir jarl och lockade dennes dotter Hildisvid att fly med honom, således alldeles på samma sätt som Samsonsvisan, utom dA. Det ligger då mycket nära till hands att förmoda, att dA förlorat början af visan. Att många exempel på ett sådant förhållande finnas, behöfver nog ej påpekas. Olriks påstående, att Samsonsvisans »yngre» form fått sin början från Riboldsvisan, förlorar alltså all betydelse. Det är ock af andra grunder osannolikt.

Såsom stöd för sin gruppering anför Olrik vidare sA 33:

"När vill du hemta din ållonsvijn?"

Ett sådant uttryck om de dödade hofmännen anser han tyda på lägre, »almueagtig» uppfattning, hvilken uppstått, sedan visan blifvit populär inom lägre kretsar. Detta antagande förlorar sin kraft, om vi betrakta, i hvilket sammanhang uttrycket förekommer. Då Samson kom åter till konungens gård och denne frågade, hvarest hofmännen voro, som blifvit sända till honom, svarade Samson (sA 32; i andra något varierande):

De ligga alla på min gårdh,
Somma ligga döda, somma ha fått sår,

och därefter, sA 33 (dB 39):

Dhem lade jag alla i en ring,
När vill du hemta din ållonsvijn?

Tillägget synes alls ej opassande äfven i den tidens högre kretsar, då man tager i betraktande den situation, i hvilken Samson befann sig. Dock anser jag, att tillägget icke är ursprungligt; jag vill blott framhålla, att det ej tyder på någon »almueagtig» uppfattning. Därtill kommer, att det finnes endast i två uppteckniu-

gar, hvilka i öfrigt icke ha ett enda uttryck, som skulle kunna anses härleda sig uteslutande från lägre kretsar[1]. Att i visan om Daniel Bosøn ett likartadt motiv (»golte ni») förekommer, rubbar icke min ståndpunkt. Jag kan nämligen ej vara ense med Olrik däri, att den i densamma förekommande scenen om de bundna hofmännen (Daniel Bosøn A 18, 19) är en utveckling af Samsonsvisans uttryck om ollonsvinen. Jag finner nämligen icke i Daniel Bosøn i öfrigt något inflytande från Samson, ehuru ämnet är likartadt, ty sådana uttryck som:

V. 8. De ridder de kam der ridende i gaard,
ude stod fru Margret, hun vaar vel svæbt i mord.

och:

V. 12. Støtte de paa dørren met glauend oc met spiud:
"Stat op, Daniel Bossen, oc gack i gaarden ud!",

hvilka förekomma i Samsonsvisan, äro alltför vanliga uttryck, för att någon slutsats af dem skall kunna dragas.

Däremot är jag af den meningen, att uttrycken om »ollonsvinen» och »golte ni» kunna vara inkomna i Samson sA och dB och i Daniel Bosøn från någon gemensam källa eller ock, att Samson fått denna idé från Daniel Bosøn. Hvilket har varit fallet, torde näppeligen låta afgöra sig.

Af hvad jag sagt framgår, att jag anser, dels att visan ursprungligen börjat med tjänsten i konungens gård och brudrofvet, dels att någon anledning icke finnes till att indela uppteckningarna i två bestämdt skilda grupper.

Det möter nya svårigheter att afgöra, hvad i de olika uppteckningarna är att betrakta som ursprungligt, hvad som senare tillkommet. I följande öfversikt har jag sökt skilja mellan ursprungliga och tillagda verser och sålunda framställa visans grundform. I anmärkningarna har jag anfört de skäl, som förmått mig att anse en del verser som tillagda. Ehuru många olikheter fin-

[1] Endast nA, v. 8, 9 tyda afgjordt på lägre åskådningssätt. Denna uppteckning härleder sig från Telemarken.

nas mellan uppteckningarna beträffande de ursprungliga verserna, så har jag i regeln icke ansett nödigt att särskildt påpeka dessa. Hvar och en som sysslat med folkvisorna, inser, att dessa afvikelser vanligen bero på den muntliga traditionen, afskrifvares onöjaktighet eller missuppfattning. Uppteckningarna anföras i samma ordning som i uppsatsens början och icke efter den högre graden af ursprunglighet, hvilken ofta är svår att afgöra.

Ursprungliga verser.	*Tillagda verser.*
1. sA 1, sB 1, dB 1, dC 1, nA 1.	
	dC 2, sC 1 [1], nA 2, 3 [2].
2. sA 2, dB 2, dC 3.	
3. sA 3, dB 3.	
	sA 4, 5 [3], dC 4 [4], 5 [5].
4. sA 6, dB 4.	
	dB 5, dC 6 [6], dB 6, sA 7 [7].

[1] dC 2 och sC 1 likna hvarandra, men hafva dock troligen tillkommit oberoende af hvarandra. Verser af liknande innehåll förekomma ofta, t. ex. N:o 54 A 1; 287: 1. Här och i det följande afser numreringen Grundtvigs Danmarks gamle Folkeviser, såvida ej annat särskildt anmärkes.

[2] 'silkjeseng' jfr N:o 347: 6.

[3] I Riboldsvisan (N:o 82) svarar Guldborg, då Ribold lockade henne att följa sig, att hon ej kunde, emedan 'der ligger saa stercke wochte paa mig', och sedan fortsätter hon på liknande sätt som sA 4, 5. I Riboldsvisan finnes alltså godt sammanhang — den föregående versen däremot i sA säger, att jungfrun fruktade för sin fader — och däraf kan man vara böjd att sluta, att sA lånat verserna från den förra, men båda kunna hafva fått dem från en tredje visa. Se Riboldsvisan, särskildt B 8—11.

[4] Här talar jungfrun liksom i sA 5 om sin fästman, men i öfrigt finnes intet, som tyder på samband mellan sA 5 och dC 4.

[5] I þiðr. s. kap. 5 nämnes, att Hildisvid tog med sig sina dyrbarheter (gersimar), då hon flydde med Samson, men likheten med dC 5 är nog endast tillfällig. Samma vers förekommer i N:o 82 C 13 och 271 A 21.

[6] I denna vers förekommer detsamma som i dB 5, som är en upprepning af dB 4. Den är ytterst vanlig, t. ex. N:o 49 A 40; 72 E 156; 271 A 24; 371: 11; 384 A 1; 397 A 25; 401: 15; 434: 12.

[7] Denna vers är föga lämplig här. Samson beger sig bort i hemlighet. Den finnes äfven i andra visor, t. ex. N:o 119: 54; 383 A 12, i hvilka den passar godt i sammanhanget.

Ursprungliga verser.	*Tillagda verser.*
	sA 8, 9[1], dC 7, 8, 9, 10[2].
5. sA 10, dB 7, dC 11[3].	
6. sA 11, sB 2, dB 8, dC 12.	
	dB 9[4].
7. sA 12, sB 3, dB 10, dC 13.	
	dB 11, 12, dC 14[5].
8. sB 4, dB 13[6].	
	sB 5[7].
9. sB 6, dA 1.	
10. sB 7, dA 2, dB 7.	
	sB 8[8], dA 3[9].
11. sA 13, sB 9, dA 4, dB 14, dC 15.	
12. sA 14, sB 10, dA 5, dB 15, dC 16.	
13. sA 15, sB 11, dA 6, dB 16, dC 17, 18[10].	
14. sA 17, sB 12, dB 17, dC 19.	
15. sA 16, sC 8[11], dB 18.	

[1] sA 8, 9 hafva tillkommit för att motivera moderns svar till konungens utskickade i sA 15.

[2] dC 7—9 äro tydligen hämtade från någon annan visa. Motivet om den mötande riddaren finnes äfven i N:o 82 A 9. dC 10 är ytterst vanlig i visorna vid skildringen af liknande situationer.

[3] I dC 11 har denna vers erhållit den form, hvari i visorna ett budskap plägar framföras angående dylika tilldragelser, t. ex. N:o 82 C 24, F 28; 412 A 11; 429 A 15.

[4] Tillagd för att utfylla en förment lucka i framställningen.

[5] Dessa verser äro inkomna från andra visor. Uttrycken i dC 14 'Bockeskind-støfle' och 'forgyldene spore' finnas äfven i N:o 116: 3, 12; 207: 7.

[6] Defekt i uppteckningen.

[7] Denna vers är tydligen tillkommen för att motivera den följande.

[8] Smaklöst tillägg; troligen från annan visa.

[9] Se anm. 4 här ofvan.

[10] dC 18 är endast upprepning af den föregående med ringa variation.

[11] sC 8: Utanför dörren är utslagen en hud
der spelar han guldtärning allt med sin unga brud,

har troligen uppstått genom förvanskning af det i sA 16 och dB 18 förekommande motivet, att konungens män utbredde en 'kappa blå' och därpå lade det 'röda guld'.

Ursprungliga verser.	*Tillagda verser.*
	dC 20[1].
16. sA 18, sB 13, dA 9, dB 19, 20, dC 21.	
	sA 19[2], dB 21[3].
17. sB 14, dB 23, dA 10, dC 22.	
18. sB 15, dA 11, 12[4].	
	sB 16[5].
19. sA 20, sB 18, dA 13, dB 24, dC 23[6].	
	sA 21, dB 25[7].
20. sA 22, sB 17, dA 14, dB 26, dC 25, nA 4[8].	
21. sA 23, sB 19, sC 13, dA 15, dB 27, dC 26, nA 5.	
	sA 24[9].
22. sA 25, sB 20, dA 16, dB 28, dC 27, 28, nA 6, 7[10].	
	nA 8, 9[11].
23. sA 26, dA 17, dB 29, dC 29[12].	

[1] Se sid. 293, anm. 4.

[2] Då af det föregående framgår, att Samson befann sig inom hus, inses, att denna vers är senare tillkommen.

[3] Se sid. 293, anm. 4.

[4] Ehuru sB 15 och dA 11 (dA 12 upprepning af den föreg.) icke synes vara på sin plats här, är den dock troligen ursprunglig i visan (se längre fram).

[5] Meningslös i detta sammanhang.

[6] sA och sB synas hafva den bättre redaktionen. De danska uppteckningarnas 'I ere saa mange, vi ere saa faa' är troligen inkommet genom inflytande från andra visor.

[7] Troligen från någon annan visa.

[8] I nA ikläder sig Samson själf rustningen.

[9] Smaklöst tillägg.

[10] dC och nA upprepa samma motiv i två verser.

[11] nA 8, 9, som endast finnas här, äro de enda verser i visan, som röja ett mera vulgärt åskådningssätt.

[12] Mellan uppteckningarna råder i denna punkt olikhet: i en del säges, att Samson efter striden begaf sig direkt till konungen, men det rätta torde vara, att han först begaf sig till sin moders gård.

Ursprungliga verser.	*Tillagda verser.*
24. sA 27, dB 30, dC 38.	
25. dA 18, dB 35, dC 39[1].	
	dB 32 = dB 16.
26. sA 28, sC 18, dA 19, 20, dB 33, 34[2].	
	sA 29[3].
27. sA 30, dA 21[4], 22, dB 36.	
28. sA 31, sB 22, sC 21, dA 23, dB 37, dC 31.	
29. sA 32, sC 22, dA 24, dB 38, dC 32.	
	sA 33, dB 39[5], dC 33[6].
30. sA 34, sB 23, sC 23, dA 25, dB 40, 41, dC 34, 35[7].	
31. sA 35, 36, sB 24, dA 26, 27, dB 42, dC 36, 37, nA 10[8].	
	dB 43, 44, dA 28.

[1] Denna utan tvifvel äkta vers har i dB kommit på orätt plats — sedan Samson hotat modern med svärdet — och där den ursprungligen stått, har insatts en annan, som ej passar i sammanhanget (dB 31). Äfven dA 18 har förlorat sin ursprungliga lydelse. I dC har besöket hos modern satts efter ankomsten till konungen, och därtill har lagts ett nytt motiv: Samson drar sitt svärd och dödar modern, dC 38—40.

[2] I dA 19, 20 och dB 33, 34 upprepas samma vers med endast olika rimslut: *sverd* ~ *uferd, knif* ~ *lif.*

[3] Denna vers passar ej här, då modern nyss förut skildrats som förrädare mot sonen.

[4] dA 21 är endast upprepning af dA 17 med ändring af '*moders*' till '*Kongens*'.

[5] Se om denna vers s. 290. Lin. 1 återfinnes äfven i N:o 201 A 15.

[6] Genom denna vers afbrytas Samsons ord till konungen.

[7] I dB 40, 41 och dC 34, 35 samma förhållande som i dA 19, 20 och dB 33, 34 (se anm. 2 här ofvan). I sC 23 *fordrar* Samson till försoning konungens dotter.

[8] Huru visan slutat, är ovisst. I sA, sC, nA och troligen ock från början i sB — där nu konungen räcker Samson handen till försoning — afslutas den med det draget, att konungen gifver Samson sin dotter, i sA därtill *halfva riket,* i dA *syster,* och denna afslutning är kanske den ursprungliga. I dC, som sätter besöket hos modern sist, slutar visan med det draget, att Samson dödar henne. Då man tyckte, att slutet kom för tvärt, tillades i dA en vers och i dB två verser som afslutning. dA 28 är det vanliga sätt, på hvilket i visorna dylika förvecklingar få sin lyckliga upplösning, t. ex. n:o 49 B 72; 257: 27; 277 A 47; 381 A 18; 426 A 14; 431 A 36.

Att bestämma förhållandet mellan de olika uppteckningarna, är vanskligt. Jag inskränker mig till att därom göra några anmärkningar och på grund af dessa lämna ett förslag till denna frågas lösning.

sA och sB förete tvänne likheter i motsats till de öfriga:

sA 12, sB 3: vågehals — dB 10, dC 13: haard en hals.
sB 18: Han sågh icke dager för brynjer blå.
sA 20: Hon såg icke himmel för skiöld och spjut. —
dA 13 (dB 24, dC 23): "Alt er i well mange, oc wi ere faa".

dB öfverenstämmer med sA dels däri, att några verser finnas endast i dessa:

sA 3, dB 3: "Så gerna jag dhet gjorde
Om jag för min fader torde."
sA 7, dB 6: Hr Samsing han lyfte på sin hatt:
"Helsen I konungen mång tusende god natt!"
sA 21, dB 25: "Mine käre håfmän i biden en stund,
Mädan jag kläder mig annorlund!"
sA 33, dB 39: "Dhem lade jag alla i en ring,
När vill du hemta din ållonsvijn?"

dels i lydelsen af grundformens v. 29:

sA 32, dB 32: "De ligga alla på min gårdh,
Somma ligga döda, somma ha fått sår." —
dA 24, dC 32: "Somme liger siug, oc somme ligger saar,
somme ligger paa lige-baar."

Blott sB och dB hafva bibehållit grundformens v. 8:

sB 4: Dhe rijda sig i gröna engh.
dB 13: Der de komme i grønne enge.

Jag drager af dessa likheter den slutsatsen, att en svensk version utgått från en uppteckning, som varit likartad med dB, och att den därefter delat sig i sA och sB.

Af sC meddelar Grundtvig (efter Cavallius och Stephens) endast några verser, hvarför dess ställning är svårare att afgöra. Den synes stå närmast dA, hvilket framgår af:

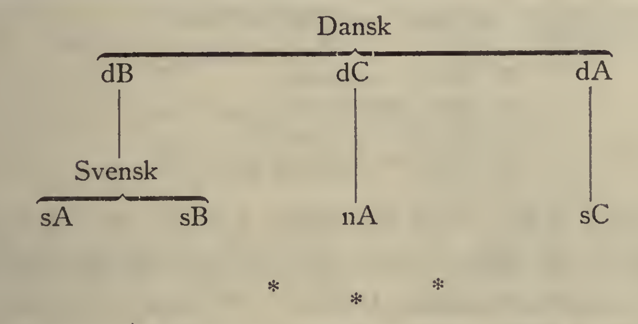
dA 8: "Dett rødiste guld er gott att giemme,
men her Samson er saa onnd att miste."
sC 7: "Sju tunnor guld de å' väl goda att ha',
men Samsingens vrede är ej god att emotta'."

Denna vers anser jag vara senare tillkommen.

nA har utgått från en redaktion, som närmast liknat dC, hvilket synes af:

dC 27: Hand hug saa lenge, til hand var tret:
28: Hand hug saa længe, til hand var moed.
nA 6: Samsónen hoggji, ti han blei mó,
7: Samsónen hoggji, ti han blei trøytt.

Då de danska uppteckningarna öfverensstämma i många punkter, kunna de anses bilda *en* grupp. Vi skulle alltså kunna gruppera uppteckningarna på följande sätt:

* * *

Min öfversikt öfver ursprungliga och tillagda verser har gifvit det resultat, att alla uppteckningar upptagit verser från andra visor eller på annat sätt ändrats och att således ingen af dem kan uppställas som grundform. I det följande skall jag söka visa, huru denna uppstått och i hvilket förhållande den står till andra besläktade visor.

Det är icke något ovanligt ämne, som behandlas i Samsonsvisan. Brudrofsskildringar gå igenom medeltidens hela episka diktning och ha från denna öfvergått till folkvisan. I denna ingå i dylika skildringar följande moment: en riddare lockar en jungfru att följa sig, den vredgade fadern sänder sina män efter förföraren, modern förråder sin son, denne kämpar mot öfvermakten och segrar, försoning ingås och riddaren vinner sin brud. Äfven om icke alla dessa moment förekomma i samma visa, så återfinnes dock det ena eller andra. Stundom hafva visor, som visserligen innehålla en kärlekshistoria, men i hvilka icke något brudrof förekom-

mer, ja t. o. m. sådana, som behandla helt andra ämnen, upptagit delar af detta motiv.

Vid studiet af folkvisornas form gör man snart den iakttagelsen, att en mångfald af uttryck, längre eller kortare, flere eller färre verser ofta återkomma. I synnerhet är detta fallet, då likartade situationer framställas. Handlingen glider då helt omärkligt in i ett förut uppdraget hjulspår. Sådana uttryck tillhöra alltså visornas en gång för alla fastslagna fraseologi. För att klargöra, hvilka slags uttryck jag afser, behöfver jag blott anföra de ordalag, hvarmed en persons ankomst vanligen skildras:

Mit udi den borgergaard
der axlede hand sit skind:
saa gaar hand udi høye-lofft
for Norgelands konge ind (N:o 49 A 4).

Hvarifrån dylika fraser från början kommit, låter sig ej säga. Men troligt är, att sådana visor, som varit mest populära och mest spridda, fått lämna det mesta bidraget. Då inga af de visor, som nu finnas, äro till i sitt första skick, är det vidare sannolikt, att de uttryck, som jag afser, tillhöra en tid, som ligger bortom de befintliga visornas nuvarande skick. Är detta antagande riktigt, är det berättigadt att äfven antaga, att de visor, i hvilka dylika stående uttryck mest förefinnas, tillhöra en jämförelsevis sen tid[1].

Jag vill nu betrakta Samsonsvisan från de två ofvan berörda synpunkterna, eller dels innehållet, dels den form, i hvilken detta blifvit framställdt.

Samsonsvisan företer stora likheter med en mängd andra visor. Bland dessa fäster jag mig dock endast vid sådana, som tjäna till att upplysa Samsonsvisans ställning. Härvid anser jag det mest upplysande att anföra visorna jämsides med hvarandra, emedan då förhållandet mellan dem tydligast framträder. För Samsonsvisan anföras de verser, som jag anser stå grundformen närmast.

I N:o 319: *Aage fælder Tord Iversøn* framställes, huru Hr

[1] Ehuru särskildt genom Grundtvig-Olriks Danm. g. Folkeviser visforskningen tagit ett jättesteg framåt, så har dock denna sida i visdiktningen mycket litet beaktats.

Aage eller Ove rider ut och kräfver hämd för frändedråp af Tord Iversøn. Vi hafva alltså här icke att göra med någon kärleks-historia, men det oaktadt förekommer en hel ramsa med verser, som också användas i Samsonsvisan.

Samsonsvisan:	*Aagevisan* A:
11. dC 15: Og der de kom till borge-led ude stod hans moder og hvilte sig derved.	5. Det war herre Offue reed fremb for borgeled; der staar hertug Iffuers smadrengh och linner hand sigh weed.
12. sB 10: "Statt her Samssings moder vähl svept i skind. Är Samssing hemma kier sohnen din?"	6. "Hør du nu, du liden smaadreng, alt huad ieg spør dig at: er hertug Iffuersøn hiemme, da døll ham icke for mig."
13. dA 6: Her Samson droug aff by y gaard, Hannd kommer icke hiem før iull itt aar.	7. "Hertug Iffuerssøn er icke hiemme, hannd reed aff bye i-gaar: ieg venter hannem ike hiem igien, førrind iullen udi aar."
14. dB 17: "Vi giffve dig det røde guld, om du vilt være oss om Samson huld."	9. "Er hertugh Iffuerssønn hiemme, du døll ham ike for mig: tol mark aff den røde guld det saa giffuer ieg dig."
15. dB 18: De brede ud den kaabe blaa, der lagde de det røde guld oppaa.	10. De bredde deris kaaber paa iorden, det røde guld bleff der-paa thold: det bleff saa høbisk en herre alt for saa faa pienne sold.
17. dB 23: De støtte po dørren med skiold oc spiud: "Du stat op, Samson, oc kom her ud!"	11. Dee støtte dennem paa dørre met glaffuend och huasse spiude: "Du staat op, hertug Iffuerssøn, du gaak i gaarden ud!"
18. sB 15: "Intet är jagh Samssing, jagh är Samssings giest, I lofftet henger sadel, i stallen ståhr min häst.	12. "Ieg er ike hertugh Iffuerssøn, ieg er hertugh Iffuersøns geest: i borgestuen stander min blanke spiud, i engen stander min hest."

Utom den olikhet, som är en följd af skilda versslag, afvika de anförda verserna från hvarandra endast däri, att i Samsonsvisan Samson förrådes af modern, i Aagevisan hertig Iversøn förrådes af en »liten smådreng». Att verserna hafva gemensamt ursprung, är tydligt, men hvar detta är att söka, är svårare att afgöra. Ett anser jag dock säkert, nämligen att de ej äro ursprungliga i

Samsonsvisan. Detta sluter jag af den sist anförda versen. Omedelbart efter v. 18 (grundformen) skildras i Samsonsvisan, huru Samson, sedan han blickat ut genom fönstret, väpnade sig samt sprang ut genom dörren och började den ojämna striden. Denne betedde sig alltså som en man, som ej fruktade någon fara, utan själf uppsökte den. Detsamma är äfven förhållandet med þiðrekssagas Samson. Det oaktadt heter det i v. 18, att hjälten var rädd och ville sticka sig undan bakom en lögn. Detta kan ej förklaras på annat sätt, än att hela denna rad af verser inkommit i Samsonsvisan ur någon annan visa. Det olämpliga uti sista versens förekomst i Samsonsvisan har också medfört, att den uteslutits i alla uppteckningar utom sB och dA. I Aagevisan är den mer på sin plats. I dennas fortsättning skildras, huru hertig Iversøn blef gripen och dödad och således hade skäl att söka komma undan genom att säga, att han ej var den eftersökte, utan dennes gäst. Det vore då rimligt att antaga, att Samsonsvisan hämtat hela detta motiv från Aagevisan. Huru därmed kan förhålla sig, lämnar jag här oafgjordt, då min uppgift endast varit att visa, att detta motiv icke är ursprungligt i Samsonsvisan. Visornas ålder lägger intet hinder för ett sådant antagande, då Aagevisan med säkerhet kan härledas från medeltiden — beträffande Samsonsvisan är detta tvifvelaktigt. Det i v. 20 förekommande »Christ-heila», som är en förvrängning af »Christe eleison», är nämligen en lämning af den hymn, som utgjorde den katolska kyrkans enda form för menighetssång vid gudstjänsten och därigenom blef en mera folklig jubelsång, som, såsom vi se af Aagevisan, kunde uppstämmas till och med efter ett fullbordadt mord (se Olrik, anm. till Aagevisan, DgF, n:o 319, s. 14). Däremot lägger uttrycket »liten smådräng» hinder därför, om nämligen min förmodan är riktig, att »modern» är äldre (se nedan). Troligt är därföre, att båda visorna lånat detta motiv från en tredje visa.

En episod i visorna om såväl Samson som Aage är förräderiet, hvarigenom de utskickade hofmännen fingo veta, hvarest den efterspanade befann sig. I den förra är det »modern», i den

senare en »liten smådräng», som genom det »röda guld» låta locka sig att blifva förrädare. Det förra anser jag ursprungligare. Att i den situation, hvari vi införas genom Aagevisan, tala om modern, hade knappast varit på sin plats. Därföre vidtogs denna lilla ändring. Men icke ens i sitt äldre skick är detta motiv ursprungligt i Samsonsvisan. Jag sluter detta af þiðrekssagans framställning af sagan om Samson. I allmänhet kan man säga om þiðrekssagan i dess helhet, att om än författaren gjort många ändringar och tillägg, de olika episoderna äro i det väsentliga återgifna på ett mot originalet troget sätt. Åtminstone gäller detta i de fall, där man kunnat uppvisa de källor, hvarifrån de äro hämtade. Samsonssagans källa har ej ännu kunnat uppvisas, men intet i densamma gifver stöd för det antagandet, att något så väsentligt som moderns förräderi blifvit uteslutet. Tvärtom lämnar sagan icke ens rum för en förmodan, att detta motiv kunnat finnas. Samson flyr nämligen med Hildisvid till en djup skog, där han uppför ett hus och vistas en tid, tills Brunstein påträffar henne. Flykten till skogen och vistelsen där har vissa beröringspunkter med Tristan och Isolde och utgör alltså ett gammalt motiv. Då sagan om Samson troligen är af fransk upprinnelse, har motivet funnits, redan då den invandrade i Nordtyskland och därifrån kom till Norge. Jag anser därför, att episoden om moderns förräderi inkommit i Samsonsvisan från någon annan visa, troligen i sammanhang med berättelsen om utsändandet af riddarne, som skulle gripa honom.

Äfven andra visor, i hvilka det ej alls är fråga om förräderi, synas hafva känt till denna moderns roll, ty hon omnämnes i alldeles samma ordalag, t. ex. N:o 277 A 33:

> Her Eller hand kaam til borige-lieed,
> der stuod hans muoder, hun huilitt sieg wieed.

N:o 296 A 5:

> Ja, der han kom til Borggaardsled,
> der stod Fru Else og hvilt' sig ved.

N:o 346: 6 ff.:

6. Der hand kom til borig-lied,
ud stander hanss kier moder och huiller sig ved.

7. "Her stander i, fru Mettelile, kier moder min,
huor lider lyden Kierstten, kier festte-møe min?"

8. "Saa lider liden Kierstten som andra møer,
hun spinder guld, hun veffuer i røer.

9. Hun spinder guld, hun veffuer i lad,
en anden rider giør hindis hierte glad."

10. Her Peder hand tog till sin kniff:
"Var i ike min moder, dett skulle kostt ederss liff!"

11. Her Peder hand tog till sitt suer:
"Var i ike min moder, i skulle faa en uferd!"

Särskildt de sist anförda verserna göra det tydligt, att författaren till N:o 346, Hr Peder forgifven af Kæresten, haft i minnet visan om moderns förräderi, ehuru Hr Peders moder icke alls spelar förrädarens roll.

Den vidt utbredda[1] och troligen mycket gamla visan om *Hagbard och Signe* (DgF N:o 20) har följande verser gemensamma med Samsonsvisan:

	Samson:		*Hagbard og Signe* A:
5.	sA 10: Brådt kom in för konungen så: "Skön Kierstin är med våld bortförd".	43.	"Waager op, Siguord konnge, y soffuer alt-for lenge: det er Hagbord kongen sønn allt med eders datter i senge."
6.	sA 11: Konungen ropade öfver sin gård: "Mine kära håfmän i kläder ehr i ståhl!"	46.	Dett vor Siguord kongenn, hand raaber offuer all sinn gaard: "Oc vell op, alle mine mend, y drager eders brynie paa.
7.	dB 10: "I gode hoffmænd, klæder eder uden falsk, Samson hand er saa haard en hals".	47.	Well op, alle mine mend, drager brønnen paa uden all falsk: her er Hagbor konngenn, hand er saa haar en hals."
17.	dB 23: De støtte po dørren med skiold oc spiud: "Du stat op, Samson, oc kom her ud!"	51.	Støtte de paa dørrenn bode med glauend oc spiud: "Du stat op, Hagbord konngenn sønn, du gack i gardenn udt."

[1] Om Hagbardsvisans utbredning se Grundtv. DgF I 258—275.

21. sB 19: Samssing sigh gienom dörren språng,
Han rödde den vägh som förr var trång.

22. sA 25: Först högg han fyra och så högg han fem,
Och så högg ban tretti af kungens håfmän.

52. Det var Hagbord kongenn sønn,
hand ud aff døren løb:
xxx ud-aff kongens mend
dem slog hannd for sit skiødt.

53. Somme hand med hender slo,
[s]om hand med føder støtte:
de var vell siu oc siu sinde xx,
for Signils bur laa døde.

Om vi betänka, att ämnet är olika i Samson och Hagbard och Signe, så är det högst anmärkningsvärdt, att denna del af de båda visorna företer så många likheter. Den enda större olikheten finnes mellan Samson v. 22 och Hagbard och Signe v. 53. Denna beror därpå, att i den senare Hagbards brynja och svärd, hvilka han hade gömt under sin hufvudgärd, blifvit bortstulna, hvarför han var vapenlös, då konungens män anföllo honom, och således versen ändrades därhän, att han kämpade med händer och fötter. Andra, smärre olikheter äro beroende af skilda versslag.

Äfven här framställer sig den frågan, om någon af dessa visor lånat från den andra. Detta anser jag ej gärna möjligt och stöder mig därvid på Grönnevoldsvisan (N:o 422). Olrik säger i anm. till denna visa, s. 289, att den är öfverförd från Samsonsvisan och finner stöd för sin mening i visans brist på inre sammanhang, hvilken han anser ligga däri, att konungen ej deltager i striden mot Grönnevold, ehuru den försiggår i kungsgården, då däremot detta motiv passar in på Samsonsvisan, i hvilken konungens män sändas till Samsons gård för att döda honom. Denna anmärkning anser jag utan betydelse. Olrik synes icke hafva märkt, att Grönnevoldsvisan står mycket närmare Hagbardsvisan. Detta inses af följande paralleller:

Hagbard och Signe A:

43. "Waager op, Siguord konnge,
y soffuer alt-for lenge:
det er Hagbord kongen sønn
allt med eders datter i senge."

44. "Stat oc ty, du thernne,
oc liu du icke paa hinnde:
i morgenn førind solenn ned-gaar
daa skal ieg lade dig brende."

Grönnevold B:

6. "Her sidder du Dannerkongen, baade faaver og fin,
Grønnevold sover hos Dætteren din."

7. "Gaa bort fra mæ, du Sladdertand,
for du har løwen om saa mangen en Mand."

45. "Hør y, Siguord kongenn,
i maa mig vell throe:
her er Hagbors gode suerd
oc saa hans brønye blaa."

8. "Ja, vil du mig icke paa min Tala tro,
da haver jeg begge deres sølvspænded Sko."

I fortsättningen företer Grönnevoldsvisan likheter både med Hagbardsvisan och Samsonsvisan:

Hagb. 46	=	Grönnev. A 10	=	Sams.[1]	6;
» 47	=	» A 11	=	»	7;
» 51	=	» B 12, 13	=	»	17;
» 52	=	» A 13	=	»	21;
» 53	=	» A 14	=	»	22;

Därefter följa några verser, som finnas endast hos Samson och Grönnevold:

Sams., grundf.[2] 28—31 = Grönev. A 17—21.

Det som är gemensamt för Hagbardsvisan och Grönnevoldsvisan, är alltså: det berättas för konungen, att riddaren låg hos hans dotter, konungen sade, att budbäraren ljög, denne[3] framvisade då bevis (i Hagb. *svärdet och brynjan*[4], i Grönnev. *skorna*).

Den följande skildringen, som är lika i Hagbard, Grönnevold och Samson, berättas, att konungen uppmanade sina män att väpna sig och göra det med omsorg med hänsyn till riddarens oförvägenhet, att de stötte på dennes dörr och fordrade, att han skulle komma ut eller (Grönnev.) släppa in dem, att han sprang ut genom dörren och började strida samt dödade en mängd af konungens män. Endast i Grönnevold och Samson berättas därefter, att rid-

[1] Om förhållandet mellan Hagbard och Samson se s. 302.

[2] Se s. 295.

[3] I Hagbard en tärna, i Grönnevold säges ej, hvilken det var.

[4] Detta är tvifvelsutan en senare förändring, hvilken beror därpå, att Hagbard enligt den äkta sagan blef gripen, och det alltså bäst passade i berättelsen att han gjordes vapenlös. I visan finnas äfven några drag, som icke väl öfverensstämma med detta motiv, men därpå kan jag icke här inlåta mig. Saxo vet intet om bevisens framläggande och låter Hagbard behålla sina vapen. Denne förrådes hos Saxo af tärnan, som tvättat hans fötter och fått se hans ludna ben och grofva händer; i visan är det hans okunnighet i kvinnliga slöjder, hans starka törst och skarpa ögon, som väcka tärnans misstankar.

daren gick till konungen, att denne frågade efter sina män och fick till svar, att de voro dödade eller sårade, att riddaren hotade konungen med samma öde, att slutligen försoning ingicks och riddaren fick konungens dotter. Det är alltså endast i slutet, som Grönnevoldsvisan öfverensstämmer uteslutande med Samsonsvisan.

Olriks ofvan anförda skäl för sin åsikt om Grönnevoldsvisans beroende af Samsonsvisan motsäges af Hagbardsvisan, där samma drag framställes. Äfven Saxo har liknande version: Qui (Hagbarthus) quum ab ancillis proditus a Sigari lictoribus oppugnaretur, diu se strenua pugna defendit, compluresque ex eis in aditu trucidavit (Saxo, lib. VII). Någon brist på följdriktighet i framställningen innebär icke detta drag.

Grundtvig har påpekat (DgF I 275), att Saxo saknar det draget, att konungen först genom framvisandet af brynjan och svärdet öfvertygades om det skedda, men han yttrar sig ej om, huruvida han anser det vara ursprungligt i sägnen eller senare inkommet[1]. Då jag anser, att *brynjan* och *svärdet* trädt i stället för »*sølvspænded Sko*», därföre att de förra passade bättre i berättelsen, så måste jag ock antaga, att detta motiv inkommit i Hagbardsvisan från något annat håll. Men att icke denna lånat något från Samsonsvisan, Grönnevoldsvisan eller andra af liknande innehåll, anser jag säkert, alldenstund jag af Hagbardssägnens stora utbredning, hvarom Grundtvig anställt en grundlig undersökning, är öfvertygad, att denna sägen tidigast af alla klädt sig i folkvisans form samt på grund af sin helgjutenhet synes i det hela hafva bibehållit sitt ursprungliga skick. Då icke heller de andra nu nämnda visorna kunna hafva lånat från Hagbardsvisan, så komma vi äfven vid denna jämförelse till samma resultat, som betraktelsen af förhållandet mellan Samsonsvisan och Aagevisan gaf vid handen, att det funnits en äldre nu förlorad, tämligen vidlyftig kärleksdikt, förmodligen i folkviseform, ur hvilken de nämnda visorna hämtat

[1] Ett annat drag, som finnes i visan, men saknas hos Saxo, är, att Hagbard kunde bindas endast med Signes hår. Detta anser Grundtvig icke tillhöra den nordiska forntiden, utan hafva tillkommit under den kristna medeltiden och funnits i någon fransk roman från 12:e eller 13:de årh. (DgF I 275).

motiv, den ena mer, den andra mindre, den ena en del, den andra en annan[1]. Att denna varit känd af författarne till äfven andra visor af skiftande innehåll, har jag haft tillfälle att nämna.

* * *

Betrakta vi enskilda verser eller uttryck i Samsonsvisans grundform, så finna vi, att de flesta af dem återfinnas i flere andra visor, äfven där den icke direkt påverkats af den ofvan af mig som förlorad antagna visan af liknande innehåll. Jag har antecknat följande:

Sams. sB 6: "Soffuer eller vaker mit skiöen vnge liiff?"
N:o 20 E 30: "Soffue y, eller woge y? min edelig herre."
Sams. sB 7: "Jagh hafver intet soffvet, jag seijer thet förty,
Sedan jagh hörde thet store hästegny."

Samma tanke — fruktan för förföljarne — återfinnes i Riboldsvisan C 26:

Guldborig saa sig saa høyt udie skye:
hun hørtte saa meget aff heeste-kny.

Något direkt samband mellan Samson och Ribold i detta drag kan jag ej finna.

Sams. dA 17: Her Samson hannd binder sitt suerd wed siide,
thill sin moders gaard saa monne hand riide.

Jämför N:o 412 A 19.

Sams. sA 25: Först högg han fyra och så högg han fem,
Och så högg han tretti af kungens håfmän.

Liknande uttryck i N:o 201 A 14; 412 A 18; 413 A 15; 421 B 14.

Sams. dA 24: Somme ligge siug, oc somme ligge saar
Somme ligger paa lige-baar.

Samma vers i 422 A 18.

[1] Om det i Aagevisan och Samsonsvisan förekommande draget, att riddaren, då konungens män anlände, sade sig vara riddarens gäst, tillhört den ursprungliga sägnen, kan jag ej afgöra. Att så ej varit fallet, synes framgå af karaktären hos Hagbard, Grønnevold och Samson, som alla framställas som oförvägna män. Aage- och Samsonsvisorna skulle alltså representera en afart af sägnen.

Ett grundligare studium af folkvisorna i denna riktning, än det jag haft tillfälle att göra, skulle utan tvifvel ledt till det resultat, att de allra flesta verserna i Samson återfunnits i andra visor, äfven i sådana, i hvilka ämnet varit ett helt annat. Men det material, som jag haft till mitt förfogande, har varit tillräckligt för att stadga min åsikt, att Samsonsvisan alldeles saknar originalitet. Dess författare har hämtat icke blott motiv, utan ock enskilda uttryck från andra visor. Då dessa äro nordiska, speciellt danska, så följer däraf, att den har uppstått i Norden, troligast i Danmark. Det enda originella är namnet Samson, men detta kan han hafva fått från den svenska öfversättningen af þiðrekssaga, som med säkerhet användts af författaren till visan om Didrik och hans kämpar, hvilken också troligen tillkommit i Danmark. Att ingen af Samsonsepisodens särskilda detaljer influtit i visan, beror på att denne författare haft för sig andra likartade visor och följt ett förut uppgjordt schema. Måhända hafva också andra brudrofshistorier i þiðrekssaga inverkat på honom. Om man bortser från namnet, så stämmer framställningen i Samsonsvisan mycket närmare med episoderna om *Herburt* och *Hild* och *Valter* och *Hildegund* (þiðr. s. k. 238 f., 242 f.). I båda dessa äro händelsernas hufvuddrag desamma som i Samsonsvisan: Herburt och Valter locka Hild och Hildegund att fly med dem, fadern i den förra, Attila i den senare skicka sina män efter flyktingarna, en strid uppstår, i hvilken Herburt och Valter behålla segern.

Samsonsvisans ställning till andra visor gör, att jag icke kan tillmäta den någon synnerligen hög ålder. Jag anser det sannolikt, att den tillkommit tidigast vid slutet af medeltiden. Men därom har jag ej någon bestämd mening.

* * *

Det har icke ingått i min plan att närmare undersöka förhållandet mellan Samsonsvisan och alla andra visor af liknande innehåll, sådana som *Den farliga Jungfrun*, *Grimborg*, *Ribold* och *Guldborg, Daniel Boson* o. a. Jag har blott velat visa, att Sam-

sonsvisan i det hela saknar ursprunglighet. Naturligtvis faller det mig icke in att betvifla, att Samsonsvisan i sin tur utöfvat inflytande på andra visor, men jag tror, att man hittills alltför mycket öfverskattat detta. Den möjligheten är ej utesluten, att äfven de nyss nämnda visorna delvis öst ur samma källa som visorna om Aage, Hagbard och Signe, Grönnevold och Samson.

Vikingatidens grafskick
i verkligheten och i den fornnordiska litteraturen.

Af

OSCAR ALMGREN.

Vikingatiden har för den nordiske fornforskaren sitt säregna intresse däruti, att riklig kunskap om dess kultur står att vinna både ur arkeologiska och litterära källor, hvilka på grund af sin olika natur äro ägnade icke blott att kontrollera och illustrera hvarandra, utan ock att i vidsträckt mån komplettera den bild de hvar för sig gifva. Icke minst gäller detta i fråga om grafskicket, en sida af lifvet som ju de arkeologiska fynden belysa kanske fylligare än någon annan, och som äfven den fornnordiska litteraturen ägnar ganska stor uppmärksamhet. Här skall göras ett försök till hopfogande af och jämförelse mellan de båda bilder af vikingatidens grafskick, som de nämnda källorna gifva oss. Tyvärr komma dessa bilder att bli kanske mer inkongruenta, än de till följd af sakens natur behöfde, enär förf. bäst känner den arkeologiska forskningens resultat för Sverige, under det de litterära källorna ju hufvudsakligen gälla Norge och Island.

Vikingatiden var ju för Norden en period af sjudande lif, af starka brytningar, då den nationelt hedniska kulturen nådde en sista storartad kraftutveckling, tills den alltmer genomträngdes och öfvervanns af vesterlandets öfvermäktiga kristna civilisation. Det är naturligt, att en sådan brytningstid skall inom ett af de andliga strömningarne så behärskadt område som grafskicket förete en

synnerligen brokig bild af vexlande åskådningar och former. Så är ock fallet. Med fullt fog kan det sägas hafva framgått af de senaste decenniernas ihärdiga arkeologiska undersökningar, att ingen lika kort period af hela den föregående förhistoriska tiden har att uppvisa en sådan skiftande mångfald af grafformer och grafbruk som just vikingatiden. Och detta gäller med afseende både på grafvens yttre form och på dess inre anordning.

Hvad den yttre formen beträffar, finnas *högar, stensättningar* af mångahanda slag och äfven *grafvar under flat mark*. Alla dessa tre yttre former kunna vara höljen än för *brända* än för *obrända* lik; och i afseende på den inre anordningen förete såväl brandgrafvarne som isynnerhet skelettgrafvarne många olika bruk.

Vi skola nu taga en kort öfversikt öfver alla dessa grafformer och deras historia i Norden.

Högen har gamla anor. På en hög reste sig stenålderns äldsta, fristående grafkammare, stendösen; en hög omslöt till jämnhöjd med takstenarne den stora gånggriften och dess förenklade form, hällkistan, hvilken senare vid stenålderns slut gömde sig helt och hållet under högens täcke, samtidigt med att den krympte samman till gömma för blott ett enda lik och sålunda ej behöfde oupphörligt ånyo öppnas. Härmed hade högen blifvit hufvudsaken i grafmonumentet, och väldiga äro ofta de högar från bronsåldern, som i långa sträckor ligga strödda öfver Danmarks och Skånes slätter, liksom ju också en af Upplands största högar nyligen visat sig tillhöra denna aflägsna kulturperiod.

Med likbränningens uppträdande ändrar sig förhållandet efter hand i viss mån. Liksom själfva grafgömman snart blir ett litet lerkärl i stället för den manslånga kistan af sten eller trä, liksom grafgodset inskränkes till en obetydlighet, ett rudiment kan man säga, så minskas också högen till den grad, att man på Jylland vid den äldre järnålderns början kan tala om »Tuegrave»; och kontinentens urnegraffält och »brandgropar» under flat mark börja visa sig äfven på nordiskt område och härska där (i synnerhet brandgroparne) i vida trakter under större delen af den äldre järnåldern. Dock

synes högen aldrig ha helt dött ut i Norden, åtminstone om man tar med i räkningen alla dess afarter, såväl det lilla låga jordblandade stenröset, hvilket t. ex. på Gotland uppträder redan under århundradena närmast före Kr. föd., — som det jordfria »stenkumlet», hvilket i de flesta delar af den skandinaviska halfön norr om Skåne synes vara bronsålderns, och längre uppåt halfön troligen äfven den äldre järnålderns egentliga grafform.

Från den äldre järnålderns sista århundraden finnas hela graffält af högar i olika delar af den skandinaviska halfön liksom på Öland och Gotland, och under hela den yngre järnåldern (från c:a 400 eft. Kr.) utgöra dessa den ojämförligt vanligaste grafformen inom samma trakter. Äfven kolossala högar uppträda nu åter; vi behöfva endast påminna om Gamla Upsala-högarna från 5—600-talen, med c:a 60 m:s diameter, om den c:a 50 m. vida högen vid Gokstad nära Sandefjord, i hvilken den berömda skeppsgrafven från tiden omkring 900 upptäcktes, och om konung Gorms och drottning Tyras ännu väldigare högar vid Jællinge på Jylland.

De ordinära grafhögarne från vikingatiden kunna sägas vexla mellan 4 och 10 m. i diameter. Ibland äro de uppförda endast af jord (resp. sand el. lera), oftare innehålla de dock mer eller mindre sten; fullkomligt jordfria stenrösen från denna tid äro däremot ej med säkerhet uppvisade.

Då och då kan en »bautasten» vara rest på toppen; de på jämn mark stående enstaka bautastenarne synas däremot egentligen tillhöra den äldre järnåldern och vara märken för brandgropar eller urnegrafvar, — när de ej äro uteslutande minnesstenar utan spår af graf.

Stensättningarnes historia är för närvarande svårare att skrifva. Vi torde dock med full rätt kunna påstå, att de åtminstone på skandinaviska halföns fastland i hufvudsak tillhöra just vikingatiden, och det i alla sina skiftande former, både runda, fyrkantiga, treuddiga och skeppsformiga.

Vid grafvarne under flat mark är det den inre anordningen

som gäller allt, och därför få vi behandla dem i samband med denna fråga, hvartill vi nu öfvergå.

Vi se då först på *brandgrafvarnes* anordning. Under likbränningens första tider var man mycket noga med att plocka ut benresterna från bålplatsen och befria dem från all bemängning med kol, innan de nedlades i kistan eller urnan. Frampå järnåldern blir man mindre ömsint i detta fall. De s. k. brandgroparne äro ofta fyllda med en fullkomligt osorterad blandning af kol- och benrester, på måfå hopskyfflade sedan bålet brunnit ut, burna i ett kärl eller ett skynke till grafplatsen och där nedösta i den i gruset kittelformigt utsvarfvade gropen. Eller ock har man strött ut dessa rester på jordytan och täckt dem med högen eller röset. Under den yngre järnåldern är af dessa bruk egentligen endast det sista kvar; såväl brandgropen som den i flat mark ensamt nedgräfda benurnan äro försvunna. Men därjämte förekommer nu synnerligen ofta en ny variation af bruket: högen är uppkastad öfver själfva bålplatsen, ofta dock tydligen först sedan bålresterna blifvit något hopsopade.

Af stensättningarne synes det egentligen vara de treuddiga och de skeppsformiga, som innesluta rester af brända lik, om ock skeppssättningarne, i synnerhet de större och ståtligare, ofta torde varit »kenotafer», rena minnesmärken öfver någon i fjärran land omkommen.

Brandgrafvar från vikingatiden under flat mark äro sällsynta; sådana äro emellertid anträffade inom borgen på Björkö, där brandlagren lågo utbredda omedelbart under grästorfven[1].

Ofta är i brandgrafvarna såtillvida ett minne af äldre bruk bevaradt, att en del af de större benen äro samlade i ett lerkärl[2], som blifvit nedgräfdt i brandlagrets midt. Bland de brända benbitarne såväl i som utanför krukan finner man regelbundet ben af hvarjehanda husdjur blandade med människobenen. Obrända krea-

[1] Några fall från Norge omtalas af Rygh i nedan anförda afhandling s. 142.

[2] I Norge ofta i en täljstensgryta.

tursben samt smärre eldstäder i högens öfre eller yttre delar äro ofta förekommande minnen af begrafningsmåltider[1].

Grafgodset — smycken och andra tillbehör till dräkten, vapen och redskap — är alltid (liksom under hela järnåldern) mer eller mindre eldskadadt, har sålunda lagts med den döde redan på bålet. Om en i den yngre järnålderns brandgrafvar särskildt vanlig art af föremål, klinknaglarne, skall talas senare.

Jordandet hade under hela årtusendet närmast före Kristi födelse (den yngre bronsåldern och den förromerska järnåldern) varit så godt som fullständigt ur bruk i Norden. Men vid början af vår tideräkning uppträder det åter i stor utsträckning, och under hela den återstående järnåldern, första årtusendet eft. Kr., förekommer jordandet fullt jämnsides med bränningen. Under den romerska järnäldern finna vi skeletten dels i ungefär meterdjupa grafvar i grusåsar, dels på bottnen af högar, stundom närmast skyddade af manslånga hällkistor. I östra Norge uppträder under den äldre järnålderns allra sista tid liksom under den yngre järnålderns första period (således c:a 300—600 e. Kr.) därjämte bruket af *timrade* grafkammare[2]. I Sverige känner man hittills blott en enda så inrättad graf från denna tid, och den är funnen inom gammalt norskt område, i Qville socken i Bohuslän (den tillhör 300-talet[3]).

För den yngre järnålderns tidigare delar (c:a 400—800) företer emellertid vårt material af graffynd ännu så betydliga luckor, att vi hafva svårt att i detalj följa grafskickets, särskildt jordandets,

---

[1] Den bästa öfversikten af brandgrafvarnes vanliga anordning under denna period har man i Stolpes uppsats "Grafundersökningar på Björkö", i *Tidskrift för antropologi och kulturhistoria,* Bd. I, n:r 10 (1876). För Norge se Rygh, "Om den yngre Jernalder i Norge", i *Aarbøger f. nord. Oldkyndighed* 1877, s. 159 ff.

[2] Många af de stora norska grafkamrarne af sten eller trä från denna tid hafva emellertid egendomligt nog befunnits innehålla brända ben, nedlagda i urnor *(Aarbøger f. nord. Oldk.* 1869, s. 164).

[3] Se härom *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns historia och fornminnen* Bd. II, s. 205 ff. Denna år 1816 undersökta graf uppgifves hafva innehållit aska och kol, men blott 2 à 3 små benskärfvor. Då fornsakerna ej visa det minsta spår af brand, torde grafven ha inneslutit obrända lik, som till största delen förmultnat. Brända ben multna icke, och uppgiften om aska och kol kan bero på något missförstånd.

utvecklingsgång från den äldre järnåldern till vikingatiden. Vissa former af skelettgrafvar under den sistnämnda perioden torde emellertid kunna betraktas som direkta arf från den äldre järnåldern. Otvifvelaktigt är detta fallet med de under vikingatiden endast sällsynt (i Norge samt troligen på Öland) förekommande grafkamrarne af sten[1]; och detsamma torde också vara sannolikt med afseende på de äfven under denna tid uppträdande träkamrarne, ehuru dessa nu hafva en ganska olika lokal förekomst. De ståtligaste exemplen äro anträffade på Jylland, i den ena Jællingehögen och i en hög vid Mammen nära Viborg[2]. I Norge kände Rygh 1877 blott en enda träkammare med grafgods från vikingatiden[3]. I Sverige kände man sedan gammalt möjligen ett dylikt fynd från Ångermanland[4], en trakt som visar mycket norskt inflytande; men på 1870-talet upptäckte d:r Stolpe på Björkö stora massor af grafvar med sådan anordning, dels i högar, dels under flat mark[5]. De visade sig i regeln innehålla manligt lik; i ett par fall voro en man och en kvinna begrafna tillsammans i en kammare. Den döde synes ofta i dessa kammare ha varit placerad i sittande ställning. Utanför kammaren, vid dess fotända, ligger ofta en häst eller två.

Obrända lik med kvinnoutstyrsel hittades däremot på Björkö vanligen inom rester af mindre, spikade träkistor. Spikarnes läge möjliggjorde säker rekonstruktion af kistorna, som haft formen af enkla rektangulära lådor. Äfven dessa kistor förekomma än i högar

[1] Om de norska se *Aarbøger* 1877, sid. 149, om de öländska Montelii katalog öfver Statens historiska museum, sjunde upplagan sid. 81. På Gotland äro visserligen några motsvarande fynd gjorda, men då har det kunnat påvisas, att vikingatids-liken blifvit begrafna sekundärt i gamla grafkistor från äldre järnåldern (t. ex. Gustafsons undersökningar vid Havor i Hablingbo s:n, grafvarne 114 och 128).

[2] Müller, *Vor Oldtid*, s. 649 ff.

[3] *Aarbøger* 1877, s. 150 f. Enligt benägen uppgift af konservator H. Schetelig i Bergen känner man dock numera flera exempel därpå.

[4] Montelii katalog s. 80: "midt i högen fanns en liten fyrsidig timring, som dock nu var alldeles förmultnad".

[5] Om dessa grafvar och de därnäst beskrifna se Stolpe i ofvan anförda uppsats samt i *Vitterhetsakademiens Månadsblad* 1878, s. 671, 1880, s. 33, och i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* V, s. 53.

än i ofta rätt djupa grafvar under flat mark. Denna grafform är sedan uppmärksammad på många håll, åtminstone i Sverige. Under vikingatidens sista del synas både män och kvinnor blifvit jordade i dylika kistor. Väl hittas ej alltid spikar, men den trånga grafgropen motsvarar just utrymmet för en sådan kista, och trärester vittna stundom om, att där antingen varit en kista hopfäst med tränaglar eller åtminstone ett skydd af löst lagda bräder kring liket. På Gotland förekomma graffält med både mans- och kvinnografvar af denna anordning, som ofvan jord endast svagt spåras genom att fyllningens stenar här och där sticka upp[1]. I Uppland finnas synnerligen talrikt, i vissa trakter vid snart sagdt hvarje gammal by, samlingar af dels runda dels rektangulära stensättningar, i hvilkas midt man finner skelettgrafvar af nu ifrågavarande anordning, med lik af båda könen, regelbundet orienterade med hufvudet åt vester och tämligen sparsamt utstyrda med grafgods.

Bruket af dylika spikade kistor är säkerligen en utländsk sed, inkommen från de kristna länderna. I hvad mån de sålunda begrafna också kunna anses ha varit kristna är en mera svårutredd fråga, till hvilken vi nedan återkomma.

I ett par vikingatidsgrafvar på Jylland ha hittats rester af rektangulära kistor eller möjligen bårar, som haft botten af dubbla brädlag, sammanhållna af i regelbundna rader placerade klinknaglar, och som dessutom haft vinkeljärn i hörnen och en bärring på hvardera långsidan[2]. En graf med någorlunda liknande anordning har Stolpe anträffat på Björkö (nr. 1131).

När eljest på den skandinaviska halfön klinknaglar förekomma i skelettgrafvarne, bilda deras orubbade rader en helt annan figur, nämligen den af en båt eller ett skepp med spetsiga stäfvar. Det är sådana *båtgrafvar* vi känna i så präktiga serier från Uppland: i de på 1850-talet anträffade Ultunagrafvarne[3], i de vidtbekanta Vendelgrafvarne, där de manliga medlemmarne af en höfdingasläkt

[1] Sådana äro påträffade t. ex. af Gustafson vid Havor i Hablingbo, af Nordin vid Bjärs i Hejnum och af Wennersten vid Gustafsvik norr om Visby.

[2] *Aarbøger* 1881, s. 142, 149; jfr *Vor Oldtid,* s. 658.

[3] *Teckningar ur Statens Historiska museum,* häft. 1 (1873).

under fyra århundraden (600—900-talen) satts till hvila, åtföljda af sina hästar, hundar och andra husdjur[1], samt i de för några år sedan funna vikingatidsgrafvarne vid Tuna i Alsike socken, där äfven kvinnor voro jordade i sådana farkoster[2]. Vid Vendel och Tuna voro dessa båtgrafvar anbragta under flat mark, vid Ultuna däremot, som det synes, i högar. Helt nyligen har vid Sala påträffats ett par med vikingatidssmycken prydda kvinnolik liggande i urhålkade kanoter, hvilka bevarats i den af blålera bestående jordmånen. Samma konserveringsmedel ha vi att tacka för bevarandet af de berömda norska vikingaskeppen, från Tune i Smålenene och Gokstad vid Sandefjord, hvilka emellertid endast äro de båda eklatantaste norska exemplen på båt- och skeppsgrafvarnes där rikt företrädda grupp[3]. I Norge synes man också några gånger ha anträffat rester af obrända fartyg, innehållande brändt lik. Oftare har man bränt skeppet eller båten med den döde, så som araben Ibn-Fadhlans skildring af den »ryske» köpmannens bränning vid Bolgar år 921 så lifligt åskådliggör det för oss. Det mest storartade exemplet härpå erbjuder fyndet vid Möklebust i Nordre Bergenhus amt, men till detta fynd som det påtagligaste kommer sedan hela den långa serien af de tusentals brandgrafvar från den yngre järnåldern å den skandinaviska halföns fastland, hvilka innehållit ett större eller mindre antal klinknaglar. Ofta är dessas antal så litet, att man ovillkorligen känner sig tveksam inför frågan, om de verkligen kunna härröra från en bränd båt, och om man verkligen öfverhufvud så ofantligt ofta uppoffrat en båt vid likbegängelser. Båda dessa frågor blifva emellertid på ett högst intressant sätt besvarade genom följande upplysning hos Ibn-Fadhlan: »*Om en fattig man dör, så bygga de* ('ryssarne') *åt honom ett litet fartyg, lägga honom däri och förbränna det*». Detta visar

---

[1] *Antiqvarisk tidskrift* VIII: 1, *Upplands fornminnesförenings tidskrift* h. XVI.

[2] *Ymer* 1895, s. 219.

[3] Beskrifningar och litteraturhänvisningar finnas i Montelii uppsats "Högsättning i skepp under vikingatiden", *Sv. fornminnesfören. tidskrift*, Bd. VI; jfr ock Gustafson, "En baadgrav fra vikingetiden", i *Bergens Museums Aarsberetning* 1890, Nr. 8. — De norska båtgrafvarne synas i allmänhet förekomma i högar.

brukets stora utsträckning; och en för tillfället gjord liten båt behöfde naturligtvis ej innehålla många klinknaglar, isynnerhet som väl äfven båtar för praktiskt bruk den tiden liksom senare stundom hopfogades utan mycket järn, mest med träpluggar och vidjor[1]. Man har också framkastat möjligheten af, att man ibland brukat lägga ned några nitnaglar i grafven »såsom representanter för ett fartyg, då man ej hade råd, eller ej ville, uppoffra ett sådant åt lågorna»[2]. Naturligtvis får man ej heller förneka, att klinknaglarne i brandgrafvarne ibland kunna vara rester af sådana med dylika naglar hopfogade kistor eller bårar, som funnits i två grafvar på Jylland och en på Björkö (se ofvan); men dessas sällsynthet i de obrända grafvarne i jämförelse med båtarnes talrika förekomst tyder på en motsvarande relation i fråga om brandgrafvarne[3].

Seden att begrafva eller bränna i fartyg är tydligen rent nordisk, och tillhör uteslutande den yngre järnåldern. De äldsta obrända båtgrafvarne (Ultuna, Vendel) härröra från 600-talet; det äldsta fyndet af klinknaglar i brandgraf är, såvidt jag vet, från »Odens hög» vid Gamla Upsala (se *Månadsbladet* 1875, s. 254), hvilken torde kunna dateras till 500-talet. Utom på den skandinaviska halfön äro båtgrafvar egentligen endast iakttagna i vestra Finland[4]; dock borde man kunna vänta fynd af sådana i Ryssland med stöd af Ibn-Fadhlans berättelse, liksom på Island på grund af de isländska sagornas skildringar[5]. Men i Danmark saknas de

---

[1] Så hopfogad var en skuta, som för några år sedan påträffades vid grundgräfning å tomten Skeppargatan 4 i Stockholm, och hvaraf ett stycke tillvaratogs för Statens historiska museum (inv. 10172).

[2] Montelius i anförda uppsats sid. 164.

[3] Dessa skeppsgrafvar stå naturligtvis i samband med de skeppsformiga stensättningarna. Ett nyligen vid Ølbør nära Stavanger anträffadt fynd (se Stavangers Museums Aarshefte 1902) ger oss en intressant mellanform: inuti en hög fanns en båtformig sättning af hällar, 3,5 meter lång, med högre och smalare stenar å stäfvarnes plats, inom hvilken fanns ett brandlager med brända ben, klinknaglar och vapen. Däremot vet jag intet exempel på, att man hittat klinknaglar inom de vanliga skeppsformiga stensättningarne; hos dem har just den yttre formen fått ersätta närvaron af en verklig farkost.

[4] Hackman, "Om likbränning i båtar under den yngre järnåldern i Finland" i *Finskt museum* 1897.

[5] En båtgraf är möjligen funnen på Island; se Kålunds nedan anförda uppsats i *Aarbøger* 1882, s. 61.

fullständigt (om man undantager några skeppssättningar); och från det rika Gotland känner jag blott ett enda graffynd med klinknaglar[1].

Detta för oss in på frågan om lokala olikheter i vikingatidens grafskick. Det finns förvisso trakter, där så godt som alla här beskrifna grafformer äro företrädda; så är t. ex. fallet inom den lilla rymd, som Björkön upptar, ett godt tecken på, hvilken brännpunkt den ön var i Norden[2]. Men särskildt i periferierna af det nordiska området äro olikheterna stora. Framförallt yttrar sig detta i förhållandet mellan likbränning och jordande.

I Danmark förekommer likbränning endast på Jylland, och där egentligen blott norr om Limfjorden samt på några få andra ställen vid kusterna och nästan alltid i samband med vissa grafformer — bl. a. treuddiga och skeppsformiga stensättningar —, som eljest äro utmärkande för den skandinaviska halföns graffält. Müller (*Vor Oldtid* s. 659) är därför benägen att antaga, att graffälten af denna art i de jylländska kusttrakterna liksom på de slesvigska öarne Amrum och Föhr härröra från främmande vikingar, som för en tid slagit sig ned på dessa platser. Med dessa undantag är jordandet enarådande i Danmark, äfven på Bornholm; och detsamma synes vara fallet i Skåne.

Från Gotland känner man från vikingatiden vid sidan af ett mycket stort antal skelettgrafvar högst få med brända lik. Utom den nyss omtalade grafven med klinknaglar i Lokrume är det egentligen några, som innehållit sammanböjda svärd af vikingatidsform[3].

På den tredje stora Östersjö-ön, Öland, synas däremot de båda grafskicken väga mera jämnt. På Sveriges fastland utom Skåne är återigen likbränningen utan fråga vida öfvervägande.

Detsamma är enligt Rygh (o. a. st. s. 156 ff.) fallet i Norge,

[1] Anträffadt af Wennersten i Lokrume 1902. Grafven, som innehöll brändt lik, företedde äfven i öfrigt ovanliga anordningar.

[2] Af obrända båtgrafvar är på Björkö blott en enda anträffad (se *Museumskatalogen*, 7 uppl., s. 77). Endast hällkistor saknas där alldeles af alla de ofvan beskrifna grafformerna.

[3] Några sådana äro undersökta af Hans Hansson vid Broa i Halla 1899.

men dock med en högst intressant olikhet mellan olika landsdelar. Det är nämligen egentligen i det nordenfjeldske Norge som skelettgrafvar finnas i större antal, särskildt i kusttrakterna af de trondhjemska amten och af Tromsö stift. Och därmed sammanhänger tydligtvis det förhållandet, att man på Island uteslutande känner grafvar med obrända lik[1].

Det är säkert ingen tillfällighet, att de af Nordens länder, där jordandet under vikingatiden hunnit blifva enarådande eller afsevärdt öfvervägande, åtminstone delvis äro just sådana, som mäktigast voro utsatta för den västerländska kulturens inflytelser: Danmark med Skåne, Island, där en så stor del af Norges mest aristokratiska, bildade och vidtberesta ätter slagit sig ned, samt Gotland, den rika handelsön, som mer än någon annan del af Norden förmådde suga till sig det västerländska silfret under vikingatidens sista århundrade. Härmed är för ingen del sagdt, att de obrända grafvarne i dessa trakter också skulle vara kristna. Förhållandet är nog i det stora hela alldeles motsatt, såsom vi särskildt för Island med all önskvärd tydlighet lära det af sagorna. Och som vi ofvan sett, var ju äfven jordandet sedan gammalt hednisk sed i Norden. Men i dess starka öfverhandtagande i de nämnda trakterna under vikingatiden torde vi ha rätt att finna ett inflytande af den allmänna tidsandan, af bruket i de civiliserade, kristna vesterlanden, hvilket inflytande påverkat Norden långt före dess egentliga kristnande, alldeles som enligt Bugge och andra Nordens hedniska mytologi samtidigt rönt stark påverkan af kristna föreställningar.

Men kunna vi då ej också bland Nordens vikingatidsgrafvar uppvisa sådana, där verkligt kristna blifvit jordade? Detta är ej så lätt som man skulle vänta. Säkrast kunna vi väl använda epi-

[1] Kålund, "Islands Fortidslævningar" i *Aarbøger* 1882, särskildt sid. 77. Jfr Bruun, "Nokkrar dysjar frá heiðni", i *Árbók hins íslenzka fornleifafélags* 1903. — Rygh's framställning af förhållandena i Norge torde däremot tåla en viss jämkning, särskildt hans uttalande om, att jordande nästan alldeles saknas på vestlandet. Professor Gustafson har meddelat mig, att detta långtifrån är fallet (jfr hans ofvan anförda uppsats sid. 5, not 1).

tetet »kristna» om några grafvar från i fråga varande tid, anträffade på gotländska kyrkogårdar. På ej mindre än tre sådana, Stånga, Burs och Hafdhem, har man nämligen funnit skeletter med prydnader och andra föremål (mest kvinnogods) från slutet af vikingatiden; och såväl vid Stånga som Hafdhem har däribland varit små kors af silfver, hvilka burits hängande om halsen. Korset från Hafdhem har t. o. m. en otympligt inristad bild af den korsfäste.

Dylika små kors (däribland ett med människobild i filigranteknik) äro äfven funna i skelettgrafvar på Björkö, alla, såsom det synes, på ett afskildt, mellan »svarta jorden» och »borgen» beläget graffält, hvilket uteslutande innehöll skelettgrafvar under flat mark, dels i timrade kammare, dels i spikade kistor. Med särskild hänsyn till dessa korsfynd har Stolpe alltifrån sin första upptäckt af detta graffält betecknat det såsom stadens *kristna* begrafningsplats. I öfrigt fanns emellertid ingen skillnad i utstyrseln mellan dessa grafvar och dem af liknande konstruktion, som voro anbragta i en del af högarne på det stora graffältet öster om stadsplatsen. På båda håll det rikaste grafgods i såväl mans- som kvinnografvar, på båda håll ofta hästar jordade invid grafkammaren[1]. Men i en af de i hög inneslutna grafkamrarne, i hvilken föröfrigt en man och en kvinna voro tillsammans begrafna, hittades en hängprydnad i form af en torshammare, således en hednisk amulett.

Om dessa fynd af kors och torshammare i några grafvar gifva oss rätt att sluta till hela graffältens kristna eller hedniska karaktär[2], skulle således de äldsta kristna grafvarne på Björkö endast

---

[1] Intressant är också att jämföra en af mansgrafvarna på det "kristna" graffältet (n:r 581, afbildad efter Stolpes planritning i Ny Illustrerad Tidning 1889, n:r 51—52 samt i min uppsats "Sveriges folk i forntiden" i "Sveriges Rike", utg. af "Ljus") med en af de otvifvelaktigt hedniska båtgrafvarne vid Vendel (graf IX). Hela grafgodset är i dessa båda grafvar nästan identiskt till sin sammansättning och till föremålens former, de äro utan tvifvel samtida, från förra delen eller midten af 900-talet.

[2] Det bör emellertid i detta sammanhang påpekas, att man för några år sedan i en *brandgraf* vid Karlslund nära Örebro fann en liten korsformig hängprydnad, som dock är af järn samt helt oansenlig (St. mus. inv. 10243: XX).

däri skilja sig från en viss art af de hedniska, att de förra äro samlade på ett afskildt område och samtliga *nedgräfda* i marken utan att utmärkas af hög eller stensättning ofvan jord[1]. Kan detta vara tillräckligt att beteckna graffältet som kristet? Frågan är nästan omöjlig att för närvarande besvara; någon ytterligare belysning af densamma skola vi emellertid få genom de litterära källorna.

På Björkö finnas äfven ett par afskildt liggande graffält af runda och rektangulära stensättningar med obrända lik, sådana som eljest, enligt hvad ofvan nämnts, förekomma mycket ofta vid de uppländska byarne. Dessa grafvars inre anordning förenar flere drag, som gifva dem en vida mer kristen karaktär, än som finnes hos de senast behandlade grafvarne. Både män och kvinnor ligga här i spikade kistor, grafgodset är ytterst sparsamt (ofta blott en knif eller dylikt), och orienteringen är regelbundet den kristna, med hufvudet åt vester, hvilket sista likvisst på Björkö liksom eljest mångenstädes är fallet med så godt som alla obrända grafvar, äfven de i högar anbragta. Någon korsformig prydnad är visserligen hittills icke funnen i dessa stensättningar, vare sig på Björkö eller annorstädes, men de äro ej heller ännu undersökta i någon större utsträckning. Det vore ingalunda oväntadt, om det en gång skulle kunna bevisas, att dessa graffält varit kristna begrafningsplatser; i alla händelser äro de otvifvelaktigt vikingatidens yngsta bygraffält, representerande det grafskick, som närmast föregått jordandet vid kyrkorna.

* * *

Rustade med denna faktiska kunskap om vikingatidens grafskick, kunna vi nu öfvergå till att pröfva de uppgifter därom, som den fornisländska litteraturen innehåller, och på samma gång af dessa hämta belysning för många bland de arkeologiska företeelserna.

---

[1] Äfven på det östra graffältet förekommo en hel del skelettgrafvar under flat mark, de flesta dock på insidan af stadsvallen, där inga högar funnos.

De viktigaste af dessa litterära uppgifter äro sammanställda redan af Weinhold i hans 1856 utgifna, men på grund af den rika materialsamling det innehåller, alltjämt så oumbärliga arbete *Altnordisches Leben* (s. 474 ff). Han har däri också till jämförelse anfört alla de upplysningar han kunnat vinna ur den tidens blygsamma arkeologiska litteratur.

De litterära upplysningar om grafskicket, som gälla Island, äro ännu fullständigare samlade af Kålund i hans afhandling »Familielivet på Island» i *Aarbøger* 1870, s. 367 ff. I sitt ofvan anförda arbete om »Islands Fortidslævninger» (*Aarbøger* 1882) gör samme författare några jämförelser mellan dessa uppgifter och resultaten af den arkeologiska forskningen, likaså i »Skandinavische Verhältnisse» i *Paul's Grundriss der germanischen Philologie,* men på båda ställen helt kort.

De i det följande anförda citaten äro hufvudsakligen vunna med ledning af Weinholds och Kålunds arbeten. Dessutom har jag emellertid med hänsyn till den föreliggande frågan fullständigt genomgått dels två af de erkändt bästa släktsagorna, *Egilssaga* och *Laxdœlasaga,* hvilka äro mycket rika på uppgifter om grafskicket, dels de första afdelningarna af Snorres *Heimskringla* (t. o. m. Harald Gråfälls saga). I afseende på den senare får jag äfven hänvisa till Hildebrands öfversättning, dels till noterna angående identifieringen af vissa omnämnda grafhögar, dels till exkursen »Om bränne- och hög-åldrarne».

Det är självklart, att man vid en sådan pröfning af den isländska litteraturens uppgifter angående en viss kulturhistorisk detalj måste skilja källorna i olika grupper allt efter deras olika ålder och tillförlitlighet. Härvid följer jag Mogk's Litteraturhistoria i *Paul's Grundriss.*

Vi ha då att begynna med de källor, som äro verkligen samtida med vikingatiden. Dessa äro ju uteslutande poetiska: Eddasångerna och några »skaldedikter».

Hvad Eddasångerna beträffar, äro de ej mycket gifvande. De tala ganska sällan och kort om likbegängelser och gälla ju

föröfrigt mestadels gudamyter och hjältesagor, hvarvid man naturligtvis ej får lita för mycket på verklighetstroheten i de kulturhistoriska detaljskildringarna. Emellertid nämnes i dem både likbränning och jordande, den förra särskildt i den berömda skildringen af Sigurds och Brynhilds likbegängelse i *Sigurðarkviða III* (v. 65 ff.), hvilken dikt Mogk därför anser ha tillkommit »in der Brennuöld, also vor der Mitte des 9. Jahrhs.» Denna absoluta datering stöder han säkert endast på den senare isländska litteraturens uppgifter om förhållandet mellan de båda grafskicken. Arkeologiskt taget blir dateringen tydligtvis beroende på, i hvilken trakt sången skall anses hafva blifvit diktad, förutom att det ju alltid kan tänkas, att diktaren med afsikt skildrat arkaiserande.

Skildringen i Sigurðarkviða — egentligen Brynhilds föreskrifter för likbegängelsen — lär oss, dels att bålet (här poetiskt kalladt *borg*) skulle tältas med bonader (*tjǫld*) och sköldar, dels att Sigurd skulle åtföljas ej blott af djur (»två hökar»)[1] utan också af Brynhild själf samt af fem trälinnor och åtta tjänare af god härkomst, Brynhilds »fostersyskon och fädernearf» (*fostrman mitt ok faðerni*). Detta ger osökt anledning till sammanställning med Ibn-Fadhlan's skildring, huruledes den rike »ryske» köpmannen följes på bålet af en bland sina trälinnor, som högtidligen offras, innan skeppet antändes. Man har ofta ställt sig tveksam, huruvida denna skildring finge utan vidare tillämpas på skandinaviska förhållanden. I denna fråga har dock arkeologien ännu icke hunnit säga sitt sista ord. Helt nyligen anträffades t. ex. vid Östveda i Hedesunda socken vid nedre Dalälfven mans- och kvinnogods tillsammans i en brandgraf (St. hist. mus. inv. 12016 A); och jag misstänker, att ett fullständigt genomgående af det skandinaviska fyndmaterialet skulle lämna åtskilliga andra exempel på detsamma[2]. Och såsom

[1] "två hundar" i Gödeckes öfversättning är konjektur af Grimm för att fylla en förmodad lucka i texten.

[2] Jfr Rygh, *Aarb.* 1877, sid. 193. Ej fullt jämförliga äro sådana fall, då mans- och kvinnolik anträffats jordade bredvid hvarandra, såsom t. ex. förekommit i ett par träkammargrafvar på Björkö. Ty här kan den ena makens lik vara senare infört i den andras grafkammare. Om en sådan sed ha vi också ett uttryck-

Weinhold påpekat (s. 477), saknas ej heller i den isländska prosalitteraturen vittnesbörd om, att det i Norden verkligen en gång varit en ganska utbredd sed, att hustrun skulle följa sin make i döden. Då jarlen Valgaut i Götaland, en ifrig hedning, genom sin son, som var döpt och i tjänst hos Olaf den helige, fick en uppmaning att komma till denne, tillsäger han sin hustru, att om hon finge spörja, att han blifvit dräpt, skulle hon först dricka arföl och sedan göra bål, bränna därpå allt det gods hon kunde och till sist stiga själf på bålet (Olaf den heliges saga i *Fornmannasögur* V, s. 328). I den äldre Olaf Tryggvasons-sagan (ibid. X, s. 220) uppgifves, att orsaken till Sigrid Storrådas skilsmässa från Erik Segersäll enligt somligas påstående skulle varit den, att »det var lag i landet, att om det uppstode missförhållande i äkta makars dödstid» (*ef misdauði yrði hióna*) d. v. s. om mannen doge, när hustrun ännu enligt naturen kunde väntas ha lång tid kvar att lefva, »så skulle man sätta hustrun i hög med honom»; och Sigrid hade nu vissa skäl förmoda, att Eriks död vore nära förestående[1]. Att en träl dödar sig för att följa sin herre och blir högsatt i skepp med honom, omtalas i *Landnámabók* II, 6.

Vi återvända till Eddan. Hvad värde den prosaiska inledningen till *Helreið Brynhildar* kan hafva, är svårt att säga; där säges i motsats till Sigurðarkviða, att Sigurd och Brynhild brändes på hvar sitt bål och hon på en med »gudväf» tältad vagn. Om vagnars användande vid likbegängelser få vi nedan ett lämpligare tillfälle att tala.

Äfven i *Guðrúnarhvǫt* v. 20 nämnes bränning på bål, här kalladt *eikikǫstr*. Bestämmandet af träslagen i de kolrester, som finnas tillvaratagna från brandgrafvar, är åtminstone i större om-

ligt litterärt vittnesbörd, i Egilssagan kap. 78, ehuru det där ej gäller makar, utan farfar och sonson. I Laxdœlasaga kap. 38 omtalas utan närmare detaljer, att två makar ligga båda i ett *kuml*, och i Gisle Surssons saga sid. 9 synes också vara menadt, att två makar lagts i en och samma hög. — Jfr dock å andra sidan den straxt härefter anförda berättelsen om Sigrid Storråda.

[1] Weinhold anför denna berättelse om Hakon jarl och Gunnhild, hvilket torde bero på någon missuppfattning af sammanhanget på det anförda stället, hvilket också han citerar som sin källa.

fattning ännu ett ogjordt arbete, som dock borde kunna gifva intressanta resultat.

Jordande omtalas emellertid också i Eddan. Skildringen i slutet af *Helgakviða Hundingsbana II* kan ej förstås annorlunda, än att Helge är högsatt obränd. På tvänne andra ställen, *Atlamál* v. 103 och *Sigrdrifumál* v. 34 omtalas däremot *kista* för den döde; på förra stället säges till och med, att den skall vara målad (*steind*), och att liket skall lindas i ett vaxadt lakan[1] (jfr *Guðrúnarkviða* I, 12, 13). Det stämmer förträffligt med den kulturhistoriska tidsfärgen i dessa uttryck, att båda dikterna också litteraturhistoriskt betraktas som mycket sena.

Det enda ställe i Eddan, där ett uttryck rörande grafskicket förekommer icke i sagoskildringar utan afseende hvardagliga förhållanden i diktarens samtid, är den ofta citerade halfversen i *Hávamál* 72:

sjaldan bautasteinar
standa brauto nær
nema reisi niðr at nið.

Detta yttrande synes bestämdt visa, att minnesstenar ofta restes vid färdvägarne utan sammanhang med själfva grafplatsen, såsom fallet så uppenbart varit med ett stort flertal af de svenska runstenarne. Detta förklarar, hvarför man rätt ofta ej finner spår af graf äfven vid resta stenar utan inskrifter[2].

En viktig källa för kunskapen om grafskicket under vikingatiden är Tjodolf den hvinverske's *Ynglingatal.* Ty han lefde på Harald Hårfagers tid (enl. Mogk c:a 855—930) och har i sin dikt om konung Ragnvalds af Vestfold förfäder särskildt lagt sig vinn om att skildra hvars och ens död och begrafning. Vi ha ju ej alla verser kvar, blott dem Snorre citerar i sin Ynglingasaga, men

[1] Om vaxning af linne och därtill använda redskap se Vistrand, "Gnidstenar i Nordiska museet", i *Meddelanden från Nordiska museet 1899 och 1900,* s. 13 ff.

[2] Så t. ex. hittades alls inga ben eller andra spår af begrafning, då några kullfallna eller lutande bautastenar å Sköfde hed nära Vårgårda station i Vestergötland restes ånyo 1901.

äfven dessa gifva oss åtskilligt. De yngsta konungarne i raden, herskarne i Vestfold, hvilkas grafvar traditionen på Tjodolfs tid ännu bör hafva kännt med full historisk visshet, äro alla höglagda på af Tjodolf noggrannt utpekade ställen. Så heter det om Ragnvalds far Olaf Geirstadaalf: »nu ligger den djärfve härkonungen på Geirstad täckt af högen» *(haugi ausinn,* kap. 54), om dennes farfar Halfdan: »de gömde *(fálu)* herskaren vid Borro» (kap. 52), om hans far Eystein: »nu ligger den gästfrie på strandbädden under sjöns ben (d. v. s. stenarne), där hvarest Vadla's ström faller ut i hafvet» (kap. 51), samt om den förste Vestfoldkonungen Halfdan hvitben: »Skäreid i Skiringssal rufvar öfver brynjealfvens ben» (*um beinum drúpir*, kap. 49). I alla dessa fall återgifver Snorre det poetiska uttrycket med *heygðr* eller *orpinn haugr eptir,* och efter allt att döma gör han detta med full rätt[1].

Kunna dessa begrafningar betraktas som historiska — kanske bland de säkraste af alla som omtalas i den isländska litteraturen —, så är detta naturligtvis ingalunda fallet med Tjodolfs berättelser om, huru de nämnda herskarnes förfäder Upsalakonungarna blifvit begrafna. Men dessa hans uttalanden äro dock af stort intresse, då de representera en under vikingatiden gängse tradition om grafskicket under tidigare skeden af järnåldern. Och de gälla alla tydligt likbränning. Så i kap. 19 versen om Yngve-Dómarr, som Snorre gjort till en särskild kung Domar, om hvilken han eljest intet vet att förtälja, under det Noreen[2] gjort sannolikt, att versen helt enkelt gällt Ynglingaättens stamfader Yngve, hvilken epitetiskt kallas »domaren». Om honom säger nu Tjodolf: »Beträffande Yngves lik hade jag ofta sport lärde män därom, hvar lagskiparen burits å Halfs dönande bane (elden). Nu vet jag det, att plågad till döds af sjukdom brändes Fjolners nära frände vid Fyris»

[1] Man torde ej ha skäl att i orden om Eystein finna en antydan om sådan begrafning *i flœðarmále,* som i slutet af denna uppsats skall omtalas. Äfven högarne lågo tydligen ofta invid stranden.

[2] "Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal", i *Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge på hans 60-åra födelsedag,* Uppsala 1892.

(Noreens öfversättning). De båda andra verserna där Tjodolf omnämner likbränning (kap. 16, 17) hafva af Snorre, såsom Noreen slående uppvisar, svårt misstolkats. De gälla Vanlande och Visbur, hvilka Noreen föröfrigt anser vara en och samma person. I den förra versen heter det, att »smyckegifvaren brann på skutans bädd» (Snorre: »på Skuta-åns strandbädd»), i den senare, att »glödhunden gnyende bet envåldshärskaren (liggande) i skepp med lyfting» *(í arenkióle,* hvilket Snorre tolkar: »i härdens skepp» = huset, och menar, att Visbur blifvit innebränd). Dessa verser skulle sålunda efter allt att döma skildra bränning i skepp. Snorre har ju på ett annat ställe i Ynglingasaga en målande skildring af en sådan likbegängelse, nämligen i kap. 27 om usurpatorn konung Hake, som fick banesår i striden mot de rättmätige arfvingarne till Upsalatronen. »Då lät han taga ett skepp *(skeið),* som han ägde, och lät lasta det med fallne män och vapen, lät så föra det ut till hafs och lägga styret i lag och hissa seglet, göra eld i torrved och tända bål på skeppet. Vinden stod från land. Hake var nära döden eller redan död, då han lades på bålet. Sedan seglade skeppet lågande ut på hafvet; och detta var vidtfräjdadt långt efteråt.» Det må lämnas därhän, om Snorre äfven här haft en vers af Tjodolf eller någon annan gammal saga till källa; visst är, att skildringen såsom sådan, oafsedt den person den här gäller, gör ett sannolikt intryck, då den låter oss se så att säga ett ursprungligare stadium af likbegängelsen i skepp, än det som de arkeologiska källorna kunna visa: ett verkligt den dödes seglande bort till det okända landet[1].

På flere ställen i Ynglingasagan yttrar sig Snorre med stor bestämdhet om, huru konungarne blifvit begrafna, oaktadt i de verser af Tjodolf som han citerar, intet finnes nämndt därom annat än möjligen om platsen. Så blir Agne bränd vid Agnefit (kap. 22), men Alf och Yngve höglagda på Fyrisvallarne (24), Aun, Egil Tunnadolg och Adils vid Upsala (29, 30, 33) samt Yngvar i Estland, där han fallit (36). Auns motståndare, den danske eröfraren

[1] Jfr Montelius, o. a. st. s. 187 f. Om samma sed är det tydligen fråga i den bekanta skildringen af Balders bränning i Snorres Edda.

Halfdan, som ej nämnes i någon citerad vers, blir också enligt Snorre höglagd vid Upsala (29). Mera anknytning till versen, som i detta fall är af Eyvind Skaldaspiller, förefinnes i kap. 26, där det berättas om den af Yngvesönerna i Danmark besegrade Gudlaug Haleygjakonung, att hans män uppkastade hög öfver honom på »Straumeyjarnes»; uttrycken i versen skulle dock snarare kunna tyda på något slags stensättning eller blott en bautasten *(þar er fjǫlkunt um fylkis hrǫr steini merkt Straumeyjarnes)*.

Då man ser, hur fritt Snorre i allmänhet återgifver sina poetiska källor, ligger det nära till hands att misstänka, att uttrycken *brendr* och *heygðr* i dessa senast anförda fall icke återgå på verser, som funnits vid sidan af de citerade, utan äro att tillskrifva Snorre själf. Han säger visserligen i sin *Prologus* såväl om Tjodolfs Ynglingatal som om Eyvinds Háleygjatal, att angående de där uppräknade förfäderna till resp. konung Ragnvald och Hakon jarl »är berättadt om hvars och ens död och hvilostad» *(legstað, haugstað)*. Men vi få nog ej pressa denna hans allmänna anmärkning därhän, att det i de båda dikterna skulle ha funnits ännu utförligare uppgifter om berörda förhållanden, än hvad de citerade verserna gifva vid handen; därför varnar oss tillräckligt Snorres sätt att omskrifva de verser han själf anför.

För de tre första »konungarne» i Ynglingasagan, de som människor uppfattade gudarne Oden, Njord och Frej, citerar Snorre inga verser till stöd för sina uppgifter om deras begrafning. Berättelsen om Frejs död (kap. 12, 13) — huru hans närmaste män buro hans lik lönligen in i en hög och sade åt svearne, att han lefde, och hällde de erlagda skatterna genom gluggar in i högen under tre år, hvarunder god äring och frid fortvarade som under hans lifstid, och huru svearne, sedan de till sist fått veta sammanhanget, icke ville bränna honom, utan kallade honom världens gud och blotade till honom mest af alla gudar för äring och frid, — denna berättelse går naturligtvis till sin kärna tillbaka på någon gammal saga om Frej i vers eller prosa. Om Njord säges däremot helt kort, att svearne brände honom; och hvad Snorre förtäljer om Odens brän-

ning (kap. 10) är blott liksom ett supplement till hvad han sagt i kap. 8 om likbränningen såsom en stiftelse af Oden. Han har här såsom konung Odens stadgar anfört, hvad han själf öfverhufvud visste om likbränningen liksom om andra hedniska sedvänjor i Norden. Hans ord lyda: »Så stadgade Oden, att alla döde skulle man bränna och lägga deras ägodelar med dem på bålet; så sade han, att de skatter skulle hvar och en medföra till Valhall, som han hade med sig på bålet (sådant skulle han också åtnjuta, som han själf hade gräft ned i jorden); men askan skulle man kasta ut i sjön eller gräfva ned i jorden. Och efter gäfve män skulle man göra hög till minne, och efter alla dem, som var något mannavärde med, skulle man resa bautastenar; och den seden höll sig länge därefter». I kap. 10 tillägges: »Det var deras tro, att ju högre röken steg upp i luften, dess högre uppsatt skulle den, som då brändes, blifva i himmelen och dess rikare, ju mera gods brann med honom».

Allt hvad vi från annat håll veta, visar att Snorre här fullkomligt riktigt återgifver de hedniska tänkesätt, som lågo till grund för de omtalade bruken. En intressant parallel till de sist anförda orden erbjuda de yttranden, som en af »ryssarne» fällde till den arabiske tolken vid den af Ibn-Fadhlan bevittnade likbränningen: »Vi bränna den döde i ett ögonblick, så att han ofördröjligen går in i paradiset», och: »Den kärlek, som hans herre (gud) hyser till honom, gör att vinden redan blåser och i ett ögonblick tager honom med sig». Det är föröfrigt en dylik föreställning om likbränningens innebörd, som återfinnes snart sagdt öfverallt på jorden, där densamma brukats, t. o. m. hos indianstammar i Kalifornien[1].

I närmaste samband med hvad Snorre sålunda i Ynglingasagan yttrar om den tidens grafskick, står hans berömda uttalande i

[1] Det sista enligt Bahnson, "Gravskikke hos amerikanske Folk", i *Aarbøger f. nord. Oldk.* 1882, s. 179 f. Jfr ock min ofvan citerade afhandling i *Sveriges Rike* II, sp. 401, och om grafgodsets brännande sp. 415. Om nedgräfning af skatter i jorden, för att man skulle få bruk af dem i den andra världen, se min uppsats: "En sen kvarlefva af en forntida tro" i *Svenska forminnesföreningens tidskrift* bd. X, s. 229.

Heimskringla's *Prologus* om *brunaǫld* och *haugsǫld.* Stället lyder i öfversättning sålunda: »Den första åldern kallades bränneåldern; då skulle man bränna alla döda och resa bautastenar efter dem. Men sedan Frej blifvit höglagd *(heygðr)* vid Upsala, så gjorde många höfdingar högar ej mindre än bautastenar till minne efter sina fränder. Och sedan konung Dan den store i Danmark låtit göra sig hög och befallt, att man efter hans död skulle bära in honom däri med konungaskrud och vapenrustning och hans häst med sadeltyg och mycket annat gods, så gjorde många af hans ättlingar sedan sammaledes, och därmed började högåldern i Danmark. Men hos svear och norrmän höll sig bränneåldern länge därefter.»

För att rätt bedöma detta yttrande — denna »teori» kunde man gärna kalla det — böra vi först något jämka det med ledning af Snorres egna nyss anförda ord i kapitlet om Odens lagstiftning. Där talar han nämligen om såväl högar som bautastenar såsom märken öfver *brand*grafvar, och detta, efter hvad arkeologien visar, med full rätt[1]. Att han i Prologus talat om högar såsom endast tillkommande obrända lik, beror tydligen på en språkets makt öfver tanken. De båda motsatta bruk, som här skulle framhäfvas, kallades i dagligt tal *at brenna* och *at heygja.* Dessa uttryck gällde det mest i ögonen fallande momentet i handlingen, hvilket var i ena fallet likets förbränning, i det andra dess införande i den delvis redan färdigbyggda högen. Att i förra fallet mestadels en hög sedermera uppkastades öfver bålresterna, var en *cura posterior,* som

[1] Att bautastenar, oafsedt då de, såsom Hávamál omtalar, restes vid vägarne såsom minnesmärken, endast förekommit i samband med brandgrafvar och däremot ej rests öfver obrända lik, synes äfven arkeologiskt hålla streck, såvida nu därmed skall menas endast de höga resta stenarne och ej hvilka "stensättningar" som hälst vid grafvar. Föröfrigt har Snorre själf äfven i fråga om bautastenarne motsägande uppgifter. Så säger han i Håkan den godes saga kap. 27 om den i skepp höglagde Egil ullsäck, att höga bautastenar stå vid hans hög. Den äldre versionen i *Fagrskinna* har här: *í þau skip var lagðr valrinn ok orpnir þar haugar utan at, þar stendr ok bautaðarsteinn hár sem Egill féll;* detta synes snarare afse en minnessten. Bautastenar vid obrändt lik omtalas också efter allt att döma i Flatöboken I, kap 305, och Egilssagan kap. 22.

för föreställningen trädde långt mera i bakgrunden än högens uppgift vid de obrända likens begrafning. Det är utan tvifvel så vi ha att förklara bildningen af orden *brunaǫld* och *haugsǫld*[1].

Äro dessa termer Snorres uppfinning eller har han lånat dem från äldre författare? För det senare kunde möjligen hans uttryck *er kǫlluð brunaǫld* tala. Däremot känner jag mig icke öfvertygad af den åsikt Finnur Jónsson uttalat i sin isländska litteraturhistoria[2], att Snorre skulle ha hämtat dessa termer från den förlorade *Skjǫldungasaga,* därför att de återfinnas i Arngrímur Jónssons latinska sammandrag af denna saga. Men läser man dennes latinska text i Olriks edition i *Aarbøger f. nord. Oldk.* 1894, s. 109, så får man, synes mig, det bestämda intrycket, att Arngrímur tvärtom hämtat sitt yttrande om »åldrarne» från Snorres Prologus, hvilken han enligt Olrik (s. 101) på annat ställe i sin skrift utan vidare återgifver, i hvad den rör de isländska källornas trovärdighet[3].

Om vi sålunda ej direkt kunna fastställa, huruvida Snorre lånat de båda nämnda termerna från äldre källor, så är det däremot helt säkert, att teorien om dessa åldrar, sådan han utförligt formulerat den, är hans eget verk och tillkommit genom hans vanliga skicklighet att systematisera de strödda uppgifter han förefann. Den omständigheten, att ifrågavarande passus i Prologus följer omedelbart efter omtalandet af hans källor Ynglingatal och Háleygjatal med deras uppgifter »om hvars och ens död och grafplats», visar nogsamt, att det till god del är på dessa, liksom väl också på några i den förlorade Skjǫldungasagan förekommande uppgifter,

---

[1] Föröfrigt torde det hända, att Snorre med orden om, att många höfdingar efter Frejs exempel gjorde högar likaväl som bautastenar efter sina fränder, afsett detsamma som i kap. 8 om Oden, nämligen högar öfver brända lik, oaktadt Frej ej brändes. Ty han räknar högåldern ej från Frej, utan från Dan, liksom han också i Ynglingasaga låter konungarne närmast efter Frej, t. o. m. Agne, brännas.

[2] *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* II, s. 698, noten. Det är docenten von Friesen, som fäst min uppmärksamhet på detta uttalande.

[3] Det yttrande om de ofta förekommande högplundringarna, som Arngrímur tillfogar sin passus om högåldern, är naturligtvis ännu mindre hämtadt ur Skjǫldungasaga, utan är Arngrims egen kombination af hvad han läst om dylika företag i åtskilliga af de isländska sagorna, hvarom mera nedan.

som Snorre stöder sin teori. Så kunna vi ju kontrollera, att han i Ynglingatal fann tydligt uppgifvet, att Vestfoldkonungarne blifvit begrafna obrända, under det de urgamla konungarne Vanlande och (Yngve-)Domar blefvo brända. Säkert är det sedan i samklang med sin sålunda stadgade teori, som han på många ställen, där verserna ej talade tydligt språk, i parafrasen infört sina bestämda termer *brendr* eller *heygðr*[1]. Så har han fått fram det med teorien så fint öfverensstämmande resultatet, att alla de äldre konungarne t. o. m. Agne blifvit brända, med undantag af Frej (försåvidt de ej omkommo på sådant sätt att likbegängelse ej ifrågakom), under det alla fr. o. m. Alf och Yngve blifvit höglagda, utom den ofvannämnde eröfraren Hake, hvilken föröfrigt lefde så tidigt som på Yngves söners tid.

Det finnes emellertid ganska mycket berättigadt i Snorres teori, framförallt i hans åsikt, att högåldern först började i Danmark, under det bränneåldern höll sig långt efteråt i Sverige och Norge. Ty vi ha ofvan sett att jordandet under hela vikingatiden, och föröfrigt ända sedan den äldre järnålderns sista tid, var så godt som enarådande i Danmark[2], under det likbränningen i de flesta delar af Sverige och Norge var betydligt öfvervägande under hela denna tid.

Dock finna vi uttryckligen, att Snorre räknade högålder i Norge åtminstone på 900-talet[3]. Ty i det strafftal, som han låter bonden Asbjörn på Frostatinget hålla till konung Håkan den gode därför att denne ville införa kristendomen (*Hákonar saga* kap. 17,

---

[1] Intressant är också att se, hur han insmugglat sina bautastenar i kapitlen om Vanlande och Domar.

[2] *Högar* brukades visserligen där ej i så stor utsträckning, egentligen endast på Jylland under vikingatiden, men sådana exempel som de frejdade Jællingehögarne voro naturligtvis ägnade att inverka på den dåtida uppfattningen af förhållandena vida mer än ett aldrig så stort antal grafvar under flat mark, om hvilka man föga visste.

[3] Hans grafskicksuppgifter i Ynglingasaga stämma i fråga om den närmare kronologien ej så väl med uttalandet om högålderns senare inträdande i Sverige. Ty enligt kap. 29 voro Dan den stores sonsöner samtida med Aun, men redan dennes farfar Yngve, således ungefärligen samtidig med Dan, låter Snorre bli höglagd.

jfr *Fláteyjarbók* I, kap. 22), heter det: »du vill att vi skola förkasta den tro, som alla våra förfäder haft före oss, först under bränneåldern och *nu under högåldern*».

Detta sammanhänger därmed, att ej blott Snorre, utan tydligen också alla hans samtida, åtminstone på Island, alla 1200-talets isländska prosaförfattare, enligt hvad en sammanställning af deras hithörande uttalanden visar, varit fullständigt öfvertygade om, att likens begrafning i obrändt skick varit det enda brukliga, åtminstone för hederligt folks vidkommande, under den tid som vi kalla vikingatiden. Och det är utan tvifvel denna samtidens öfvertygelse, som utgör den viktigaste grundvalen för Snorres teori om bränneåldern och högåldern.

Hur hade då denna öfvertygelse, så afvikande från hvad vi af arkeologien lärt oss som faktum, kunnat uppkomma? Jo, utan tvifvel därigenom, att traditionerna ju hufvudsakligen fortplantats på Island, liksom författarne i allmänhet äro isländingar, och på Island synes ju jordandet under vikingatiden varit enarådande, liksom det i det nordenfjeldske Norge varit öfvervägande. Och härtill kommer, att äfven i det sydliga Norge särskildt en hel del höfdingar, hvilka det ju i främsta rummet här gäller, tydligen begrafts obrända, hvarom t. ex. de präktiga skeppsgrafvarne i trakterna kring Kristianiafjorden vittna[1].

Sagolitteraturen känner likbränning under vikingatiden i Norge och på Island blott i en viss situation[2]: då det gäller att riktigt göra slut på en död, som går igen eller eljest visar trolldomsnatur. Sedan Harald hårfagers gemål, finnkvinnan Snöfrid dött, låg enligt Snorres berättelse (kap. 25) hennes lik 3 år på bädden utan att förändras, och konungen satt ständigt sörjande bredvid henne, tills en af hans vänner tillrådde att lyfta henne ur sängen, hvarvid liket

---

[1] Den enda graf med obrändt lik från denna tid som Rygh (sid. 158 not 1) kände från vestlandets sydligare delar, fanns intressant nog på ön Stord, där det slag stod, hvari Håkan den gode föll. Denne själf blef emellertid höglagd på annat ställe; hans hög är dock ej undersökt (jfr sid. 340).

[2] Från Götaland omnämnes däremot en åtminstone påtänkt likbränning i den ofvannämnda berättelsen om jarlen Valgaut.

genast öfvergick i förruttnelse; det blef då brändt på bål. I flera sagor berättas om gengångare, som man först fick bukt på sedan man gräft upp liket, som befanns oförmultnadt, och brännt upp det samt kastat askan i sjön[1]. Denna föreställning, att man genom bränningen omöjliggjorde för den döde att återvända till människovärlden, är utan tvifvel lika gammal som likbränningsseden och är blott en annan sida af den förut framhållna innebörden af denna sed: att man på detta sätt ville för den dödes egen skull snarast möjligt bereda honom öfverfärd till den högre världen. Men karakteristiskt är, att sedan likbränningen blifvit omodern såsom allmänt grafskick, är det den föraktliga sidan af dess innebörd som längst håller sig kvar i medvetandet och föranleder dess användande. Och senare tiders hexbål stå nog i ganska nära sammanhang med den nu nämnda föreställningen.

Mycket talas i de sagor, som röra Island, om ett annat begrafningssätt af ringaktande innebörd, ehuru ej på långt när så smädligt som bränningen. Det kallas att *kasa* eller *dysja*[2]. Så behandlar man en dödad fiende, en ogärningsman, folk som bedrifvit trolleri, och äfven en gengångare såsom ett första medel.

---

[1] Laxdœlasaga kap. 24, Eyrbyggjasaga kap. 63 (jfr. 33 f.); jfr ock Torfinn Karlsefnes saga kap. 5, Flóamannasaga kap. 22, hvilka båda berättelser handla på Grönland, samt Grettes saga kap. 35.

[2] T. ex. Laxdœlasaga kap. 24, 37, 38, Hrafnkelssaga kap. 6, Gisle Surssons saga sid. 34, Eyrbyggjasaga kap. 32—34, 63, Björn Hitdœlakappes saga sid. 37, 41. I Gisle Surssons saga sid. 72 förekommer i en liknande situation — den fredlöse Gisle har blifvit dödad ute i fjället af sina fiender — ett ovanligt uttryck: *nú draga þeir hann ofan, ok — gǫtva þeir hann þar í grjótinn* (den andra versionen, s. 158, har: — *ofan á jǫfnu* — och — *þar í grœntóinne*). Ordet *gǫtva* synes dock ej hafva samma innebörd som *dysja* och *kasa*. Det förekommer också i den poetiska Eddan, i Guðrúnarkviða I, 8, tydligen i den helt allmänna betydelsen "begrafva". Docenten von Friesen meddelar mig härom följande: "Ordet hör formelt närmast samman med det likaledes i poesien förekommande *gǫtvar* f. pl. t., 'dräkt, prydnader, rustning'. Orden motsvara likaledes formelt ags. *geatwe* f. pl. t. 'arms, equipments, garments, adornments', hvaraf verbet *geatwan* 'to make ready, prepare, adorn'. De nordiska orden torde — ehuru intet direkt tvingar till detta antagande — vara lån från anglosachsiskan, som gifvit det nordiska språkförrådet många andra kulturord. Verbet *gǫtva* skulle således ursprungligen betyda 'ikläda vapen, rustning', och i Norden skulle ordet fått en betydelseinskränkning: 'kläda lik' för att sedan begrafva det".

Ordet *dys* motsvarar tydligen, liksom ännu på Island, hvad vi kalla *röse*. Det är en stenhög (med eller utan jord), hvarmed man nödtorftigt täcker liket[1]. Detta sker ute i marken, där fienden fallit, eller eljest på aflägsnare ställen. Gengångaren Hrapp i Laxdœlasagan fördes bort, »där fä och folk kommo minst», och »dösades» där (kap. 17, jfr kap. 24). I samma saga kap. 37 berättas, huru en man och hans hustru, som trollat, blifva gripna på »halsen» (åsen) mellan Haukadal och Laxådal; där stenas de till döds, hvarefter öfver dem gjordes »en dös af sten, hvaraf ännu ses märke, och kallas den Skrattavarde» (af *skratte* = trollkarl och *varde*, som ju ännu i dag i Norge betyder en på ett berg till märke uppstaplad stenhög)[2]. Enligt Gisle Surssons saga (s. 34) blefvo en trollkarl och hans syster »kasade» på ryggen mellan Haukadal och Medaldal.

Vid dessa beskrifningar kommer man ovilkorligen att tänka på de i Skandinavien (liksom i Finland) så talrikt förekommande s. k. stenkumlen från bronsåldern (resp. äldre järnåldern), hvilka just vanligen ligga på bergshöjder. Är denna jämförelse berättigad, så skulle vi äfven här hafva för oss ett eljest ur bruk kommet grafskick användt i föraktligt syfte[3].

[1] Jfr Egilssaga kap. 81: Torsten Egilsson, som dödat trälen Trand, *bar grjót at honum ok hulði hræ hans;* samt Heimskringla, Harald hårf. saga kap. 31, där Torf-Einar jarl på Orknöarne i vers uppmanar sina män att *verpa grjóti* på den dödade Halfdan hálegg. — Att "dösen" ibland bestod af både jord och sten, kan möjligen slutas af, att enligt Eyrbyggjasaga kap. 34 behöfves *graftól* för att "bryta" en dös; jfr Laxdœlasaga 24. — Den nutida arkeologiska termen *stendös* betecknar ju något helt annat. — Ordet *kasa* hör tydligen ihop med *kǫs*: "hop", äfven användt om en likhög, se Orvar-Odds saga kap. 14, slutet.

[2] Enligt Hrafnkelssaga kap. 6 reses en varde *bredvid* en "dös" på en fjällafsats.

[3] I detta sammanhang bör också påminnas om Snorres berättelse i Harald Gråfälls saga kap. 9 om konung Tryggve, som blef dräpt vid Väggen öster om Sotanäs, *ok liggr hann þar sem nú er kallat Tryggvahreyr* (jfr *Agrip*, som har *Truggva raur*). Sedan gammalt har man identifierat detta med ett stort stenkummel på Tryggön vid vestra sidan af Sotenäs i Bohuslän (gården Vägga ligger mycket riktigt på östra sidan af näset). I detta kummel har man visserligen 1814 i en grafkista hittat en spjutspets af brons, men såsom flere författare framhållit är det ingalunda otänkbart, att Tryggves lik blifvit af hans fiender, åtminstone tillsvidare, nedvräkt på något ställe i det ovanligt stora kumlet. Se Holmberg, *Bohusläns hi-*

Däremot har härmed intet att göra, då i Laxdœlasaga kap. 38 berättas, att Melkorka, den irländska konungadottern, och hennes man Torbjörn, således framstående och aktade personer, ligga begrafna *í kumli* i Laxådal. Ty det fornnordiska *kuml* betyder uppenbarligen något annat än hvad det råkat bli term för i den nutida vetenskapen. Bästa materialet att utröna ordets gamla innebörd ha vi i våra runinskrifter, men denna fråga har jag ej nu hunnit bearbeta.

Den vanliga formen för en anständig begrafning under den sista hednatiden är enligt sagorna, som sagdt, att bli *heygðr*. Enligt Kålund nämnes detta begrafningssätt i de källor, som röra Island, c:a 40 gånger, och vi ha ju talrika motsvarande skildringar äfven för den öfriga Norden, ja t. o. m. för de af nordmän befolkade vesterlanden[1]. Det kan ej här komma i fråga att närmare genomgå alla eller ens alla viktigare ställen, där högläggning skildras, utan får jag under hänvisning till Weinhold och Kålund här inskränka mig till några enstaka anmärkningar från arkeologisk sida[2].

Sagornas skildringar af högsättning i skepp äro utförligt omtalade af Montelius i hans ofvan flere gånger anförda afhandling. Därtill kan läggas, att enligt Laxdœlasaga kap. 7 äfven en kvinna, Unn, blef höglagd i skepp, en intressant parallel till grafvarne vid Tuna i Uppland. Äfven till ett annat sagaställe gifver en uppländsk graf en förträfflig illustration, såsom Stolpe en gång i ett föredrag påpekat. Det gäller skildringen i Gisle Surssons saga

---

storia och beskrifning, 2 uppl. II, s. 135 f., och Gustafson i *Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns historia och fornminnen* III, s. 447 f. — Jfr ock Snorres berättelse i Inge Haraldssons saga kap. 12, om huru Sigurd slembe på en holme vid bohuslänska kusten blef pinad till döds, hvarefter *þeir drógu brott líkama hans ok reyrðu í hreysi nǫkkut.*

[1] Heimskringla, Harald hårfagers saga kap. 22.

[2] En förteckning på viktigare citat må emellertid här meddelas: Heimskringla, Ynglingasaga: se ofvan, Halfdan Svartes saga kap. 5, 9, Harald hårfagers saga kap. 8, 22, 38, 45, 46, Håkan godes saga 27, 32; Landnámabók II, kap. 6, 11, 20, Egilssaga kap. 57, 58, 78, 85, Laxdœlasaga kap. 7, 24, 26, 35, 37, Hrafnkelssaga kap. 18, 19, Droplaugarsonasaga sid. 26, Gisle Surssons saga sid. 9, 23 f., 31, Eyrbyggjasaga kap. 37, Njalssaga kap. 78, 107. Om de mera fantastiska sagorna se nedan!

(s. 31, jfr. s. 115), då Torgrim begrafves i skepp, hvarvid Gisle, hans för de öfrige närvarande okände mördare, träder fram och slungar en sten »stor som ett berg» i skeppet, så att det brakade i hvarje planka, utropande: »icke kan jag fästa skepp, om vinden tar upp detta», hvarmed han föröfrigt härmar ett snarlikt uppträde af Torgrim vid begrafningen af en man, som denne dödat[1]. I en af Vendelgrafvarne (nr. IX) låg i båtens akter och på dess botten en betydlig gråsten (c:a 75 cm. lång, 35 cm. bred), utan att sten eljest förekom i graffyllningen. Om denna sten också ej blifvit ditlagd af en mördare, så har det nog i alla fall skett för att ordentligt »fästa» båten i grafven.

Egils far Skallagrim fick med sig i högen sin häst[2], sina vapen och sina smedsverktyg (Egilssaga kap. 58), det sista tydligen därför, att han var en ovanligt skicklig smed. Att detta emellertid ej får fattas som ett påhitt för detta enstaka tillfälle, framgår däraf, att i Norge smedsredskap, liksom andra verktyg, mycket ofta äro funna i grafvar[3].

Harald hårfager blef enligt Snorre (kap. 45, jfr Egilssaga kap. 57) höglagd vid Haugesund, och där hade Snorre sett resta vid kyrkan en del stenar, som skulle ha bildat själfva grafven i den på hans tid förstörda högen. En sten hade stått vid hufvudet, en annan vid fötterna och en häll, »halffjortonde» fot lång och nära 2 alnar bred, hade legat däröfver och andra stenar varit uppstaplade på bägge sidor. Snorre beskrifver här alldeles tydligt en hällkista, som man påträffat i högen. Om det nu varit Harald hårfagers graf, må lämnas därhän; vi hafva emellertid ofvan sett, att hällkistor i Norge begagnats ännu under vikingatiden, fastän de egentligen tillhörde tidigare skeden.

I samma saga kap. 8 berättar Snorre om två småkonungar i Naumudal, som i tre somrar hållit på att låta bygga sig en hög.

---

[1] Torgrim "band helsko" på denne, en märklig sed, hvarpå här ej kan närmare ingås.

[2] Hästben äro enligt Kålund ofta funna i grafvar äfven på Island.

[3] Rygh, *Norske Oldsager*, texten till fig. 388 ff.

Den var *hlaðinn með grjóti ok límí ok viðum gerr.* Att högen byggts af sten och *kalk* (*límí*), är tydligen en anakronism af Snorre[1]. Med »stockarne» (*viðum*) afses däremot sannolikt en timrad träkammare af sådant slag som vi ofvan omtalat.

Dylika träkammare i grafhögar finnas tydligare beskrifna i de berättelser om grafplundringar, som förekomma i några af de yngre och mera fantastiska sagorna. I Grettes saga kap. 18 berättas, huru sagans hjälte på Haramsö vid kusten af Söndmöre bryter en hög för att tukta en gengångare, som anställt mycken ofärd. Det var ett drygt arbete, och dagen var nästan förliden, då han kommer »till stockarne», d. v. s. kammarens takbjälkar. Han rifver upp dem och hissar sig ned; där var mörkt och ingalunda välluktande. Han trefvar omkring sig, finner hästben och stöter mot en stolskant; på stolen satt en man. Där var mycket gods af guld och silfver buret samman; under mannens fötter stod en kista full af silfver. Grette tar godset och går till repet för att hissa upp det, men blir gripen af »högbon»; de brottas nu väldeliga, men till sist föll högbon baklänges. Grette hugger då hufvudet af honom och sätter detta vid hans bak samt beger sig af med godset.

Liknande beskrifningar, om ock än mera fantastiska, förekomma i den större sagan om Olaf den helige (Flatöboken II kap. 6 ff.), där den ofvan omtalade konung Olaf Geirstadaalf själf i drömmen uppmanar en man att bryta hans hög och föreskrifver, hur han därvid skall gå tillväga, allt för att några af hans tillhörigheter skola bli öfverlämnade tillika med hans namn åt Olaf den helige vid dennes födelse; vidare i Hård Grimkelssons saga kap. 15, där vikingen Sotes hög plundras (han sitter i skepp i högens botten), samt i Egils och Asmunds saga kap. 7, där en fosterbroder enligt löfte skall sitta hos sin döde vän i högen de tre första nätterna, men då denne vill äta upp honom, hugger han hufvudet af honom och bränner honom till aska. Trots alla vidunderligheter

[1] Docenten von Friesen framkastar som en svag möjlighet att läsa *limi* d. v. s. "ris". Detta gör dock saken arkeologiskt taget knappast bättre.

och all öfverflödande utsmyckning med guld och silfver innehålla dessa skildringar flere fullkomligt riktiga drag: den döde sitter på en stol i träkammaren[1] eller ock i skeppets stäf och har ibland häst med sig, i den sist nämnda sagan både häst med sadel och betsel, hök och hund. Till grund för de noggranna beskrifningarna ligger emellertid i dessa fall säkerligen ej blott den ursprungliga traditionen om de hedniska grafvarnas anordnande, utan också verkliga högplundrares mer och mindre utbroderade skildringar af deras rön, hvilka skildringar naturligen snart fingo en viss schablonartad karaktär, men i alla fall inneslöto en kärna af sanning.

Rätt väl äro också vissa verklighetsdrag bevarade i den sent affattade skildringen af Harald Hildetands begrafning (i *Sögubrot af fornkonungum*). Mest framträder här bruket af en vagn vid likbegängelsen: Harald köres in i högen på samma vagn, som han begagnat i striden, hvarefter hästen dödas; Sigurd Ring låter lägga sin egen sadel bredvid, för att Harald skulle allt efter behag kunna rida eller åka till Valhall. Detta påminner lifligt om, huru i grafvarne än stigbyglar och sadelbeslag, än selbågsbeslag och tillbehör till anspänningen ligga vid hästskeletten. Rester af vagnar äro dock ännu ej påträffade i någon graf från vikingatiden[2].

Hvad de öfriga af dessa sena sagor med mytiskt eller rent uppdiktadt innehåll beträffar, så finnes högsättning i skepp omtalad i An bogsveiges saga kap. 6; i Hervararsaga kap. 5 (och 16) samt Orvar Odds saga kap. 14 beskrifves, hur högar byggas af stockar, sten eller torf[3] samt sand, hvaremot författaren till Gånge-Rolfs saga (kap. 3) är så anakronistisk, att han låter en hög, för att riktigt kunna motstå försök till plundring, byggas »med mur och *tegel*». Ett fullkomligt misslyckadt försök att visa antikvariska

[1] Äfven i Njalssagan kap. 78 säges uttryckligen, att Gunnar fick sitta upprätt i högen.

[2] Däremot har man en gång på Fyen och talrika gånger i mellersta Europa funnit vagnsrester i grafvar från la-Tènetiden; se Müller, *Vor Oldtid*, s. 451, 470.

[3] Omnämnandet af torf är intressant, då bevisligen grästorf användts till uppbyggande af grafhögar såväl under bronsåldern (Müller, *Vor Oldtid*, s. 304, så ock i Håga-högen) som under vikingatiden (i Jællingehögarne: Müller a. st. s. 652, och i en norsk hög: Schetelig i *Bergens Museums Aarbog* 1902, N:o 8).

kunskaper möter oss i slutet af Orvar Odds saga (kap. 31, 32), där författaren låter Odd föreskrifva sina män att lägga hans lik i en huggen stenkista, samla ved däromkring och bränna upp alltsammans. Denna skildring är arkeologiskt sedt lika omöjlig som från alla synpunkter den slutliga anmärkningen: »så säga de flesta, att Odd varit 12 alnar hög, ty så lång var stenkistan innantill»(!).

Från dessa sena, förvirrade försök att skildra hednatidens grafskick återgå vi till de tidigare sagorna för att granska deras framställningar af öfvergången från hedniskt till kristet begrafningssätt. Lika skarpt som förut mellan *brenna* och *heygja* skilja sagorna, så snart de komma in på den kristna tiden, mellan det hedniska bruket att *heygja* och den nya seden att *grafa* (eller *jarða*) *við kirkju*[1].

Då Håkan den gode, som i sin ungdom blifvit döpt i England, men ej haft kraft nog att sprida kristendomen i Norge, dödligt sårats i slaget vid Stord, erbjödo sig hans vänner att föra hans lik till England och begrafva honom vid kyrka. Men han svarade: »det är jag ej värd, jag lefde här som hedningarne, man skall också jorda mig som hedningarne»[2]. Han blef också höglagd vid Sæim i Nordhordaland, där »Kungshögen» ännu finnes.

Kettil flatnef och hans barn flydde för Harald hårfager till »Söderöarne» (Hebriderna), där de antogo kristendomen. Sonen Björn kom först senare dit och ville då ej blifva kristen, utan begaf sig vidare till Island, där han bosatte sig och dog; »och blef han höglagd enligt forntida sed, enär han ensam var odöpt af Kettils barn», heter det i Flatöboken I, kap. 216 (jfr *Landnámabók* II, 11).

---

[1] Jfr de formelartade uttrycken *frá heiðnum haugi* och *telja langfeðr til haugs ok til heiðni*, som förekomma i norska urkunder ännu vid medeltidens slut; se Fritzners lexikon under *haugr*, det yngsta där anförda brefvet är från 1515 (DN II, 1048).

[2] Denna skildring enligt den äldsta versionen, i *Fagrskinna*. Snorre (och efter honom Flatöboken) är något ordrikare. Berättelsen går nog för öfrigt tillbaka på Eyvind Skaldaspillir's Hákonarmál, särskildt versen:

Gerðar várar,
kvað hinn góði konungr,
viljum vér sjálfir hafa,
hjálm ok brynju
skall hirða vel,
gott er til geirs at taka.
(Snorre, Håkans saga kap. 32).

Sällsport konsekventa äro sagorna, då det gäller grafskicket på Island före och efter den tidpunkt, då kristendomen »lagtogs» därstädes år 1000. I Laxdœlasagan t. ex. nämnes i de tidigare partierna, som handla före år 1000, endast begrafning i hög, »dös» eller »kummel». Men redan när Kjartan dör år 1003, låter hans morbror Torsten Egilsson föra hans lik till den kyrka, han låtit bygga vid sin gård Borg och där begrafva det; kyrkan var då nyss invigd (kap. 51)[1]. Och i fortsättningen af sagan nämnes endast begrafning vid kyrkor (kap. 66, 78). På samma sätt i Eyrbyggjasaga. Samma sommar, som kristendomen lagtogs, kommer en kristen kvinna från Hebriderna till Island; hon dör där på hösten och blir efter egen begäran lagd i kista och förd lång väg till en kyrka, där prester redan funnos (kap. 50 f., jfr kap. 53, 63, 65). Å andra sidan berättas i Njalssagan (kap. 107), att den gamle Valgard, som återkom till Island från en resa, sedan kristendomen blifvit där införd, och ej ville låta döpa sig, blef höglagd, när han kort därefter afled[2].

Så noga äro sagorna med att låta de kristne begrafvas vid kyrka, att detta också nämnes i samband med den tyske biskop Fredriks föga framgångsrika mission på Island 981—986. Enligt *Landnámabók* III, 5 (noten, hämtad ur *Mélabok*) döpte han Torkel krafla och alla Vatnsdalingarna; Torkel lät bygga kyrka och beredde vid den grafplats åt alla sina tingmän (*veitti þar grǫft ǫllum þingmǫnnum sínum*)[3].

T. o. m. från en ännu äldre tid nämnes begrafning vid kyrka på Island. Under landnamstiden hade enligt *Kjalnesingasaga* kap. 1

[1] Jfr Egilssaga kap. 87: Torsten själf jordas vid samma kyrka. Ibid. kap. 86 omtalas en sägen, att Egils lik af hans styfdotter Tordis blifvit flyttadt från grafhögen till en kyrka.

[2] Att man äfven efter kristendomens införande kunde fortfara att *kasa* dödade fiender, är naturligt; så i Björn Hitdœlakappes saga s. 37 (och 41); de så begrafna bli emellertid af sina vänner sedan "förda till kyrka" (s. 38). — Uppbrännandet af en gengångare i Eyrbyggjasaga kap. 63 sker också efter kristendomens införande.

[3] I Vatnsdœlasagan kap. 46 säges dock uttryckligen, att ehuru en del Vatnsdalingar läto döpa sig af biskop Fredrik, dröjde dock Torkel själf och flere därmed, tills kristendomen blifvit lagtagen; Torkel byggde sedan kyrka. Däremot säges här intet om grafplats.

en kristen irländing Orlygr flyttat till Island och där byggt kyrka. En annan inflyttad irländing hade en son Bue, som var döpt och aldrig blotade; han lefde på Harald hårfagers tid. När han dog, lät hans hustru, som dock var dotter till en stor »blotman», begrafva honom under södra väggen af den nämnda kyrkan, som ännu stod kvar, ehuru ingen brydde sig om den; därvid lät hon lägga hans vapen, men intet annat gods bredvid honom (kap. 18).

Det sistnämnda draget återfinna vi i Snorres skildring af Håkan den godes högläggning; han fick med sig *alvæpni sitt ok hinn bezta búnað sinn, en ekki fé annat.* Det är alldeles tydligt, att författarne med dessa uttryck velat antyda en viss mellanform mellan hedniskt och kristet grafskick[1].

Och vid närmare påseende finner man här och där i sagorna andra antydningar om sådana öfvergångsföreteelser, kompromissformer i grafbruken. I Torfinn Karlsefne's saga (kap. 5) berättas, huru det på Grönland, sedan kristendomen där införts, på grund af de långa afstånden till kyrka blifvit sed, att de döde begrafdes (*vóru grafnir*) vid gårdarne i ovigd jord; man skulle då sätta en stör från den dödes bröst upp till jordytan, och när sedan prester kommo dit, skulle de rycka upp stören, hälla vigvatten i hålet och sjunga däröfver. Sagans författare låter den döde, men för en stund återuppvaknade Torsten Eriksson såsom ett bud från den andra världen förkunna, att detta vore orätt handladt, och att man borde föra honom och de andra samtidigt aflidna till kyrkan, hvarvid man också borde »gifva deras ägodelar till kyrkan och något till de fattiga».

En särdeles intressant upplysning af liknande art gifver ett ställe i början af *Valla-Ljóts saga* (kap. 2). En man, som drunknade på 980-talet[2], och som varit *primsignad* (förmodligen af biskop Fredrik), blef jordad på gårdsplatsen (*jarðaðr í túnvellinum*) hemma på sin gård.

[1] Begrafning i full dräkt omtalas utan vidare som kristet bruk i en episod ur den större sagan om Olaf den helige, aftryckt i editionen af Björn Hitdœlakappe's saga sid. 74: Björn begrafves vid en kyrka på Island i sina kläder.

[2] Kronologien enligt Finnur Jónsson i editionen af sagan.

Därmed stämmer på ett märkligt sätt ett fynd, som enligt Kålund (*Aarb.* 1882, s. 70) år 1855 anträffades vid gården Gautlönd på Island. Där fann man just på gårdstunet 1 $^{1}/_{2}$ aln under jordytan ett människoskelett, som synes ha varit begrafdt i sittande ställning, jämte en knif och en brynsten samt skelettet af en hund. Troligen har här varit en begrafning i träkammare under flat mark, alldeles som på det s. k. kristna graffältet på Björkö.

En annan begrafning under flat mark anträffades (o. a. st. s. 67) år 1879 vid Kornsá i Vatnsdalen, »i en banke ud for gården, der dog ikke nu står på sin gamle plads». Där fanns 2 alnar under grästorfven ett skelett med utrustning af kvinnogods[1] bland *trä*-rester; c:a 6 alnar därifrån hittades andra människoben blandade med ben af häst och hund.

Då, som vi ofvan nämnt, biskop Fredrik särskildt verkat i Vatnsdalen, kunde det vara frestande att anse just denna graf ha tillhört en kristen eller åtminstone primsignad kvinna. Dock är härvid att märka, att just i Vatnsdœlasaga (kap. 41) *före* biskopens besök omtalas nedgräfning som vanligt grafskick. Det heter där om Ingolf, att han före sin död bad, att man skulle begrafva (*grafa*) honom i ett annat »hult» än det där hans fränder voro begrafna; ty Vatnsdalsflickorna skulle komma bättre ihåg honom, om han låge så nära vägen (*svá nær gǫtu*). Och det tillägges, att platsen där han blef *jordad*, kallas Ingolfshult[2].

En begrafning, som något erinrar om de nyss härofvan beskrifna graffynden, men som uttryckligen angifves som hednisk, förekommer i en »*þáttr*» i Flatöboken (I, kap. 345) rörande den grymme isländingen Svade. Denne lät några fattiga män, under sken af att han ville bereda dem arbetsförtjänst, gräfva en stor och djup graf nära sin gård vid »allmannavägen». Sedan visade det sig, att han ämnade döda dem och jorda dem i grafven, men de räddades af en kristen man, och då Svade skulle förfölja dem,

[1] Den i beskrifningen omtalade "stålhuen" kan icke — hvad den nu föröfrigt må ha varit — förtaga det öfriga grafgodset dess tydliga karaktär af kvinnogods.

[2] Jfr ock Egilssaga kap. 84: Torsten Egilssons 10-årige son, som blifvit sårad vid ett öfverfall, dör på hemvägen i ett hult; *ok grófu þeir hann þar i holtit.*

föll han död af hästen. Han blef då själf som *sekr heiðinge* begrafven i den graf han låtit gräfva åt andra och med honom hans hund och häst *at fornum sið*.

På ännu ett ställe i sagolitteraturen omtalas gräfd graf, då det gäller en hedning, men intressant nog försiggår begrafningen i detta fall i ett kristet land. Det är Egil Skallagrimsson (Egilssaga kap. 55), som begrafver sin i England fallne broder. De gräfde en graf, heter det, och satte Torolf däri med alla sina vapen och kläder; före afskedet satte Egil en gullring på hvardera af hans händer, sedan lade de stenar och öste mull därpå (*hlóðu at grjóti ok jósu at moldu*). Det är just stora stenar jämte jord, som utgör den vanliga fyllningen i de gräfda grafvarna på Björkö[1].

Det framgår af dessa skildringar, att sagornas författare hafva en tydlig tradition om ett grafskick alldeles motsvarande det, som på Björkö är utmärkande för det graffält man betecknat såsom kristet. Och på ett par ställen sätta sagorna, ehuru nästan motvilligt, detta grafskick i samband med begynnande kristna inflytelser. Men om 1200-talets sagonedskrifvare, hvilka väl mestadels voro prester och säkerligen tendentiöst skärpt motsatsen mellan hedniskt och kristet grafskick samt varit angelägna att framhålla det kristna grafskickets omedelbara och fullständiga seger på Island efter år 1000, — om de dock efter mer än 200 år haft ett så tydligt intryck af ett dylikt öfvergångsgrafskick, så är det högst sannolikt att detta en gång spelat en betydlig roll.

Detta är så mycket sannolikare, som äfven det *rent* hedniska

---

[1] I Egilssaga kap. 27 berättas, huru Egils farfar Kveldulf, som dör på färden till Island, enligt sin föreskrift blir lagd i *kista*, som kastas öfver bord och drifver i land på Island, där hans män funno den och förde den till ett näs, där de *settu hana niðr ok hlóðu at grjóti*. Denna berättelse synes bära alla spår af en sen konstruktion efter analogi af berättelserna om ilanddrifna högsätesstolpar. — Om bruk af kista i dylikt fall under kristen tid finnes ett intressant vittnesbörd i Olaf Tryggvasons saga (Flatöboken I, kap. 353). Konungen skänker Hallfred vandrædaskald, då han far till Island, en dyrbar kappa, en hjälm och en ring samt föreskrifver: "de skola följa med ditt lik till kyrkan, men läggas i kistan med dig, om du dör på hafvet". I förra fallet synes ej afses att sakerna skulle följa med i grafven, utan att de skulle skänkas till kyrkan enligt det medeltida bruket. Jfr det ofvan citerade stället i Torfinn Karlsefnes saga äfvensom Eyrbyggjasaga kap. 51.

grafskicket bevisligen hållit i sig långt in på medeltiden. Ty ännu den i slutet af 1100-talet reviderade äldre Gulatingslagen stadgar i kap. 23 böter för det fall, att man begrafver lik i högar eller rösen (*i hauga æða reysar*)[1].

Samma lagställe gifver oss ännu en intressant vink i detta afseende. Där stadgas, att man skall föra hvarje död till kyrka och begrafva honom i helig jord, *utom* ogärningsmän af vissa uppräknade slag samt själfspillingar. Dessa skola begrafvas *i flæðarmále,* hvilket förklaras: »där sjö och grön torfva mötas». Märkligt nog omnämnes begrafning *i flæðarmále* äfven på ett ställe i sagolitteraturen, i Landnámabók II, 19, där det om Auðr hin djúpauðga[2] berättas, att hon enligt sitt förordnande blef på detta sätt begrafven; »ty hon ville icke ligga i ovigd jord, enär hon var döpt». Således har författaren af denna berättelse, hvilken väl får anses tillkommen någorlunda samtidigt med Gulatingslagen, ansett, att ett grafskick som på hans tid begagnades för utskummet bland de kristna, hvilka ej fingo begrafvas vid kyrka, kunde i forntiden ha varit lämpligt äfven för en storättad kristen kvinna, då hon dog bland hedningar utan möjlighet att bli jordad vid kyrka. Det är nog ett gammalt begrafningsbruk, som här går igen; och vi ha verkligen en arkeologisk parallel därtill i de skelettgrafvar från äldre järnåldern, som Vedel[3] i talrik mängd anträffat på strandklapperterrasserna å Bornholms östra kust.

Den kulturhistoriska undersökning vi här företagit har tillika så att säga en litteraturhistorisk biprodukt att gifva. Den bereder

---

[1] Det i Smålandslagens Kristnubalker 17 förekommande uttrycket *Nw kan grafua a ætæ högh annars* gäller däremot icke, såsom Liljegren i sin *Runlära* sid. 122 antar, begrafning i hednisk hög. Ty sammanhanget är här detta: jordar man ett lik och gräfver därvid upp ett annat, som ännu ej är fullt multnadt, bötes 12 öre, begrafver man i annans "ättehög" och detta blir angifvet, bötes 6 öre. Innebörden af ordet "ättehög" förklaras af Hyltén-Cavallius, *Värend och Virdarne* II, 297, som påvisar att det ännu i dag i vissa delar af Småland användes om *gemensam släktgraf på kyrkogård.* I den betydelse ordet nu för tiden stundom brukas = "hednisk grafhög", synes det ej förekomma i den gamla litteraturen.

[2] Densamma som Unnr hin djúpauðga i Laxdœlasagan, hvilken dock har en helt annan framställning af hennes begrafning; se ofvan.

[3] *Bornholms oldtidsminder* s. 137 ff.

oss nämligen möjlighet att i afseende på en viss detalj konstatera, i hvad mån den isländsk-norska sagolitteraturen, nedskrifven två århundraden och mera efter de tider den skildrar, lyckats bevara en äkta tradition om dessa tiders lif och åskådning. Det måste då erkännas, att det trots många små misstag i enskildheter är en förunderligt god kulturhistorisk kunskap, som 1200-talets sagoförfattare visa sig äga. Men på samma gång kan man iakttaga, huru jämnlöpande med litteraturens allmänna förfall under 1300-talet äfven den gamla goda traditionen på det antikvariska området mer och mer går förlorad.

Zur vokaldauer im deutschen.

Von

ERNST A. MEYER.

Ausser Vietors experimentellen bestimmungen über die dauer der vokale in einer beschränkten anzahl von wörtern und den versuchen von Brücke und Wagner zur bestimmung des verhältnisses zwischen kurzem und langem vokal ist über die zeitdauer der vokale im deutschen nichts zuverlässiges bekannt. Im folgenden gebe ich auf der grundlage eines reicheren materials bestimmungen über die dauer, wie sie die vokale in meiner eigenen aussprache zeigen. In Angerburg-Ostpr. geboren, wuchs ich in Danzig auf und verbrachte meine studienzeit teils in Königsberg, teils in Berlin und Marburg. Der häufige wechsel meines aufenthaltsorts und eigene bemühungen führten dazu, meine aussprache von den gröberen eigentümlichkeiten der ostpreussischen und westpreussischen mundart zu befreien.

Die untersuchung beschränkte sich auf die betonten vokale isoliert und im tonfall ruhiger behauptung mittellaut gesprochener ein- und zweisilbiger wörter. Erst nachdem hier die gesetze für die vokaldauer festgestellt sind, kann man mit nutzen daran gehen, die vokaldauer in komplizierteren gebilden, in mehr als zweisilbigen einzeltakten und in taktgruppen, zu untersuchen.

Die methode der lautregistrierung war dieselbe, wie ich sie zur feststellung der lautdauer im englischen befolgt habe: der lautstrom wirkte gegen eine feine gummimembran, deren bewegungen durch

einen schreibhebel auf einem mit bekannter geschwindigkeit vorbeigeführten berussten papier aufgeschrieben wurden. Bei einer reihe von versuchen wurden gleichzeitig auch die schwingungen der stimmbänder aufgezeichnet. Wegen einzelheiten der methode verweise ich auf meine früheren ausführungen[1].

Die hauptmasse des kurvenmaterials stammt aus den jahren 1896—98, wo ich es im physiologischen institut der universität Marburg für das (nicht zum druck beförderte) dritte kapitel meiner dissertation herstellte. Ergänzt wurde es im hiesigen physiologischen institut zu anfang dieses jahres. Die messungen zeigten, dass trotz des zwischenraums von sieben jahren die dauer meiner laute merkbare änderungen nicht erfahren hatte.

Das material besteht aus 132 einsilbigen und 248 zweisilbigen wörtern, von denen jedes durchschnittlich 5mal aufgenommen wurde.

Gerechnet wurde die vokaldauer vom moment der aufhebung des verschlusses oder der enge des anlautenden konsonanten bis zu dem moment, da der verschluss oder die enge des aus- bezw. inlautenden konsonanten vollzogen ist. Bei anlautendem gespanntem konsonanten (*p t k f ʃ*) ist also die dauer der aspiration des konsonanten in die vokaldauer eingerechnet. Einige bedenken gegen diese abgrenzung stiegen mir wohl auf, als ich jüngst mein dänisches kurvenmaterial durchmass. Es betrug hier für die aussprache einer person aus Kopenhagen die dauer des betonten vokals z. b. in *sætte* 12,2, *lægge* 13,2, *bedække* 14,9, *masse* 16,4, *læge* 19,0, *haabe* 19,0, *mase* 24,4, in *tæpper,* vom einsatz des stimmtons an gerechnet, 10,3, *passe* 13,5, *pose* 23,7 h. s. Die dauer des auf die explosion des anlautenden verschlusskonsonanten folgenden stimmlosen hauchlauts, d. h. der aspiration, betrug in *tæpper* 11,5, *passe* 10,0, *pose* 7,8 h. s. Man sieht, dass bei zurechnung der aspiration die »kurzen» vokale in *tæpper, passe* ziemlich ebenso lang, wenn nicht gar länger als die »langen» vokale in den wörtern ohne aspirierten konsonan-

---

[1] *Beiträge zur deutschen metrik,* Neuere Sprachen, bd. VI, s. 9 ff. und *Englische lautdauer,* Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, VIII, 3, s. 3 ff.

ten im anlaut sein würden, dass dagegen ohne die aspiration die absoluten masse besser dem naiven gehörseindruck entsprechen. Zu erwägen ist indessen, dass im dänischen eben die aspiration über den charakter des gleitlauts bereits hinausgekommen ist und eine selbständigere rolle im lautgefüge spielt, wie sie in dem häufigen übergang der aspiraten in affrikaten zum ausdruck kommt. Im deutschen und englischen ist die aspiration noch völlig gleitlaut und am besten als stimmloser anglitt des vokals zu bezeichnen. In meiner aussprache betrug beim vokal *a* die aspiration nach *k* durchschnittlich 3,2, *t* 2,6, *p* 2,4, *f* 1,8 h. s. Bei kurzem vokal scheint sie etwas geringer zu sein als bei langem vokal. Man kann, sollte man es für nötig halten, mit hülfe dieser zahlen leicht seine umrechnungen anstellen, um die dauer der vokale ohne aspiration zu erhalten. Die hauptergebnisse der untersuchung werden dadurch nicht wesentlich berührt.

Ich gebe im folgenden zunächst die messungen für den (betonten) vokal *a* in einzelwörtern, erst in einsilbigen, dann in zweisilbigen. Die zahlen bedeuten hundertstel von sekunden und stellen mittelwerte aus durchschnittlich fünf einzelmessungen dar. Der phonetischen umschrift liegt das bekannte alphabet der association phonétique zu grunde. *ɹ* bezeichnet den zwischen *ɛ* und *ǒ* stehenden laut, der in norddeutschen gegenden für unbetontes *er* der schrift gesprochen wird.

Die dauer des vokals betrug in

dăn	8,0	*ʃăk*	10,1	*dăs*	12,0	*băs*	13,3
lăk	8,1	*măn*	10,1	*zăl*	12,3	*năʃ*	13,4
măk	8,3	*păn*	11,1	*hăs*	12,3	*găs*	13,6
ʃtăm	8,4	*ʃăp*	11,2	*lăs*	12,5	*dăz*	13,6
năp	8,9	*băn*	11,3	*făx*	12,5	*făl*	13,7
hăm	9,0	*lăd*	11,5	*băx*	12,6	*băd*	13,9
dăm	9,3	*năs*	11,6	*hăʃ*	12,8	*tăn*	14,3
lăm	9,4	*măx*	11,6	*hăf*	12,9	*păf*	14,7
măt	9,8	*hăl*	11,6	*'ăs*	13,2	*băf*	14,7
băt	10,0	*năb*	11,7	*băd*	13,3	*tăx*	14,7

tăʃ	14,8	*bāt*	22,0	*lāb*	25,4	*mād*	27,6
făd	15,0	*ʃpās*	22,5	*hāx*	25,6	*hāz*	27,7
păd	15,8	*ʃtāp*	22,5	*'ās*	25,7	*pār*	27,7
păz	16,3	*ʃām*	22,6	*mās*	25,7	*hāb*	28,1
tăb	16,4	*hāk*	23,1	*bās*	25,8	*pān*	28,3
păr	16,7	*bāk*	23,1	*ʃāf*	26,0	*bāz*	28,8
ʃăb	17,9	*ʃāp*	23,2	*lām*	26,4	*tāg*	29,2
năr	18,3	*lāx*	23,2	*bād*	26,4	*pāʃ*	29,2
dăr	18,5	*lāg*	23,7	*bār*	26,5	*tāx*	30,0
gāp	20,1	*ʃāk*	23,9	*lān*	26,6	*ʃāl*	30,2
hām	20,9	*māt*	24,2	*kān*	26,7	*zāl*	30,6
dān	21,8	*bān*	25,1	*lās*	27,1	*ʃād*	31,3
hār	21,9	*gār*	25,2	*nāz*	27,1	*ʃāb*	32,3

Die dauer des betonten vokals betrug in

lăpən	5,2	*răkʌ*	7,8	*'ărak*	8,8	*zănə*	10,1
'ăpl	5,5	*'ănən*	7,8	*lănʌ*	8,9	*hăsn*	10,2
zăkən	5,6	*nămə*	7,8	*dămə*	8,9	*'ăsə*	10,3
măpə	5,7	*băbəl*	7,8	*ʃăpə*	9,0	*băgʌn*	10,3
'ăkʌ	5,7	*dătl*	7,9	*gătə*	9,0	*dăre*	10,3
hătə	6,2	*pătn*	8,0	*tăpə*	9,1	*năʃə*	10,5
mătʌ	6,3	*găkʌn*	8,0	*băməl*	9,2	*tăgə*	10,6
năkən	6,5	*mădʌ*	8,0	*răpə*	9,2	*kănə*	10,8
mădʌn	6,9	*zăbʌ*	8,2	*pătə*	9,2	*băzl*	10,9
bătn	7,1	*lăkən*	8,3	*lălə*	9,4	*zăsn*	11,0
'ămə	7,1	*hăkən*	8,5	*ʃătn*	9,5	*tăsə*	11,1
tăpʌ	7,4	*păpə*	8,5	*bănən*	9,6	*bărn*	11,1
'ămən	7,4	*lăxə*	8,5	*lăbʌn*	9,6	*măzl*	11,1
ʃtămʌ	7,5	*hăkʌ*	8,6	*'ăsn*	9,8	*băsn*	11,2
lătə	7,5	*găma*	8,6	*măsə*	9,8	*kăbəl*	11,2
făkəl	7,6	*rătə*	8,7	*băxə*	9,8	*gălə*	11,2
nătʌ	7,7	*tăkə*	8,7	*kăpə*	9,9	*bălə*	11,3
băkən	7,7	*tătə*	8,8	*kătə*	10,0	*răfn*	11,4
ʃtătn	7,8	*'ăfə*	8,8	*ʃtăfl*	10,0	*răbə*	11,4

hălə	11,4	*zāgət*	16,4	*ʃtābəs*	19,5	*zāba*	22,3
găsn	11,5	*ʃărn*	16,5	*bātə*	19,6	*fādɹ*	22,4
păsə	11,5	*hāpɹn*	16,9	*lāmə*	19,6	*rāgən*	22,5
găsə	11,7	*hākən*	17,0	*'ābəl*	19,6	*zāgən*	22,5
păsn	11,7	*ʃāpə*	17,2	*hāfɹ*	19,7	*rādə*	22,5
făxə	11,8	*māsə*	17,6	*pātə*	19,8	*nāgən*	22,6
ʃăbəs	12,2	*lākən*	17,7	*dāvɪt*	19,8	*ʃtārə*	22,6
ʃtărn	12,5	*māsn*	17,8	*gātə*	20,0	*hābə*	22,7
tăfl	12,6	*zābə*	17,8	*dāmə*	20,1	*fālə*	22,7
talɹ	12,6	*rātə*	18,1	*zālə*	20,1	*nāzn*	22,8
ʃăfə	12,7	*lākə*	18,1	*nāmə*	20,3	*tālə*	22,8
făzl	12,7	*bābəl*	18,1	*ʃpāsn*	20,3	*zāne*	22,9
rădə	13,0	*fātɹ*	18,2	*tātn*	20,4	*tāgə*	23,0
kăfe	13,1	*kātɹ*	18,2	*māne*	20,5	*tālɹ*	23,0
ʃădn	13,1	*dātʊm*	18,2	*ʃāfn*	20,6	*'āzn*	23,1
kăsə	13,2	*pātn*	18,3	*mādn*	20,6	*kālɹ*	23,1
kărə	13,2	*kāpɹn*	18,5	*rātn*	20,9	*māgɹ*	23,2
ʃăfn	13,3	*mālɹ*	18,5	*gāsn*	20,9	*pāʃə*	23,4
hăʃə	13,4	*ʃtāfl*	18,6	*hadɹ*	20,9	*rāmən*	23,6
fălə	13,5	*'ānən*	18,7	*datn*	21,0	*ʃābəs*	23,7
răgən	13,5	*mādɹ*	18,7	*rāfn*	21,1	*mānən*	23,8
ʃăsn	13,6	*pākə*	18,8	*hāgən*	21,3	*zāsn*	23,8
tăʃə	13,7	*'āmən*	18,8	*pāxə*	21,4	*gābəl*	23,9
ʃtāmɹ	14,2	*'ārɔn*	18,8	*fāzl*	21,4	*kāro*	24,1
ʃtātn	14,9	*nāsn*	18,9	*fānə*	21,7	*hāfɹ*	24,2
fărn	15,0	*'āsn*	18,9	*ʃāfə*	21,7	*ʃālə*	24,7
păzl	15,1	*bākə*	19,0	*rābə*	21,7	*fārən*	24,5
kălə	15,5	*bātn*	19,0	*rādə*	21,7	*bābə*	24,6
tāpə	16,0	*dātn*	19,1	*lābən*	21,7	*fādn*	24,6
tāpɹ	16,1	*ʃātn*	19,1	*kābəl*	21,8	*nāzə*	24,6
pāpə	16,2	*nātə*	19,2	*tābəs*	22,0	*nādl*	24,7
bākən	16,3	*rākə*	19,2	*fābəl*	22,0	*gābə*	24,8
ʃpātn	16,3	*'āsə*	19,3	*fāzɹ*	22,0	*fāzəln*	24,8
'ātəm	16,3	*mākəl*	19,5	*tāfl*	22,2	*zāmən*	25,2

hāgɹ	25,3	*hāzn*	26,3	*zāra*	26,6	*ʃārən*	27,3
bāzə	25,9	*bādn*	26,5	*bādə*	26,8	*lādn*	28,2
ʃādn	26,2	*kādɹ*	26,6	*hābm*	26,9	*kāzə*	31,5
ʃābə	26,3	*nābə*	26,6	*bārə*	26,9	*kābə*	32,9

Vereinigen wir in diesen reihen die werte für *ă* bezw. *ā*, je nachdem sie vor gespanntem oder ungespanntem verschluss- oder engenlaut, vor nasal, *l* oder *r* stehen, in durchschnittswerten, so erhalten wir folgende tabelle, in welcher die exponenten $^{t\ d\ s\ z\ n}$ den charakter des aus- bezw. inlautenden konsonanten als gespannten oder ungespannten verschluss- oder engenlaut oder nasal angeben.

$\breve{a}^t$	9,5	$\breve{a}^n$	10,1	$\breve{a}^l$	12,5	$\breve{a}^s$	13,1	$\breve{a}^d$	14,4	$\breve{a}^z$	15,0	$\breve{a}^r$	17,8
$\bar{a}^t$	22,8	$\bar{a}^n$	24,8	$\bar{a}^r$	25,3	$\bar{a}^s$	26,1	$\bar{a}^z$	27,9	$\bar{a}^d$	28,0	$\bar{a}^l$	30,4
$\breve{a}^{\underline{t}}$	7,9	$\breve{a}^{\underline{n}}$	8,6	$\breve{a}^{\underline{d}}$	10,6	$\breve{a}^{\underline{s}}$	11,4	$\breve{a}^{\underline{l}}$	12,1	$\breve{a}^{\underline{z}}$	12,5	$\breve{a}^{\underline{r}}$	12,5
$\bar{a}^{\underline{t}}$	18,2	$\bar{a}^{\underline{s}}$	20,6	$\bar{a}^{\underline{n}}$	20,8	$\bar{a}^{\underline{l}}$	22,2	$\bar{a}^{\underline{d}}$	23,1	$\bar{a}^{\underline{z}}$	24,2	$\bar{a}^{\underline{r}}$	24,7

Die tabelle zeigt zunächst, dass, wie zu erwarten, der vokal im einsilbigen wort unter sonst gleichen verhältnissen durchweg etwas länger ist als im zweisilbigen.

Sie zeigt ferner, dass ähnlich wie im englischen auch hier *die dauer des vokals in beträchtlichem grade abhängt von dem charakter des dem vokal folgenden konsonanten.*

Vor gespanntem konsonanten ist der vokal kürzer als vor dem entsprechenden ungespannten, und zwar ist die kürzung des vokals vor gespanntem verschlusslaut verhältnismässig stärker als vor gespanntem engenlaut:

$\breve{a}^t : \breve{a}^d = 1 : 1{,}52$ $\breve{a}^{\underline{t}} : \breve{a}^{\underline{d}} = 1 : 1{,}34$

$\bar{a}^t : \bar{a}^d = 1 : 1{,}23$ $\bar{a}^{\underline{t}} : \bar{a}^{\underline{d}} = 1 : 1{,}27$

$\breve{a}^s : \breve{a}^z = 1 : 1{,}15$ $\breve{a}^{\underline{s}} : \breve{a}^{\underline{z}} = 1 : 1{,}10$

$\bar{a}^s : \bar{a}^z = 1 : 1{,}07$ $\bar{a}^{\underline{s}} : \bar{a}^{\underline{z}} = 1 : 1{,}17$

Vor engenlauten ist ferner der vokal unter sonst gleichen umständen länger als vor verschlusslaut, was besonders beim kurzen vokal hervortritt[1]:

---

[1] Wenn Wagner (*Der gegenwärtige lautbestand des schwäbischen in der mundart von Reutlingen,* schulprogramm, Reutlingen 1891, s. 183) angiebt, in der

$\breve{a}^{t} : \breve{a}^{s} = 1 : 1{,}38$ $\qquad$ $\breve{a}^{t}_{-} : \breve{a}^{s}_{-} = 1 : 1{,}44$

$\bar{a}^{t} : \bar{a}^{s} = 1 : 1{,}14$ $\qquad$ $\bar{a}^{t}_{-} : \bar{a}^{s}_{-} = 1 : 1{,}13$

Nasal wirkt auf vorhergehenden vokal kräftig kürzend.

Der *r*-laut (gerolltes zungenspitzen-*r*) wirkt auf kurzes *a* ausgesprochen längend.

Die verschiedenen einflüsse, die der folgende konsonant auf den vokal ausübt, gehen nicht so weit, dass die sphäre des kurzen vokals, wie im südenglischen, an die des langen vokals heranrückt oder sie gar zu einem teil überdeckte. Selbst die schwankungen der einzelwerte um den durchschnittswert herum, wie sie in den reihen auf s. 349 ff. einigermassen zum ausdruck kommen, sind nicht so gross, um nicht die beiden lager des kurzen und des langen vokals deutlich von einander getrennt zu lassen.

Wir haben bisher nur den vokal *a* betrachtet. Über die frage, ob zwischen qualität und dauer des vokals eine beziehung besteht, geben die folgenden reihen aufschluss. Die in klammern stehenden zahlen bezeichnen die anzahl der einzelmessungen, aus denen der davorstehende wert als mittelwert gewonnen ist. Es betrug die dauer des (betonten) vokals in

bɪt	7,9 (2)	*bɪd*	11,8 (2)	*bɪs*	11,6 (2)
bʊt	8,7 (2)	*bʊd*	11,9 (2)	*bʊs*	11,8 (2)
bɛt	9,6 (2)	*bɛd*	12,6 (2)	*bɛs*	12,6 (2)
bɔt	10,0 (2)	*bɔd*	13,2 (2)	*bɔs*	13,1 (2)
bat	10,9 (2)	*bad*	13,6 (2)	*bas*	13,1 (2)
bīt	16,9 (2)	*būd*	23,1 (2)	*būs*	20,5 (2)
būt	18,6 (2)	*bīd*	23,2 (2)	*bīs*	22,4 (2)
bēt	19,5 (2)	*bōd*	25,4 (2)	*bōs*	23,9 (2)
bōt	20,7 (2)	*bēd*	25,8 (2)	*bēs*	24,8 (2)
bāt	21,5 (2)	*bād*	25,8 (2)	*bās*	24,8 (2)

Reutlinger mundart sei vokal vor spirans (und sonorlaut) kürzer als vor verschlusslaut, so erklärt sich das daraus, dass er bei vokal vor verschlusslaut die dauer des verschlusses zum vokal hinzurechnete, bei vokal vor spirans aber nur den vokal bis zum eintritt der enge mass. In wirklichkeit zeigen die kurven in seiner arbeit, dass auch in den von ihm untersuchten fällen vokal vor verschluss kürzer war als vor enge (vgl. die kurven für *băs* und *dăd*, *bās* und *dād*).

gəbīt	16,2 (3)	*pītə*	16,4 (15)	*bīdə*	23,1 (3)
di gȳt	19,1 (3)	*pūtə*	17,7 (15)	*bēdə*	25,3 (2)
gəbēt	19,4 (3)	*pētə*	18,1 (16)	*bȳdə*	25,5 (3)
tsu gūt	20,6 (2)	*pātə*	19,6 (18)	*būdə*	26,1 (1)
gəbɔʏt	21,8 (3)	*pōtə*	19,8 (15)	*bɔʏdə*	26,2 (2)
eʌ baot	22,3 (2)			*baodə*	26,4 (1)
eʌ bθt	22,4 (3)	*bīdə*	25,2 (20)	*bōdə*	26,6 (1)
gəbōt	22,7 (3)	*būdə*	26,2 (21)	*bādə*	26,8 (4)
eʌ bāt	25,2 (3)	*bēdə*	26,6 (31)	*baedə*	27,3 (2)
gədaet	25,4 (3)	*bōdə*	28,2 (18)	*bθdə*	27,8 (2)
		bādə	29,0 (16)		

Aus den reihen ergiebt sich die interessante tatsache, dass im norddeutschen *die dauer des vokals abhängt von der höhe der zungenstellung: am kürzesten sind die höchsten vokale i und u, länger ist e, am längsten o und a.* Das material, das ich für andere deutsche mundarten besitze, weist darauf hin, dass diese erscheinung nicht nur auf den sprachbezirk beschränkt ist, dem ich angehöre[1]. Ich gebe einige messungen für personen aus der provinz Posen, der provinz Sachsen und aus Hessen. Die zahlen zeigen zugleich, dass auch bezüglich der abhängigkeit der vokaldauer von der art des nachfolgenden konsonanten meine mundart unter den deutschen nicht einsam dasteht. Den wörtern ging bei den versuchen ein unbetontes präfix, artikel oder personalpronomen, voraus, das hier der kürze halber weggelassen ist. Die dauer des betonten vokals betrug

	für O. H. aus Birkholz in Posen				für H. C. aus Uebigau bei Torgau		für H. H. aus Marbach bei Marburg i. H.	
in	*kʰɪpə*	7,0	*pʰīpə*	11,8	*kɪpə*	7,1	*lɪpə*	6,3
	bɛtn	7,2	*kʰīpə*	12,5	*păpə*	9,6	*bɛtə*	8,2
	bʊdə	7,7	*bībʌ*	12,9	*kăsə*	9,3	*pʰăpəl*	11,2
	bɪbʌn	8,0	*hȳtə*	14,2	*bʊdə*	11,0	*bībʌ*	11,7

[1] Auch in der mundart von Reutlingen scheint ein ähnliches verhältnis stattzufinden. Ich finde nach Wagners kurven unter benutzung des auf taf. IV gegebenen massstabes für die vokale folgende zeitwerte: *bīb* 29, *bōb* 31, *bēb* 34, *kʰūb* 31, *kʰāb* 36, *bĭb* 12, *bŏb* 13, *bĕb* 14, *kʰŭb* 13, *kʰăb* 15 h. s.

	O. H.				H. C.		H. H.	
in	*hʏtə*	8,3	*bētn*	14,4	*kīpə*	14,7	*līƀə*	13,4
	kʰɛtə	8,4	*pʰūtə*	15,6	*rētə*	15,5	*dīƀə*	14,5
	rătə	8,8	*pʰātə*	17,7	*pūtə*	16,7	*būdə*	15,4
	kʰăpə	8,9	*māsə*	19,0	*pāpə*	18,2	*bētɹ*	15,8
	măsə	9,6	*kʰāpɹ*	19,3	*kāpɹ*	18,2	*bētə*	18,2
	pʰăpə	10,3	*kʰētə*	19,5	*būdə*	22,7	*pʰētɹ*	18,5
	găsə	11,4	*kʰātə*	19,9	*rēdɹ*	22,8	*tʰētɹ*	19,2
	bărən	12,4	*rātə*	20,3			*kʰātɹ*	20,7
	kʰăsə	12,5	*būdə*	21,9				
			bārə	25,4				

Ich habe dieselbe erscheinung schon für das südenglische nachgewiesen und weiss aus meinen materialsammlungen, dass sie noch für eine reihe anderer sprachen gilt. Es scheint sich hier also nicht um etwas zufälliges, nur für eine mundart oder gar nur für ein individuum giltiges, sondern um eine allgemeine, offenbar in der natur der laute begründete erscheinung zu handeln. Physiologisch leicht erklärlich[1], wird sie vor allem den sprachhistoriker nicht befremden. Aus der geschichte so mancher sprachen wissen wir, dass zu zeiten, da die quantität der vokale in stärkere bewegung geriet, die hohen vokale eine ausgesprochene neigung zur kürzung bezw. beibehaltung der ursprünglichen kürze zeigten, die niedrigeren vokale dagegen die entgegengesetzte neigung zur aufgabe der ursprünglichen kürze.

Die diphthonge wie auch die gerundeten vorderen vokale *ȳ* *ø̄* zeigen, wie aus den reihen auf s. 354 hervorgeht, keine besondere länge gegenüber den übrigen langen vokalen.

Zum schluss noch einige worte über das verhältnis von kurzem zu langem vokal. Nach der tabelle auf s. 352 berechnet sich der durchschnittswert für *ă* im einsilbigen wort auf 13,2, für *ā* auf 26,5, für *ă* im zweisilbigen wort auf 10,8, für *ā* auf 22,0 h. s. Das verhältnis von kurzem zu langem *a* ist also im einsilbigen wie zweisilbigen wort ziemlich genau gleich 1 : 2. Dasselbe verhältnis er-

[1] Vgl. meine ausführungen dazu *Engl. lautdauer*, s. 39 f.

halten wir, wenn wir in den reihen auf s. 353 die betreffenden zeitwerte (*bɪt* : *bīt*, *bɛt* : *bēt* u. s. w.) mit einander vergleichen[1]. Auch Vietor giebt *Elemente der Phonetik etc.*^{5}, s. 277 dieses verhältnis für seine westmitteldeutsche aussprache an. Doch ist das nur eine scheinbare übereinstimmung der ergebnisse, da Vietor die verschlussdauer des folgenden konsonanten zur dauer des vokals hinzurechnete. Dieselbe m. e. ungerechtfertigte lautabgrenzung führte Wagner dazu, das verhältnis von kurzem zu langem vokal in der Reutlinger mundart auf 2 : 3 festzusetzen. Misst man in den seiner abhandlung beigegebenen wortkurven die dauer der vokale in *bīb, bĭb, bēb, bĕb,* k^h*āb,* k^h*ăb, bōb, bŏb,* k^h*ūb,* k^h*ŭb, dād, dăd,* diese dauer gerechnet vom moment der explosion des anlautenden konsonanten bis zum moment, da der verschluss des auslautenden konsonanten vollzogen ist, so ergiebt sich ungefähr 2 : 4,9 als verhältnis der kürze zur länge.

Verwerten wir für unsere frage schliesslich noch die messungen, die oben s. 354 f. gegeben sind, so erhalten wir die folgenden verhältnisse. Für O. H. aus prov. Posen: $\breve{y}^t : \bar{y}^t :$ = 1 : 1,7 — $\breve{\imath}^p : \bar{\imath}^p$ = 1 : 1,7 — $\breve{a}^s : \bar{a}^s$ = 1 : 2,0 — $\breve{a}^r : \bar{a}^r$ = 1 : 2,1 — $\breve{a}^t : \bar{a}^t$ = 1 : 2,1 — $\breve{\varepsilon}^t : \bar{e}^t$ = 1 : 2,2 — $\breve{u}^d : \bar{u}^d$ = 1 : 2,8; für H. C. aus dem sächsischen: $\breve{a}^p : \bar{a}^p$ = 1 : 1,9 — $\breve{u}^d : \bar{u}^d$ = 1 : 2,1 — $\breve{\imath}^p : \bar{\imath}^p$ = 1 : 2,1; für H. H. aus dem hessischen: $\breve{a}^p : \bar{a}^t$ = 1 : 1,9 — $\breve{\varepsilon}^t : \bar{e}^t$ = 1 : 2,1. Die verhältnisse hier liegen durchschnittlich dem für meine aussprache geltenden verhältnis 1 : 2 nahe.

---

[1] Meine frühere angabe (Maître Phonétique 1901, s. 60), es verhielte sich in meiner aussprache kurzer zu langem vokal wie 1 : 2,67, beruht darauf, dass ich die vokaldauer nach gespanntem konsonanten damals ohne aspiration rechnete und zur berechnung der durchschnittlichen dauer von *ă* und *ā* auch werte der vokale vor konsonantenverbindungen verwendete, wodurch besonders der mittelwert für *ă* beträchtlich gesenkt wurde.

Ormr Snorrasons bok.

En förkommen, men till största delen i afskrift bevarad fornnorsk-isländsk membran.

Af

V. GÖDEL.

I den samling af »gamla böker, manuscripter, trychte arbete och collectaneer», som Johannes Thomæ Bureus 1651 »offererade» Kungl. Maj:t och kronan, stod som nummer ett:

»Ormer Snorresson, på Pergament, in folio, rätt gammal Suänska, och mächta tätt styl, om Troiæ förstöring, och Ängelands första bebygning, samt een hoop andra Historier, angående Frankerike och Tyskland».

I den af G. E. Klemming ombesörjda editionen af själfva donationsbrefvet[1], heter det i noten om den här ifrågavarande handskriften: »Tillhörde förmodligen aldrig Bureus, utan kronan sedan gammalt. Var utlånad till O. Rudbeck och förstördes i den stora Upsalabranden 1702. Enligt uppgiften i Verelii Index Lingvæ Veteris Scytho-Scandicæ, 1691, innehöll denna codex: Trojomanna Saga, Anundar Jarls Sona saga, Magus Jarls saga, Lais, Floretz, Berings, Remundars, Eriks, Iwents, Bewis, Myrmans, Parthalops, Enohs & Parcivals sagor. — Af flera sagor torde afskrifter ur denna codex ännu finnas i Kongl. Biblioteket».

---

[1] *Ur en samlares anteckningar,* Stockholm & Upsala 1883—86, s. 96 ff. Omtryckt i *Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus*, utg. af G. E. Klemming i *Samlaren* 5, 5 ff. Sthlm 1885.

Redan af dessa uppgifter, särskildt den som refererar sig till Verelius' *Index*, finner man, att Ormr Snorrasons bok varit en fornnorsk-isländsk handskrift, innehållande den isländska bearbetningen af Trójumanna saga och de med den förenade Breta sǫgur samt åtskilliga mindre af de s. k. Fornsǫgur suðrlanda. Bureus' »rätt gammal Suänska» lär icke förleda en eftertänksam läsare att identifiera den med den fornsvenska uppteckningen af Historia trojana. En blick litet längre fram i donationsbrefvet skall för öfrigt upplysa honom om, att Bureus använder precis samma uttryck om de välkända Þiðreks och Barlaams saga. I denna punkt göres alltså ej mera vittne behof.

Däremot torde en närmare utredning vara behöflig, om det blir fråga om handskriftens historia och hvad som möjligen fins kvar af densamma i afskrift.

I mitt arbete öfver *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige*[1], har jag sökt leda i bevisning, att den »truía saga ⁊ brutus mz», hvilken fins upptagen å förteckningen öfver de böcker, som tillhört den i början af 1300-talet i Bergen residerande biskop Árni Sigurðsson, är identisk med den hos oss under 1600-talet så ofta omnämda och citerade Ormr Snorrasons bok. Få de skäl, som där framdragits, anses tillfyllestgörande — för de forskare, som haft anledning beröra frågan, hafva de så varit — så följer däraf, att handskriften icke kan vara nedskrifven senare än 1300 och af åtskilliga småomständigheter att döma icke heller gärna tidigare än 1250. Den torde sålunda liksom dess gamla goda kamrater i Arnes bibliotek, Þiðreks och Óláfs saga, få sättas till senare hälften af 1200-talet. Liksom så många andra af Arnes böcker skulle den sedan vid midten af 1400-talet genom förmedling af Birgittinerklostret Munkalif i Bergen hafva kommit öfver till Vadstena för att sedan dela dess bokskatters öden.

Den äldsta notis jag funnit om Ormr Snorrasons bok på svensk mark, står att läsa i Johannes Thomæ Bureus' *Anteckningar*. För den 23 juni 1602 heter det nämligen där: »Skenktes migh

[1] D. 1, Stockholm 1897, s. 20—33.

Ormer Snorrasons bok af Hans Nilson»[1]. Hvem denne Hans Nilsson varit, är jag icke i stånd att närmare upplysa om. I riksregistraturet för denna tid fins en konungens »trotienare» med detta namn, en betrodd man, som användts vid beskickningar och offentliga uppdrag till »Rijkzens gagn och beste», och som på ett par ställen nämnes tillsammans med sekreteraren vid kansliet Michel Olofsson. Emellertid har han varit en vän till den store samlaren, med hvilken han stått i litterärt utbyte. För den gamla sagohandskriften fick han som gengåfva af Bureus en vacker kodex af helsingelagen.

På hvilken väg Hans Nilsson kommit öfver Ormr Snorrasons bok, veta vi icke. Men han har tydligen hört till de bokintresserade och har liksom de lärde på denna tid synat och väl äfven skattat de rika bokförråd, som förvarades i »libreriet» på Gråmunkeholmen, i hvilket äfven Vadstena klosterbibliotek en tid var inrymdt, innan hufvudkontingenten af detsamma öfverlemnades till Uppsala universitet. I nämda *Anteckningar* för den 4 februari s. å. har Bureus noterat: »Vore iagh samt medh Mich. Ols., Johan Jör., d. Nils, Skytten, Hans Nilson, M. Ambiörn uti Bibliotheket i klöstret (då reefs muren från dören då togos der böker)»[2].

I Bureus' ägo blef den gamla membranen föremål för studier och tolkning. Han hade också vetat intressera Gustaf Adolf för densamma och en dag »minte» denne sin bibliotekarie »på om Troian krigz boken gamble Svenskan»[3]. Det var fråga om dess utgifning af trycket, hvarför också Bureus omsider den 16 januari 1629 »lefrerede ... Abr. Kempio Ormer Snorras bok til at skrifva ut åt konungen». Men arbetet synes redan i dess början hafva blifvit afbrutet. Den »6 Febr. tog iag igennen», säger Bureus om handskriften i sina daganteckningar, utan att närmare förklara, hvarför detta skett, och man hör sedan ingenting om hela företaget förr än vid rådssammanträdet den 13 januari 1636. Man hade

[1] G. E. Klemming, *Ur en samlares anteckningar*, Sthlm & Upsala 1883—86, s. 19.

[2] G. E. Klemming, Anf. arb. s. 17.

[3] Jfr V. Gödel, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige* 1, Stockholm 1897, s. 217 f.

vid sessionen denna dag behandlat några andra antikvariska frågor och i sammanhang med dem kommit att tala om »Ormus Norressons[!] book om några Göthiske saker och dedt Trojaniske kriget, hvilken ähr medh abbrevieradt gammal stylo skriffvin», hvarvid man fann för godt, att det »pålegges Johanni Buræo Antiquario, dedt han samme book affsetter medh fulle och uthtryckelige literis och på språck, som man förstå och den läsa kan»[1].

Men detta arbete blef aldrig af Bureus utfördt. Emellertid har han begagnat handskriften som källa för sina ordboksarbeten och han hade den i sina tankar, när Stiernhielm med kungligt tillstånd hade, jämte mångt och mycket annat i manuskriptväg, fört den med sig öfver till Wasula i Lifland. När emellertid väntan blef Bureus för lång, så anhöll han hos regeringen om att få tillbaka de sköna antikviteterna. Den 17 februari 1648 återställdes de också i Bureus' vård, åtföljda af en kunglig skrifvelse, däri Bureus allvarligen uppmanas att »något gott arbete uthj wåre Swenske antiquiteter förrätta och förfärdiga», då han »nu så länge legat ther öfwer och nutit ett anseenligit beneficium och vnderhåldh», för så vidt man nu kunde vänta något af honom, där han går »på grafwenes brädd»[2].

Den gamle giktbrutne och sjuke forskarens svar var hans ofvannämda donationsbref, genom hvilket den gamle membranen officiellt inrangerades i Riksarkivets samlingar. Där förvarades den sedan till 1666, då den jämte andra af »Bureus' manuskript» lånades ut till Olof Verelius i och för hans ordboksarbeten. Genom Olof Rudbecks anhållan hos kanslern, Magnus Gabriel de la Gardie, blef lånet genom dennes förmedling beviljadt och handskrifterna af Rudbeck personligen transporterade öfver till Uppsala. Detta enligt Rudbecks egen berättelse i det akademiska konsistoriet den 10 juni 1682[3]. Han lemnar också vid samma tillfälle den upp-

[1] *Svenska riksrådets protokoll*, utg. af K. Riksarkivet genom Severin Bergh, 6, Sthlm 1891, s. 10.

[2] Riksregistraturet för nämda dato.

[3] Se protokollet för nämda dag i Uppsala akademiska konsist. arkiv. Jfr V. Gödel, Anf. arb. s. 275 f.

lysningen, att »sedan dhe i Collegio Antiqvitatum hade öfwerens kommit åthskillige arbeten förfärdiga dem de sins emellan skiftade, och H. Axehielm sigh påtogh at vertera Orm Snoresons och Wilkina, togh H. Axehielm samma böcker till sigh». Vi finna dem sedan under de närmaste 15 åren vandra omkring bland de lärde vid universitetet, under det att Hadorph, vårdaren af Antikvitetskollegiets samlingar, då och då gjorde påminnelse om, att de borde återställas. Men det var ingen som lystrade härtill. Riktigt allvar af saken blef det också först efter Verelius' död 1682, då infordringsmålet lades i den energiske Claudius Arrhenius' händer. Som rektor gjorde denne å ämbetets vägnar hos vederbörande en bestämd anmaning om lånens klarerande. Det hade till följd, såsom rektor själf i sin redogörelse till kanslern säger, att Axehielm en vacker dag »togh igen af H. Olavo Rudbeckio Wilkina Sagus gambla Ms:t och sin nya version. Item Orm Snorresons book, hwar uti, bland annat, Trojamanna sagu war: hwilcka tree böcker han en god tijdh tillförenne H. Olavo Rudbeckio skiänckt och gifwit hade, och nu igenbekommandes den 2 Martii qwitterade»[1]. Härpå lemnar Rudbeck vid konsistoriesammanträdet den 10 juni den förklaringen, att de båda handskrifterna »Wilkina Sage och Orm Snoresons Sage, der utinnan Trojemanna Sage och så står skrifwen, begärte iagh att Sal. Verelius åt migh till läns begära wille af H. Axehielm, men emädan han dem intet fick der, badh iagh min Swåger Lundium begiära dem: Men iagh fick dem ändå intet: En tijdh der effter, sände Axehielm sielf dem till migh och skänkte migh dem, emädan han sade ingen giöra bättre medh dem, och de warit hans Sal. Swärfaders Burei, hwars nampn och så stodh uthi dem. Men sädan som Archivum fordrade dem, och inga Sal. Verelii reverser där på wijstes, lefwererade iagh dem tillbaka till H. Axehielm, at få dem Rectori; effter iagh sade dem migh willia låta hans handom få»[2].

[1] Se Rectoris och consistorii förklaringh öfwer dess afgångne bref till samptl. erfwingarne af sahl. Herr Verelii sterbhuus, sampt widerläggning på theras swaar, manuskr. i Kungl. biblioteket.

[2] Enligt protokollet för nämda dag i Uppsala akad. konsist. arkiv.

Därmed gick den gamla Ormr Snorrasons bok tillbaka till Riksarkivet, hvarifrån den öfverlemnades till Antikvitetskollegiet, såsom redan förut skett med andra fornnordiska manuskript. Det är stor anledning antaga, att kollegiet sedan icke släppte den ifrån sig. Ännu vid inventeringen 1693 fins den kvar i dess samlingar[1], och Klemmings påstående, att den förstördes i »den stora Upsalabranden 1702», torde därför få korrigeras till »slottsbranden i Stockholm 1697». Klemming har gifvetvis haft kännedom om att Rudbeck haft handskriften i sitt förvar, men han har tydligen icke haft tillfälle att följa det långvariga och trassliga infordringsbråket, som följde på Verelius' död, för att se, att den af Rudbeck återlemnades. Emellertid har han dock sedermera själf kommit i tvifvel om riktigheten af sitt kategoriska påstående, ty i ett å Kungl. biblioteket förvaradt exemplar af A. I. Arwidssons *Förteckning öfver Kongl. bibliothekets i Stockholm isländska handskrifter*, Sthlm 1848, fins en af hans hand om papp. fol. nr 58 gjord anteckning: »Efter den dyrbara pergamentshandskriften Orm Snorresons bok, kommen till Sthlm sannolikt 1448, uppbrunnen hos Rudbeck i Upsala 1702», till hvilken han senare gjort det lilla tillägget: »eller Stockholm 1697». Emellertid — Ormr Snorrasons bok är och förblir borta.

Innan den gick förlorad, har den dock till största delen blifvit afskrifven. Genast efter det att Antikvitetskollegiet fått den efterlängtade membranen i sin ägo, började man att kopiera densamma. Resultatet då blef dock endast den obetydliga början, som nu föreligger i Kungl. bibliotekets papp. 4:o nr 29 och cod. Ups. R: 706: I, den förra stannande i 17:de, den senare i 25 kapitlet, båda skrifna af en och samma hand, amanuensen Harald Wisings, såsom det synes[2].

Emellertid blef dock ett 10-tal år senare vid det stora kopieringsarbete, som utfördes af kollegiets isländska amanuenser äfven Ormr Snorrasons bok ordentligen afskrifven. Helt säkert har den blifvit kopierad från pärm till pärm, äfven om afskrifterna af ett

[1] Se V. Gödel, Anf. arb. s. 285.

[2] Jfr Katalogerna öfver de resp. handskriftssamlingarna.

par smärre berättelser, de i Verelius' ofvan relaterade förteckning sist upptagna Enoks och Parcevals sagor, ej blifvit bevarade intill våra dagar. Men af alla de öfriga existera uppteckningar, af hvilka de flesta bevisligen, de andra helt sannolikt härröra från Ormr Snorrasons bok. Dessa äro Kungl. bibliotekets:

1) Papp. fol. nr 58: Trójumanna saga, Breta sǫgur, Mágus saga, Laes þáttr och Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar.

2) Papp. fol. nr 46: 1—3, 6: Ívents saga Artuskappa, Ereks saga Artuskappa, Bevers saga och Partalopa saga.

3) Papp. fol. nr 47: 1, 3—5: Mírmants saga, Flovents saga, Remundar saga och Bærings saga.

Samtliga dessa afskrifter äro utförda af amanuensen i Antikvitetskollegiet Jón Vigfússon under åren 1690—91. Formen är den för dylika arbeten från denna tid vanliga. Bladet är deladt i tvänne spalter, af hvilka den inre är använd för texten, medan den yttre reserverats för jämnlöpande svensk öfversättning. Utförlig titel till hvarje saga, äfvensom uppdelning i kapitel jämte numrering och öfverskrift, hvilket allt man här möter, är något, som tillagts och utförts af skrifvaren själf. Hvad för öfrigt beträffar noggrannheten gent emot originalet, så är den hvarken större eller mindre, än man är van att finna i arbeten från denna tid med dess i allmänhet godtyckliga uppfattning i dylika fall. Förkortningarna äro upplösta, utan att ens någon konsekvens blifvit iakttagen, språkformen har moderniserats, och små förklarande tillägg ha blifvit gjorda, där skrifvaren så funnit af nöden.

Angående tiden för afskrifternas utförande finnas ganska noggranna anteckningar å hvarje arbete, men om originalet icke ett ord. I denna senare punkt måste man alltså söka upplysningar och intyg från annat håll. Dess bättre har, såsom vi redan sett, den gamla membranen varit flitigt använd af 1600-talets lärde, i synnerhet lexikograferna och bland dem särskildt Johannes Thomæ Bureus och Olof Verelius. Den förre har lemnat smärre utdrag ur

handskriften i sin allbekanta »Sumlen»[1] samt dessutom excerperat den i och vid samlande af material till sitt i manuskript utförda, men sedermera aldrig till trycket befordrade *Göthiskt och gammal-svenskt lexicon*[2], liksom äfven Verelius brukat den som källskrift vid utarbetandet af sin *Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ*, Upsalæ 1691. Bureus är här som alltid ytterst noggrann såväl med afseende på återgifvandet af de anförda citaten som ock med hänvisning till självfva platsen i originalet, Verelius däremot mera knapphändig och summarisk. Man hänvisar i allmänhet under titeln: »Cod. Orm.», ofta med tillägg af namnet på de enskilda sagorna, betraktade såsom särskilda delar af det hela, understundom endast under självfva sagans titel, i synnerhet när det gäller en sådan som Trójumanna saga, handskriftens hufvuddel. Efter titeln anföres sida, hos Bureus också alltid rad.

Af de citat jag samlat och belagt, skall jag under paralell sammanställning med Vigfússons text tillåta mig anföra följande:

Trójumanna saga och Breta sǫgur samt Mágus saga med þættir.

F: a. 13: Forsea (s. 124).	*Papp. fol. nr 58.* Bl. 105.
Troja m. Sagu. 24 b. 11. Ok hygger ek at enn mundi þr uppi vera til lids mannum sinum ef þr̄ hefdi sva mikla forsea sem afl ok kapp.	Ok hyggur ek at enn mundu þeir uppi vera til lids sinum Mǫnnum ef þeir hefdu sva mikla forsea sem kapp ok afl.
—— Fela (s. 124).	—— Bl. 110^{v}—111^{r}.
Troj. M. Sagu. 26: 20. Ok badh [Hecuba Æneam] han fela Polexenam for þ'ra fiandm̄m. En han fek heña i hender Anchises ok	Hecuba Drottningh mætti Enea þä er hon flydi or hǫllinnj ok bad hann fela Polexenam fyrir þeirra fiandmǫnnum, enn hann

[1] Handskrift å Kungl. biblioteket (Antikvitetsark:s sign. F: a. 12).

[2] Handskrift å Kungl. biblioteket (Antikvitetsark:s sign. F: a. 13). Med ordboken följer som bihang en af Bureus uppgjord "*Ordlista till Konunga och höfdinga styrelse, med tillägg ur lagarna m. fl.*", härnedan citerad: *F: a. 13. Ordl.*

fal han henna vm stund' saker. En̄ þær Casandra ok Andromaca fal[u]z i frigiar hofi.

fieck hana i hendur Anchises ok fal hann hana umm stundar sakir, enn þær Casandra oc Andromaca fälust i friggiar hofi.

F : a. 13: Freyiu (s. 121).
Troio mana Sagu 28: 27. Þaer Þoꝛr hͭ þ' ꝼ'yiu sẏst' sin̄i . . . hafdi sva Girker markat skioldu sina at þ' var drægin a Sif en a skioldum troiomanna var scriꝼut ꝼ'ẏia ꝼ.

Papp. fol. nr 58. Bl. 123.
Þä er Þor hiet þui Freyu systir sinnj . . . hǫfdu Girkir sva markat skiǫlldu sina at þar var dreiginn ä Sif. enn ä skiǫlldumm Tröju Manna var skrifut Freya f[inna].

Index: Skemtan.
Cod. Orm. pag. 48. Þad er odrum jafnan skemtan er aunan angrar.

——— Bl. 220^r.
Þad er jafnnan audrum skemtan er annann äng-rar.

Sumlen: Bl. 117 b.
Sua segia sumir frædi män at Magus Jarl uæri komin af lang-fedga tali af syni Oþins þm̄ er Narfi edha Nari het. ok han hafi uerit skamt þadan, ok þ' er mikil likindi at han hefir uerit þ̄rar at han hafi mik̄ kunnat i Nigromancia.

Detta står i Prologo utj Magus Jerls Saghu. 48 pag. 23 lin.

——— Bl. 221.
Sva seigia sumir fræda Menn at Magus Jarl væri kominn at Läng fedgatali af synj Odins þeim er Narfi edur Narj hiet, ok hann hafvi verit skammt þadann af þui er mikil likindi ef hann hefur verit þeirrar ættar at hann hafvi nockut kunnat i Jmgramancja.

Index: Samfara.
Er þad ei samfært strid hans oc metnadr minn. Cod. Orm. Snorr. pag. 49.

——— Bl. 228^r.
er þat ekki samfærtt strid hanns ok Metnadur minn.

Flovents saga.

Index: Bending. Cod. Orm. pag. 110. Huat merkia mun du slikar bendingar.	*Papp. fol. nr 47.* Bl. 218^{r}. huat merkia mundu slikar Bendingar.
F:a. 13. Ordl. s. 5. Tok ser ein staf oc bardi Otun. Flor. 110: (radsiffran bortnött).	—— Bl. 220^{r}. tök sier eirn staf och bardi Otun.
Index: Astarmagn. Fingrgull sendi hon þier til astarmarks. Cod. Orm. 110.	—— Bl. 225^{v}. fijngurgull, er hon sen̄di þier til astarmerkis.
F:a. 13. Ordl. s. 5. Bregdaz 111:42. Flor. Förr skal ek lif:t lata än bregdaz henne.	—— Bl. 225^{v}. skal ek fyrrj lifvit läta enn bregdast hennj.
—— *Ordl.* s. 6. medh sverdinū er aldri biladi. Flov. 113: 2.	—— Bl. 232^{v}. medur sverdinu Jövis þui er alldreige biladi.
—— *Ordl.* s. 6. han skyldi hvarki bila før stali ne steini. 113: 39.	—— Bl. 236^{r}. han̄ skylldi huorki bila fyrir ställe nie steine.
Index: Bot. Cod. Orm. pag. 114. Bidum nu annat huart, bot eda bana.	—— Bl. 242^{v}. bidum nu annat huat Bot edur Bana.

Bærings saga.

Index: Hiarta. Cod. Orm. pag. 126. Hiarta oc afl skal i einvige hafa, enn ecki galldra, ne giorninga.	*Papp. fol. nr 47.* Bl. 405^{r}. hiarta ok afl skal i Einvige hafa enn æigi Galldra nie Giǫrninga.
F:a. 13: Mæki (s. 289). Orm. 126: 38. Nu tui hendit Beringr mækin ⁊ höggir til Skadivaldz.	—— Bl. 405^{v}. Nu Tuihendir Bæringur Mækirinn ok hǫggur til skadvalldss.

—— Freyia (s. 109).
Orm. 126: 40. En þa hiálpadi hm̄ mest vidh ettrinu Freyia su er Windemia hafdi gefit hm̄, hon var dregin vtan mz raudu silki En i milli var huitt skin̄ ⁊ miukt af dyri þi er asalabia heitr. aa þat skin biter ej ettr ⁊ æ' gengr vatn aa þat ne nock' vokni.

—— Bl. 406^{r}.
enn þä hiälpadi hǫnumm mest vid Eytrinu Treia su sem at Vindemia hafdi gefvit hǫnumm hon var dreiginn utan̄ med raudu silki enn i milli var huitt skinn ok miukt af dyri þui sem Asalabia heitir ä þat skinn gieck æigi Eytur ok æigi bitur vatn ä þat nie nockur vǫkvi.

—— Spord-cauda (s. 369).
Orm. 126: 48. Vti Berings sagun. Beringer hoggr medh Mæki sinum aa stiornborda aa hals orminum sva at höfudit hraut innan bordz en̄ spordrin i vattnet.

—— Bl. 406^{v}—07^{r}.
Bæringur hǫggur med Mækinumm a stiörn Borda ä häls Ormmumm sva at hǫfvudit hraut Jnnann Bordss en spordurinn i Vatnit.

Index: Tuikuislar-skegg.
Cod. Orm. 127. Ormin retti ut i moti tuikuislada tungu.

—— Bl. 407^{r}.
riette ut i möte Länga ok tvikvislada Tungu.

Af dessa citat torde utan vidare framgå, att Ormr Snorrasons bok utgjort originalet till:

1) Trójumanna saga jämte de med denna förenade Breta sǫgur samt Mágus saga med densamma åtföljande Þættir: Laes þáttr och Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar (= papp. fol. nr 58).

2) Flovents saga och Bærings saga (= papp. fol. nr 47: 3, 5).

Om de öfriga smärre uppteckningarna: Ívents saga Artuskappa, Ereks saga Artuskappa, Bevers saga och Partalopa saga (= papp. fol. nr 46: 1—3, 6) samt Mírmants saga och Remundar saga (= papp. fol. nr 47: 1, 4) kan ingenting med bestämdhet sägas. Men då intet annat original för dem torde

kunna uppvisas, och då de till tid och yttre förhållanden öfverensstämma med de öfriga, så torde det få anses ganska sannolikt, att de äro afskrifna efter resp. uppteckningar i Ormr Snorrasons bok, äfven om säkra citatställen icke kunna för dem framdragas.

Och nu en blick på den gamla membranen. Hur såg den ut såväl till det ytte som inre?

Af Bureus' ofvan citerade donationsbref får man veta, att den var en pergamentshandskrift i folio, skrifven med »mächta tätt styl», hvilken sistnämda bestämning tydligen tillkommit vid jämförelse med de tvänne andra i donationsbrefvet upptagna fornnorsk-isländska membranerna, Þiðreks saga och Barlaams saga, båda utförda med tämligen stora typer och ganska spatiöst. Till dessa Bureus' notiser kan för öfrigt med tämligen stor visshet fogas ytterligare den, att handskriften, liksom i regeln alla böcker från den tid den härrör, varit bunden, något som man också kan läsa mellan raderna i Rudbecks ofvan anförda yttrande: »Och de warit hans Sal. Swärfaders Burei, hwars nampn och så stodh uthi dem», d. v. s. på insidan af frampärmen. Å densamma torde också i egenskap af skrifvare eller första ägare hafva antecknat sig den Ormr Snorrason, efter hvilken handskriften sedan fått sitt namn.

Så långt kan man komma med tillhjälp af de direkta notiser, som finnas om handskriften, men åtskilligt till torde man behöfva veta för att kunna bilda sig en något så när hjälplig uppfattning om boken i dess helhet: storlek, d. v. s. bladens höjd, bredd och numerär, möjligen också kolumnindelning samt innehåll, d. v. s. ordning och fördelning af det litterära materialet.

Till den första af dessa frågors besvarande skall jag välja ut en af Vigfússon utförd, i möjligaste måtto med de här ifrågavarande likställd afskrift, hvars original blifvit bevaradt, anställa en jämförelse dem emellan och så medelst en enkel ekvation få fram värdet af den sökta storheten. En dylik af Vigfússon verkställd afskrift är papp. fol. nr 2: 5, Þorláks saga biskups hin elzsta, till hvilken originalet föreligger i perg. fol. nr 5: 5. Denna papp. fol. nr 2: 5 kan med afseende på skriftens utrymme sägas vara

kongruent med papp. fol. nr 58. Den förra inrymmer 35 rader à 17 bokstäfver å sidan, den senare 34 à 18. Förhållandet mellan sidoantalet i papp. fol. nr 2: 5 (123 s.) och perg. fol. nr 5: 5 (17 s.) är 7,23; mellan samma papp. fol. 2: 5 eller dess substitut papp. fol. nr 58 och Ormr Snorrasons bok 9,2, till hvilken siffra man kommer, om man från de ofvan anförda citatställena erinrar sig, att citatet från prologen i Mágus Saga å sid. 48 återfinnes å sid. 442 i Vigfússons afskrift. Håller man så tillika fast, att radantalet i perg. fol. nr 5: 5 är 40, så ställer sig det lilla matematiska problemet så:

$$7{,}23 : 9{,}2 = 40 : x \quad \because x = 50.$$

Alltså 50 rader på sidan, något som man också ungefärligen väntar, när man som här ofvan sett citat anförda till rad 48. Ormr Snorrasons bok har sålunda i kolumnhöjden öfverstigit perg. fol. nr 5 med vid pass 10 rader, och som denna senare är ganska, om också icke »mäkta» tät i stilen, så torde man få tillmäta den förra en mot dessa rader ungefärligen motsvarande större höjd, än den senare i sina 27,5 cm. har, hvaremot dess bredd, 22 cm., torde få anses fullt proportionerlig äfven emot den större höjden. I sammanhang härmed skulle jag angående kolumnindelningen vilja uttala det påståendet, att texten gått öfver hela bladets bredd. Den noggranne Bureus citerar hela tiden till sida och rad, utan att nämna något om spalt, som han eljest brukar ihågkomma under beteckningen *a* och *b*. I ett citat förekommer dock verkligen en *b*-beteckning, men som fallet är enastående, är det väl snarast att betrakta som ett skriffel, hvarför det ej torde förtjäna något beaktande.

Hvad bladens antal beträffar, så borde ju den frågan efter den ofvan angifna proportionen mellan afskrift och original vara ganska lätt att besvara. Men en sådan beräkning med anspråk på sannolikhet kan dock endast göras under den förutsättning, att handskriften är helt igenom uniformt skrifven, något som dock så ytterst sällan är förhållandet åtminstone med de fornnorsk-isländska membranerna. Ofta äro de första läggen spatiösa och storstiladt

anlagda, hvarefter man längre in i boken tränger ihop rader och typer för att spara på pergamentet, hvartill äfven kommer den växling, som är en följd af att merändels flere händer utfört arbetet. Så är t. ex. fallet med Þiðreks saga, och samma förhållande synes äfven hafva gjort sig gällande hos Ormr Snorrasons bok. Om proportionen mellan Vigfússons afskrift och originalets text för den första fjärdedelen får sättas till 9,2, så måste den i de tvänne följande ökas till 10 för att sedan i den sista delen höjas ända till 14, omständigheter, som på samma gång ge vid handen, att flere skrifvare varit använda vid arbetets utförande. En ingående granskning af de i Bureus' och Verelius' citat anförda sid-siffrorna leder till dessa proportioner. Mágus saga har börjat å sid. 48, Bærings saga har aflöst Flovents å sid. 116, och Partalopa måste hafva stannat med sid. 176, ty från och med 177 och framåt finnas citat från Enoks saga. Därmed äro vi också inne på den del af membranen, som icke blifvit i afskrift bevarad. Huru stor Enoks saga kan hafva varit, är ej möjligt att afgöra, men man torde komma sanningen nära, om man tillmäter den samma omfång som den följande: Parcevals saga, hvilken åter i sin tur, af andra uppteckningar att döma[1], är att likställa med den här ofvan omnämda Flovents saga. Med en dylik beräkning kommer man fram till sid. 200, från hvilken också ett citat återfinnes i Verelius' *Index* under artikeln Meinsemd. Den gamla membranen skulle således hafva innehållit vid pass 100 blad.

Hvad sedan innehållet beträffar, så har man härom uppgift af Verelius dels i den ofvan från hans *Index* citerade förteckningen, dels ock i hans handskrifna, nu i Uppsala universitetsbibliotek förvarade *Catalogus historiarum et monumentorum e penu antiquitatis islandicæ depromptus*[2]. I det sistnämda arbetet, som är en strängt affattad nominalkatalog öfver det isländska handskriftsmaterial, som Verelius hade till sitt förfogande, får man dock endast veta namnet på sagorna utan någon upplysning alls om deras inbördes

[1] Se Cod. Holm. Perg. 4:o nr 6: 4, 7.

[2] Cod. Ups. R: 697, VI. Aftryckt i V. Gödel, Anf. arb. s. 256—63.

ordning i handskriften, hvartill dessutom kommer, att uppgiften är ofullständig. Den kan således lemnas åsido. Däremot synes förteckningen i *Index* vara fullt tillförlitlig. Att membranen omfattat mera, än hvad i densamma uppgifves, fins ingen anledning att tro, så minutiös, som uppgiften här är. Och att sagorna följt i den ordning, som de här äro uppräknade, framgår af öfverensstämmelsen mellan å ena sidan uppgifterna i Bureus' och Verelius' citat och å den andra den plats i kodex man kommer till genom en sammanställning af sidoantalet hos Vigfússon och resp. sagas ordningsföljd i Index-förteckningen.

Beträffande i öfrigt denna förteckning, så torde någon kanske anmärka, att den icke upptar Breta sǫgur och Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar, men att den nämner en Anundar Jarls sona saga, hvars namn man eljest icke gärna möter i de isländska sagoförteckningarna. Härpå svaras, att Breta sǫgur voro i handskriften förenade med Trójumanna saga till ett fortlöpande helt, att Anundar jarls sona saga ej är något annat än ingressen till Mágus saga i inskränkt mening[1], ehuru den förmodligen varit redigerad här som en självständig del, att slutligen alla de Mágus saga åtföljande þættir af Verelius sammanfattats under titeln »Lais», tagen från namnet på den första af dem: Laes þáttr.

Ormr Snorrasons bok har sålunda innehållit: Trójumanna saga, Breta sǫgur, Mágus saga, Laes þáttr, Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar, Flovents saga, Bærings saga, Remundar saga, Ereks saga Artuskappa, Ívents saga Artuskappa, Bevers saga, Mírmants saga, Partalopa saga, Enoks saga och Parcevals saga.

Skulle jag till sist göra en sammanfattning af de resultat, till hvilka jag härmed kommit, och framlägga dem under den gängse formen af en handskriftsbeskrifning, så skulle det hela presentera sig ungefär så:

[1] Jfr *Fornsögur suðrlanda*, utg. af G. Cederschiöld, Lund 1884, s. LXXXI.

»ORMR SNORRASONS BOK.»

30 × 22 cm. 100 blad. Fraktur. Senare hälften af 1200-talet. Skrifven, såsom det synes, af 3:ne händer: Bl. 1—23 af hand A; bl. 24—65 af hand B; bl. 66—100 af hand C. Bunden.

Innehåll:

1. Bl. 1—14.
Trójumanna saga.
Afskrifven i papp. fol. nr 58: 1.

2. Bl. 14—23.
Breta sǫgur.
Afskrifven i papp. fol. nr 58: 2.

3. Bl. 24—43.
Mágus saga.
Afskrifven i papp. fol. nr 58: 3.

4. Bl. 43—47.
Laes þáttr.
Afskrifven i papp. fol. nr 58: 4.

5. Bl. 47—50.
Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar.
Afskrifven i papp. fol. nr 58: 5.

6. Bl. 50—58.
Flovents saga.
Afskrifven i papp. fol. nr 47: 3.

7. Bl. 58—65.
Bærings saga.
Afskrifven i papp. fol. nr 47: 5.

8. Bl. 66—71.
Remundar saga.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 47: 4.

9. Bl. 72—74.
Ereks saga Artuskappa.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 46: 2.

10. Bl. 74—76.
Ívents saga Artuskappa.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 46: 1.

11. Bl. 77—80.
Bevers saga.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 46: 3.

12. Bl. 80—86.
Mírmants saga.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 47: 1.

13. Bl. 86—88.
Partalopa saga.
Afskrifven, såsom det synes, i papp. fol. nr 46: 6.

14. Bl. 89—94.
Enoks saga.
Ej bevarad i afskrift.

15. Bl. 95—100.
Parcevals saga.
Ej bevarad i afskrift.

Historia: Handskriften, hvilken liksom Kungl. bibliotekets perg. fol. nr 4, Þiðreks saga, torde hafva varit nedskrifven i Bergen, har i början af 1300-talet tillhört den därstädes vid denna tid residerande biskop Árni Sigurðsson. Vid midten af påföljande århundrade synes den hafva blifvit förd öfver till Sverige, troligen som gåfva från Birgittinerklostret Munkalif i Bergen till moderstiftelsen i Vadstena. Från Vadstenaklostrets boksamling har den sedermera kommit ut i privat ägo, och i början af 1600-talet återfinner man den hos antikvarien Johannes Thomæ Bureus, med hvars samlingar

den 1651 öfverlemnades till Riksarkivet. Härifrån lånades den sedan 1666 ut till professor O. Verelius i Uppsala, återbördades därifrån efter dennes död 1682 och öfverlemnades därpå till Antikvitetskollegiet, å hvars inventarium af år 1693 den fins upptagen »på den öfwersta Hyllan och främsta afdelningen uthi Muren» under titeln »Orm Snorressons Book. Ms. membr. in folio». I slutet af 1600-talet har den gått förlorad, helt säkert i Stockholms slottsbrand 1697. Benämningen »Ormr Snorrasons bok» torde den hafva fått efter någon af dess första ägare, som i denna egenskap märkt den med sitt namn.

Användn. och beskrifning: Johannes Thomæ Bureus, *Göthiskt och gammal-svenskt lexicon.* 1625—31. Hs. å Kungl. biblioteket (Antikvitetsark:s sign. F:a. 13). Johannes Thomæ Bureus, *Sumlen.* Hs. å Kungl. biblioteket (Antikvitetsark:s sign. F:a. 12). G. Stiernhielm, *Utkast till Svea- och Göta-Måles Fatebur.* Hs. å Kungl. biblioteket. O. Verelius, *Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ,* Upsalæ 1691. G. E. Klemming, *Ur en samlares anteckningar,* Stockholm & Upsala 1883—86, s. 96. *Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus,* utgifna af G. E. Klemming i *Samlaren* 5, Stockholm 1885. V. Gödel, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige* 1, Stockholm 1897, s. 32 f., 217 f.

Kritiskt bidrag till läran om nysvenska riksspråket.

Af

BENGT HESSELMAN.

Enligt regler för svensk kvantitet, som företrädts af bland andra Kock och Noreen, borde ett fsv. *drŏpi* i nysvenskan ge en form med förlängd vokal och kort konsonant. Den faktiskt existerande formen *droppe* kan ej vara den ljudlagsenliga. Dess *pp* är antingen att tillskrifva påverkan från besläktade ord sådana som *dropp*, *takdropp* eller förklaras genom ordets användning såsom senare sammansättningsled (t. ex. i *vattendroppe*). I gammalsvenska skrifter möta vi ofta (t. ex. i Bib. och Lex. linc.) den väntade formen *drope,* och sådana äldre citat kunna betraktas såsom bevis för den antagna ljudregelns giltighet i nysvenska riksspråket.

Ett annat fall är följande: i nysv. har fsv. kort *i* öfvergått till *e* i öppen stafvelse: ex. *liva* > *leva.* De nysv. formerna *drifven drifvit* böra förstås som analogibildningar, med *i*-ljudet inkommet från böjda former (ex. dat. *drifnom*) eller från pres. och inf. (fsv. *drīva*). Bevisande för den ljudlagsenliga utvecklingen äro äldre skrifningar sådana som *dreffuit* (Didrikssagan).

Vid resonnemang liknande dessa — hvilka jag här för tydlighetens skull återgifvit kanske väl schematiskt — har man förbisett en som jag tror synnerligen viktig synpunkt. Det är enligt min mening alls icke gifvet, att de äldre skrifter, på hvilka man stödt sig, verkligen i det berörda afseendet eller öfverhufvud få

anses representera samma dialekt eller samma språk som det nuvarande nysv. riksspråket. Det är tvärtom möjligt, att vi i en form som *drope* i Joh. P. Gothi Dictionarium ha att se en lokal östgötsk form, naturlig för detta arbete såsom tillkommet i Linköping, men som ingenting har att säga oss vare sig om det nuvarande riksspråkets ljudregler eller om tillståndet i ett möjligen befintligt äldre sådant. Ja det kunde ju visa sig, att språket i denna ordbok i det hela är starkt dialektiskt färgadt eller rent af får betraktas som dialekt?

Frågan är ett specialfall af ett större spörsmål, som i den svenska språkforskningen synes ha blifvit alltför litet beaktadt. Jag menar spörsmålet om förhållandet mellan dialekt och skriftspråk i svensk språkutveckling särskildt under senare fornsv. tid och i äldre nysvenskan. Anledningen till detta förbiseende har väl hufvudsakligen varit den, att de medelsvenska dialekterna, hvilka haft största betydelsen för skriftspråket, tills på allra sista tiden varit alltför litet kända, för att man i de gamla handskrifternas och tryckens virrvarr af former och skrifningar skulle ha kunnat särskilja och lokalisera de olika inslagen. I praktiken som i teorien har denna brist ledt till farliga konsekvenser. Man synes ha utgått från en viss allmän föreställning om ett något så när enhetligt s. k. riksspråk, ett talspråk, som skulle ha användts af de högre klasserna ända sedan medeltiden (1350?), skildt från öfriga dialekter genom sina särskilda ljudlagar, men i det hela ungefär jämnställdt med dessa. Det är denna riksspråksdialekt, som i hufvudsak skulle ligga till grund för skriftspråket. Af det fornsvenska talade riksspråket skulle vårt nuvarande riksspråk vara en direkt afkomling, ungefär på samma sätt som den nygotländska dialekten härstammar från forngutniskan. Det är de äldre stadierna af detta gemensamma språk, som möta oss i våra gamla handskrifter och tryck; en form som *drope* i Lex. linc.'s språk kan därför användas till belysning af ljudtendenser äfven i det nuvarande riksspråket, som ju blott är en senare utveckling af samma språk. — Jag menar ej, att man alldeles klart och medvetet resonnerat på detta sätt, men bakom

många språkhistoriska deduktioner, som i litteraturen blifvit framställda, synes mig otvifvelaktigt ligga ett föreställningssätt, ungefär sådant som det jag här — kanske en smula karrikeradt — sökt återgifva. Att å andra sidan en riktigare uppfattning mer än en gång blifvit uttalad[1] och i enskilda fall tillämpats, vill jag på intet sätt bestrida. Men det synes mig tydligt, att de metodiska konsekvenserna däraf i den rent språkhistoriska forskningen ej tillräckligt uppskattats[2].

Det riktiga förhållandet är enligt min tanke det, att vi inte ha rätt att tala om ett svenskt riksspråk, för så vidt det är fråga om ett taladt språk, förrän tämligen långt fram i tiden, kanske ej förr än i slutet af 1600-talet — således vid ungefär samma tid som enligt danska forskare ett »talesamsprog» uppkommit i Danmark[3]. Hvad som existerat före denna tid har här liksom där varit å ena sidan de olika dialekterna — mer eller mindre rena — å andra sidan skriftspråket, som långt tidigare än talspråket utbildat sig till en viss relativ likformighet och fasthet. Detta skriftspråk var enligt sakens natur väsentligen ett traditionellt litteraturspråk, baseradt på äldre skrifseder. »Man lär skrifva hufvudsakligen genom att läsa, alltså efter äldre skrifter» (Cederschiöld)[4].

[1] Se i synnerhet Cederschiöld Svenskan som skriftspråk, 9:de kap.

[2] Förbiseenden af hithörande synpunkter anser jag sålunda vara en väsentlig brist i E. Hellquists arbete: Studier i 1600-talets svenska, Uppsala 1902.

[3] Se om hithörande frågor i danskan, framförallt M. Kristensen Dania II s. 18 ff. (1892), Arkiv XV s. 42 f. samt den förträffliga skriften Samlende kræfter i sprogudviklingen 1899 (Studier fra sprog- og oldtidsforskning udg. av phil.-hist. samfund N:r 41), särskildt sid. 46 ff., vidare P. K. Thorsen i hans viktiga afhandling Glidning og spring (Festskrift til Thomsen) t. ex. s. 316 ff. (jfr äfven Kristensen Arkiv V), V. Dahlerup Det danske Sprogs Historie (flerestädes t. ex. s. 59: Ved Bedømmelsen af Sproget i det 16. og 17. Aarhundrede maa man først erindre den Rolle, som Dialekterne spillede. Et Skriftsprog var ganske vist skabt paa Reformationstiden, men kun meget langsomt formaaede det at indvirke paa Talesproget, og selv mod Slutningen av det 17. Aarhundrede have sikkert de allerfleste talt Dialekt) samt historikern J. Ottosen Vor Historie 1899 s. 7 (Saaledes har i Løbet af 1—200 Aar Befolkningen rundt om i Nordens Købstæder nærmet sit Landsmaal til Rigssproget, de boglærtes Sprog, eller helt antaget dette).

[4] "Vi nødes til at antage, at vore forfædre allerede i middelalderen have benyttet et literært sprog, der i mangt og meget afveg fra det samtidig talte sprog i dets forskjellige afskygninger. Ved nedskrivningen har man mere fulgt den lite-

Men trots detta var vårt skriftspråk ännu under äldre nysvensk tid — i olika grad inom olika litteraturarter eller hos mer eller mindre skrifvana författare — i mycket beroende af respektive författares eller skrifvares talspråk d. v. s. för denna äldre tids vidkommande af hans hemorts dialekt.

Det är ej min afsikt att här lämna någon mer utförlig belysning eller utredning af den här antydda synpunkten. Jag afser endast att behandla en mindre del af ämnet: de olika dialekternas betydelse för kvantitetsbehandlingen i några äldre nysvenska ordböcker och grammatiska arbeten. Sådana språkkällor intaga nog just i fråga om det dialektala = talspråkliga inflytandet en särställning, nämligen så att resp. författares *eget* språk där mer än annorstädes framträder. Men just af detta skäl är en undersökning af dem särskildt ägnad att ådagalägga vikten af det antydda betraktelsesättet.

Kvantitetsutvecklingen i nysvenskan — närmast i de urspr. kortstafviga orden, som ju ha största intresset — har jag förut behandlat från de moderna dialekternas synpunkt i min uppsats i Språk och Stil I s. 10 ff., till hvilken hänvisas. De nuvarande, särskildt medelsvenska, dialekternas tillstånd i fråga om kvantiteten är i hufvudsak följande: kortstafviga ord, som innehålla *a* eller *ä* i stamstafvelsen ha i alla medelsv. dialekter — och för öfrigt i de allra flesta svenska dialekter — genomgående undergått vokalförförlängning: fsv. *tăk* > *tāk*, *bæ̆ra* > *bǣra*. Men om stamvokalen är *ĭ*, *y̆*, *ŭ*, *ŏ*, gå de olika dialekterna i sär. Vi ha dels i stor utsträckning bevarad korthet och förlängning af följande konsonant, dels vokalförlängning såsom vid ord med *a*, *ä*. Det förra förekommer i synnerhet i uppländskan (med undantag af Roslagen), i olika grad på skilda håll, enligt regler, som växla från det ena mindre området till det andra, men vidare också i Mälardialekten

ære tradition, end man har ladet sig lede af den forhaandenværende udtale" (P. K. Thorsen, Festskrift til V. Thomsen s. 319). "'Natürlich' ist und wird sein für den Durchschnittsmenschen, dass er nicht seine, sondern seiner Vorbilder Sprache schreibt, wenn er sich literarisch bethätigen will" (G. Roethe, cit. efter Panzer Litbl. 1901 sp. 364).

d. v. s. i den eller de dialekter — uppländska och sörmländska — som talas i bygderna omkring Mälaren. Konsonantförlängningen förekommer i synnerhet af konsonanterna *k, p, t,* men äfven af *s* och *r,* i mindre grad af öfriga konsonanter (mest i n. Uppland). Den torde också vara något mer utbredd i sådana ord, där vokalen är urspr. *ĭ* (*y̆*?), något mindre, där den varit *ŏ* (*ŭ*?)[1]. Någon olikhet i fråga om valet af de båda alternativen — vokalens eller konsonantens förlängning — mellan en- och tvåstafviga former (sluten och öppen stafvelse) är hittills ej med säkerhet konstaterad. — I de öfriga medelsvenska dialekterna, till hvilka jag närmast räknar den egentliga sörmländskan (i Södermanland med undantag af Mälartrakterna och Södertörn), närkiskan och östgötskan synes vokalförlängning i kortstafviga ord vara genomgående — oberoende af vokalens eller konsonantens beskaffenhet. På liknande sätt förhålla sig de flesta andra svenska dialekter.

Af dessa uppgifter följer, att det hithörande ordmaterialet kan indelas i två grupper: 1) sådana ord, vid hvilka dialektala differenser komma till synes och 2) sådana, som ha samma form i alla målen. Redan en flyktig öfverblick af de äldre källorna visar, att samma fördelning också i dem kan konstateras. Det är därför klart, att vår undersökning hufvudsakligen får anledning sysselsätta sig med den förra gruppen, d. v. s. med ord innehållande vokalerna *ĭ, y̆, ŭ, ŏ* följda af konsonanterna *k, p, t, s, r,* blott i mindre mån med ord af annan typ.

Hufvudsaken i den följande undersökningen blir en samling af hithörande citat ur våra två ordböcker från 1500-talet: Variarum rerum vocabula cum sveca interpretatione Stockholm 1538 (Var. rer.)[2] och Elaus Petri Helsingius' Synonymorum libellus Stockh. 1587 (Syn. lib.) samt ur den förnämsta ordboken från 1600-talet: Dictionarium latino-sveco-germanicum Linköping 1640 (Lex. linc.). Samlingarna göra ej anspråk på fullständighet, men torde vara till-

[1] Detta senare synes framgå af bland annat Fasternamålet, på gränsen mellan de egentliga Upplandsmålen och Roslagens mål; beskrifvet af G. Ad. Tiselius Sv. Lm. XVIII. 5.

[2] Citeras efter Aksel Anderssons upplaga Uppsala 1891.

räckliga för uppsatsens syfte och äfven i andra afseenden erbjuda intresse.

Var. rer. 1538 uppvisar i regel enkelskrifven konsonant i ursprungligen kortstafviga ord, äfven i sådana fall, där konsonantlängd i de moderna dialekterna och riksspråket är vanlig, d. v. s. i ord med *i, y, u, o* och följande *k, p, t, s, r*. Vi finna således naturligtvis *maal* tinea 53, *kaar* 30, *faat* 26, *regnboghe* 3, *seena* 6, *footsola* 7, *skulor* 26, *kaka* 29, *wredhe* uectis 39, *hane* 54.

Men också i ord af annan typ är enkelskrifning vanlig:

1) Tvåstafviga former:

bete buccea 28 (uppl. *bätta*), *betar* canini dentes 7, *näsaboror* 7, *swettebora* porus 8, *hoffuudbrote* grauedo 15, *brotas eller kempas* 33, *kamp eller brotan* 33, *dropc* 4, *ijssdrope* stiria 4, *flote färya* (se pontones) 37, *flote* rates 50, *watn kaar med grepa* 30 (jfr uppl. *gräppa*), *hete* estus 4, *for heta skul* 23, *hosa* 20, *hosor, hosoband* 17, *letare fergare* infector 14 (jfr uppl. *lätta*), *lwkur offuerlop* fori[1] 49, *mykin* 15, 16 etc., *nykil* 23, *pepar* 21, 31, *longapeper* 32, *roke tilgifft på mååt eller köp* 45, *brödskota* infurnibulum 28 (uppl. *bröskuttu*), *ploogskota* rallum, rulla 43, *spore* 36, *sporasmedh* 14, *graffstikel* 39, *weka* (nysv. *vecka*) 4, *åweta* phreneticus *willer* 16.

Undantag: dubbelkons. visa *konning* 12, *konnings wägh* 40, *-krona*, *konnungs cledhe* 19, *wanwittigheet* 16[2]. Vidare äfven *sommar* 4, *hammar* 39 o. dylika. Vacklande äro *kopar* 47 1 g., 50 3 ggr, *kopar smedh* 13, men *koppar penning* 47, *koppargryta* 25, *mose laaff* lanugo 56, men *mosse laaff* usnea 58.

2) Enstafviga ord:

a) Enkelskrifning: *broten* (af *brot* n.) 49, *drop* stillicidium 24, *sken* 3, *skep* 49 f. 6 ggr, *skepet* 49 2 ggr, *skeps prydning* 50, *skeps reedd* 40, *skepbröd* 28, *hollskep* 49, *seghelskep* 50, *sketbytta*? 37, *ten* stannum 50 2 ggr, *treen* steg 46 3 ggr, *fotspor* 7.

b) Vacklande mellan dubbel- och enkel-skrifning äro: *gumraköt* 27, *dödhaköt* 16, *kötmångare* 14, *tannaköt* 15, 17, *kötet* 8, men

[1] Jfr nedan s. 384 och 392.

[2] I *reffua, naffuar* 39 o. dyl. ha vi naturligtvis ej att anta konsonantlängd.

kött 8 2 ggr, 27 6 ggr, *köttgaffel* 26, *kötthwss* 27, *tannakött* 5, *nöta-, kalffua-, fåra-, getakött* 27, *lamba kött* 27; *ögnalok* 7 men *lock* 25, *strupalock* 5; *nott* 56, *notaträ, walnotaträ* 56; *skot* 35 3 ggr, *skot åår* 4, *handskot* 35 men *skott* 35 4 ggr, 36 1 g., *boghaskott* 35; *stekespett* 25, *swijn spett* 35, *swijn spetaskafft* 57; *streck dook* peplum 18, *ther streket haller bly och silff* 50 (galena).

c) Endast dubbelskrifning visa: *bett* 36 2 ggr., *halzbett* 44, *ormableck* filix 57, *forr* sulcus 43, *gnett* lens 53, *strochträä* hostorium 44 (?), *knäweck* 7.

Angående tolkningen af dessa skrifningar kunna olika meningar göras gällande. Så t. ex. kan ifrågasättas, om icke enkelskrifvet *n* stundom betyder långt *n*: *ten* skulle kunna stå för *tenn*, ty i Var. rer. skrifves också *man* (mann) 5, *skin* (skinn) 19. Å andra sidan användes tydligen just i slutljud dubbelskrifning i åtskilliga fall, där vi svårligen eller alls icke kunna tänka oss långt ljud: ex. *aall* men *aleskogh* 57, *fijll* 39, *löösz* 36, *nääss* 40, *fnaass* 34, *hwss* 22 men *hwset* 23, *gämss* 52, *brömss* 53, *ijssdrope* etc. I analogi med dessa få bedömas de ursprungligen kortstafviga *boll* truncus 56, *koll* carbo 25, *spell* 47, *gräss* 58, *goll* (gul), *bleeckgoll* 21 m. fl., i hvilka följden af enkelskrifven vokal och dubbelskrifven konsonant tydligen kan betyda och sannolikt också betyder lång vokal + kort konsonant. Synnerligen vanligt är att *k* i slutljud, men ej i inljud, skrifves *ck* — äfven efter urspr. långa vokaler eller efter konsonanter: ex. *bwck* 7, *baackhals* 8 (*baakhals* 5), *krock rygg* 8 men *crokotan* 9, *leeck* men *leekebrodher* 33, *ööck* 51, *barck* men *barka* 56, *grönspinck* 55 men *bofinke* 54, *särck* 18, *blanck* 21 etc. På grund häraf kan ej heller i *streck* (*streket*), *knäweck, ormableck, lock, strupalock* (*ögnalok*) skrifningen *ck* med säkerhet tolkas såsom betydande långt *k*. Snarare skulle väl *tt* i t. ex. *bett, gnett* etc. få anses vara verklig längd, då vi ej tyckas ha exempel på dubbelskrifning af *t* annat än just i dylika fall (urspr. kortstafviga), eller då urgammal konsonantlängd föreligger (ex. *spott*)[1]. Men

[1] Märk dock *nider ått* 47 (?), *tiwgu lott* 46 (vigt-) lod, eljest *lot* 46).

också här kunna skrifvanor vara med i spelet, så att man finge betrakta t. ex. *nott notaträ* såsom parallellt med *aall aleskogh.*

Också om skrifningen af de tvåstafviga formerna kunna tvifvelsmål uppstå. Men beträffande dessa kan emellertid så mycket med full säkerhet påstås, att skrifningar som *drope, betar* etc. icke i Var. rer. kunna betyda kort vokal + lång konsonant. Däremot kan diskuteras, om ett *drope* inte möjligen kunde representera bevarad kortstafvighet. Som stöd för en sådan tolkning kan emellertid ej anföras, att vi i Var. rer. så sällan finna vokalen dubbelskrifven i tvåstafviga former (ex. *tala, kaka, drope* etc.), men väl i enstafviga (ex. *fnaass, aall, baak, treen* steg, *nääss* etc.). Ty samma olikhet existerar i regel också mellan en- och flerstafviga former af ord med ursprunglig vokallängd, ex. *låår* men *låret* 6, *feet* men *thet feta* 7. Och emot detta alternativ talar i någon mån en sådan enstaka skrifning som *seena* 6.

Ett helt annat intryck ger granskningen af Syn. lib. 1587. Här är dubbelskrifven konsonant regel i de hithörande orden.

Exempelsamling:

1) Enstafviga ord: *beck, bett* morsus etc., *öghnebleck, block arbete* (jfr nyl. *blok-arbäit*, vtm. *bˡo̜k-*, n. uppl. *bˡθk̠-*), *bloss* (se äfven *brudheliws*), *skepbrott, skälffwebrott, snorbrott, dropp, mishopp, kött, dödheкött, lett* (färg), *öghnelock, lott, kasta lott, nött, haslenött, skepp, ferdas med skepp* (men *skepbrott, skepsreedd, skepsnadd*), *skott* (se äfven *pijl*), *steekespett*, *wett*, *wettlöös.*

Vacklande skrifsätt: *samwett, med godt samwett,* men *godh samwet.*

Enkelskrifning: *tehn* (stannum), *wen* (amicus). I *wen* kan *n* betyda *nn.*

2) Tvåstafviga ord: *bette, brånne* ardor etc. (jfr n. Uppl. *bronna*), *droppe, hoppas, förhoppas, misshoppas, hossor* l. *hussor, koppar, lenna* (lenire), *-else, lenna* (se *stilla*) (jfr n. o. mell. Uppl. *länna*), *letta, -adh, -are, -else, letta* (se *fergha*), *mocka, mockning* (se *dyngia*), *mosse, -igh, myckit, -enheet, peppar, -kaka, skeppare, ploghskotta, graff-*

stickel, wecku, wettigh, -heet, owettande, owettigh, öppen (*öpna*). För sig står *heette* (se *warme*). Möjligen hithörande är också *beswijcken*: jämför *beswijka, beswijkas, beswijkelse. mm* står i *sommar, brudfrämma* etc.

Vacklande skrifsätt: *wetta* men *få weta; watubäck, wattuputz.*

Enkelskrifning: *betul* (se *bett*), *bohra, näsebohrer, bråtas, grepe* (se *handhall*), *rutin, -enheet, rutna, förrutna, uthrutidh* (n. part.), *harpestroke.*

Det synes utan vidare klart, att den dubbla konsonanten i de anförda skrifningarna verkligen afser att återge långt konsonantljud.

Jag öfvergår till Lex. linc. 1640. Mina citat äro hufvudsakligen hämtade ur den i slutet af detta stora lexikon tillfogade »Index sveco-latinus» (Ind.). Såsom af exempelsamlingen framgår, råder ej ens inom dennas mer begränsade material — lika litet som i Var. rer. eller Syn. lib. — någon fullständig likformighet eller konsekvens i fråga om skrifsättet: samma ord finnes skrifvet på olika sätt och enstaka former möta, som alldeles synas strida mot det vanliga bruket. Ännu flera bli dessa afvikande eller varierande skrifningar, om vi utsträcka undersökningen till den rikhaltiga latinsk-svenska afdelningen (cit. Lex.). Men i det stora hela gäller dock för Lex. linc. tämligen konsekvent den regeln, att i urspr. kortstafviga ord den efter stamvokalen följande konsonanten enkelskrifves.

Exempel[1].

1) Enstafviga ord.

a) Enkelskrifven konsonant (och ofta dubbelskrifven vokal): *beek* 3 ggr, *beet* morsus, *ögnableek, dropfall, -rum, -wijs, feen* brachium, pinna, pinnula, *dijefööl, flåt* liquamen, *gneet, gor, gårköke, gårtiuff, handgreep* (= *handtagh*), *leen* mollis, *let* Lex. (se color), *råt* l. *rot* sanies, pus (*råtet, råtigh*), *rot* id. (se *waar*), *skeen* (se *glantz*), *solsken, skep* 2 ggr, *kölen på skepet* (dessutom i sammansättningar

[1] Då ej särskildt angifves äro ex. tagna ur "Index".

och under *flagga, råå* samt i Lex.), *spor, footspår, hiulsporet* (se *wijka*), *jwlspor, strok* (se *sadelbrot*), *strokträä, sweek* arma, lacuna, *swek* (se *bedrägherij*), *ten, aff ten,* Lex. *teen* 2 ggr, *teenbyssa* (stannum, stanneus), *weetskap, wen*(?)[1].

b) Omväxlande enkel och dubbel konsonant visa: *block* Ind., *dragheblock, block* Lex. (trochlea), men *blok* Lex. (rechamus); *bloss* Ind., Lex. (facula, teda), men *fakelblås* Ind.; *steenbrot* Ind., men *steenbrott* Lex. (lapicidina), *skepbrott* Ind., men *skepbrot* Lex. (naufragium); *tandeköt,* men *kött, dödkött* Ind.; *brunslok, lok, ögnalok* Ind., *loket* Lex. (operculum), men *panna med lock* Ind., *brunnelock* Lex. (puteal), *lock* Lex. (testus); *walnöt, haslenöt* Lex. (nux), *cypressnööt* Lex. (galbulus), *welsk-, hasel-, mandel-nöteträ* Ind., *nötefnaass, -kerne, -klubba,* Ind. men *nött, haselnött, nötter, nöttelund* Ind., *nötter* Lex. (nux); *skot* Lex. (jaculum), men *skott* Ind., Lex. (passim), *skotåhr* Ind. (se *åhr*), men *skottåhr* Ind.; *stekespeet* Ind., *steekespeet* Lex. (cuspis), *stekespet* Lex. (obeliscus), men *stekespett* Lex. (veru); *blystreek, silffuerstreck* Lex. (galena, plumbago), men *blystreck* Ind.

c) Blott dubbel konsonant: *hopp, wanhopp, lott, arffwelott, moss* muscus, *mosset* (*mossas, mossigh*). Hit möjligen också *lopp, öfwerlopp, buklopp* (äfven *-lop*) etc., *siäälspeck, slott*?

2) Tvåstafviga ord:

a) Enkel konsonant: *beeka* vb., *bete, bleka -ande* fulgurare, *bora* vb., *näsebora, bråne* incendium, *bråte* concædes, *drope, dröpel* rumen etc. Ind., *drypel* Lex. (rumen)[2], *flote, skepsflota, frusin, grepe, kannagrepe, kärle med greper* Ind. (jfr *kärile med grepar* Lex. amphora), *heete, brinna aff heeta, hosa, hoseband, leta, -at* Lex. (coloro, coloratus), *lota* Lex. (sortior), *luukor* (*öfwerlopp,* fori), *tandepreka* dentiscalpium (jfr nyno. *prĭka* (Ross) 'stikke, pirke'), *påse, hakepose, ruten, skepare, plogskota, skåra* vb. *-adt, spore, gijge-*

[1] Sannolikt med orätt för Kock hit också *neek* Neptunus (Fsv. ljudl. s. 388). Ty af bokstafsordningen att döma synes *neck* vara tryckfel för *neek.* Närmast efter följer *neder, nedrigt* och sammansättningar med *neder,* så *neek* kärfwe, *neesa, neka. e* i *neck* kan stå för *ĕ* som i *fleck, hengia, leggia* etc. (jfr Syn. lib. *näckeblomster*).

[2] Jfr *dröpia* Ind., *dryppia* Lex. (rumino).

stråke, weeka hebdomada Ind., *weka* Lex. (d:o), *korsweka, weeta, -igh, waanweetas, affwetigh, öpen* (*öpna*), *widöpen.*

b) vacklande: *bråtas* etc. Ind., *bråtas* Lex. (luctor), *brotas* Lex. (obluctor), *bråtande* Lex. (eluctor), *bråtning* Lex. (lucta), men *brottas* Lex. (deluctor), *brotta sigh* Lex. (delucto), *brottande, brottning* Lex. (palæstra); *pepar* Lex. (piper), *murpepar* Ind. sedum, men *pepper* Ind.

c) Dubbelkonsonant: *hoppas, wanhoppas, kopper* Ind., *koppar* Lex. (cuprum), *mosse* Ind. (se *kärr*; jfr *mossas, mossigh*), *mycken, -et* l. *-it, nyckel.* Vidare *sommar, hammar* o. dyl.

Det synes mig i regel ej kunna betviflas, att dessa skrifningar i Lex. linc. i verkligheten betyda, hvad de ge sig ut för.

Jämföra vi nu de tre exempelsamlingarne med hvarandra, faller genast i ögonen den ringa öfverensstämmelsen mellan dem. Framför allt gäller detta Syn. lib. å ena sidan och Lex. linc. å andra. Vi kunna ställa tillhopa former som *beck* i Syn. lib. men *beek* i Lex. linc. eller *bett — beet, öghnebleck — ögnableek, lett — let, skepp — skep, steekespett — steekespeet, bette — bete, brånne — bråne, droppe — drope, hossor* l. *hussor — hosa, lenna — leen, letta — leta, ploghskotta — plogskota, wecka — weeka, öppen — öpen* etc. Motsättningar som dessa kunna naturligtvis ej förklaras genom tidsskillnaden. De måste ovillkorligen förstås såsom dialektala skiljaktigheter. Och olikheterna äro i själfva verket så betydande, att de två ordböckerna måste anses vara författade på två helt skilda dialekter. Hvilka dessa dialekter varit, därom tror jag vi kunna framställa rätt sannolika förmodanden. Språket i Syn. lib. stämmer väl med Upplandsdialekten, sådan den talas i trakten af Uppsala. Helsingius var från Helsingland — och enstaka spår af helsingedialekt kan möjligen skönjas i hans arbete — men han fick sin utbildning i Uppsala. Lex. linc. åter ansluter sig nära till östgötskan t. ex. i Linköpingstrakten. Vokalförlängning i kortstafviga ord är regel i Linc. liksom i den nu talade dialekten. I enstaka fall är ordbokens språk t. o. m. mer dialektiskt d. v. s. följer strängare de för dialekten karaktäristiska ljudlagarne än det moderna målet, som

rönt inflytande från högsvenskan. Så har Linc. *skep, -speet* med lång vokal, former som i nutida östgötska äro åtminstone sällsynta — utan tvifvel på grund af högsvenskt inflytande. »*Skepp*» är i följd af sin betydelse ej något kurant dialektord i de inre östgötabygderna. Det finnes i Ydre, i den ljudlagsenliga formen, *ſe̱p,* men i betydelsen: liten båt, ökstock (uppgift af lic. R. Norrby).

Vi ha här för oss ett så vidt jag förstår synnerligen intressant faktum: två »bildade» svenskar författa hvar för sig en ordbok öfver svenska språket och resultatet blir, att den ene beskrifver sin dialekt, den andre sin.

Om vi skulle tänka oss, att samme män författat icke en ordbok utan exempelvis en religiös uppbyggelseskrift, skulle säkert skillnaden emellan dem i fråga om skrifsättet ej blifvit lika stor. Situationen är en annan för en ordboksförfattare eller en grammatiker, än för den som skrifver något i en upparbetad litterär genre. Ordboksförfattaren hade ingen skriftlig tradition att bygga på: Helsingius har tydligen ej afskrifvit Var rer. — först en senare tids lexikografer ha fått vanan att slafviskt upprepa hvarandra. Ur sin läsning af svensk litteratur kan han kanske erinra sig en mängd växlande skriftformer — särskildt i det slags ord, som vi här behandla — men han har ännu ej lärt sig att genom systematiska excerptsamlingar söka utreda, hvad som är mest i bruk. Några egna innötta skrifvanor har han icke förvärfvat, ty då han själf författat något, har han mest begagnat sig af latinet. Nu är det tydligt, att han i sitt ordboksarbete medvetet eftersträfvar en viss reda och noggrannhet i formgifningen, en viss konsekvens i stafningen — större än som i andra litterära alster, handskrifna eller tryckta, på den tiden ansågs behöflig. Han tvingas härigenom att för sig själf tänka efter, hur orden heta, på ett helt annat sätt än vanliga skrifvare, som låta pennan löpa och utan eftertanke nedskrifva den form, de sett hos sina föregångare, äfven om den strider mot deras eget språkbruk. Och då ordboksförfattaren skulle spekulera öfver språket, har han närmast sitt eget språk att hålla sig till. Ty några mer omfattande iakttagelser öfver andras

språk har han icke gjort och kanske trodde han, att de flesta talade ungefär som han själf eller att hans språk var den »rätta» svenskan. En omständighet att beakta är nog också, att i en ordbok nödvändigtvis måste komma med åtskilliga ord, som i litteraturen ytterst sällan förekomma, som förf. ej känt till i deras litterärttraditionella form, dessa har han då måst gifva i den form, han känner från sitt eget språk, och dylika ord ha kunnat inverka på andra: jag menar t. ex., att då han skref *letta* (färga), han också ansåg sig böra skrifva *wetta* (scire) efter sitt eget uttal, äfven om *weta* var en form, som oftare mött honom vid läsning. Att resultatet af alla dylika omständigheter blifvit så väsentligen olika i Uppsala och i Linköping, synes mig otvetydigt visa, att våra lexikografers talspråk varit — dialekt.

Giltigheten af denna slutsats förringas i ingen mån af det faktum, att denna dialekt — sådan den föreligger i ordböckerna — icke är »ren» dialekt. Härtill kunna många omständigheter ha bidragit.

Det låter ju tänka sig, att förf. mången gång haft för sig dubbla former ur det talade språket, som han känt till, och han har haft svårt att göra sig reda för, hvilken som vore den »rätta». I de allra flesta fall har han då låtit bestämma sig af sitt eget uttal. Så göra grammatici ännu i vår tid, mer eller mindre omedvetet. Någon gång anför han båda de former han känner till: ex. »*mynia* eller *mönia*» (i Lex. linc.). I ett tredje fall kan han genom tillfälliga omständigheter t. ex. beroende af skrif- eller läsvanor ha förledts att välja en för hans språk i det hela icke karaktäristisk form, som afviker från hans egen talform. Man kan också tänka sig, att åtminstone vissa mer vanliga ord redan på denna tid fått en så fix och allmänt erkänd form i skriftspråket, att han gentemot denna ej kunnat upprätthålla sin egen uttalsform: så kan förhålla sig med *hopp, hoppas, lott* etc. Slutligen är det möjligt, att vår författares talspråk självt varit mer eller mindre »blandad» dialekt. Dylika förhållanden förklara tillfullo de icke få inkonsekvenserna och afvikelserna från det normala, i sådana fall där de

icke rent af bero på tryckfel eller på tillfällig ouppmärksamhet från förf:s sida. I själfva verket synes det mig snarast förvånande, att likformigheten och konsekvensen (d. v. s. dialektens »renhet») är så stor, som af exempelsamlingarne framgår.

Något närmare ingående på detaljfrågor synes mig ej behöfligt. Man kan lägga märke till, att i alla tre ordböckerna *m* i tvåstafviga ord nästan regelbundet dubbelskrifves. Det beror möjligen på en ljudlag, att *m* redan tidigt och allmänt förlängts mellan två korta vokaler. Beträffande *m* i andra ställningar gå de moderna medelsv. dialekterna i sär och likaså de tre ordböckerna.

En särskild behandling fordrar Var. rer. Jag har ofvan framhållit, att dess skrifsätt i flera fall möjliggör olika tolkningar. *drope*, *betar* kunna betyda långvokaliska former eller också: kort vokal + kort konsonant. Om vi antaga, att *drope, betar* haft lång vokal, få vi naturligtvis hänföra Var. rer. till någon af de svenska dialekter, som ha vokalförlängning[1]. Närmast ha vi väl då att tänka på sörmländskan, ty att det är en medelsvensk dialekt framgår af andra omständigheter. Central uppländska och Mälardialekt äro uteslutna. (Roslagsmål troligen också.) Men hur skola vi i så fall förstå skrifningarne med dubbelkonsonant i slutljud t. ex. *bett, knäweck* o. dyl. Genom en ljudregel, liknande den som Kock uppställt (Fsv. ljudlära s. 384): vokalförlängning i öppen stafvelse, konsonantförlängning i sluten? Hur lockande denna förklaring än kan förefalla, är jag obenägen att antaga den, så länge ännu ingen medelsv. dialekt blifvit uppvisad, där en dylik fördelning förekommer. Jag tror, att vi tills vidare måste tänka på andra möjligheter. Ofvan sökte jag visa, att *tt*, *ck* i dylika fall möjligen kunna betraktas som blott grafiska företeelser. Men kanske är denna förklaring väl djärf, i synnerhet med hänsyn till de många orden med *tt*, då *t* eljest ej brukas dubbelt, annat än då gammal längd föreligger. Jag tror därför, att det andra alternativa tolkningsförslaget af *drope*, *betar* till sist blir att föredraga: de betyda kortstafviga former. I så fall är situationen enkel. Var. rer. återger en dialekt, där »staf-

[1] Jfr ofvan s. 378 f.

velseförlängning» inträdt i enstafviga ord, men ännu icke i tvåstafviga. Så är ju den normala utvecklingsgången. Och förlängningen i enstafviga ord har skett genom konsonantförlängning. *bett, gnett, knäweck* bli då fullt regelmässiga. Likaså *nott notaträ, spett spetaskaft, streck streket*[1]. Att *skott* äfven skrifves *skot, lock* äfven *lok,* får väl snarast förstås som afhängighet af äldre skriftformer. Likaså kan förhålla sig med *skep* och *drop,* de enda fallen bland ord med tonlös explosiva, som ej uppvisa biformer. Är detta riktigt, få vi tydligen förlägga Var. rer. någonstädes inom uppländskan eller Mälardialekten. Nu är ju kändt, att just ett dylikt tillstånd i fråga om kvantiteten här finnes bevaradt ännu i våra dagar, nämligen i ett stort dialektområde i v. Uppland (och ö. Västmanland), ett område som t. ex. i Trögd sträcker sig ned mot Mälarbygderna. Det synes ej orimligt, att omkring 1538 ännu flera mål stått på detta tidigare utvecklingsstadium, kanske hela Mälarområdet (äfven Stockholmsmålet[2]). Det sannolika blir, att Var. rer. representerar Mälardialekt. Andra skäl, än de som hämtas ur kvantitetsreglerna, synas tala för en Mälardialekt, som ligger närmare sörmländskan än uppländskan (former som *teelia* tilja s. 24, *seelia* silja (helcium) s. 36, *dagzrånd* s. 4, *oghan på* s. 24). Men det är kanske egentligen lönlöst att eftersträfva en alltför snäf begränsning.

För Syn. lib. eller Lex. linc. kan jag däremot ej konstatera någon dylik skillnad mellan en- och tvåstafviga former, så att konsonantförlängningen skulle vara väsentligt vanligare i de förra[3]. Ej heller har jag tyckt mig märka, att hithörande ord oftare än eljest skulle uppvisa dubbelskrifven konsonant, i de fall då de stå

[1] De skrifningar, som Kock anför Sv. Lm. XI. 8 s. 41 (*kött, köt(t)* ur Halenius' konkordans och Een nyttogh Wnderwijsning 1526, *samwett, -wetet, -weten* i Kyrkiostadgar 1587) kunna förstås på samma sätt som de anförda i Var. rer. eller bero på skriftlig tradition från en äldre tid, då en dylik växling ännu förefanns i uttalet.

[2] Som väl på denna tid var föga eller intet skildt från omgifvande landsbygds dialekter. Stockholm var ju på 1500-talet en småstad, som ännu 1582 blott räknade något öfver 7,000 invånare. Troels Lund, Dagligt Liv i Norden s. 58.

[3] En mycket svag tendens till dylik fördelning kan möjligen skönjas i Lex. linc. Är den faktisk, bör den förstås på analogt sätt med den ofvan gifna förklaringen af de skrifningar, som Kock anfört (not ofvan). En del *enstafviga* ord med dubbelskrifning kunna vara influerade af lågtyskan: ex. *lott, speck*?

som senare sammansättningsled — något som ju vore att vänta enligt Noreens fornsvenska kvantitetsregler (Aschw. Gram. § 298).

En liknande dialektisk färgning af ordmaterialet kan iakttagas i ännu flera lexikaliska arbeten under 1600-talet. Ungefär samtidiga med Lex. linc. äro två ordböcker af uppländingen E. Schroderus: Lexicon latino-scondicum 1637 och Janua Linguarum 1640. Språket i dessa skiljer sig lika skarpt från östgötaordboken som den ofvan granskade uppländskan i Syn. lib. I uppsatsen »Drag af Upplandsdialekt hos Ericus Schroderus» (Sv. Lm. XVIII. 4) har E. Grip med rätta framhållit de talrika upplandismerna i Schroderi båda arbeten. Han anmärker icke utan skäl, att det ingalunda är lätt »att i hvarje fall afgöra, om en form eller ett ord är dialekt eller tillhörde dåtida riksspråk»! För att få ledning härvid har Grip särskildt rådfrågat öfriga lexikaliska arbeten från 1600- och början af 1700-talet, nämligen främst Lex. linc., dessutom sju andra, af hvilka dock de fyra endast äro tämligen oförändrade aftryck af Index latinus i Linc.[1]. I hur ringa grad Lex. linc. lämpar sig för ett dylikt afgörande af hvad som är »riksspråk» eller icke, torde framgå af det föregående. — Hos Schroderus är det dialektiska inslaget synnerligen betydande, så att man hos honom kan finna tämligen lokalt begränsade upplandismer. Det är möjligt, att han i vissa fall med afsikt upptagit dylika dialektformer, äfven fastän han varit medveten om deras ringa utbredning (se Grip s. 2). De till kvantitetsbehandlingen hörande fallen anföras af Grip å sid. 14, dock ej fullständigt. Märkliga exempel äro *vpbruttet*, *frussin*, *sammanwicket*[2], *gattur*, *pellare*. Gentemot dessa och andra liknande stå *beek* beck och *tehn* tenn (se sid. 16).

[1] Enchiridion Dict. Lat. svec. 1652, Gezelius Voc. lat. Sylloge 1672, Westhius Fasciculus dictionum[2] 1690, Dictionarium Hamburgense 1700: se Noreen Vårt språk I s. 187.

[2] Jfr Helsingius *beswijcken* s. 383. Dylika former äro ljudlagsenliga i de flesta uppl. och Mälar-dialekter. Men på många håll har lång vok. (*bruti*(*t*) etc.) införts genom analogi, dels från andra likböjda verb med tonande konsonant efter stamvokalen (ex. *ridi*(*t*)), dels från andra former av samma paradigm (ex. inf. *vika*). Obs. "isolerade" former som *rutten* eller *frussen* (Stockholmsuttal för *frusen*: jfr Lyttkens-Wulff Uttalsordbok s. 83 "*fruˑsən* -*ət*, i viss betydelse stundom *frusˑən*").

Också de grammatiska författarne voro under denna äldre tid i hög grad beroende af sin egen ortsdialekt. Jag har genomgått kvantitetsbehandlingen i uppländingen Ericus Aurivillius' arbeten Grammaticæ svecanæ specimen 1684 (utgifvet af G. Stjernström, Upps. 1884, cit. Gr) och Cogitationes de lingvæ svionicæ, qvalis hodie maxime in usu est, recta scriptura & pronunciatione, Upsaliæ 1693 (cit. Cog). Exempelsamlingen visar, att den svenska, som Aurivillius ansåg på sin tid vara »mest i bruk», i mycket liknar den nuvarande upplandsdialekten t. ex. i Uppsalatrakten. I några fall kan han nog också ha varit bestämd af sin hemdialekt: Knutbymålet i Roslagen, som dock i fråga om kvantiteten sannolikt ej så mycket afviker från Uppsalamålet[1]. Ej sällan anmärker A. uttryckligen, att de af honom anförda formerna icke öfverallt användas. Så t. ex. Cog s. 18 »*dör*[2] janua, qvod alii per geminum r scribunt ac pronunciant: qvod etiam melius forte est».

Exempelsamling: Enstafviga ord: *bett* Gr 29, 35, Cog 27, *dyfwelsbett* Gr 35, *borr* Gr 43, *boss* Cog 40, *brott* Cog 119, *döss* Cog 116 (förmodligen = nysv. *dös,* fsv. *dȳs*), *flott* Cog 40, 70, 119, *fnok*[3] Cog 40, *fohr*[3] Gr 41, *föll* (föl) Cog 100[4], *gor*[3] Cog 40, *goret* Cog 112, *glåpp* Cog 79, *glopp* Cog 108, *gnett* Cog 79, *grepp* Cog 108, *hopp* Gr 125, Cog 39, 108, *kött* Cog 95, *lönn* Gr 29, Cog 27, 40, *lonn* Cog 40 (»alias *lönn* platanus»), *lock* Cog 28, 95, *ledd* Cog 28[5], *nött* Gr 30, Cog 119, *nötter* Cog 113, 120, *sonn* Cog

[1] Noreen Vårt språk I s. 193 påpekar med en hänvisning till Schagerström, att då Aurivillius var från Roslagen, hans "uppgifter rörande allmänt svenskt uttal någon gång äro af denna omständighet påverkade". Men ett dylikt beroende af dialekten var ju icke mer utmärkande för A. än för våra andra äldre språkgranskare.

[2] Så Upplandsdialekt.

[3] Dessa former äro kanske att anse som "Knutbymål", i fall möjligen denna litet kända dialekt öfverensstämmer med det närliggande Fasternamålet d. v. s. har förlängning af ŏ i större utsträckning än af ĭ, ȳ̆.

[4] A. uppräknar s. 99 f. ord med "l. crassum" efter *ö*: *fiöl, göl, knöl, söl, köl, miöl.* "Excipe *föl*: nisi dicamus id rectius scribi cum gemino *ll, föll* qvod sit a *falla* qvia cadunt a matre pulli ut vulgo loqvimur". Jfr nuvarande uppländska: n. Uppl. *fø̄l*, en äfven i Uppsalatrakten ljudlagsenlig form, rosl. t. ex. Vätöm. *fø̄l.*

[5] A. menar att, man genom den olika kvantiteten bör söka åtskilja "*led* trajectus, *ledd* artus, *led* turpis". Detta innebär nog ej, att *ledd* varit den enda af honom kända eller brukade formen.

53[1], *son sönner* Gr 44, *skepp* Cog 108 (jfr *skeppa* nedan) men *skep -et* Gr 73, *skep* Cog 97 (skriftspråksform!), *spor*[2] Gr 24, Cog 115, *streck* Cog 115, *skott* Cog 119, *sweck* Cog 95 (= nysv. *svek*?), *tenn* Gr 30, Cog 22 (»*ten* stilus, *tenn* stannum») *teenn* Gr 43 (?), *trock* (*stöök*, *brak*) Gr 43 men *trok*[2] Cog 40 (jfr *troka* nedan).

bette Gr 32, *betta bettar* Gr 44, *betta* dens canicularis bolus Cog 29, *bruten*[3] Gr 97, *droppa droppar* Gr 33, *droppa* Cog 66, *drossa* Cog 117, *frossa* Cog 117, *frusin*[3] Cog 70, *gräppan* Cog 108 (jfr östsv. t. ex. Vöråm. *grĭpan* n. handtag, Lind, Sahlstedt *grepan* n.; obs. *ä* hos Aur.!), *hoppas* Gr 125, Cog 39, 108, *heetta* Gr 47, *koppar* Gr 31, 42, *Kopparberget* Gr 23, *luka* f. Gr 45 (kan vara gammal långvokalisk form: jfr n. Uppl. *lūkä* jämte *lukku* i något olika betydelser), *lotta* vb. Cog 39, *lossa* vb Cog 39, *mossa (på trään)* Gr 47, *mossa* Cog 39, *mycken* Gr 95, *nyckel* Cog 100, *possa possar* Gr 33, 44, *possa* Cog 117, *peppar* Cog 34 men *pepar* Gr 30[4], *ruttin*[3] a *rutna* Gr 97, *rottna* Gr 124, *rotna* vel *rutna* Cog 56, *spora sporar*[2] Gr 44, *struken*[3] Gr 97, *skeppa skeppar* Gr 140, *skeppa* Cog 108, *sprota*[2] Cog 115, *troka*[2] Cog 40, *öpen* Cog 46, *weta* Gr 7.

Vi kunna jämföra Aurivillii språk med den något äldre Andreas Arvidi, hvars Handledning till thet swenske Poeterij innehåller åtskilligt språkmaterial — om också på långt när ej så rikhaltigt som hos Aurivillius. Arvidi var från Strängnäs, lektor vid gymnasiet, och hans arbete är tryckt i Strängnäs 1651. Vi se tydligt, att vi här befinna oss i en något annan språkmiljö. Det är ej alls samma tämligen rena uppländska, som vi funnit hos Uppsalagrammatikern. Arvidi's formgifning är synnerligen vacklande:

[1] Man bör skrifva: *till, omm, somm, fämm, mann, sonn, wänn* "aut si hoc nolumus, pronunciationem ipsi scripturæ accomodemus, ut secundum qvarundam provinciarum dialectus hodieqve est usitatum".

[2] Jfr not 3 å föreg. sida.

[3] Jfr not 2 sid. 390.

[4] Detta citat anför Kock i Fsv. ljudlära s. 385 såsom bevis för sin regel om vokalförlängning i "öppen stafvelse". Som synes är *pepar* ingalunda någon för Aurivillii språk karaktäristisk form.

man får ett tydligt intryck af den stora osäkerhet, som på hans tid rådde i frågan om den »rätta swenskan». Sidan 53 anför han såsom ord med rimföljden *edia: bedia, media, smedia, wedia* och s. 61 samma ord i formerna *bidia, midia, smidia, widia*[1]. För kvantitetsbehandlingen intressanta former äro: *beek* 54, *leena* (jfr Syn. lib. *lenna*), *förteena* (jfr Aur. *tenn*) 56, *skeep* (skepp?) 58, *gneet, speet, weeta* 59, *bosa, drosa, hosa, mosa, posa* s. 74, *båsa, dråsa, fråsa, måsa, påsa, låsna* (rim på *åsna*) 103 (jfr äfven *buusa, huusa* s. 81 = *bosa* (*båsa*), *hosa*?), *brödskuta, rutin* 82, *döös* 113 (jfr Aur. *döss*?) etc., å andra sidan äfven *letta* (färga?) 60, *glopp* 71, *kotta* (tälja? jfr *kåta* 104) 74 etc.

Dylika dialektiska differenser, som jag här sökt konstatera i fråga om ordböcker och grammatikor kunna iakttagas också i litteratur af vanligt slag. Men gifvetvis har den litterära traditionen och skrifvanan här haft mer att säga och åstadkommit större likformighet. Jag vill blott i förbigående nämna några utprägladt uppländska former som jag antecknat vid läsningen af Bureus' Sumlen: *skuttidh* s. 39, *guttin* 41, *huvvudh* 44, *bättan* (biten, best. f. m.) 56, *possa* 71: jfr äfven *lävva* lefva, hos Bureus enl. Beckman Arkiv XI s. 178. (Men kanske *vv* betyder kort *v*-ljud?)[2].

Till afslutning anför jag ett uttalande af en äldre svensk grammatiker, som väl varit en af de klarsyntaste och kanske den som vetat mest om nysvenskt språk i dess olika skiftningar under

[1] De förra äro hemmahörande i inre sörmländska, de senare i Mälardialekt och uppländska.

[2] Jag har inskränkt mig till kvantitetsbehandlingen i de kortstafviga orden. Men det är klart, att också andra kapitel af ljudläran kunna lämna material till liknande konstaterande af dialektolikheter. Så t. ex. skilja sig Var. rer., Syn. lib., Schroderus (Se Grip!) och Aur. från Lex. linc. (och äfven, ehuru i mindre mån, från Arvidi: se Noreen Columbi Ordesk. sid. XX) i fråga om förbindelse af vokal + *m*: de förra ha *soolstrijme, reem, goom* (Var rer.), *gaam* vultur (Syn. lib.), Linc. däremot regelbundet *grimma, gamm* etc. Jfr härom Aur. Cog s. 63: "mihi qvidem rectius *döma* cum uno *m* scribi videtur, cum hoc tam cum melioribus libris impressis, qvam cum ipsa accuratiori pronunciatione melius congruat". Ett annat fall är uttalet af *mb*, hvarom grammatici ha motsägande uppgifter, hvilka tydligen äro att tillskrifva dialektolikhet: Auriv. menar, att *b* höres, Lagerlöf (värmländing), att det är stumt: jfr Noreen Col. Ord. sid. VIII.

skilda tider och på skilda trakter: »Att i tal och skrifter betiäna sig af talarts ord och brytningar kunde wäl med Grekernas exempel ursäktas; men det har ofwanberörda swårigheter med sig (§ 124). Icke dess mindre finner man, att knapt någon är, ehuru lärd och hederlig, som i tal icke inblandar något af sitt Landskaps enskylta talart eller, som man säger, något därpå bryter. 'Chaque province a son idiome, qu'il n'est pas facile de quitter' säger Lamy; och som några mena, har T. Livius, en så förfaren man i latinska wältaligheten, ej kunnat akta sig för den Patawinska. De hos oss af trycket utkomne böcker wittna nogsamt, huru hwar och en författare inflickat mycket af sin enskylta talart, som med många exempel wisas kunde, om det wore nödigt. Ja, i de skrifter, som handla om Swänska språkets rykt och skrifsätt, har åtskilligt influtit och blifvit förswarat, som förnämligast grundar sig på den talart, hwarmed författaren ifrån barndomen warit wan.» (Sv. Hof: Swenska språkets rätta skrifsätt 1753 s. 165).

Om råd, drakar och mjölingar.

Några historier från Gräsön i norra Roslagen.

Af

AUGUST SCHAGERSTRÖM.

I Uplands nations publikation 1899 *Från upländsk bygd* har jag sid. 54—56 meddelat ett och annat om »spiritus», ett slags mystisk tjänsteande eller tomte, som hjälper sin ägare, när han skall slåss, köra i kapp eller förtjäna pengar.

Min sagesman, en gammal bonde i Norrboda by på Gräsön, hade också mycket att förtälja om andra öfvernaturliga varelser, såsom rån, mjölingar och drakar, hvarpå följande små historier må utgöra några exempel.

Jag var ute och körde en gång med en svägerska från Lång-viken och hit, och när jag kom in i Västerbyängen, kom en tjock stor karl gåendes till mötes, och jag trodde det var Elias från Ny-bygget och hälsade på honom, men så tittade jag mig om, och då såg jag ingenting. Men jag fick honom till lass jag. Sväger-skan kältade, att jag skulle köra på, men hästen gick som för en lastad drög eller den tyngsta plog, så svettdropparna runno af märren, och så var det, till jag kom till en kryssväg vid Väster-mörtare. »Nu har jag skjutsat dig länge nog», säger jag, »nu skall du få ta fyrabend ifrån mig och häst och mina släddon.» Då blef svägerskan förskräckt, och så började det på och låta illa i skogen och huja och skrika. Det var gubben det, jag hälsade

på. Hade jag inte sagt något åt honom, så kanske jag hade varit fri honom. Så där går det till. Den som har varit ute, så vet han något, men den som sitter i spisen, han vet ingenting han. Och jag var alldeles skålnykt.

* * *

Vi hade en präst, som hette X. När han skulle köra hem från Norrboda och kom till Mellbomarsbacken, fick han ett lass sådana där små djur på fimmerstängerna och i släden, så hästen inte orkade dra, och då måtte han gå fram och se mellan hufvudlaget och hufvudet på hästen, och då vardt han af med dem. Det där talte prästen om riktigt, så jag hörde det flera gånger. Han kunde väl inte stå och ljuga han, som var prästman. Det var en duktig predikant det där och en snäll karl och stark riktigt.

* * *

Mats-Ols gubben i världen var ute på skytte på ett skär österpå, som kallas för Brudbådan, och hade en liten eld att värma sig vid. Och då kom det fram som en mängd små dockor och dansade kring gubben och sade:

"Här dansom vi, här dansom vi,
Och är det långt till domedag, det säger ni, det säger ni."

Men när solen gick upp, försvunno de, och då slapp gubben lös och for hem.

* * *

Jag och Anders Andersson och en till voro ute på ett skär, som heter Fluttu, och Anders Andersson gick och äggade, och jag sitter på en liten klubb bredvid och hade mina vettar ute. Och som jag sitter i skyttskåren, så kommer en fru på Fluttu och hade röda strumpor och var rödklädd och lockade korna — hon hade grå kor: »korna mina, korna mina!» Och då blir jag rädd och sätter mig upp, och då kom en fågelskock på flera hundra och välldę ikull skåren och vettarne. Inte var det fågel inte, det

var något krankrede. Sen vardt det nordanstorm, så det fräste om alltihop, och vi måtte ligga kvar utan mat till dagen på.

* * *

Jag följde Per Matsson, morbror min, ut på jakt en dag, och det var tjädrar i hvareviga buske obegripligt. Men till slut fingo vi höra ett stort alarm och soller, och då säger jag: »hvad är det där, morbror?» säger jag, »är det vargar, eller hvad är det som låter?» »Hör du något, så var tyst, gosse! Säg inte något!» säger morbror, och sen prackade vi oss hem. Morbror var rädd riktigt han.

* * *

Morfar min, de kallade honom för Jerk Ersson, gick ut han en långfredagsmorgon på tjäderskytte och råkade mycket mycket tjädrar. »I dag skall jag väl få mig ett bra rof», tänkte han, men det vardt annorlunda. För när han skulle lägga an på en, så kom en gubbe fram och lade an på honom igen, och samma kläden, som morfar hade, hade gubben med, lapp i byxarselet likadan som morfar och likadana lappar på knäna. Och morfar strök hem från skogen och tjädrar och gubbe och alltihop. Det var norr om Söderbodaängen på herrgårdsskogen. Han talte om det riktigt för mig flera gånger, och sen gick han aldrig med bössan någon söndagsmorgon. Det var något råd det där.

* * *

Magnus såg en gädda i Tolträsket en gång, och då gick han hem och varskodde bror sin, Erik, om en bössa, och så följdes de åt och skulle skjuta. Men när de kommo dit, tordes de inte skjuta henne, för de blefvo rädda. För det var något ovanskligt, och så stort och så långt så, med ögon som den värsta dragoxe. Inte kunde det vara fisk inte. Hon stod vid strand till mötes med dem, och när hon gick ut i träsket genom rör och vass, så var det som den största båt, som rodde genom rören. De trodde det var något råd, som visade sig, och det var det nog.

* * *

Nu i förra veckan var det en pojke, aderton år gammal, som for i vall med hästarna. Då fick han se ett stort djur, »nio alnar långt» tog han till, med en krans på hufvudet, och stjärten så bred som en skyffel och i tjockleken som en trekannshämtare. Det kom ut ur skogen och gick fram mellan hästarna, och när pojken skulle hem igen och kom tillbaka dit, så flög en tjäderhöna upp på samma ställe, och då vardt han så rädd, så han skulle till och dåna, och när han kom hem, blef han så sjuk, så han måtte ligga i flera dagar. De trodde först, att det var en orm, och sade, att de skulle gå i skall efter det där djuret, men nu tro de, det var ett råd, som visade sig.

* * *

För flera år sen gick hans styfmor förbi på samma ställe, och då sitter en mängd liar och käftar af något kräk på en gärdesgård. Och så tog hon hem en lie och frågade, om någon rådde om den, men ingen kändes vid den. Men om hon hade tagit de där käftarna i stället, hade hon fått betalt för att hon hade gått fram där, för det var bägare säkert.

För det var en gumma i Öregrund, som skulle till Bolka med ett kar, och hon kom ihop med sådana där käftar. Och då tänkte gumman: »jag tar en», för de äro bra att koka tvål på, det är märg uti, si. Och så tog hon en med sig hem och lade på spismuren. Men när gumman sen skulle ta käften, där hon hade lagt honom, så låg det en bägare i stället. Och då tar hon bägaren och går på rådstun i Öregrund och frågar, om någon hade känsla till den, men alla nekade, och gumman fick behålla bägarn hon i herrans namn. Det är riktigt sannt det där. Jag har hört det flera gånger än en, det taltes om i mina unga år. Det var riktiga bägare förstås, som de gräft ner för fienden, men för gumman såg det ut som käftar. Det var väl något råd, som hade dem ute och vädrade och blekte dem. De voro af silfver.

* * *

Farfar gick och harfvade åkern och då fick han se en oxel i dikeskanten bredvid åkern, full med bägare och silfverklockor och allehanda varor. Men när gubben skulle gå och ta dem, så stupade han och svor till en ed, och med detsamma skenade hästarna med harfven öfver gärdesgården, och frånmanshästen flådde skinnet af högra benet, och med samma farfar tittade upp, var allt borta.

* * *

Allt, som de gräfva ner i jorden, får draken till sist makt med. Här nere på löten ett litet stycke härifrån ha fler än hundra människor sett, hur draken har firat med eldbrasor. Det är just som en eld, som lyser, och då har han godset omkring, som de ha gräft ner i världen. Jag har sett, när han har gifvit sig af dädan, när det har slocknat. Han har flygit som en tre alnar lång fågel på himmeln åt nordost, fast han har varit litet annorlunda skapad förstås. Han hade grann smärt hals, och elden har stått bakefter honom. Han firar flera kvällar än en han.

* * *

Anderstuggubben, Erik Jansson, och hans hustru kommo roendes till Örskäret, och då kom det något krankrede rätt ifrån östern. Det var just som ett bloss, stort som en stjärna framföre och ett bloss bakefter med. De trodde det var en flygande orm, men det var väl draken ändå. Hans hustru brukar se tocket där vidlyftigheter ibland.

* * *

Mjölingar är något ondt. De äro oäkta barn, som modern lägger ifrån sig lefvande i skogen eller i en bytta, som hon gräfver ner i skogen. Om sju år är mjölingen färdig. Han är liten och som en människoliknelse och har samma kläden, som han hade på sig, när modern häfde honom af väg. Han håller mest till, där han har blifvit lagd, men han kan fara vida omkring med.

Han hujar och ropar i skogen, och om en härmar honom, blir han ond och kommer, och då är det bäst att ge sig i väg och hålla tyst. Är en vid strand, är det bäst att pracka ut båten, så fort en kan, för han går inte ut i sjön utan stannar på strand och alarmar. När han går ensammen i skogen, så ropar han: »Kom min mor, får jag dia». Får han tag i modern, så vill han dia och suger ihjäl henne. Andra gör han inte något ondt, men han väsnas och regerar och kan skrämma dem förstås. De lefva i all värld, om en inte kan bli af med dem på något vis.

* * *

När bysfolket hade koja vid Skrefträsket, lågo de en kväll och spelte kort. Då kom en mjöling uppe på taket, och sen kom han in i dörren och röt, så glöden hoppade i spisen. Det var åtta man som spelte, och de sprungo ihop i ett hörn på hvarann, och en gubbe, som hette Anders Matsson, en stark stor gubbe, kom ofvanpå. De måtte ligga där, till han ledsnade vara där och for därifrån.

* * *

En gammal sjöman gick till Skrefträsket en långfredagsmorgon med bössan, och då kom samma mjöling, kort och tjock som en huggstock och med bara ett stort öga. Gubben vände till bössan han och skulle skjuta, men den där vände till bössan han med, och gubben måtte lägga bössan på axeln och gå. Han hette Nordin den där gubben, och inte ljög han inte, han var gamla resonliga karlen.

* * *

Men Österberg i Söderboda sköt ihjäl den där mjölingen han. Han var ute på skytte och hade med sig en aderton års gosse, som hette Erik. Då fick han höra skri och alarm, och så kom mjölingen och satte sig hop med dem och gapade, så gapet var alldeles blodrödt. Då tog Österberg silfverknapparna ur skjortan

och häfde i bössan och sköt, och när de gingo fram och sågo efter, så var det bara som en falaska. Sen hörde aldrig någon människa af honom. Det hände uppe i skogen vid Skrefträsket. Han var kläckt där förstås.

* * *

På Söderön låg det en mjöling bakom en bastu och ropade flera gånger efter modern, så de hörde det in. Men bonden tog bibeln och gick dit och jordsatte honom, och sen vardt han tyst, så de aldrig hörde till honom. Jag tror de hade dit prästen med, men det hjälpte inte. Men gubben fick honom att bli tyst han.

Strofformer i svensk medeltidsdiktning.

Af

SVEN LAMPA.

I svenska dikter från medeltiden är, åtminstone om man bortser från den då icke upptecknade folkvisedikten, en versart den gifvet förhärskande, nämligen knitteln, rimparet; och detta är förhållandet såväl i stora rimverk, där i själfva verket knitteln ensam råder, som ock i smärre stycken. Där denna versform är för handen, tages så godt som ingen hänsyn till större rytmiska enheter i dikten. Verklig strofbildning kan man finna först utanför rimparets område[1]. Och huru det må vara med ursprunget till vår medeltida vers i öfrigt — vid dessa strofiska bildningar måste man alltid söka utländska förebilder, hvilka egentligen äro att finna i medeltidens latinska diktning.

I det följande skall jag visa, hurusom redan på ett mycket tidigt skede i den svenska diktningen (under 1400-talet och dessförinnan) strofbildning förekom med så rikt utbildade former, att de icke ofta blifvit öfverträffade under senare tider. Men förut må lämnas en kort öfversikt öfver den strofiska byggnadens hufvudformer, sådana de från början framträda[2].

---

[1] I ett fall göres visserligen undantag: den 2-radiga folkvisestrofen är väsentligen bildad af ett rimpar, men här tillkommer ett särskildt strofbildande element, omkvädet.

[2] Jfr förf:s Studier i svensk metrik, sid. 45 f., 62 f., 70, 73 ff.

Det är från den latinska jambiska septenaren man närmast har att utgå; dess skema anger den vanliga perioden i versen, själfva grundtypen:

⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ —

⏑ — ⏑ — ⏑ — —

Denna period upprepad, dubbelperioden, bildar den enklaste strofen, med rimflätningen $a^m b^k a b$. Vi finna den mycket tidigt i svensk dikt, visserligen med åtskilliga på nordisk versbildning beroende oregelbundenheter, hvilka ock allt framgent göra sig gällande: fri behandling af upptakt och stafvelseantal, tendens till trokeisk gång, kvinlig kadens i st. f. af skemat angifven manlig o. s. v. Sådana strofer visa sig redan i landskapslagar från 1300-talets förra del, t. ex. följande ur Södermannalagen:

nu ær sagt vm drap oc sar
oc scaþa þen man kan hændæ
guþ han giwi os friþ oc ar
oc lif for vtan ændæ.

Mera konsekvent utbildad trokeisk vers är sällsynt; ur samma lag kan anföras:

kununx balker och skipwister
lyktes nu hær swa
himnæ kununger þen wældughi crister
giwi os himiriki fa.

Grundtypen framträder äfven i 4-radig folkvisestrof, dock med den skillnaden, att udda rader icke rimma; t. ex. ur Harald Oluffsons visbok (n:r 24):

i tagenn wtaff mitth hwffuedh gull
i hwiffuenn mitth hwite änne
är thett thenn swenn som migh haffuer kär
att han mig icke kenner.

Men i folkvisorna framträda flera variationer: tänjda versar växla med fulla, stympade med tänjda o. s. v.[1]. T. ex. ur Bröms Gyllenmärs' visbok (n:r 1):

[1] Rörande terminologin här och i det följande se Stud. i sv. metr., sid. 16. Vid nu förevarande former har full vers (med manlig eller kvinlig kadens) följande skema: ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — (⏑), tänjd: ⏑ — ⏑ — ⏑ — —, stympad: ⏑ — ⏑ — ⏑ —.

Låckat hafuer iagh encker,
suecket hafuer iagh möö,
thet kom aldri vthi minn hugh
iagh skolle på siön dödh.

I verkliga konstdikter bildas mera sällan strofen af den vanliga dubbelperioden ensam. Ett välIyckadt genomförande af denna diktform visar den från medeltidens slut härrörande dikten Paris och Vienna (MD II n:r 20)[1]. Tidigt framträder däremot den af 3 perioder bildade strofen, i psalmen Then signadhe dagh (MD I 27), där emellertid omväxling inträder genom olika rimanordning i sista perioden[2]. Vid denna form visar sig tendens till två afgränsade delar inom strofen, i det vanligen de båda första perioderna äro sinsemellan sammanslutna.

Jämte perioder af den nu behandlade vanligaste typen är det särskildt tvänne andra arter som framträda. Den ena är hvad som kan kallas den utvidgade perioden, med den udda versen itererad. Skemat blir:

⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ —
⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ —
⏑ — ⏑ — ⏑ — —

Vanligen bildas strofen af 2 perioder, hvilka sammanslutas genom rim i de tänjda versarna, alltså rimflätningen $a^m a b^k c^m c b$. Såsom exempel kan anges Biskop Thomas' dikt Friheten (MD II 8).

Den andra af dessa hufvudarter är perioden med inrim, där den udda versen är afdelad i två rimmande halfversar[3]. Ofta inträffar att dessa ha kvinligt rim i st. f. manligt. Skemat kan uppställas så:

⏑ — ⏑ — (⏑) ‖ ⏑ — ⏑ — (⏑)
⏑ — ⏑ — ⏑ — —

Strofen bildas af 2 dylika perioder i ett »äwentyr» i Schack-

[1] MD = Klemming, Svenska medeltids dikter och rim; I = Andliga dikter, II = Verldsliga dikter.

[2] Särskildt är att märka den väl genomförda rimflätningen i de båda första stroferna, som sammanslutas genom sista versarnas rim. Rörande ytterligare kombinationer se längre fram sid. 406.

[3] Icke sällan är genomförandet ofullständigt, så att växling äger rum med period utan inrim.

tafvels lek (MD II 4), af 3 perioder i psalmen *Een rikir man* (MD I 25). Perioderna sammanslutas genom rim i de tänjda (jämna) versarna: aab^{k}ccb(ddb).

Mera sällsynt är den period, där den jämna versraden utgöres endast af en halfvers. Emellertid anträffas den i några medeltidsdikter, såsom Biskop Thomas' *Troheten* (MD II 9) samt dikten *Striden om Visby* (MD II 12). I dessa består ock den udda versraden af 2 rimmande halfversar. Manligt rim ersättes ofta af kvinligt, hufvudsakligen i helversen, men stundom (såsom i den senare dikten) äfven i den fristående halfversen. Häraf framgår följande generella skema:

⏑ — ⏑ — (⏑) ‖ ⏑ — ⏑ — (⏑)
⏑ — ⏑ — (⏑)

Vare sig strofen är bildad af 2 perioder (Troheten) eller af 3 (Striden om Visby), sker sammanslutning genom rim i de jämna versraderna; rimflätningen blir således densamma som vid föregående grupp.

Hufvudsakligen samma period, men med enklare form, är att finna i en visa i Harald Oluffsons visbok (n:r 11):

⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — (⏑)
⏑ — ⏑ —

Äfven om visan icke direkt hör till medeltiden, härrör dock dess form därifrån: den har utpräglad folkviseton (omkväde). Helt regelbundet bildad är följande strof:

> Ther stonder enn lindh för sunnan åå,
> bär blomster så båldh,
> honn skyler sinn grenner frå frost och snö,
> thenn winter så kåldh.

Jag har nu att öfvergå till vidare genomförda kombinationer i strofbildningen — delvis med perioder af annat slag — de flesta i dikter från 1400-talet. Diktformerna äro stundom svåra att fastställa på grund af den i oordning bragta texten. Det skall visa sig, att denna genom undersökning af strofformen icke sällan kan beriktigas.

Den ofvan angifna grundtypen i psalmen Then signadhe dagh (MD I 27) kunde, oafsedt genom olika rimflätning, ytterligare modifieras genom iterering af första versen, hvarigenom första perioden blef en utvidgad period. Ett fullt regelbundet exempel härpå är strof 3. Till samma art kunna äfven föras stroferna 4 och 6 (enligt Klemmings uppställning), om de riktigt uppdelas, d. v. s. genom att versafdelning göres i strof 4 efter *i dagh*, i strof 6 efter *oc skam*.

I en dikt från slutet af medeltiden, Slaget vid Brännkyrka (MD II 22), visas samma grundtyp utvidgad genom en efter de båda första perioderna inskjuten tänjd vers, som genom rim ansluter till den följande tredje perioden. Strofen blir uppdelad i två tydliga afdelningar; rimflätningen är: $a^m b^k a b$; $c^k d^m c$. I strof 6 återställes ett rim genom att ordet *så* flyttas efter *och quedes*.

Den gamla Sången om Kristi pina (MD I 5) visar i sina första strofer en regelmässig bildning: strofens förra del är en vanlig dubbelperiod, den senare består af 3 perioder med inrim, sammanhållna genom rim i de tänjda versarna. I strof 3 kan möjligen ett rim något upphjälpas genom omflyttning af orden *hendher* och *föther*. Strof 2 blir genom några rättelser återförd till fullt regelmässig form:

tolff waro the pinor gudh tholdhe for os.
som wi maghom här ath hȫra.
sich hedhna judha thagha han loth.
oc marthil aff sich gȫra.
badhe skuthin oc slaghin.
oc hardhelika draghin.
thz wildo the judha egh latha.
badhe stunghghin oc runnen.
oc spoththadher oc bundhin
oc pinther offuer allä mathä.
han gaff sich egh
fȫr en tha han sagh
sina sighnadha modher gratha.

De oregelmässiga stroferna 4—7 äro säkerligen i betydlig mån förstörda i uppteckningen.

Särdeles regelbundet genomförd är en lång strof i en dikt,

som härrör redan från 1300-talet: Den vises sten (utg. af Geete, Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1900). Strofens förra del utgöres af 2 utvidgade perioder, den senare af en vanlig dubbelperiod och en därmed genom rim förbunden utvidgad period. Rimflätningen blir alltså: $aab^{k}ccb$; $de^{k}deffe$. Vanligt är att manlig kadens ersättes af kvinlig.

Annan är kombinationen i psalmen Gwd fader han tog (MD I 29): strofens förra del är en vanlig dubbelperiod (i 2 strofer med inrim i udda rader), hvartill är lagd en tänjd vers; senare delen — till hvilken den sistnämnda versen stundom är att räkna — är en utvidgad period, genom det kvinliga rimmet sammanbunden med föregående perioder, i ett par strofer äfven med samma manliga rim som i dessa. Den vanliga rimflätningen är: $a^{m}b^{k}abb$; $c^{m}cb$.

Vi komma nu till de långt sällsyntare strofformer som grundas på växlingen mellan fulla versar med manlig och med kvinlig kadens, eller där stympade versar ingå. Perioderna i dessa former stå visserligen ganska långt från septenarens skema.

I psalmen Then första frigh (MD I 26) består strofens förra del af 2 perioder, hvardera med 2 fulla versar, af hvilka den ena har kvinlig, den andra manlig kadens; senare delen består af 2 fulla versar med manlig kadens och en stympad vers, dessa rimmande med hvarandra (undantag gör särskildt strof 4). Rimflätningen är: $a^{k}b^{m}ab$; $c^{m}cc$. I strof 5 rättas sista perioden genom att ordet *offwir* föres till slutet af föregående vers.

Psalmen Glätz Maria (MD I 28) har i strofens förra del 2 perioder, hvardera bildad af 2 fulla versar med kvinlig kadens (i första perioden har andra versen inrim) samt en full vers med manlig kadens; i senare delen äro 2 perioder, hvardera af 2 fulla versar, vanligast med manlig kadens (den förra med inrim). Rimflätningen är: $a^{k}aab^{m}aab$; $c^{m}cd^{m}e^{m}ed$. De båda senare inrimmen äro ofta kvinliga. Genom enkla ändringar — som äfven medföra en i fråga om innehållet tillfredsställande text — kunna förra

delarna i stroferna 1 och 3 återföras till riktig gestalt[1]. Strof 1 erhåller då följande början:

Glätz Maria himmerikis keysarinna
ther wardoger war att finna
for andra qwinnor
glädi och frygd med sonnen Gudh.
Jak wil tik lofwa med alla mine fem sinne
tu fik then frygd ther länge skall winna
tha Gabriel bar thik then budh:
Ave Maria jungfru ren etc.

Likaså rättas senare delen af sista strofen genom uppflyttande af orden *af tik* till slutet af föregående vers.

Särdeles invecklad strofbyggnad företer en allegorisk dikt (utg. af Geete, Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1902). Strofens förra del består af 2 långa perioder, hvardera med 2 tänjda versar, 2 fulla versar med manlig kadens samt en stympad vers; motsvariga versar rimma med hvarandra. Senare delen har en vanlig dubbelperiod, jämte en delvis orimmad period med en full vers (manlig kadens) och en stympad; sista versen ansluter genom rim till strofens förra del. Rimflätningen är: $a^k b^m c^k d^m e^m a b c d e$; $f^m g^k f g h^m e$.

I en kärleksvisa (MD I 30), af alldeles samma slag som renässansvisorna, ehuru redan från midten af 1400-talet, möter ett något skiftande versmått. Strofens förra del består af en dubbelperiod, som icke är annat än den 4-radiga folkvisestrofen med dess rimanordning och med dess vanligaste, olika bildade typer: i perioden är växling mellan full vers med manlig kadens och stympad vers, eller mellan tänjd och stympad vers, mellan full vers med manlig kadens och tänjd o. s. v. Strofens senare del visar äfven olika typer; den består af 3 sins emellan rimmande versar, i regel stympade och fulla (den första och tredje äro vanligen lika). Rimflätningen blir: abcb; ddd. Sista perioden kan på ett par ställen rättas: i strof 1 genom uppflyttande af orden *ee huar hun är* till slutet af föregående vers, i strof 2 genom omflyttning af orden *vorth* och *angisth*. Strof 2 återger den vanligaste typen.

[1] Jfr Stud. i sv. metr., sid. 79 f.

Det återstår att taga i betraktande en annan renässansdikt från medeltiden, Pluto och Proserpina (utg. af Schück i Samlaren 1885). Den har i det hela trokeisk gång, äfven om upptakt stundom förekommer. Jämna höjningar och sänkningar äro regel, fastän flera gånger en öfvertalig sänkningsstafvelse inställer sig. I dikten, som lyser med klassisk lärdom, äro inblandade latinska namn eller andra ord, som nästan alltid bilda en del af strofens senare afdelning. Stroferna äro i uppteckningen delvis bragta i oordning, men torde med metrikens tillhjälp kunna återställas. Dikten visar sig bestå af 7 regelbundna strofer. 2:dra strofens senare del: *Ermius* etc. har kommit på orätt plats, i det den insatts mellan 5:te strofens båda delar. 4:de strofen kan uppdelas till normalt versantal. — Strofen består i de flesta fallen af två dubbelperioder, hvilkas versar i regel sakna upptakt, men för öfrigt öfverensstämma med grundtypen, alltså efter skemat:

— ‿ — ‿ — ‿ —

— ‿ — ‿ — —

I några fall ersättas emellertid i strofens förra del de tänjda versarna af stympade, och de fulla versarna kunna få kvinlig kadens i st. f. manlig, således skemat:

— ‿ — ‿ — ‿ — ‿

— ‿ — ‿ —

(jfr den senare af de ofvan sid. 403 anförda lagversarna). Rimflätningen är den regelbundna: abab; cdcd, dock äro stundom de udda versarna icke rimmande. Mest regelmässig form finner man i den rekonstruerade 5:te strofen:

I min skow ther star thre træ
aff gull ær thera grenæ
thu maat plakke æble aff the
mz allæ thine swenæ.
naat ok dagh skulæ fughlæ two
gherlikæ for thik syungæ
astalus ok noctua
mz theræ sødæ tungæ.

Gosse.

En etymologisk-semasiologisk studie.

Av

J. REINIUS.

Ordet *gosse* förekommer utom i vårt riksspråk även i svenska ock norska dialekter[1].

I literaturen uppträder det först omkring 1600 i upplänningen Buræus' anteckningar kallade 'Sumlen' Sv. Landsm. Bih. I: 2, p. 23: »*gåssar* öva sigh måla på isoghe glasfönstren slott skogh karar». Här föreligger tydligen den vanligaste betydelsen 'barn av manligt kön'. — Likaså 1609 i Asteropherus' komedi Tisbe, s. 30 (om 'Amatus, puer Tisbe'): »Amate, huar är du? kom här! Ack hwilcken skalk den *gossen* ähr!» ock ib. s. 37. — Så även 1613 i östgöten Messenius' Swanhuita, s. 35 (Lasse, en dräng, till de unga prinsarne Regner ock Toralder, som han skall bortföra): »Kommer medh oss *Gossar* bådhe, I ären under wår Nådhe» (jfr s. 29 [Hunding, deras far]: »Farer wäl hustru, och barn små», ock s. 35 om de samma *poyckar, piltar*).

---

[1] Landsmålsformer äro i det följande återgivna med närmast motsvarande vanliga bokstäver, vid behov med särskilt anmärkning om judet. Kort vokal betecknas genom dubbelskrivning av följande konsonant. Så gott som alla sitat av *gosse* från literaturen har min vän Fil. Kand. K. H. Waltman godhetsfullt meddelat ur samlingarna till Svenska Akademiens ordbok, efter benäget medgivande av Prof. Söderwall. Ordbokens källförkortningar användas också i regeln. Det andra ock tredje sitatet ovan finnes hos Rydqvist Sv. Spr. L. VI. — W. har även fäst min uppmärksamhet på användningen av *gosse* i Ångermanland ock Medelpad.

Helt naturligt användes *gosse* även i betydelsen 'son'. Hit hör väl 1759 G. F. Gyllenborg I: 100 (Satire öfver mina vänner): »Två snillen rusa fram, Apollos värda gossar» (jfr dels *Apolloson,* dels *gosse* = 'tjänare' o. d. nedan). Denna betydelse tangerar även uttrycket *mammas gosse,* anfört först 1854 som titel på roman av Jolin.

Som de flästa dylika ord användes *gosse* ej blott om barn, utan även om ynglingar ock unga män. T. e. 1609 i en skrift avtryckt hos Stjernman Riksd. Bih. 267: »är af nöden, at Academien blifver väl försörgd med gode, lärde och alfvarsamme män, och icke med *gossar* och oförsökte personer». — 1734 Dalin, Argus n. 26, s. 4 (i allegorien över Sverges historia): »Sins emellan brukade ock fostrebröderne ganska litet samwete: Änteligen sade Hilmer (deras förmyndare): *Gåssar,* wi äro Gudlöse Hedningar», ib.: »Skam skullen I få, *Gossar*»; »*Gossarna* på Kämpenäs»; med bibetydelse av 'kämpe' ib. s. 7: »Kämpenäs-Hilmer war en oförliklig man ock hade käcka *Gåssar* omkring sig (vid fienders anfall)». — 1744 Linné, Sv. Arb. 146 (uppl. 1878): »Så snart en hop med unga *gossar* blifva antagne (till ledamöter i Vetenskapsakademien?), då först mister Akademien sin heder, då skämmas de mogne att vara Ledamöter». — 1781 Kellgren 2: 176: »dessa täcka gossar» (om tullbetjänter).

I ordböcker anförs ordet 1640 i Lex. lincop.: »puer . . . en pilt, *gosse,* poike»; 1712 i Spegels Gloss. sveog.: *gåsse*; 1741 av Serenius o. s. v.

I sin betydelse av 'yngre manlig individ' användes så *gosse* särskilt om tjänare eller lärlingar, om soldater samt i betydelsen 'fästman', 'tillbedjare'.

Syftande på tjänare, biträden i yrken, lärlingar o. s. v. har ordet särskilt sin lägre ålderssfär, så att säga, ock förekommer i en mängd sammansättningar. Jfr exemplet från Tisbe 1609. Vidare 1734 Dalin, Argus, n. 18, s. 2: »Herr Leccage (så hette krämaren) fann Pamphilius wärdig, at bli *gosse* i sin Bod, och hade sielf omsorg, at underwisa honom i sin Handel». — Likaså om lärling i handel i en förordning av 1734 anförd av K. Hildebrand i »Stockholm»

(utg. av Dahlgren) I: 186 (1897); ock 1727 *kiöpmansgåssar* 2 Riddersk. prot. 5: 242.

Älst äro sammansättningarna: 1650 *vallgosse*, Haquinus Vigoræus i Växjö Domkap. ark. 83; 1666 *ökagosse* (stallpojke?) ib. 42; jfr 1740 *skjutsgosse* Nordberg Karl XII:s historia II: 664 etc.; ock 1843 *ridgosse* Almqvist, Tre fruar I: 101. — Vidare 1740 *kockgosse* Nordberg I: 361, även 1771 Dagligt Allehanda n. 115, s. 1, sp. 2; 1749 *köksgosse* Linds ty. ordb. under *Küchen-Jung*; 1749 *tjänstgosse* ib. under *Jung* (även 1871 Backman, övers. Dickens Pickwickklubben II: 403), 1771 *tjänstegosse* Dagl. Alleh. n. 21, s. 4; — 1771 *källargosse* ib. n. 46, s. 2, jfr 1879 *skänkgosse* Björlin, Elsa, 70; — 1734 *windgåssar* (vid hästvindarna vid Dannemora gruvor) Triewald, Eld- och Luft-Machin, s. 35; — 1749 *handtwärkaregåsse* Lind under *Handwercks-Jung*, *sjungaregåsse* ib. under *Cantorey-Knab*, *skräddar-gåsse* ib. under *Schneider-Bursch*; — 1791 *sjömansgosse* Inrikes Tidningar n. 29, s. 7; 1795 *skeppsgosse* S. Ödman, Blighs resa I: 60, etc., ock i samma betydelse 1801 *gosse*, Törngrenska målet 214: »Vi har ingen Gosse». — 1842 *smedsgosse* Almqvist, Tre fruar I: 1; *lärgosse*, *vaktgosse* etc.

Både föreställningarne 'son' ock 'lärjunge' eller 'underordnad' kunna väl ligga till grund för sammansättningen *gullgosse*, hvartill 1889 V. E. Öman, Från min ungdomstid, s. 98, tycks bildat ett tillfälligt motstycke: *hatgosse* (om lärjunge).

Betydelsen 'kämpe, soldat' har redan berörts i sista ex. ur Argus ovan. En ung Martisson, fast framställd som en 'veklig pilt', tycks åsyftas 1745 i Fru Nordenflychts Tankespel, 26: »En plump och ärruger Soldat, Med gammal räck och råstig wärja, Kan ofta landet bättre wärja, Än granna *gåszen* med sin stat»; *gosse* brukas så 1818 av Tegnér: »friskt mod, I *gossar* blå», ock av senare författare.

I betydelsen 'fästman' o. d. förekommer *gosse* t. e. 1791 hos Thorild 3: 32 (Kritik öfver Kritiker): »En bondflicka finner ett så stort behag i en visa, att hon tar den som en allt för vacker skänk af sin *gosse*»; — 1844 Sturzen-Becker I, 2: 45: »en rangerad Stock-

holmspiga har naturligtvis en fästman . . . Denna fästman kallar hon sin '*gosse*'».

I nutida riksspråk synes *gosse* användas huvudsakligen som en mer vårdad synonym för det ledigare *pojke* ock beteckna unga manliga individer vanligen intill en 15—16 år. Rydqvist anmärker redan S. S. L. III (1863), 277 ff. om *gosse* ock *flicka*, att »intetdera är rätt folkartadt i någon landsort»[1] — jfr dock nedan — »båda tillhöra egentligen det städade herrskapsspråket och stadsspråket, framför allt i hufvudstaden och dess närhet». — Användt i tal klingar (åtminstone för en stockholmare) *gosse* avjort pedantiskt ock bokmässigt, äller ock 'fruntimmersaktigt'[2], utom möjligen i tilltal »*min gosse!*», som dock även torde ha en viss skolmästarton. I betydelsen 'lärling', 'biträde' o. d. torde det klinga mer naturligt, åtminstone i sammansättningar som *bodgosse*. Användt om soldater, sjömän o. d. synes det mig ha en viss arkaisk-poetisk klang utom kanske som tilltalsord: »*gossar!*» från befäls sida. I betydelsen 'fästman' o. s. v. är det däremot ett rent folkligt (nästan dialektiskt) ord, ehuru möjligen brukat av 'folket' i känslan av att det är ett mer valt, 'fint' ord.

Detta för oss till ordets bruk i nysvenska dialekter. Efter dialektliteraturen att döma är nog *gosse* (mot Rydqvists antagande) i vissa landsändar 'folkartadt', åtminstone i viss betydelse. Som de flästa dialektordböcker ej uppta ord, som i samma betydelse ock form förekomma i riksspråket, är det visserligen svårt att noga bestämma ordets begränsning. Det tycks emellertid vara folkligt egentligen i mellersta ock norra Sverge samt i delar av Finland.

Från Vestergötland anför Rietz *gossatös* 'behagsjuk, lättsinnig flicka, som springer efter karlar'. Från Värmland anförs *göss* (med mycket öppet *ö* eller 'orent *o*') av Noreen Ordbok över Fryksdalsmålet (Magnusson Sv. L. II: 2 tillägger *smågöss*); i tilltal även *gössa* (Noreen Ark. VI, 318), vilket som »ett slags vokativ» även anföres från värmländska Bergslagsmålet av Kallstenius Sv.

---

[1] Jfr V, 22 not: "*gosse* kallas icke på landsbygden allmogens egna barn".
[2] Jfr Cederschiöld Kvinnospråk s. 22 f.

L. XXI: 1, 165. Från Upland uppges ordet av Schagerström, Vätömålet, ock av Rietz i *gosskvadd* 'liten pojke'; jfr Tiselius, Fasternamålet, Sv. L. XVIII: 5, 34; *Björkensgossen* (= B.'s g.). Från Helsingland anföra H. J. Lenström, Ordb. öfver Helsingdial. 1844, ock Wennberg, Ordb. etc. utg. af Hels. fornminnessällskap 1873, *gosskvadd* ock den sistnämnde även *gossaloft* 'drängkammare' (betecknat som 'genuint helsingeord'), *gosstok* n. 'flicka, som är efterhängsen efter gossar'; samt Rietz *gossasam* '(flicka,) som heldst besökes om nätterna af drängar'. Från Dalarne anför Rietz (från Mora) *gambäl gossä* 'gammal ungkarl'[1]. Från Medelpad må anföras *gussekär*[2] 'gossekar' i livligt tilltal, se L. P. Dahlgren, En storlekstuga etc., Sv. L. I, 582: (efter en mängd hotelser ock skällsord) »för du skall bara edeligen veta det, *gussekär,* att det finns något bakom handlederna här» etc.; ock från Ångermanland det likaledes vokativiska *gosse,* ofta upprepat, t. e. C. Lemchen, En turistfärd i Ångermanlands skärgård, Sv. Turistför. Årsskr. 1899, s. 151: (allmogen uttrycker för den dem obekante lustseglaren sin förvåning över hans båt) »*Gosse-gosse!* så'na stora segel». Enligt doc. Ottelin användes *gosse* ock *gossekar* på dylikt sätt även av bildade ångermanlänningar. — Från Finland anföres *gosse* egentligen endast av Freudenthal Vöråmålet (i Vasa län): *gossgumm* jämte *piggumm, storgumm, lillgumm* 'olika slags i orten brukliga fadderbenämningar' (under *gumm*). Emällertid tyder väl det finska *kossi* med alla dess betydelseskiftningar — 'liten gosse eller pojke, pyssling; buss (till karl); liten lax' Lönnrot (1874), 'forell' dens. suppl. (1886) — på att *gosse* länge varit rätt utbredt i finsk-svenska dialekter, varifrån det sedan lånats in i finskan med den vanliga substitutionen av *k* för *g* i uddjud[3]. — Men utom i dessa svenska

[1] Ordet *gosse* upptas dock ej i Noreens ordlista över Dalmålet, som i stället ger *gorre.*

[2] Möjligen bör dock ordet vara *gössekär* (med mycket öppet *ö*), ty Dahlgren anger s. 576 f. skilnaden mellan det öppnaste *ö* ock öppet *u* som "osäker".

[3] Se Thomsen Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen s. 64. Jfr om ändelsen *-i* ib. 106 f. — Enligt vänligt meddelande av doc. K. B. Wiklund kan fi. *kossi* ej etymologiseras ur finskan, "utan är väl nordiskt". — Det förefaller dock möjligt, att ordet är identiskt med *kossi* l. *kössi* 'bylte,

dialekter[1] förekommer *gosse* även i norska dialekter, särskilt på Vestlandet. Aasen anför det från Söndmöre, Orkedalen m. fl. trakter i betydelsen 'karl, især om en stor, stærk og dygtig karl' (jfr fi. *kossi*), Ross tillägger från Nordfjord, Sogn, Sætersdalen 'en prægtig karl' (Sogn även *bjødnagosse*, 'stor, stærk, prægtig karl', eg. *björngosse*, jfr sv. *bjässe*), vidare från norra Gudbrandsdalen 'stor og fed karl'. Från Norge är väl hämtat nyisl. *gosi* 'knægt i kortspil' Bj. Haldorsen (1814). För övrigt är att märka, att no. *gosse* även betyder 'galt' i Orkedalen (?) Aasen.

Av det anförda materialet framgår, att *gosse* i svenskan älst (dock först c. 1600) är uppvisat i betydelsen 1) 'manlig individ i barnaåren', nu den vanligaste betydelsen, huvudsakligen kanske skriftspråksord, men dock även förekommande i dialekter (t. e. uppl. hels. *gosskvadd*, fi.-sv. *gossgumm* o. s. v.). 2) En smula senare (1609 etc.) möter betydelsen 'ung man'[2] ock specialiseringarna: 3) (från 1 ock 2) 'biträde, tjänare' (1734 etc., i sammansättningar 1650 etc.; i dial. t. e. hels. *gossaloft*), 4) (från 2) 'ung man i förhållande till kvinnor', 'fästman' etc., 1791 etc., vanligt i folklig stil ock i dialekter (t. e. Vestg. *gossatös*, hels. *gosstok*, *gossasam*), ock 5) (även från 2) 'käck ung man' (jfr 1745 etc.). 6) Slutligen må nämnas den allmännare syftningen vid vokativisk användning: norrl. *gussekär, gosse*[3]; jfr *gossar!* som militäriskt tilltal ock allmänt *min gosse!* s. 413, samt värml. *gössa*. — I norska dialekter möta

---

börda' Lönnrot ock jämte *kössi* 'gris, större svin' suppl. företer en snarlik utveckling med sv. *kult* s. 422.

[1] *Gosse* upptas icke: i Niléns fullständiga ordlista över Sörbygdmålet (Bohusl.), i Linders ordbok för Södra Möre, Nilssons för Blekinge, Möllers för Halland, Gadds för Östra härad (Smål.), Rääfs för Ydre (Österg.), Sidenbladhs för norra Ångermanl., Vendells för Nyland, Estland o. s. v.

[2] Om dessa betydelsers övergång i varandra, jfr fsv. *drænger* 'duktig karl', 'ung man' (väl den ursprungliga personbet., se Tamm Et. ordb.), nsv. *dräng*, da. *dreng*, 'gosse', ock förf:s Transferred appellations etc. (1903) s. 4—9.

[3] Grundbetydelsen i de norrländska uttrycken är antagligen 'pojke'. Jfr no. *gut* i liknande vokativisk användning (även ty. pl. *Kinder*). Men de kunna även jämföras med eng. dial. *man* (även fördunklat *mun, min*), använt i tilltal utan hänsyn till ålder eller kön, t. o. m. till jur. Se Wright, E. D. D.

vi icke föreställningen om ungdomlighet, utan kraften, dugligheten är betydelsens kärna.

Många olika försök ha som bekant jorts att etymologiskt tyda ordet *gosse,* särskilt det svenska ordet. Rydqvist, S. S. L. III (1863), 277 ff., anser det som en helt ung bildning, ock V, 21 not 2, antar han, att det kan vara det 'ställvis i bergslagstrakter, vid en del större bruk' förekommande *gårsen, gorsen,* en från vallonsmederna stammande modifikation av fr. *garçon.* Häremot tycks dock både dialektformen *göss* ock framför allt utbredningen särskilt i de norska dialekterna tala. Tegnér har hos Kock Unders. i sv. språkhist. (1887), s. 78 f., förklarat ordet som en avledning med *-si* (jfr *manse*) av no. ock sv. dial. *gut*: **gutsi* > *gusse*, varefter enligt Kock, i analogi med *a*-omjudda ord, *o* skulle införts i casus obliqui ock senare i hela paradigmet[1]. Brate tydde Ä. Vestml. Lj. (1887), s. 21 noten, ordet som **goðson* 'gudson', ett motstycke till *gubbe* < **guðfaðir.* Emällertid är *goþ* = *guþ* ytterst sällsynt i fsv., som Bugge Ark. IV, 121 f. anmärker, i det han själv antar Rydqvists etymologi ock från det svenska ordet härleder det norska ock nyisländska. Senare, i Ark. XVI (1899), 168, tyder Brate ordet som **goþ(er) son* i proklis framför namn: **goþsen* > **gotsen* > *gossen,* fattat som bestämd form till ett *gosse.* För sammanhang med *-son* tycks också den värmländska vokativen *gössa* tala (jfr *Nilsa* < *Nilsson* o. s. v.), som Noreen ovan anf. st. anmärkt (dock medgifvande möjligheten att förklara t. e. *min gosse lella* som överdriven strävan att tala riksspråk)[2]. Brate har nyligen, Ark. XIX (1902), 229, framkastat, att *gosse*, liksom *gubbe*, möjligen kunde vara bildat i barnspråket, ock Hellquist Nord. T. f. Fil. III r. XII (1903) 58, anser denna förklaring »höjd öfver allt tvifvel». Jag anser också förklaringen i fråga mycket möjlig[3]. Betydelsen

[1] Om osäkerheten av *u*-vokalen i norrl. *gussekär,* se ovan s. 414 not 2.

[2] *Gössa* tycks endast förekomma i Värmland, ej t. e. i Norrland, där dock *-son* i namn även blivit *-sa*, t. e. *Pärsa* < *Pärson*, anfört från Medelpad redan av Buræus Sumlen s. 47.

[3] Om barnspråkets betydelse för utvecklingen av släktskapsord, jmfr t. e. ty. *Base* (se Kluge) ock fr. *cousin* (se Körting). Föräldrarnes *goþ(er)son* kunde av barnet förvrängas till *gossen* o. s. v., ock föräldrakärleken respekterade förvrängningen.

'son' kunde lätt förallmänneligas[1]. I alla händelser tycks förklaringen av det korta öppna *å*-judet som förkortat av *gōþ* förutsätta ordets förekomst redan i äldre fsv. dialekter (Tamm Et. ordb.) — om ock möjligen även i fråga om vokalernas variationer barnspråket får anses utveckla sig friare än det vanliga språket[2].

Emällertid må det tillåtas mig att särskilt med hänsyn till ordets betydelser i Norge framkasta ännu ett par möjligheter till förklaring. Att skilja av no. *gosse* som särskilt ord bör väl i det längsta undvikas.

Dels kunde väl *gosse* vara en med *t* + *an-* bildad avledning av stammen *gut-*, som ingår i starka verbet fsv. *giuta* < **ʒeutan-*, ock ställas vid sidan av no. *gut* (< *gūt*?, se Kock Unders. etc. ovan), isl. *gotnar* 'män, krigare', folkslagsnamnen isl. *Gotar*, lat. *Gutones*, etc., även isl. *Gautar*, vilka Much PBBeitr. XVII (1890) 179 f., ock nyligen Hellquist Ark. XIX (1902) 138, förklarat ur denna rot ock tytt som 'zeugungskräftiger Mann'. Ett **ghud-t* > **guss* + *an* hade då blivit *gossa* genom *a*-omjud. Beträffande dylik aktiv betydelse av *t*-avledningen kan hänvisas till got. *-weis*, isl. *víss* etc., 'vis'; no. *skass* 'trollkvinna, häksa', om det sammanhänger med got. *skaþjan* etc., 'skada'; germ. *hross* 'häst', eg. 'den springande, hoppande' (jfr isl. *hress* 'frisk, kry'): sskr. *kūrdati* 'springen, hüpfen'. Se Kögel PBBeitr. VII (1880) 171 ff.

Väl kunde ju ett antaget **gussan-* även haft den passiva betydelsen av 'Erzeugtes', 'avföda', 'son' o. s. v. Men no. *gosse* 'galt' (om det ej är ett annat ord eller också personbeteckningen använd om ett jur[3]) förklaras med ovan anförda etymologi bäst som 'avelsjur', jfr sskr. *vr̥šan-* 'tjur' i förhållande till got. *wair*, gr. ἄρσην 'man' (jfr Hellquist a. st., Lottner K. Z. V (1856) 153 f.).

---

[1] Jfr Transferred appellations etc. s. 191.

[2] Jfr nedan s. 420 not 2 de delvis med barnspråket sammanhängande locknamnen.

[3] Jfr fi. *kossi* 'liten lax' etc., ovan s. 414. Dock synes utvecklingen från personbeteckning till jurnamn i det hela sällsynt, medan den omvända utvecklingen är ytterst vanlig.

Det är emellertid även frestande att med Murray i Oxford New Engl. Dict. jämföra det norska ordet *gosse* 'galt' med det skotska *gussie* (uttalat *gvsi*), 'a pig, swine' ib., 'a young pig, a young sow' Wright E. D. D. Detta ord förekommer redan på 1500-talet i uttrycket *the gussis cro* 'the pig-stye', skämtsamt använt som namn på en sjärnbild (NED) ock anförs som ett vanligt skotskt dialektord av Wright (under *gissy*). Stammen *guss-* föreligger även, fast med olika uttal, i formen *goosy*, anförd från Pembrokeshire i södra Wales (sitat 1685 Wright), eller *goossy*, anförd från Skotland (sitat 1818 i NED)[1]. Detta **guss-* kunde ju vara avledningen av *giuta* ovan, men är väl svårt att skilja från den likbetydande ock än vanligare stammen *giss-* (eller *gyss-*), som förekommer i *gissy* (även *gissy-pig*) i Skotland ock norra England (Northumberl., Durh., Cumb., Yorks.), också långt *geassy* (Northumberl. NED) ock i formen *guissie* (Perth)[2]. Enkelt *gis(s)* 'a pig' förekommer även i norra England. Som lockord till svin användes det över ett än större område (Skotl., Northumberl., Durh., Cumb., Westml., Yorks.; med biformen *güs*[3] i Fife), ock så användas även de längre orden ovan. Se Wright.

Liknande lockord till svin finnas i nordiska språk: no. dial. *gis* (med hårt *g*) Aasen (under *gris*), sv. dial. *gis* (*gis*) — som det tycks både med lång ock kort vokal — (Vesterg., Närke, Skåne, Blek., Rietz; est-sv. dial. Freudenthal ock Vendell) eller *gyss* (*gyss*) etc. (Fryksdalsm. Noreen, Sörbygden Nilén; i fi.-sv. dial. [även *gys-*

[1] Att vokalen är ursprungligt *u* ock ej sekundärt utvecklad ur *y*, synes mig så gott som bevisat av dessa biformer. Stavningen *oo* betecknar halvlångt eller kort *u* som i eng. *full* (se Ellis, On early English Pronunciation IV, 32, 34, 711), vilket ej synes kunna gå tillbaka till *y* (jfr ib.). I de dialekter, där *gussie* förekommer, synes gammalt *y* i regeln ge *i*, ock *u* (i e. *but*) endast i närheten av labialer, t. e. *muckle* 'much' (väl i analogi härmed även *luttle*). Detta *u* som i e. *but* är däremot den vanliga utvecklingen av fe. fno. *u*. Se Ellis 718, 728, 745, 750, 754, 762, 763.

[2] Jfr med *geassy grece* nedan s. 419 n. 5. Vokalen kunde också möjligen vara förlängd, jfr Ellis' notering s. 677 från södra Northumberl. *viiks'n* (med långt *i*) = (egentligen syde.) *vixen* < fe. *fyxen*. — *guissie* skall väl föreställa '*gössi*' eller '*gyssi*', jfr Murray The dialect of the southern counties of Scotland (Transactions of the Philological Society 1870—72) s. 112 f.

[3] Jfr där *byri* < fe. *bebyrgan* 'bury' Ellis 728.

sona, *gyssona*]: Nyland, Nagu i Eg. Finl., Pedersöre-Purmom.[1] i Österb. Vendell). Det finska *kossu* 'smekord för gris' Lönnrot kunde väl vara lån av en svensk form **goss* med samma vokal som no. *gosse* ock sålunda direkt sammanbinda detta ord med de förut nämnda, i fall det finska ordet icke (som Lönnrot tycks antyda) är diminutiv på *u* av det ovan behandlade fi. *kossi*[2]. — Även i Danmark förekommer *gyss*: 'når der kaldes på grisen, siges: *gris, gris!* eller *gyss, gyss!*' Feilberg Bidrag t. ordb. over de jyske almuesmål (under *gris*).

I nordiska språk finnas alltså lockorden *giss* (*gīs*?) (no., sv. dial., est.-sv.) ock *gyss* (i Värml., Bohusl., fi.-sv. ock da. dial.); i nordengelska ock skotska dialekter finnas lockorden *giss* ock *gyss*. Dessa lockord äro tydligen förvrängningar av *gris*, sannolikt först uppkomna i barnspråket ock sedan allmänt använda som smekord, eller kanske snarare bildade i stil med barnspråkets former för att göra samma smeksamma effekt som dessa. I engelskan tycks en biform **guss* bevisad av *gussie*[3], ock ett nord. **goss* skulle möjligen det fi. *kossu* kunna återspegla. Den ursprungliga vokalens förändring till *y* ock *u* (*o*?) kunde möjligen bero på onomatopoetisk strävan att antyda svinets grymtande, men är kanske endast den vid dylika locknamn vanliga[4]. Som det nordiska ordet *gris* införts till England ock där förekommer i ungefär samma dialekter som det ovannämnda lockordet med dess avledningar[5], kan man nog anta oberoende utveckling härav till lockorden i fråga både i nor-

---

[1] Därav i detta sistnämnda mål *gyssu* 'gris'.

[2] Enligt doc. K. B. Wiklund kan ordet ej etymologiseras i finskan, ock *o* skulle motsvara nord. *o*. Jfr fi. *kössi* ovan s. 414 not 3. — Måhända skulle ändelsen kunna bero på invärkan från sv.-fi. dialekters *gyssu* som ovan? Om betydelsen jfr s. 417 not 3.

[3] Om *guss* är ett självständigt ord (ovan s. 418), kunde förvrängningarne av *gris* slutit sig till detsamma, eller det kunde bidragit att framkalla dessa.

[4] Jfr s. 420 not 2.

[5] Me. *gris*, se Björkman Scand. Loanw. 211 f. Nu *grice* i Skotl., Northumberl., Cumb., Westm., Yorks., Lincolns. (även skrivet *gryce* i Skotl. ock *grise* mångenstädes) med uttalet '*grais*' (norde. även med tonande *s*?, skrivet *grize*); ock *grece* (d. v. s. uttal. '*gris*') anfört av Jamieson från Aberdeen. Se Wright.

diska språken ock i engelskan[1]. Dock synes mig lika möjligt att anta, att smekformerna inlånats i engelskan samtidigt med det ursprungliga ordet[2], varvid också **guss* skulle införts. Av dettas tillvaro i nord. språk kunde no. dial. *gosse* 'galt' vara ett spår.

[1] Jfr som övergångsform i Lakeland (norra Engl.) 'In calling a pig the term used is '*griss, griss*' (Wright under *grice*). Till nöds skulle dock *griss* kunna förklaras som gammal förkortning av vestnord. *griss* (jfr me. *þrall* < fno. *þræll*, etc. Björkman s. 297).

[2] I Pembroke finns endast *goosy*, ej *grice*. Det förra kan knappt ha införts till denna avsides liggande landsdel från orter långt norrut, utan har väl utvecklats ur ett senare förlorat *grice* e. d., äller, troligare, direkt ur ett **guss*, som jämte detta införts av nordmännen. Dessa gästade Pembrokeshire första gången 795 ock tyckas haft en betydande koloni där, att dömma av nuvarande namn som *Asgard, Freystrop* (som tycks tyda på dansk grundform) etc. Se Encycl. Brit., 9 ed., XVIII, 482. Från Pembroke överfördes väl däremot bruket av lockordet (kanske i något tidigare form) till norra Devonshire, där vi väl återfinna det som *gutchie* 'a call to pigs' Wright. Nordiskt inflytande i nordengelska dialekter är ju allmänt känt. — Att locknamnet kan ha så hög ålder, synes troligt vid jämförelse med *kossa*, som kanske ursprungligen också bildats i 'barnspråket' med suff. *-sa*, ock som möter oss redan i fno. *kussa* (i Flatöb., som öknamn) ock i denna form nu brukas i Norge (Aasen), på Island (Fritzner) ock i Sverge t. e. i Södra Möre enligt Linder. (Lapska *gussa* etc. är utvecklad av **kūz*, fno. *kýr*, Wiklund Urlap. Lautl. 292). — Ett annat gammalt locknamn med rik formväksling är väl sydty. *Kitz(e)* n. (nu *-e* f.) 'killing', även 'get', fht. *kiz(zi)* etc.; med varianter: schweiz. *gitzi* (redan 700-talet), tyrol. *kittele* n. *gittele* etc., (även Westfal. *kuse*) ock väl även hithörande sydty. *hitze, hett(el), huttel*, mhty. *hatele*. Se Hildebrand DWB *K*, som antar sammanhang med *Geiss* 'get'. Formerna äro väl i så fall att betrakta delvis som nyckfulla variationer från barnspråket, delvis som onomatopoetiska ombildningar (se Heyne DWB *Hettel*). Liknande ord, som Hildebrand anför från fi.-ugr. etc. språk, tyckas tala för huvudsakligen det senare ursprunget. — Jfr även variationerna av ty. *Katze: Kitze* (redan 1444 *kitzîn* adj.); som skrämmande tillrop *kätz, kitz, kutz!*; *kieze, kâz* etc., *kitsche* (se DWB). — Som jämte ty. *Kitze* ovan står ett *hitze* etc., så har på visst sätt nord. *gyss* etc. biformer i *hyss, hiss, huss* i olika sv. dialekter 'utrop hvarmed man drifver på svinen' Rietz (*hyys* redan 1645 i Brascks Filius prodigus, Noreen-Meyer Valda stycken s. 120; Hof anför från Vesterg. *huss* ock som allmänsv. *hyss, suss, sus*). *huss* betyder sedan 'svin, gris' Smål. Rietz. Detta ord är kanske egentligen ett onomatopoetiskt 'sjasord' så att säga, specialiserat till svin genom inflytande av *gyss* etc. Jfr ty. (Bay. etc.) *huss* 'Hetzruf an Hunde' (även *hiss*), 'auch gebraucht zum Verjagen von Thieren' DWB; eng. dial. *hiss, huss* etc. hetsrop till hund Wright. — De få sv. locknamn, jag eljes lyckats anträffa (t. e. hos Nordlander, Norrländska Husdjursnamn, Sv. L. I, 427 f.), synas vara modifikationer av i neutral stil brukade jurnamn, t. e. Fryksd. ock (enl. meddel. av adj. Nordlander) Vesterg. *fäkke* till grisar, av Noreen jämfört med sv. dial. *färke* < ty. *Ferkel*; Jämtl. *kite jäit* etc. till getter, väl en variant av *kid*, jfr ty. *Kitze* : *kittele* etc. ovan.

Det norska *gosse* kunde nämligen vara ett **gussan-,* som sedan förändrat vokal genom analogi från andra ord i enlighet med Kocks förklaring, se ovan s. 416. Är fi. *kossu* nordiskt lånord, bevisar, som ovan sagts, väl detta tillvaron av en nordisk variant **goss*[1] av lockordet. I varje fall synes eng. *gussie* sammanhänga med no. *gosse* 'galt' ock tala för att dettas betydelse är primär ock ej bara sekundärt utvecklad ur personbeteckningen *gosse.*

Tvärtom är det då antagligare, att det personliga *gosse* utvecklats ur denna betydelse 'gris', hur överraskande ock föga smickrande detta än kan förefalla vid första påseende.

Att ord för 'gris', 'svin' användas om unga mänskliga individer som smekord eller helt neutralt särskilt för att framhålla rörlighet, livlighet, kraft, är rätt vanligt i germanska språk[2].

Som smekord känna vi ju alla till »mammas lilla *gris*» (jfr möjligen »mammas *gosse*»). Jfr dial. *kärrnggris* 'det mest afhållna, eller yngsta barnet' (Rääf, Ydre Härad). Allt annat än smeksamt betecknas nog ofta samma ungdom av utomstående som *morsgris* eller *kelgris.* — Aasen anför som 'Spøgenavn' i Sætersdalen i Norge »*gris* min», ock från Söndmöre ('sjelden') »*gylten* min».

Det senare ordets fem.-form *gylta* betyder i dialekterna 1) 'snöpt sugga' (t. e. Halland, Skåne); 2) vanligen 'ung, halfstor sugga, som ännu ej fått grisar' Rietz; men dessutom 3) i Helsingland 'en liten flicka (som nyss börjat gå)' Wennberg, Ordb. utg. af Hels. Fornminnesför. — *gylta* anförs av Aasen från no. dial. 'kun som øgenavn med dunkel betydning'.

---

[1] Det dunkla sv. dial. *gasse* 1) 'fet galt', 2) 'fet karl' Smål. (jfr no. *gosse*) Rietz 187 f. kunde möjligen tyda på ett äldre sv. *gosse* i dylik betydelse, vars vokal förändrats genom invärkan av *basse,* möjligen även *gasse* 'gåskarl'. Bugge Ark. IV, 121 förklarar *gasse* som jämte *gosse* uppkommet av *garçon* med betydelsen påvärkad av *basse.*

[2] Att dylika ord brukas som skällsord är ju mycket allmänt. I en betydelse likartad no. *gosse* tycks sk. *gussie* användas i sitat från 1895 i NED: "a great fat guisse o' a loon they ca' Jock Wabster". Jfr även sk. *gussie* 'a coarse, lusty woman', anfört av Wright som biform till *gusehorn* (*guissern*), som möjligen kunde betyda 'svintryne' ursprungligen, jfr sk. *horn* 'the nose'.

Sv. dial. Vesterg. *hussing* 1) 'ett års gammalt svin, ung galt'[1]; 2) 'yngling'. Därav *halvhussing* 'halfvuxen dräng' Rietz.

Här må även anföras ett fall, där båda betydelserna i fråga antagligen utgå från en gemensam grundbetydelse, nämligen *kult(er)*, med avledningen *kulting* (*kylting*, *kyltring*): 1) no. dial. *kult* 'klods, træstump' Aasen; sv. *rorkult* etc.; 2) 'ungjur' (jfr eng. *colt*, redan omkr. 1000 om åsneföl, nu 'unghäst'); hels. 'tjockt ock fett kreatur'; särsk. 'halfvuxet svin', anfört från många dial. t. e. av Ihre, även da. dial. *koltring* 'om grise store av alder' Feilberg; 3. *a*) hels. österg. 'halfvuxen dräng' Ihre, likaså no. dial. Ross ock Sörbygden ('halfvuxen pojke'). Redan 1734 Dalin Argus, 2, n. 26: »min Byrger är nu stora *kultingen*». Jfr da. dial. *koltringbörn* 'börn der er store av deres alder' Feilberg. Kraften betonas i no. dial. *ein kultekar* 'knabbe kar' Ross; föraktligt är Fryksd. *kullt* 'tosing, pojkvasker' Noreen. *b*) vestg. 'liten gosse' Ihre, Hof, id. värml. Bergslagsm. Kallstenius, da. dial. *koltring* 'smådreng' Feilberg; hels. 'liten fet[2] gosse' Wennberg; närk. 'smeknamn åt gossar' Hofberg; Ydre 'litet vacklande barn'[3] Rääf. — I många dialekter (t. e. östg., hels. enl. Ihre, närk. enl. Hofberg, jyll.) tyckas betydelserna 'gris' ock 'pojke' associerade, ock därför synes ordet här lämpligen kunna anföras[4].

En berömmande betydelse är utvecklad i fno. *jǫfurr* 1) eg. 'vildgalt'; 2) 'furste', t. e. i Eddan ock Ynglingatal. Feng. *eofor* kanske även har betydelsen 'jälte, tapper kämpe', t. e. i Beowulf (s. Heyne)[5]. På gammal användning om person kunde väl tyda fornsvenska runstenars personnamn motsvarande fno. *jǫfurbjǫrn*, *jǫfurfastr* etc., möjligen redan urnord. (Ödemotland) *eburinu*, ifall kvinnonamn. Se Bugge, Norges indskrifter med de ældre runer s. 248.

[1] Av *huss* s. 420 not 2.

[2] Jfr ib. *kulta på* 'småspringa'.

[3] Jfr ib. *kullta* 'slå omkull, omkring'.

[4] Om de olika betydelsernas sammanhang, jfr von Friesen, Mediageminatorna s. 58 noten ock 97 f.

[5] Fvn. *jǫfurr* har antagligen utvecklat sin personliga betydelse från den av 'jälm prydd med bilden av en vildgalt' (så t. e. fe., jfr isl. *hildigǫltr*, *hildisvín* i Snorraeddan).

I tyskan förekomma tre uttryck, som både beteckna 'svin' ock (vanligen tadlande) 'livligt, bråkigt barn'.

Range 1) f. förr i mellersta Tyskland, t. e. Schlesien, ock lågty. 'laufende Sau'. 2. *a*) Se'n hos Luther skällsord, vanligen i förbindelse med *Sau*. Som det tycks med fördunkling av grundbetydelsen användes det 1583 ock av lexikograferna Schottelius (1663) ock Stieler (1691): masc. 'agrestis, impudens homo'; Frisch (1741) förklarar dock: 'ein Mensch der als ein Schwein lebt'. *b*) Slutligen i mellersta ock norra Tyskland 'unbändiger Bube, Schlingel' etc., fem. i Thüringen ock Obersachsen, annars nu masc. om gossar, fem. om flickor. I lågty. särskilt även 'lång räkel': Bremen 'lang aufgeschossener Junge oder Mensch', 'grosser Junge, der stets auf den Gassen herumschwärmt', Göttingen etc. 'lang aufgeschossener junger Mensch' (med föraktfull bet.); Holst. *en grooten range* 'ein grosser Mensch, grosses Thier'. Se DWB.

Ranze f. 1) Bay., Schles. 'ranzendes Thier, Bezeichnung des Mutterschweins'; 2) i Zillerthal i Tyrolen 'auch Schimpfwort für Kinder'; hess. *der Ranze* 'wildes, unartiges Kind'. DWB.

Sprenger m. 1) i Wetterau (i Oberhessen) 'halbwüchsiges Zuchtschwein, das zur Herde getrieben wird'; 2) i trakten av Giessen i Hessen 'von einem Kinde, so weit ausgewachsen, dass es sich auf der Gasse tummeln kann'. Se DWB under *Fülche*.

Jag anser alltså möjligt, att det sv. ock no. *gosse* egentligen betytt 'gris', men som smekord till små gossar ock som bildlig beteckning för en kraftig, livlig pojke kommit att anta sina nuvarande betydelser, varefter den ursprungliga betydelsen fullständigt utträngts, så när som på en norsk dialekt.

Det svenska *gosse*'s klang av 'valt', 'vårdat' ord tycks visserligen svår att förena med denna förklaring. Dock tyckas orsakerna till dylika stilförbättringar i det hela ej fullt utredda[1]. Be-

[1] Den 'valda' klangen av ordet tycks ej bättre förklarad genom etymologien **goþ(er) son*, ty jfr den ofta lätt föraktliga klangen av *gubbe, gumma*, som skulle haft snarlik uppkomst. Det till klangen lika ock lika sent framträdande *flicka* (enligt benäget meddelande från Prof. Söderwall först siterat 1597 från Strängnäs stads

tydelsen 'kraftig, duktig man', som förekommer i norskan, har kanske förr varit stark även i svenskan, ty fi. *kossi* 'en buss (till karl)' är väl lånat från svenskan (jfr Thomsen), om det över huvud taget är lånord.

I alla händelser synes det mig, att no. *gosse* i sina båda betydelser samt de ovan anförda finska ock engelska orden böra tas med i räkningen vid försök att etymologisera sv. *gosse*.

---

tänkebok) är väl lånord, jfr lty. *Flick* Frischbier Ost- und Westpreuss. Wb. (enligt Dr. Ernst Meyer i dessa trakter även *ein tolles Flick* o. s. v. om flickor). Att anta *gosse* vara lånord från fra. slang *gosse* 'enfant' (f. 'jeune femme') Delesalle Dict. d'Argot Fr. (1896), som Noreen i föreläsningar framkastat, synes ej rådligt i betraktande av det nordiska ordets stora utbredning ock betydelse i norskan. Det fra. ordets vulgära klang passar väl ej heller samman med det svenskas fina. Ock framför allt, det förra tycks sent uppvisat, men det senare möter oss före den senare massimporten av franskt språkgods i svenskan. Lika förfelat är väl att söka det sv. ordets upphov i lågtyska kortnamnet *Gosse* (Berghaus, anfört från Nordfrisland 1422 av Stark, Kosenamen der Germanen, 68 not 3).

Nordiska aksentformer i gäliska.

Av

K. H. WALTMAN.

De meddelanden om aksenten i gäliskan, som lämnas här, grunda sig på en av mig år 1890 företagen liten fonetisk undersökning av språket hos en man från trakten av Aviemore i östra delen av grevskapet Inverness, Herr Alexander Grant, då för tiden anställd såsom maskinist vid ett sågvärk i Jämtland[1]. Min uppmärksamhet var vid denna undersökning huvudsakligen riktad på språkets ljud, vilka utgöra ett ypperligt övningsmaterial för den som idkar fonetiska studier. Aksenten gjorde jag inte till föremål för någon närmare undersökning; jag konstaterade blott att dess olika slag nära överensstämde med förut för mig välbekanta aksentformer i svenska riksspråket ock nordskandinaviska folkmål. Jag kan därför inte lämna någon värklig beskrivning av dem, utan i allmänhet blott påpeka denna överensstämmelse eller stora likhet. Mitt material utgöres av omkring 250 isolerade ord, till större delen valda ur framställningen om uttalet i A. Stewarts Elements of Gaelic Grammar, samt av ett stycke av ett samtal (ungefär en sida) ur

[1] Då mina uppgifter grunda sig på en enda persons uttal, har det synts mig önskvärt att om möjligt få dem bekräftade av en eller ett par framstående kännare af gäliskan. Jag har därför vänt mig i sådant syfte till Herrar Professor D. Mackinnon ock Dr G. Henderson, vilka båda haft godheten att ta kännedom om det huvudsakliga innehållet av denna uppsats ock uttala sig därom samt även besvarat några i sammanhang därmed stående frågor. Deras svar har jag kunnat tillgodogöra först vid korrekturläsningen, ock jag har meddelat det viktigaste av vad de innehålla i ett särskilt tillägg samt i några noter. (Anm. till korr.)

D. Mac Innes' Conversations in Gaelic and English. Detta stycke genomgick jag för kontroll av aksentbeteckningen sex år senare vid ett kort besök hos Herr Grant. Härvid hörde jag annan betoning i 4 fall, varemot i de övriga omkring 90 starktoniga stavelserna samma aksent begagnades som gången förut. De få olikheterna torde åtminstone delvis bero på en stundom förekommande växling, varom mera nedan.

Några äldre underrättelser om beskaffenheten av den exspiratoriska ock musikaliska aksenten i gäliskan ha inte kommit till min kännedom. De som hittills behandlat gälisk fonetik ha, så vitt jag vet, på sin höjd talat om huvudaksentens läge[1].

Den här av mig givna transskriptionen av de gäliska orden gör inte anspråk på att vara fullt ljudtrogen — gäliskan är ju ett i fonetiskt avseende svårt språk med ett rikt ock invecklat ljudsystem. Men då den med språket obekante läsaren ej skulle ha mycket nöje av de upptagna exemplen, om de givits blott i sin vanliga dräkt, har jag ansett mig böra meddela dem även i fonetisk sådan, om den också skulle bli något bristfällig. Jag har därvid föredragit att skriva orden på samma sätt som då jag först tecknade upp dem framför att sammanföra två eller flera närbesläktade ljud under samma typ ock sålunda åstadkomma en grövre beteckning, som skulle ha kunnat dölja bristerna. Endast i ett par fall har jag avvikit från denna grundsats[2]. De av mig meddelade

[1] Så M. Mac Farlane The Phonetics of the Gaelic Language. Paisley 1889. J. H. Staples On Gaelic Phonetics (i Transact. of the Philol. Soc. 1891—4, s. 396) innehåller alls ingenting om aksent. — Dr Hendersons påbörjade avhandling "The gaelic dialects" (i Zschr. f. celt. Philol., bd 4, 1902), vilken jag fått tillfälle att se först sedan min uppsats var skriven, innehåller häller ingenting som direkt rör ämnet för min undersökning. Dr Henderson meddelar mig dock i sitt brev, att han i fortsättningen av sin avhandling kommer att sysselsätta sig med modulationen. (Anm. till korr.)

[2] Ett av dessa fall må här omnämnas. Jag skrev vid första uppteckningen nästan konsekvent perspirerad media i ordens början (motsvarande den vanliga skriftens *b, d, g*) ock tenuis i in- ock slutljud. Men då ingen sådan skillnad gjorts i för mig bekanta arbeten, ansåg jag det säkrast att i min uppsats sammanslå dessa båda ljudgrupper. Emellertid ser jag nu med tillfredsställelse, att Dr Henderson i sin avhandling gör en likartad skillnad; olikheten är blott den, att början de *b, d, g* enligt honom äro "voiceless consonants followed by a vowel glide", d. v. s. med pertonerad glidning. (Anm. till korr.)

»uttalsformerna» äro givetvis, på ett fåtal ord när, inte allmänt brukliga i det gälisktalande Skottland, utan böra liksom mina uppgifter om aksenten anses närmast gälla för en större eller mindre del av östra Inverness.

Av de använda typerna betecknar *a* ungefär sv. *a* i »hat», *a* sv. *a* i »hatt», *ɛ* sv. *ä* i »äta», *ɪ* öppet *i*, *ɵ* »europeiskt» *å*-ljud (i t. ex. fr. »rose»), *o* sv. *å*-ljud i »komma» (ss. långt närmar sig det gäl. ljudet dock sv. *å* i »gå»), *u* »europeiskt» ock *u* ungefär »norskt» *u*-ljud. *ɯ* betecknar den för gäliskan karaktäristiska höga, bakre, orundade vokalen, *ë* en svagt rundad medelhög mellanvokal med ungefär samma tungläge som sv. *u* i »kunna». *ə* står för både sv. *e* i »gosse» ock eng. *e(r)* i »mother». *ʧ* är ett svagare, *ʧ*ᶜ ett starkare tje-ljud med samma bildningsläge som i sv., *ʤ* motsvarande pertonerade ljudförbindelse, *ʎ* ock *ɲ* dorso-kakuminala *l* ock *n* (ital. *gli* ock *gn*); *ł* betecknar samma l. ungefär samma ljud som i polskan, *ñ* ett på motsvarande sätt bildat *n*-ljud. *ķ* är främre *k*-ljud (i t. ex. fr. »qui»), *ç* motsvarande frikativa, *x* tyskt *ch* i »ach», *ʒ* tyskt frikativt *g* i »wagen». *ɳ*, *ʂ* ock *ʈ* äro apikoalveolara (som i sv. »barn», »kors», »hårt»). *k*, *ķ*, *p* o. *t* äro oaspirerade, *k*ᶜ o. s. v. starkt aspirerade. Nasalitet utmärkes med · efter ljudet i fråga, utom när nasal konsonant föregår eller följer — i detta fall lämnas nasaliteten obetecknad. Vid diftonger sättes detta tecken blott efter senare komponenten.

Jag anser mig i gäliskan ha urskiljt fyra olika tryckgrader, vilka jag kallar *fortis, semifortis, levis* ock *levissimus*. Deras förhållande till varandra anser jag vara ungefär detsamma som mellan motsvarande tryckgrader i svenskan. Semifortis har jag funnit i sammansättningar, såsom *anart-bùird* *ȧn̠ərʈpûr̠ʧ* bordduk, där första stavelsen har denna tryckgrad. De övriga tryckgraderna äro exemplifierade i det följande, där jag endast åsyftar enkla ord.

Fortis, som i enkla ord nästan alltid vilar på första stavelsen, är av tre slag:

1) *akut*, som jag identifierat med svenskans akuta aksent. Efter akut följer i samma ord levissimus på den eller de svagtoniga

stavelserna. Tongången i hithörande ord är enligt min uppfattning (åtminstone i regeln) obetydligt stigande.

2) *grav*, som synts mig överensstämma med min egen (enspetsiga) grava aksent. Följande svagtoniga stavelse har i tvåstaviga ord levis; i trestaviga synes — att döma av mina få exempel — andra stavelsen ha levissimus ock den tredje levis. Tongången hos stavelse med grav sjunker; den eller de följande stavelserna ha högre ton. I trestaviga ord har andra stavelsen tyckts mig ha den högsta tonen.

3) *cirkumflex*, vilken synts mig vara identisk med den sammansatta aksent som jag hört i jämtländska ock trondhjemska folkmål. Tongången hos stavelse med denna aksentform är sjunkande-stigande.

För användningen av dessa aksentformer tyckas följande huvudregler gälla:

Enstaviga ord ha

1) *cirkumflex,* om de innehålla lång vokal (se dock 2 *b*) eller diftong med lång sonant. Exempel: *àth â̱* vad (i flod), *dàn tâ̱n* sång, dikt, *gu bràth ku prâ̱x* för alltid, *carn k‘â̱rŋ̩* stenröse, *an dé ŋ̥ ɖʒê̱* i går, *glé klê̱* nog, *breug prê̱k* lögn, *feur fê̱r* gräs, *ghleidh ʒlê̱* höll, *neumh ŋê̱v* himmel, *ìm î̱m* smör, *fòid fô̱ʈʂ* torva, *mor mô̱r* stor, *bo pô̱* ko, *òg ô̱k* ung, *òl ô̱ł* dricka, v., *glor kłô̱r* 'speech', *torr t‘ô̱r* 'mound', *ùr û̱r* ny, *cùl k‘û̱ł* rygg, *dlù tłû̱* 'near', *cuirn k‘û̱rŋ* rösen, *stiùir ʂʈʂû̱r* styra, *naoi nɯ̱̂* nio. — *fàilte fâ̱lʈʂ* hälsning, *mhàthair vâ̱·r* moder!, *mnàthan mrâ̱n* kvinnor, *caora k‘ɯ̱̂r* får, s., *faobhar fɯ̱̂r* 'edge', *an t-saodhal ŋ̥ tɯ̱̂ł* världen, livet. — *làmh łâ̱u̯·* hand, *ràmh râ̱u̯·* åra, *iad ɛ̱̂i̯ʈʂ* de, *trom trô̱u̯m* tung.

Hit höra även en del ord, i vilka vokalen eller diftongen följes av *ł, ɉ* (tecknade *ll*) eller *ñ, ŋ* (tecknade *nn*). Jag har varit tveksam om kvantitetsförhållandena i dessa ord: ibland har jag tyckt vokalen, resp. diftongens sonantiska komponent vara lång, ibland den följande konsonanten, någon gång båda. Möjligt är att båda ha halvlängd[1]. Exempel: *mall mâu̯ł* långsam, *beann pi̯âu̯ñ*

[1] Dr Henderson säger i sitt brev att diftongerna i dessa ord (han anser även *i* i *pill* o. s. v. för diftongiskt) hälst böra betraktas såsom halvlånga. I sin avhand-

bärgs (pl.), *poll p'ôu̯ł* pöl, *fonn fôu̯ñ* land, *pill p'il* återvända, *tinn ʧ'îŋ* sjuk. — *allt âłt* bäck, *Grannt krâu̯ñt* Grant (namn).

Stundom synes akut kunna träda i st. för cirkumflex; jag har t. ex. hört *lom łôu̯m* bar, men *ta a cheann lom t'a̱ ɣi̯âu̯ñ łóu̯m* hans huvud är bart.

2) *akut,* om de innehålla:

a) kort vokal eller diftong med kort sonant. Exempel: *speal spi̯áł* lie, *fairc fárɣḱ* bad, s., *brat práxt* 'covering', *cearc ḱ'i̯árxk* höna, *mac máxk* son, *cairt k'áʂt* kärra, *eich éɣ* hästar, *steach ʂʧʂéx* in, *leat léxt* med dig, *thig híḱ* skall komma, *beag pík* liten, *ciod ḱ'it* vad? *is íʂ* är, *fois fóʃ* vila, s., *bog pók* mjuk, *loch łóx* sjö, *bochd póxk* fattig, *mol mół* prisa, *olc ółxk* dålig, *chuid xúʧʂ* del, *dhruid ʒrúʧʂ* stängde. — *baile pál* stad, *maide máʧʂ* käpp, *a chiste ə ɣíʂʧʂ* kistan, *duine túṇ* man. — *damh táu̯·* oxe, *troidh t'réi̯* fot, *tigh t'éi̯* hus. — *ramhar ráu̯·r* fet, *gobhar kóu̯r* get, *doire téi̯r* skog, *saighde sái̯ʧʂ* 'arrows', *claidheamh k'łái̯* svärd.

b) sannolikt i yngre tid ock blott lokalt förlängd vokal[1].

Möjligt är att vokalen i alla hithörande ord blott har halv längd; jag har visserligen alltid utmärkt den såsom lång, men vid en del ord tillagt »halvlång»[2]. Exempel: *math má* god, *cath k'á* strid, *cas k'ás* fot, *bean pén* kvinna, *fear fér* man, *min mín* mjöl, *crith k'rí* darrande, *crios k'rís* gördel, *nigh ŋí* tvätta, *mil míl* honung, *robh róv* 'was', *ghabh ʒó* tog, *coin k'ón* hundar, *an so ŋ ɖʒó* här (adv.), *ubh ú* egg, *tiugh ʧʂ'ú* tjock, *an diùgh ŋ ɖʒú* i dag, *sruth strú* ström, *agh áʒ* kviga, *lagh łáʒ* 'law'. — *latha łá* dag, *beatha pé* liv, *giuthas ḱi̯ús* fur.

Två- ock trestaviga ord (med fortis på första stavelsen) ha

1) grav aksent på fortisstavelsen, om den innehåller lång vokal (se dock 2 *b*) eller diftong med lång sonant. Exempel: *fàidh fà*-

ling skriver han den följande konsonanten dubbel — den är således enligt honom lång. (Anm. till korr.)

[1] Jag ansåg mig kunna våga göra detta antagande, eftersom vokalen allmänt angetts såsom kort i hithörande ord. Emellertid upplyser Dr Henderson, att denna förlängning varken är nyligen införd eller lokal — den finns i hela språkområdet. Anmärkningen gäller säkerligen även mom. 2 *b* på s. 430. (Anm. till korr.)

[2] Enligt Dr Henderson är vokalen halvlång. (Anm. till korr.)

profet, *fainne fà·ɪŋ* ring, *cnaimh kʻrà·ɪ* 'bone', *èigin èʎɪn* nöd, *gniomh krìau·* 'doings', *scian sʎìən* kniv, *lion ʎìən* fylla, *geur ʎìər* skarp, *dean tʃìən* göra, *riamh rìu·* någonsin, *ònrachd ò·raxk* enslighet, *mòine mònə* torv, *còmhradh kʻò·rax* samtal, *eolas ìòłəs* kunskap, *seòladh ʃòłə* seglande, *domhainn tò·ɪŋ* djup, adj., *oigh òɪ* mö, *urras ùrəs* säkerhet, *giulain ʎìùłən* bära, *righ rìɪ* konung, *fhuair hùɪr* fann, *aobhar ɯ̀vər* orsak, *adhradh ɯ̀rə* dyrkan, *nuadh nɯ̀ə* ny, *roghuinn rɯ̀ɪŋ* 'choice', *foghlum fɯ̀łəm* lärdom, *aotrom ɯ̀trəm* lätt, yr, *connsaich kʻàuñsiɣ* gräla (jfr *beann* etc.!). — *sgiamhach sʎìəmax* vacker, *beulaobh pìəłə* närvaro, *còmhraidhean kʻò·raɣən* samtal (pl.).

2) akut aksent på fortisstavelsen, om den innehåller:

a) kort vokal eller diftong med kort sonant. Exempel: *sagairt sákərtʃ* präst, *a chailleach ə xáłax* käringen, *abuich ápiɣ* mogen, *labhair łávər* talade, *cnatan kráxtan* förkylning, *ceartas ʎʻiáʃtəs* rättvisa, *ciamar ʎʻimər* hur, *tolladh tʻółə* borrande, *fortan fóʃtan* 'fortune', *furan fúrən* glädje, *uinneag úŋak* fönster, *cutag kʻúxtak* sked, *iuchair iúxɪr* nyckel, *coinneal kʻúɲʎ* 'candle', *coileach kʻélax* tupp, *a mhaduinn ə váiʈŋ* morgonen. — *airm árəm* vapen (pl.), *garg kárək* 'fierce', 'turbulent', *fearg férək* vrede, *marbh máru* 'death', *tilg tʃílɪʎ* kasta, *gilm ʎíləm* vråk, *borb pórəp* 'turbulent', *adharc ɯ́rək* horn. — *Alastair áłastər* Alexander, *dosrach tóʃərax* 'luxuriant, flourishing', *mulachag múłəxak* ost, *suilbhir súləvɪr* 'hearty, cheerful'.

b) sannolikt i yngre tid ock blott lokalt förlängd vokal[1]. Exempel: *farsuinn fárʃɪŋ* vid, *mo chaileag mo xálək* min flicka, *biorach pírax* skarp. — *cadalan kʻátəlan* 'nap'.

Tillägg (till korr.). Att min uppfattning av aksentförhållandena i gäliskan, sådan jag nu framställt den, är väsentligen riktig, bestyrkes av de svar jag erhållit ifrån Prof. Mackinnon ock Dr Henderson. Båda dessa herrar ge mig rätt, dock i olika grad. Under det Dr Henderson ger mig obetingat rätt, anser Prof.

[1] Jfr not 1 på föregående sida.

Mackinnon visserligen, att jag beskrivit tongångarna riktigt, men han finner, att ord med akut ock grav aksentuering för hans öra snarare skilja sig genom olika starkt tryck på fortisstavelsen. Han kan ej häller själv finna, att en efter grav följande svagtonig stavelse har starkare tryck än en som följer efter akut. Dr Henderson medger däremot att stavelsen efter grav har »secondary stress».

Till svar på min fråga om dessa aksentformers lokala utbredning upplyser Dr Henderson: »These accents belong to a system which prevails over Gaelic Scotland».

Got. hrōt.

Af

EVALD LIDÉN.

Npers. *sarāy* (*sarāī, sarā*) 'palats' är icke direkt kändt från gammal tid, men ordets forniranska form kan med säkerhet bestämmas därigenom att det på ett äldre persiskt språkstadium upptagits genom lån i flere grannspråk: judepers. *sarāh* 'Vorhof', mand. *srādqā* 'Zeltdach', arm. *srah* 'Hof, Vorhof, Halle: στοά, αὐλή', *srah-ak* 'Vorhof; Vorhang', arab. *s^u^rādiq* 'Vorhang'[1]. Dessa lånord förutsätta därjämte en äldre och ursprungligare betydelse, tak eller betäckt rum. [I nyare tid har det persiska ordet, som bekant, genom förmedling af turkiskan funnit väg till de flesta nyare europeiska språk i hufvudbetydelsen »sultanens palats», men har på denna sin vandring delvis sammanblandats med ett snarlikt, äkta romanskt ord, nämligen it. *serraglio*, fr. *sérail* 'afstängning, afstängdt rum': jfr sv., dan. *seralj*, ty. *serail*, eng. *serai, seraglio*, ry. *serálĭ*, fr. *sérai*, it. *serraglio*, sp. *serrallo* o. s. v.].

Såsom Hübschmann först visat, är den forniran. grundformen **srāda*[2]. Dess *sr* måste representera ieu. *k̂r*. Såsom ieu. grundform antager jag **k̂rōdo-* eller **k̂rādo-*.

---

[1] Se Horn Neupers. Etym. 161, Grundriss d. iran. Phil. I. 2: 95, Hübschmann Pers. Stud. 74, Arm. Gramm. I: 241, de Lagarde Pers. Stud. 72.

[2] Så numera äfven Horn sistn. st. — Oriktigt Fr. Müller WZfdKdM I: 344 jfr G. Meyer IF I: 327.

Ljud för ljud motsvaras detta af urgerm. **hrōta-*, grundlaget för got. *hrōt* neutr. 'tak: στέγη, δῶμα', fisl. *hrót* neutr. 'tak'[1], nno. *rōt* neutr. 'Tag; Rummet under Taget i et Huus' (Aasen), äfven 'fladt Brædeloft i en Stue' (Ross).

I synnerhet från formell synpunkt förefaller mig den nu föreslagna etymologien af det germanska ordet att ega företräde framför den af Wiedemann IF I: 194 framställda och af Zupitza Die germ. Gutt. 127 och Uhlenbeck Etym. Wörterb. d. got. Spr., PBB XXVII: 122 upptagna härledningen. De sammanställa got. *hrōt* med fslav. *kry-ti* 'täcka', ry. *krýša, króvlja*, čech. *kryt,* slov. *kriv* 'tak' o. s. v.; *hrōt* skulle då vara utveckladt ur ett ieu. **qrōu̯-d-o-*. Stammens *d* (got. *t*) lemnas därvid alldeles ur räkningen och är ej lätt att under denna förutsättning på ett antagligt sätt förklara. — Hirt's senare framkomna etymologi (Ablaut sid. 77) kan icke gärna betecknas såsom ett framsteg: *hrōt* vill han sammanställa med gr. κάρᾱ, κάρᾱνον 'hufvud', κέρας 'horn', κρή-δεμνον 'hufvudbindel' o. s. v. (basen *k̑erā*). Grienberger Untersuch. z. got. Wortkunde s. 119 upptager denna etymologi — naturligtvis utan att nämna sin källa — och tillägger ur egen fatabur gr. κράδη 'Spitze eines Baumzweiges, Schwungmaschine auf dem Theater' [jfr κραδάω 'skaka, slänga']. Ungefär lika öfvertygande verkar Wood (Color-names s. 71); han godkänner sammanställningen *hrōt* + κράδη och fogar därtill, med originell motivering, fisl. *hrata* 'vackla' och fslav. *krada* 'vedtrafve'. — Slutligen skulle enligt Bezzenberger (i hans »Beitr.» XXVII: 170) *hrōt* höra ihop med gr. κρόσσαι 'Mauervorsprung, Zinnen, Absatz, Stufe' och fslav. *krada.* Han uppgifver alltså den äldre och, såsom mig synes, goda sammanställningen af κρόσσαι med pol. *krokwa* 'taksparre' och feng. *ofer-hrazian* 'skjuta upp öfver' o. s. v. Redan på den grund kan jag icke acceptera hans mening. Men därjämte bör framhållas, att det ifrågavarande germanska

[1] Påvisadt endast i kenningar, t. ex. *hrótgarmr* 'takets (husets) hund', d. v. s. 'elden', i en vers af þiodolf i Heimskr. (Harald Hårdrådes saga kap. 73). — Nisl. *rót* fem. 'the roof near the outer door' (Vigf. Dict.) har en afvikande, oförklarad form; både begynnelseljud och genus äro oregelbundna.

ordet helt visst från början betecknar 'tak, hustak', icke 'takspets, ryggås', en omständighet, som i lika grad talar äfven mot Hirt's redan omtalade etymologi. — Ännu andra etymologier af *hrōt* äro framställda af Grimm i Schulze's Goth. Glossar, Vorrede s. VI och Johansson KZ XXX: 349, n. 3.

Om användningen af slutartikel i Codex Bureanus.

Af

ODAL OTTELIN.

Användningen af slutartikel är ett förvärf, som de nordiska språken gjort under fortgången af sin utveckling. I den poetiska Eddan finnes denna artikel, frånsedt Hárbarðsljóð, blott några enstaka gånger. I Äldre Västgötalagen förekommer den ytterst sällan, men i 'horo þing lot skal skiptæ' träffas den oftare, och i biskop Brynjulfs stadga tyckes den enligt Otman »hafva hunnit fullständig oumbärlighet».

Detta sistnämnda kan på det hela taget sägas också med afseende på Cod. Bur. Men naturligtvis finns det områden, som slutartikeln nu intagit, men på hvilka den i Cod. Bur:s språk ännu icke inträngt. Och naturligtvis träffar man på åtskilliga fall, som äro rester af ett äldre språkskick. Det är vanskligt att afgöra hvad som är arkaism och hvad som är uttryck för språkets förhandenvarande utvecklingsståndpunkt — i den mån man kan tänka sig en sådan preciserad —, och man har nog att räkna med att Cod. Bur. också i fråga om artikelns användning står i en öfvergångsperiod. Likaså är det vanskligt att söka angifva gränserna för slutartikelns användning och grunderna till att den ej inträngt på det eller det området, ty de orsaker, som här verkat äro mångskiftande. Hvad jag i det följande vill söka ge är ett påpekande af åtskilliga fakta och ett påvisande af tendenser, som rådde i

språket. Dessa tendenser äro i många fall motsvarigheter till företeelser inom andra språk, ej blott germanska utan också romanska språk äfvensom grekiskan.

Förutom brytningen mellan ett äldre och ett yngre språkskick är det i synnerhet två faktorer som kunna tänkas motverka dessa tendenser. Den ena är analogi, bl. a. på så sätt, att ett substantiv, som synnerligen ofta står i obestämd betydelse och till följd däraf i obestämd form, kan komma att behålla denna form, äfven när det har bestämd betydelse; i synnerhet kan detta bli fallet, om substantivet i bägge förhållandena är förbundet med samma verb eller samma preposition. Den andra ligger i inflytandet från den s. k. obestämda artikelns och äfven från den bestämda fristående artikelns användning. En framställning af slutartikelns bruk blir gifvetvis ofullständig, om den icke får belysning äfven från de tvänne andra artiklarnas syntax. Jag har också gjort undersökningar på det området; men nödgas här begränsa min uppgift till slutartikeln. Och äfven i afseende på den är det vissa sidor som jag blott i förbigående kan behandla[1].

De artikelstudier, jag gjort öfver Cod. Bur., omfatta ej hela handskriften, utan det parti däraf, som jag i min afhandling »Studier öfver Codex Bureanus, I» betecknat som 'del I' och som i Stephens' upplaga är aftryckt mellan sidorna 3 och 210 (se närmare min afhandling sid. X, 6, 9—10 samt den snart utkommande fortsättningen sid. 11—14). Jag har vidare i mina undersökningar förbigått den inflickade dikten sid. 72—79.

*

[1] För att icke behöfva gång på gång i den följande framställningen hänvisa till de arbeten, ur hvilka jag hämtat en del synpunkter och förklaringar, anför jag här de skrifter, som jag företrädesvis användt för mina studier öfver bestämda artikeln: Delbrück Vergleichende Syntax I: sid. 498—510, Diez Gram. der rom. Sprachen[3] III: sid. 18 ff., Erdmann Grundzüge der deutschen Syntax I: § 13—§ 44, Falk och Torp Dansk-Norskens syntax sid. 60 ff., Geijer Om artikeln, dess ursprung och uppgift, Kühner Gram. der griech. Sprache[2] II: § 456—§ 462, Lund Oldnord. Ordføjningslære sid. 488 ff., Meyer-Lübke Gram. des langues romanes III § 141—§ 190, Otman Äldre Västgötalagen sid. 143 ff., Tobler Vermischte Beiträge I: sid. 58 ff., II: sid. 44—47, 96—112, Wunderlich Der deutsche Satsbau sid. 121 ff.

Slutartikelns uppgift i Cod. Bur. är att angifva substantivets betydelseinnehåll såsom något för föreställningen redan gifvet, något bekant, hvilket kan vara dels ett enskildt gripet ut ur flerheten af likartade eller ur ett visst slag, dels en sammanfattning till ett af denna flerhet eller af detta slag; i bägge fallen föreligger en individualisering.

Då substantivets betydelseinnehåll framställes som något redan gifvet, kan detta vara motiveradt af olika omständigheter. 1) Det har i den föregående framställningen framförts, så att säga presenterats. T. ex. *En miok syndoghar man ledes ii sømne for guz dom . . . en dyawl . . . sagþe mannen vara skyldoghan* 20: 12—16; *En goþar renliues maþar kom þær vm siþe farande . . . han prædicaþe . . . prædicaren sagþe* 7: 14—19. 2) Det är något, hvars förefintlighet framgår af sammanhanget och som därför, fastän ej i det föregående framfördt, kan framställas som bekant. T. ex. *Mæn gripu han vm siþe ok dømdo ok vp hængdo . . . þriþia daghen foro þe han hængdo sin ærande eigh langt fran galghanom* 26: 3—8. 3) Det är något, som förutsättes som allmänt bekant. T. ex. *hon baþ han gøma sik firi gramenom* 28: 12, *haldar kerkian þær af høghtiþ* 6: 23, *þa hon kom ii væruldena* 10: 10, *vtan guþ vare døþelekar aldre vare mænniskian udøþeleken* 140: 3. 4) Det är visserligen något nytt, men lifligheten i den talandes åskådning eller sträfvandet att framkalla en liflig åskådning hos den tilltalade leder till att detta nya redan vid sitt första framförande behandlas som något förut gifvet. T. ex. *æn staþren varþar bilagþar læs nycristnat barn iui portenom vars hærra hand bref* 190: 6.

Slutartikeln har måhända ytterligare en uppgift i Cod. Bur. Jag tar fallet *Hærtoghen af norre india* 16: 8. Där är ifrågavarande person ej förut omnämnd, ej heller kan han förutsättas som allmänt bekant; där har 'hærtoghe' fått sin bestämdhet genom att ställas i samband med 'norre india', och denna bestämdhet hos ordet *hærtoghe* har fått ett språkligt uttryck därigenom, att detta försetts med artikel. Jag tar till jämförelse *skænkiaren kunugs*. Om genitiven ginge förut, skulle artikeln saknas: *kunugs skænkiare*. Och

dock är begreppet 'skænkiare' här bestämdt, därigenom nämligen, att det förmedelst begreppet 'kunuger' afskiljts från flerheten af likartade. Då *skænkiare* icke får artikel i *kunugs skænkiare,* beror det därpå, att det begrepp, som här skapat bestämdheten hos 'skænkiare' (näml. 'kunuger') blir i det språkliga uttrycket fördt fram först, och att således när ordet *skænkiare* kommer, detta redan är, också språkligt sedt, bestämdt: artikeln är här öfverflödig. Men vid en ordföljd *skænkiare kunugs* framgår icke vid utsägandet af *skænkiare,* att detta ord här är uttryck för ett begrepp, som får bestämdhet (näml. genom 'kunuger'); bestämdheten framstår här först efter hela uttryckets utsägande. Därmed har språkkänslan icke låtit sig nöja. Den har satt artikel till *skænkiare* och därmed angifvit, att detta ord här är uttryck för något bestämdt; hvari denna bestämdhet ligger utvisas af fortsättningen, att bestämdhet förefinns utvisas på förhand af artikeln. — Emellertid kunna dessa och dylika fall af artikel förklaras äfven enligt mom. 4 ofvan.

Slutartikeln kommer i regel till användning uti de fall, som äro angifna genom den här lämnade korta öfversikten af dess uppgift. Inskränkningar och en del af undantagen framgå af det följande.

När substantivet betecknar något i sin art enastående, saknas artikel. Substantivets betydelseinnehåll är visserligen något för föreställningen redan gifvet, individualiseradt, något som äger bestämdhet, men då denna bestämdhet är självfallen, kräfves intet särskildt språkligt uttryck därför.

Hit höra nomina propria. T. ex. *i opsalom* 199: 4, *af iorsalande* 150: 6, *guþ* 'de kristnes gud' t. ex. 4: 5.

Som nom. propr. behandlas också *himirike, hælvite* och *iorþrike,* hvilka genomgående sakna artikel t. ex. 5: 29, 152: 17; 28: 9; 15: 29. Likaså har *himnar* i regel icke artikel t. ex. *þæn rike gaf ængte siukom som ænglom fylgþe tel himna* 153: 6, *com aff himnum skinande sky* 13: 20; artikeln förekommer i *spurþe huar iorþen var høgre æn himinen* 145: 15; (om *mællan himins ok iorþ* 145: 22 se sid. 449). Däremot har *væruld* alltid artikel (utom i två fall, hvar-

om se sid. 446). Om ordet *diævul* se sid. 446. Liksom 'natur' i t. ex. provençalskan och fornfranskan är utan artikel, så är fallet äfven i Cod. Bur. i *annur skæl tok han af naturo som alla hit fødde ok alla hæþan føre iæm fatøka* 153: 6; däremot å andra sidan *guþ menar stundom naturonne giua þæt han vil at hans vini þiena af naþom* 4: 5. Som nomen proprium torde *doma dagher* vara att betrakta, förekommande 15: 29, 32, 20: 1, 142: 6, 167: 5, 208: 18.

Folkslags namn stå utan artikel[1]. T. ex. *marti som suæiar calla oþen* 199: 5, *þa iuþa ensamne þiænaþo guþi* 3: 18, *romara þiænto æn mer februe* 9: 6; detta äfven när substantivet står i sing. med kollektiv betydelse (se Ottelin Studier öfver Cod. Bur. I § 20: anm. 2): *romara . . . baþo februam martis moþor gøra sin son romara bliþan ok þera ovinum vreþan* 9: 10. Naturligtvis är artikeln använd, om en bestämd enskild individ inom folket afses t. ex. *Juþen com þøm saman* 29: 5.

Namn på kyrkliga högtider sakna artikel (jfr Tobler II: sid. 108) t. ex. *vm paska* 22: 2, 196: 2, *gen pascom* 166: 11, *paska dagh teþes hanom var hærra* 195: 21, *februarius som ingangar kyndelmæsso afton* 9: 5, *siax vikum firi michialsmæsso* 12: 13, *siax vikum afte iula dagh* 8: 18, *a þrættanda dagh iula* 72: 5, kanske till följd af analogi *fæm natom fori iula nat* 190: 10. (Jfr för åtskilliga af dessa fall sid. 444).

Som Tobler anf. st. påpekat, kan samma förklaring, som synes sannolik för artikelns frånvaro vid kyrkliga högtiders namn, äfven tillämpas med afseende på artikelns utelämnande vid dygnstidernas namn i franskan. Möjligen finnas i Cod. Bur. ett par fall, som äro att förklara på detta sätt: *brulløpes afton at quelde þa alle vænto han soua mz sinne bruþ rymde han* 27: 6, *þæn sama dagh at quelde do þen siuke* 169: 15, *þri riddara . . . komo . . . alle i daghning tel pauli graua* 129: 7. Fallet *þænne bardaghin stoþ fra morghonenom ok tel miþdagh* 177: 7 är ej bevisande, ty *miþdagh*, som ju motsäges af det föregående *morghonenom,* kan vara

[1] Har man att härmed sammanhålla frånvaron af artikel i *heþninga* 177: 16, 23 däremot *heþnugane* 177: 25)?

utan artikel i analogi med *tel miþan dagh,* där frånvaron af artikel kan ha en helt annan grund (se sid. 447). Likaså kan *fra non var hon atar ii bønom som før* 5: 12 vara förorsakadt af det strax förut stående *fra terz ok tel nons,* för hvilket en annan förklaringsmöjlighet föreligger (se sid. 449). I *Dicipuli sancti iacobi toko hans lik vm nat* 166: 15 är *nat* kanske taget i obestämd betydelse. Å andra sidan finner man *Vm þriia tima a natene com sialvar ihesus* 14: 10, *Siþan toko þe dagh tel annan dagh vm morghonen* 177: 9. Artikelns frånvaro i *at quelde* och *i daghning* behöfver emellertid ej förklaras på det nu antydda sättet; den kan bero på att här föreligga stående förbindelser ärfda från äldre tid.

Ordet 'biskop' anträffas flere gånger utan artikel, då man skulle vänta sådan: *þa bøþ biscopen ... alla iugfru sagþo ia viþ biskops buþi ... biskope var vanda bæggia væghna ... þær biskopar ær a bønom* 5: 16—28, *han røghþes ok kallaþes firi biscop* 27: 13, *han ok hans hærra sagho vm nætar lius vm kring howþet skina som sol ok sagþo biskope* 129: 21, *En tima þær iohannes prædicaþe fik han se en ungan suen ... iohannes fik biskope suenen ii hand ... suennen ... for fram at folsko raþe for biskops glømsko ... biscopen sagþe hanom vm suenen som sant var Johannes gaf biskope skuld for vangømo* 156: 1—11, *Josias suarar biskope* 166: 4. Det är emellertid möjligt, att ordet ej har bestämd betydelse i fallen 27: 13, 129: 21, 156: 2. Å andra sidan finner man ofta artikel t. ex. — för att ta några kasus, som ej i ofvan anförda exempel förekomma äfven i bestämd form — *biscopsens ælskoghe* 146: 5, *Næsto nat teþes guz moþer vvreþ ok obliþ biscopenom* 27: 17, *sat hon genuart biscopenom* 144: 14, *ledo biscopen fram ii kirkiona* 25: 3, se äfven nedan sid. 445. Artikelns utelämnande i genitiv kan vara af annan art än i de andra kasus, se därom nedan sid. 445, där också ett par exempel ytterligare äro anförda. Att äfven i andra kasus än genitiv artikeln här ej är använd, kan bero på inflytande från latinet, så nämligen, att man till följd af ljudlikheten med ordets latinska form kände sambandet med denna och däri hade en särskild anledning att fatta just detta ord som nom. propr. Men en sådan

uppfattning af ordet i vissa användningar kunde också vara ett rent inhemskt drag och skulle då ha paralleller kanske i *þa burþe sanctus bartholomeus sina prædican fori kunuge* 206: 6 samt gifvetvis i isl. *jarl bauð Þórólfi til veizlu* Lund § 194: a: 2, da. no. *borgemester reiste til Fyen i gaar* Falk och Torp sid. 72. Jfr äfven Kühner § 462: c. — I detta sammanhang kan påpekas, att 'påfve' i bestämd betydelse har artikel: *pauen* 24: 4, 55: 11.

Då orden *faþir* och *moþer* stundom uppträda utan artikel, fastän med bestämd betydelse, ligger orsaken naturligtvis i att de då ha karaktär af nom. propr. Från del I har jag ej något fullt ojäfvigt exempel på *faþir,* men i III finnas sådana: *Mange hærra baþo hænna ok faþir vilde hana ængom giua* 503: 8, se äfven 503: 14, 17, 504: 5, men å andra sidan *faþeren* 503: 12, 504: 8; *faþer baþ vitum sik bøta vitus gaf faþur bøtar mz bønom* 526: 9, men å andra sidan *faþeren* 525: 12. Från I[1]: *Moþer græt* 25: 12, *han skynde sik hem tel moþor* 25: 25, *fra þe stund moþer var først øken mæþ hanom* 61: 4, *þe baþen visto han væreldene* (i hs. felskrifvet *væreldena*) *moþer føþande ok guþfaþir prædikande ok døpande* 58: 4. I detta sista exempel är ju *guþfaþir* behandladt som *faþir* och *moþer,* ifall inte detta exempel bör föras till den sid. 449 behandlade företeelsen. Kanske hör hit genom analogi *þær iorþaþes han ok tua døttar* 200: 13 — så framt inte ett *hans* är uteglömdt. — Orden *faþir* och *moþer* med artikel finnas det förra 22: 9, 137: 9, 170: 10, 11, 13, 15, 17, 20, det senare 30: 4, 12, 136: 12, 154: 4.

Jag har i min framställning så småningom kommit öfver till fall, där bestämdheten i betydelse visserligen icke hos substantivet taget i och för sig är själffallen men där den blir det eller åtminstone fattas så på grund af den förhandenvarande situationen och där till följd häraf artikeln är öfverflödig och därför ej kommer till användning.

Hit höra äfven vokativer t. ex. *kunugar* 128: 23.

Och vidare faller under denna synpunkt frånvaron af artikel

[1] Jag upptar här ej fall, där artikelns frånvaro kan förklaras på annat sätt t. ex. när ordet står som genitivattribut (sid. 445) eller vid koordinering (sid. 449).

vid substantiv, som beteckna kroppsdelar (jfr Tobler II: sid. 96 och följ., spec. 106—107).

Jag har antecknat följande exempel: *føre þørran vand ii hænde* 6: 2, *hafþe bugha ii hænde* 157: 6, *þætta hems lif... slippar þa hælzt af hænde man vænte sik halda* 186: 12, *kiændo liket mæþ handom ok gato eigh seet mæþ øghom* 14: 21, *han grep handom likbarenna* 15: 1, *M. grep handom gen suerþeno* 26: 12, *warþ numin ii handom* 15: 3, *hængdo hins hændar ok armar i væþreno som hugga vilde... ok sværþet ii handom* 57: 8, *En tima var en fugul sændar iohanni ok iohannes... læk mz ii handom* 157: 2, *tu dygn hægde han liuande ii cors handom* 141: 7, *þa tok(o) þe handom iohannem* 154: 17, *Munkka... komo vndan mæþ manghom hans hælgho benom... ok fingo philipo propheta ii hændar* 51: 17, *kunugen læt binda tomam vm hændar* 188: 1, *adam ræk(te) hand tel forbuþna frukt* 139: 20, *hafþe horn i ænne ok sit skæg var tel fota* 208: 10, *siþan stoþ suennen fæghin a føtar* 156: 25, *Josias... fiol for føtar sancti iacobi* 166: 1, se äfven 182: 20, 184: 21, *þu hauar han howþ vndi fote brutit* 13: 13, *Murgundie men... drogho han vm gatu bunden handom ok fotom* 134: 1, *binda hanom hændar ok føtar* 140: 16, *fiol a knæ for prædicarans føtar* 8: 10, se äfven 143: 12, 151: 5, 156: 23, 189: 10, 11, 195: 3, *fiollo for kne iohannis* 154: 5, *Abiatar biscopar (war) vreþar af harme ok casta caþal vm hals iacobi* 165: 22, *tomas... lypte vp øghon gen himnom* 182: 9, *þe stungo hanom vt øghon* 133: 6, *þe nighu barneno sua diupt mz høfþom* 71: 19, *domicianus... læt... raka hanom alt har af hofþe* 149: 7, *kunugen... ref sit har af høfþe i harme* 209: 18, *petrus monde slita han mz tannom* 100: 7, *griæna tannom* 19: 20, *en suartar hundar bar hans hand in for borþ ii munne* 182: 19, *lagþe sik sialwm snaru um strupa* 130: 7, *hans hændar lagho bundna a bak lughande bandom* 208: 13, *bar saran harm ok angar i hiærta* 30: 13, *kunugen... sænde æpte þøm... ok iataþo* (skriffel för *iataþe*) *þem af hiarta huat þe bedos* 167: 15, *þe læto skiæg væxa som ryzom* 56: 6; hit hör kanske också *han... lække siuka mz skuga* 100: 15 och *Simon magus... lække mz tungo mangha salogha sial* 101: 24.

I flertalet exempel tillhör 'hand', 'øgha' etc. subjektet i satsen och man kan vid öfversättning till nsv. insätta *sin* som attribut, eller ock tillhöra de ett strax förut gående objekt t. ex. *þe stungo hanom vt øghon*; i hvarje händelse är det självklart, hvilkens händer eller ögon det är fråga om. Äfven vid figurlig betydelse kan artikeln saknas t. ex. *iataþe af hiarta*. Uttryck sådana som *fiollo for kne iohannis* kunna förklaras genom analogi efter nyss berörda typ eller bedömas enligt sid. 438 och sid. 444 eller sid. 448. För åtskilliga fall äro äfven andra förklaringar möjliga än den, under hvilken de hänförts här: för *bunden handom ok fotom* o. dyl. jfr sid. 449, för *þu hauar han howþ vndi fote brutit*, *slippar af hænde fiol a knæ* m. fl. sid. 448.

Å andra sidan finnes artikeln i *þera biskopar . . . slo mz kæsio goþan karl ginum liuet* 189: 20, *en iuþe . . . slo sundar houoþet iacobi sua at (vt) lop hærnen ok do i sama staþ ok stund* 198: 11, *hon trøste mz hiærtano ok øpte mz munnenom tel varra fru hialpa* 30: 26.

I fornfranskan saknas under ofvan angifna förhållanden art. ej blott hos namn på kroppsdelar, utan äfven hos substantiv, som beteckna ridhäst, vapen eller annan del af krigarens utrustning. Det är frestande att se en motsvarighet härtill i *gamble karl slo mz spurum hæsten* 156: 15. Af *sværþ* finns ett fall, som kunde föras hit, nämligen *þe vænto at snæran var eigh væl at runnen ok iogo niþar mæþ swærþe ok vildo hals hugga* 26: 11 [1]; men mot hvad man i så fall skulle vänta står artikeln i *han lypte sværþet hiøgt i væþret* 57: 4, (befogad i alla händelser är artikeln 26: 12, 57: 6, kanske också 57: 8). Måhända var *mæþ sværþe* ett stående uttryck och man har däri att se orsaken till frånvaron af artikel i 26: 11; jfr äfven den ofvan sid. 436 framhållna synpunkten af analogi. — Ordet *hæster* har artikel i *gamble karl slo mz spurum hæsten* 156: 15.

[1] Däremot hör icke hit *dømdar vndi suærþ* 57: 2, *fingo baþe ens lifs ænda vndi suærþe* 166: 9, *þær simon syntes vara vndi sværþe þa var þær en væþur i hans like* 102: 14, se sid. 448; i *iatte guþi mz svornom eþe aldre lypte sværþ ælla dragha at cristnom manne* 57: 9 föreligger ej bestämd betydelse hos *sværþ*.

Jag öfvergår till en grupp af fall, där ett substantiv, som har full bestämdhet i betydelse, står utan artikel på den grund att denna bestämdhet äfven utan artikelns användande framgår af det språkliga uttrycket.

Detta är förhållandet med substantiv, som föregås af en genitiv eller ett possesivt pronomen t. ex. *guz mønstar* 5:17, *iosep lypte sin vand* 6:7; se ofvan sid. 437 f.

Jag har anf. st. påpekat, att ett af en genitiv bestämdt substantiv får artikel, om genitiven står efter substantivet. Emellertid finnas härvid äfven exempel på att substantivet saknar artikel.

Å ena sidan: *þær en grop rensaþes kastaþes vp houuþet sancti pauli ii søre af dikeno* 129:18, *þa lop en iuþe mz enne klæþa stang ok slo sundar houoþet iacobi sua at (vt) lop hærnen* 198:11, *folket af staþenom gik vt ok funno sonin pilagrims helan liua* 170:21, *skænkiaren kunugs gaf hanom pust* 182:11.

Å andra sidan: *cristet folk førþo huuuþet i staþen in mz heþar ok sagþo flæste vara howþ sancti pauli* 129:22, *ænghen iævaþe þær at þæt var eigh howþ sancti pauli* 130:3, *han møde ok qualde caplan hænna* 27:20, *dotter herodiadis druncknaþe* 57:15, *la for altare sinna capellu* 11:17, *første ar pauadoms sancti petri* 99:19, *giorþe bruløp sinna dottor* 182:3, *gif þøm blomstar æuinneleks lifs* 183:1. I de två sist anförda fallen har substantivet kanske ej bestämd betydelse. Antalet exempel på artikelns uteblifvande skulle åtskilligt ökas, om jag upptoge flere fall, där substantivet kan tänkas ha obestämd eller bestämd betydelse, eller fall, i hvilka frånvaron af artikeln beror på att ett ordningstal eller adjektiv föregår.

I Cod. Bur. saknas någon gång artikeln hos sammansättningar, hvilkas första led utgöres af en genitiv: *eigh gat han tel hænna comit ok eigh hon tel sokna kirkio* 11:14, *baþ miskunna moþor hialpa sik* 21:26, *gørin þolikt tekn for iþþro ænne som i saghen mik gøra a kerkio vægiom* 208:9, *han stoþ up af døþ viþ graua bakka* 172:8, *græto baþen firi fæghins funde* 13:23, *þæt litla þing ær manz ænlite* 145:5, *Petrus bøt iohanni bæra para-*

dis palm firi likbar 14: 24 och *petrus sænde paradis palm tel þera ok fingo alle bøtar som palmmen hannaþo* 15: 18 (hit?), *brulløpes afton at quelde* 27: 6, *vm aptonsangs tima* 177: 23, *vm tærz tima* 177: 15, 18, (*februus pluto tok mæþ wald een vænastan af manz hem tel hæluitiz* 9: 20 kan vara att sammanhålla med *iorþrike* se ofvan sid. 438, *ena fula synd som mænniskio natura var smittaþ mæþ* 64: 14 kan bero på anslutning efter *natura* se sid. 439, för *annan vægh var heþniga hær* 176: 24 jfr sid. 439 not., *ii moþor liue* 4: 22, 10: 7, 61: 3, 5, 194: 23, *bedes hænna naþe af lifs vaþa* 134: 18, *vaknaþe iak tel guz naþa af synda symne* sid. 448).

Å andra sidan: *aristodemus varþ cristen ok lans hærran* 155: 21, *egeas hæt lanz hærran* 137: 21, *lanz hærrans kona* 137: 20, *hærbærghes husbonden* 173: 5, *þa løste suennen bugha strægen* 157: 9, *fik han at synda næsto natene mz løske quinno a pilagrims færþene* 171: 17.

Frånvaron af artikel kan i de anförda fallen bero på analogi efter sammanställningar af genitivattribut och däraf bestämdt substantiv. För öfrigt är det i ett och annat af dem vanskligt att afgöra, om sammansättning eller sammanställning föreligger, och därest det senare är fallet, så är det det i genitiv stående ordet, som borde ha haft artikel, men i Cod. Bur. likasom i isl. (jfr Falk och Torp sid. 69) står ett substantiv i genitiv stundom utan artikel. I del III finnas ett par talande exempel härpå. I legenden om Sankt Göran och draken har *kunuger* 'Kungen' alltid bestämd form (*kunugen* 490: 16, 491: 1, 8, 492: 16, 19, 22, *viþ kunugen* 492: 24) utom i genitiv: *como þe æpte lifþo tel kunugs garþ* 491: 7, *kunugs dotter suarar* 491: 23 samt, med uteglömning af *s*, *lutren . . . fiøl vm siþa a kunugh*(*s*) *dottor* 490: 15. Likaså i legenden om Christoffer *kunugen* 20 ggr, *kunugenom* 1 gg, men *for kunugs borþe* 497: 9 och, med uteglömdt *s*, *en pil . . . scøt vt kunugh*(*s*) *øgha* 502: 6. Äfvenså i I. Uti Andreassagan berättas om *en goþar biskopar*, och man finner därvid *biskopen* 143: 7, 10, 144: 1, 11, 13, 17, 145: 29, 146: 2, *tel biskopen* 143: 6, *genuart biscopenom* 144: 14, *øktes hær af biscopsens ælskoghe* 146: 5, men *aldre gingo biscops øghon af hænne* 144: 16,

andreas ... bedes inkomo for biscops borþ 144: 22, (i *ii biscops hus som klærkom burþe sitia skal ængen in coma* 144: 23 kan obestämd betydelse föreligga). Ytterligare fall äro *mz kunugs buþi* 184: 27, *En draki ... drap af guþa præsts son* 199: 6, *indie land som næst ær værulz ænda* 203: 2 (i *baþe tel himirikis lius ok væruldz* 186: 4 kan *væruldz* bero på efterbildning efter det föregående *himirikis*), *iak ær siala fæstesven* 101: 16. Hit hör väl ock artikelns utelämnande i genitiv af ordet *diævul*: *viþar siia dyavuls gauor* 20: 4, *en iuþa diæwls anbuþ tok han þær tel at ...* 29: 8, *dræpa sin magh æfte diæwls ægian* 30: 10, *ful præstar diæwls dare bra bondanom af harme at ...* 30: 15, *En salogar man ... som diup var comin i diæwls vald* 130: 6, se äfven 153: 13, 15, 16; annars har ordet i sing. artikel (i *diæuul* 13: 12 kan obestämd betydelse föreligga); däremot förekommer det i plur. åtskilliga gånger utan artikel, ehuru det står i bestämd betydelse: *var fru snybde diæflom* 172: 14, *Bartholomeus ... (bøþ) diæwlum ryma* 207: 23, *iacobus ... slo diæfla sua at þe flyþo* 174: 16. — Artikeln saknas äfven, då genitiven står efter: *skænkiaren kunugs* 182: 11, *sonin pilagrims* 170: 21, och äfven när intet styrande substantiv finnes utsatt: *hans andelekar son nu wrþen diæwls* 156: 12.

Emellertid finner man ofta äfven artikel: *biscopsens ælskoghe tel guþ och sanctum andream* 146: 5, *kungsens broþer* 184: 10, *diæwlsens list* 206: 22, *i døscens handom* 207: 12, *I stassens nøt grep stassen(s) biscopir kiurtellen* 16: 11, *al þøn fæm manuiten æru i manscens ænlite* 145: 9, *þriþia ær manzens houuþ* 185: 14, *liusens moþer* 17: 26, *at barn(s)ens buþı* 71: 11, 18, *corsens værþelekt tekin ok æro* 139: 13, *a mønstrens vægiom* 208: 1, *wæruldenna helsara* 4: 15, se 55: 6, *sialenna pina* 21: 14, se 186: 18, 19, *vm striþenna sighar* 56: 11, *ii drotningenna sal* 168: 4, *kiærlingena sæk* 174: 15, *af solenna hita* 174: 4, se 188: 20, *helena husbonda* 207: 15 (jfr dock Ottelin Studier öfver Cod. Bur. II: sid. 9), *riddarans suena* 7: 15, se 7: 19, *for prædicarans føtar* 8: 10, *licamans lit* 193: 14, se 21: 12, *lanz hærrans kona* 137: 20, *quinnonna ofrægh* 30: 18, *conona sæk* 174: 3, *vndi ... kirkiona klærkom* 56: 8,

se 144: 7, *frunna son* 25: 23, *iugfruna son* 195: 24, *trona sighar* 183: 13, se 200: 11, *quinnonna hugh* 188: 2.

När substantivet föregås af *þæn, þænne, sami* eller *baþe*, saknar det i allmänhet artikel, om ock, i synnerhet efter *þæn*, undantag härifrån förekomma. I strid mot det nuvarande språkbruket finnes artikeln i *een delen tel guz mønstar ok þiænist annan fatøko folke þriþia sik ok sinom boskap* 3: 13, *huar daghen* 175: 3, *som barnen* 172: 25. Efter ordningstal saknar substantivet synnerligen ofta artikel, om ock fall med artikel ej äro sällsynta. Alla dessa förhållanden öfverensstämma ju med hvad som är kändt från andra språk. Men en egendomlig företeelse i Cod. Bur. är, att ett substantiv icke tar artikel, om det föregås af ett adjektiv. Jag kan här icke närmare ingå på utredning af denna rätt omfattande fråga — jag hoppas att snart kunna återkomma till den — men jag anför några prof på det anförda förhållandet. *En miok syndoghar man ledes ii sømne for guz dom ... en dyawl ... sagþe mannen vara skyldoghan ... var hærra baþ mannen svara ... Maþren spurþe ... dom iuir mannen ... saloghar maþar fan ængen anzsuar ... þa fiol mannen niþar ... maþren vacnaþe* 20: 12 och följ. Likaså: *En vngar cristen suen talaþe tel andream Min moþer sa mik vænan ok baþ mik tel fulan last ... moþeren røgþe honom ... øpte galin kærling ... com lygne eldar ... ok brænde bansatta kærling* 136: 4—15. Eller för att anföra lösryckta exempel: *gamlan karl* 156: 13, *hælaghan licama* 166: 21, *af illom gæste* 205: 6, *tel miþan dagh* 10: 6, *vm miþia nat* 24: 22, *signaþ sool ihesus christus* 10: 12, *gamble karl* 156: 15, *Rømsco hærra* 102: 21. Jämte dylika fall förekomma äfven exempel på att artikel användts.

Jag öfvergår slutligen till en grupp fall, där nysvenskan har artikel men Cod. Bur. saknar den och där orsaken till denna artikelns frånvaro är att det ifrågavarande substantivet icke är taget i bestämd betydelse, att ingen individualisering föreligger.

Många af de hithörande fallen kunna också uppfattas som från äldre tid ärfda stående förbindelser. Att dra gränsen

mellan dessa två förklaringssynpunkters områden är ofta rent af omöjligt.

Talrika exempel finner man, när substantivet föregås af en preposition och därigenom kommer att bestämma ett verb. Så bl. a. *apostoli . . . skulu þik tel graua føra* 13: 12, *lagþo apostoli guz moþor i graf* 15: 22 (men naturligtvis *vara fru klæþe funnos ii grauene* 16: 5), *hon gik tel kirkio* 25: 15 (men *gik in ii kirkiona* 26: 22), *sa ii symne* 11: 18, *tok eigh sik bætra raþ ii harme* 29: 3, *fiol diane mønstar niþar viþ iorþ* 155: 4, *ii iorþ grauin* 7: 7 (men *la fangen i eno torne diup viþ iorþena smidar* 168: 11), *sanc tel grunda* 137: 16, *huarf som røkar i væþræ* 8: 16 (men *lypte suærþet hiøgt i væþret* 57: 4), *løsa sin son vndan bandom* 25: 14, *han . . . løste salogha kono af qualum* 135: 5, *sagho suenen ii brænanda bale ok eghte brinna ælla men af elde kænna* 22: 14 (men *drogho han vt af eldenom* 22: 14), *tu dygn hægde han liuande ii cors handom ok prædicaþe a corseno* 141: 8, *Egeas gik nøþoghar frælsa andream af corse* 141: 12 (men *guz son þolde døþ a corseno* 139: 16) o. s. v.

Ännu i nsv. utan art. äro t. ex. *af staþ føra* 54: 20, *kom mik eigh ii hugh* 135: 13.

Som exempel, där ingen preposition är med, kan nämnas *landom raþa* 63: 12, *heme raþa* 63: 14, *gat eigh tarom haldet* 12: 28.

Samma förklaringsgrund, nämligen bristande individualisering, gäller äfven för fall sådana som t. ex. *ihesus christus þolde døþ a corse vtan nokra nøþ ælla synda skuld* 138: 22, (men *hui ræþas þæsse døþen* 14: 5), *tok diawlin lif af hanom* 142: 16, *Siþan vændo þe fægne atar ok fulcomnoþo mz þøm cristendom* 129: 13 (men *æfldes cristendomen fra þem dagh i þem landom* 189: 23), *prædicaþe cristno* 101: 23, *tro cristno* 187: 20 (men *siþan cristnan com þa vændes høghtiþen tel rætare dyrkt* 61: 15, *En . . . ridare . . . reþ tel torneament . . . hørþe messo ii eno klostre . . . dualdes þær firi sua længge at tørneament var ænt* 24: 11, *Gæstren løste prøuelse* 145: 15, *fingo angar af goþgernigh* 152: 14, *bøte misfælle mz scriptamalom* 130: 16.

Likaså på grund af bristande individualisering saknas i Cod. Bur. liksom i nsv. artikeln vid koordinering af substantiv, när icke hvart och ett af dem särskildt framträder för föreställningen, t. ex. *rymde han fran bruþ ok fæþærne* 27: 7, *iohannes sagþe þem tiþande ok ærande* 14: 2, *sat hon viþ væf ælla ten ælla naal* 5: 12, *mællan himins ok iorþ* 145: 22, *siþan sænde han þem atar tel skogh ok stranda* 154: 13.

Ett par ordförklaringar

af

OTTO LAGERCRANTZ.

1.

Man har mestadels brukat sammanställa det samgerm. adjektivum, som representeras af got. *gōþs* isl. *góðr* ags. fsax. *gōd* fht. *guot,* med *gað-* i got. *gadiliggs* 'frände' mlt. *gaden* 'passa, vara till behag, förena sig i äktenskap' fht. *gaten* 'förena, komma tillsammans'. Emedan stamvokalen i den förra gruppen är *ō* men i den senare *ă*, måste man antaga afljud. Häremot vore visserligen i och för sig ej mycket att invända. Men den ursprungliga betydelse, som anhängarna af denna åsikt uppställa, nämligen 'hörande tillsammans' eller 'passande', synes mig i den faktiska användningen af ordet *god* äga ringa eller intet stöd.

För närmare sju år sedan sökte jag i KZ 35, 287—291 ådagalägga, att germ. *god* är identiskt med gr. χάϊος 'god', om man vid det senare bortser från afledningsändelsen. För sammanhangets skull torde det måhända vara tjänligt att lämna en öfversikt af denna artikels innehåll. Aristophanes låter i Lysistrata två lakoner uppträda och tala sin egen dialekt. I deras mun lägger han vv. 90 och 1157 χάϊος. Dess lakonska härkomst framgår för öfrigt af Hesychius s. v. Ἀχαία. Såsom metern utvisar, är ordet trestafvigt och har *ā*. Angående betydelsen äro både scholierna och gamla lexika fullt ense: de öfversätta det med ἀγαθός. Nu finner man i lakonska partier af nyss nämnda pjes v. 995 πᾶα (= πᾶσα) och v. 1297 ἐκλιπῶα (= ἐκλιπῶσα). I Lakonien hade näm-

ligen — enligt min datering omkr. 500 f. K. — det i gr. tid uppkomna och i öfriga landsändar bevarade σ i intervokalisk ställning bortfallit eller rättare öfvergått till *h*. Man kan då förmoda, att χάϊος förlorat ett σ mellan α och ι. Beviset härför lämnas emellertid af glossan χάσιος· ἀγαθός. χρηστός hos Hesychius, som alltså ej kan vara lak. och på grund af *ā* ej heller jon.-att. Ljudliga skäl tala afgjordt för att σ i ställningen framför ι uppstått ur τ. Detta bestyrkes också af Hesychiusglossorna εὐχατότερον· πλουσιώτερον 'rikare' jfr t. *wohlbegütert* och ἀχητεῖς· ἀζήτητοι. ἀσύνετοι. ἄποροι 'obepröfvade, slöa, otrefliga'. Till stöd för hvad som här yttrats om χάϊος : χάσιος : *χατιος åberopar jag mig på lak. Ποοἱδᾶνι : ark. Ποσοιδᾶνος boiot. Ποτοιδάϊχος Ποτειδάονι och lak. Αἰνηΐας : rhod. Αἰνήσιος : jon. Αἴνητος. Med ledning af εὐ-χατό-τερον kunna vi sluta oss till en kortare form *χᾱτός, som : χᾱ́σιος = αἰζηός : αἰζήϊος, δοχμός : δόχμιος, ὀρθός : ὄρθιος, φοινός : φοίνιος.

Om man härleder **gōðas* enligt Verners lag ur urgerm. **gōþás*, så stämmer ju detta ljud för ljud öfverens med gr. *χᾱτός. Äfven χάϊος resp. χάσιος har så till vida en motsvarighet på germ. botten, som en afledning med *-io-* uppträder i isl. *gǿði* n. pl. 'gods, ting, hvaraf man har fördel eller nytta'.

Efter det jag skref min uppsats i KZ, har jag hos Gustav Meyer EW 486 påträffat ett ord, om hvilket jag tror, att det är identiskt med de här ofvan behandlade: jag menar alb. *zot* adj. 'duktig, duglig, skicklig'. Alb. *z* svarar mot ieu. *ĝ* jfr alb. *-zet* 'tjugo' lat. *vī-ginti* eller ieu. *ĝh* jfr alb. *zē* (geg. *zą ząni*) 'stämma' s. *hávanam* 'rop, åkallan'; alb. *o* mot ieu. *ē* jfr alb. *l'oϑ* 'gör trött' gr. ληδεῖν 'vara trött' eller ieu. *ā* jfr alb *kopštε* 'trädgård' gr. dor. κᾶπος 'trädgård'; alb. *t* mot ieu. *t* jfr alb. *gat* 'beredd' fbg. *gotovŭ* 'beredd'. Som grundform för *zot* är man alltså berättigad att uppställa ieu. **ĝhātos*. Bland de ord, som Gustav Meyer uppför under samma rubrik, kunna vi utan vidare föra hit *zotonem zotohem* 'går i borgen för, lofvar' under jämförelse med sådana uttryck som sv. *gå i god för ngn,* t. *für jmdn gut sagen, schreiben, stehen.* Svårare är att yttra sig om sb. *zot* 'herre, gud' med därtill hörande

afledningar *zoteŕi* geg. *zoteńi zotńi* 'öfverhet, herre' *zoterón zotoń* 'herskar, beherskar'. Af Kavalliotis' ordförteckning n:o 94 (Gustav Meyer Alb. St. IV 23) Αὐθέντης. Ντόμνου. Ζώτ d. v. s. ngr. αὐθέντης sydrum. *domnu* alb. *zot* ser man i alla händelser, att betydelsen 'gud' är af samma sekundära art som i lat. *dominus* eller gr. κύριος. Vidare bör naturligen ej utan tvingande grunder sammanhanget uppgifvas med *zońε* geg. *zojε* 'herskarinna, fru', som kan härledas ur **zotniā* jfr alb. *špen* 'fågel' ur **spetnos* fir. *en* kymr. *etn* 'fågel'. Gustav Meyer har i EW två förslag. Det ena går ut på att från de öfriga afsöndra *zońε* och ställa det till fbg. *žena* got. *qinō* o. s. v. Men häremot strida både den uddljudande konsonanten och stammens vokalism. Enligt det andra alternativet skulle både sb. och adj. *zot* samt *zońε* höra tillsammans med s. *jātás* adj. 'född' m. 'son' n. 'varelse, börd, slag' *jātís* 'börd, ställning, familj, slag'. Som man finner, är likheten i betydelse ej alltför stor. Till förmån för att adj. och sb. *zot* äro samma ord, skulle kunna hänvisas på l. *potis* 'mäktig' komp. *potior* 'bättre, förnämligare, värdigare' : s. *pátis* 'herre' *pátnī* 'herskarinna, fru'.

2.

Det nht. ordet *rind* gen. *rindes* n. 'nötkreatur' uppträder i den äldsta fht. under gestalten *hrind*. Häremot svarar med ett annat afljudsstadium men med oförändrad betydelse ags. *hrýðer* (*hríðer*) me. *rother* ndl. *rund*. De urgerm. grundformerna äro **hrinþis-* och **hrunþis-*, hvilka i sin ordning återgå på ieu. **krentos* och **kr̥ntos*. Några utomgerm. släktingar hafva mig veterligen tills dato ej uppvisats. Ty såsom Kluge i EW med rätta framhåller, kunna gr. κέρας 'horn' och κριός 'vädur' blott hafva mycket ringa anspråk på att få gälla för sådana.

För min del tror jag, att ieu. **kr̥ntā* föreligger i gr. glossan κάρτην· τὴν βοῦν. Κρῆτες Hesychius. Betydelsen är ju densamma. Emedan κάρτην uttryckligen angifves som kretiskt, kan ändelsen i acc. sg. icke vara riktig. Man måste här läsa κάρταν, såsom andra redan förut påpekat jfr Baunack Inschr. v. Gortyn 66. Ett

annat fall hos Hesychius är κύφερον ἢ κυφήν · κεφαλήν. Κρῆτες, der κυφήν måste ersättas med κυφάν. Ändelsen -ην beror naturligen på inverkan från afskrifvarnes språk d. v. s. sen- eller mgr. I vår glossa begripes detta så mycket lättare, som interpretamentet börjar med ett τήν. För att fylla den uppgift, jag åsyftar, måste emellertid κάρτα hafva uppstått ur *κράτα. Exempel på dylik metates äro kret. Ἀφορδίτα (= att. Ἀφροδίτη), πορτί (= hom. προτί s. *práti* fbg. *proti*). Vidare har jag Zur gr. Lautgesch. 45 ådagalagt, att kret. κάρτων förutsätter ett i denna dialekt en gång befintligt *κράττων eller *κρέττων jfr jon. κρέσσων att. κρείττων. Slutligen må framhållas, att det i kret. ej finnes något κρατ- men väl κάρτος καρτερός.

Den gamla stadsrätten från Gortyn på Kreta stadgar i kol. 4 r. 31 ff., att vid föräldrars frånfälle söner utan delning med systrar ärfva både hus i stad med inventarier och τὰ πρόβατα καὶ καρτάποδα, hos Baunack öfversatt med 'Klein- und Grossvieh'. I ett gortynskt lagfragment (se Baunack Inschr. v. Gortyn 166) heter det i kol. 1 r. 12 ff., att om ett svin jagar bort ett καρταῖπος, skall man om möjligt söka fånga svinet och öfverlämna det åt den, som τὸ καρταῖπος tillhör. Man lägge märke till öfversättningen 'Rind' hos Baunack. Det ser sålunda nästan ut, som om κάρτα och καρταῖπος i kret. hade samma betydelse. Men vid det senare sammansättningsledet ποδ- kommer man ovillkorligen att tänka på gr. ἀνδράποδον 'person tagen i krig, slaf'. Liksom καρταῖπος gen. καρταίποδος har äfven ἀνδράποδον en gång böjts som konsonantstam. Detta visar den enda form, som förekommer hos Homer: Η 475 ἀνδραπόδεσσι. Jfr härom Wackernagel KZ 30, 298. Vidare måste ποδ- innehålla en verbalstam, ty i annat fall vore acc. sg. ἄνδρα omöjlig att begripa. Ett liknande förhållande möter t. ex. i ποδάνιπτρον 'tvättvatten för fötterna' Hom. och νουν-εχόντως 'förståndigt' Isocr. Jag föreslår att sammanställa detta ποδ- med fsv. *fata* 'gripa, fatta' fht. *fazzōn* 'gripa' ags. *fętian* 'taga, gripa, vinna'. Angående öfriga betydelser på germ. botten, som härleda sig ur sammansmältning af olika ord jfr Kluge EW och Tamm Et. sv. ordb.

Ursprungligen var sålunda ἀνδρά-πος n. sg. af ett sammansatt adj., brukadt som abstraktum 'mannafångst', som tidigt öfvergick till konkretum 'fången man, slaf'. Af sammanhanget i de kret. lagarna framgår otvetydigt, att med καρταῖπος menas ett tamt husdjur. Om sista ledet i sammansättningen utgöres af ποδ- 'gripa, fånga', så är det första loc. sg. af κάρτα eller den lokal, där fångsten äger rum. Härigenom nå vi fram till ett kollektivum κάρτα 'hjord af vilda tjurar och kor'. Lagspråket på Kreta har sålunda bevarat ett minne af en fordomtima primitiv kultur. Formen καρτάποδα behöfver ej nödvändigt, ehuru det dock är enklast att fatta den så, vara felskrifning eller felhuggning för καρταίποδα, då α kan bero på inverkan från ἀνδράποδα.

Hos Pindarus Ol. 13, 114 förekommer på tal om offer åt Poseidon acc. κραταίποδα, hvilket i schol. vet. Drachmann 380 förklaras med τὸν ταῦρον och i schol. rec. Abel 408 med τὸν ἰσχυρόπουν Πήγασον, τὸν ἰσχυρὸν ταῦρον. Om här föreligger acc. sg., måste en omtydning hafva ägt rum efter πούς 'fot'. Men så vidt jag kan finna, hindrar väl egentligen ingenting att antaga en acc. pl.

När i ep. Hom. 15, 9 ἡμίονοι kallas κραταίποδες, kan detta knappast vara en omtydning utan är ett annat ord, sammansatt af κραταιός 'stark' och πούς 'fot'.

Bröderna Baunack Inschr. v. Gortyn 65 uppdela egendomligt nog καρταῖπος i καρτός 'klufven' af κείρω 'skär' och πούς samt anse glossan κάρτα för ett häraf bildadt kortnamn. Huru ἀνδράποδον skulle kunna betyda 'den med menskliga fötter försedda delen af krigsbytet' (Prellwitz EW) och från τετράποδα få sitt ᾰ (Brugmann Gr. Gr³ 167), begriper jag ej.

Nominalsammansättningar i gotiskan.

Af

K. F. JOHANSSON.

Då jag för ett par år sedan föreläste öfver de indoeuropeiska språkens nominalkomposita, var det framför allt min uppgift att söka åstadkomma en indelning som på samma gång skulle tillfredsställa fordringarna på ett genomskinligt och följdriktigt system och så långt görligt framställa den historiska processen för deras uppkomst, m. a. o. åskådliggöra, från hvilka syntaktiska förhållanden de respektive sammansättningstyperna leda sitt upphof. Jag hade dervid tillfälle att konstatera, att af hittills gjorda uppdelningar den från de indiska grammatici härstammande och i fråga om de indiska sammansättningarne sedan gemenligen följda i det stora hela taget är den följdriktigaste och bästa. Det af mig föreslagna systemet skall jag i det följande tillämpa vid ordnandet af en del af materialet, nämligen det gotiska, dock med förenklingar som äro betingade af detta materials begränsning.

Att nämna är att jag i fråga om allmänna principer för sammansättningars uppkomst, särskildt i fråga om vissa arter eller grupper inom de indoeuropeiska språken, anser Jacobi's arbete Compositum und nebensatz (Bonn 1897) som grundläggande. Det enligt min mening bästa som om detta ämne sedan dess sett dagen är Brugmann's Über das wesen der sogenannten wortzusammensetzung. Eine sprach-psychologische studie (Ber. d. sächs. ges. d. wiss. 1900) samt framställningen i Kurze vergl. gramm. 297 ff.

Af det gotiska materialet upptager jag endast det som förekommer i texterna (med undantag af de få der uppträdande äkta

tvåledade namnen), bortseende från det på andra håll bevarade rika namnmaterialet. För de ostgotiska namnen hänvisas till Wrede Über die sprache der Ostgoten (QF. LXVIII), jfr Kögel AfdA. XVIII 43 ff.; samlingar af vestgotiska namn hos Dietrich Über die aussprache des gotischen während der zeit seines bestehens (Marburg 1862). Bezzenberger Über die *a*-reihe d. got. spr. (Gött. 1874). Dahn Könige d. Germanen b. VI. Kremer PBB. VIII, 452 ff. Nära besläktadt namnmaterial hos Wrede Die sprache d. Wandalen (QF. LIX), burgundiska namn hos W. Wackernagel Kl. schr. III, 334 ff. Kögel ZfdA. XXXVII, 223 ff. Hvad som tilläfventyrs kunde utletas ur de krimgotiska glossorna och de sparsamma runinskrifterna är allt för osäkert för att här diskuteras. Frågor af formell art, särskildt rörande de första sammansättningsledens vokalisation ligga utanför ramen för förevarande i främsta rummet systematiserande framställning. Utförligaste diskussion häraf hos Kremer PBB. VIII, 371 ff., jfr Streitberg Got. elemb. 112.

A. **Samordning.**

a) S. k. *dvandva.*

Substantiviska dvandva, som äro så vanliga t. ex. i sanskrit, såsom *vrīhi-yava-* 'ris och spelt', *ahō-rātra-* 'dag och natt' o. s. v. och icke ohörda i andra språk, t. ex. gr. πλουθ-υγίεια, ἡπατο-πνεύμων 'lefver och lunga', l. *usus-fructus,* fir. *brat-gaisced* 'mantel och vapen', fht. *sunu-fatar* (i afledn. *sunu-fatar-ungo* 'sonens och faderns folk'), äro icke bevarade i gotiskan. Af adjektiviska blott *fidwōr-* och *fimf-taihun* 'fjorton' och 'femton'.

b) Afledningar

deraf utaf typen *νυχθήμερος (i adv. νυχθήμερον), ἀνδρό-γυνος icke häller; jfr fht. *sunu-fatar-ungo, *gi-sun-fadar* o. s. v.

B. **Underordning** (determinativa, »*tatpuruṣa*» i vidstr. bem.).

1. **Första ledet i underordnadt förhållande.**

a) Första ledet (subst., adj. l. oflekteradt ord) i attributiv eller appositionell ställning (»*karmadhāraya*»).

α) Senare ledet substantiv.

αα) Första ledet substantiv i appositionellt förhållande.

Sammansättningar af denna typ — ss. s. *brahmarṣi-* 'brahmanṛṣi', t. *königin-wittwe* o. s. v. — äro blott sparsamt förhanden i gotiska; hit kunna räknas *þiu-magus* 'dränggosse' och *Gut-þiuda* 'goterfolket' (Kal.), hvarom annorl. visserligen v. Grienberger Unters. z. got. wk. 101 ff.; *mari-saiws* m. 'sjö' (tavtologisk ss.).

ββ) Första ledet en kasusform bestämmande senare ledet (»*tatpuruṣa*» i inskr. bem.)

Sammansättningarna anföras utan speciell hänsyn till, hvilka olika kasus-funktioner första ledet företräder. Hit höra: *aldōma* m. 'ålderdom' af *alds* och **doma* = fisl. **dóme* (jfr fht. *altuam alt-duam*; högst osannolikt v. Grienberger 18 f.); *alēwa-bagms* m. 'olivträd'; *asilu-qairnus* f. 'kvarnsten'; *auga-daurō* n. 'fönster'; *aurti-gards* 'trädgård' (ang. första ledet jfr å ena sidan Fick[3] III, 35. 294. Feist GE. 12. Noreen Urg. lautl. 102. Uhlenbeck EWGS. 20, å andra Kluge Festgr. f. Osth. 3. Engl. st. XX, 333. Pauls Gdr. I[2], 339. Brugmann Grdr. I[2], 679. v. Grienberger 38 och ytterligare Lidén Balt.-sl. anl.-ges. 23); *awi-str* 'fårfålla' (: fht. *ewi-st,* väl af **oṷi-sth-tro-* : **oṷi-stho-,* Schulze KZ. XXIX, 270, jfr Brugmann Grdr. I[2], 636. 863; annorlunda Bezzenberger KZ. XXII, 276 ff. — Osthoff KZ. XXIII, 316 ff. Noreen Urg. lautl. 30. Uhlenbeck EWGS. 21. — v. Grienberger 39. — Berneker IF. X, 162); *baira-bagms* m. 'slags fruktträd' (endast Luc. XVII, 6 i bet. af 'mullbärsträd') är högst olika förklaradt i fråga om första ledet (jfr t. ex. Grimm Wb. I, 1381. — Wiedemann BB. XXVIII, 61. — L. Meyer Gspr. 61. 286. 467. — Kluge Wb. u. *birne*. — Uhlenbeck EWGS. 22. — v. Grienberger 42 o. a.), möjligen verbalt första led; *baurgs-waddjus* f. 'stadsmur' s. k. oäkta sammans. med gen. i första ledet (jfr Brugmann Grdr. II, 73); *broþru-* och *broþra-lubō* f. 'broderskärlek' (jfr Kremer PBB. VIII, 391. Brugmann Grdr. II, 27. 69 f.); *brūd-faþs* m. 'brudgum'; *daura-wards* m. 'dörrvaktare', hvartill *-a* och *-ō* 'dörrvakterska'; *drauhti-witōþ* n. 'krigstjenst', *eisarna-bandi* f. 'järnboja'; *faihu-gawaurki* n. 'pänningeförvärf'; *faihu-þraihn(s)* m. l. n.

'rikedom' (jfr v. Grienberger 62); *figgra-gulþ* n. 'fingerring'; *fōtu-bandi* f. 'fotboja'; *fōtu-baurd* n. 'fotpall' (ang. *baurd* senast å ena sidan v. Grienberger 71, å andra Bugge PBB. XXIV, 453 f.); *fra-bauhta-bōka* f. 'köpebref' (Arezzo-urk.); *frasti-sibja* f. 'barnaskap'; *gabaurþi-waurda* n. pl. 'släktregister'; *galiuga-apaustaulus* m., *-brōþar* m., *-guþ* n., *-praufetus* m., *-weitwōds* m., *-Xristus* m. 'falsk apostel, broder, gud, profet, falskt vittne, falsk Kristus'; *-garda-waddjus* f. (i *miþ-garda-waddjus*) 'skiljevägg' (jfr v. Grienberger 162); *gasti-gōdei* f. 'gästvänlighet' (kan också fattas som afl. af *gasti-gōds*); *grundu-waddjus* f. 'grundmur', *gud-blostreis* m. 'gudsdyrkare' (kan också eller hällre uppfattas som en till synth. gränsande afledning, sammanbildning, af *gud(a)-* och *blōstr*); *gud-hūs* n. 'tempel'; *guda-skaunei* f. 'gudaskönhet' (kan äfven fattas som afl. af ett adj. **guda-skauns*); *hals-agga* m. (så allmänt i st. f. hdskr. *bals-agga*) 'nacke'; *heiwa-frauja* m. 'husherre, husbonde' (jfr Noreen PBB. VII, 443. Urg. lautl. 21. Möller PBB. VII, 524; första ledet eg. 'hus, familj', sedan 'husfru, maka', jfr fht. *hīwa* 'maka', lett. *si̊wa* 'hustru'; analysen hos v. Grienberger 112 är minst sagdt oklar); *hraiwa-dūbō* f. 'turturdufva' (angående första ledet oantagliga förmodanden af Schmidt Voc. II, 475. Bugge PBB. XXIV, 427 f. v. Grienberger 119; sannol. till fir. *crī* 'kött, kropp' Fick [4]II, 97. Zupitza Gutt. 208. Wiedemann BB. XXVIII, 31 ff.); *hunda-faþs* 'centurion'; *hunsla-staþs* m. 'offerställe' (om *hunsl* jfr Mekler ΓΕΡΑΣ Fick s. 247 ff.); *kaisara-gild* n. 'keisarskatt'; *kuna-wida* f. 'boja' (jfr v. Grienberger 143; kanske indoeur. **ĝn̥nu-* 'knä', jfr fht. *chunu-uidi*); *launa-wargs* m. 'otacksam människa' (eg. 'lönförbrytare'); *liugna-praufetus* 'lögn-profet'; *lukarna-staþa* m. 'ljusstake' (osäkert, om sammans., jfr g. *staþs* : fht. *stado*, eller afledning af eller snarare 'sammanbildning' af *lukarn* och *staþs*, eller — och kanske allra hälst (jfr Wilmanns II², 333) — syntheton till *standan*, d. v. s. ungefär 'ständer', jfr sv. *stake* i *ljus-stake*, forngutn. *lukarna-staki*); *mana-maurþrja* m. 'manna-mördare' (hvarom ungefär samma gäller som om *lukarna-staþa*, jfr Brugmann Grdr. II, 339. Wilmanns II², 197); *mana-sēþs* f. 'människosådd, värld'; *mari-kreitus* m. 'pärla' (folketymologisk ombild-

ning till form af ss., hvarvid dock är osäkert, om äfven senare ledet anpassats till ett med ndl. *krijt* ev. identiskt got. **kreits* l. **kreitus* 'krets', jfr fht. *kreiz* = g. **kraits,* resp. **kraitus* = alb. *r̄eϑ* 'omkrets', jfr Kluge u. *kreis.* Zupitza Gutt. 212. G. Meyer BB. XIV, 55. EW. 372. v. Grienberger 156); *mati-balgs* m. 'matsäck'; *nahta-mats* m. 'aftonmål'; *naudi-bandi* f. 'tvångsband'; *naudi-þaurfts* f. 'trängande behof' (eg. 'nödsbehof', jfr v. Grienberger 213 f.); *peika-bagms* m. 'palm' (s. Johansson KZ. XXXVI, 383 ff. v. Grienberger 169); *sigis-laun* n. 'segerlön'; *skauda-raip(s)* m. (n.) 'läderrem' (jfr dock v. Grienberger 188 f.); *smakka-bagms* m. 'fikonträd' (Johansson KZ. XXXVI, 383. v. Grienberger 193); *staua-stōls* m. 'domarestol'; *synagōga-faþs* m. 'föreståndare för en synagoga'; *þrūts-fill* n. 'utslag' (Brugmann Grdr. II, 70. Persson BB. XIX, 268; annorl. senast v. Grienberger 218); *þusundi-faþs* m. 'anförare för 1000'; *þut-haurn* n. 'trumpet' (s. Kremer PBB. VIII, 411. Brugmann Grdr. II, 69); *undaurni-mats* m. 'frukost'; *wadja-bōkōs* f. pl. 'pantbref' (utom förut bekanta släktingar jfr Fick BB. XXVIII, 105 f.); *waihsta-stains* m. 'hörnsten'; *waurda-jiuka* f. 'ordstrid'; *weina-basi* n. 'drufva' (om senare ledet jfr Bugge PBB. XXI, 421); *weina-gards* m. 'vingård'; *weina-tains* m. 'vinranka' (jfr Wood Publ. of the mod. lang. ass. XIV, 334. v. Grienberger 207. Wiedemann BB. XXVIII, 53 f.); *weina-triu* n. 'vinstock'; *wiga-deinō* (l. *-a*) f. 'tistel' (oantagligt v. Grienberger 240, jfr Brugmann KVG. 303); *witōda-laisareis* m. 'rättslärare', *witōda-fasteis* m. 'bevarare af lagen' stå på gränsen till syntheta (: *laisjan, fastan,* jfr Wilmanns II², 234); *winþi-skaurō* f. 'kastskofvel' (om första ledet nominalt, jfr v. Grienberger 57. 242 f.). Säkert icke sammans. är *arbaiþs* f. 'arbete, möda' (mot Kluge Wb. u. *arbeit* med rätta v. Grienberger 28; mot Bugges uppfattning PBB. XXIV, 439 Wiedemann BB. XXVIII, 45 f.); *spaiskuldr* m. 'spott' är säkert af v. Grienberger 195 f. oriktigt uppfattadt som kompositum, om han också tilläfventyrs träffat det rätta i fråga om *-s-* gent emot fht. *speihhaltra, speihhila* o. s. v. Att i *ūhtiug* adv. 'vid lägligt tillfälle' (med v. Grienberger 224 f.) se en ursprunglig sammans. af *ūthi-* 'vana' och

germ. **weʒa-* 'väg' (i svag form) är alldeles för konstladt; väl afledning af ett urg. **unhteu-* med normalt suffixstadium, jfr s. *aktu-* : g. *ūhtw-ō* (jfr Brugmann Grdr. II, 244).

γγ) Första ledet adj. i attributiv funktion.

Hit höra *sibun-, ahtau-, niun-, taihun-tēhund* eg. 'sju-dekad' o. s. v. (jfr J. Schmidt Urh. 24 ff. Streitberg UG. 220 f. v. Grienberger 208; annorlunda Brugmann MU. V, 11 ff. Grundr. II, 500 ff., jfr dock KVG. 367); som oäkta komp. af samma art kunna betraktas *twai-, þreis-, fidwōr-, fimf-* och *saihs-tigjus* '20' o. s. v., liksom tilläfventyrs *fimf-hunda* '500'. — *aina-baur* 'ensam son, enfödde son', *fruma-baur* 'den förstfödde' (hvilka också kunde betraktas som muterade); — *ala-brunsts* f. 'brännoffer' (eg. 'helbrand'). — *ala-mans* m. n. pl. 'alla människor, människosläktet', hvartill *Alamanni, Ale-manni* (jfr v. Grienberger 18). *alla-waurstwa* 'qui omnibus rebus operatur' (s. nedan). En bildning som *alawērei* (s. under *allswērei*) bör snarast uppfattas som afledning af ett adj. **ala-wērs*. — *awi-liuþ* n. 'tacksägelse' bör väl anses innehålla ett adj. *awi-* 'god'. — *frei-hals* m. 'fri hals, frihet'. — *gistra-dags* i adv. *gistra-dagis* 'i morgon' torde innehålla en komparativbildning. — *midjun-gards* eg. 'mellersta världen', så 'den bebodda jorden' sannolikt af **midjum(a)-gards* (Brugmann Grdr. II, 157, annorl. t. ex. v. Grienberger 160; obegripligt så väl Kremer PBB. VIII, 419 som Uhlenbeck EWGS. 110). — Fördunkladt är *þūs-undi* f. '1000', som dock väl med Bugge PBB. XIII, 326 f. (mindre sannolikt Hirt IF. VI, 344 ff.) är att fatta som en — tydligen genom rekomposition — förnyad bildning af ett adj. (resp. subst.) **þūs-* 'stark, kraftig' och **hundī*, kollektivt fem. till germ. **hunda-*. — Att framställa någon förmodan om *ulbandus* såsom sammansatt ord, t. ex. i samma riktning som v. Grienberger 225 (jfr emellertid Osthoff Parerga I, 281 f.), är här icke platsen.

δδ) Första ledet ett prefixalt ord (adv. o. dyl.) i attributivt förhållande.

Hit kunna föras: *afar-dags* m. 'efterdag, följande dag'. — *aftra-anastōdeins* 'början ånyo' (det hela kan dock uppfattas som syntheton). — *ga-juk* n. 'par'; *ga-digis* n. 'bild'; *ga-binda* f. 'band'

(eller syntheton, jfr Wilmanns II², 211), *ga-bundi* f. 'band, förbund' (sannolikt ej att snarast fatta som ett syntheton till ett **ga-bindan*, jfr å ena sidan *ga-binda* : fht. *binta*, å andra g. *bandi* f. 'band'; dock s. Wilmanns II, 249); *ga-arbja* m. 'medarfving', *ga-baurgja* m. 'medborgare' och *ga-waurstwa* m. 'medarbetare' (ev. afl. af bahuvrīhi, såsom **ga-waurstws* o. s. v.); *ga-niþjōs* 'släktingar'; *ga-runs* f. (*-i-* st.) 'torg, gata' (eg. 'sammanströmmande') och *urruns* m. o. f. 'utgång, uppgång, afträde; utgång' kunna äfven fattas som syntheta (jfr *runs* m. *-a*-st. 'lopp'), jfr Wilmanns II², 327. 331 f. Verbet *gaumjan* 'uppmärksamma' kan vara af ett **ga-(a)umjan* sammansatt af verbalprefixet *ga-* och ett denominativum af **auma-*, hvartill sedan ett subst. **gauma-* i fisl. *gaumr gaum* 'uppmärksamhet' såsom ett slags syntheton vore utlöst. Lika möjligt är emellertid att antaga ett urgerm. **ga-(a)uma-* 'iakttagelse, uppmärksamhet', hvartill sedan *gaumjan* vore denominativum[1]. *ga-man* n. 'medmänniska, gemenskap' är snarast att betrakta som afledning (d. v. s. neutr. af ett bahuvrīhi, jfr Wilmanns II², 208)[2]. *gabei*, som Bugge PBB. XII, 416 likställt med l. *cōpia,* är säkert ett enkelt ord (till *giban* o. s. v.). — *miþ-gasinþa* m. 'följeslagare'; *miþ-gardawaddjus* f. 'gårdsvägg emellan' (*miþ*, s. v. Grienberger 45. 162). — *ufar-gudja* m. 'öfversteprest'. — *ufta-sauhts* f. 'ofta återkommande sjukdom'. — *un-biari* n. 'odjur'; *un-bimait* n. 'icke skadande'; *un-freideins* f. 'icke skonande'; *un-gahōbains* f. 'oafhållsamhet'; *un-galaubeins* f. 'otro'; *un-garaihtei* f. 'orättvisa' (eller afl. af **un-garaihts*); *un-kaureins* f. 'obesvärlighet'; *un-lustus* m. 'olust'; *un-mahts* f. 'vanmakt'; **un-man* (i *unmana-riggws*) 'omänniska' (möjl. ock som bahuvrīhi); *un-þiuda* f.

[1] Att ordgruppen innehåller pref. *ga-* anser jag sannolikt (jfr efter Miklosich, Mourek Johansson PBB. XV, 228. Wadstein IF. V, 29. Pedersen ib. 68. Streitberg ib. VI, 148. Brugmann Grdr. I², 925. Erdmann Ant. tidskr. f. Sverige XI, 4, 29 f. Uhlenbeck EWGS. 62 o. a. Om grundordet fbg. *umŭ* 'förstånd' = germ. **auma-* är af ett **auzmo-* (Pedersen a. st. Streitberg UG. 168. 319) lemnar jag derhän. — Osannolikt Zupitza Gutt. 172 och Wood Publ. of the mod. lang. ass. of Am. XIV, 326.

[2] Hur mycket af det germanska materialet t. ex. hos Uhlenbeck EWGS. 57 bör föras bit, lemnar jag åsido, jfr Kluge KZ. XXVI, 70. Wadstein IF. V, 8. v. Grienberger, 87. Boer Museum IV, 281. Hempl AJoPh. XXII, 428 f.

'icke-folk'; *un-waurstwa* m., *-ō* f. 'overksam' (kan ock uppfattas som afl. af ett bahuvrīhi **un-waurstws*); *un-wereins* (om *-īni*-st.) f. 'ovillighet' är icke att uppfatta som sammans. utan som verbal afledn. af *unwērjan* 'indigne ferre', som själf är afledt af ett **un-wērs* (jfr v. Grienberger 229). — *undar-leija* m. 'lägst' under förutsättning af ett *leija* 'den låge' (svag böjning till) ett adj. motsvarande lett. *leijs* 'låg' (jfr Bezzenberger BB. III, 81. v. Grienberger 226; kan ock vara svag afledning af ett adj. **undar-leijis*). — *us-luks* m. 'öppning' (eller syntheton till *us-lūkan*). — Alldeles otrolig är v. Grienbergers 220 antagande af sammansättning i *ubizwa* (s. Johansson PBB. XV, 239. Ehrismann ib. XVIII, 227 f.).

β) Senare ledet adjektiv.

αα) Första ledet substantiv (anomali)

såsom s. *pitā-maha-*, mht. *reit-brun* och

ββ) Första ledet en kasusform bestämmande senare ledet.

Äfven här svårt att uppdra gränsen mellan egentliga sammansättningar och syntheta. Jag upptager här sådana syntheta, hvilkas senare led icke som particip ingår i verbalsystemet som fast kategori. Hit höra *airþa-, gōda-, guma-, himina-, ufarhimina-, qina-kunds* 'född af jord, goda, man, himmel, öfverhimmelska, kvinna' (jfr Brugmann Grdr. II, 24 f. 68 f. 210. KVG. 125. 129. v. Grienberger 15); *auda-hafts* 'lycksaliggjord' (de hos Uhlenbeck EWGS. 18 f. v. Grienberger 34 nämda orden, som återgå på en st. **auto-*, höra ytterst till indoeur. *au̯e-* 'hjälpa, befordra'); *guda-faurhts* 'gudfruktig' (jfr Brugmann Grdr. II, 221. 1043. Zupitza Gutt. 5 f.); *handu-waurhts* 'handgjord'; **haubiþ-wunds* 'sårad i hufvudet' (i *haubiþwunda*); **qiþu-hafta* 'hafvande' (i *qiþuhaftō*); **þrasa-balþs* 'stridsdjärf' (i *þrasabalþei*); **wilja-halþs* 'benägen' (i *wiljahalþei*); *akrana-, andi-, guda-, witōda-laus* 'frukt-, änd-, gud-, laglös'; **ala-þarbs* 'saknande allt' (i *alaþarba*) eller *ala-* i adverbiell bet. (s. ofvan); **all-swērs* (i *allswērei*), om 'ärad af alla', annars *all-* i adverbiell bet. (s. ofvan); **balwa-weis* (i *balwaweisei* 'elakhet, om så att läsa) eg. 'vis i det onda' (kan dock tänkas ett bah. **balwa-wēs*, se nedan); **dauþubils* (i *dauþubleis*) 'underkastad döden' (jfr

v. Grienberger 55. 249); *faihu-friks, -gairns* 'pänningsniken; *seina-gairns* 'själfkär, girig' (gl. II Tim. III, 2, der Cod. *seinai-g.* möjligen riktigt); *frijaþwa-milds* 'kärleksmild'; *gasti-gōds* 'gästvänlig'; *hweila-hwairbs'* (blott) varande en tid, obeständig'; *lubja-leis* 'giftkunnig'; *lustu-sams* 'efterlängtad, ljuf'; **swulta-wairþs* (i *swulta-wairþja*) 'lutande mot döden'. I fall som *anþar-leiks, waira-leiks* o. s. v. kan man antaga ett adj. **līka-* (jfr Wilmanns II², 201. 475); vanligen uppfattas de som bah. (s. nedan). I *arhwazna* f. 'pil' ser man vanligen en afledning af samma art som *hlaiwasnōs, filusna* (jfr senast Thurneysen IF. VIII, 210); man kan ock tänka på en sammans. med senare ledet ieur. **-zdno-* = av. *a-sna-* af **ā-zna-* af ieur. **ē-zdno-* : s. *ā́-sanna-* af ieur. **-sed-no-*; *naudi-þaurfts* kan vara adj. ungef. 'nöds-nyttig', men äfven bah. (s. nedan); *-swi-, swē-kunþs* 'uppenbar, bekant' (eg. 'genom sig sig själf bekant', osannol. v. Grienberger 205 f.).

γγ) Första ledet adjektiv

såsom s. *nīla-lōhita-,* mht. *alt-grīs* äro egentligen icke representerade i gotiskan; äfven der i första ledet står ett adjektiv har det snarast adverbiel betydelse såsom *filu-galaufs* 'mycket wärdefull', *filu-faihs* 'mycket brokig' (om ej bahuvrīhi); — *fulla-weis* 'fullkomligt vis', **fulla-fahs* (i *fullafahjan* 'tillfredsställa') innehåller väl ett verbaladj. (jfr v. Grienberger 76); — *ibna-skauns* 'lika skön' (om ej bahuvrīhi, jfr v. Grienberger 103. 249); — *unmana-riggws* 'omänskligt grym' (ib. 228. 250); — *untila-malsks* 'olämpligt stolt' (ib. 229); — **ala-þarbs* (i *alaþarba*) kan uppfattas som 'alldeles behöfvande'. — Ett **ala-wērs,* resp. *alla-wērs* (jfr fht. *ala-wāri* 'alldeles sannfärdig') är att förutsätta för *alawērei,* resp. *allawērei,* om så är att läsa i st. f. *allswērei* Rom. XII, 8 (Cosijn Taal- en letterb. 1875, jfr dock v. Grienberger 21 f.); detta åter skulle förutsätta ett *all-swērs* 'helt l. af alla ärad'. — Ett särskildt förhållande är det med fall som *niuja-satiþs* m. 'nyfödd'. Det är en verbal sammanbildning, syntheton, af perf. part. och det subj.-predikativa *niuja-*.

δδ) Första ledet adverb.

Större delen af här uppräknade fall äro eg. adjektiviska (parti-

cipiala) afledningar till med prefix sammansatta verb, skulle således rätteligen föras under syntheta. Då emellertid gränsen mellan s. k. verbaladjektiv och vanliga adjektiv är synnerligen flytande, har jag här uppfört alla sådana sammansatta adjektiv, som icke — äfven genom sin form af *-a-*, resp. *-i*-stammar — hafva tydlig karakter af nom. agentis (jfr Wilmanns II², 414 f.). Hit höra sålunda *ana-wairþs* 'tillkommande' (ss. subst. *anawairþō* sv. n. 'framtiden'), *and-wairþs* 'närvarande' (adv. *andwairþis*), **fram-wairþs* (i adv. *framwairþis* 'vidare'), **jaind-wairþs* (i adv. *jaindwairþs* 'dit') : *-wair-þan*. — **and-sōks* 'bestridbar' (i *un-andsōks* : *and-sakan*); *anda-nēms* 'gärna antagen, angenäm'; *anda-sēts* 'förskräcklig' (jfr Wilmanns II², 415); *anda-þāhts* 'besinningsfull, förnuftig' (jfr Brugmann Grdr. II, 206. IF. V, 123); *and-bahts* m. 'tjenare' (eg. 'löpande, löpare', jfr v. Grienberger 24 f.); **at-gāhts* 'tillgänglig' (i *un-atgāhts*); *bi-ūhts* 'van' (jfr Osthoff PBB. VIII, 269. Brugmann Grdr. I², 382. II, 221. 1003); *inna-kunþs* 'infödd, inom släkten född'; *fra-waurhts* 'syndig' (: *fra-waurkjan*, jfr Brugmann IF. V, 123), *us-waurhts* 'sedligt handlande'; *fra-bauhts* 'såld'. Bihangsvis nämnes här *fraiw* n. 'frö', ifall substantivering af ett part. **pro-ĭu̯o-* 'framkommen' (jfr Osthoff PBB. XX, 95. Uhlenbeck EWGS. 48. v. Grienberger 73; andra förslag förtecknade hos Wiedemann BB. XXVIII, 43); **faur-weis* (i *un-faurweis* 'obetänkt, utan föresats', jfr *faur-witan*); *hindar-weis* 'bakslug'; **miþ-wiss* 'medveten' (i *miþwissei*). Vidare *bi-laifs* 'öfverlefvande' Kal. (v. Grienberger 46 f.); *fra-lēts* 'frigifven'; *ga-dōfs* 'skicklig, passande'; *ga-faurs* 'nykter, afhållsam, sedesam' (liksom *un-faurs*) kan betraktas som bahuvrīhi (v. Grienberger 81); **ga-fēhs* 'anständig, ärbar' (i *gafēha-ba*); *ga-hails* 'alldeles sund'; *ga-hwairbs* 'foglig' (eg. 'medföljande' : **ga-hwairban*); *ga-laufs* o. *ga-lufs* 'wärdefull' (: *ga-laubjan*); *ga-leiks* 'snarlik' (: **ga-leikan*, jfr Wilmanns II², 477; vanligen uppfattas adj. på *-leik-* som bahavrīhi, hvarunder de för öfrigt anföras); *ga-þaurbs* 'afhållsam' (: *ga-þarban*); *ga-maiþs* 'svag, förkrympt' (: **ga-maidjan*; mot Bugge PBB. XXIV, 456 f. jfr Wiedemann BB. XXVIII, 41 f.); *ga-mains* 'gemensam', om sen. ledet adj. (Brugmann Grdr. II, 269); *ga-nōhs* 'nog, mycken'

(: *ga-nauhan*); *ga-qiss* 'öfverensstämmande med' (: *ga-qiþan*); *ga-raihts* 'rättvis'; *ga-raiþs* 'anordnad, bestämd' (: **ga-raidan*); **ga-rēds* (i *garēdaba*) 'besinningsfull, ärbar' (: *ga-rēdan*; annorl. v. Grienberger 90); *ga-riuds* 'ärbar' (eller också ss. bahuvrīhi, v. Grienberger 91); **ga-stōþs* 'fast' (i *un-gastōþs* : jfr *ga-standan*); *ga-stōjans* 'ἄτοπος, icke på rätt ställe, opassande' (: *ga-stōjan*); **gatēms* (i *gatēmiba* 'passande' : *ga-timan*); **ga-tass* 'ordnad' i *un-gatass* (till mnl. *ge-tes* 'passande, foglig', Brill hos Verdam Tijdschr. v. nederl. taal- en letterk. VI, 300 ff. Mnl. woordenb. II, 1739; föröfr. s. Fick [3]III, 113; osannol. Bugge IF: V, 171 f.); *ga-tils* 'passande, egnad' (kanske snarare bahuvrīhi). — *handugs* 'vis, duglig' är knappast att med Osthoff PBB. XIII, 419 uppfatta som sammans. (jfr Fick [4]II, 90. Brugmann Grdr. I[2], 376. II, 244. Zupitza Gutt. 206. v. Grienberger 110. Kern Tijdschr. v. nederl. taal- en letterk. XX, 245 f.) — *in-winds* 'förvänd, förvriden' (: jfr *in-wandjan*; v. Grienberger 131). — *ufar-fulls* 'öfverfull' (hvaraf *ufarfulljan*). — **un-ags* 'icke rädd' (i *un-agei* : **agan*); *un-airkns* 'ohelig'; *un-aiwisks* 'som ej behöfver blygas'; **un-anasiuns* (i *unanasiuniba* 'osynligen'); *un-andsōks* 'obestridlig'; *un-barnahs* 'barnlös'; *un-brūks* 'obrukbar'; *un-fagrs* 'opassande'; *un-faurs* 'onykter, ouppfostrad' (såvida ej bahuvrīhi); *un-faurweis* 'obetänksam'; *un-frōþs* 'oförståndig'; *un-gahwairbs* 'omedgörlig'; *un-galaubs* 'värdelös'; *un-gastōþs* 'utan fast plats'; *un-gatass* 'oordnad, oordentlig'; *un-hails* 'sjuk'; *un-hindarweis* 'icke bakslug'; *un-hrains* 'oren'; **un-hulþs* 'fientlig' (i *unhulþa*, *-ō*), *un-hunslags* 'icke offrande'; *un-liufs* 'okär'; *un-liuts* 'icke hycklad'; *un-mahteigs* 'vanmäktig' (ev. afl. af *unmahts*); *un-manwus* 'oförberedd'; *un-milds* 'omild'; *un-nuts* 'onyttig'; *un-qēþs* 'outsäglig'; *un-riurs* 'oförgänglig'; *un-sēts* 'ond'; *un-skaus* (unskawai Cod. B I Thess. V, 8), om det bör bibehållas gent emot det inkonjicierade *usskaus* (resp. *usskaws*), är väl snarast bahuvrīhi med betydelse 'oomtöcknad; nykter, klar' (v. Grienberger 228); *un-swērs* 'icke ärad' (hvaraf *unswēran* 'smäda'); *un-swikunþs* 'icke uppenbar, dunkel'; *un-tals* 'omedgörlig, trög; oläraktig' (kanske bahuvrīhi); **un-tils* (i *untila-malsks*) 'opassande' (ev. bahuvrīhi); *un-triggws* 'untreu'; *un-þiuþ* n. 'det onda' (till ett *un-þiuþs*,

hvaraf *un-þiuþjan*); **un-ūhteigs* (i adv. *un-ūhteigō* 'på olämplig tid'); *un-wāhs* 'otadlig'; **un-wairþs* (i *unwairþaba*) 'ovärdig'; *un-weis* 'ovetande'; **un-wērs* 'ovillig', hvaraf *unwērjan* 'indigne ferre' (samt deraf *unwēreins* 'ovilja', om acc. *unwērein* II Kor. VII, 11 återföres på en *-īni*-stam); *un-wiss* 'oviss'. Vidare *un-atgāhts* 'otillgänglig', *-handu-waurhts* 'icke handgjord'; *-kunþs* 'obekant'; *-sahts* (i *un-sahtaba*) 'obestridd'; *un-agands* 'utan fruktan', *-bairands* 'icke bärande', *-fraþjands* 'oförståndig', *-gahabands* 'icke afhållande sig', *-galaubjands* 'otrogen', *-habands* 'icke hafvande', *-hwapnands* 'icke slocknande', *-kunnands* 'icke kännande', *-liugands* 'icke ljugande', *-rōdjands* 'icke talande', *-saihwands* 'icke seende', *-sweibands* 'icke upphörande', *-ufbrikands* 'icke anstötlig', *-witands* 'ovetande', *-wunands* 'befinnande sig i ångest' (Brugmann Grdr. I², 330. 400. II, 920. 927); *un-andsakans* 'obestridd', *-baurans* 'ofödd', *-bimaitans* 'obeskuren', *-diwans* 'odödlig' (jfr v. Grienberger 58), *-gasaihwans* 'osedd', *-saltans* 'osaltad', *-þwahans* 'otvagen'; *un-beistjōþs* 'osyrad', *-fairinōþs* 'tadellös', *-gafairinōþs* 'otadelig', *-usspillōþs* 'icke uttalad'; *un-andhuliþs* 'icke afhöljd', *-bilaistiþs* 'outforskad', *-gatēwiþs* 'oordnad', *-ga-wagiþs* 'orörd', *-qēniþs* 'oförmäld' (jfr L. Meyer Gspr. 517. Brugmann Grdr. II, 211. 221. Wilmanns II², 452), *-uslaisiþs* 'icke undervisad', *un-liugaiþs* 'oförmäld'. — **tuz-wērs* 'tvifvelaktig' (till grund för *tuzwērjan* 'betvifla'. — *ur-rugks* 'utstött, förkastad' (verbaladj. till ett **uz-wrigkan* till en rot *u̯ere-n-g-*, s. Johansson PBB XV, 236, jfr v. Grienberger 230); **us-balþs* 'fräck, dristig' (i *usbalþei*); *us-dauþs* 'ifrig' (*us-* i privat. bet., v. Grienberger 231); **us-films* 'förskräckt', till grund för *usfilma* och *-filmei*; *us-kunþs* 'bekant', *us-alþans* 'uråldrig, svag' (jfr Brugmann Grdr. II, 1043. KVG. 521); **us-skaus* (i *usskawjan* 'göra klok, besinningsfull'), såvida ej bah.; **us-stiurs* (i *us-stiuriba*) 'tygellös, utsväfvande'; *us-weihs* 'ohelig'; *us-wiss* 'ovetande' (enl. andra till **us-widan*: 'lössläppt, obunden'); ett *us-lukns* (CA. Mc I, 10 *us-luknans*), som ännu Wilmanns II², 436 och Brugmann Grdr. II, 138. 991 erkänna, hafva senare utgifvare (jfr II Kor. II, 12) utmönstrat och ersatt med *us-lukans* (acc. pl. *us-lukanans*). — *wiþra-wairþs* 'midt emot liggande'. — *waila-mērs*

'väl berömd, bringande beröm' (till grund för *wailamērei* och *wailamērjan*); **waja-mērs* att förutsätta för *wajamērei* 'dåligt rykte' och *wajamērjan* 'lasta'. — Bland värkliga participier, som äro på väg att utsöndra sig från verbalsystemet, kunna exempelvis nämnas *-us-laisiþs* (i *un-uslaisiþs* 'olärd'), *-us-spillōþs* (i *un-usspillōþs* 'outtalad, outsäglig'); *ga-fulgins* 'förborgad' (: *ga-filhan*), jfr *ana-fulhanō* pp. (n. best. form) 'παράδοσις, uppsats'.

b) Syntheta.

Såsom sammansättningar pläga också s. k. syntheta uppfattas. Syntheta äro i analogi med sammansättningar bildade afledningar af satsens verb med dess adverbiala komplement, såsom objekt adverbial, predikativ o. s. v. Gränsen mellan syntheta och vissa klasser af sammansättningar är ofta flytande. Ju mera själfva verbalafledningen (nom. agentis och actionis) skiljer sig från sammanhang med verbet och närmar sig till att beteckna konkreta personer eller föremål, dess lättare äro syntheta att uppfatta som direkta sammansättningar. Såsom slående exempel på huru flytande gränsen är kan tjena å ena sida *faihu-skula* som är att betrakta som ett synth. d. v. s. afledning ur den syntaktiska förbindelsen *faihu*(obj.)*-skulan* i förh. till *dulgis-skula* som, vare sig det är att betrakta som komp. eller ej, i hvarje fall företer en objektiv genetiv.

α) Första ledet ett nomen (eller pronomen).

αα) Senare ledet nomen agentis (med inbegrepp af akt. part.). I betraktande komma företrädesvis *-n*-st. (jfr Brugmann Grdr. II, 324 f. Jacobi Comp. u. nebens. 12 f. Wilmanns II², 196 f. 235 f.; blott till ringa del ega Hirts påståenden IF. VII, 111 ff. giltighet). Hit kunna föras *aiza-smiþa* m. 'kopparsmed' (kan också fattas som sammans.); *faihu-skula* m. 'gäldenär', *dulgis-skula* m. id. (jfr Brugmann Grdr. II, 73); *fulla-wita* m. 'fullkomligt vetande'; *arbinumja* m. 'arftagare' (Jfr Brugmann Grdr. II, 339); *dulga-haitja* m. 'kreditor'; *wein-drugkja* m. 'vindrickare'; ev. *lukarna-staþa* m. 'ljusstake' och *mana-maurþrja* (om till *maurþrjan*; se ofvan). Part. pres. i *all-waldands* m. 'allsmäktig'; *garda-waldands* m. 'husherre' **blōþa-rinnands* 'blodrinnande' i *blōþarinnandei*.

ββ) Senare ledet nom. actionis (af olika stamarter), såsom: *missa-qiss* f. 'strid', *sama-qiss* f. 'öfverensstämmelse'; *þiuþi-qiss* f. 'välsignelse' (första ledet kan också fattas verbalt, se nedan); *missa-dēds* f. 'missgärning'; *waila-qiss* f. 'välsignelse' och *waila-dēds* f. 'välgärning' (kunde också anföras under β). Hur nära gränsen till eg. sammans. de anförda orden stå, visar ett fall som *mana-sēþs* f. 'värld'. Vidare *waila-wizns* f. 'god förplägning' (: *wizōn*), *waila-mēreins* f. 'gladt budskap' (: *-mērjan*); *fraþja-marzeins* f. 'förståndsförvillelse'; *gilstra-mēleins* f. 'skatteförteckning'; *hleiþra-stakeins* f. 'löfhyddefäst'; *midja-sweipains* f. 'stora floden' (jfr v. Grienberger 159); *faihu-geigō* f. 'girighet', eg. 'sträfvan efter pängar' (: *faihu-geigan*; jfr Wilmanns II, 214; oklart v. Grienberger 81 f.). — Att *aibr* n. 'offergåfva' (Mt V, 23; allmänt läses *tibr*) skulle vara en sammansättning, resp. ett synth., innehållande ett nomen actionis till *bairan* är en högst osäker förmodan af v. Grienberger 12 f.

β) Första ledet ett (verbal-)prefix.

αα) Senare ledet nomen agentis.

Hit föras *af-drugkja* m. 'drinkare' (: *af-drigkan*), *af-ētja* m. 'storätare' (: **af-itan*); *anda-staua* m. 'motståndare inför rätta (om till ett **anda-stōjan*; kunde möjligen också uppfattas som en afledning af ett *anda-* och *staua* f. 'dom; domstol', jfr v. Grienberger 198); *bi-haitja* m. 'en stridslysten, skräflare' (ev. afl. af *bi-hait* n. 'strid'); *faura-gagga* m. 'föreståndare, förvaltare', *faura-gaggja* m. id. (: *faura-gaggan*); *ufar-swara* m. 'den menedige' (: *ufar-swaran*). Som synth. kan ock *un-wita* 'okunnig' (Brugmann Grdr. II, 332) uppföras. Härtill sluta sig några primära *-n*-stammar med sakbetydelse (jfr Brugmann Grdr. II, 334. Wilmanns II², 199): *ga-nauha* m. 'tillräcklighet' (: *ga-nah*); *ga-taura* m. 'spricka' (: *ga-tairan*); *uz-ēta* m. 'krubba' (*uz-itan*). Ang. eg. synthetiska bildningar som *ana-wairþs* 'tillkommande' o. s. v. se ofvan. Bildningar som *andastaþjis* m. 'vedersakare', *fauramaþleis* m. 'föreståndare', *faurastasseis* m. id. äro visserligen till betydelsen syntheta (jfr *faurastandan*), men äro naturligtvis sekundär-afledningar, se nedan.

ββ) Senare ledet ett nomen actionis.

Först anföras några nomina m. n. utan afledningssuffix, d. v. s. lika med motsvarande stammar af starka verb. Gränsen häremellan och ord sådana som *ga-juk*, *us-luks* är naturligtvis sväfvande. Här nämnas *af-lēts* m. l. *af-lēt* n. 'förlåtelse' (: *af-lētan*), *ana-filh* n. 'rekommendation' (: *ana-filhan*), *anda-beit* n. 'tadel' (: *and-beitan*), *anda-hait* n. 'bekännelse' (: *and-haitan*), *anda-nēm* n. 'mottagande' (: *and-niman*), *and-stald* n. (l. *and-stalds* m.) 'öfverräckande', *at-gagg* n. (l. *at-gaggs* m.) 'tillträde' (: *at-gaggan*), *bi-hait* n. 'strid' (: *bi-haitan*), *bi-mait* n. 'omskärelse; de omskurna' (: *bi-maitan*), *bi-stugq* n. 'anstöt, förargelse' (: *bi-stigqan*), *faur(a)-hāh* n. 'förhänge' (: *faur-hāhan*), *fra-lēt* n. 'frigifning', *fra-weit* n. 'hämd' (: *fra-weitan*); — *ga-baur* m. 'kalas' och *ga-baur* n. 'skatt' (: *ga-bairan*, jfr v. Grienberger 78), *ga-fāh* n. 'fång' (**ga-fāhan*), *ga-filh* n. 'begrafning' (: *ga-filhan*), *ga-hait* n. 'löfte' (: *ga-haitan*), *ga-liug* n. 'lögn' (: *ga-liugan*), *ga-stald* n. 'vinst' (i *aglait-gastalds*), *ga-þrask* n. 'tröskplats' (: *ga-þriskan*; hällre 'tröskning', jfr v. Grienberger 94 f. 218); — *id-weit* n. 'skymf', hvaraf *idweitjan* (: **id-weitan*, jfr v. Grienberger 127. 134); — *us-filh* n. 'begrafning', *us-mēt* n. 'uppehälle, förhållande, vandel' (: *us-mitan*). Med *-l*-suff. *fair-weitl* n. 'skådespel' (: *fair-weitjan* 'ἀτενίζειν', jfr v. Grienberger 64). Isolerade stå *ga-runs* f. (*-i-* st.) 'gata, torg' (eg. 'sammanströmmande') och *ur-runs* f. o. m., som kunna uppfattas som syntheta (jfr ofvan); st. snarast **r̥ns-i-* och **r̥nso-*, resp. **r̥nno-*. — **fra-tw* (i *us-fratwjan* 'utrusta') förutsätter ett verbalnomen närmast identiskt med ags. *frætwe* gen. *frætwa* pl. f. 'prydnader'; samma också i ags. *fratahōn*, *frætwian* 'smycka' till ett germanskt *tĕ̄hw-* : *tē(ʒ)w-* (jfr Kluge KZ. XXVI, 75, f. v. Grienberger 231). — *astaþ* n. 'säkerhet' — såvida ej med Bugge IF. V, 172 att förklara som arm. lånord — kan vara ett verbalsubst. germ. **at-staþa-* (: *at-standan*); äfven *astaþs* f. (*-i*-st. **at-staþi-*) möjlig (jfr v. Grienberger 30 f.). — *af-stass* f. 'söndring, affall, afstånd' (: *af-standan*). — *ana-mahts* f. 'våldsam behandling', hvaraf *anamahtjan* (: **ana-magan*); *ana-minds* f. 'förmodan, misstanke' (**ana-munan*); *ana-qiss* f. 'smädelse' (: *ana-qiþan*); *anda-bauhts* f. 'motpris, löse-penning' (: **and-būgjan*), *anda-*

hafts f. 'svar, försvar' (: *and-hafjan*), *anda-numts* f. 'antagande, upptagande' (: *and-niman*, jfr Brugmann Grdr. I², 386. II, 285); *dis-wiss* f. 'upplösning' (: **dis-widan*); *faur-bauhts* f. 'lösköpande' (: **faur-būgjan*); *fra-gifts* f. 'förlänande' (: *fra-giban*), *fra-lusts* f. 'förlust, fördärf' (: *fra-liusan*); *fram-gāhts* f. 'framsteg, -gång' (: *fram-gaggan*), *fra-waurhts* f. 'synd' (: *fra-waurkjan*); *fri-sahts* f. 'bild, exempel' (: **fri-sakan*, jfr Wood IF. XIII, 119, l. *fri-saihwan*, jfr v. Grienberger 75 f., l. **fris-ahjan* Brugmann IF. XIII, 164. KVG. 475); *ga-baurþs* f. 'födelse' (: *ga-bairan*), *ga-dēds* f. 'görande till något' (**ga-dōn*); *ga-faurds* f. 'församling, råd' (**ga-faran*, jfr Brugmann Grdr. II, 285. v. Grienberger 80 f.); *ga-grēfts* f. 'beslut, befallning' (: **ga-grēpan* jfr *-greipan*, s. Wilmanns II², 337. v. Grienberger 83 f.), *ga-hugds* f. 'förstånd, tänkesätt' (: **ga-hugjan*, jfr Brugmann Grdr. II, 1275), *ga-kunds* f. 'underordnande, lydnad' (: *sik ga-kunnan*), *ga-kunþs* f. bekantskap' (: *ga-kunnan*, jfr Brugmann Grdr. II, 279), *ga-kusts* f. 'pröfning' (: *ga-kiusan*), *ga-munds* f. 'minne' (: *ga-munan*), *ga-nists* f. 'räddning, tillfrisknande' (: *ga-nisan*), *ga-qiss* f. 'aftal' (: *ga-qiþan*), *ga-qumþs* f. 'sammankomst, församling' (: *ga-qiman*), *ga-sahts* f. 'tadel, tillrättavisning' (: *ga-sakan*), *ga-skafts* f. skapelse, varelse' (: *ga-skapjan*), *ga-taurþs* f. 'förstörelse' (: *ga-tairan*), *ga-plaihts* f. 'vänligt tilltal, tröst' (: *ga-plaihan*), *ga-wiss* f. 'förbindelse, led' (: *ga-widan*); — *inn-atgāhts* f. 'inträde' (: *inn-atgaggan*); *in-sahts* f. 'berättelse, framställning, uppgift' (: *in-sakan*); *twis-stass* f. 'tvedräkt' (: *twis-standan*); *ufar-skafts* f. 'det först offrade, ἀπαρχή' (: **ufar-skaban*); *ur-rists* f. 'uppståndelse' (: *ur-reisan*), *us-drusts* f. 'hål, lucka' (: *us-driusan*), *us-qiss* f. 'utbredt tal, rykte' (*us-qiþan*), *us-stass* f. 'uppståndelse' (: *us-standan*), *us-tauhts* f. 'fulländning' (: *us-tiuhan*), *us-wahsts* f. uppväxande' (: *us-wahsjan*), *us-waurhts* f. 'sedligt fullkomligt handlande' (: *us-waurkjan*); — *frasts* f. (möjl. m.) 'barn, afkomma' kan föras hit, om af **pro-s-ti* till ieur. *sē-* 'så' (jfr Osthoff PBB. XX, 89 f. IF. VIII, 10. Brugmann Grdr. I², 301, jfr äfven Fröhde BB. XVII, 304. Johansson IF. VIII, 169). I allmänhet om germ. bildn. på *-ti-* jfr senast Brugmann Grdr. II, 284 ff. Wilmanns II², 330 ff. Michels IF. XIII, 227 ff. — Några enstaka bild-

ningar äro *ga-bruka* f. (eg. 'brytning', så) 'stycke, skärfva', *us-waurpa* f. 'förkastelse, abort' (jfr Wilmanns II², 211), väl ock *fair-ina* f. 'beskyllning', jfr *in-ilō* (jfr Kluge Stammbl.², 79. Wilmanns II², 304, annorl. v. Grienberger 63). Synthetisk karakter hafva ock *ga-runjō* f. 'öfversvämning' (: *ga-rinnan*), *ga-timrjō* f. 'byggnad' (: *ga-timrjan*, jfr Brugmann II, 321. 340. Wilmanns II², 349 f.), ehuru dock detta senare historiskt säkert är sekundärafledning af ett **ga-timr*. Snarlikt är förh. med *ana-niujiþa*, *in-niujiþa* f. 'förnyelse', som är ett efter och till *ana-niujan*, **in-niujan* ombildadt, till *niujis* hörande, *niujiþa*. Med *faihu-geigō* (se ofvan) analogt är *bi-faihō* f. 'förfördelande' (: *bi-faihōn*); *ga-jukō* f. 'sammanställning, liknelse' torde på samma sätt förhålla sig till ett **ga-jukōn* 'sammanoka'. Isolerade står *us-farþō* (: *us-faran*, jfr Brugmann Grdr. II, 222. Wilmanns II², 333 f.). — För st. m. *-n*-st. i *bi-sunjanē* torde man (med v. Grienberger 49 ff.) böra lägga till grund ett — till **bi-wisan* hörande — **bisunja* f. af samma art som l. *præsentia*, οὐσία o. s. v.

Bildningar på *-ni-* Brugmann Grdr. III, 270 f. Wilmanns II², 305 ff.): *ana-busns* f. (: *ana-biudan*, obegripligt v. Grienberger 22), *anda-wizns* f. 'underhåll' (: **and-wisan*, jfr *waila-wizns*); *anda-wleizns* f. 'ansikte' (: **and-wleitan*, s. v. Grienberger 24); *ga-rēhsns* f. 'bestämmelse, rådslut' (: **ga-rēkan* t. ex. Brugmann Grdr. II, 268 f. v. Grienberger 91, eller **ga-rēhan, -rēgan* t. ex. Fick ⁴I, 529. Zupitza Gutt. 136. Uhlenbeck EWGS. 60); *us-beisns* f. 'tålamod' (: *us-beidan*); — *ga-frijōns* f. 'kärlekstecken, kyss' (: **ga-frijōn*), *ga-friþōns* f. 'försoning' (: *ga-friþōn*), *ga-mitōns* f. 'tanke' (: **ga-mitōn*); — *af-dōmeins* f. 'dom, fördömelse' (: *af-dōmjan*), *af-lageins* f. 'afläggande' (*af-lagjan*), *af-marzeins* f. 'bedrägeri, bedårande' (: *af-marzjan*), *af-sateins* f. 'afsättning, skiljande' (: *af-satjan*), *aftra-ana-stōdeins* 'början ånyo' (*aftra ana-stōdjan*, jfr ofvan), *ana-lageins* f. 'påläggande' (: *ana-lagjan*), *and-huleins* f. 'afhöljande, uppenbarelse' (: *and-huljan*), *bi-baurgeins* f. 'omgärdande' (: **bi-baurgjan*), *bi-rōdeins* f. 'förtal' (: *bi-rōdjan*), *bi-sauleins* f. 'befläckelse' (: *bi-sauljan*), *dis-taheins* f. 'förskingring' (: *dis-tahjan*); *faur-dōmeins* f. 'fördömelse' (*faur-dōmjan*), *faur-lageins* f. 'föreläggande' (: *faur-lagjan*), *fra-qisteins* f.

'förslösande' (: *fra-qistjan*), *fra-wardeins* f. 'fördärf (: *fra-wardjan*); *ga-aggweins* f. 'aftvingande' (: *ga-aggwjan*), *ga-bairhteins* f. 'uppenbarelse' (: *ga-bairhtjan*), *ga-bleiþeins* f. förbarmande' (: *ga-bleiþjan*), *ga-fēteins* f. 'smycke' (: **ga-fētjan*), *ga-freideins* 'förskoning' (: *ga-freidjan*), *ga-hauseins* f. 'åhörande' (: *ga-hausjan*), *ga-hraineins* f. 'rening' (: *ga-hrainjan*), *ga-laubeins* f. 'tro' (: *ga-laubjan*), *ga-malteins* f. 'upplösning' (: **ga-maltjan*), *ga-marzeins* f. 'förargelse' (: *ga-marzjan*), *ga-maudeins* f. 'erinring' (: *ga-maudjan*), *ga-mēleins* f. 'skrift' (: **ga-mēljan*), *ga-raideins* f. 'anordning, sats, regel' (: *ga-raidjan*), *ga-raihteins* f. 'beriktigande, förbättring' (: *ga-raihtjan*), *ga-sateins* f. 'skapande' (: *ga-satjan*), *ga-skadweins* f. 'beskuggning, tak' (: **ga-skadwjan*), *ga-skaideins* f. 'skiljande' (: jfr *ga-skaidan*), *ga-timreins* f. 'uppbyggande' (: *ga-timrjan*, jfr *ga-timrjō* ofvan), *ga-þrafsteins* f. 'tröst' (: *ga-þrafstjan*), *ga-waleins* f. 'utväljande' (: *ga-waljan*), *ga-wandeins* f. 'omvändelse' (: *ga-wandjan*), *ga-wargeins* f. 'fördömelse' (: *ga-wargjan*), *ga-waseins* f. 'beklädnad' (: *ga-wasjan*); *in-maideins* f. 'utbyte' (: *in-maidjan*); *ufar-hauseins* f. 'öfverhörande' (: *ufar-hausjan*), *ufar-mēleins* f. 'öfverskrift' (: *ufar-mēljan*), *ufar-ranneins* f. 'bestänkning' (: **ufar-rannjan*); *uf-blōteins* f. 'ödmjukt bedjande' (**uf-blōtjan*), *uf-hauseins* f. 'lydnad' (: *uf-hausjan*), *uf-hnaiweins* f. 'underkastelse' (: *uf-hnaiwjan*), *uf-swalleins* f. 'uppsvällande, högmod' (: **uf-swalljan*); *us-fōdeins* f. 'tillräckligt lifsunderhåll' (: **us-fōdjan*), *us-fulleins* f. 'uppfyllelse' (: *us-fulljan*), *us-luneins* f. 'lösköpande, återlösning' (: **us-lunian*), *us-sateins* f. 'skapelse, ursprung', (: *us-satjan*), *us-taikneins* f. 'framställning' (: *us-taiknjan*), *us-þrōþeins* f. 'öfning' (: *us-þrōþjan*), *us-walteins* f. 'omvältning' (: *us-waltjan*), *us-wandeins* f. 'förförelse' (: *us-wandjan*); *waja-mēreins* f. 'lastande' (: *waja-mērjan*; jfr Wilmanns II², 308). — *ana-kunnains* f. 'läsning' (: *ana-kunnan*), *at-witains* f. 'iakttagelse' (: **at-witan*), *bi-rūnains* f. 'hemligt anslag mot ngn' (: **bi-rūnan*), *ga-hōbains* f. 'afhållsamhet' (: *ga-haban*), *ga-hweilains* f. 'hvila, ro' (: *ga-hweilan*), *us-þulains* f. 'tålamod' (: *us-þulan*). — Enstaka är *ga-baurjōþus* m. 'förlustelse, nöje' (: **ga-baurjan*, jfr Wilmanns II² 345).

Af största intresse äro de verbala *-i̯o*-afledningarna, hvilka

med sitt komplement uppgå i synthetiska bildningar, som hafva en mycket ålderdomlig pregel och tydligen genom sin förekomst i ariska, italiska och germanska (sannolikt flera) språk äro af indoeuropeiskt datum. Denna omständighet har icke blifvit tillbörligen uppmärksammad, hvarför jag här något mera ingående upptager denna typ till diskussion. I sskr. finnas en del verbalabstrakta på *-ya-*, men som icke — på ett par undantag när — uppträda annat än i komposition (Whitney § 1213 c): *brahma-jyéya-*, *vasu-déya-*, *bhāga-dhéya-* — liksom det klassiska ordet för namn *nāma-dhēya-* — *pūrva-péya-*, *karma-kŕtya-*, *dēva-húya-*, *çīrṣa-bhídya-*, *brahma-cárya-*, *nṛ-sáhya-*, *ṛtōdya-*; *abhi-bhúya-*, *saha-çéyya-*, *sadhá-stutya*. Med dessa böra nu sammanställas de bekanta latinska bildningarna på *-io-* såsom *aqu-agium*, *galli-cinium*, *boui-cīdium*, *stilli-cĭdium*, *stīri-cĭdium*, *pāni-ficium*, *lumbi-fragium*, *regi-fugium*, *spici-legium*, *flori-legium*, *cor-dolium*, *lecti-sternium*, *mal-luuium*, *sti-pendium*, *sol-stitium*, *sol-sequium* o. s. v., eller med prefixala element: *al-luuium*, *amb-axium*, *suf-frāgium*, *com-pendium*, *col-loquium*, *com-pluuium*, *im-pluuium*, *cō-nūbium*, *prō-pudium*, *re-pudium*, *præ-sidium* m. fl.; gruppen är tydligen starkt produktiv i fråga om verbala 'sammanbildningar'. Gotiska bildningar af denna typ äro *and-wairþi* n. 'närvaro, ansikte', **bi-ari* (i *un-biari*) eg. 'plöjning'. så 'dragdjur, tamt djur' (jfr v. Grienberger 225 f.), *faura-gaggi* n. 'föreståndarskap, förvaltning' (: *faura-gaggan*), *ga-rūni* n. 'hemlig rådplägning', *ga-waurki* n. 'sysselsättning' (jfr fht. *gi-misgi* : *gi-misgen*, *gi-mulli* : *müllen*, *ge-fluhte* : *flĕhtan* o. s. v. Wilmanns II², 244), *ga-þagki* n. 'betänklighet', *ga-wairþi* n. 'fred'; *faura-tani* n. 'tecken, under' (: jfr g. *tandjan*, *tundnan*, fht. *zundēn* 'glöda', mht. *zinden* 'brinna, glöda', v. Grienberger 65, jfr Wiedemann BB. XXVIII, 53 f.), kan förklaras som en sekundärafledning. Samma är fallet med *faura-maþli* n. 'föreståndarskap' (jfr *faura-maþleis*), *ufar-mēli* n. 'öfverskrift' (jfr *mēla* n. pl.), men säkert är att de snarast äro bildade i anslutning till verb som **faura-maþljan*, *ufar-mēljan*; — *uf-kunþi* n. 'kunskap' bör snarast förbindas med *uf-kunnan* (jfr s. *-ha-tya-* i *ahi-hátya-*, l. *sol-stitium* o. a. på *-ti̯o-*) än härledas ur ett **uf-kunþs*. Så ock *ga-*

minþi n. 'minne' motsv. ett lat. **com-mentium*. Om andra got. (germ.) afledningar på *-ja-* ('sekundära sammanbildningar') såsom *faurafilli, andanahti, gariudi* o. s. v. se nedan.

2. Andra ledet i underordnadt förhållande.

a) Egentliga sammansättningar.

α) Första ledet substantiv. Andra ledet en kasusform best. första ledet. Isoleradt blir naturligtvis det hela ett adverb (adverbial) och kommer här icke i betraktande; det hela som attribut (mäst med hypostasering af adverbet som stam, s. *vajra-bāhu-*, *Indrādi-* o. s. v.), jfr t. ex. l. *pater-familias,* fr. *connétable* (af *comes stabuli*), se nedan under C. *b*.

β) Första ledet adjektiv. Andra ledet en kasusform best. första ledet. Häraf uppstår antingen en sammansättning med första ledet flekteradt och det senare ledet som best., eller vanligast, medels hypostas af det hela den grekiska typen ἰσό-θεος af ἴσος θεῷ, utan ex. i gotiska.

γ) Första ledet en preposition. Andra ledet kasusform styrd af det första. Isoleradt det hela adverb, t. ex. *framwigis* 'fortfarande'; som attribut (mäst med hypostasering, s. *ati-mātra-*) se under C. *c*.

b) Syntheta.

Det har i indoeuropeisk tid sannolikt äfven funnits synthetiska sammansättningar med första ledet verbalt styrande andra ledet. Det verbala första ledet kunde antingen vara ett (relativ-)particip i (kongruens-)anslutning till ett annat ord i satsen, det hela sålunda en attributiv sats; eller en finit verbalform åtföljd af sitt komplement, d. v. s. ursprungligen parentetisk attributssats. Till den förra arten kunna räknas bildningar som φερέ-καρπος, ἀρχέ-κακος, fp. *Dāraya-vauš* (af **dāraya-vahu-*) 'hållande rikedom'; till den senare arten höra enligt min mening säkert s. *dāti-vāra-* 'gåfvor skänkande', gr. ἑλκεσί-πεπλος 'peplossläpande' (eg. — 'släpar peplos' —) o. s. v. Jfr framförallt Jacobi Comp. u. nebens. 46 ff. I och med att dessa satser nedsjönko till attribut, tenderade de att uttrycka sitt kongruensförhållande i det adverbiala komplementet (objekt o. s. v.),

d. v. s. det hela hypostaserades som deklinationsstammar, och så till vida höra äfven sådana eventuelt förekommande bildningar under C. — Helt annat är förhållandet med de flesta germ. komposita med verbalt första led. De äro icke adjektiver utan substantiver, och det första (verbala) ledet står tydligen i attributsförhållande därtill: fall som *tänd-sticka, tvätt-björn*, t. *giess-kanne, sing-vogel*, fht. *brenn-īsarn* 'brenn-eisen', *wezzi-stein* 'wetz-stein' o. s. v. Dessa kompositas uppkomst har isht Osthoff Vb. in der nom.-komp. bemödat sig att klargöra, jfr Wilmanns II² 541 ff. Bland gotiska komp., som synas varit uppfattade såsom innehållande verbalt första led af denna senare typ kunna nämnas: *winþi-skaurō* 'kastskofvel' (: *-winþjan*), *þiuþi-qiss* f. 'välsignelse' (Osthoff a. st. 12 f. Kremer PBB. VIII, 418 och der cit. litt.); hit torde också kunna räknas *baira-bagms*, sål. eg. 'bär-träd, träd som bär (frukt)'.

C. »**Babuvrīhi**»-**komposita.**

Under denna rubrik förtecknar jag alla de tvåledade komposita, som såsom helhet äro adjektiv och enligt vanlig uppfattning betraktas som muterade »karmadhāraya» och »tatpuruṣa». Att denna kompositionstyp skulle uppstått genom enkel metaforisk användning af de ursprungliga substantiv-komposita, såsom vanligen antages (Osthoff Verb. i. d. nom.-komp. 128 ff. Brugmann II, 87 f. o. a.), är i sig själf föga troligt och för stora grupper af ord en ren omöjlighet, såsom redan Jacobi Comp. u. nebens. 83 ff. upp-uppvisat och t. ex. äfven Wilmanns II², 419 f. 516 ff. erkänt, jfr Leumann IF. VIII, 297 f. Troligast hafva de indoeuropeiska komposita — och för de sanskritiska hafva indiska grammatici i känslan af detta ursprung gjort motsvarande analys — uppkommit ur attributiva — mera parentetiskt ställda — relativsatser med underförstådt predikatsverb (vb. **esti*) och egaren (den person eller sak som omedelbart nämnts i satsen) likaledes (ἀπὸ κοινοῦ) utelemnad. I de egentliga bahuvrīhi äro således lederna predikativ + subjekt, som i form af sammansättning ställde sig i kongruensförhållande till det ord, hvartill det hela var en beskrifvande relativ-sats. Det

är tydligt, att en person icke kunde få sig tillagd en egenskap s. *bṛhad-açva-* 'egande stark(a) häst(ar)' på metaforisk väg, utan genom attraktion af en ursprunglig parentetisk sats — **bhr̥ĝhn̥t ek̂u̯os* (ejus est) —. Men äfven satser af annan form kunna — genom attraktion och hypostas — omformas till komposita. Om det talades om Indra, kunde som ett vanligen återkommande kliché-artadt tillägg sägas — *vajrō bāhāu* (ejus est) 'viggen i (på) armen' —, och så uppstod ett komp. *vajrabāhu-*. Enklare är proceduren vid fall som s. *ati-mātra-* eg. 'utöfver måttet varande'. Det kan tänkas som ett omedelbart attribut — *ati mātrām* — till ett föremål; men riktigast förefaller äfven här att tänka sig uttrycket som mera parentetiskt (relativt beskrifvande) med utelemnadt subjekt. I alla händelser har kongruens-attraktion ledt till ett adj. *atimātra-*. Ehuru egentligen tillhörande en senare afdelning uppför jag här alla sådana afledningar, som hafva absolut samma betydelse som bahuvrīhi-komposita, nämligen afledn. på *-i̯o-* (jfr Wilmanns II[2], 420 ff.).

a) Första ledet är det urspr. *predikativet* (motsvarande B. 1. *a*. α).

α) Första ledet subst., vare sig tänkt i samma kasus som subjektet eller i något kasusförhållande därtill (motsv. B. 1. *a*. α. αα och ββ): *aihwa-tundi* f. 'törnbuske' är väl moveradt fem. (ieur. **ek̂u̯o-dn̥tī*) till ett mask. bah. med betydelse 'som har hästtänder'; osäkrare är förhållandet med *þiudan-gardi* f. 'konungarike; konungapalats', i så fall femin. substantivering af ett adj. med betydelse 'hafvande en konungagård'. Det kan emellertid — liksom till nöds äfven *aihwa-tundi* vara afledning af tatpuruṣa-sammansättn. **þiudan-gards* 'konungagård' (resp. **aihwa-tunþus* 'hästtand', jfr Wilmanns II[2], 250); **man-leiks* eg. 'som har en mans gestalt, manlik' (t. grund för *man(n)leika* m. 'bild'); *liugna-waurds* (m.) 'lögnare'; *þruts-fills* 'som har hudutslag' (*þruts-fill* n. 'utslag' ant. = 'utslags-hud' eller, sannolikare, substantiveradt neutr. af bah.); **waira-leiks* 'manlig' (i adv. *wairaleikō*); att *waurdahs* skulle vara bah.-komp. *waurd-ah-* 'hafvande ordagrann betydelse' (v. Grienberger 138) är föga troligt (jfr Brugmann Grdr. II, 244); sannolikare är deremot v. Grienber-

gers 167 tolkning af *niukl-ahs* som 'hvars förstånd är ett barns, barnslig' (annorlunda t. ex. Uhlenbeck EWGS. 117); *haiþiwisks* är säkert icke någon sammans.

β) Första ledet adjektiv tänkt i samma kasus som subjektet (motsv. B. 1. *a*. α. γγ). Vore *aglaits* 'förskräcklig, skamlig, hemsk' en sammans., så kunde den i alla fall icke förklaras som v. Grienberger 10. 49. 248 föreslår, ur **ag-wlaits*, utan på sin höjd af ett **aglu-wlaita-* l. **agla-wlaita-* genom haplologi; förmodligen att göra med stambildning, alltså **aglai-t-* (verbal-st. *aglai-* liksom *habai- arbai-* o. s. v., jfr senast Wiedemann BB. XXVII, 50 f.); — *aglait-gastalds* 'som har skamlig vinst', **aglaiti-waurds* 'oförskämd' (i *aglaitiwaurdei*); *ahtau-dōgs* 'åttadags-'; **aina-munds* 'enstämmig' (i *ainamundiþa*), *ain-falþs* 'enfaldig' (senare ledet ieur. **pl̥to-*, s. *puṭa-*, gr. -παλτος, Wilmanns II², 602); *ain-lif* eg. 'hvars räst, öfverskott är 1' (näml. dekad); *alja-kuns* 'af annan släkt' (jfr Wilmanns II², 421. v. Grienberger 7, 249); **alja-leiks* 'annorlunda beskaffad' (i *aljaleikō* 'annorlunda'); **all-andeis* 'fullständig' (i *allandjō* 'i alla ändar' [1]); **alla-waurstws* kan ligga till grund för *alla-waurstwa*, i fråga om hvilket andra uppfattningar möjliga (s. ofvan); **anþar-leiks* 'olik' (i *anþarleikō* 'annorlunda', *anþarleikei*); *arma-hairts* 'barmhärtig'; **balwa-wēs* 'hvars väsen är ondt' (om *balwa-wēsei*); **dwala-waurds* 'dåraktigt talande' (i *dwalawaurdei*); *fidur-dōgs* 'fyra dagars-', *fidur-falþs* 'fyrfaldig'; **filu-deis* 'slug' (i *filu-deisei*; **deisa-* af ieur. **dhīso-* 'tanke' till *dhĕ̄is-* i s. *dhīṣa-māṇa-*, o. s. v., jfr v. Grienberger 69), *filu-faihs* 'brokig' (s. ofvan; jfr t. ex. Zupitza Gutt. 189. Uhlenbeck GWGS. 45), **filu-waurds* mångordig' (i *filuwaurdei, filuwaurdjan*), **fulla-fraþs* resp. *-jis* (i *fulla-fraþjan* 'vara vid fullt förnuft'), *fulla-tōjis* 'fullkomlig', *grinda-fraþs* resp. *-jis* 'klenmodig'; *hardu-hairts* 'hårdhjärtad' (i *harduhairtei*), *hauh-hairts* 'ädelmodig', *hauh-þūhts* id., *hrainja-hairts* 'renhjärtad'; *hwē-lauþs* 'huru stor', *hwē-*, *hwi-leiks* 'huru beskaffad'; *ibna-leiks* 'lika beskaffad', *ibna-skauns* 'lika skön' (om senare ledet subst.;

[1] Att i *alakjō* se en likadan bildning, d. v. s. grundad på en sammans., är åtminstone onödigt (jfr v. Grienberger 18).

kan äfven uppfattas som eg. sammans. s. s. 463); *jugga-lauþs* 'ungdomlig; yngling'; **laþa-leiks* (i *laþa-leikō* 'gärna'), om *laþa-* adj. (om subst., till föreg. afdelning, jfr v. Grienberger 145 f.); **lagga-mōds* (i *laggamōdei*) 'långmodig'; *lausa-waurds* 'pladdrande', **laus-hands* 'tomhändt' (i *laushandja*), *laus-qiþrs* 'nykter, fastande'; *liuba-leiks* 'ljuflig'; *manag-falþs* 'mångfaldig'; *mikil-þūhts* 'högttänkande'; *missa-leiks* 'olika'; **mūkamōds* 'saktmodig' (i *mūkamōdei*, s. Johansson PBB. XV, 234 ff.); *naudi-þaurfts* 'nödig' kan vara bah. 'som innebär nytta, behof för nöden' (s. s. 463); *sama-fraþs* resp. *-jis* 'endräktig', *-kuns* 'af samma släkt', *-lauþs* 'lika stor', *-leiks* 'lika beskaffad', *-saiwals* 'endräktig'; *silba-siuneis* 'vittne', *silba-wiljis* 'frivillig' (s. nedan); *silda-leiks* 'underbar' (hvaraf substantiveradt *silda-leik* n. 'förundran', *silda-leikjan*); *swa-lauþs* 'så stor', *swa-leiks* 'så beskaffad'; *taihuntaihund-falþs* '100-faldig'; *twalib-wintrus* '12-årig'; *twa-lif* '12' (s. *ainlif*); *tai-hun-tēweis* '10-radig' (så väl med rätt v. Grienberger 209: *fimf hundam taihuntēwjam*); *ubil-tōjis* 'illa handlande', hvilket liksom *fulla-tōjis* o. a. af språkkänslan äfven kan uppfattas som syntheton till *taujan* o. s. v. (jfr Wilmanns II² 424); *ubil-waurds* 'smädelysten' (hvaraf *ubilwaurdjan*). — Dunkelt är *dauþubleis* 'morti destinatus'. Mäst tolkas det som en afledning **dauþu-blio-* (L. Meyer 69. 317. J. Schmidt Krit. 135. Wilmanns II² 275. v. Grienberger 249), hvilket torde vara det sannolikaste. En möjlighet är dock att deri se en afledning lika med en bahuvrīhi-bildning **dauþu-uƀlo-* : *-*uƀlio-* med betydelse 'hvars onda är döden' l. dyl. (jfr s. 462).

γ) Första ledet prefix (adv.) tänkt som urspr. predikativ (motsv. B. 1. *a*. *α*. δδ).

I fråga först om några sammans. med *af-* kan man tveka om de äro att föra hit (eg. bah.) eller till *c*. Så kan **af-grund(u)s* 'grundlös' (i *afgrundiþa*) antingen tolkas som '(cujus) *af* (est) *grundus*', i hvilket fall egentligt bah. föreligger; eller som '(qui est) *af grundau*'. Af samma art: *af-guþs* 'gudlös', *af-haims* l. *-eis* 'hemlös'; **anda-neiþs*, i sv. f. *-neiþa* 'motståndare'' eg. (cujus est) *anda neiþ*'; **and-augeis* 'öppen, frimodig' (i *andaugiba, andaugjō*) bör hällre fattas som 'som har sitt öga midt emot'; annars '(som är)

emot (en annans) öga' (under *c*); *anda-staþjis* 'vedersakare' kan (liksom ofvan nämda *silba-siuneis*, resp. *silba-wiljis*) vara afledning af substantivsammans. **anda-staþs* 'motställning' o. s. v.; *anda-staua* 'motståndare inför rätta' kan uppfattas som -*n*-st. af ett bah. 'hvars ställning är mot' (jfr *staua* f. 'dom, rätt'). *bi-rēkeis* (l. *bi-rēks*) 'i fara, förföljd' eg. '(cui est) **bi rēks*' (möjl. ock. '(qui est) **bi rēka(i)*' 'i fara'; till etymol. ett förslag hos v. Grienberger 48 f.); *fram-aldrs* 'åldrig' (eg. 'hvars ålder är framryckt'; oriktigt v. Grienberger 73, riktigt 249 liksom Wilmanns II², 421); **fram-wigs* eg. 'vägen fram' kan ligga till grund för adv. *fram-wigis*, ehuru detta också kan vara hopryckning (primärt adv.) af *fram* och *wigis*. — Sammans. med *ga*- äro mäst hypostaser af prepositionsförbindelser. Som bah. böra dock fattas **ga-dails* (i *ga-daila* 'deltagare', sål.) 'som har del med'; **ga-dauks* (i *ga-dauka* 'bordskamrat') 'som har *dauk* 'måltid' tills. med ngn' (v. Grienberger 78 f.), *ga-hlaifs* 'kamrat' -*a*- och -*i*-st. (Neap. urk. samt i *gahlaiba*, jfr v. Grienberger 79. 84); *ga-faurs* 'nykter, besinningsfull' kan äfven föras hit under antagande af ett subst. **furi*- 'färd, uppförande' (s. s. 464); **ga-hāheis* (i *ga-hāhjō* adv. 'sammanhängande') eg. 'som har sammanhang med' (jfr Wilmanns II², V 22. 424); **ga-leiks* 'hvars kropp är (gemensam) med' (i *galeika* 'som har del i en kropp, medinförlifvad'); *ga-leiks* 'lik' (samt i adv. *galeikō, galeiki, galeikōn* o. s. v.), **ga-laists* (i *ga-laista*) 'följeslagare' (eg. 'hvars spår är med', men ock 'som är med en annans spår'); *ga-mains* 'gemensam' (om senare ledet att fatta som urspr. substantiv = 'utbyte', alltså 'som har utbyte med ngn'; osäkert, s. s. 464); **ga-fraþ(ji)s* 'förståndig' (i *gafraþjei*) kan vara 'som har förståndet med' (jfr uttryck som 'hafva ögonen med sig'), men sannolikare är väl 'med förstånd'. Gränsen är öfver hufvud ytterst flytande: den urspr. parentessatsen innehöll skemat — 'med förstånd' — som lika så väl kunde betyda att 'förståndet är med' som '(är försedd) med förstånd'. Det torde hända att det prepositionella uttrycket i många fall är sekundärt beroende på syntaktisk ombildning eller kontamination. Vidare **ga-juks* 'som har ok samman med' i *gajuka* m. *gajukō* f. 'kvinlig kamrat' (Phil.

IV, 3, Wilmanns II[2], 209; jfr Brugmann Grdr. II, 321. 325); **ga-marks* (i *ga-markō* 'grannkvinna') eg. 'sammarking'; **ga-razns* i *garazna* 'granne'; **ga-sinþs* 'som har sin väg tillsammans med' (i *gasinþja*, *miþgasinþa*); **ga-waurstws* i *ga-waurstwa* 'medarbetare' (s. s. 461); ev. *ga-wiljis*, **ga-dils* s. nedan; *in-ahs* 'förståndig' = 'in (quo est) *aha*'. I fråga om sammans. med *un-* kan man vara tveksam, om de skola föras under eg. bahuvrīhi, d. v. s. härledas ur satser der negationen är predikativ (negerar verbet), eller att uppfatta som prepositionella förbindelser med negationen = 'utan'. Mig är det förra betraktelsesättet sannolikare. **un-beists* 'utan surdeg' (i *un-beistei* o. s. v.); *un-faurs* 'ouppfostrad, φλύαρος', om senare ledet urspr. subst. (s. ofvan, jfr v. Grienberger 81); **un-hweils* 'rastlös' (i *un-hweilō* 'beständigt'); **un-kars* (l. *-karjis*, i *unkarja*) 'utan omsorg'; *un-lēds* 'arm' (s. v. Grienberger 227); **un-mans* 'omänsklig' (i *unmana-riggws*, s. ofvan), *un-sibjis*, 'lag-, gudlös' (eg. 'utan stam'); *un-skaus*, om senare ledet subst., sål. 'utan täckelse; oomtöcknad, nykter, klar' (jfr v. Grienberger 228); *un-tals* 'obekväm, oläraktig', *un-tils* 'opassande' (om *til* subst. s. ofvan), *un-wamms* 'obefläckad', *un -waurstws* 'overksam' (i *unwaurstwa*, *-ō*, s. s. 462).

b) Första ledet är subjektet, hvartill andra i kasus förhållande.

Hypostatiska ord (uppkomna ur B. 2. *a*. α). Ett enda fall ur gotiskan skall här nämnas. Det g. verbet *waifairhwjan* 'veklaga' är afledt af ett **waifairhws*, ev. dess syntaktiska ursprungsförbindelse. Denna åter har måst vara en utropssats af ungefär följande utseende: *wai fairhwau* 've verlden!', der ve är substantiviskt.

c) Prepositionsuttryck.

Det hela har uppkommit genom hypostas af ett uttryck bestående af preposition med deraf styrd kasusform (motsv. B. 2. *a*. γ). Hit höra **afar-sabbatus* (i gen. pl. *afarsabbatē* 'dagen efter sabbaten' Mc. XVI, 2, jfr dock Wilmanns II[2], 548. 574); **af-grundus* 'bottenlös', *af-guþs* 'gudlös' och *af-haims* resp. *-eis* höra väl hällre hit än under *a*; *ana-haims* 'i hemmet varande'; *ana-laugns* 'för-

borgad' (eg. 'im geheimen'); **ana-leiks* 'lik' (i *ana-leikō*, jfr dock Wilmanns II², 477), *ana-siuns* 'synbar', **ana-wiljis* 'villig' (i *ana-wiljei*); *bi-rēkeis* resp. *bi-rēks* s. under *a*; — *faura-maþleis* 'föreståndare, ordförande'; *ga-drauhts* 'krigare'; **ga-fraþ(ji)s* 'förståndig' (s. s. 479); *ga-guþs* 'from', eg. 'som är med gud' (ev. '(quo) cum deus'); **ga-rēds* 'anständig' (i *ga-rēdaba*), om senare ledet ej adj., '(i öfverensstämmelse) med ordningen'; *ga-riuds* 'blygsam, ärbar', om senare ledet ej adj. (s. ofvan), eg. 'med rodnad' (jfr v. Grienberger 91), *ga-skōhs* '(försedd) med sko'; *ga-tils* 'passande', sål. eg. '(i öfverensst.) med omständigheterna' (om *til* subst.), *ga-wamms* 'fläckig, oren', *ga-waurts* 'rotad', *ga-wiljis* 'enstämmig, villig'; *in-witōþs* 'stående under lagen', **ingards* (i *ingardja* 'familjemedlem'), **in-kilþa* 'hafvande' (i *inkilþō*), **in-kuns* (i *inkunja* 'stammedlem'); **ib-dals* eg. 'åt dalen till' (i *ibdalja* 'sluttning'); *uf-aiþeis* 'stående under eden', *uf-wairs* f. *ufwaira* 'stående under en man' (jfr v. Grienberger 224); **ufar-mauds* 'utöfver minnet (gående), glömsk' (i *ufarmaudei*); **ufar-himins* 'öfverhimmelsk' (i *ufarhimina-kunþs*), **us-fairins* i *usfairina* 'tadellös', **us-gruþs* i *usgrudja* 'modlös, trög', **us-haists* i *ushaista* 'lidande brist' (v. Grienberger 232), **us-liþs* i *us-liþa* 'giktbruten' ('ur led'), **us-sinþs* i *ussindō* 'framträdande, särdeles', **us-skaus* (i *usskawjan*), om andra ledet att fatta som subst. (s. ofvan, jfr v. Grienberger 228), **usstiurs* i *us-stiuriba* 'tygellöst', om med Wilmanns II², 421 man i andra ledet har att se ett subst. = fht. *stiura* 'skatt'; **us-wēns* (i *us-wēna* 'hopplös'); i *us-wiss* väl att se ett adj.-part. *wiss* (s. ofvan; vare sig till (*ga-*) *widan* eller *witan*).

D. **Afledningar**.

Ehuru det egentligen icke hör till ämnet, skall jag lemna en summarisk förteckning på afledningar af sammansättningar, dels emedan de ofta oriktigt förblandas med dessa, dels för att få beröra en grupp af afledningar, som faktiskt i språket spela samma rol som sammansättningar.

a) Person- (resp. sak-)beteckningar.

α) Bildningar på *-io-*, såvidt de icke redan uppförts speciellt under bahuvrīhi (jfr Brugmann Grdr. II, 123. Wilmanns II², 234 ff.).

1. Afledningar af och lika med »bahuvrīhi», s. ofvan.

2. Afledningar af substantiver: *gudblostreis* 'gudsdyrkare' (s. s. 458), ev. *silbasiuneis* 'vittne' (s. s. 478 f.) och *silbawiljis* (s. s. 478 f.), *witōdafasteis, -laisareis* (s. s. 459; jfr Wilmanns II², 286); *andastaþjis* 'vedersakare' (s. s. 468); *faurastasseis* 'föreståndare'; **gabaurjis* 'glad, villig' (: *gabaur* 'fäst').

β) Bildningar på *-an-* och *-jan-* (jfr Brugmann Grdr. II, 324. 332 f. 339. Wilmanns II², 195 ff. 234 ff.).

1. Afledningar af adj. (bestämd flexion): *alaþarba, anawairþō* s. n. 'framtid'; *qiþuhaftō* 'hafvande'; *haubiþwunda* 'en i hufvudet sårad'; *undarleija* 'den lägste' (s. s. 462), *gamainja* 'en delaktig' (s. s. 479); *swultawairþja* 'döden nära'; *usfilma* 'förskräckt', *unhulþa -ō* 'ond ande'; *andastaua* 'motståndare inför rätta' (s. s. 479); *andaneiþa* 'motståndare' (s. s. 478); *gadaila* 'deltagare', *gadauka* 'bordskamrat', jfr *gadriuga* 'soldat' (om krimg. *cadariou* så att tolka); *gahlaiba* 'kamrat'; *gajuka* f. *gajukō* id., *galaista* 'följeslagare', *galeika* 'medförkroppsligad', *gamarkō* 'grannkvinna', *garazna* 'granne', *miþgasinþa* och *gasinþja* 'följeslagare', *gawaurstwa* 'medarbetare', *gawilja* 'villig'; *inkilþō* 'hafvande', *ingardja -ō* 'familjemedlem', *inkunja* 'stammedlem', *ibdalja* 'sluttning', *unkarja* 'obekymrad', *unsibja* 'laglös', *unwaurstwa*; 'overksam' *usfairina* 'tadellös'; *usgrudja* 'modlös, trög', *ushaista* 'lidande brist', *usliþa* 'giktbruten', *uswēna* 'hopplös'. — *allawaurstwa* 'allvärkande', *manleika* 'bild', *laushandja* 'tomhändt'. — *fullawita, unwita* (s. s. 467 f.) kunna också betraktas som afl. af **fulla-*, **un-wits*.

2. Afledningar af substantiv: *lukarnastaþa* 'ljusstake' (s. s. 458), *manamaurþrja* (s. s. 458); *bisunja* m. i *bisunjanē* (: fem. **bisunja* s. s. 471); *gauja* 'gauinnevånare' (s. s. 483); *waidēdja* 'missdådare'.

γ) Bildning på *-inga-* (jfr Brugmann Grdr. II, 252. Wilmanns II², 372). Trots fs. *gaduling* kan man misstänka, att *gadiliggs* 'släktinge' grundar sig på ett bah. **ga-dils* 'sambrösting' (jfr fht. *tila* 'spene').

b) Sekundärabstrakta.

α) Bildningar på *-io-*.

Af alla abstraktbildningar äro dessa de viktigaste såsom återgående på en troligen redan indoeuropeisk typ, som under form af afledning tjenat samma ändamål som sammansättning. För många af hithörande ord kan man således förutsätta, att de ursprungliga sammansättningar, hvaraf de formelt äro afledningar, faktiskt icke existerat, utan att dessa blifvit bildade direkt (s. k. sammanbildningar, jfr Wilmanns II[2] 238 ff. 5 16 f.). Typen är särdeles lifskraftig i latinet såsom *æquinoctium*, *priuilegium*, *dinummium*, *quadriuium*, *millefolium*, *quinquennium*, *ambiuium*, *infortunium*; — *diludium*, *interlunium*, *aduerbium*, *amburbium* o. s. v. Rena afledningar äro *uswissi* 'dåraktighet' l. 'ovetenhet', *unwiti* 'ovetenhet', *unkunþi* 'okunnighet', *unlēdi* 'armod', *unsuti* 'oro', *unhaili* 'sjuklighet, sjukdom'; *galeiki* 'likhet', *gariudi* 'ärbarhet', *biūhti* 'vana', *andbahti* 'tjenst' (s. 464), *fidurragini* 'en fyrafurstes ämbete', *lausawaurdi* 'tomt prat', ev. *aglaiti* (s. s. 477). Vidare *gaskōhi* 'ett par skor', *gaskalki* 'medtjenarskap; tjenare'; *andalauni* 'vedergällning', *andaugi* 'ansikte', *andawairþi* 'motvärde, pris', *andawaurdi* 'svar'; *ataþni* 'år'; *garūni* 'hemlig rådplägning' (l. synth., s. 473), *galigri* 'biläger', hvarmed möjligen att sammanställa *filigri*, som jag snarare (med Kluge Pauls Grdr. I[2], 508) förklarar ur **fi-ligria-* ur **(e)pi-leĝhrio-* än ur *filhan* såsom vanligen sker (senast Brugmann Grdr. I[2], 281. v. Grienberger 67 f. Wiedemann BB. XXVIII, 21); *gawaurdi* 'samtal'; *faurafilli* 'förhud'. En del stå på gränsen till motsv. syntheta, der *andwairþi*, *gawaurki*, *fauragaggi*, *fauratani*, *ufarmēli* o. a. äro uppförda. Hit bör ock föras *ga-wi* n. 'område, gau' (: οἴη 'by', Schrader IF. IX Anz. 172). — Prepositionella sammanbildningar *andanahti* 'tiden inemot natten, afton', *fauradauri* 'platsen framför dörren', *fauramaþli* 'föreståndar-, ordförandeskap'; *haimōþli* är en sammanbildning af *haims* och ett med fisl. *óðal* identiskt **ōþal*; *manauli* 'gestalt, bild' är lyckligt etymologiseradt af v. Grienberger 155, som ställer senare delen till l. *oculus* (annorl. Bugge IF. V, 274. Holthausen AfdA. XXIV, 34).

β) Femininbildning till *-io*-stammar.

Eventuelt hit *þiudangardi* 'kungapalats, -rike' och *aihwatundi* (s. s. 476) samt de till *-ōn*-st. ombildade *gariudjō* 'ärbarhet' (eg. 'rodnad') och *gatimrjō* (s. s. 471).

γ) Bildningar på *-ti-*, *-tū-ti-*.

Blott *gamainþs* 'församling' (jfr Brugmann Grdr. II, 290. Wilmanns II, 335); *gamaindūþs* 'gemenskap'.

δ) Bildningar på *-tā*, g. *-i-þa* (jfr Brugmann Grdr. II, 224 f. Wilmanns II², 399 ff.).

Hit höra: *afgrundiþa* 'afgrund', *garaihtiþa* 'rättfärdighet', *inwindiþa* 'orättfärdighet', *unswēriþa* 'vanära', *unhrainiþa* 'orenhet'. *ainamundiþa* 'enstämmighet', *armahairtiþa*.

ε) Bildningar på *-īn-* (Brugmann Grdr. II, 340. Wilmanns II², 252 ff.).

Hit höra: *allswērei* resp. *ala-wērei* (*allawērei*, s. s. 463), *faihufrikei* 'girighet', *-gairnei* id., *wiljahalþei* 'gunst', *lubjaleisei* 'giftkunnighet', *gamainei* 'gemenskap', *garaihtei* 'rättfärdighet', *þrasabalþei* 'stridslystnad', *unagei* 'frihet från fruktan' (jfr Wilmanns II², 260), *undiwanei* 'odödlighet', *unfrōdei* 'oförstånd', *ungaraihtei* 'orättfärdighet', *unhrainei* 'orenhet', *unriurei* 'oförgänglighet', *unsēlei* 'ondska', *unswērei* 'vanära', *unwērei* 'ovilja' (om till ett *unwērs*; *unwēreins*, om till *unwērjan*, jfr v. Grienberger 229); om ett eventuelt *wajamērei* 'egenskapen att lasta' och sammanblandning i flexionen mellan *-īn-* och *-īni*-st. s. Wilmanns II², 308 f.; *hindarweisei* 'bakslughet', *miþwissei* 'samvete', *ufarfullei* 'öfverfyllnad', *usbalþei* 'fräckhet', *usdauþei* 'ifver, uthållighet', *usfilmei* 'rädsla', *usstiurei* 'tygellöshet' (jfr s. s. 481). — *aglaitei* 'okyskhet, utsväfning' (om återgående på sammans., s. s. 477), *aglaitiwaurdei* 'skändligt tal'; *ainfalþei* 'enfald', *anþarleikei* 'olikhet, förändring', *armahairtei* 'barmhärtighet', *balwawēsei* 'ondska' (s. 477), *dwalawaurdei* 'dåraktigt tal' *filu-deisei* 'slughet' (s. s. 477), *filuwaurdei* 'mångordighet', *harduhairtei* 'hårdhet', *hauhhairtei* 'ädelmod', *laggamōdei* 'långmodighet', *lausawaurdei* 'pratsjuka', *lausqiþrei* 'fasta', *mūkamōdei* 'saktmod', *niuklahei* 'barnslighet, oförstånd' (s. s. 476 f.) — *afgudei* 'gudlöshet',

analaugnei 'undangömdhet', *anawiljei* 'villighet', *birēkei* 'fara', *gagudei* 'fromhet', *gafraþjei* 'förståndighet', *ufarmaudei* 'glömska; *unbeistei* 'egenskapen att vara osyrad', *unwammei* 'orenhet'; *usbeisnei* 'tålamod'.

3) Adjektivafledningar

äro: *gawairþeigs* 'fredlig' (: *gawairþi*), *gawizneigs* 'fröjdande sig åt', *usbeisneigs* 'tålig' (*usbeisns*), *andanēmeigs* 'angenäm' (: *andanēms*, jfr Brugmann Grdr. II, 255).

Alvíssmál 1, 6.

Af

HJALMAR PSILANDER.

Första strofen i Alvíssmál, som bekant bevarad blott i en handskrift, Codex Regius, lyder:

Becki breiþa,
nv scal brvþr meþ mer
heim i sinni snvaz;
hrataþ vm mégi
mvn hveriom þiccia,
heima scalat hvíld nema.

Den sedvanliga tolkningen af sista versraden 'hemma skall hon ej njuta hvila' är i och för sig oklanderlig. *Huílþ nema* är ju det äldre uttrycket för det gängse *taka huílþ*; *at* den vanliga negationen. Emellertid ger denna mening intet rimligt sammanhang med strofens innehåll i öfrigt. Dvärgen Alvíss kommer ju för att hemta sin brud hos Tor, hennes giftoman. Hon skall genast följa med honom hem (v. 2. *heim*). Den stora brådskan föranleder honom till anmärkningen: *hratat* (eller möjligen urspr. *hraþat*) *um mœge* etc.: 'detta månde synas hvar man ett brådstörtadt tillvägagående i fråga om giftermål'. Man väntar, att den följande raden skall innehålla något annat än det omotiverade: 'hemma, d. v. s. hemma hos Tor, skall hon icke njuta hvila'. Den underliga motsättningen mellan betydelsen af *heim* r. 2 (hem till dvärgen) och *heima* (hemma hos Tor) gör saken icke bättre.

Hvad man väntar i sammanhanget, synes mig vara: (detta är ett brådstörtadt giftermål, ty) hustru skall man taga sig i lugn och ro. Denna mening torde kunna ligga i sista raden, om man i *heima* söker ett ord för hustru och låter *at* vara preposition, hörande till *huílþ*. Versen kräfver då blott en lätt ändring *heima* till *heimo*, acc. till ett subst. *heima*, hustru. Något sådant ord i isl. kan jag emellertid icke uppvisa. Dock vill jag nämna, att Mätzner i sin me. ordbok under *heme* hänvisar till Edmonston, Glossary of Shetland and Orkney words, som s. 47 upptager *hemma* 'wife, housewife'.

Lika litet kan jag med exempel ur isl. litteraturen stödja uttrycket *at huílþ* 'i ro'. Med prep. *í* är *huílþ* förbundet Hárbardsljód 3, 5: *át ek í huílþ* etc. Om negationen *at* inkommit för ett ursprungl. *á*, som bekant likaledes både neg. och prep., blefve uttrycket *á huílþ*, jfr det vanliga *á laun* 'lönligen'.

Genom denna tolkning finge versraden ordspråkets form. Jfr *bregþi engi fǫsto heiti fira* i slutet af den strof, som näst efter lägges i dvärgens mun.

Rättelser.

Sid. 26 rad 21 f. läs: *helsfyr, helskefyr.*
" 34 " 21 " *Mölnaren.*
" 183 " 4 nfr. står: no. *horsk,* läs: no. *hork.*

Ord-register.

Fornsvenska.

Nysvenska.

Danska.

Gotiska.

Västgerm. språk.

Engelska

(fornengelska [angelsachiska] obetecknad).

Högtyska

(fornhögtyska obetecknad).

Lågtyska
(medellågtyska obetecknad).

Nederländska.

Grekiska.

Slaviska språk
(ryska obetecknad).

Andra indoeuropeiska språk.

Finska.

